

TÖMÖRKÉNY ISTVÁN
BARLANGLAKÓK

Elbeszélések 1911-1913

Sajtó alá rendezte
CZIBOR JÁNOS

TARTALOM

POSTAVÁRÁS
SÜLIÉK NYÚJTANAK
BARLANGLAKÓK
HÁZRÚL-HÁZRA
EMLÉKEZÉS
AZ ÜGY ELINTÉZŐDÖTT
HAJÓSOK
LIBAI ÜGYBEN
A BUJDOSÓ
MEZEI DOLGOK
A NÉP NEM TRÉFÁL
A FÓRUM
BORSZEDÉS
VISSZACSERÉLÉS
ÉRTETLENEK AZ EMBEREK
STATISZTIKA A FALUN
KOCSIVAL
SABOTAGE
ASZTAGÉGÉS
KÜLSŐ ÉSZJÁRÁSOK
KUTYAVÉR A HAVON
A NAGYVÍZ
EGY A NÉP KÖZÜL
A VÍZ MELLŐL
KABARÉZÁS A CSÁRDÁBAN
MINDENEK ÉBREDEZNEK
KUTYÁK DOLGA
LÓ NEM VALÓ KOCSMASZOBÁBA
HALADNI KELL
VASÚT AKAR LENNI

ELMÚLÁS ELŐTT
NYÁRI KÓDORGÁSOK
TANYAI ESETEK
ÖRÖKÖS JAKAB MEG A PÁPA
MIHÁLY SZÓBELIZIK
...BOLDOG ISTEN BÍRJA
DINNYE-ÜGY
ILYEN A HAJÓZAT
FÉLKÉZKALMÁRKODÁS
LEVÉL A PUSZTÁBAN
PARASZTI RÉGÉSZ
FÖLDRAGASZTÁS IRÁNYÁBAN
KAVARODÁS AZ ÚTSZÉLEN
KÜLSŐ TÖRTÉNETEK
ESETEK
A BAROM KÖRÜL
EGY NAP ODAKINT
AHOGY RÉGEN, MOST IS ÚGY
MEGSZÉGYENÍTÉS TÖRTÉNT
MIHÁLY SZABADSÁGOT KÉR
PÉNZETLEN VILÁGBAN
CÉHDOLGOK
ÁLLATOK A HÁZ KÖRÜL
BÚCSÚ BOGÁRTÓL
AMI NEM VAGYON TÖBBÉ
ÚTBAN FÁRADOZUNK
A FŐÚR A DOHÁNNYAL
A VADÁLLAT
SZELET HEVERNEK
EMLÉKEK

POSTAVÁRÁS

A hegyeket belepte a hó, a völgyeket is belepte a hó, minden megfagyott, csak a Lim vize szaladt sebesen a kősziklák között. Habjainak gyors szaladását nézte a partról a katona: ennek a víznek minden csöppje fölfelé igyekezett, Magyarország felé. A vizek mindig, folyton-folyvást mentek fölfelé, mi pedig mindig és folyton-folyvást odalent maradtunk, és nem tudtuk még azt sem, hogy mikor jövünk haza. Két esztendő lesz-e belőle, vagy három esztendő, vagy hogy úgy lehet, hogy soha haza nem érünk, hanem ott maradunk a nagy hegyek között, a völgyek kietlen hómezőin, és bámulnak reánk a meredek veres szirtek időtlen időkig - most huszonegy esztendeje volt ez oda alá Novibazárban.

Ott voltunk, ott éltünk, csak a gondolatok jártak haza. Azok sem voltak valami alkalmas gondolatok, a szívek vágytak haza a pusztára, amely ilyenkor csodaszép mélységesen, mikor a hó ellepi a mezőt, a fehér tanyákat és fehér kutyákat egyaránt. Nagy, csúnya hegy állott a tábor oldalán, fenyegetőleg, mintha mindig le akarna ránk esni: a katona utoljára a sóhajtásával hozzá fordult:

- Óh, hogy ugyan miért nem szakadsz le már vagy egyszer? De úgy szakadj le, hogy agyonüss valamennyiünket, legalább nem szaggatódná a szívünk.

A honvágy ült a lelkeken, olyképp, miként valami szomorú fekete holló. Volt eset rá, hogy az emberek játszottak egymással bolondos katonajátékokat, tréféképp verekedtek is, azután akkor valaki a barák sarkában egy hosszút sóhajtott. Semmi egyebet nem tett, csak sóhajtott egy hosszút, amilyen a lélekből szokott fölfakadni. Azt mindenek egyszerre meghallották, a játék abban maradt, a tréfa elült, az izmos karok leereszkedtek, és szótlanul bámultak egymás szemébe az emberek. Rossz kis halvány petróleumlámpa szomorúan pislákol lefelé, a barák tetejéhez madzaggal kötözve lévén, egy ember írta alatta nagy betűkkel haza a levelet: Kelt a levelem ideki a kistanyán, kívánom az Istentől, hogy ezen pár sor írásom egészségbe, erőbe találja magukat...

Találja, ha találja. De miként menjen el a levél onnan a pokolegyházáról haza a hóban? Nagy havak vannak, szörnyű nagy havak vannak (ha a tavaszra mind megolvad, a hegyek tetejére kell mászni előlük). Ha esni kezdett, úgy esett, hogy nem látszottak tőlük a hegyek. Az éjjeli szolgálat emberei az eső hótól nem látták meg egymást, volt rá eset, hogy rá is lőttek egymásra, de a golyó éppen csak a sapkarózsát találta. Okos golyó volt, hogy nem ment két ujjnyival lejjebb: kis temetőnk megint gazdagodott volna egy halottal, s minek azt így is gazdagítani, mikor gazdagodott amúgy is. Nem, nem kell ok nélkül beleereszteni a golyót az emberekbe a sáncokról sem; egyszer ugyan egy kódorgó bús tehenet éjszaka meglőttek, pedig bizonyára békés volt a jövetele. De beszélni nem tudván, halálok halálát nyerte.

Még különben jobb, ha így telik az idő, legalább van miről tárgyalni. A posta már vagy másfél hete elakadt valahol a kietlen nagy havakban, nem jöhet senkinek hazulról se jó hír, se rossz hír. A szülőanya otthonról írt, öreges betűi a leveleken állnak valahol, valamely útszéli barákban, ahol velük a patrul elakadt. Otthon azt hiszik, hogy a levél már a fiúhoz ért, tizennégy nap alatt leginkább le szokott volt érni, s otthon tizennégy napot kiszámítván, reménykedve gondolják, hogy most... no, most már ott a fiúnál a levél.

Pedig dehogy, dehogy, szerelmes istenem, dehogy. Nem jön ide semmi, erre még a madár sem jár, ami igaz is, mert télen nem szokott járni. Csak ősszel szoktak arra haladni lefelé mentükben a magyarországi fecskék, télen nincsen ott egyéb, csak sas, de az sem sok, mert nem is igen volna mit ennie. Ugyan az embereknek sem igen van. A falukban, arra lejjebb az

albánok felé, ki-kitör az éhínség, s az albán fiak ilyenkor elmennek az ó-szerb falvakba rabolni, de most a hó akkora, hogy még a szokásos csereüzletet sem gyakorolhatják: adok a fejedbe két golyót, s te adsz nekem érte három kecskét.

Csend volt most, a hó mindent eltemetett, még a szent szolgálatból is csak annyi ment, amennyi éppen mehetett. Az örök fölálltak helyeikre, s nézték a semmit. Török parasztok szaporán szedegették a lábaikat azon utakon, amiken még járni lehetett, mert hideg volt kegyetlenül. Szőrös mellükön mindig nyitva van az ing, a vihar a keblükre fújja a havat, ottragad, ráfagy a mellre, de eszük ágában sincsen leseperni onnan, mert minek. Ha Alláj úgy akarta, hogy a szél odafújja, akkor maradjon ott. Alláj nagyon jól tudja, mit csinál, minélfogva - Mas Alláj! Hanem egyébként táncolgatnak egy kissé az úton, azt kiabálják egymásnak:

- Zima! Hideg van!

Az öröknek is felkiabálják a tetőkre, hogy zima!, aki barátságosan hagyja helyben:

- Zima hát, bújjon belétök az ördög. Hátha még nem bocskor volna a lábadon.

Az alkalmas török paraszt ugyanis szőrös állati bőrt veszt a piacon, s azt a szőrével befelé madzaggal fölvarrja a lábára. Ez a szőrmével bélelt téli úri cipőnek a formája, csak az a baja van, amíg el nem szakad, nem lehet levetni. Lám, ezen nevetgélgni lehet, s valóban jó, hogy történnek olyasmik, amin elmulatozik az ember. Mert az ember amúgy sem tud mit csinálni a rettentő unalomban. Ráadásul az őrnagy (nagyobb úr itt, mint Bécsben a császár) kimondta parancsban, hogy fegyverszünet van. Ez nem volt ugyan komolyan értelmezendő, mert már régen megbékéltünk minden fegyveressel, csak a rablókcal nem. A török katonák cimborák voltak, kártyázni igen szerettek, s nagy előszeretettel vonták ki a rumot a Korán által tilalmazott italok közül. De hát mégis fegyverszünet volt, a puskák lógtak a fogason, legfeljebb ha nagy unalmában a katona szétszedte meg összerakta a „feleségét”. Bármilyen hideg volt is, szinte örült az, akit hívott a trombita szava. Legalább egy kis változatosság; és nagyot nyújtózkodva mondta a semmittevésben elfáradt katonalegény:

- De jó volna már kirukkolni.

- Ki ellen, hé? - kérdezi a káplár.

- Bánom is - mondja a legény -, akárki ellen. Mozoghatnék vagyok már nagyon. Hej, otthon most ugyancsak táncolnak a disznótorokon.

- Ne beszél, ne beszélj - feddi a káplár. - Ha már a magad szívit szaggatod, ne szaggasd a másét, mert - teszi hozzá szelíden - úgy mögváglak visszakézből nyakon, hogy vacsorán éred Pilátust.

- Hát hiszen - mormog a legény -, itt te vagy az úr, itt te parancsolsz. Hanem majd otthon. Majd ott elviszlek a Tiszára inni, de szomján gyüssz vissza.

- Már meg a Tiszát emlegetöd - szól a káplár megint. - Hát hogy nem gyógyul be a szád?

Valóban, nem járja itt a Tiszát emlegetni. Árnyékos füzeseit, szép szolid fővenyes partjait, a gulyát, amely lejár rá inni. Minden szó belevág a lelkekbe, a nyers embereknél, a kevés szótehetségű embereknél annál nehezebb világ ez, mert nemigen tudják szavakban elmondani, hogy mi fáj.

- Csak kínozzátok egymást - morog megint a káplár.

Beszélhet. Van a szakaszban egy Balogi Imre nevezetű makói legény, köznyelven Imriske kisasszony, mert egészen lányforma, a hangja vékony, s a mellére nézve is kebles. Ha lakodalmat játszanak a katonák, mindig ő a menyasszony. Most, hogy az ágyán üldögél, egyszerre

lányhangon mondani kezdi a Szilveszter-éjszakai éneket, amit éjfélkor otthon sötétben szokás dalolni, miután előbb eloltották a lámpát: Oh szép Jézus, Ez új esztendőben, Légy szíveinkben... Oh Mária, Könyörögj érettünk, Édes reményünk... Hogy ez új esztendőben, Minden ügyeinkben, Lehessünk a Jézus Drága szívében...

Néhány ember indulatosan kapja le a szögről a derékszíjat a hosszú bajonéttal, fölkötik, és mennek, becsapván maguk után keményen a barák rozoga ajtaját. Ezek haladnak az útszéli csárdába az albánhoz, mert már nem bírják a faházban a türtőztetéseket, s félnek sírva fakadni. Mert aki katona sír, annak pipát nyomnak a szájába, s tükröt tesznek elébe, nézze meg magát benne, hogy milyen szép. Hát ezek most már majd alighanem berúgnak elkeseredésükben, az albán ad hitelbe is sliwát meg bort, mert idővel majd csak kinyílik a postánk, s megjönnek az elakadt levelek Magyarországból. Szokott köztük bélelt is lenni. De adja az albán addig a sliwát hozomra, csak fogyjon. Legalább fogy a túró is. Mert a sliwa, ahogy a kecskebőrtömlőből kieresztik, olyan savanyú, hogy előbb túró kell az ivása előtt enni. Mert a túró is nagyon savanyú, s utána még sem érzik annyira, hogy a sliwa is irgalmatlanul savanyú.

Mások is eloldalognak a barákból. Nem mindenkit hív a kantin, s ott egymás közt lenni nagyon szomorú. Nem jó az egymás elárvult képébe tekinteni. Azért vannak itt a közelben a török katonák, hogy azokhoz át lehessen menni szomszédolás szempontjából. Hiszen azok is messzünnen valók, e szálas fiúknak gyékénybölcsoje a napfényes Anatóliában ringott, pálmák alatt, a hazavágyás olykor nehéz sóhajokat fakaszt ki az ő széles mellükből is, de mégis nyugodtabban tűri a világ sorsát. Némely részük már két esztendeje van itt, s még mindig nem tudja, hogy mikor eresztik haza, azonban - Mas Alláj! Allah akarja így, s ez ellen nem lehet szólni semmit. Élnek a szegénység zabkenyerén, és merészen tagadják, hogy nagyon, de nagyon szegények. Mit gondoltok? A padisták katonáiról ilyent még gondolni sem szabad. És nevettek mindig, és vidámak voltak a jó lelkű ázsiaiak, lehet ugyan, hogy a szívgyökereken rágódott a bú férge, de nem mondták és nem mutatták. Bár olykor beszéltek a pálmákról és cédrusokról, amiktől ebbe a havas világba oly messzire estek.

- Bajráam van nálatok? - kérdezte mosolyogva a bas-csausz Ibrahim. - De nem gyütte azt a posta... De van - mondta titokzatosan - azért egy kis van...

S csendesen előhúzza a kerevete alól a tilos italt, a rumos üveget. Fájdalomcsillapítónak.

Sötétedett. A Lim völgyében aludt már minden, csak a katonák voltak ébren, s a hullámok ugráltak mérges morajjal át a köveken.

Azután egyszerre dörrenés hallatszik. Puska szólt, s éles szavát a hegyek visszaverik. Megérkezett a posta-patrul.

És egyszerre vagy háromszáz katona ugrik talpra ott az idegenben, szalad ki a barákokból, kantinból, török katonák szobájából, s hangzik a völgyben az örvendező kiabálás:

- Möggyütt anyátok Magyarországból, hozott kalácsot...

1911

SÜLIÉK NYÚJTANAK

Behallatszik az utcáról, hogy jön valaki kocsival a külső emberek közül. Azt úgy meg lehet hallani a zárt ablakok mögül is. Hiszen nem lehet mondani, hogy ne járna elegendő kocsí az utcán, mert jár ott elég, de az mind egészen más. Másként zörög a stráfkocsi, meg megint másként az, amely a szódavizes üvegeket hordja. A tejes ember féllova is másként húzza maga után a kerekeket, amiken a kocsí fekszik. Az ormótlan postakocsi úgy dübörög, mint a dob. A féllovas fiákernek megint más szava van a kövezeten. A pék kocsija alighogy befordult az utcasarkon, a Viktor cselédleányzó már kéri előre a hatost a zsömlék árában.

- Hiszen nincs itt még a pék, hé!

Azt mondja a Viktor:

- De hallom, hogy gyün.

- Hát honnan hallod?

- Hát hallom, hogy zörög a kocsija.

- Hát honnan tudod, hogy éppen a pék kocsija zörög?

A Viktor erre nemigen tud felelni. Vonogatja a vállát, s azt mondja:

- Hát tudom, aztán tudom.

- Ohó, hé! De tudod! Talán hogy szeretőd a pék kocsisa, hé?

Viktor a megbántásra elpirul, azután nyersen pattog vissza:

- Köllene a fenének.

No, ez jól van, Viktor, ez helyesen van, Viktor, ezt a beszédet szeretjük. Viktor. Vár terád odakint a jegenye-nyárfás tanyákon hűséges, rendes legény, társul majd ahhoz szegődjél, ide rendben jöttél, innen rendben menj, s minden városi csapodárok csak kelljenek a fenének ezentúl is. Viktor megint elpirul, a hatossal a kapuba kiszalad, hát csakugyan ott áll a pék kocsija.

Ilyen külön tudomány ez a kocsizörgés. Vegyük például csak a vastengelyű kocsit. A féllovas bérkocsinak is vastengelye van, meg a kétlovasnak is. Mégis másként zörögnek. De most már a kétlovas bérkocsinak is vastengelye van, meg a tanyai hintónak is vastengelye van, mégis emez másként zörög, mint amaz. Emennek afféle üzleti csörömpölése van, amannak méltóságteljes úri kotyogása. Hogy azután honnan vannak ezek a dolgok, azt véges ésszel kitalálni nem lehet, ellenben arra egy egész káptalan előtt esküt lehetne tenni, hogy éppen most fordult be a sarkon egy tanyai ígás kocsí, mert annak a zörgése a szobádba az asztalig szépen beszolgál. De szerfölött való nagy tévedés volna azt hinni, hogy az ezen kocsí elébe fogott lovakat Rajtik János barátunk kormányozza, mert ez nem felelne meg az adott viszonyoknak, a tényeknek és az igazságnak. Ennek a kocsinak az üléséről a lovakat bizonyos nevezetű Süli Mihály hajtja, ami onnan nyilvánvaló, hogy Rajtik kocsija megint csak másként zörög, mint a Sülié. Pedig egyforma kocsikenőcsöt használnak, hanem Rajtik már öreg, s ritkábban ken.

Süli megáll a ház előtt, s elsősorban a szűrből kifejtven magát, félistrángot old, s a lovakat betakarja. Ez így illik, mert aki a lovat nem tartja testi barátjának: nem érdemli meg, hogy a gyeplőt a kezébe fogja.

Süli behalad, mert hiszen azért jött, hogy behaladjon: bizonyosan van neki valami szót érteni valója. Előbb ugyan várni kell arra, hogy személyesen is láthassuk. Csak nehéz csizmáinak kopogása hallható. Süli, mint egyszerű kintvaló, nem tartja magát méltónak arra, hogy az előljáró lépcsőn jöjjön föl, ő előbb végig óvakodik az udvaron, s ott előbb a kutyának szól, mert az ismerőse neki, mivelhogy az is kívülről került be a városba, és most csillogó vaslánc csörög a nyakában, minélfogva azt mondja neki Süli: - Az ördög bújjon beléd, Talpas, hát már te is úri kutya lettél? - Talpas vinnyog, valami olyasmit mond, hogy hilidaridarabum, amit Mihály jóváhagyólag vesz tudomásul. Talpas a két lábát fölrakja Mihály combjára, s így egymás szemébe tekintenek. A pusztai ember szótalán természetű, a kutya nem tud beszélni, de azért valószínű, hogy tekintetükben beszéd lakozik; pusztai kocsisok meg tudják érteni, hogy az anyaló mit nyerít a csikájának, de ha felnőtt ló nyerít kocsi előtt egyike a másiknak, ezt is tudni vélik, hogy most miben folyt az üzenetváltás. Ha két kocsi halad egymás után, s a második kocsi előtt, a rúd mellett, anyaló is van, az azt kiáltja előre amazoknak: lassabban, hé, a kis csikó nem bír még veletek futni. Ha rendes kocsis van az első kocsin, ilyenkor szorosabbra fogja a gyeplőt.

Mindegy ez most már különben, mert Süli a Talpas lábait lerázza a combjáról, hogy odább haladhasson. Így a konyháig jut el Mihály, ott beszél Viktorhoz és szót ért. Hogy itthon vannak-e, továbbá, hogy be szabad-e menni, és hogy be lehet-e menni? A városi házak ebben a tekintetben nemigen alkalmatosak. Nincsen rajtuk ámbitus. Régi rendes házon az úgy volt, hogy a kintvaló ember a konyhából beizent, hogy szót akarna érteni, ha meghallgatnák. Akkor aztán a bentvaló ember kiment a házból az ámbitusra, s ott volt a beszéd, ahol az egyik sem tartozott levenni a kalapját. Most azonban a dolgok másként vannak, mert minden divatabbra válik, s vajon ki tudná megmondani: vajon a dolgok helyesebbek-e most, mint ezeknek előtte?

A dolog vége azonban mégiscsak az, hogy Mihály szót ért Viktorral: - Viktor, be lehet-e menni?

- Hát menjen be - mondja a Viktor (mert hányivetit szokott a lány lenni az ilyen városi uraságban).

- De leginkább hogy maga van-e az úr odabent a szobában?

- Hát kit így, kit úgy - feleli a Viktor. - Próbálja mög kend, hiszen úgysem harapja le az orrát.

Mihály ennélfogva meggondoltan közeledik az ajtóhoz. A kalapját leveszi, és körülkeféli a könyökével. Azután ledobja a folyosó kövére. Kintvaló emberek régi tisztessége így hozta ezt magával. Ők kalapban vannak ugyan még a házban is, és csak étel alkalmával veszik ki a fejükből. De a város... az más. A városon az emberek minden alkalommal kiszedik a fejükből a kalapot, ellenben, ha isten tiszteletére délben zúgásnak, kongásnak és bongásnak indulnak a harangok, akkor a kalapok a fejeken maradnak, mintha oda volnának kötözve. Kitudhatatlan nép a városi nép, és valóban nem lehet megmondani, hogy miért is laknak ilyen helyeken emberek? Vajon emberek-e ezek? A kintvaló ember a húst leeszi a csontról, a csontot a kutyának dobja, míg ezek talán sohasem is esznek, mert a nap minden órájában teli vannak velük a füstös ablakú tükrösházak, látni lehet, hogy egyesek csontokat lökdösnek botokkal az asztalon, míg némelyek egymás asztalára csontdarabokat hajigálnak. Miféle dolgok ezek? Tudnának ezek szántani? Érteneének ezek a kazalrakáshoz?

... Mihály kopog az ajtón. Ezt is így hozza magával a tisztesség és a hozzáfűzött mellékfogalmak. A különbség csak az, hogy Mihály nem egy ujjával kopog, hanem az egész keze fejét üti oda néhányszor az ajtóhoz.

Ilyenkor erőteljesen kell kiáltani kifelé:

- Löhét!

Miután azonban az első kiáltást Mihály az ajtóveregetés zajától nem hallja, ismételt kiáltás szükséges:

- Löhét!

A bátorító szavakra az ajtó lassan megnyílván, óvatosan benyúlik egy csizma, helyet keresve ezen a szép vidéken. Utána jön Mihály, s kisvártatva beérkezik a másik csizma is.

- Jó röggelt adjon az isten.

- Adjon az isten mindnyájunknak, Mihály.

Most azt kell kérdezni, hogy: „no, hát mi járatban?” mert ha a kérdés elmarad, Mihály lehető időig elhallgatna, s csak azután mondaná: - kérdezze már, hogy miért gyöttem? - Erre megint azt szokás felelni: - majd megmondod, mert te tudod leginkább, hogy miért gyöttél - de ez után megint szótlanságok, egyik lábról a másikra való állások következnek, célszerűbb tehát ezt mondani:

- No, hát mi járatban?

Most már isten és emberek előtt Mihályon a válaszadás sora, ki is előbb semmit sem szólván, kigombolja a nyakánál a mellényét, a kebelébe, azaz hogy a mellényének a belső zsebébe nyúl és tudatja:

- Nem ögyébben, mint hogy csak ezt a levelet hoztam.

A levelet kihúzáván, az asztalra teszi, s bizalommal mondja:

- Majd kiolvassa belőle, hogy mi van benne.

Ez igaz. Írásból ért az ember. Ebből az írásból azonban valami sokat nem lehet érteni, mert mindössze ennyi van benne:

„Csinálj ezzel az emberrel valamit, mert én nem bírok az ügyében semmit sem csinálni. Szégyen, hogy a szegény emberrel ilyesmik történhetnek.”

Ha Kriesch János annak idején úgy taníthatta a természetrajzot, hogy a lovat, ha figyelmesen megtekintjük, első tekintetre láthatjuk, hogy a teste szőrrel van fedve, joggal megállapítható ezen levélről is, hogy kurta soraiban vádat tartalmaz a főnálló rend, nemkülönben a főnálló rendet védő s ezt védeni hivatott álladalmi törvények ellen. Mert itt, a jó reggelét neki, valami baj történt Süli Mihállyal. Itt valamely pantallós ember némi kis pokrócot érzett Mihály alatt, s azt ki akarja alóla rántani.

Aminthogy igaz is. Becsapták írással. Mihály ugyan írástudó s világot járt ember, mert Bécsben volt huszár, azonban a közhuszárnak körülbelül mindegy, hogy Bécsben szolgál-e vagy Kutanyakon, mert a ló mindig az istállóhoz köti: sátorosünnep az, ha egy kicsit mellőle elhaladhat. Szóval Mihály a világi élet csalafintaságaiból mit sem tanult. Így történt, hogy itthon egy afféle kódorgó gyalogvigéc, aki a tanyákat járja, rávette valami biztosításra. Apró kis lánya van a Mihálynak kettő, hát arra gondolt, hogy azoknak a kiházasítására előre lehetne tenni valamit, ha nem sokba kerülne.

- Nem sokba, persze hogy nem sokba - sietett biztosítani Mihályt a kósza pantallós -, öt korona csak minden esztendőben. Azután mikor a lányok felnőnek, ott a sok szép készpénz, lesz kérő a háznál elegendő.

Kislányainak ilyen jövőző szép sorsát örömteljesen forgatta elméjében Mihály, s feleségével is megbeszélvén a dolgot, odaírta a nevét a papirosra, amit amaz elébe tett, s foglalót is adott, mint az már ilyen esetekben illik. S Mihály szeretettel tekintett gyermekei szőszke fejére, gondolván: ha isten megtart benneteket, felnőttökre szomorú sorsba nem juttok.

Azután pár hétre levél jön a pusztába, szép pecsétetes levél Budapestről. Azon a Pesten igazi fénom-fánum urak laknak, mert megadják a levélben a szegény embernek is a tisztességet: lám, ez van ráírva a kopertára: Tekintetes Süli Mihály földbirtokos úrnak. Ami papír azonban a koperta belsejében van, az már nem ilyen nagyon udvarias, mert az van abba beleírva, hogy fizessen a földbirtokos úr a biztosítás után az első negyedre ennyi meg ennyi pénzt.

Mihály meghököl:

- Hiszen ez az egész esztendőre az évi béreimből se futná!

Nem is törődik a levéllel. Lehetetlen az, hogy ilyesmi lehessen. Igazságtalanság ez. Olyan jóképű ember volt az az úr! Tévedés ez, no, csak tévedés, elcserélték valami Süli nevű gazdag emberrel, ami lehetséges, mert az uraknak sem mindig káptalan a fejük.

De a dolog nem addig van. Bizonyos idő múltán megint jött írás a földbirtokos úrnak, ezúttal már kissé mérgesebb, mert az van benne, hogy pörlik a pénzért, persze, odafönt Budapesten. Szaladgált most már Mihály, amennyire nehéz csizmái engedték, fűhöz is, fához is, hogy mit csináljon? Hogy menjen ő a maga igazáért Pestre, mikor azt sem tudja, hogy merre van?

Elfakadt sírva:

- Tönkre tösznek. Koldusbotra juttatnak. Pedig csak a kis árva cselédeimet akartam jó karba tönni. Mért is írtam oda a nevemet?

Nehéz volt nézni ezt a bikanyakú, erős pusztafit, hogy mennyire megroppantotta az a pesti írás.

- Ne sírj, Mihály. Hol elborul, hol kiderül. Menj csak nyugalommal haza.

A dolog el is intéződött. A biztosító tudatta, hogy a gyalogvigéc nemcsak Sülit csapta be, hanem őket is. A szerződést fölbontották, még Süli foglalóját is visszaküldték, így az igazságszobája kisablakán ismét derűtlen tekinthetett be a nap, már nem talált többé elsomorodottságot.

Jól van ez, nó. Idő múltával, hogy Süli valamely ügyben bent járt, megkérdezem:

- No, hát röndben van-e a dolog?

- Röndben - mondja. - Még a foglalót is visszaadták. A malacot mög kéröm szépen behozhattam volna most is, de mondom, egy-két hétig maradjon, mert még kicsinylöm.

- Már micsoda malacot?

- Hát kéröm - húzódozott -, nem kívánhatom ingyen. Hát a fáradságért. Karácsonyra gondoltam, de még nem arra való, hanem újesztendő utánra behozom.

- Hozod ám a körösztapádnak, hé! Hát mire gondolsz?

- No - mondta Süli határozottan -, tudom én azt. Nyújtani köll...

- Hát megbolondultál, Süli? Ide ne hozd azt a malacot, mert kiváglak vele együtt. Hát bajba akarsz keverni, he?

Felütötte a fejét.

- Bajba? - kérdezte.

- Hát persze, hogy persze. Hát nem tudod, hogy neköm azt a dolgot nem lött volna szabad mögcsinálni, mert azt csak fiskálisnak szabad mögcsinálni?

- Úgy hát? - mondta. - Értöm.

Persze hogy érti. Ezt megérti, mert érthetetlen. De azért azt, hogy nyújtani nem lehet, azt semmiképpen sem akarta megérteni. Elköszönt s kiment a kocsijához. Az utcán húzta a sapkát a fejére, de a nagy töksi fej még akkor is csóválódott; a koponyán belül való gondolatok húzták hol jobb, hol balra.

A dolognak ezzel most már vége is lehetne, de nincsen még vége. Idő múltán, pár hét múlva, jön egy asszony szépen föltisztálkodva, függő a füliben, arany metál a nyakában, két kosár a karján, az egyikben körte, a másikban alma.

Hát kiféle maga, és hát mi járatban? Hát ő egy kintvaló kovács felesége. Nagyon célszerű szegény ember az ilyen mezősegi kovács. Kis házban kis műhely; amely kevés ló odakint patkót szokott viselni, azt annak a lábán ő igazgatja, üsztökét és csoroszyát csinál, csikojtós tézslát vasal, ráfot húz, karikát szerkeszt az elszáradt végiglyukra, baltát nádal, szóval olyasféle munkákat végez, amiknek a városi nyelv már a nevét sem ismeri.

A Süli gyalogvigéce, amikor a Tisza-Dunaközén csinálta a hadjáratát, útba ejtette a kovácsékat is. A kovácsék szintén földesúri rangemelésben részesültek, s - mint az asszony mondja - majd megfőtt gondban a fejük. És nem tudták, hogy mit tévők legyenek, ha a dob megperdül a kis kovácsműhely előtt.

A Süli kitisztázódott esete után azonban megváltás érkezett. Valószínű, hogy a pesti biztosító jónak látta a gyalogvigéc kötéseit felülvizsgálni, mert fölbontotta a kovácsék szerződését, s visszaküldte a foglalót is.

- Kéröm szépen, ezt gyüttem megköszönni... Ha ezt a kis gyümölcsöt elfogadná. Majd kiönteném a kosárból.

- Azt se tudtam eddig, lelköm, hogy maguk élnek a világon.

- De, kéröm szépen, ha a Süli Mihály esete nem történik, a mienk se történik. Tisztölteti az uram is, hogy adjon az isten áldást...

- Köszönöm is az áldást, jó asszony. De a gyümölcsöt csak vigye el. Nem löhet ezt elfogadni. Tudja, mi az a törvény?

Sóhajt az asszony:

- Ne tudnám?

- Hát csak vigye el a kosarakat. Adja el a gyümölcsöt a piacon, vigye haza az árát.

- Hát kéröm szépen... - szólt elszomorodva az asszony. Fölvette a kosarakat, elköszönt s elment: sarkos papucsai lassan koppantak a kapu alatt.

Nincs más mód, mint hogy az asszony elgondolta a kapu alatt, hogy a nyújtás nem jól volt téve. Nem úgy van ez itt, mint mikor disznóöléskor átküldik a szomszéd tanyába a kolbászt, hogy: de a tányért meg a tiszta kendőt visszaadják. Úrnak edényestül kell nyújtani. Az asszony tehát fehér harisnyás lábait kihúzta a papucsokból, s nesztelenül, tolvajmódra visszalopta a kosarakat a folyosóra...

Nyújtani köll.

1911

BARLANGLAKÓK

Személyek:

*Tandari, erdőirtó munkás. Tandariné, a felesége. Sándor, a fia.
Róza, a lánya. Biczók, gulyásbojtár. Erdőmester. Dudás.*

Földbe ásott barlanglakás, négyszegletes, az oldalai befelé lejjebb keskenyülnek, hogy a föld be ne omoljon. A teteje ágasokra van csinálva; az ágasokon hosszában és keresztben nyers faágak, ezt kukoricaszár és elszáradt bozót fűdi; a tető belsejéből, a nézőtérrel ennyi látható.

A lakás a föld színétől embermagasságnyi mélységben van leásva a homokba, a nézővel szemben van az ajtó, embermagasságnyira: hozzá durván, faágakból összerótt létra vezet föl. Külső világítását csak ezen ajtóból kapja, mely nyitva áll, kifelé van nyitva.

Közepén, a földbe ásott cölöpökön, durva asztal, keresztbe elnyúlva, mögötte szintén földbe ásott karokon durva pad. A fal mellett, az ajtótól baloldalt, cölöpökre vert széles ágypad, rajta ócska gúnyák s viseltes suba. - A nézőktől jobboldalt, a nézőkhöz közelebb eső részen, szintén ilyen ágypad, de rövidebb. Egész közel a homokfalon szentkép vagy kereszt.

A nézőtől a jobb sarokban tűzhely, padka, beleszúrt szolgálával, a szolgálán bogrács, alatta a tűzhely-padkán hamumaradvány, a padka mellett fölaprózott tüzelőfa gallyakból, tuskódarabokból, a másik felén vizes kanták.

Beásott falmélyedésben, polcokon, szegényes házi eszközök, néhány virágos festésű porcelánbögre, üveg, poharak.

A tetőtől, kötelekre akasztva, néhány vízszintes rúd függ, ezekre némely ruhafélék, szoknya, téligúnya, viganó van akasztva, a másiktól darab füstölthús és szalonna lóg le, szintén madzagra akasztva.

Valamelyik oldalon, ahol jobban elhelyezhető, ócska tulipános láda, fölötte a falon fölakasztható téka, s ajtóra járó kisebb faliszekrény.

Szintén a falon, ráakasztva, farámás tükör, melynek alul fiókja van.

Az egész berendezésnek a pusztai erdőirtó igen egyszerű, durva földlakását kell mutatnia, amelyben az erdőirtó alig két télen át lakik, akkor odébb megy, s így a lakásnak ideiglenes jellege van.

Egyik tetőrúdról, az asztal fölött, petróleumlámpa függ le madzagon. A madzag vége a gerendába akasztott karikán át a falhoz szolgál, ott meg van egy faszeghez erősítve, aminél fogva lejjebb eresztethető. Most fel van húzva a gerendához. Világos van, az idő délután, némi fény jön be a létra fölött az ajtón.

Az asztal mellett a nézővel szemben néhány régi festett paraszti szék köztük egy fából való karosszék is (gondolkozó szék).

Első jelenet

Tandariné

TANDARINÉ *az ajtó világa felé fordultan, az asztal mellett ruhát foltoz. No, nem csinálom már ezt. A szömöm világát majd csaknem mind beleölöm, mégse látom már a cernát. Az ajtó felé tekint, s leteszi a ruhát. Úgy nézöm, hogy a nap is már lemenőben... Főzzünk valamit az éhösöknek. Leveszi a bográcsot a szolgafáról, belenéz, kitörli, visszaakasztja. A falba vágott polcra hagymát vesz elő, s bicskát a zsebéből. Megfűjja az asztalt, s azután a hagymát darabolja rajta. Róza sokáig odamarad a vízzel. Az egyik függő rúdról, székre állva, leakasztja a tarhonyászacskót. A fali tékából kisebb fabödönöket vesz elő. Tarhonya, paprika, zsír, só. Most már csak víz köll hozzá mög krumpli, mög a tűz. El is kászolítom. A tüzelőfára hajol, és válogatva keresgél benne; némely darabot a karjára szedve. Hej fa, fa, te se olyan vagy, mint amilyennek lönni köllene. Vékony is vagy, nedves is vagy, vizes is vagy, a füstöddel könnyet facsarsz a szögény szömiből, mintha nem volna azon fölül is ölég sírnivalóm... No, gyere no, majd szépen ide raklak a bogrács alá. A fát odarakosgatja. Majd mög is gyűjtalak, csak gyünne már a vízzel a Róza. Az ajtóbeli világ hirtelen elsötétül. Tandiné föltekint. De talán már hozza is.*

Második jelenet

Tandiné, Biczók

BICZÓK *az ajtónyíláson át mászik befelé a létrán. Bocskor, gatyá, mellény, kabát, bőrtarisnya, a mellén szűr átszíjazva; minden ócska, kopott a kalap, nagy bot a kezében. No, hát gyüvök-é? De gyüvök ám!*

TANDARINÉ *szeme elé emelt tenyere alól néz. Nini! Te vagy, Gergő fiam? Hát másszál le ebbe a szép úri lakásba, valahogy ki ne törd a lábad, mert akkor holnap ki szaladgál a mögugrott üszöborjú után?*

BICZÓK *leér a létráról. Úri lakás? Aki odabenn a városon, a második emeleten lakik, még sokkal több ideig mászik, amíg az utcára leér.*

TANDARINÉ *mosolyogva. Hát hiszen ami azt illeti... Komolyan. Jó, hogy van néha vigasztalásunk.*

BICZÓK *szétnéz a házban. Nekünk jó volna ilyen úri lakás is. Mivelhogy énneköm tavasztól őszig ez a szűr az úri lakásom e! Ez a szűr mög mán szűr.*

TANDARINÉ. Szűr?

BICZÓK. Hát átszűri a szelet... Néha olyan éjszakai esőkön átal az embörnek még a szíve gyükére is rösztet... *A kalapját kissé feltolja s megint lehúzza. Dicsértessék!*

TANDARINÉ. Mindörökké!

BICZÓK. Adjon az Isten jó egészséget mindnyájunknak.

TANDARINÉ. Mind magunknak, mind nyájunknak.

BICZÓK *megint körülnéz a házban. De tréfás kend, Mari néném. Talán tréfamagot ebédölt?... Hát a Róza hol van?*

TANDARINÉ. Hogy a Róza hol van? Mögváltozott itt a világ azóta, hogy nem jártál erre! Hiszen van egy fél esztendeje, hogy nem voltál itt, öcskös?

BICZÓK *zavartan*. Két hete csak...

TANDARINÉ. Hát két hete!

BICZÓK. Amarra a felső pusztaszélön legeltettünk. Csak most fordultunk mögint erre a marhával.

TANDARINÉ *békésen*. Jó, jó, Gergő. De változás van itt ám azóta.

BICZÓK. Rózával?

TANDARINÉ. Hát látod talán, hogy nincs itt? He?

BICZÓK *riadtan*. Hát hova lött?

TANDARINÉ. Hát hova lött? Hát oda lött, hogy elmönt a kútra vízért.

BICZÓK. A kútra? A kútra mönt? Azt mondja kend, hogy a kútra mönt? Hát lát mán?

TANDARINÉ. Hát lát hát! Kezd ébredözni a szöme. Hogy örül a lelköm, hogy ki sem mondhatom! Még nem egészen lát, de mán lát...

BICZÓK *a kalapját leveszi, és csendesen mondja*. Szerelmes Isten, a kezedet csókolom.

TANDARINÉ. Lát, lát, lát!... Pedig kékkövet rakott a szömire a doktor. Mögén lát.

BICZÓK *szótalan áll egy darabig, míg az asszony faágakat szed a tüzelőfák közül; azután hirtelen a szűrt félrenyomja, a bőrtarisznyát előhúzza*. Pedig neki hoztam ezt a kis nyulat e! A mezőn tanáltam, ázott mezőn. El volt hagyatva az árva. Úgy gondoltam, hogy majd neki elhozom.

TANDARINÉ *szelíden néz a bojtárra*. Hogy majd neki elhozod... Jó gyerekek vagy te, Gergő.

BICZÓK *botjával nyomkodja a földet*. Én ne volnék? *Az ajtónyílás elsötétül.*

Harmadik jelenet

Tandariné, Biczók, Róza

RÓZA *jön le a létrán, kissé ügyetlenül, az egyik kezében vizes kanta*. Gyüvök mán!

TANDARINÉ *tréfás haraggal*. Mán! Egy esztendeje várlak! Ennyi ideig odakódorogni! Ezért engedtem mög, hogy fölmöhess a földre?

RÓZA. Édősanyám! *Leteszi a tűzhely mellé a kantát*. Olyan szép odafönt. Mán hatodik éve, hogy nem láttam. Most mögint látom. Olyan szép a mező. A fiatal fák. Az ég olyan szép kék.

TANDARINÉ. Jól látod?

RÓZA. Még nem jól látom, de egyre jobban látom. Istenöm, Istenöm. Látom édös szülő anyám, látom.

TANDARINÉ *épp a szentkép előtt halad el. Megáll és a képre néz*.

RÓZA. Milyen másforma a levegő odafönt. Hogy szinte szédít. Édös anyám, a gulya is itt van a pusztába.

TANDARINÉ. Láttad?

RÓZA *elszomorodva*. Nem anyám, odáig nem látok még el. *Örömmel*. De mögüsmertem a csöngők szavát, ez a Gergőék gulyája. Gergő itt van valahol a közelben, anyám.

TANDARINÉ. Ó, ugyan. Nyolc gulya jár a pusztán. Egyik csöngő olyan, mint a másik csöngő. Lőhet az éppen más gulya is. *Közben meggyújtja a tüzet, s főzéshez kezd.*

RÓZA. Nem, nem, édös szülő anyám. Ez a Gergőék gulyája. Mögérőztem a csöngők szavánál... *Csend.*

BICZÓK. Én pedig ezt a nyulat hoztam! *Kiveszi a tarisznyából.*

RÓZA *odafordul*. Gergő! Ugye mondtam! *Feléje siet.* Itt vagy, Gergő? A nyuszt hoztad? Gergő...

BICZÓK. Neköd hoztam, Róza. *Átadja.*

RÓZA. Jaj, de szép. Nézze mán kend, édösanyám. Milyen csinos.

BICZÓK. Kis árva.

RÓZA. Én majd ötötöm. De hova tögyem? Hátha elszökik?

BICZÓK *körülnéz a falakra, keserűen*. Nagyon szép kerítése van ennek az úri lakásnak. Innen ugyan el nem szökhet. Ha csak mög nem tanul a létrán járni.

TANDARINÉ *feddőleg*. Gergő, Gergő!

BICZÓK. Jó, jó hiszen mögyök mán kifelé. Neköm ott a helyem a rideg baromnál...

RÓZA. Meddig maradtok itt, Gergő?

BICZÓK *komolyan, mint akire nagy dolgok vannak bízva*. Még sömmit se lőhet tudni. Eső köllene. A fű jó, de kevés. Hármunknak a keze alatt hatszáz barom van. Ha nem lössz eső, elfogy a barom alul a terített asztal...

RÓZA. Majd ad az Isten esőt.

BICZÓK. Ád az néha jeget is, hogy csak úgy kopog bele ez a rossz szűr.

TANDARINÉ. Gergő, Gergő. Ne kísérsd az Istent.

BICZÓK. Hát hiszen szóbeszéd nem esik, mondván. Mögyök mán... Hó, hallgass csak! Lódobogás! Valaki lovon jár a pusztán.

TANDARINÉ. Valami kósza csikós. Az elveszött lovát keresi.

RÓZA. Én is hallok valami dobogást...

BICZÓK *a falhoz nyomja fülét, hallgatódzik*. Patkós lába van a lónak. Trappba gyün. Aligha-nem az erdőmestör úr.

RÓZA. Hogy bírsz innen olyan messze ellátni?

BICZÓK *elmosolyogva*. Nem a szömömmel látok, hanem a fülemmel.

RÓZA. Én is hallok, de ennyit nem.

TANDARINÉ. Akkor csak eredj, Gergő. Az erdőmestör nem ismer tréfát... Ha valami marhádat itt az irtásban találja...

BICZÓK. Jó, jó, hiszen mögyök mán. *Létrán halad kifelé.* Majd holnap benézök... Jó éjszakát.

RÓZA, TANDARINÉ. Jó éjszakát. *Biczók eltűnik. Szünet.*

RÓZA. Anyám, ha a szömöm egészen kinyílik, akkor a fülemmel többet nem látok? *Erősödő lódobogás a föld felszínén.*

Negyedik jelenet

Tandariné, Róza, Erdőmester

Kicsit hallatszik még a lódobogás, de aztán a veremlakás közelében megszűnik. De ehelyett erőlyes hangon mondott kiáltás szava hallatszik be. Hé! bojtár! Biczók Gergely! Ha az üszők még egyszer benn lesznek az új ültetésben, elpusztulsz a határból!

RÓZA. Jaj!

Az ajtó fent elsötétül, mászik be rajta az Erdőmester. Közepes korú férfi, az állami erdőtisztek szokásos egyenruhájában, két kis blúz rajta egymáson, a felső nyitva, a gallérokön három aranycsillag, sarkantyús csizmában, kard nélkül. Ruházata kissé viseltes, minthogy pusztajáráshoz senki sem öltözik ünneplőbe. A felsőbbbséget képviselő uniformisnak itt bizonyos összhangban kell lennie a barlanglakók szomorú egyszerűségével. Szóval valami kirívó ellentétnek nem szabad köztük lenni. Már a létráról mondja.

ERDŐMESTER. Mikor legutoljára itt jártam, akkor is a két Rózsák gulyája legelt itt. A Gergő akkor is inkább ezt a vermet őrizte, mint a gulyát. Kire vetett itt szemet ez a kölyök hé! *Leér a létráról.* Jó napot adjon Isten, Tandiné! *Kezet nyújt.*

TANDARINÉ. Jó napot, erdőmestör úr! A Gergő néha belátogat. De talán nem tött kárt?

ERDŐMESTER. Talán tengeri herkentyűt főz maga asszony, hogy ilyen jó szaga van? Hát hiszen különben főzhet énnekem az asszony akármit odabent a városön, nincsen annak olyan illata, mint a pusztai ételnek. Hiába, hiányzik abból a füst szaga, amelyik így - *nézi a bográcsot a tűzpadkán* - amelyik így körülöleli az ételt. Mint a szerelmes legény a lányt.

RÓZA *halkan.* Istenöm. Miket mond...

TANDARINÉ. De Gergő talán nem csinált bajt, tekintetös úr?

ERDŐMESTER. Bajt, bajt... Az emberekre azért kell lármázni, hogy ne csináljanak bajt. Ha az ember akkor lármáz az emberekre, mikor a baj már megtörtént, az már nem ér egy hajítófát sem... Abba már egészen beleüthet a tüzes istennyila... Ezekkel a vénebb fajta pásztorokkal már úgysem igen bírok, azért kell hát a fiatalját rendre oktatni... Gergőből rendes számadó gulyás lesz, csak a csárda meg a kártya el ne rontsa. Ha olyan hatalmam volna, mint amilyen nincs, minden csárdát földúratnék... Maguk munkáséletet élnek, és a föld alatt laknak. A csárdás meg a föld felett él, és elgazdagodik.

RÓZA *halkan.* Istenöm, miket mond...

TANDARINÉ. Gergő nem csárdás, nem kártyás.

ERDŐMESTER. Akkor tán lányos?

TANDARINÉ. Nem gondolom. Nem tudhatom. Ide néha, ha a marha erre legel, bejár.

ERDŐMESTER. Hát aztán mi a keresztapja térdét keres itten?

RÓZA *eddig a sarokban félénken megvonulva állt, most kitörő örömmel.* Neköm kis nyuszit hozott ma is a pusztából!

ERDŐMESTER *érdeklődve néz a hang felé.* Ejha, nézd el, nézd! Micsoda kis macska nyávog ottan?

RÓZA *kezet akar csókolni.* Én vagyok, a kézit csókolom, erdőmester úr!

ERDŐMESTER *elvonja a kezét, s két kézzel derékon fogva a lányt, maga elé vonja szétterpesztett két lába közé.* Róza! Hát te látsz!

TANDARINÉ. Lát, lát lát... Pedig kékküvet rakott a szömire a doktor úr.

RÓZA *félénken.* Már látok mögént.

ERDŐMESTER. Hát aztán akkor persze, hogy nem engem látsz meg előbb, hanem a Gergőt! Mi! Kis macska?

RÓZA. Csak akkor láttam mög, hogy idejött.

ERDŐMESTER. Csakugyan? Aztán előbb nem érezted, hogy közeledik.

RÓZA. Jaj, miket kérdöz! Hát... hát...

TANDARINÉ. Ami igaz, az igaz. A gulya kolompja szavát mögérözte.

ERDŐMESTER *hivatalos hangon önmagának.* Sajnos, a gulyakolompok hangjának egyöntetűségét még nem állapítja meg a szabályrendelet... Bár hiszen ez a jövő zenéje... Elvégre még a kútágasok méretei sincsenek pontosan szabályozva... Hogy bár ütne bele minden hivatalos szabályzatba a mennykő. *Hangosabban.* No, jól van, kislány. Hadd nézzem a szemedet. Adjon valami világítót, Tandariné.

TANDARINÉ *a lámpa madzagja felé megy.* Majd kéröm alássan a lámpát...

ERDŐMESTER. Nem egy heti szállásra jöttem ide, hogy arra várjak! Tatárt adjon ide! Én addig nézem itt a Rózát.

TANDARINÉ *a tatárt meggyújtja a tűzpadka lángjánál, s oda teszi az asztalra.* Tessék, tekintetős úr.

ERDŐMESTER *fölveszi az égő tatárt, s a lány arca elébe emeli.* Nézlek no, hékás.

RÓZA. Nem tréfa! Igazán látok.

ERDŐMESTER. Mutasd a szemedet. *Nézi, s két ujjával a szemhéjjakat szétnyitja.* Hát hiszen ez rendes. Néhány szál hosszú gyertyát elvihetnek érte a templomba.

TANDARINÉ. Pedig...

ERDŐMESTER *közbevág.* Pedig kékküvet rakott rá a doktor... Ez csodálatos. *Csend egy darabig, az asztalra üt.* Különben pedig elég a játékból meg a tréfából! Beszéljünk hivatalos dologról is. Én még ma este haza akarok érni.

TANDARINÉ. Haza? Innen? Ma estére?

ERDŐMESTER. Már csak az átokházi csőszig. Ott van egy kis különszoba-forma, ott majd meghálok.

TANDARINÉ. Úgy hát? Ott olyan is van? A csőszöknek jó dolguk van.

RÓZA. A föld fölött laknak... Mennyi napvilágosság... Mikor még láttam és föld fölött laktunk, akkor láttam, hogy a libák hajnalban hogy szaladtak elébe a kelő napnak... és hogy ugrándoztak a borjúk... Az csupa nevetség... Gergő is mondta, hogy a borjúk...

ERDŐMESTER. Jó, jó, úgy nézem, Gergő is ugrándozik olykor, mint a borjú...

TANDARINÉ. Tekintetős úr...

RÓZA. Hát mögbántottam? Kéröm az engedelmit, erdőmester úr.

ERDŐMESTER. Az ördög bújjon a dolgotokba! Csupa asszonybeszéd, jó lesz azt a szolgálát a bográccsal együtt félrefordítani a tűzről, mert majd elpang az étel, mire a szónak a végére érünk. No. *Föláll.* Hol van Tandari?

TANDARINÉ. A Tanka-szigetön irt. Majd előjön nemsokára.

ERDŐMESTER. Hát én már nem várom sokáig. Hát a Sándor gyerek?

TANDARINÉ. A Sándor is... A Sándor is ott van... Ott lössz... Röggel vele mönt.

ERDŐMESTER. Vele ment! A kutya is vele szokott menni a kocsival. De ritka kutya, aki kitartja mellette.

TANDARINÉ. Nem tudom. Hát én nem tudhatom.

ERDŐMESTER. De ahogy a csárda előtt elhaladtam, a Jó-Pálos-nóta ugyancsak hallatszott kifelé... A fű szinte ébredözött bele, hogy már neki is muzsikálnak a dudán... Nem a Sándor fiatal úr dudáztat ott magának?

TANDARINÉ *a gondolkodó székre rogyik.* Nem tudhatom. Nem tudhatom. Mit tudjak én innét a föld alul?

RÓZA. Ne sírjon, édes szülő anyám, mert akkor az én szömöm is könnybe lábad.

ERDŐMESTER. Látjátok, bent a városon, a színházba, a színészkisasszonyok nem tudnak ilyen szépen sírni, mint ti ketten.

TANDARINÉ. Mikor azt hiszöm, hogy a lelköm szakad ketté... Hát Sándorom, hát Sándor, Sándorom, hova tévedtél?

ERDŐMESTER. Hallja csak, asszony. Nem ér ez a beszéd egy semmit sem. A Sándorból rendes embert kell csinálni. Nem tudom, hogy mi van vele? Más ember, ha a katonaságtól haza kerül, megházasodik. Ez meg nem. Hát miért van ez?

RÓZA. Néha éjszaka hallom, hogy sír.

ERDŐMESTER. Hát miért nem mondja meg, hogy mi a baja?

TANDARINÉ. Tart az apjától. Igön nagyon féli az apját.

ERDŐMESTER. Hát félje is, üssön bele a tüzes istennyila. Az embör való a pusztába, akitől félnek. Éppen azért viszem el innen a Tandarit.

TANDARINÉ. Tekintetös úr elviszi a Tandarit?

ERDŐMESTER. El ám. Magukkal együtt. Hiszen éppen azért jöttem, de a sok asszonyi pityergéstől nem tudok szóhoz jutni, üssön bele a tüzes istennyila. A Rívó-erdőből már ki van vetve mind a régi fa: új erdőt csinálunk. Fele kanadai nyár, fele diófa, mellette csőszház épült: oda akarnám én Tandarit csősznek.

TANDARINÉ. Cs-ő-sz-n-e-k?

RÓZA. Akkor mi is fõnt lankánk a földön?

ERDŐMESTER. No, hát semmi pityergés, hanem elsején jönni kell oda. Rendes lakás, egy szoba konyha, kamra! ereszet! disznóól, tehénistálló!

RÓZA. Egy szoba, konyha, csakugyan, a szoba mög a konyha külön van? Úgy, mint arra beljebb a tanyákon?

TANDARINÉ *boldogan*. Én akkor három malacot is nevelhetnék.

ERDŐMESTER. Jó, jó. De ezt az irtást meg nem lehet itt hagyni.

TANDARINÉ. Nem löhet. Még két esztendő.

ERDŐMESTER. Hát éppen azért. Hát maradjon itt a Sándor két évig, de meg kell azt a kölyköt házasítani.

TANDARINÉ. Ha az úgy mönne...

ERDŐMESTER. Van elég szegény lány a környéken. De úgy nézem én, hogy a Sándor az Emerhez húz.

TANDARINÉ, RÓZA. Az Emerhez?

ERDŐMESTER. Hát. A Vér Emerhez.

TANDARINÉ. Hiszen annak gyereke van!

ERDŐMESTER. Tudom. Négyéves. Tudja, asszony, három év a katonaság, meg ezelőtt egy esztendő, az éppen négy év. Láttad már az Emer gyerekeit Róza, mióta a szemed kinyílt? Szép fattyú, mondhatom. Éppen ilyen füstös (barna, kék) szemei vannak, mint neked.

RÓZA. Az én szömöm füstös? *Tükörbe néz.*

ERDŐMESTER. De az egész feje állása is olyan, mint a tied. Nem gondolod, hogy talán rokonság az a kis kölyök?

TANDARINÉ. Mit nem mond, tekintetös úr?

ERDŐMESTER. No, megyek, mert dolgom van, jó kutya hazajár, nem kocsma ez a hivatal, hogy örökké benne legyünk... Ha Tandarinak kell a csőzség, jelentkezzen nálam az átokházi csőszháznál, holnap reggel hat órákor. Egy percig se várok tovább, mert más ember is nyújtja érte a kézit. Ne, te kis majom még egy darab cukor. *A zsebéből veszi elő Rózának.* Aztán jó éjszakát... *Megy fel a létrán.*

TANDARINÉ, RÓZA. Adjon Isten jó éjszakát.

ERDŐMESTER *a létrán, félútjában*. De komisz létra! Hát hogy nem löhet ennél különbet csinálni? Üssön bele...

TANDARINÉ. ...a tüzes istennyila.

ERDŐMESTER *visszafordul a létráról*. Hát honnan tudja, hogy éppen az üssön bele?

TANDARINÉ. Mindig azt szokta az erdőmestör úr emlegetni.

ERDŐMESTER. No, hát ez sem igaz. Sohasem szoktam emlegetni.

TANDARINÉ. Kérem szépen az engödelmit, akkor bizonyosan mögtévedtem.

ERDŐMESTER. Nono. Mindig bolondokat beszéltek. Üssön bele a dolgotokba az istennyila. *El.*

Ötödik jelenet

Tandariné, Róza

RÓZA. Kedves anyám! egy szoba, konyha, kamra, tehénistálló!

TANDARINÉ. És én három malacot nevelhetők!

RÓZA. Kedves anyám. A mestör úr az előbb alighanem mögharagudott az istennyiláért.

TANDARINÉ. Hát elfelejti, hogy mondani szokta, pedig mindig mondja.

RÓZA. Mindig. Hát nem tudja, hogy mondja?

TANDARINÉ. Hát el van szóródva az esze. Sok a gondja. Mög a sok könyv. Az urak sok könyvet összeolvasnak, azután néha elfelejtik, hogy mit beszélnek. *Tesz a tűzre, vissza-csavarja a szolgafával a bográcsot a tűz fölé. Kever az ételen.* Ereszd le a lámpát, nemsokára megjön már apád.

RÓZA *leereszti a lámpát a madzagon az asztal fölé.* És a Sándor is... Talán.

TANDARINÉ *meggyújtja a lámpát, s elfújja a tatár lángját.* Sándor is talán... Nem tudom én, mi lössz vele? Mit akar? Már feleségösödni kellene, s még most is a csárdát bújja! Hogy mi bánthatja? Dologkerülő akar lönni? Én attúl félek, hogy... Rakd ide a tányérokat, kanalakat, a kenyeret.

RÓZA. Igön. *Előszedi a fali nyílásból, s az asztalra teszi a vacsorához való edényeket.* Mitől fél, anyám?

TANDARINÉ. Attúl félök, hogy apád majd elunja ezt a dolgot, amit a Sándor művel. Emez mög dacos. Ha egyszer összetűznek, az Isten lögyön irgalmas neki.

RÓZA. Anyám! Hova gondol? Édösapám nem bánt sönkit.

TANDARINÉ. Hát tégöd nem bánt, engöm se bánt, mit bántana rajtunk? Hanem fiatalabb korában, ha a hirtelen harag elfogta, irtózatoss volt. Tóásó Mihályt ismerőd, a sántát?

RÓZA. Ismeröm. Azt mondják, hogy a Mihály bácsi már úgy születött.

TANDARINÉ. Dehogy. Apád vágta egyszer a földhöz, hogy eltört a lába, Orvos nem volt még abban az időben itt a pusztán, az öregasszonyok mög rosszul rakták össze a csontját.

RÓZA. Szentségös Isten! Akkor édösapámat elcsukták az urak a városon?

TANDARINÉ. Nem, nem. Csak úgy az öregök ítélköztek. Aztán azt mondták, hogy apádnak volt igaza.

RÓZA. Hát mit csinált apámnak a Mihály bácsi?

TANDARINÉ *végigsimítja lassan a homlokát.* Hát... hát... régön volt ez, tudod. Rosszat beszélt rúllam. Azt mondta, hogy én apádnak szeretője voltam már leánykoromban is. *Kitörve.* A komisz!

RÓZA. Anyám!... Én is földhöz vágtam volna.

TANDARINÉ *elmosolyodik.* Kis majom. Rég volt az. Rég. Nem köll rúla beszélni sönkinek. De ne felejtsd el. A jó híródet mindig őrizd. Gergőnek csak akkor szabad idegyünni, ha nem vagy magad. Azután pedig majd, ha a föld fölé kerülünk, majd möglátjuk, hogy lössz, mint lössz?

RÓZA. Éngöm ne féltsön, anyám.

TANDARINÉ. Ugyan ki féltsön, ha én se féltenélek? *Róza megcsókolja az anyja kezét. Ne hízelögj, macska, te rosszasság. Nézd csak... Jobb volna, ha már édösapád gyünne. Ugyan hol is maradhat ennyi ideig?*

RÓZA. Talán valami nagy fába vágta a fejszét. Nehéz a tönköt kiszödni a földből.

TANDARINÉ. Lőhet. Talán egymaga nem bír vele... Sándor mög a csárdában... Tudod, ha nem félteném az erdőmestör urat attúl a vad kölyöktől, mögkértem volna, hogy mönnyön be a csárdába, aztán szidja le a maga módja szerint.

RÓZA. Miért nem mondta neki, anyám? Amilyen jó embör, talán még azt is mögtötte volna.

TANDARINÉ. Hej, hej... De soká gyün apád. *A fali tékához megy, a bibliát veszi elő, s leül az asztalhoz. Ereszd kicsim, egy kicsit lejjebb a lámpát.*

RÓZA *lejjebb ereszti a madzaggal.* Így jól van?

TANDARINÉ. Így jól van. Add ide az igazlátót.

RÓZA *nagyüvegű paraszti pápaszemet vesz ki a fali tékából, s anyja elé teszi az asztalra. Valamiféle szent félelemmel mondja. Hangosan olvasson, anyám.*

TANDARINÉ. Ötödik pont. Körülvettek volt egészen a halálnak kötelei, és az álnok emberek árvizei rettentenek vala engemet. Hatodik pont. A pokolnak kötelei körülvettek volt engemet; erőmet vették volt a halálnak törei. Hetedik pont. Az én nyomorúságomban segítségül hívtam az Urat, és kiáltottam az én Istenemnek. És meghallgatta szómat az ő templomából, és az én kiáltásom ő előtte jutott az ő füleibe... Kislányom, Dávid királynak a zsoltára így mondja ezt.

RÓZA. Milyen szép ez.

TANDARINÉ. Ennél szöbb könyv nincsen a világon.

RÓZA. Van még más könyve is édösanyámnak ott a tékában?

TANDARINÉ. Van. Adókönyv. Ez - *a bibliára teszi kezét* - az Istené. Amaz a királyé. *Távolról dudaszó.*

Hatodik jelenet

Tandariné, Róza, Sándor, Dudás

A dudaszó közeledik. A Jó-Pálos-nótát mondja a duda.

SÁNDOR *megjelenik az ajtóban, mászik le a létrán. Kulacs bor szíjon a vállán. Amúgy az ember rendes és tiszta, csizmában van és fehéreneműben; a katonaviseltség tartása meglátszik rajta. Visszaszól. Gyere csak utánam ebbe a szép finom úri lakásba.*

DUDÁS *célszerű szegény ember, rangja szerint piros keszkenő van a gatyakötésbe tűzve. Halad lefelé a létrán. Jó estét adjon Isten! Szabad-e betlehemözni?*

RÓZA *halkan.* Sándor? Mire nézöd a dolgodat?

TANDARINÉ *eláll a lámpa alól, a bibliát becsukja.* Mire végzi, Uram Isten? Hát mire végzi?... Ezt a könyvet én most már becsukhatom.

SÁNDOR. Édösanyám, ne haragudjon. Egy kicsit jó kedvem van.

DUDÁS *fújja a Jó-Pálos-nótát, aminek a hangjára Sándor a magyareMBER-táncba kezd. Egy darabig megy a nóta meg a tánc. De nem sokáig, mert az ajtó odafönn elsötétül.*

TANDARINÉ *két kézzel megfogja Sándor vállát. Szent Isten! Elhallgassatok! Az apád! Csend.*

Hetedik jelenet

Tandariné, Róza, Sándor, Dudás, Tandari

TANDARI *jön le a létrán. Harcsabajuszú erős ember, fehér ruhában, ócska csizmában. Bőrtarisznya és egy nagy erdőirtó fejsze a vállára akasztva. Hát itt mi a fene történik.*

RÓZA. Egészségére kívánom a hasznos munkát. Jó estét kívánok, kedves apám...

TANDARINÉ *megfogja az ura kezét. Uram, jó uram. Légy türelmes és irgalmas. Krisztus parancsa ez.*

TANDARI *a dudásra néz, s fölmutat az ajtóra.*

DUDÁS *sietve el a létrán föl.*

SÁNDOR *a sarokban megdermedve áll. Jó estét kívánok, kedves apám.*

TANDARI *nem hallja a szót, az asztalhoz ül. Ögünk. Ma nagy fával birkóztam. Éhös vagyok.*

RÓZA. Ugye mondtam, anyám? Kedves apám valami nehéz tönkkel harcolt.

TANDARI. Honnan tudod? *Szétnéz az asztalon. Minek ez a nögyedik tányér? A sarokba hajítja a tányért.*

TANDARINÉ. Tandari! A Sándor fiadról elfeledközől?

TANDARI. Olyan fiam is van neköm?

TANDARINÉ. Tandari!

RÓZA. Kedves apám! *Tandari legyint a kezével.*

TANDARINÉ. Bocsáss meg neki. Ott áll a sarokba.

TANDARI. Én túllem ott állhat az ítéletnapig. *Kanalaz a bográcsból, amit az asszony farkorongba az asztalra tett.*

SÁNDOR. Kedves apám...

TANDARI *a feleségéhez. Van valami más újság is itthon?*

RÓZA *örömmel. Van apám. A föld fölé kerülünk.*

TANDARI. Micsoda?

TANDARINÉ. A mestőr úr a Rívó-erdőbe téged akar csősznek.

RÓZA. Egy szoba, konyha, kamra! Kedves apám! És édősanyám öt malacot nevelhet!

TANDARINÉ. No, no. Én csak hármat gondoltam. De hát boldogságában a lányod már nem is tudja, hogy mit beszél...

TANDARI. Gyere ide, kislányom. Hadd csókoljam mög azt az ártatlan homlokodat. *Megcsókolja.* Hiszen akkor te a Gergővel hamarosan rőndbe löszöl.

RÓZA. Kedves apám, mit beszél?

TANDARINÉ. A mestőr azt mondta, hogyha vállalod a csőszséget, röggel jelentkezzél nála a csőszháznál. Vállalod, Tandari?

TANDARI. Hát hogyan vállalnám? Miért ne vállalnám? Mikor vállalom!

RÓZA. *Tapsol.* Akkor most már bizonyosan a föld fölé kerülünk. Anyám! Kedves anyám!

TANDARI *leteszi a kanalat.* De hát a böcsülettel akkor hogy löszünk? Ezt az irtást vállaltam, hát hogy hagyjam itt?

TANDARINÉ. A mestőr azt mondta, hogy ezt a Sándor vállalja el.

TANDARI. Az?

SÁNDOR *a sarokból.* Édös tanító apám...

TANDARI *förláll, a fia felé fordul.* Te! Te! Te! Apagyász!

SÁNDOR. Édös tanító apám...

TANDARI *enyhül.* Hát... hát...

TANDARINÉ. Uram. Jó uram.

RÓZA. Kedves szüleim.

TANDARI. Hát... hát akkor miért mindig a csárdát keresöd, ahelyött, hogy tisztösségös feleségöt keresnél.

Nyolcadik jelenet

Tandariné, Róza, Sándor, Tandari, Biczók

BICZÓK *mászik le a létrán.* Dicsérjük a Jézust.

TANDARINÉ. Mindörökké!

RÓZA. Gergő! A föld fölé készülünk már mink is. Föltüzeljük a létrát, Gergő!

SÁNDOR *Gergőhöz sötéten.* Miért gyüssz ilyenkor ide?

GERGŐ. A barom itt legel.

SÁNDOR. Ki hitt ide?

RÓZA. Én!

GERGŐ. Én azért gyüttem ide, mert én ide vagyok tartozandó!

SÁNDOR. Azt hiszöd talán, hogy félök a botodtúl?

GERGŐ. A bika fél tülle.

SÁNDOR. Kedves tanító apám, hát micsoda jusson jár ide a mi házunkba ez a bojtár?

RÓZA. Mert én a felesége akarok lönni!

SÁNDOR. Úgy hát?

TANDARINÉ, RÓZA. Úgy ám. *Csend.*

TANDARINÉ. Hát ez így van. Tisztességös embör megházasodik, ha az ideje elgyün. Te mög itten csárdabeli vagy. Kivert bika vagy. Pedig már a császárt is kiszolgáltad. Hát mire nézöd a napot?

SÁNDOR. Én?

TANDARI. Te. Te hát. Tulajdon magad.

SÁNDOR. Kedves apám. Én hoznék a házhoz feleségöt, ha kedves apám engedné.

TANDARI. Miért ne engedném?

SÁNDOR. De azt nem engedi, akit én akarok...

TANDARI. Hát kit akarsz?

SÁNDOR. Emert.

TANDARI. Emert? Melyik Emert?

SÁNDOR. Vér Emert.

TANDARI *haraggal*. Vér Emert? Azt? Hisz annak fattya van!

SÁNDOR. A törvény annak mondja.

TANDARI *dühösen*. Mindönki annak mondja. Már négy éve, hogy van. Tegnap is ott kódorgott a föld szélén, alighanem dinnyét akart lopni a kölyök. De mögvágtam úgy az ustorral, hogy a vére is kiserkedt.

SÁNDOR *irtózva néz az apjára*. Vágta?... Hát vágta kend? Hát vágta?

TANDARI. Vágtam!

SÁNDOR. Vágta kend?... Hát vágta kend?... Miért nem vágta kend mindjárt agyon? Csak a tulajdon onokáját ölte volna meg kend! Az meg mi kendnek? Tört kend már máskor is emböracsontot. Miért nem törte ezt is?

TANDARI. Apád ellen szólsz így?

SÁNDOR. Hát vágta kend, hogy a vére is kiserkedt! Hát nem látta kend mög azon a vérön, hogy az a kend vére? Hogy a tulajdon vére? Onokája az kendnek, énnéköm pedig a tulajdon testöm, a tulajdon fiam. *Fölkapja a kenyérvágó kést az asztról*. Hát ki meri bántani az én fiamat?

TANDARI *förláll*. Vajon az apád ellen kelsz-e?

BICZÓK *botját akkép veti közéjük, hogy annak a bunkója nagyot koppon az asztron*. Sándor...

TANDARINÉ, RÓZA *félénken*. Sándor...

SÁNDOR *elveti a kést az asztralra*. Hát nem kelök én senki ellen. Én nem kelök senki ellen. De nem is maradok itten. Elmögyök én innen. Az én fiamat ne vágja senki. Elviszöm a fiamat, elviszöm Emert. Elmék, nem bánom akárhová. De Krisztus lögyön irgalmas annak, aki az én fiamat vágni meri. *Közben halad a létrához, arra fellép*.

TANDARINÉ *megfogja*. Sándor!... Sándor!...

SÁNDOR *megcsókolja az anyját.* Édös szülő anyám! Ne féltse az onokáját. Nem vágja azt többet sönki! *Kiszabadítja magát az anyja karjából, s megy föl a létrán.*

TANDARI *erős hangon.* Sándor!... Sándor fiam!

SÁNDOR *a létráról.* Édös tanító apám?

TANDARI. Hozd elő az én kis onokámat.

SÁNDOR *gyorsan kiugrik az ajtón, s kívülről futólépéseinek zaja behallatszik. Róza az apja vállára borul.*

TANDARINÉ *térdre esik a szentkép előtt.* Szerelmes Mária... Hétfájdalmas Szűzanya... Szenvedők segítője... Fölséges kezedet csókolom. *Kívülről halk dudaszó.*

Függöny

1911

HÁZRÚL-HÁZRA

A népet számlálni ilyen csatakos, esős időben nem lehet valami kellemes foglalkozás úgy nagy általánosságban. Nálunk már megtörtént az egyik külső kerületben, hogy a népszámlálót az asszony forró vizes köcsöggel, az ember meg vasvillával fogadta. Miért? Miért gyűlöletes a nép előtt az az ember, aki először pantallóban van, másodszor sok papiros van a hóna alatt, s harmadszor bemegy abba a házba is, ahova az ördög sem hívta? Mert félnek az idegentől, s az a nézetük felőle, hogy soha jót nem hoz, ellenben lehet, hogy valamely bajt okoz. A hivatalos személy csak akkor megy a házhoz, ha valami baj van. A nép tart tőle: a papirosok valami dolgot, valami igen rossz dolgot jelentenek. Ha valahova hivatalos ember beteszi a lábát, ebből jó nem fakadhat. A hivatalos papiros üzést-hajtást, hajkurászást jelent. A tanyai népnyelvek érdekes kifejezése ez: leveles embőr. A régi világból való szó: értik alatta a gyanús embert, a rossz embert, akivel a hatóságoknak mindig van valami dolga. S miben nyilvánul ez meg? Abban, hogy hivatalos leveleket visznek hozzá, amikkel hol ide, hol oda citálják.

Egy idegennek a házban való hívatlan megjelenése különös dolog. Ez természetes. Ha nyílik a kapu, és lépések hallatszanak be a szobába a kapualjából, szólok a gyerekeknek:

- Nézzétek meg, ki jött?

A fiú kitekint, s mondja könnyedén:

- A Mari néni. (Vagyis, hogy az öreg mosóné.)

Van eset rá azonban, hogy ezt mondja:

- Apám! Egy rendőr...

S mennyire másként van az mondva, hogy „a Mari néni”, s mennyire másként az, hogy „egy rendőr!” Mert hát uramisten, mit akarhat?

Hát még odakint a tanyákon mit akarhat az az úrforma, aki megjelenik hívatlanul és sok papirossal? A nép ebben a dologban nagyon kétféle. Az egyik része még ma is könnyen befonható áldozata minden kósza népcsalónak. A másik része pedig, amelynek már megégette egyszer a kása a száját, minden úrformában született ellenséget lát. Mindenki gyanús, aki pantallós. Az ilyen ember már azt az elvet, hogy az úr a pokolban is úr, úgy értelmezi, hogy a másvilágon, ahol a méltó büntetések elnyeretnek, mind az úr ül nagy vasüstökben, a nép pedig majd hordja az üstök alá a tüzelőfát, hogy minél jobban süljenek...

Pár év előtt, mikor a városi múzeum néprajzi anyagát szedtük össze, volt eset rá, hogy a tanyákon a gyűjtőre vasvillát fogtak, s még a kocsijából leszállni sem engedték. Ott már előzőleg valami keserű tapasztalatok történhettek. Hát hiszen nem mind ilyen, az bizonyos, ezek inkább csak kivételek. De mint kivételek: vannak. Régészeti ásatások alkalmával nemegyszer láttam, hogy mikor vége a munkának, kifizetődik a napszám, s alá kellene írniuk a cédulát, hogy a pénzét mindenki rendben megkapta: egyszerre vége a barátságnak. Pedig egy hétfőtől szombatig tartó munka nyomán elég jól össze lehet barátkozni. De amikor a nevek aláírásáról van szó, az emberek egy része hirtelen gyanakodóvá válik. Sandán néznek a papirosra. Mindig van köztük valami fiatal legény, arra mondják:

- Majd az Illés odaírja. Én nem tudok írást.

- Hát nem járt iskolába?

- De jártam - feleli húzódozva -, négy télön is. De elfelejtöttem a betűt. Mög elhúzta a kezemet a kasza mög a kapa.

Pedig dehogy. Annyira el sem lehet felejteni az írást, hogy tulajdon nevét ne tudná leírni, ha egyszer már valamikor tudta. Olyan az, mint az úszás meg a korcsolyázás, nem lehet azt tökéletesen elfelejteni. De inkább hazudnak. Inkább vállalják annak a szégyenét, hogy tudatlanok, de a nevüket nem írják oda a papirosra. Mert nem lehet tudni, hogy micsoda veszedelmek származhatnak abból, valamint azt sem lehet tudni, hogy kiben mi lakik. Legjobb a tartózkodás...

Egy közeli, Csanád megyei faluban néprajzi gyűjtés alkalmával történt ez az eset. Csöndes, enyhe téli délelőtt. A gazda kint áll az utcaajtóban. Jófajtajú, erős termetű, középkorú magyar, pipázik és sütteti magát a téli nappal.

- Jó napot.

- Jó napot - mondja.

- Tudja-e, mi járatban vagyok?

- Nem tudom én.

- Hát majd elmondom.

- Löhet - mondja.

- De nem itten, hanem majd odabent a szobában. Gyerünk be.

- Oda ugyan nem - felel a gazda, s széles vállaival bele is illeszkedik a keskeny utcaajtóba. - Az én házamba nem gyűn be az úr.

- Ejha! Magának sok oka lehet haragudni az úrfélére. Hát miféle úr mit csinált magával? Mi történt itt?

A gazda megrázta a vállát.

- Hát - szólt -, ami történt, az történt, nincsen azon már mit keresni. De az én házamba az én akaratommal többet úr nem tősz be a lábát...

Megfordult, bement az udvarra, becsapta maga után a kis ajtót, s hallatszott, hogy be is reteszelte belülről.

Kint a tanyákon, a pusztaszéleken kocsin járja össze a számláló a vidéket. Ott ez nehéz mesterség. Tudnia kell, hogy meddig terjed a területe, s ismerni kell az egész területet. Hogy nem hagyott-e el itt-ott egy csomó házat, amik valamely buckahát vagy erdő mögött vonultak meg? A tanyai ember, aki ott született, tudja, hogy ki merre lakik, de a városi nem tudhatja. Általán úgy tetszik, hogy a széles, nagy és lapos vidékeken, ahol messzire ellát a szem, minden az ember előtt fekszik. Pedig nem. Akár el is lehet tévedni rajta. Vannak helyek, tanyarészek, amik elbújnak, amik mintha nem is volnának e világon, ahol egy városi kocsit mint soha nem látott, dolgot bámulnak meg a gyerekek; olyanformán vannak ezek a részek a homoktengerben, mint az óceánban azok az apró szigetek, amik a hajóforgalom útjából kiesnek: csak a térképész tudja róluk, hogy vannak. Pár év előtt éppilyen elhagyott részen át igyekeztem lakottabb tájak felé. Öreg városi kocsis ült a bakon, a második ülésből, a mappáról adtam neki az utasításokat, hogy no, most erre, no, most arra. Ugyancsak csóválja a fejét az öreg ebben a hol errében, hol arrában, dűlőút keresgélésben, végül ki fakad:

- Hát mégiscsak, mi mindönt mög nem köll érni. Huszonhét esztendeje hurcolom már nap-nap után idekint a tanyákon a városi mérnök urakat, de ezön a vidékön még sose jártam.

Önérzetes kocsisembertől ennél nagyobb beismerést már várni sem lehet. Mert a kocsisság tudománya nem abban van, hogy hajtani tudjon, a lovat minden ember, asszony, gyerek is el tudja hajtani: a kocsisság tudománya odakint akként szélesbül, hogy mekkora nagyságú vidéken van tisztában az utakkal, azoknak jó vagy rossz állapotával, ha éjjel nem is, de legalább nappal. A tanyák világának ez a területe, amelyen az öreg kocsis „hurcolta” a mérnököt, aránylag nem nagy; nyolc-kilenc négyszögmérföld lehet. És még ezen a kis helyen is, íme, talált olyan részt, amelyen huszonhét év alatt sohasem járt.

Szóval a népszámlálás odakint nem egészen könnyű dolog lehet. S nem is lehet az egész hajszálnyira pontos. Azt hiszem, hogy az egész alföldi pusztákat tekintve, a népszámlálás számszerű eredményéhez egész bátran oda lehetne csatolni néhány száz összeszámolatlan magyart, vagy talán ezért is.

Kint ugyan a tanyai tanítók végzik a számlálást, de hát azok sem tudhatják, hogy a kapitányságban minden tanya merre van. Erre való azonban a tanyai esküdt, aki rendszerint valamely jobb módú polgár, aki kint született, s kint fog meghalni, ennél fogva igen célszerű ember arranézve, hogy ismerje a határt. Tehát az esküdt lesz a kocsis, ő „hurcolja” az összeíró. Most tíz éve volt egy így az egyik tanyai kapitányságban. Vitte a kocsiján a tanítót az esküdt, összeírták, összeszámolták az embereket, a papirosokat azután elküldte a tanító oda, ahova kellett. Itt mindezek rendbe kerültek. Csak pár nap múlva jutott a tanító eszébe, hogy arra lefelé, a Hármaserdőn túl, mindjárt a Lónyúzdölön túl, ott is van egy egész sor tanya, ami idetartozna, s ott még nem jártak népet írni. Mondja is az esküdtnak:

- No, János bácsi, az ördög a kend tudományát, baj van.

- Baj? Mi baj?

- Hát most jut eszembe, hogy arra a Kis Kabók Mihályék felé nem jártunk népet írni.

- Nem - mondta meggyőződéssel a János bácsi -, hát arra nem. Messze is van, aztán mög, tudja, nagyon rossz az útja, hát nem akartam töretni magát.

- De hát most azok, akik arra laknak, nincsenek fölírva.

- Hát aztán? - kérdezte a János bácsi. - Csak élnek azok azért, ha nincsenek is felírva. Nem a papirosból áll az ország, tanító úr.

Ebbe aztán bele is kellett nyugodni, mivelhogy úgysem lehetett már ellene tenni semmit. Csak akkor kezdett fölni a feje a tanítónak, mikor kiérkezett a városból a hír a tanyára, hogy jön egy úr Pestről a népirást vizitálni. Mi lesz akkor, ha az meg fogja a hibában? Első sorban oda a becsület, második sorban pedig még azt a kis pénzt sem kapja meg, amit az összeírás munkájáért kiérdemelt.

A pesti nagyságos urat a vizitálás útjában szintén a János bácsi hurcolta kocsin, s a tanító szorongva várta az eredményt. De nem történt semmi hiba. Három nap múlva János bácsi a pesti urat elvitte a vasúthoz (nincsen messze, csak éppen a Nyáry Jánosék jegenyefájától másfélóra járás), s hazafelé jövet beszólt a tanítóhoz, hogy fölösleges volt az a nagy ijedség, mert valóban semmiféle észrevétel sem találtatódott.

- Hála istennek - sóhajtott a tanító. - Pedig azt hittem, akad valami tarka macska arra a Kiskabókék körül.

- Nono - mondta a János bácsi, aki annak idején hat deákiskolát járt a városban -, parva sapientia regitur mundus. A nagyságos urat se vittem el arrafelé.

Körmével benyomta a pipában a parazsat. Okos ember mindig a körmével szokta nyomni, mert ez nehezebben ég meg, mint az ujja bőre.

Három külvárosunk van. Az egyik, a pestises betegeket gyógyító francia Szent Rókusról elnevezett, alig másfélszázéves, faji típusokat keresni ott hiábavaló lenne. Hanem annál alkalmasabb erre a célra az Alsóváros meg a Felsőváros, az egykori civitas superiora meg inferiora. A felsőváros népe szálás, karcsú, sok benne a szőke, ruhában a világos színeket keresi, szereti a halászatot meg a hajózatot, elmegy a vízen Béctől Galatzig, kereskedői élelmesség van benne, vállalkozó, néha belebukik, néha elvagyonosodik; van köztük olyan, amelyikre azt mondják, hogy üzleti vállalataiban örményebb a zsidónál. Az Alsóváros népe zömök, bikanyakú és fekete. Ruhájában a sötét színeket kedveli, s mind védőraj csoportosul az ősi Mátyás-templom körül. A templom istene után a föld az istene, amelyen hihetetlen szorgalommal termeli a paprikát. Függetlenségi párti volt, az is lesz, amíg magyar világ áll, nem óhajt alkalmazkodni a mások kedvéhez, ipari hajlandósága kevés, más városrészből nem házasodik, az elődök munkájával szerzett vagyonhoz ragaszkodik, itt-ott még meg vannak köztük a vagyonközösség nyomai, tudok belőlük olyan családot, ahol ebéd alkalmával húszan ülnek az asztalhoz, amellet ráér népköröket tartani fenn, amikben alkalmas könyvtárak vannak, s amikben az önmagából rekrutált személyzettel színdarabokat játszik. Szóval két különböző típus ez, a Felsőváros meg az Alsóváros. Úgy gondolom, hogy a legrövidebb néprajzi meghatározásukat olyképp lehetne megtenni, hogyha az osztrák ellen ismét hadba kellene szállni: az Alsóváros ülne lóra, a Felsőváros pedig vállalná a hadbaszálltak ingyen és pontos élelmezését.

A néprajzi kollegám vállalkozott az Alsóvároson az összeírásra. Ez igen alkalmas dolog arra, hogy minden házban szétnézessen, minden házba bemehessen: most a betolakodót nem lehet visszautasítani, mivelhogy a betolakodásra „államilag fel van hatalmasítva”. Ilyen alkalmakkor lehet „észlelni”.

Érdekes észlelet például, hogy míg mi ezt a sajátos konzervatív alsóvárosi népet olyannak tartottuk, aki még csak a város határán sem volt túl soha, a kolléga tapasztalatai szerint csak imitt-amott akad köztük olyan ember, aki nem járt volna külső országban. Hogy miben? Hát hol káposztában, hol paprikában, hol hizlalt lúdban.

Egy embertől kérdezi:

- Hát járt-e külföldön?

Azt mondja:

- Miért kérdi?

- Mert be kell írni ide a papírba.

Mutatja is a papiroson a rubrikát, ahova ezt be kell írni. Az ember nézi a rubrikát. Azt mondja:

- Kicsi az.

- Már miért volna kicsi? - Apró betűkkel írok én. Csak mondja, hogy milyen országban járt.

- Mégis - mondja az ember -, mégis...

- Hát miért: mégis?

- Hát mert nem férnek bele azok az országok abba a rubrikába.

- Ugyan, ne beszéljen kend. Hát hány országban járt kend? Hát volt kend a Belgrádban, azután kubikos létire töltést csinált kend oda fel a Galíciába, a Przemislibe, mikor a várat építették, aztán készen vagyunk.

- Nono - mondja csendesen az ember. - Katonai tengerész voltam én. Egészen bátran beleírhatja abba a rubrikába énfelülem, hogy az Ausztrália kivételével mindön világrészben jártam én...

Igen. A katonáskodás elviszi az embereket. Látnak, hallanak, tudnak valamit a világról. S azt sóhajtja az alsóvároson egy öreg asszony:

- Bár ne tudnának róla!

Ez is népszámlálási eset. A kis, tiszta házba, ahogy az összeíró bemegy, a szobában egy öregasszonyt talál kis gyerekekkel. Sötétes délután van, az asszony ül az ablak mellett, a gyerek a kötőjébe kapaszkodik, s beszél hozzá valami makogásokat. A szüle hamar megérti, hogy miről van szó: jól van, jól van, csak vegye elő az írásait, kérdezzen, én meg majd mondom.

- De sötét van, szülém, talán hogy gyertyát kellene gyújtani.

- Úgy, úgy, abban igaza van - véli a szüle -, majd behozom én magának a lámpát.

Kimegy érte. Addig a gyerek a székbe fogózva nézi az idegen bácsit, s érthetetlen szavakat mondogat. A szüle behozza a lámpát, megtörli az asztalt, s kezdik az írást. Előbb az övét. Azután a fiáét. Van-e fia? Van. Micsoda? Mozdonyvezető. Hol?

- Szolgálatban van most is a gépön.

- Volt-e a fia katona?

- Volt, hogy ne lőtt volna. De bár ne lőtt volna!

- Miért sajnálja? Egészséges emberekből válik a katona!

- Hát hiszen - mondja a szüle -, az igaz. Nem mondom, világot is járt. Tengőrérszkatona volt. De hát éppen azért vagyok így az egyetlen kis unokámmal, ni.

- Hát hogy van vele?

- Így ni, hogy nem értöm a szavát. Olasz mönyecskét hozott a fiam a házhoz, olasz ez a kicsi is. Itt született pedig, de egy szót sem tud magyarul. Hallja csak, hogy mint beszél! Mit kérsz, kicsim? Mert annyit tudok már, hogyha azt mondja, hogy ákvá, ákvá, akkor vizet akar. De más szavát nem értöm.

Éppen bejön a gyermek anyja a szobába, szép barna olasz menyecske.

- Látja - mondja a szüle -, ehol a menyem. Nem tanul mög magyarul, a gyerök se tanul. Aztán sír mindig haza a menyem. Ha az ura itthon van, akkor nincsen baj. De ha a fiam elmegy a szolgálatba, akkor már mindjárt magára van, én nem tudok vele beszélni, akkor aztán mindig sír, vágyik haza az olaszok közé.

S a szüle elszomorodottan ölelte fel magához a gyermeket:

- Óh, édös egyetlen unokám, kis magzatom... Ugyan, hogy nem tudom a szavadat mögérteni?...

A szüle a lemenő nap elborult tekintetével néz az unoka szemébe. A gyerek meghúzza a szüle fejkendője csücskét, s csendesen gügyögi: aqua, aqua.

- Óh, én édös Jézusom - sóhajtja a szüle, nyúlván a vizeskancsóért -, ugyan miért is neveltél?

1911

EMLÉKEZÉS

Hirtelen megindult a tél, havak esnek, s a víz felett leszáll a köd. Kószálok a külső partokon, a töltésen, ahol a sárra fagyott hó a járást megengedi. Nagy csönd van itt kint mindig, de most, hogy a hó leesett, még ami kis zaj volna némely járó-kelő kocsi kereke nyomán, az is eltompult. Vasárnap délután van, a ködbe borult város felől néha a harangok csendes bűgása hallatszik, amint vecsernyére hívják a népet, a népek mennek is szorgalmasan, e tekintetben valóban elég jó iparkodás észlelhető. Hogy azután elmennek, a töltésen nem marad semmi meg senki. A jegenyék kopaszon állnak, néhány varjú tollászkodik rajtuk, s a töltésen egy-két pipiske táncol. Ez a kis szürke jószág jó hazafi, nem hagyja el az országot az éhezés idejében sem, csakhogy ekkor a havas mezőkről kissé beljebb merészkedik, bátorra válik, s úgy röpköd az ember előtt pár lépésre, mintha mondaná: éhezem, adjál valamit. Jó azért az ilyen kódorgáshoz zsemlyedarabot vagy felperecet vinni a zsebben, az ilyen kis állatnak nem sok kell, s ha evett, valamit csiripel, s nyugalmasan elmegy az útból valahova aludni - ugyan valami jó alvóhelye nem lehet most, mert hidegre vált az idő. Alkalmas ilyen helyen elkódorogni. Nem jön szemközt senki, nem kell se köszönni, se köszönést fogadni, néma a táj. Nem tudom, más hogyan van vele: én úgy érzem, hogy ilyenkor úgy egymagában egy kicsit gondolkodik az ember, azután lassan elcsitulnak a gondolatai, az esze nem jár semerre, mintha egymaga volna a világon, előtte semmi, utáni semmi: rekkenő nyári délutánokon, a tanyán, mikor egy szál falevél se mozdul, van ez néha majdnem egészen így, de ott legalább zümmög a zöld légy, dunog a darázs, és űzi szerelmes játékát a szőlőtőkék között a karcsú szitakötő. Itt azonban nincsen semmi, éppen semmi sincsen, csak a harangok szava néha, ahogy átbong a ködön, mutatja, hogy amarra van a város.

De nem sokáig tart a magány.

Jön szemközt a ködben egy emberi alak. Lassan bontakozik ki a fehér takaróból, s bizonyára szintén megütközve látja, hogy más is jár itten, s magányossága meg van rontva. Közeledünk. Az ember ilyenkor hajlandó úgy elmenni egymás mellett, hogy a másikra sem néz: mit mászkál az is ezen a helyen? Valami olyan érzés ez, hogy mit háborgatják az embert a tulajdon maga birtokába.

No, de ezúttal ez mégsem úgy van. Vannak véletlen esetek. Így például most, hogy hiszen nini, voltaképpen ismerősök vagyunk.

- Hát te?

- Hát te?

- Kószálok egy kicsit - mondja -, de már nem jó ide sem kijönni. Én csak elszomorodok.

- Ráérsz arra hétköznapi is, hé. Vasárnap délután munkaszünet van, ilyenkor hagyd a búslakodást a lóra, elég nagy a feje hozzá.

- Jó, jó - szólt kedvetlenül -, de nézd csak, micsoda pusztaság ez itten? Egy lelket nem lehet látni. Itt semmi sem mozog.

- Biz itt nemigen. Ha csak mink nem mozgunk. De mozogjunk is, mert hátha erre jön valamely bolond német, karónak néz bennünket a ködben, aztán hozzánk köti a lovát...

- Tréfálhatsz bátran - felelte bágyadtan -, nem ér ez a beszéd semmit. A szó: szellő; a kontraktus: az papiros; a pénz: az a fundamentum. Mennyi élet, mennyi kereset volt itt valaha, most meg pusztaság, hogy akár a kiáltó szó is elhallatszik benne, még csak nem is felel rá senki. Hova lett a nép keresete, hova lett az üzlet, a munka? Ki vitte el, mi vitte el?

- Jaj, hát vagy úgy? A régi világ? A tiszai élet, a vízi élet, a régi sürgés-forgás? Biz annak lefűjtak. Háromszor lefűjtak, mint a katonának a hadgyakorlat utolsó napján. Ezen ugyan már nem segít maga a felséges úristen sem. Elmúltak a halak, elmúltak a rákok, az ácsok szekeréje nem kopácsol, a cigányok nem verik az ócska vasból a hajó oldalába való iszkábát, vízimolnárok vízidudája megszűnt tutulni, új emberek jöttek új üzletekkel, s megették a régi üzleteket.

- De már mégiscsak - mondja elkeseredve a társam. - De ilyen gyorsan, ilyen sebesen elpusztulni mindennek. Hiszen még emlékezünk rá, még láttuk, és még nem vagyunk öregek, hogy a régi jó időket emlegessük. Modern pusztulás volt ez, egészen modern, afféle amerikai villamos kivégzés. Hát tudod-e, hogy Szónaktól le egészen Tételig végigjárhatod a vizet, de egy kenet halzsírt aranyért se bírsz kapni. Érted-e, ha megfeszülsz, akkor se bírsz kapni. Egy zacskó aranyért, egy tarisznya aranyért se bírsz kapni.

Hát ez csakugyan így is van, és ez lószerszám tekintetében, továbbá csizmai szempontból is igen sajnálatos. Mert ahhoz fogható kenet nem volt több sem hámra, sem lábbelire; mit szólnak most mindehhez a csizmák. Mert bárki bármit beszéljen, az állati bőrt még holtuk után is etetni kell, a gazda rendes szolgálatában csak akkor állanak. És most mivel lehet etetni őket? Valami mindenféle bádagskatulyás kenőcsökkel, amiket messziről hoznak, drágán adnak, bizony ezeknek a nyomán a csizma nem panaszkodik ugyan, a csizma tűr, de a csizma szenved.

Ezen azután egészen rendesen el lehetett szomorkodni odakint a töltés koronáján a ködben, amely lassan ereszkedett lefelé, s látatlanságba burkolta a világot.

Ilyen elszomorodott korában mit csinál az ember? Keres valami kocsmát, minél kurtábbat. Mert olyan világ van, hogy mennél kurtább a kocsmá, annál jobb benne a bor. Hát nem is kell messze leereszkedni a töltésoldalról, már találatódik egy kicsi bormérés, az ajtajára ki van írva, hogy „pálinka csak reggel”, amelyből nyilvánvaló, hogy a gazda a régi ívású emberek közé tartozik, s nem rászorultságból, hanem szokásból mér. Kisded hely, a falon Batthyány Lajos van meg Eötvös József, azután az aradi vértanúk és Kossuth imája a kápolnai csatánál, ahol ott sem volt, de azért ez nem baj, mert szép azt olvasni mégis, hogy tekints reánk csillaggal övedzett trónusodról, és hallgasd meg könyörgő szolgádat... Ide tehát bemegyünk, mert itten még úgysem voltunk soha, minélfogva a tapasztalat is gyarapodni fog bőségesen. Az ember - alkalmas ember - hozza az italt, apró poharakat, gyufát is tesz az asztalra, azután néz. Nemigen lehet már látni idebent. A lámpa a szoba közepén föl van húzva magasra, madzagon. A madzagot leereszti, a lámpát meggyújtja, megint fölhúzza illő helyére a madzaggal, s megint csak néz. Megnéz emerről az oldalról is, megnéz amarról az oldalról is, mint a kutya szokta tenni a sündisznóval, hogy melyik oldalán lehetne beleharapni.

Utóbb már nem állom, megkérdem a gazdától, hogy én vagyok-e a zöldre festett új kapu, s ő-e az a bizonyos borjú? Ő azt mondja: már mér? Mondom: mert leginkább az szokott így nézni az új kapura.

- Nem - azt mondja -, nem úgy van a dolog. Én csak azt nézöm, hogy maga csakugyan maga-e?

- Hát persze hogy én vagyok.

- Én is úgy vélöm - szól -, mert ráismertem az ábrázatjáról.

- Akkor jól van.

- Hát! - felelte elégülten. - Maguk mindig ilyen egyformák szoktak lenni. A Béla bátyját ismertem, aztán arról azonnal magára ismertem. Ugyan mögvan-e még?

- Nincs bíz az, bátya.

- Ejnye - csodálkozik -, hát hova lött?

- Hát jobb helyen van az már, mint mink, bátya. Ciprusfák árnyékában alszik a fiumei temetőben.

Ezen megütődik, és sajnálattal mondja:

- Hejnye, hejnye. Kár érte. Pedig de nagy betyár volt! Hm.

A beszéd kezd nagyon alpári lenni. Jobb lett volna talán, ha ide be se jövünk.

- Betyár volt? - mondom. - Hát már micsoda beszéd ez?

- Persze, persze - mondja derűsen. - Együtt szolgáltunk. Ott voltunk Bihács alatt is, Petrovác alatt is. Hej, de furfangéros betyár katona volt az. Az, tudja, még az ördögtől se tartott. Mönt, mint a szélvész. Hűj, de kutya betyár katona volt!

No, így már más. Nem gorombáskodik az öreg, csak elhalt bajtársa kebelére hímez érdemrendeket a maga módja szerint. Most már kész a barátság, s együtt beszélünk elszomorodva a régi világról.

A régi világ... Hát biz az nincsen, eltűnt, elveszett... Hova lettek a halak a vízből? Ki tudja?

Azt mondja a bormérő:

- Az Isten bizonyosan tudja, de az meg nem tartozik felelettel.

Ez igaz. De mégis. Már csak úgy rémledezik a gyermekkor vissza, de még látjuk, hogy a halász a kis halat visszahajigálta a vízbe, mondván: eredj, aztán nőj meg előbb. Ma meg olyan is jó volna, ha volna. A hálók lyukait mindig kisebbre kötik, mégsem akad beléjük semmi. Rákóczi Ferenc azt mondja a szegedi táborozásáról írt naplójában, hogy a lóitató vödröt nem lehet úgy megmeríteni a Tiszában, hogy egy-két hal ne akadjon a vödörben. Egy frankófurtumbeli német-latin könyv, afféle orbis pictus különösképpen emlegeti ezt a mi vizecskénket. Azt mondja, hogy a magyarok országában van egy folyóvíz, úgy hívják, hogy Tisza. Az nem olyan, mint más víz, mert nem egy részből, hanem két részből áll. Csak az egyik fele víz, a másik fele hal.

- Hát ez talán nem egészen igaz - gondolja a társam -, hanem amit a fejedelem úr írt, az maga a megtestesült valóság. Hej, mennyi katlan alatt ropogott itt a tűz, mikor a halhasító tanyák itt voltak! Hogyan főzték hordószámra a halzsírt!

- Ma - szól a bormérő - nemhogy halhasító tanya volna, de még a halhasító késnek sem lehet nyomát találni. El vagyunk fogyatkozva végképp.

Hát el. Nem viszi már a román kocsisámra a szárított halat bőjtös eledelnek.

- Min élhet most vajon? - tűnődik a bormérő. - Csigán él, vagy tengőri herkentyűn?

Az ördög tudja csak, hogy min él.

- Különben sömmi közünk hozzá - határozza el a bormérő. Azután kimegy a szobából, s kisvártatva hoz egy félliter bort.

- Minek az, bátya? Még ez sem fogyott el.

- Ez jobb - mondja barátságosan. - Ez sokkalta sokkal jobb.

No, hát hiszen jól van. Könnyű a békát a tóba ugratni, mikor amúgy is fejjel áll bele. Beszél-gessünk. Kicsit elmaradunk ugyan, azonban hát beszél-gessünk. Dánász nedelja (ma úgyis vasárnap van) - mondja bosnyákul, vigasztalásul a bormérő. Azt mondja: - Hát a bornyúszájú hajók hova löttek?

Hát én tudjam? Vagy a társam tudja? Nem tudja azt senki. A borjúszájú hajókat kiölte a bögőshajó, a bögőshajókat meg kiöli a slepp. Így kerek a világ, nini.

Tárgyalunk tovább. Egy árva vendég nem sok, de annyi se jön a kocsmába. De nem baj, mert annál alkalmasabban lehet tárgyalni. Most a rákokat kezdjük tárgyalni.

- Ki szereti a rákot?

- Én nem szeretem - mondja a társam.

- Az ördög törögeti. Mire egy tányérral megevett belőle az ember, a munkában megéhezik.

- Hát az úgy van - hagyja rá a bormérő, s kimegy a szobából. Kisvártatva bejön, s hoz egy félliter bort.

- Hát ez már megint minek? Hiszen emez sem fogyott el?

- Nono, az löhet. Majd megmarad másnak - mondja. - De ez aztán már igazán nagyon jó bor. Ez az a bizonyos finum-fánium.

Hát hiszen jól van. Úgyis beszélgetünk, s úgyis dánász nedelja. A pokol tornáca is jó szándékokkal szokott kikövezve lenni különben.

- Hát bizony - folytatja a beszédet -, ma nincsen rák egy fia sem. Úgy hallom, hogy aki szereti, túladunáról hozatja postán, száza öt pengő. Hát micsoda furcsaságok ezek, kéröm szépen? Csak játékból fogdostuk. A lányokat ijesztgettük vele, azután visszadobtuk a vízbe.

Hát ez is így volt, de hát ennek is vége. Mindennek vége szokott lenni. A kakukk kibújik az óraházból, s hetet kiált. Gyerünk, csak gyerünk, messze van még, míg ebben a ködben haza érünk. Fizessünk, aztán gyerünk.

- Mi a tartozás, gazda? Majd kivetjük kettőnk közt felibe.

- A tartozás? A fizetés? - beszéli a gazda. - Hát, kéröm szépen... hogy is mondjam csak... hát hova tetszik gondolni? Hiszen ez nem úgy történt. Löhetetlenség az, hogy fizetés... Hiszen ez a Béla úr emléközetére történt...

- No, de az mégsem úgy van. Csak nem jövünk ide ingyenbe borra?

- Hát hiszen - szólt. - Ami azt illeti. Az első féllitert csakugyan maguk parancsolták ki. Hát azt löhet. A többi szívesség. Emléközet.

Hát ez ellen ezután csakugyan nem is lehetett semmit sem tenni. Fizetjük a féllityit, s barátságosan elköszönök.

- Adjon Isten jó éjszakát, gazda.

- Hát - mondja -, én alighanem le is fekszők mindjárt.

- Álmodjon szépeket. Ugyan mit álmodik majd?

Kissé elborultan nézett maga elébe az öreg. Azután rántott egyet a vállán, s azt mondta:

- Még nem tudom. Majd csak az eszömbé jut valami...

1911

AZ ÜGY ELINTÉZŐDÖTT

Ha a városon valami házban megüresedik valami lakás, azonnal kiteszik a kapu aljába a lakófogó-cédulát. Azt azután elolvassa, aki éppen lakást keres, megalkuszik a gazdával, hurcolkodás idején beleköltözik a lakásba, s készen rendben van a dolog.

A tanyákon természetesen nem megy ilyen könnyen az elintézés. Ugyan ott a lakások is ritkán üresednek meg, mert leginkább nincsenek is kiadó lakások. Ha az öregek kihálnak a tanyából, a fiúk következnek utánuk, s a fiúk után megint az unokák jönnek. Öröklés esetén meg szokás oszlani, mert nem jó az együttlakás a családosoknak, mivelhogy az asszonyok könnyen összepörölnék a közös konyhában. Vagy ha az asszonyok nem: a gyerekek verik meg egymást, s ebből származik a lélekveszedelem. Közös lónak túrós a háta. Hát inkább szétmennek.

Van azonban olyan eset is, hogy magától megüresedik egy tanyaház. Anélkül, hogy halálozás történt volna. Ez ritkaság ugyan, de mégis olykor előadódik. Vagyonosodás által. Például van valakinek egy kis tanyája, amelyikben lakik. Azután örököl vagy pedig nyer az osztály-sorsjátékon. Különben ha nem megy osztályra a nyerés, úgyis mondják csak: tájsorsjáték. Mindegy ez különben: a földolog az, hogyha az ember fölvyagosodik, akkor már kicsiny neki a kis tanya. Nagyobbat vásárol, abba költözik, s a kis tanya üresen marad. Úgy szokás ezt hívni, hogy zsöllérnek való tanya.

Ha azonban a környéken nincsen éppen efféle zselléres ember, aki a lakást föld nélkül kibérelné, akkor a kis tanya üresen marad, nincsen benne senki. Néha a kutya, amit elvittek belőle az új tanyára, elszökik az új helyről ide s körüljárja. Mondják, hogy az üres házakban kísértetek tartózkodnak, s a kutya ezek irányában jön. Ezt azonban bizonyosan nem tudni. Ellenben az a tény, hogy a kutya az elhagyatott helyre visszajár, keres valakit, s ha nem találja, vonyít. Amelyik kutya a környéken hallja a szavát, az mind leül a földre, és szintén vonyít. Ilyenkor a kutyák lelket látnak, és arra üvöltenek. Rendszerint rossz lelket, mert a jó lelkek nem óvakodnak le a mennyországból, ahol angyali fényességben járnak körös-körül, isten dicsőségét éneklik, és fehér csinált virágkoszorú van a fejükön.

Hogy van az, hogy mikor itt a tanyákon a kutya elvonyítja az elhagyott, lakatlan tanya előtt az üvöltő dalát, hogy az még azon éjszaka leérkezik az Alsó-Bácskába, a római sáncokon túl való részekre - és ha elfogadható is, hogy a kutyáknak egymástól átvett szava odáig egyetlen holdfényes éjjelen át leszolgál -, de honnan van az, hogy az a hat koci cigány, ami addig ott lent a sáncokon túl táborozott, a kutyák szavát megérti, sátort szed, lovat fog, és reggelre kelve megindul erre fölfelé, hogy téli szállásul bérbe kivegye azt az üres tanyát, amelynek bérbeadását előttük az állati beszéd így meghirdette.

A telefon nem egészen új dolog.

A kutya szava után való negyedik napra a hat ócska koci, a macskányi lovakkal, a határban föltünedezik. A szikes mezőség felől jönnek, így messziről láthatók.

- Hűj, a fene teremti - mondják a juhászok a sziken -, gyűnnek a lopók.

S terelik össze a birkákat, hogy egy fölügyelet alatt, egy szem alatt lehessenek.

A játszó gyerekek beszaladnak útszélről a tanyákba, s kiáltozva mondják:

Édősanyám, gyűnnek a cigányok. Elvisznek engöm. Hát hadd vigyenek - hagyja rá az anyja. - Ugye, kutya kölyök, mindig rossz voltál, szót nem fogadtál: hát most gyűnnek érted a cigányok.

A gyerek remegve bújik az anyja szoknyájának ráncai közé:

- Anyám, kedves anyám, többet jó löszök, csak el ne engedjön kend vitetni.

- Hát - mondja az anyja -, ha nem mégy ki a kerítésön túl, akkor nem engedlek elvitetni.

A gyerek az irtózat tekintetével emeli szemét az anyjára, és azt mondja:

- Soha ki nem mögyök. Csak oda ne adjon nekik, kedves anyám. Kiszúrják a szömömet, eltörik a lábamat...

Az asszony a fejszét a konyhába teszi, az ásókat az ereszet alá, a konyhaajtó mellé kézügybe helyezi, a kutyát láncáról elereszti, a kerítéskaput becsukja, és az ura egycsöves, régi puskáját félő tisztelettel a tiszta szobából kiemelve, a konyhába, a sarokba helyezi.

Jönnek a cigányok!

Városi közbiztonság meg tanyai közbiztonság két különböző dolog. Két olyan fogalom, amik nem egy anyaméhben születtek. A városban a sarkokon a rendőr strázsál, éjjel őrző jár, ha baj van, telefonon mindig lehet rendőrt hívni, éjjeli támadás esetén elég kinyitni az ablakot, s hamarosan föl lehet lármázni a fél utcát segítségért. A tanyákon mindez nincsen. A pusztázó városi lovas katonák, a pandúroknak lovas rendőrré formálódott maradványai vannak, az igaz, de csak kevesen vannak. Minden négyszögmérőföldre esik belőlük kettő. De mert az embernek, lónak is pihenni meg aludni is kell, marad belőlük egy négyszögmérőföldre egy. Ha most már ez az egy is valami ügyben odanyomoz, beteg vagy megsántult a lova, akkor nem marad egy sem. Ilyenformán nem csoda, hogy tizenhat év alatt a tanya közén csak egy esetben láttam rendes, kétszemélyes őrzőjáratot végighaladni. Próbáltunk már csendőrséget kérni, de azt az állam nem adhat: még a maga használatára sem kap a nehéz szolgálathoz annyi embert, amennyi kellene.

A tanyák közbiztonsága ennél fogva inkább csak a tanyákon lakó népek természetes becsületességén alapul. Ugyan ez sem könyékig tejföl, de hát uram isten, negyvenezer lélek lakik kint, s ennyi istenteremtése között ott is akad kivetni való. Rablás vagy rablógyilkosság azonban nemigen fordul elő, úgy tudom, hogy az utolsó harminc év alatt három történt. Legényvirtus van bőven, a bicskával való párbajok nem szokatlanok, de ez is, mint a nép minden divatja, az uraktól származott át. Párbajok ezek, a formalítások betartása és jegyzőkönyvek nélkül, s a mai párbajoktól való azon különbséggel, hogy az egymás meglékelésére szolgáló acél rövidebb, mint azoknál az úri páros veszekedéseknél, amiket a krajcáros képes újság követendő például rajzban szokott bemutatni a minden szépért lelkesülő tanyai ifjúságnak. Párbajok ezek, néha olyan úri vonással, amelyet az úri párbajokból nem tanulhattak el, hanem az a tulajdon lelkiükből folyik: van eset rá, hogy a legyőzöttek a gyógyítási költségeit a győző fizeti. Ezt visszatartulhatnak tőlük az urak. De ezek a parasztpárbajok is csak bizonyos kor éveire szorítkoznak, s rendszerint lány miatt szoktak esni. A gyerekből legénnyé serdült fiatalember fölgyült energiája tör ki bennük, amit odakint úgy mondanak, hogy nagy a természete. Katonaviselt legény már nem teszi, feleséges ember még kevésbé.

Lopás történik. Annyi ember között bizonyos százalék rosszlelkű éppúgy akad, mint a városban. A lopás könnyebb is, mert az ellopható érték nincsen magas házak kőfalai közé zárva, mert leginkább a kerítéstelen mezőn hever vagy legel.

De ha a lopót megfogják, biztos lehet rá, hogy nagyon megverik. Azt ugyan kiheveri, de a neve elé gúnynevet kap, amit soha többé ki nem heverhet. Az átszarmazik a fiaira és az unokáira is. Van olyan család, amely kénytelenségből ma is viseli a Vödörlopó nevet, pedig a család jelenlegi nemzedéke valóban mit sem tehet arról, hogy valamikor, egykor az öregapjuk az útszéli gémeskút ostorfájáról lelopta az itatóvedret.

A gazda az üresen állott kis tanyát kiadta bérbe a cigányságnak. Letelepédtek. Másnap a dolgok természetes rendjénél fogva, megkezdődtek a szokatlan nagymértékben való lopások. A dolgok természetes rendje ez: akinek semmije sincs, semmit sem dolgozik, s mégis megél, muszáj, hogy lopjon. S mennek az emberek a gazdához:

- Az ördög bújjon beléd, minek telepítetted ide a nyakunkra ezeket a lopókat?

Az a vállát vonogatja:

- Pénzt fizetnek a házért. Mit álljon ott üresen az a tanya? Az állam bekívánja érte az adót...

Ez igaz. Pénz beszél, kutya ugat. A nép példátlan módon tiszteli a pénzt, mint a keletkező vagyoni egyetlen forrását. Tekintélyre, az embertársak között vezető szerepre ott is vágyakozik mindenki, s miután egyébként igen csak egyforma szántóvetők, tekintélyt s a többiek közül való kiválóságot csak a vagyon adhat.

Másfelől azonban a lopások folyton-folyvást tartanak. Nincsen már olyan tanya a környéken, amit meg nem loptak volna. Szénát, szalmát, kukoricaszárat, libát, csirkét, malacot, a kerítésre száradni terített mosott ruhát, mindent ellopnak. Amellett az apró gyerekeik koldulni járnak, az asszonyok kártyát vetni mennek, és kártyáikkal, beszédeikkel kicsalják a szerelmes lányok füléből a függőt is.

Befognak hát a kocsiba az emberek és mennek ugyancsak a pusztakapitányhoz, hogy szabadítsa meg őket a cigányoktól.

- Hát - kérdi a kapitány - töttön értétök valamelyiket, amikor lopott?

- Dehogyan értük. Majd mögkéseltük volna. De nem úgy lop a cigány, hogy töttön löhessön érni. Kergesse ki őket, kapitány úr, a határból.

- Kergessem, kergessem. Hát, hogy kergessem? Ha nincsen panaszos, nincsen bíró. Ha töttön se értétök, tanútok sincsen, mit csináljak?

Egy erős tekintetű magyar azt mondja:

- Kapitány úr. Itt mondom magának tanúk előtt. Mink beadózunk az államnak mög a városnak, de se az állam, se a város nem véd mög bennünket. Ha ki nem pusztítja a kapitány úr őket a határból, rájuk gyűjtjük a tanyát, úgymint biztosítva van. Hagy égjön el benne az egész pokolfajzat.

- Nono - mondja a kapitány -, azok is embörök.

- Embörök - mondja a tanyai -, de nem igaz embörök. Hanem gazembörök.

- Jó, jó - mondja a kapitány -, csak nem gondolják kendtök, hogy én invitáltam őket ide? Hát csak mönjenek haza, majd csinállok valamit.

Az emberek zúgolódva mennek el, a tanyák és puszták rendőrfőnöke pedig telefonál be a városba utasításért, hogy mit csináljon, mert a nép már nagyon zúgolódik a cigányok miatt.

Jön rá a válasz, hogy csak türelem, körültekintés és humanizmus. Mindenekfelett körültekintés és humanizmus.

- Szép frázisok - mondja a kapitány, mikor lecsapja a telefonkagylót. - Odabent a parkettes szobában könnyű az ilyesmit kitalálni, hanem hát idekint egy kicsit más világ van...

Másnap búcsú lévén a kápolnánál, a kapitány a misénél legényeivel kötelességszerűen megjelenik. De nem mondhatni, hogy Istennek itt valami különösebb tisztelete történt volna, mert szerfölött sokat káromkodnak az emberek, és igen bosszúsak. Mindenki a cigányokat szidja. Lopnak, de egyre jobban lopnak, s az asszonyok nem merik a szobából kiereszteni a kisgyermeküket, mert hátha még azokat is elrabolják. A harag és a bosszúság átfordul a kapitányra is, hogy nem védi meg a népet. Pedig annak kellene hadakoznia, aki fölköttötte a kardot.

- Minek adtunk a kézibe hatalmat, ha nem tud vele élni? - mondják.

A harag odáig megy, hogy alig-alig akarnak köszönni. A kapitány érzi a hangulatot, de hát nem tehet semmit, körültekintés és humanizmus lévén a mottó.

Mise után, ahogy lóra száll, körülfogják az emberek és Tóásó Zakar azt mondja:

- Hát nincsen annyi hatalma a kapitány úrnak, hogy kiverné azokat innen?

- Én már mögmondtam, amit mögmondtam - felel a kapitány. - Akit töttön értök, azt lecsukatom. Mást nem töhetök.

- Hát akkor - mondja Tóásó Zakar a közönség nevében -, akkor majd mink kapunk dorongra mög bicskára, aztán leverjük őket...

- Jó, jó, csak lassan a testtel - feleli amaz a lóról. - Nem ér az ilyen beszéd semmit. Ha a cigányt félig agyonveröd ma, holnap már egészséges. Ami sebben más embör négy hétig fekszik, abból a cigány négy nap alatt kigyógyul. Aztán ne feledjék kendtök, hogy nem három cigányról van szó, hanem hat kocsi cigányról. A cigány csak addig gyáva, amíg maga van. De ha sokadmagával van, akkor vakmerő és kegyetlen. Bosszút áll, mert akkor nem fél sönkitől és sönkitől.

- Nem fél?

- Nem ám... Különben - mondja odavetőleg a kapitány - éppen most olvastam egy könyvet felőlük, hogy az éjszakai puskalövéstől nagyon fél. Ha felé lőnek éjjel, és nem tudja, hogy onnan jött a golyó. Azt nagyon féli. Arról a helyről elmögy, hogy húsz évig sem jut arra a tájra vissza. No, isten mögáldja magukat.

A kapitány sarkantyúba kapja a lovát, s elmegy, otthagyván két emberét a délutáni bicskázás megakadályozása szempontjából.

Másnap délfelé Sós Márton rendőrkáplár bekopog a kapitány hivatalába:

- Tekintetös úrnak jelentöm, mögy a hat kocsi cigány a szabadkai határnak, Ludas felé.

- Hejnye, hejnye - mondja a kapitány -, ugyan mit érznek azok, hogy ilyen sebösen elindultak.

- Jaj, de átkozódtak, kapitány úr! Az országúton találkoztam velük. De verették az Istennel a földet. Jeget, fagyot, szárazságot kívántak. Azt kiabálták, hogy agyonlútték őket. Hászen - mondom -, hiszen eleven vagy, hát akkor hogy lútték volna agyon? De csak azt hajtogatta, hogy őket agyonra akarták lúni. Azt kiabálták, hogy soha ilyen disznó paraszti nép közé nem gyűnnek...

- Ugyan, hogy nem ütötte képön?

- Sokan voltak, kéröm alássan, én mög egymagam. Pedig még a kapitány urat is ledisznózták, hogy nem tudja őket mögvédeni a parasztoktól. Hívták az Úristent, hogy a hólyagos himlőt küldje az egész családjára.

- No, hát hiszen - véli a kapitány -, van az Úristennek egyéb dolga is, mint hogy éppen az ő szavukra hallgasson. Hanem fogass be, meg akarom nézni, nem loptak-e el valami gyerököt a környékről.

Pár perc múlva mennek is - idő múltán a kis tanyához érnek. Bizony, el van hagyatva egészen, csak rongy, meg piszok maradt benne. A kapitány behajt Tóásó Zakar udvarára. Ott rátámad Zakarra:

- Hát mit csináltak? Hát agyonlőtték a cigányokat? Hát ki hatalmasított föl arra bennötöket?

- Én nem - mondja Zakar. - Én nem tudok erről a dologról semmit.

- Hát nem volt lüvöldözés az este?

- De - mondja Zakar - vót. Hallottam is. De én éppen akkor borotválkoztam, mikor a lüvésök estek. Éppen evvel a borotvával e!

Nagyobb tanúbizonyság okáért kihúzza az asztalfiókot, s kiveszi belőle a borotvát.

Szép, faragott fátokban van a borotva. Rá is van a tokra faragva, hogy Sebők Kánya Fekete Antal készítette az 1869-cedik esztendőben. Rajta van az ország címere is, s a korona fölé oda van vágva: Éjjön a király. S Zakar, mutatván a kapitánynak az eszközt, meggyőzőleg mondja:

- Ez csakugyan szép kézimunka.

1911

HAJÓSOK

De már most csakugyan tavasz kezd lenni, ámbár lehet ugyan, hogy még majd májusban is hó esik. De most, ezúttal, egyelőre megint csak Urbán Vincének van igaza, akitől ha megkérdik:

- Lesz-e még hó, Vince bácsi?

Körülnézi az eget, látja, hogy tiszta és szép kék, s aztán feleli:

- Ha így tart, nem lösz.

Hát csakugyan, hogy csakugyan. Most az égen valódi tisztaságok vannak, mint ünnepnap szokás. Próbáltatok-e már ilyen szép tiszta eget alkalmával a tehén szemébe nézni? Abban meg lehet látni kicsiben az egész eget, és a tehén szemében úsznak a fehér bárányszerű felhők balról jobbra. Vagy jobbról balra? Ez különben mindegy, ez a kérdés nem sok vizet zavar, a földolog, hogy a múltkori hó csak a mandulafának ártott, és ez nem nagy baj, mert elsősorban mandulafa úgymond kevés van a határban, másodsorban pedig nem föltétlenül szükséges az, hogy mandulasütemények is legyenek a világon. A földolog, hogy ezúttal most már valószínűleg valóságosan és véglegesen kinyílt az idő. A Tisza-parton megnyílt a vízi élet, és az emberek százai különböző formájú vas- és faedényekben haladnak a vízen a kenyér után. A napocska kenyerecskét hozott az embereknek. Áldott szép nagy világító égi állat ez, nem csoda, ha az emberek imádják.

A vízparton most minden szép, fényes és derűs. A téli gondokat elfújta a déli szél. A nehéz, nagy csizmák ideje letelt, az emberek pantallóba öltözködnek, és a lábuk szárát könnyebben, vidámabban emelik. A hajókon repkedve lobognak a zászlók, magyarok, osztrákok, horvátok, bajorok, rácok, románok. Ennek megfelelő különféle beszédek hallatszanak. Mindenféle árukat raknak a partra, másokat hordanak be a hajókba azok az atléták, akiknek a karjából meg a lábuk szára vastaghúsából úgy áll ki az izom, mint a hajókötel, és akik közönségesen zsákolóknak neveztetnek.

Szép a vízi élet, ha egyéb végezni való dolgot nem mért volna rám a sorsunkkal intézkedő, el tudnám nézni naphosszat. A lassú és komoly, nagyszakállú kormányosok milyen méltósággal mozognak. Mennyi ötlet és tréfa hallatszik ki e zajgásból. A tréfa és az ötlet legtöbbször nyers, de hát a munka is nyers és erős, amit végeznek. Hajóslegények apró gyerekei járnak a parton, s messziről megismerik a fölfelé igyekvő hajó számát: ahun gyün az édesapám! Menyecskék, szépen föltisztálkodva, bekötött fejjel, fehér harisnyásan, sarkos papucsban, várják az érkező hajóst, színes kendőbe kötve ételesszilke a kezükben. Megjött már a Jankó is, az isten különös bogara, aki ősszel a gólyák távozása idején eltűnik, és tavasszal a gólyákkal visszatér. Az idén ugyan ő volt a frissebb, mert ő már itt van, de a gólyák még nem érkeztek haza, pedig virágvasárnapra itthon szoktak lenni. De virágvasárnapkor az idén nehéz és súlyos havak estek, és a gólyák a piramisok tetejéről valószínűleg ideláttak, és úgy határoztak, hogy még ráérnek a hazajövetellel. Jankó ezt nem láthatta abból a barlangból, amiben téli álmát töltötte, ennél fogva megjelent, és lármáz a parton érthetetlen dolgokat, mert ő hat nyelven beszél egyszerre. Így azután nem is hallgat rá senki, és mellette hallgatagon mennek el az emberek.

És a túlsó part mezőiről, szántásairól a föld kedves illatát hozzák a déli szelek. Itt valóban szépségek és élvezetek tartózkodnak. Egyszerű szépségek és egyszerű élvezetek. És a lelkek is kinyílnak, és a hajósok barna arcából nevető szemek tekintenek szét a kis helyi világba.

Öreg komor, vén hajóst megállít a parton egy pöttöm kis lány:

- Bácsi, mikor jön meg a zimonyi hajó?
 - Majd möggyün, kicsikém. Majd möggyün.
 - Hát késik?
 - Késik, kicsikém. Kicsikét késik, kicsikém.
 - De hát miért késik, bácsi? Én az édesanyámat várom Belgrádból!
 - Jaj, kicsikém - magyarázza az öreg vízi medve -, hiszen éppen ezért késik. Mert Zimonyba az éjjel esött az eső, osztán a hajó itthon felejtötte az esernyőjét, aztán nem akarta, hogy édesanyád mögázzon, hát várt addig az indulással, amíg az eső elállt. Hogy kedvesanyád mög ne ázzon, kicsikém. Majd möggyün a hajó, csak várjad anyádat szeretettel.
 - Köszönöm szépen, bácsi.
- ... Egy darab ez a számtalan parti jelenetből, amit itt látni és hallani lehet.

Míg a hajó kirakodik, a hajóslegényeknek, kormányosoknak van dolguk is. De nem annyi, hogy olykor a parti bormérőbe el ne jussanak. Szükség van arra is: horvát, magyar, osztrák, bajor ott barátkozik, mert a szerény mennyiségben fölél borocska erősíti a barátságot.

Alkalmas elnézni az ilyen társalgásokat is. Régi dolgokról beszélnek. Nagy utakat megjárt emberek ezek, jó nagy részük tengerész volt, mielőtt a folyami hajókra került volna. Sok mindenfélét megtárgyalnak, távol világrészeket úgy emlegetnek, mintha itt volnának a közelben egy napi járóföldre. Mondanak igazságokat, de meséket és legendákat is. Náluk is áll igazsággal az a régi magyar mondás, hogy „a messziről gyűtt embőr sokat beszélhet, sönki se néz utána, hogy igaza van-e”.

Érdemes e beszédek hallgatni, távolosabbról.

A parti vendéglőbe belépek, s helyt is foglalok a legsarokban, egyedül. Szép, tiszta hely. Ami festhető, az mind világos zöld, az asztalokon fehér térítők, az ablakon át a napfény derűsen beszolgal.

És mégis, a szoba másik sarkában, ahol egy csomó hajókormányos s más vízi ember ül, komor és sötét hangulat uralkodik.

Egy nagybajuszú, öszülő barna ember, a dunai hajósok egyenruhájában, elkeseredve mondja:

- Hát ezt is mög köllött érnöm? Hát nem igaz az, amit én beszélök? Hát hazudtam én valamikor?

Csönd van egy darabig, az emberek a vállukat vonogatják. Egy azután azt mondja:

- Hát ne haragudj, Mihály, de amit mondtál, az nem löhetségös. Én is átmöntem az egyenlítőn, de az nem igaz, hogy ott a szombat után mindjárt hétfő következzön.

S a többiek bólogatnak a beszédhez. Mihály elszomorodva ül, ha nem volna kemény ember, talán sírva is fakadna:

- Én sohase hazudtam életömbe. Nem röndös embőr, aki hazudik. Most ezt mög köllött érnöm, hogy hazugnak tartjátok a nyelvemet.

Ismét csönd. Az emberek érzik, hogy itt olyasvalami van, ami különös. Mihály tényleg igaz ember, és most már hogyan áll elő azzal a beszéddel, hogy szombat után hétfő következik? Miféle dolgok ezek?

Halk tanácskozás. Egy ember föláll a társaságból, és felém jön. Régi ismerős: kisebb fürdőháza van a Tiszán, ott tanultam annak idején úszni, s miután elég rendszeren megtanított, fiamat is vele taníttattam. Érdemes polgár, apai ágon beolvadt olasz családból származik. Leül mellém:

- Nem háborgatom?

- Dehogy.

- Egy kérdésöm volna.

- Tessék.

- Tessék hát megmondani, lehetséges-e az, hogy az történhessen valahol a világon, hogy a szombat után mindjárt hétfő következik? Mert a Mihály ezt beszéli, de nem akarjuk elhinni. Azt mondja, hogy az Egyenlítőnél történik ez. De hát az Egyenlítőn többen átmöntünk katonakorunkban. Ott olyan matrózmulatság szokott történni, lelocsolják egymást, mint nálunk húsvétkor. De hogy egy nap kiugorjon a kalendáriumból, arról mi nem tudunk. Másfelől pedig annyi bizonyos, hogy a Mihály sohasem szokott hazudni. Hát hogy lehet ez a beszéd?

- Hát - mondom -, ez pedig csakugyan történik, hogy a hajón egy napot ugrik a kalendárium. Vagy előre vagy hátra, de egy napot ugrik. Attól függ, hogy a kelő nappal szemközt halad-e a hajó vagy pedig napnyugatra megy.

- Hát hogy lehet ez? - kérdezi. - Mi az oka lehet ennek?

- Hát - mondom -, Makó két órajárásnyira keletebbre van, mint mink. Ott hat perccel hamarabb kel föl a nap...

- Ahán - mondta az emberem.

- Ha most már az embör a hajóval szemközt mögy a napnak, mindön nap előzködik és utoljára kispórol az előzködéssel egy napot. Ezt pedig el kell tüntetni, másként összezavarodik a kalendárium.

- Ahán - mondta polgártársam -, most már értöm. És az egyenlítőnél történik ez?

- Nem. Lefelé haladva nincsen a kalendáriummal baj. Csak ha köröszbe megy a hajó. Az a vonal, ahol a tengeren ez a furcsaság történik, Japán és Kína között van.

- Úgy hát - mondja polgártársam. - Köszönöm szépen az útbaigazítást.

Visszamegy a maga asztalához. Eleinte csendes társalgások vannak, azután Mihály bácsi hirtelen föláll, nagyot üt az asztalra és fölkiált:

- Hát, persze hogy Japán meg Korea között történt! Üssön bele a ménkü!

Az emberek Mihály bácsira tisztelettel tekintenek. A becsület meg van mentve.

1911

LIBAI ÜGYBEN

Mióta a kislutri elmúlt, az álmoskönyvek sincsenek annyira forgalomban, mint ezeknek előtte. Ugyan a csíziók sem kaphatók már. Szép, vastag könyvek voltak ezek a csíziók, amelyek minden világi tudományról tájékoztatták az embereket. Abban benne voltak a planéták állásaitól kezdve mindenfélék, egészen addig, hogy mikor szokott megbokrosodni a tehén és egyéb udvarbeli állat. Szerelmi tanácsadások is foglaltattak bennük, külön-külön mindenkinek, akár a Venus, akár a Mars planéta jegye alatt született volna. A Luca székének miként való készítése is ezen tudományos könyvben foglaltatott. Útba igazított a rontásokról, varázslatokról, továbbá affelől is, hogyha éjfél tájban hármas keresztútra ér az ember, az ott tartózkodó boszorkányok, ördögsuplencek és törpék furfangjai ellen miként védekezzen. Mert van olyan törpe, akit egy kicsi skatulyába is bele lehet tenni, de a másik meg olyan, hogy királyi hatalmai vannak.

Az álmoskönyv sem egészen kivetni való. A legjavát Wajdits Ferenc uram betűivel nyomtatták Nagykanizsán; valóságos igazmondás tekintetében leginkább csak ez volt az előljáró (mivelhogy a nyomtatott betűben már azon időben is voltak némi tévedések). A kalendárium után azonnal ez következett. Ennek az igazságaiban pedig benne foglaltatott az is, hogy mi esik jól az embernek álmában. Így például a toronyból leesni: haláleset; a koporsóból kimászni: föltámadás; szakadt kötélű kompon lenni a víz közepén: szerencsétlenség; ellenben lúdhúst enni: jó.

Biz az jó, kevés ember van, aki nem szeretné, minél fogva némelyik ember pénzért veszi, a másik ember pedig, egyébként sanyarú sorsában hozzá nem juthatván, lopja. Ludat meg libafélét könnyebb lopni, mint a malacot, mert a malacnak nem lehet kitekerni a nyakát a visítás megakadályozása szempontjából, míg a liba e tekintetben is kezelhető, s igazság szerint nem is tudják meg a tanyában, hogy mikor veszett el. De elég abból annyit is tudni, hogy elveszett.

A gazda nézi a hült helyét, az asszony meg is siratja. De már az ellen úgy sem lehet tenni semmit, legföljebb annyit, hogy úgysem lévén messze a tanyai rendőrség, oda bejelentik az esetet.

Hát oda éppen jó helyre mentek, mert van már ott vagy hat-hét ember meg asszony, aki mind az elveszett libáját panaszolja. A rendőrök igencsak mérgesek, hogy ilyen csip-csup ügyekkel kell bajoskodniok. Mert csakugyan, nem a lovon járó emberekhez tartozna a libatolvajok kergetése. Hanem hát jól van, csak kerüljetez kézre. Ha még ellazsnakolva nem voltatok, hát most lesztek.

A különféle panaszok nyomán a gyanú Szélpál Gergelyre és Doma Mihályra irányul. Ezek már csakugyan találtatódtek ilyen bűnökben más alkalommal is.

- De mindig kifürdötték magukat a vízből - mondja egy panaszos. - Hát azért vannak így elbátorodva.

- Nono - feleli a pusztázó katona -, hanem majd most...

A rossz hír sebesen jár. Szélpál és Doma hamarosan megtudják, hogy kereset alatt vannak. Meg is mondja egy ember Domának, ahogy találkozik vele az úton:

- Most már majd nem a libák nyakát tekerik ki, hanem a tiedet.

Doma nyaka kellemetlenül bizsereg. Különösen, hogy délután már idézőt is visznek neki, hogy másnap reggel kilenc órára legyen a rendőrségen. Doma szorongva Szélpálhoz siet: hát az is az idézést forgatja a kezében, s értelmetlenül néz rá, hogy mi ez? Hát lopott ő valaha libát?

Mindegy azonban ez most már. Reggelre csak oda kell menni a rendőrségi tanyára.

Aggodalmas éjszaka következik, ami után, mint rendszerint szokott, fölvirrad a reggel.

Reggel nyolc órakor a tanyai orvost különös látogató keresi föl. Ez Doma.

- Adjon Isten jó röggelt az orvos úrnak.

- Adjon Isten. Hát mi baj van?

- Hát kéröm, sömmi, hála Istennek.

- Hát akkor mit akar itten?

- Nem ögyebet, kéröm, csak azt, hogy tessék vízi raportot állítani arról, hogy neköm sömmi bajom sincsen.

- Bolond kend? - kérdezi az orvos.

- Nem én, kéröm alásan - erősködik Doma -, hanem csak tessék mögírni a raportot. Fizetöm az árát.

Hát itt nincsen mást mit tenni, a doktor megírja a visum repertumot, hogy Doma Mihály ép, egészséges, semmi baja sincs. Doma lefizeti az angáriát, a papírt elteszi a kebelébe, s elégedetten távozik.

Kisvártatva a doktor elébe Szélpál Gergely nyújtja a kérelmet, ugyancsak vízi raport irányában. Hogy arról szóljon az a raport, hogy most, de pontomosan most, reggel nyolc órakor neki a kerek világon egy szikra baja sincs.

- Hát már csakugyan megbolondultatok - mondja a doktor -, miről lesz jó ez az írás?

- Sohasem löhet azt tudni - feleli Szélpál. - Csak tessék mögírni. Az áráért.

- Hát hiszen jól van - gondolja a doktor, s megírja a levelet Szélpál állapotáról, amely szerint rendben van, egészséges, mint a makk. A papirost Szélpál is a kebelébe teszi. Doma várja odakint, s most már együtt mennek a rendőrségre.

Hogy ott mi történt, mi nem, arról nem lehet beszélni, mert ajtók mögött történt a komoly hivataloskodás. Csak annyi bizonyos, mert már a napvilágnál is látható, hogy tíz órakor Doma Mihály megint ott van a doktornál. Ezzel a szóval löki be az ajtót:

- Hát most már van-e bajom, orvos úr?

A doktor ránéz. Hát ennek csakugyan van egy kis baja, mert ennek éppen csak a torka nem véres. Ennek ugyan alaposan ellátták a baját. Az orra be van ütve, az egyik szeme bedagadt, a keze feje meg olyan, mintha fánk volna. Az élesztős fánk szokott ilyen szépen és gyorsan földagadni.

- Hát most már van baja - szól. - Mit akar?

- Hát, kéröm alásan, erről is tessék kiállítani pontomosan a vízi raportot. Fizetöm az árát mög a stemplit.

A doktor azután meg is csinálja az írást az ő érthetetlen nyelvén a dagokról, aláfutásokról s a húszfilléres mekkoraságú folytonossághiányokról. Doma kifizeti a munkadíjat, a papirost a kebelébe teszi, s elégedetten távozik.

Nem kell egy fertály órát sem vetni neki, amidőn a doktor ajtaján Szélpál Gergely kopogtat:

- Van-e bajom, orvos úr?

- Az ördög bújjon belétek - szól a doktor -, ugyancsak összevertétek egymást. Ki látta már, fényes nappal verekedni?

- Hát hiszen éppen az a baj - mondja Gergely -, hogy nem látta sönki.

S fenyegetőleg teszi hozzá:

- De látta az Isten.

Azután ő is kebelébe teszi a visum repertumot, s eltávozik. Amerre megy, a tanyákból nézik a kerítés mögül. Messzünnen egy vékony asszonyi hang utána sívít:

- Köll-e liba, hé?

- Nono - gondolja Szélpál. - Nem mind az az okos embör, aki tükörből fészülködik.

Egy napon különféle népek haladnak be a tanyáról a városba a vasúton. A megállóhelyen, ahol a vonatra fölszállnak, a bakter csodálattal nézi őket:

- Talán búcsú van odabent?

- Nem - mondják az emberek és az asszonyok -, nem. Hanem a libai ügyben mönyünk a járásbírósaági úr elibe.

De mennek ám ugyancsak. Van vagy tíz panaszos, ott van két városi pusztázó katona tanúnak, meg azután ott van Szélpál Gergely meg Doma Mihály is. És a többiek szemmel intenek a vasúti bakternek, hogy ehol-e, ez a kettő a híres, ezek fölött látnak ma törvényt. De azért a libai ügyről nem sok szó esik. Akad ugyan asszony, aki belekezdené, de a rendőrök csitítják. Nem kell itt veszekedni. Majd odabent elintéznék mindent. Szélpál és Doma nem szólnak semmit, pipáznak, és nézik a vasút ablakából, hogy mint szalad el mellettük a sok telegráfkaró. Igen el vannak szótalanodva.

Odabent a járásbíró előtt is megállnak zordonan. Mögöttük ott vannak a panasztévők, s a kardos, sarkantyús emberek a cifra városi ruhában.

- Hát tudják-e - mondja a bíró -, hogy mivel vannak vádolva?

- Majd mögmondja a tekintetős úr - szól Gergely.

- Meg is mondom. Hát az a vád, hogy maguk az egész tanyakörnyékről összelopdossák a libákat.

Doma tapasztalt ember. Nincsen itten helye esküdőzésnek, sok beszédnek. Csak annyit szól:

- Már hogy mink? Hát ki látta?

- Hiszen nem is akkor szokás lopni a libát, mikor látják, hé? Van a lopónak annyi esze, hogy akkor tolvaj, amikor nem látják.

Gergely beleszól:

- Ez így igaz. Az én libámból is elloptak hármát, én se láttam, mikor ellopták. Hát hogy merik ezök azt mondani, hogy én loptam? Hát látták? Álljon elő csak egy is, aki látta. Én nem loptam semmit. Sönkitül semmit.

Mondja a bíró: - Ugyan ne beszéljen már. Hiszen a rendőrségnél beismerték, hogy aki panaszos csak itt van, mindnyájától maguk lopták el a libákat. Ehol a jegyzőkönyv róla. Alá is írták. Itt vannak a rendőrök is, akik ott voltak. Hát hogy lehet most már a beismerést letagadni.

Azt mondja Doma:

- Nem volt az beösmérés, kérem, hanem gyilkosság...

- Már miféle gyilkosság?

- Hát az, kérem alásan - kiáltja Szélpál Gergely -, hogy ütöttek-verték bennünket a rendőrök. Orrunkon-szánkunkon csurgott a vér, azután pofoztak, még most is fáj a fülem! Hanem, hej, visszaadom én azt még, nem ver az Isten bottal!

- Úgy, úgy - mondja Doma komoran -, kényszöreszközökkel csikarták ki a vallomást. Ütöttek, vertek, kínoztak, nyúztak. Gyalázatos munkát végeztek.

A rendőrök lépnek elő. - Egy szó sem igaz abból, amit mondanak. Nem nyúltunk hozzájuk egy ujjal sem. Egy ujj nem sok, de még annyival sem. Nem szoktuk mink azt, kérem.

- Nem tudom - mondja kételkedve a bíró, s a panaszosok meglökik egymást könyékkel: valóban, azt ők sem tudják.

- Hát magukat verték a rendőrök? - kérdezi a bíró.

- De még hogy!

- Ezek?

- Ezök.

- Látta valaki?

- Hát már hogy látta volna. Úgy volt, ahogy a tekintetös úr a libalopóra mondta. Nem úgy csinálják ezök azt, hogy lássa valaki. De itt is van, kérem alásan, a vízi raport, akit a tekintetös orvos úr írt. Kilenc órakor voltunk a rendőrségnél, tíz órakor az orvosnál. Mindjárt utána. Hát bele van írva az összeverésünk.

Nézi a bíró:

- Hát ebbe csakugyan bele van írva, hogy ez a két ember ugyancsak össze volt verve. Hát mit szólnak hozzá, rendőrök?

A rendőrök mondják:

- Bizonyosan vereködtek elébb. Már mihozzánk úgy jöttek, ahogy voltak. Mert mink egy ujjal sem bántottuk őket.

- Már úgy mentek oda?

- Hát kérem, csak úgy löhetött. Mert az előző este dugott bál volt Ótott Savanyóék tanyáján, bizonyosan ott vereködtek össze, aztán miránk akarják kenni. Mert ilyen az efféle nép!

Gergely és Mihály újból belenyúlnek a kebelbe.

- De kérem szépen - szól Gergely -, itt van az orvos úr írása, hogy röggel nyolc órakor még semmi bajunk sem volt.

- Nini - szól a bíró -, hát maguk úgy mennek a rendőrségre, hogy előtte is, utána is megvizitáltatják magukat?

Keserűen mondja Doma: - Úgy.

Egy asszony a panaszosok közül belekottyán:

- Mert kínzások történnek...

A többi elcsitítja, de azért az asszony halkán csak beszél: hiszen az én urammal is, most egy esztendeje...

A pusztázó katonák nagyon sápadtan állnak a bíró előtt:

- Nem igaz, nem igaz. Egy szó sem igaz belőle.

- Hát az orvos írása? - kérdezi a bíró.

- Nem tudjuk, nem értjük. Mink nem bántottuk őket.

Azt mondja a bíró:

- Ebben most már nincsen okos ember. Új tárgyalás lesz. Majd behívadjuk az orvos urat is. Most pedig elmehetnek.

Elmentek. A délutáni vonat viszi őket hazafelé. Most a pusztázó katonák ülnek külön s nézik az ablakon át a szaladó telegráfkarókat. Fülükben van a bíró szava, amit külön mondott nekik: ha ez a panasz igaz, alighanem le kell vetni a cifra ruhát... Hát most mi lesz? Nem tudják. Mit mond majd az orvos? Azt sem tudják. Nagyon szomorúnak látszik előttük az egész világ. A másik csoportban az asszony beszél megint a kínzásokról. Szélpál és Doma komoran bólingatnak hozzá, a szemek gyűlölettel tekintenek a pusztázó katonák felé...

1911

A BUJDOSÓ

Nálunk kétfajta nép van. Az egyik az alsóvárosi, amely földhöz van ragadva, s bizonyára akad köztük sok, aki a határon túl legfeljebb a közeli falvakig járt. A másik a felsővárosi, amely tele van kereskedelmi szellemmel, s üzleti érdekekből elkóborog akár a világ végére is. Ez az oka annak, hogy bajos úgy vasutazni akármerre-felé, hogy városbeli embert ne találjon az ember. Ha mást nem is, de pincért bizonyosan talál, aki ráköszönti a helybeli dialektusban a jó röggelt.

Egy barátom, aki ugyan Erdélyben sohasem volt, a Vaskapuról fogalma sincsen, s a Tátráról csak mesélni hallott, ellenben vagy tíz év óta minden esztendőben elviszi a fölösleges pénzét Olaszországba, nemrég visszatért a citromok s a száradás végett az utcai kötélre akasztott ócska fehérneműk hazájából.

- No - mondom -, hány idevalóval találkozta?

- Többel - mondta. - De volt köztük egy, akiről el se gondolt, hogy kicsoda.

- Hát kicsoda?

- A Milcsi.

- A Milcsi?

- Az.

Régi emlékek... Képviselőnk volt egykor. Nevezetes kártya-affér hőse, aki nem ölte meg magát a suskus után, hanem elment idegenbe, s ott él. Itthon senki sem tudta, hogy hol van. Kalandos regények képződtek felőle. Az egyik szerint tiszt valamelyik dél-amerikai seregben. A másik szerint szőlőültetvényes Kínában. A harmadik szerint már régen meghalt. A negyedik szerint e sok beszédből semmi sem igaz, hanem itthon él álnév alatt valamely kisvárosban.

Az igazság pedig, a citromos barátom előadása szerint, az volna, hogy a bujdosó lent él a déli tengerpartokon, hol az olaszok, hol a spanyolok között. De haza nem jön.

Még most is a régi, szívós egészségű ember, csak hogy az idő eljárt fölötté is, s megöszült. Unalmában olasz, spanyol és francia lapokba irdogál. A magyar nyelvet kezdi feledni. Ha magyarul kell beszélnie, már keresi azokat a szavakat, amikkel kifejezni akarja az agyában képződött fogalmakat...

Nem is olyan nagyon régi történet ez pedig: mindössze valami tizenöt éves. Ugyan, ahogy az események mostanában nyargalnak egymás fölött, másfél évtized is elég nagy idő. Múlik, mint az árnyék, ez az élet, észre sem veszed, hogy semmivé lett. A szereplők letűnnek és elfelejtődnek. Milcsi letörése, tragikus sorsa abban az időben nemhogy országos föltűnést, hanem messze az ország határain túl is érdeklődést keltett. Pedig tizenöt év előtt a sajtó hírszolgálatára még hírül sem volt olyan, mint most.

De így emlékezetben most hirtelen megint feltűnik szálas, szikár alakja. Szép férfi volt, kemény, erős arcvonásokkal. A hangja erős, csengő, harsogó, szinte harangozni tudott vele. Népszónok a szónak mindenféle értelmében, aki ezrek gondolatait irányítani, vezetni, csillapítani vagy lázongásba hozni tudja. Ez oknál fogva mindig jelentős szerepet játszott a Függetlenségi Pártban, fáradhatatlanul jött-ment, megjelent mindenütt, aminek ellenértékéül a párt tagjai meg az ő ügyvédi irodáját keresték föl minden bajos ügyekben. Itt még jobban

magához tudta kapcsolni az embereket. Nőtlen ember volt és jómódú, de abban az időben semmi költséges passziói nem voltak, kivéve, hogy néha nagyokat mulatott, aminek megint páros viaskodások voltak a következményei, mert ha az erős veres boroktól belakott, mindenkibe belekötött; az ilyen mulatságokban azután sokszor adott is, de sokszor kapott is sebeket. Ilyenkor vadembernek s krakélernek tartották. Kétségtelen, hogy volt benne valami a letűnt duellumos korszak érzéseiből, de ez csak akkor tört ki belőle, midőn már nem bírta fékezni magát. Később maga is megbánta e bolondságokat. Képviselő korában estebédjét már legénylakására hordatta, nem mert vendéglőben vacsorázni. Attól tartott, hogy társaságba kerül, jókedve támad, akkor előrendeli az ő kedvelt erős veres borait, s azután majd valami közbotrány támad.

Költséges passziói szóval nem voltak, kivéve az olykori kiruccanásokat. De ezek nem kerülhettek valami túlságos sokba. A „fejibe” való mulatás régi patriarchális szokása állott akkor még, ott nem potyázott senki, de nem is fizette a költséget soha egymaga senki. A költséget „kivetették fejibe”, ami annyit jelentett, hogy mindenki, aki részt vett a mulatságban, egyformán nyúlt bele a bugyellárisba.

Anyagi helyzete ilyformán rendben állván, módjában állott, hogy mikor az ügyvédi irodájában a bevégzett ügy után azt kérdezte tőle a kliense:

- Most már mivel is tartoznék, fiskális úr?

Akkor Milcsi fölállt a székéből, kiegyenesedett, amilyen hosszú csak volt, odament a tanyai magyarhoz, belecsapott a jobb tenyerébe, s jól megrázva a kezét, azt mondja neki vidáman:

- Jó szóval, bátyámuram! Csak jó szóval, semmi egyébbel.

Nyilvánvaló, hogy apró ajándékok erősítik a barátságot. De Milcsi nemcsak az emberekkel tudott bánni. Babó, nemhiába, hogy amikor csak tehetett, a kintvaló nép között forgott, de bele is látott a néplélekbe. Hamar meglátta, hogy itt a feleség, csakugyan feleség, akit az ura „kedves életöröm párjának” nevez. Az az asszony, aki rendes segítőtársa az urának a dologban, gondos családanya, s amellet tud „borjúkötelet engedni” az urának: parancsol a tanyában. A szava legalábbis úgy jár, mint az uráé. Milcsi értett a kedvükben járni, ahogy talán senki sem. Egyiknek virágot vitt, a másikat megtáncoltatta, hajnalig is eltáncolt velük a tánchelyeken. Szó is volt róla, mikor képviselő lett, hogy a Milcsit nem az emberek, hanem az asszonyok választották meg. Az asszonyok azzal eresztették el az uraikat a választásra:

- Addig a tanyába elő ne gyöjjék kend, amíg a Milcsi úrra le nem szavall kend.

Le is szavalltak. De nem minden asszony bízott az urában, hanem bejött vele a városba maga is. Irgalmatlan nagy hideg volt a választási napon, valamint erős, alkotmányos küzdelem. A szűz függetlenségi második kerületet előzőleg hódította el Herman Ottótól Ivánkovics János plébános, a későbbi rozsnyói püspök. A kormánypárt Ivánkovics nevével ment a harcba, abban a biztos reménységben, hogyha egyszer nyertek, másodszor is nyerhetnek. Mellette a küzdelmet Vass Pál városi főjegyző vezette, egy fiatal tisztviselő, aki értékes közigazgatási talentumnak ígérkezett. Ő csinálta meg a tanyai közigazgatás szervezetét, a kapitánysági beosztásokat. De egyben politikai szolgálatokra is felhasználta őket, ami könnyen ment abban az időben. A fizetéses ember oda szavazott, ahova parancsolták, s vont a magával a rokonságát, meg akire hatni tudott. Vass Pál szóval erős ellenfél volt ebben a harcban. Később a küzdők mindhármának tragikus vége lett. János püspöknek el kelle hagynia rozsnyói székét, s mint kolostorbeli ember halt meg. Milcsinek el kelle hagynia a haza határait, míg Palit egy napon halva találták egy városszéli kubikgödör sekélyes vizében.

De akkor még éltek, s folyt a harc. De a Milcsi pártjával nem bírt ott már az eleven ördög sem. A tanyai kocsik tömegben érkeztek befelé, mintha népvándorlás lennének. Már estefelé eldőlt a választás sorsa. De a szavazásra várók nem mozdultak. Félték, hogy valami úri huncutság történik. Állták a hideget rendületlenül, s vártak. Beköszöntött a fagyos téli éj. Az italos emberek subában a kocsi alá feküdtek; az asszony ült a kocsin, vigyázott a lovakra, s a kikiáltásokra, hogy most kik következnek szavazni, s ha az ura következett, felköltötte a kocsi alól.

Küldték a népet, hogy menjen haza, de nem ment. Éjfél után a választási elnök, régi szegedi ember, akit úgyszólván mindnyájan ismertek, ment ki közibük, hogy ne fagyasszák már magukat, asszonyaikat, jószágjaikat, hanem menjenek haza. Babó megválasztása már teljesen bizonyos. Már akkor csak a szótöbbsége felül volt a nyolcszázon. Hiábavaló volt azonban a beszéd, az emberek nem mentek, s kitartottak úgy reggel négy óra tájig. Amíg csak az utolsó ember is le nem szavazott. Ezerkétszáz voks volt csak a szótöbbség, pedig Ivánkoviesra is sokan szavaztak.

Nagy feltűnést keltett ez annak idején az országgyűlésen is, amelynek egy tagja sem dicsekedhetett a bizalomnak és a szeretetnek ilyen óriási megnyilvánulásával. Hozzávéve ráadásul, hogy itt pénzzel nem lehet dolgozni, etetés-ítatás nincsen, még alkotmányos fuvardíj sincs, sőt, mint más esetben láttam, még az igazán alkotmányos kiadást, a választási nyomtatványok költségeit is a jelölő értekezleten maga a nép rakta össze azzal a jelszóval, hogy csak takarékosan! Minek megfelelőleg nem is volt ott toll a kalapok mellett, hanem csak egy darab nyomtatott papiros a jelölt nevével. (De hiszen elég ez is, ha sok kalap viseli.) Hanem később, ha már kész ember a képviselő, s beszámolni a nép közé megy, akkor már más a dolog. Ez is néplélek dolga. Milcsi ebben is tökéletesen járatos volt. A beszámolók búcsúkor szoktak lenni, az meg nagy sokadalom még a tanyákon is. Három-négyezer ember. Ott nem lehet vendégeskedni. Hanem azt meg lehet tenni, hogy kocsin, jég között, kivitet a képviselő egy hordó sört, s azt megcsapoltatván, a tekintélyesebb vezető embereknek maga sajátkezűleg ereszt egy pohárral. Csak eggyel-eggyel, nem kell többel. Itt nem a sör a fődolog, mert az van a korcsmárosnál is elegendő, és az ő különös specialitása, hogy nem jégbe, hanem hóba van hűtve (ahol nincsen a környéken tó, amelyből jeget lehetne szedni, a havat szokták nyárára a verembe elrakni), hanem itt az a fődolog, hogy mindenkinek szemeláttára történik, hogy tulajdon maga a nagyságos képviselő úr tiszteli meg így a nép embereit. Mily örömmel nézik ezt távolosabbról az asszonyok is. S mily örömmel nézik mindenkinek, mikor a vallási ünnep délre elmúlván, délután a képviselő megtáncoltatja a menyecskéket, lányokat. Az, hogy valaki „jó táncos”, külön érdem a népnél. Milcsi pedig értett hozzá. A hosszú szál ember kimagaslott a többi közül, fejét délcegen magasra vetette, s régi magyar mondás szerint valósággal „ropta az őszinte magyar táncot”. Fekete haja, bajusza, fekete szemei, olajbarna arca olyan volt, mint valamely középkori marcona vitézé. Néha románfejűnek neveztük, amit ha tréfából történt, nem vett zokon. De mikor egy kortesírásban azzal is csepülték, hogy román származású létére mit keres itt a magyar nép között, nyilatkozott, hogy ez a beszéd nem igaz, a családja nemessége több évszázados, és Vágvecséről származnak.

Hogy politikai szereplésének volt-e értéke vagy nem, arról most már fölösleges volna beszélni. De annyi bizonyos, hogy e nép szeretetét az alkotmányos idők beállta óta nem bírta senki annyira, mint a Milcsi. Ha a kaszinóbeli baj be nem üt, onnan ugyan senki ki nem vette volna mindmáig, de sőt még most is benne van, s olyan legendák keringenek felőle, mint a Rudolfról. A Rudolf, az egy magyar királyfi volt, akit megöltek, mert pártját fogta a népnek, mint Kossuth Lajos. (Tanyai házakban olykor lehet látni a képüket egymás mellett a szobafalon, kis gyászfátyol van rájuk akasztva.)

Ki gondolt volna arra, hogy ez a kaszinói baj elkövetkezik? Itthon Milcsi nem volt kártyás, s mint képviselő is Budapesten látszólag elég szerény életmódot folytatott. Legénylakása volt közel az országházhoz, a Sándor utcában, egy bérkaszánya második emeletén. Még szolgát sem tartott, a csengetésre maga nyitott ajtót. Ki gondolhatott volna erre a katasztrófára?

Nem is akarták hinni, amint hogy az első hírek nem is voltak egészen bizonyosak. A pesti lapok akkor úgy délután négy óra felé érkeztek Szegedre. Burkolt közlések voltak bennük afelől, hogy valamely kaszinóban egy képviselőt kártyajáték közben paklizáson értek. Név nem volt említve, csak annyit mondtak a hírlapi közlemények, hogy az illető egy alföldi területet képvisel, ahol igen nagy szótöbbséggel választották meg az addigi követ ellen. Eleinte rá sem gondoltak, hogy ez a Milcsi lenne. De azután gyanúpörbe estek az emberek. Délután öt óra felé már kezdték a szerkesztőség kilincsét egymás kezébe adni a látogatók, akik mind azzal a kérdéssel jöttek, hogy csak talán nem a Milcsi? Volt köztük pártbeli ember, honorácior, tisztviselő, katonatiszt. Kérdéseikre nem kaptak bizonyos választ: a fővárossal való telefonösszeköttetésnek akkor még híre-hamva se volt. Csak hat óra felé kezdtek szép sorjában érkezni a budapesti szerkesztőségek táviratai, de azok sem mondtak az ügyről semmit, csak egybehangzóan kértek Milcsiről minél részletesebb életrajzi adatokat. A szerződött pesti tudósító ugyanis csak éjféli postával küldte le a fővárosi híreket, s ez a „szerződött tudósító” is sok esetben csak a Nemzet és a Pesti Napló estilapjai voltak.

De már az életrajzi adatokról való kérdezősködés Milcsire terelte a gyanút. Hat óra után az egész város erről beszélt. Bár ekkorra már előkelő magánosokhoz is érkeztek táviratok a kártya-affér felől, a nagy tömeg kételkedett, s az volt a nézete, hogy itt valami alattomos csalafintaság van a dologban. A közönségbe egészen másként rögződött bele a Milcsi egész természetrajza, semhogy elhitték volna felőle, hogy ő nem üti azonnal agyon azt az embert, aki reákiáltja: Emil, te csalsz! Azt, hogy a kártyajátékban miskulancia történhetett, azt a táviratok nyomán inkább föltételezték, de azt nem hitték el, hogy Milcsi ilyen emberölő sértés után ne keljen azonnal, bármiféle fegyverrel is, élethalálharcra.

De azután másnap, harmadnap elszomorodva kellett belegyőződniük. Sokan megsajnálták, sokan meg is siratták, míg mások nem bánták, hogy az eset így esett. Mert ahogy tudott a tanyai magyarnak udvarolni a Milcsi, éppen úgy tudott hányaveti és gögös lenni a városon, és a szertelen modorával sok embert szerzett magának ellenségül.

Másként azonban a tanyákon. Ott általános volt a megilletődés, azután a fölháborodás. Hamar kimondták odakint, hogy nem igaz az egészről semmi, hanem árulás történt. Féltek a nagy urak tőle a hatalmat, hát törbe csalták, megejtették, bujdosásba kényszerítették. És most bujdosik, mint Rudol, a királyfi, mert szerette a népet.

Ami a kártyaügyet illeti, azt részben nem hitték el, részben komoly szóra nem is méltatták. A nép a kártyázást ott kint nem tartja tisztességes foglalkozásnak, hanem olyan játéknak, amelynek az elvi alapja az egymásnak minél sikerültebb becsapásban rejlik. Ennélfogva megengedhetőnek tartja a paklizást. Nézete szerint a huszonegyet csak egyetlen tisztességes módon lehet játszani, de ahhoz sok kártya kell. Ez a mód pedig abban áll, hogy nem a bankos kezében van a kártya, hanem az rendes keverés után letéti egy csomóban az asztalra. Akkor az egyik játékos kiveszi a zsebéből a bicskát, kicsattantja, és az élét belevágja a kártyacsomóba, ilyképp azt az asztalhoz szegezve. Azután aztán így mindenki a bicskaélről húz magának „plattot”, a bankos is. Itt azután csakugyan nem lehet csalafintáskodni, de ehhez a játékhoz sok pakli kártya kell, ami odakint nemigen adódik elő. Ennélfogva, ha már játszanak, csak *amúgy* játszanak, s abban nincsen „szömélyválogatás”.

- Hát aztán mi van abban, ha valaki paklizik? - kérdezték. - Ne játssz, huncut, nem vesztöl. Hiszen Gémnyakú Barna Gergő mindig paklizik, aztán avval a hosszú gémnyakával mindig belepislog a másik embör kártyájába, mégis leül vele mindönki egy asztalhoz! Hát micsoda beszéd ez most már a képviselő úr felül? Nem igaz abbúl sömme! Hanem elpusztították, mert féltötték túlle a hatalmat a nagyurak...

Nem telt bele pár hét, megszületett kint a bujdosásba küldött ember legendája. Egy darab valódi, naiv, népies meseköltészet, egyben tanúbizonyság arra, hogy Garay a Háy János császár-látogatását, Petőfi a Kukorica Jancsi francia királyát nem az ujjúkból szopták, hanem a nép meséiben találták. Úgy mondja ez a mese:

- A nagyurak féltötték a hatalmat a Milcsi úr elül. Mert már nagy hatalma volt neki is, és a király húzott hozzá. Mert a király azt mondta, hogy a Milcsinek van igaza, nem nektök, mert tük mindig csak magatok javát nézítök a nép rovására.

A nagy urak ilyenformán összetanakodtak, hogy hogy kéne láb alul eltönni a Milcsi urat.

Hát, fene teremti, rávötték a királyt, hogy a neve napján nagy ebédre hívja föl Buda várába az urakat, a Milcsi urat is. Mög is hitta, el is möntek mindnyájan, szép magyar ruhába. Szép nagy ebéd volt, parádés huszárok szolgáltak föl, a Stefánia ügyelt föl rájuk, mert az röndös gazdasszony, oszt ott forgott mindig az asztal körül. Hát öttek-ittak, volt még tengöri herkentyű is, narancs, hordósfüge mög mindön. Azután fekete kávé. Ahogy azt osztogatnák szét a huszárok, Stefánia kezdi már összeszedni az eszcájgot. Mert csupa valóságos színarany volt mindön eszcájg.

Összesződi kötöbe, olvassa, nézi. Mögint olvassa, nézi. Azután odamén Ferenc József elé, aztán jelenti:

- Fölséges ipamuram, két aranykanál hibádzik.

- Lőhetetlenség az, kislányom - mondta a fölséges király a mönyinek. - Olvasd csak össze még égiször, mert hátha tévedtél.

Stefánia újra olvassa a kanalakat, nézi, a fejit csóválja. Hát csakugyan hibádzik két darab. Megint jelenti:

- Fölséges ipamuram, de valóságosan hibádzik két arany levesös kanál.

Arra a király nagy haragra gyullad, mer a vagyonát ű se engedi. Az ajtónálló testörzöknek odakiált:

- Csukjátok be az ajtókat. Itt mindenkit mög köll vizsgálni, kinél vannak a kanalak?

Aztán vizitálták a vendégüket. Mindönki kiforgatta zsebjeit. A Milcsi úr is bátran állt a vizitálás elibe, mert tudta, hogy ű nem tötte el a kanalakat. A zsebjeit kiforgatta: mögmutatta, hogy a mente ujjja sincsen bekötve. De azután, ahogy a csizmájához értek, hát a csizmaszárban ott volt a két aranykanál.

Mert azt úgy lopták oda bele az ebéd alatt a hatalmi urak, hogy a Milcsi urat beárulják a király öfelsége előtt.

Hiába mondta azután a Milcsi úr, hogy fölséges uram, királyom, itten árulás történt, a király már nagy haragra volt lobbanva oszt kiüzte Milcsi urat. Azt kiáltotta neki: Pusztulj a birodalmambúl, többet ne merj a szömöm elé kerülni.

Nem volt védekezés, mert a király szava ellen nem lőhet tönni. A Milcsi úr elbujdosott, azóta bujdosásban van a szögény. De majd fölvirrad még, a Rudollal visszagyün, hogy mögigazítsa a nép feje alját...

A mese így végződik. A hallgatóság komoran és szótlanul bámul maga elé. Mit gondolhatnak ilyenkor a hatalmi urak felől?

Az említett barátom, aki a birodalom határán kívül találkozott az élet bujdosójával, önkéntelenül képviselőnek szólította:

- Tudja-e, képviselő úr - mondta neki -, hogy otthon a tanyákon még mindig visszavárják?

Meglátszott rajta, hogy hirtelen szinte belereszket ebbe az emlékezésbe. De a másik pillanatban már megint a régi nyers és erős ember volt.

- Á - mondta rekedten -, az régen volt. Isten önnel.

S minden további szó nélkül odábbment. Vitte magával szótalanul szomorú terhét.

1911

MEZEI DOLGOK

A fűnyűvő

Régi mesékben szerepel az az óriás, akit úgy hívnak, hogy fanyűvő. Ez a szó: nyűvés, kezd apránként kivesszi a nyelvből, bizonyára sokan vannak manap már, akik az értelmét sem ismerik. A fanyűvő olyan hatalmas termetű óriás volt, aki mérgében gyökerestül tépte ki a fákat a földből, s ha megharagudott, egész erdőket elpusztított féktelen dühében.

A tanyákon nem mesebeli óriás, hanem valóságos rossz ember a fűnyűvő. Aki a fűvet nyűvi. Az éj bűnös alakja ez, egyébként rendszerint szegénysorsú ember, aki az egy malacocskájának, sovány tehenecskéjének éjszakának évadján lop takarmányt a más kaszálójáról. Nagyon gyűlöletes ember, mert nemcsak hogy lop, hanem pusztít is. A gazda, ha másnap a megkopasztott legelőt látja, elkeseredve mondja:

- Ugyan, hogy nem szárad el a keze a szömtelennek? Inkább kérne fűvet, ha nincs a teheninek mit önni. Vagy ha már olyan fekete a lelke, hogy csak lopni tud, legalább kaszálná a fűvet, de ne nyűné.

Ez ugyanis különbség, mégpedig nagy különbség. A fű, ha lekaszálják, kinő újra, de ha gyökerestül tépik ki, persze hogy nem nő ki megint. A fűnyűvő pedig a lopásnak ezt az utóbbi formáját űzi. Van oka rá. Ha nappal kaszálnak, a kaszának alig van zaja. Nem hallatszik. Elnyomja a nappali élet zaja, a szellő susogása, falevelek zúgása, madarak éneke, kocsik nyikorgása a homoki utakon. Mikor azonban az est leszállt, a dolog és a szél pihen, az alvó fákon a madarak alszanak, akkor a csöndben a kaszálásnak hangja van, s harsogó szava messze elhallatszik a lapos mezőn. Azt a kutya meghallja, ha akár a tanya a kaszálótól kissé messzebb fekszik is, jelt ad, s a tanyai ember megérti a kutya beszédét. Az éjjeli őrtálló kutya különböző fajtájú észleteit különböző fajtájú ugatással jelzi a kenyéradó gazdának, aki akkor ha veszedelmet jelent a házörző, puskára kap.

Az éjjeli fűnyűvő ezért nem kaszálja, hanem a legnagyobb csendben, a sötétség leple alatt gyökerestül tépi ki a földből a fűvet. Ez meglehetősen érzékeny kár, ha akár jómódú embert ér is. Mert nemcsak a termést lopja el, de a földbe fektetett munkát is tönkre teszi. Ahol a fűnyűvő járt, ott csakugyan nem terem többet a fű. Különösen nagy a baj, ha a lóherét nyűvi. A here, ha rendesen el van vetve, hét-nyolc évig magától terem, semmi gond rá nincsen, Értékes takarmány, nagy pénzt jelent. Míg az ország egyes részeiben egy hold földet száz forintért örök áron meg lehet venni, itt egy hold lóhereföldnek egy esztendei kaszálási jogáért fizetnek nyolcvan-száz forintokat. Nyilvánvaló, hogyha a fűnyűvő a herét gyökerestül kitépi, nemcsak a herét lopja el, hanem nyolc esztendő várható jövedelmét teszi tönkre. Ilyenformán érthető, hogy haragszanak rá, utálják és gyűlölik, s ha tetten érik, igen csak elbotolják. Lesik is, hogy miként lehetne megfogni. Vagy pedig kitudni, hogy ki az, aki nyűvi a fűvet. Mert ha tetten nem érik is, de megtudják a kilétét, bizonyosan olyan társadalmi bojkott alá kerül, hogy egy mágnaskaszinó sem csinálhatja ezt különben.

A megfogásuk persze bajos. Az éj sötét, s pisztoly van a zsebekben. Egyet villan, egyet dörren, s a villanás után még nagyobb sötétség támad, mint amilyen előtte volt: s a fűnyűvő már eltűnt az erdőben vagy a kukoricásban.

Nehéz meglepni.

Azt mondja a kapás kora reggel:

- Tudom már, hogy kik nyüvik a füvet.

- Hát többen is vannak?

- Ketten. Az embör mög az asszony. Toppantó Gergőly mög a felesége.

- Hejnye, hejnye, a jó reggelit neki. Gergőék szegény emberek, más házában laknak zsöllér gyanánt, napszámból élnek, van egy kis gyerekük s két sovány malacuk. Amúgy tisztességes család, jó munkás mind a kettő, szép, barátságos életet élnek, szeretik egymást, voltaképpen nincs is egyebük, mint a szerető szívük, a kis lányuk meg a két malacuk. Szörnyűség az, hogy éppen ők nyünek a füvet. Hiszen ha kérnének, kapnának. Ha egy helyen nem, a másik helyen bizonyosan (mivelhogy mindön számár érzi a maga terhit). S ha rájuk derül a tett, mehetnek a határból világga, mint a Döme kutyája: napszámot többé nem kapnak, mert nem kapnának. A bojkottnak odakint nem bojkott a neve, hanem az, hogy „sömmi embör”. A sömmi embörnek szava nincs, súlya nincs, előle, ha szemközt jön, az út másik oldalára térnek, hogy ne kelljen vele beszédbe elegyedni. Mert még azt is a fejéhez vágatják az embernek, hogy - kend a sömmi embörrel is barátságban van.

Sötétben azonban minden tehén fekete. Honnan tudja a kapás, hogy csakugyan Toppantóék a fűnyüvők? Hátha nem ők azok?

- Hát pedig azok csakugyan azok - mondja a kapás. Az egyik lábát előre teszi, és a fejével bólintgat. Az ilyen állapot a meggondolt határozottság jelöl ismeretes.

- De hát hol van a bizonyíték? Mivel tudja igazolni, hogy csakugyan ők voltak?

A kapás csodálkozva kérdezi:

- Hát nem elég az, ha én mondom?

- Nem ám. A törvénykönyvben egész más van írva afelől, hogy mi a bizonyíték. Ha nem tud bizonyítani, akkor ne vádaskodjon, mert az olyan puska, hogy néha visszafelé is elsül. Hátha azután nem tud bizonyítani. Akkor magát csukják be rágalmazásért.

- De - mondja a kapás - neköm van bizonyítékom.

- Hát mi az?

- Hát elmondhatom - szól a kapás.

És elmondja a „bizonyítékait”, amik a szabadban kint élő embernek talán a legérdekesebb megfigyelései:

- Hát gyüvök az úton, mert kívülről kerültem a szőlőt. A homokban nem hallották, hogy gyüvök, de én hallottam a fű harsogását, ahogy szaggatták. Ketten voltak, annyit láttam a sötétben is. Úgy láttam, hogy az egyik az embör, a másik az asszony. De hogy kifélék, azt nem lehetett mögismerni.

- Hát akkor hol a bizonyíték?

- Hát akkor - folytatta rendületlenül a kapás -, szétnéztem. Mert oda nem möhetök, hogy mögfogjam őket, ha puska van is nálam. Mert a sötétben egy nem töhet föl kettő ellen. Mert mögbicskázna, aztán elszaladna. Itt nem löhet mást tönni, minthogy szétnéz az embör.

Azt hittem eddig, hogy valamennyire ismerem a kintvalók észjárását, de ezt nem értettem meg.

- Hát mit nézett kend a sötétben? Hiszen azt mondja, hogy sötét volt.

- Hát este - mondja éktelen nyugalommal a kapás - az is szokott lönni, ha a hold nem süt, az pedig tegnap nem volt fönt az égen. Nem is a sötétöt néztem én, hanem azt, hogy melyik tanyában nem ég a világ.

- Ahán.

- Hát ügön - vélte. - Mindön tanyába égött az ablakba a világ. Csak a kis tanya, amelyikbe a Toppantóék laknak, az volt egészen sötét. Erről tudtam mög, hogy a fűnyűvők nem lehetnek mások, mint a Toppantóék. Hát aztán mikor ebbe beleállapodtam, akkor lassan möntem feléjük, azután hangosan rájuk kiáltottam:

- Adjon Isten jó estét, Gergő szomszéd! Hát mire végzitek?

- Erre - mondja a kapás -, egyszerre elszaladt mind a kettő és belevesztek a sötétbe. Akkor vártam, a puská fertigben a kezembe. Onnan éppen hat-hét perc az út Toppantóék házáig. Hét perc múlva Toppantóék tanyája ablakában kigyúlt a világ.

Elhallgatott. Mondom:

- Hát aztán?

Azt mondja:

- Hát nincsen tovább. De ez már csak elég bizonyíték, hogy Toppantóék a fűnyűvők?

- Jaj, barátom - mondom -, ez nem úgy van. Tanúk kellene ide. Ez a törvény előtt nem bizonyíték.

- Hát akkor - mondta nemes egyszerűséggel a kapás - üssön bele a ménkü a törvénybe, mög azokba az urakba is, akik csinálták. Esti sötétben én nem akaszthatok le nekik tanúkat az akácfákról a mezőn...

Morogva elhalad. Elgondolkozva nézek utána: vajon neki van-e igaza vagy a törvénynek?

Alighanem mind a kettőjüknek igaza van.

Faj és felekezet

Hosszú évek óta durkáljuk már az Alföld földjét, s keresgéljük, hogy a népek megíratlan történetéből mi van benne eltemetve. Sok megíratlan történet van eltemetve benne. Eredménytelen ásatást csinálni szinte a lehetetlenségek közé tartozik. A munkás ásója nyomán megnyitja keblét a föld, s előadja rejtett kincseit. Természetesen csak tudományos értelemben vett kincsek ezek: az ősemléknek is volt annyi magához való esze, hogy azt a holmit, amit ő értéknek tartott, ne ássa mind a halott mellé a földbe, hanem az élők hasznára magának megtartsa. Laikus szemmel nézve az ilyen régészeti ásatások igen érdekeseknek és izgatóknak tetszhetnek. Hallom nem is egyszer: de szeretnék veletek egyszer egy napra kimenni, hogy láthatnám én is. Ugyan miért nem szóltok, akárhonnán venném is azt az egy napot, de csak kimennék...

Pedig a mulatság nem is olyan érdekes. Reggeltől estig hol a gödör szélén, hol a gödörben, tűző napon úgy, mint esőben: csak az olyan ember kedveli az ilyesmit, aki már megszokta. Annak jó napkúra meg légkúra. Két hét alatt le is sül úgy, mintha csak mint szökött legionárius került volna haza Afrikából. És fárasztó. Tornának jó, de mulatságnak kellemetlen. Ráadásul olykor az egész napi munka hiábavaló, mert eredménytelen, s ha ilyenkor, fáradt testtel, a

dolog másnapi folytatására a kellő energia hiányzik, akkor ebbe is éppúgy beleüthet a mennykő, mint a kapás szerint a törvénykönyvbe.

Azonban van egy kellemes oldala.

A munkásokkal való beszélgetés naphosszat.

Ez olyan munka, hogy vele sietni nem szabad, a sietés az ásóval csak kárt okozhat, s ha valami holmi ráért kétezer évig heverni a föld alatt, annak csakugyan mindegy, hogy május tizenegyedikén vagy tizenkettedikén kerül-e ismét elő a régen látott napvilágra. Itt egészen érvényben van az a régi magyar mondás, hogy sohasem volt jó az a nagy sietség. Lehet tehát beszélgetni, szót érteni: panaszok, reménységek, tréfák és élcelődések megmutatják a különböző észjárásokat.

Egyik ilyen telepünk, ahol jó néhány ezer év előtt a kőkorszakbeli ősember tanyázott, és sajátos kultúrájának maradványait ki lehet ásni a földből, Torontálban fekszik. A falu népe kevert. Részben magyarok, részben rácok. Belőlük kerülnek ki a munkások. És bár a szegedi, algyői, dorozsmai, csongrádi kubikosnak az ország határán túl is jeles híre van, itt a jobb földmunkások inkább a rácokból kerülnek ki. Szívós és könnyű emberek, példátlanul szorgalmasak.

Egy ebéd után bent feledem a plébánián a felső kabátomat. Eső jött, megáztunk a mezőn, utána hideg szél támadt, mondom egy embernek, hogy ugyan menne be a faluba, s hozza ki a kabátot. A munkás egy tornász ügyességével pattan ki a gödörből, és azonnal szalad le a dombról a falu felé, mintha kergetnék. Ameddig csak látni lehetett, folyton egyenletes futásban haladt. Mikor megint előtűnt a kabáttal, újra csak ugyanezen egyenletes futásban közeledett, így futott fel a dombra, s ahogy átadta a kabátot, menten visszaugrott a gödörbe, és nyúlt az ásója után.

- Miért szaladt mindig, szomszéd? Nem mondtam én, hogy szaladjon.

- Hogy meg ne fázzon az úr - mondta nevetve a gödörből.

Sovány, de izmos nép ez. Minden porcikája rugalmas.

Így rendes munkásunk az öreg Vászó bácsi, aki a maga nyolcvankét esztendejével éppen úgy dolgozik az árokban, mint a többi. Nagyszerű ember az öreg Vászó. Politikus és szociológus egy személyben. Egyszer azt mondja:

- Miért nevezték ti bennünket rácnak, mikor minket a mi nyelvünk szerint szerbnek hívnak?

A kérdésre a többi gödrökből is felütik a fejüket az emberek. Mondom:

- Miért nevezték ti bennünket ugarnak, mikor minket a mi nyelvünk szerint magyarnak hívnak?

Erre az öreg Vászó nemigen tud mit felelni, s ásnak tovább szótalanul. Egyszer felüti a fejét, és azt mondja:

- Az úr szerbül beszél és még se szerbül beszél. Hát milyen nyelven beszél?

Nem tudok ugyan rendesen szerbül, de maradt még imitt-amott belőle a boszniai időből. Mondom:

- Bosnyákul.

Az öreg kérdezi:

- Volt az úr Boszniában?

- Voltam.

Hallgatás megint. Azután szól a Vászó bácsi.

- Hát persze, az urak mindenfelé eljutnak. Mindig ráérnek utazni, mindig van rá pénzük. Ez a sok vasút, ami most van, mind csak az urakat hurcolja. A szegénynek erre nem telik.

Az emberek a gödrökben titkon mosolyognak. Az öreg Vászó jól beadott.

- Nono - mondom -, az nem egészen úgy van, Vászó bácsi. Gyalog jártam ott mint katona.

- Úgy?

- Úgy ám, Vászó bácsi. Sokan voltunk mink akkor ott lent magyarok, némely részünk még lent is maradt. Pedig a maguk kedvéért voltunk odalent. Hogy a görög-keleti keresztényeket felszabadítsuk a török uralom alól.

Azt mondja Vászó:

- Hüm.

- Márpedig hiába hümget. Azért voltunk odalent, nem pedig mulatságból meg pénzköltésből. Azután az a hála érte, hogy nagyon sok rác ellensége a magyarnak.

A kissé megnyomott szavakra az öreg Vászó a kezével tiltakozva hadonász:

- Az nem úgy van! Itt nincs ellenség! Nálunk mindenki megvan békén. Itt szerb meg magyar úgy él a faluban egymás mellett, mint a birka.

- Mint a birka?

A másik gödörből szól egy ember:

- Bárányt akar mondani.

- Igen, igen - hadonász Vászó -, mint a kis birka. Mint a kis fehér, szelíd birka. Békesség van.

... A dombról át lehet látni a Tisza túlsó oldalára.

Hatalmas vashídjával ott van Zenta. Magasabb épületei a lapos mezőn át ide látszanak.

- Hát Vászó bácsi, az nagyon szép, hogy maguk úgy élnek, mint a kis fehér birka. Hanem negyvennyolcban maga sem lehetett ilyen fehér kis birka. Mert akkor maguk odaát Zentán, a piacon, a szent szobrát a magyar emberfejekkel rakták körül.

Egy kis csend van... Csak az ásók és a lapátok zöreje hallatszik, amint az élükkel belemennek az ősemlék konyhahulladékaiba, s fölvetik a több ezer év előtt élt ősi korhatag csontjait. Zajukból mintha meg lehetne érteni a kiáltást: Mit háborgattok? Miért nem hagytok bennünket nyugodni?

A nyolcvankét éves Vászó, négy nemzedék eleven őse, fölnyúl a gödörből a kis ásóért, hogy „finoman” piszkálgassa a neolithkori őst, akire most ráakadt. De mielőtt a dologba fogna, azt hiszi, hogy tisztázni kell azt az emberfejes vádat.

- No - mondja -, az sem úgy van egészen. Régen volt. Megtörtént. De nem mink csináltuk. Úgy éltünk akkor is, mint a kis birka. Nem mink csináltuk, hanem a papok csinálták.

- Nono, Vászó bácsi. A papok talán csak nem vágták el az emberek nyakát?

- Hát azt nem is - véli Vászó bácsi. - Hanem papok csináltak bolondságot. Szerb pap fölment templomba és prédikálta: gyűnnek a magyarok és megölnek minden szerbet. Akkor magyar pap is fölment templomba és prédikálta: gyűnnek a szerviányok és megölnek minden magyart. No, aztán addig prédikáltak, hogy összevesztünk.

Ezt elmondván, Vászó bácsi az ősnak a földből való kibontásába kezdett. Néztem az erős aggastyánt, ahogy négykézláb állva dolgozik az árok alján, s közben ráér történeti dolgokat olyan különös világításba helyezni, amilyenben eddig nem voltak.

1911

A NÉP NEM TRÉFÁL

Öreg akácfák között van egy kápolna. Túl rajta kálváriastációk, azon túl pedig a csárda. Vagy korcsma, vagy vendégfogadó, vagy kör, mert ma már különféleképpen nevezik. De néha boltnak is hívják, mert némi szükséges dolgokat lehet ott már kapni. Dohányt, szivart, krajcáros cigarettát, gyufát és lámpaüveget. Mert jól kint van ez a hely a határban, a tanyák világában, abban a kápolnában egy év alatt csak kétszer miséznek, ha éppen valaki papot hozat oda valahonnan, a közeli iskolából pedig elmegy a tanító a ministrálásban segíteni. Egyébként a kápolna vasvirágos ajtaja be van zárva, oda nem mehet be senki. A tornyába sem lehet fölmenni, azonban a harangkötélnek külön lyukat fűrtak a falon, a kötél leszolgál a kápolnán kívül a földig, s mikor annak az ideje elkövetkezik, csendít vele, aki akar. Leginkább a tanító szokott vele csendíteni esti hét órakor úrangyalát, s a kis harang szava ilyenkor libegve száll a mezőkön át, az asszonyok keresztet vetnek, az emberek lassú mozdulattal megfogják kalapjukat, egy helyben tartják, s kihúzzák alóla a fejüket. Mondják ugyan, hogy néha szokatlan időben csendül meg a harang. Mondják, hogy van a környéken egy öreg tehén, ha az legeltében arra téved, a szájával megrántja a kötelet, mert szereti a harang szavát hallani. Mondják, hogy hatvanháromban - mert a kápolna régi - a nagy szárazság alkalmával éjjel szólott a harang, s egy nagy kígyót találtak a kötélen, s az húzta: de hogy ezekből mi igaz és mi a kitalálás, azt nem tudja senki, de azért mégiscsak szép esze lehet annak, aki az ilyesmit kitalálja.

A csárdára, az ereszet alá, a falra, az ajtó fölé pedig kép is van festve. A tanyai művész igen szigorúan mérges, sötétzöld mezőt festett a falra, mint valami szecessziós piktor. E zöld mezőbe befestett egy oroszlánt, mely végtől végig sárga, és tekintetével és testállásával valószínűsítően olyan, mint a perzsa címer. Tehát ezen oroszlános ajtón járnak be a korcsmaszobába az emberek, ahol újságot is lehet olvasni, ha volt, aki a városból újságlapot hozott. Vasárnap délelőtt a tanító is elkövetkezik, olyankor sokan vannak itt, és gazdálkodás tekintetében egymástól különböző dolgokat tapasztalnak. Csupa kert ez a tájék, itt több a szőlőtőke és a gyümölcsfa, mint a gabona, és azokon mindig van tanulni való; a nevelésük nehezebb mint a gyereké.

Ez egyébként mind közönséges dolog, kápolna is, csárda is van másutt is, s az élet valóban olyan egyforma mindenütt. Azonban ezen a helyen van még más is. Ezen a helyen börze van, különös formájú és sajátos börze, amelyen értékpapírok gyanánt a karok és lábak, derekak és mellek izmai vannak jegyezve, és azoknak az árfolyama száll följebb meg alább, ahogy éppen azt a konjunktúrák rendelik. Mert konjunktúrák mindenütt vannak, itt is vannak, a különbség csak az, hogy itt nem konjunktúrának nevezik őket.

Vasárnap reggel áll ez a börze. Kora reggel. Aki jelen akar lenni a nyitásnál, hajnalban indul útnak, s halad a csárda felé a hűvös, harmatos homokon. Így egybegyűlnek. Emberek, akik a jövő hétre napszámosmunkába akarnak menni, meg megint a másik emberek, akik napszámosokat akarnak fogadni. Az embererőnek pénzért való megvásárlása folyik itten, de olyanformán, hogy nem a munkaadó szabja az árakat, hanem a munkás. Nem túlságosan szabja. Hanem a keresletnek és a kínálatnak örök törvényei szabályozzák. A „köllünk vagy nem köllünk” elve uralkodik.

- Hát köllötök - mondják a gazdák -, hát hogyne köllenétök, mikor tudjátok, hogy köllötök. Hanem hát csak lélökre, nem köll az embört sarcolni, mert odafönt is laknak.

Odafönt. Már mint a kárpitos mennyekben, a kék égen túl... Szép. Lehetséges, hogy laknak arra is, bár ugyan onnan ide élő haza még nem jött vissza senki, legföljebb az özvegy Kopaszné hazajáró lelke kísért néha, de az is csak az ócska köcsögöket verdesi a falhoz. Bár ugyan ködös őszi alkonyaton néha lehet látni, hogy kapál a szőlőben: de mit kapál ősszel?

Csakugyan. Az elevenekre kell számítani, nem a holtakra, az elevenek pedig semmiképpen sem hajlandók erejüket potom pénzért áruba bocsátani. Annak ára van. S bár az erő mindig ugyanaz, de azért annak hetenkint más és más ára van. És a börze arra való, hogy ezt megállapítsa. Ott vasárnap kora reggel megállapítják, hogy a következő hét hat napjára mi lesz a napszám, amin alul azután dolgot nem vállal senki. Úgy tetszik, mintha kartell volna ez, pedig nem az, mert hiszen a gazdák is ott vannak, és közösen történik a megállapodás. Az embernapszám ennyi, az asszonynapszám meg ennyi. Az asszonynapszám sohasem azonos a férfinapszámmal. A gyermeknapszám is meghatározatik, s ott megint különbség van a férfigyerek s a leánygyerek között. A börze tanácsa dönt abban, hogy a férfigyerek mikor lép át a legénysorba, ami által a napi bére is emelkedik. Különös meghatározás, ami az ember elméjét a hadizajos harci korszakokba veti vissza; a surbankó legényről megállapítja a börze szenátus, hogy ennek ezentúl most már teljes embernapszám jár: mert a múlt héten lány kedviért verekedett a csárdában, be is ütötték érte a fejét. Ott is van a fején - mindenki láthatja - a babos kék kendő, amivel a lány bekötötte.

Régi szokások, régi dolgok. Mondhatom, jó ideig nem sok tisztelettel viseltetem a csárdabeli szenátus iránt, különösen, hogy az öreg kapásunkat néhányszor részegen elterülve láttam a homokon. Napszámos-fogadás végett vasárnap reggelenként szintén odajárt, s ott pálinkát fizettek neki. Otthon a bora kijárt, de pálinkát nem kapott. A pénzt is kézül kapta, ha kellett. Krajcár nélkül ment a napszámos-fogadásra, mégis berúgva távozott onnan. Mert fizettek neki. Mert tekintély volt a koránál fogva: hetven már jóval elmúlt, azonfölül harmincegy-néhány esztendeje szolgált egy helyen: dolgok, amelyek odakint föltétlen tiszteletet biztosítanak. Ő „kend” volt és „bátyám” volt mindenki előtt, ő tegezte és öcsémezte az ötvenholdas gazdát is, és olykor dicsekedve mondta - olyan tisztóletbe vagyok én, mintha tanító volnék. Hát aztán tiszteletből itatták azzal a rettentő ocsmány pálinkával. Hazafelé jöttében azután megtántorodott tőle. A homokon, nyáron, úgy délelőtt nyolc és kilenc óra között szokott tűzni a nap. Addig hűvös van, mert addig a nap ereje el van foglalva azzal, hogy a fákról, füvekről, homokról fölszárítsa a harmatot. Mikor ezután ezzel végzett, akkor minden erejét az emberre eresztí. Nagy hirtelenséggel hihetetlen melegek támadnak, szinte áll a forróság a levegőben, s látni lehet, hogy a fákon a levelek lekonyulnak. Akiben ilyenkor pálinka van, azt a nap ereje a földre teríti. Láttam ilyen állapotában az öreg kapást egyszer a szőlőben, de másszor, ami sokkal nagyobb szegény, a nyilvános közúton volt elterülve, s az útonjárók messze elkerülték, nehogy megbotránykozzanak rajta, s nehogy Noé fiainak bűnébe keveredjenek. Egy ilyen alkalommal valami tolvaj kilopta a szájából a tajtékpipát, amit ünnepi ajándékkul vettem neki. Korholtam azután érte, s nem is vettem neki több pipát. Mondtam neki, hogy olyan ember, akinek híre már a budai várba is fölhallatszott, akinek már onnan tíz darab aranypénzt s nagypecsétes levelet küldött a miniszter, hogy felejtkezhetik el annyira magáról. Hallgatott és körültafogatta magát, hátha véletlenségből mégiscsak ott van valamelyik zsebében a pipa. Szólni azonban nem szólt semmit.

A boldogult napamasszony az ereszes alól szó nélkül nézte erkölcsnemesítési kísérleteim hiábavalóságát, amúgy is a legszótlanabb asszony lévén, akit csak valaha az életben láttam. Ünnepi ebéd volt, már mint amilyen tanyahelyen szokásos: leves tyúkhússal, lúdgegőtészta benne, azután tyúkhús paprikáslében főzve: erre igen alkalmas patkolás a túrósgombós tejföllel. A részeg kapás is ezt kapta ebéd gyanánt, de az étel mellől elmaradt a szokásos liter

bor, aminek ünnep délutánon ebédől vacsoráig el kell tartani. A vén ember megérezte az ezen eljárásban mutatkozó mélységes megvetést, s kiment a ház háta mögé sírni.

Mungo Park, egy régi afrikai utazó, akinek a közléseiben több népismeret és kevesebb vadász-hazugság van, mint a mostaniakban, azt mondja a fulló nevezetű népekről, hogy bizony azok nem valami dolgos népek. Lassúak mindenféle eljárásukban. Serkentenit kell őket. Azonban azt el kell ismerni róluk, hogy túrik a serkentést, túrik a lármás szavat, sőt az ütést is eltúrik, de ha valaki az ilyen sürgető lármában az apjukat vagy az anyjukat sértő szóval illeti, szó nélkül belevágják szívébe a kést.

Jól teszik. Az elődök tisztelete a legelső törvény.

Kisdéd tanyavilágunkba új ember került, egy szép régi nagy úri szőlő birtokosa gyanánt. Örökségben kapta. Szegről-végről sógor is volt, de nemigen tartottuk a rokonságot. A „majd megmutatom én” modern elveivel jött, tele könyvtudománnyal, ellenben a népléleknek egy árva garas ismerete nélkül. Dolgoztatott az emberekkel, megadta a szenátus által rendelt tisztességes napszámot, s elég jól is főzetett: mert mifelénk az emberek rendesen főzött ételeket kívánnak, s ezért cserében engednek a napszám-árakból. Hát efelől az új birtokosnál nem is volt semmi baj, azonban rövidesen kezdett a szó verni a határban afelől, hogy ugyancsak művelteti az istennel az embereknek az apját meg az anyját. „Ne így metsszed azt a tőkét, az anyád veszett istenét, te barom!” - ilyfélét kiabált.

Az emberek hallgattak, és meghajolva dolgoztak tovább a tőkék körül.

A régifajta szőlőmunkáló-kés pedig veszedelmes szerszám: azon van hasító-horogvas, van verő-kalapács, van borotvaéles vágó-acél. Az emberek azonban nem szóltak semmit, csak olykor komor némasággal egymás szemébe tekintettek...

A szenátus együtt van a csárdában. Megállapítódik, hogy a jövő hétre az ember-napszám nyolcvan krajcár étellel, reggeli, ebéd, vacsora, a reggeli lehet gyümölcs, az esteli tej tányérban kenyérrel, de délre főtt étel. Jó. Ezt elfogadtatván, ehhez viszonyulnak a többi ártételek: asszony-napszám, lány-napszám, gyerek-napszám. Ez is jó. Akkor azt mondja egy ember:

- Azonban a Borotvás-tanyába nem mén dologra sönki.

Az emberek egy darabig hallgatnak, azután a fejek hallgatagon bólintanak, s minden szó nélkül el van fogadva a határozat: - A Borotvás-tanyába dologba nem mén sönki.

És nem ment senki. Az új gazda egy ideig kísérletezett idegen munkásokkal, kocsival hozatta őket hétfő hajnalonként a dorozsmai határból, és szombat esténként kocsin küldte őket haza. Már ekkorra káromkodó szokását is lehetőleg abbahagyta. De nem ért már ez az állapot egy semmit sem. Akármennyire zárta is el a sebkőhegyi néptől a kunokat, a kunok csak megtudták, hogy a szenátus határozata mi okból történt: a negyedik hét hétfő hajnalán az új gazda kocsijai hiába mentek a szomszéd kun testvérek határába munkásokért. Parlagon maradt a szőlő, pedig nagy veres márványkökereszt állott előtte: régi elődök emelték a fölöttük élő egy hatalmas úr iránt való tiszteletből. Az új gazda kénytelen volt eladni a szőlőt, s elment a határból. Keresett magának más vidéket, ahol még lehet a munkásnak az anyja istenét is szidni. Itt már nem lehet.

1911

A FÓRUM

Az alföldi városok népének szokása volt, hogy vasárnap délelőtt a piacra tódult, s ott időzött délig. Ezt megtette nyáron is, télen is. Csak esőben nem ment ki, az ünneplő kalapot, meg a ruhát féltvén. Ott találkozott egymással a két különböző városrészben lakó rokon, a sógor meg a koma, a legényfiú meg a keresztapja. Az ország sorsáról ott tárgyaltak. A hírek oda futottak össze. Egyik ember ezt hallotta, a másik meg azt. Lapokat a nép nem olvasott még a hetvenes években, helyi lapok nem is igen voltak, legfeljebb ha egy-egy kisded hetilap, amit az intelligencia tartott fenn. Még Szegeden is csak az árvíz előtt pár hónappal támadt egy napilap, azelőtt a hírre szomjas közönség megelégedett egy hetenként háromszorossal. Patriarchális régi világ volt, pedig úgy tetszik, mintha most lett volna.

Mégis, mennyi változás azóta. Emlékszem, hogy gyermekkoromban a szegedi postának csak egy levélhordója volt, az is elegendő volt, de annak németül is kellett tudnia, hogy a kereskedők német címzésű leveleit kézhez adni bírja. Erre az öreg Katzky volt alkalmas, egy galíciai óriás, aki az osztrák zsandároknál őrmesterkedett, s mikor a kiegyezéskor azokat a hazájukba visszarendelték, itt maradt, s beállott Briefträgernek. Sokan Magyarországon maradtak akkor a letűnt korszak kezeláibaiból, mert a szolgálati évek nyomán annyi magyar hangulat, érzés, gondolkodás lopózott a lelkükbe, hogy többé nem kívánták viszontlátni a fatornyos országukat. Ez is egyik oka annak, hogy magyar helységekben néha törzsökösnek látszó parasztgazdát lehet találni, akinek a családneve tisztára északi szláv. Még a negyvenkilences muszka hadseregből is maradtak az alföldön katonaszökevények.

Szóval, elég azzal annyi, hogy nálunk is csak egy levélhordó kellvén, a kisebb helyeken még kevesebb hírt hozott a világijárásáról a posta: ezt a főtéri gyülekezés helyettesítette az ünnepnap délelőttjén. Ez volt a fórum. A Forum Romanum oszlopos volt, ez nem volt oszlopos, de azért csak fórum volt ez is.

A makói fórum volt nagyon érdekes. Azt láttam hosszabb ideig, mert még az árvíz előtt az odaváló református algimnáziumba kerültem diáknak, s a lakásunk ablakai a főtérre nyíltak. A makói nép abban az időben tiszta fekete ünneplő ruhát viselt. Télen-nyáron ugyanazt a posztóból valót, a nyári „liszter” csak később került divatba. Öregebb gazdák subában mentek föl a fórumra, s itt-ott idősebb embereken már föltünedezett a fekete télikabát, azzal az asztrakánnak nevezett birkaprémme a nyaka körül, amiből később európai úri divat vált. De a legénynép meg a fiatal gazdanép a subát viselni öregesnek tartotta, a télikabátot, mint a gyengülés jelét viselni restellte: ugyanazon egy szál rend ruhában állt a fórumom meleg nyáron, mint a hideg télen is. Pedig az akkori népies divat szerint a makói ruha kabátjának a szárnya csak derékig ért. Milyen rövid idő attól máig, alig három évtized, s ma már az ilyen testedzettség ritkaságszámba megy. Sem én, sem te, sem ő nem volnának hajlandók hideg télen a havon reggeli nyolc órától délelőtti tizenegyig a szabad téren kaszinózni ugyanabban a testi ruhában, amit nyáron is viselünk. Azonban akkor állták, és semmiféle írás nincsen afelől, hogy valaki a fórumon való megjelenésbe belehalt volna. Az igaz, hogy akkor pálinkát még nemigen ivott a magyar napközben, legfeljebb csak reggeli étel előtt. Az volt a nézet, hogy csak a tót iszik étel után pálinkát. Sörház meg nem is volt abban az időben Makón. Volt ugyan egy sörcsarnok nevű hely, de az is külön hirdette a hetilapban, ha olykor, meleg nyáron, hordós sört csapolt. Nagy dolog volt az akkor még, és nélküle is elvoltak az emberek.

A népnek ez az ősi szokása, hogy a hite szerint való munkaszünetes napon a tulajdon maga által alakított város főhelyén gyülekezik, és ott szeszes ital nélkül, nyugodtan és higgadtan tárgyalja az ország sorsát meg a maga sorsát, nem volt baj.

A baj csak ott támadt, hogy az alföldi városokban a főterek nemigen voltak kikövezve, ellenben a házak mellett a gyalogjárók vagy téglával vagy kővel kirakva voltak. Sáros időben azután a fórum közönsége fölővakodott a saratlan gyalogjárókra a sáros köztétről, és ezáltal a nagy tömegével valóságos közlekedési akadályul szolgált.

A közigazgatási hatóságok azután, éppen ezen oknál fogva, korlátozni akarták a fórum tömegeit. Mert a járókelőket csakugyan leszorították a kövezett gyalogútról a kocs út sarába.

Más is játszhatott ugyan közbe. Nálunk például a fórum a városi bérház előtt van, amelynek a tere ma aszfaltos, huszonöt év előtt pedig kövezett volt, nem álltak útjában az egyszerű népi tanácskozók senkinek, mégis szét akarták őket zavarni. Azonban a nép az ősi jog megzavarása ellen erősen tiltakozott. Ugyan én ma sem tudnám megmondani, hogy miért akarták szétverni a fórumot, de akarták. Elsőbb kihirdették, hogy a másik vasárnap már nem szabad gyülekezni. E hirdetéssel egy árva garas árát sem törődtek: a másik vasárnap megint csak összegyűltek. Gyalogrendőrökkel próbálták őket oszlatni, de nem mentek.

- Mi egész hétön dolgozunk. Ünnepnep van jogunk egymással találkozni - hangzott a beszéd. - Nem tartozik mindönki már délelőtt a kocsmába mönni. Ez szabad hely. Ennek a küvezetibe mink is bele adóztunk. Hát még csak állni sem szabad rajta? Mit vétöttünk? Hiszen mink csak beszélgetünk!

Nem mentek no, hát nem mentek. Akkor lovas rendőröket küldtek ellenük, oszlatásra. Nem valami nagy kedvvel mehettek nekik azok sem, mert valami túlságos zavart nem csináltak. A fórum népe részben megfogta a lovak kantárszárát, részben kihúzta a lovasok csizmatalpa alól a kengyelt. Amire a lovasok visszafordultak, és a fórum, bár egyre csappanva és egyre kisebbedve, ma is áll ott, ahol eddig állt. Nem bánt az senkit, hát miért ne lehetne ott, ahol van? Nem árt senkinek. S idővel majd elmúlik magától is.

De némely helyen nem így volt a dolog. Olyan helyeken, ahol nem volt kövezett a tér, ahol a fórumra az emberek gyülekeztek. Ott apránként a sáros időkben fölszoktak a gyalogjáróra, mint Félegyházán is, ahol úgy elállták az utat, hogy tőlük már ünnepnapon még a templomba sem lehetett rendesen menni.

A tiszteletre méltó közigazgatásnak sokáig fött a feje ebben a dologban. A népnek lelkére beszéltek, hogy ne állják el az utat. Nem sokat ért. Az öregebbek hallgattak a szóra, de a fiatalság semmiképpen sem. Dacosan vonultak föl a főtérré, és hiába volt ellenük a szónoklás. Nem és nem. És megint nem. Itt álltak az apáink is, hát mink is itt állunk.

Új főszolgabíró került a járás élére. Csak névleg új, egyébként tapasztalt ember.

A gyalogjárók elállását előbb bírsággal kezdte sújtani. Nem sokat használt. Hiszen fizethünk: van miből, továbbá szépek a búzák is. Hát fizették a bírságiumot, s maradtak úgy, mint ahogy voltak, útonállók a gyalogjárón.

Mivelhogy ezzel a rendszerrel nem sokra ment, a főszolgabíró az útonállókkal szemben a fogságot kezdte alkalmazni. A dacos legényeket becsukatta. Azonban ez sem ért semmit. Az ilyen börtönt nem tartották diffamálónak, mert hiszen se nem loptak, se nem raboltak, csak az ősi jogot védelmezték.

A főszolgabíró sokáig gondolkodott, hogy mit kellene most már itt tenni. A törvény hatalmának érvényt szerezhet a szurony, a kard, meg a puská, de hát ezeket legjobb a legutoljára hagyni. Mint az ágyút, melyről föl van jegyezve, hogy ultima ratio regum.

Látnivaló, hogy a bírság nem megszegényítés, valamint a börtön sem. Mást kell itten kitalálni. Tépelődött. Egyszer azt mondja az első hajdúnak:

- Vásároljon kend nyírfasöprűket.

- Igen, kérem alássan. Minek lesznek azok, kérem alássan?

- Nagy a por az utcán, különösen a templom előtt. Nem járja, hogy amikor vasárnap templomba megy a nép, hogy ilyen port járjon.

- Az bizony úgy áll tekintetes főbíró úr. Volna ugyan ott egy kövezett átjáró is, de azt mind elállják a legények.

- Hát hiszen éppen azért - mondta a főbíró a hajdúnak.

- Akik elállják a kövezett utat, azok söpröjék a port. Aki gazdafi be van fogva, annak mind söprűt kell adni a kezébe. Kendtek fegyveresen kísérik ki őket. Azután söpröjének.

Az öreg hajdú nagyot nézett. Ilyent még nem hallott. Gazdafiakkal söpörtetni az utcát! Hiszen forradalom lesz ebből! De nem merte mondani. Csak azt kérdezte:

- Azután mikor, kérem alássan?

- Már mit, hogy mikor?

- Hát a söprést. Este-e vagy hajnalban?

- Dehogy este, meg dehogy hajnalban - mondta a főbíró. - Délelőtt. Éppen akkor, mikor a leányok mennek a misére.

Azután így is történt. A parancs végrehajtatott. Szuronyos, puskás hajdúk őrizete alatt söpörték az utcát a legények ünnepnap délelőtt, amikor selyembe öltözötten mentek a misére a leányok.

Nagy szégyenkezés volt ez, és nagy fölzúdulás támadt a nyomában. Hogy ez már mégiscsak istentelenség. De a főbíró nem sokat adott a lármára.

- Hát pedig - mondta -, ez ezentúl így lesz. Nem volna erre szükség, ha nem állnátok el a kövezett utat. De elálljátok a nép elül. Illő dolog ennél fogva, hogy ha az útról leszorítjátok a népet az utcára, hát tartsátok tisztán az utcát. Én nem állom el az utat, hát én nem is söpröm az utcát nekik. Ti vagytok az útonállók, hát ti söpörtök. Vagy pedig olyan vasat tétetek rátok, hogy belekékültök.

- Ebben van igazság - mondta egy öreg gazda, aki éppen a fián esett sérelmet jött panaszolni -, mert ami igaz, az csakugyan igaz.

- Hát hiszen persze, hogy persze - mondta a főbíró. - Mi van ezen panaszolni való? Hiszen most még csak istenes a dolog így nyáron a port söpörni. De majd ősszel a sarat hányják, télen meg a havat. A sarat majd el is kell hordani. Adok hozzá kétkerekű kordét, de lovat nem adok, mert a ló sem szokta elállni az utat. Majd egy legény húzza, kettő meg tolja. De nem mindig kell ezt csinálni. Csak ünnepnap délelőtt, misetájon. Hogy az ünneplő cipellőben ne kelljen a lányoknak a sárba járni. Nem tudjátok a régi nótát, hogy sárga csizma sárba járni kár?

De tudták. Annyira tudták, hogy elég volt egy vasárnap délelőtti söpretés: többé nem állták az utat a legények.

- Hát csakugyan - mondta ezen eredmény láttára a városbíró a főszolgabírónak -, hogy többet ésszel, mint erővel.

- Az ám - nevette a főbíró. - Régi igazság, hogy kevés ésszel kormányozzák a világot.

1911

BORSZEDÉS

Szőlővel való vergődés sohasem volt valami alkalmas gazdálkodás, mert sok dolog van vele. Sok rá a kiadás. Nagy munkát kíván. Tavasztól őszig a szőlősgazda egyebet sem csinál, csak veszi ki a fiókból a pénzt, és fizeti el napszámban - már ugyanis ha van pénze. Ha nincsen, elhanyagolva marad a szőlő, vagy pedig kölcsön kell a pénzt kérni, abban bizakodván, hogy majd csak terem őszre a szőlő, és a bor árából meg lehet fizetni az adósságot.

De hátha nem terem? Mert van az elégszer úgy, hogy nem terem. Sok ellensége van nagyon a mindenféle bogártól kezdve az időjárásig.

- Az a szőlőnek a baja - mondja az öreg Vas János -, hogy nagyon sokáig kint hál.

Hát ez igaz. Árpa, búza, kukorica már mind betakarodott föld alá a mezőkről, mikor a szőlő még mindig kint hál a szabad ég alatt. Mennyi az aggodalom vele tavasszal, a virágzás idején! Egy kis hajnali hideg fuvallat éri, és vége a jó termésben való reménykedésnek, de azért az őszig minden munkáját meg kell neki adni. Ha korán beáll az őszi éjszakák hidege, akkor is fagy érheti. Ha esős a nyár, az a baj, mert elrohasztja a növendék fűrtöt. Ha napos a nyár, az jó, mert érleli a gyümölcsöt. De ha nagyon napos a nyár, az már megint baj. Mert a sok égi melegség elhervasztja a leveleket, amik lehullanak a fűrt fölül. A védtelenül maradt fűrt nem bírja ki a nap erős sugarait, és - mint mondani szokás - megsül.

- Olyan az - véli ismét Vas János -, mint a városi kisasszony. Napernyő alatt kell járnia, máskülönben fölégeti a nap a bőrit.

Az pedig szintén baj, ha a fehérszemély ilyen finnyás. A régi paraszti nótában is azzal indokolja a legény, hogy miért nem veszi el a szomszédasszony lányát, hogy azt mondja: Neköm pedig dologra köll az asszony. A kend lánya fölpirul még a napon.

A szőlő pedig nemcsak hogy fölpirul, hanem megég és elpusztul. És azután a többi veszedelem. A sok rovar. Mindez régente nem volt. A szőlő első átka, a filokszéra, itt nem sok vizet zavart. A homoki tőkéknek nem ártott, mert a homok megölte. Az élete olyan, hogy egyik időszakában lemegy a gyökerekre lakni, ahova utat ás magának. De a homok összefolyik mögötte és eltemeti.

- Kisüti a szömit, mögvakul, és nem lát visszamönni a tőkére - mondták akkor nevetve a Vas Jánosok, és örvendeztek azon, hogy a homok így megrétfálja a kutyafülű amerikaiit.

De most már nem nevetnek. Jött a kutyafülű amerikai helyett egész csomó más ártó féreg, egyik a tőkén lakik, a másik a leveleken, a harmadik magában a szőlőszemben. Honnan kerültek? Ez az utóbbi istenveszedelme egészen új keletű, pár év előtt még soha a hírét sem hallották. Mi hozta ide? Miért nem vitte az ördög máshova? És még mindig egyre ártóbb. Eddig csak a kukacát lehetett megtalálni a szőlőszemben. Az idén már a szőlőszemben begubózva is találtak hernyót. Mi lehet ennek a sok istenverésnek az oka? Az egyre szaporodó vasúti hálózatok viszik-e egyik országból a másikba? Vagy hogy a régebbi oktan fészekpusztítások megfogyasztották a madarakat, és nincsen már belőlük annyi, hogy elegendők lennének az ártó férgek elpusztításához? Nem tudni. Bár ha tudnánk, akkor se sokat nyernénk vele, mert hiszen annak, akit agyonütött az istennyila, teljesen mindegy, hogy milyen istennyila ütötte agyon.

Az emberek elkomorodva mondják:

- Ha így tart, néhány esztendő múlva nem lössz szőlő.

Annyi bizonyos, hogy egyre költségesebb a vele való gazdálkodás, a termés meg egyre kevesebbet ígér. Ha néha beüt valami nagy termés, akkor meg nincsen ára. Ilyenkor megesik, hogy több a must, mint a hordó, és a hordó drágább, mint a must. A szőlősgazda ilyen esetekben valósággal elkótyavetyéli a termést, a bor ára azonban azért nemigen lesz olcsóbb. Leszáll egy félesztendőre, de azután fölmászik a létrán. S onnan már nem is igen jön le. Olyan az, mint a péksütemény, ami kisebb lesz, ha kevés búza termett, de nem lesz nagyobb, ha nagy a búzatermés. A bornak az ára is már csak előre megy, és azért még sincsen belőle a termelőnek valami nevezetes haszna. Talán mikor olcsóbb volt a bor, jobb hasznát látta. Nincsen még ötven éve, mikor három krajcárért mértek egy meszely bort. Még huszonkét-huszonöt esztendő előtt is tizenhat krajcár volt egy liter ára. Ma negyven meg negyvenöt. Az idén alighanem fölűgtat a kimérési ára egy koronára. De miért ne rúgtatná föl, mikor így is van rá vevő?

Azt lehetne hinni ezekből a magas árakból, hogy most már a szőlősgazdának könyökig tejföl a világ, s olyan vígasságos szüretek esnek, hogy az valóságos csoda. Pedig dehogy. Régen írták már azt a verset a szüretről, hogy „gondolatim mostan vigadozva járnak”... Nem járnak biz azok már vigadozva a szüreten, mert szigorú, számító, gonddal járó üzlet lett abból is. A régi aratóünnepeket még föl lehetett újítani, de a régi, vidám, zajos, csőzpuskadurrogós, szüretelő-leánytótás, tűzijátékos, cigánybandás szüretek alighanem elmúltak végképpen, s egy újabb nemzedék már meg sem tudná érteni, hogy miért is voltak valaha?

Más már ennek a formája. Van már olyan szőlő, ahol nem is a gazda szüretel. Járnak a „sződők”. Borkereskedők ügynökei, akik megveszik a bort még akkor, amikor még fűrt alakjába a tőkén csüng. A megszorult szántóvető szokta volt eladni a búzát még lábon: ma már a borszőlő is elkel így. A „sződő” szedi össze a különböző szőlőkben így lábon a bort, azután maga szüretel a maga hordójába. A célja az, hogy a saját rendszere szerint szüreteljen, különböző szőlőfajokat ne keverjen össze. Külön tudomány ez, de a külföldi fogyasztásra szánt bornál fontos dolog. Mert azok odakint megkínávják, hogy a bornak mindig egyforma színe, íze meg ereje legyen. Ott nem lehet azt mondani, hogy:

- Most másfajta bor van, mert új hordót csapoltunk.

Mert a német sógorral így nem lehet beszélni; ő egyöntetű rendszert kíván még a poharakba való öntésben is.

Járnak hát a szedők. Különféle fajtájú népek, némelyik nem is tud magyarul, az társat visz magával. Ez is egészen felfordult világ, régebben nem volt ennek nyoma sem. Azelőtt a víg szüret után a csendes pincébe került, s ott a hordókban álmodozott. Azután megjöttek az ő édességének a forradalmi, a must forni kezdett és borra alakult. S mikor már egyszer vagy kétszer meg is fejtették, csak akkor kezdtek utána járni azok az emberek, akiknek borra volt szükségük. Kereskedők, vendéglősök, kocsmárosok. Tanyáról tanyára mentek, s amely tanya mellett szőlőt láttak, oda betértek.

- Adjon Isten jó napot.

- Adjon Isten.

- Kérdezzék no, hogy miért jöttünk?

- Minek kérdőzzem, úgyis tudom, hogy bor irányában.

- Persze hogy abban. Hát van-e?

- Hát hogyne volna, mikor van?

- Aztán jó-e? Mert mindenféle rissz-rossz borért le sem szállunk a kocsiról.

- Hogy jó-e? - kérdezi vissza büszkén a gazda. - Hiszen ilyent nem ivott, mióta a bábaasszony keziből kikerült.

No, ez már más. Akkor csakugyan jó bor lehet, ennek a feltekintésére már csakugyan érdemes leszállni. A gazda lement a pincébe, hozott az újborból egy „szívatot”. Már hogy teleszívott belőle egy lopótököt. Abból aztán úgy az ujjá alól ereszti a poharakba. Míg a gazda lent járt, a borvételben járó ember kivett a zsebéből egy almát, és beleharapott. Az volt a nézet, hogy az alma íze után jobban meg lehet állapítani a bor zamatosságát. Így kóstolgatták. Rágták a bort, de nem igen nyelték le, mert az ilyen bírálati foglalkozás nyomán nagyon könnyen be lehet törülközni. Fejrázások, gondolkodások, csettintgetések következnek. Azután az alku jön. Mennyiért? Ennyiért?

- No, engedjünk egymásnak.

Áru és pénz közelednek egymáshoz. Ha nem tudnak megegyezni, a borkereskedő tovább megy, de barátsággal válnak el: a gazda nyugodt. Ha ennek nem kell a bor, majd jön holnap a másik, akinek kelleni fog. Ha pedig megegyeznek, arra már csakugyan isznak áldomást. A pincébe is lemennek. A pincében csapról vagy lopóból poharazni ugyan egy kissé veszélyes foglalkozás, s a gazda figyelmeztet is rá:

- Nem azért mondom, mintha sajnálnám. De jó lössz vigyázni, mert a bor ereje idelent hamar mögcsapja az embert.

Meg bizony. Sok tapasztalatlan ember megjárta már azzal, hogy a pincében csak kicsit is poharazott. Csak mikor a friss levegőre fölér, veszi észre, hogy meg van szédülve. Az esze rendesen szolgál ugyan, de a lába nem bírja. Ez tökéletes színigazság, aminek az eredendő okát nem lehet tudni. Talán ott keresendő, hogy új bor idején sok a pince levegőjében az ártó levegő. A nép azt mondja róla: a gáz. A pincében levő béka fel is szokott tőle fordulni. A szó való értelmében fölfordul: mielőtt elpusztulna a szénsav nyomán, előbb a hátára fekszik. Ellenben szokott a pincékben lakni egy rákféle, kis, soklábú állat, amit ászokbogárnak neveznek, annak nem árt meg; hozzá van szokva a kis korhely.

De azért a pincébe csak le kell menni. Az üzlet komolyabb része ott köttetik ugyanis. Ott már a vevőnek csakugyan innia kell, s minél több hordó bort vesz meg, annál több pohárral. No, nem nagyokkal, csak olyan aprókkal, amiknek kvaterkás pohár a neve, s a gyárakban rossz-tüdejű és vékonypénzű tótok által fúvattatnak: ezért marad az üvegje vastag, a belső világossága meg vékony. Igen alkalmas pohár, mert ez még akkor sem törik el, ha a földhöz vágják.

Szükség van rá a pincében. A vevő tulajdon szemével és nyelvével akar meggyőződni afelől, hogy a hordóban csakugyan az a bor van, amiből a gazda mutatót föl vitt. Ez megállapítandó, és ebben nincsen sérelem a gazdára nézve, mert hiszen az eladó lányt sem szokás látatlanban elvenni.

Ha most már a mutató bor meg a hordó bora vág: kész a vásár, miután rajta van a hordón, hogy hány liter van benne. Beleverik a dugót. A vevő zsebében ott van a darab gyertya a spanyolviasz, meg a pecsétnyomó. Ezeknek a segítségével azután lepecsételi a hordót a száján is, az akonáján is, s otthagyja a pincében, ahol van. Most már ott is az övé. Kifizeti az árát, ha ismerős a gazdával, a felét, ha nem ismerős, az egészet. S majd eljön a borért, ha szüksége lesz rá. (Mert a városi pincék kisebbek, semhogy minden vett bor beléjük férne.)

A gazda ráhagyja:

- Én tüllem itt maradhat. Elfér. Láthatja.

S megkönnyebbülve néz a lepecsételt hordókra, gondolván: ezekkel nincs már több bajom. Nem is törődik velük, de nem is törődhetik, mert az idegen pecsét tilalma alatt állnak. Csak egy vékony papírszalag tartja ugyan a pecsétet, de az szent és sérthetetlen. És ha a vevő nem jön idején a borért, amelyet esetleg már harmadszor is le kellene fejteni, s a mulasztás miatt elromlik az ital, hát az is a vevő baja. A pecsétöt a tulajdon vagyonáról csak neki magának szabad letépnie.

Van még ilyen szokás, de már nem teljes, mert járnak a szedők. Ezeknél bizonyosan jobban ki van fejlődve a borismerés tudománya, mint a régi divatú vevőknél. Mert neki nem a kész bort kell megítélnie, hanem még a tőkén levő fürtökből kell kitalálnia, hogy ebből a gyümölcsből majd annak idején milyen bor lesz? Csak a szőlőszemeket kóstolgatja, s abból érzi ki, hogy mit lehet érte adni. És bizonyára mégis eltalálja, mert ha nem tudná, hogy eltalálta, vaktában nem adna érte pénzt.

... Féllovas rozoga kocsin a tanyák homokos közét két különös ember járja. Nem valami túlságosan különösök ugyan, de ott szokatlanok, s az útszélen barmot legeltető gyerekek, pulykapásztor leányok megbámulják őket, mintha csakugyan ők volnának ketten a francia császár. Kopott fekete keménykalap a fejükön, ősz szakáll az állukon, hosszú ősz tincsek a fülük előtt, kaftán a testükön.

Nézik az emberek is: hát ez miféle szerzet, s ugyan honnan jöttek ide, az idegen földre.

Szedők. Szintén szedők. De alighanem ezek a szedők ősapjai. Vén ortodox zsidók. De az ócska féllovas kocsin nem üzletben járnak, hanem vallási dologban. Bor kell nekik, nem sok, csak egy jókora hordóval, az ünnepekre. Kósernek kell lennie annak azonban. Amit maguk szüretelnek a maguk hordójába a maguk eszközeivel. Hát bizony, jó darabig vándorolhatnak a szőlők között, amíg a hordójukat megtölthetik. Kinek volna kedve egy hordónyi bor kedvéért ilyen fölfordulásokhoz, mint amilyent ezek csinálnak? De türelemmel vannak, megszokták, s mennek tovább kitartóan. Nem is tudják, hogy hova mennek. Nem e tájra valók.

A környéken már nem is igen vannak ortodox zsidók, ami mégis ilyenfajta hitközség imitt-amott olyan kihalófélben volna, a maga határában is talál szőlőt. Leginkább távolosabbról jönnek, olyankor a Duna mellékéről. Egy hordó borért. Ki látott ilyent?

Adnának ők a borért jobb árat, mint bárki más.

- Az ördög vergődjön velük - vélik a Vas Jánosok ingerülten. - Mit kételkednek az én tisztaságomban? Adok én nekik bort, ha köll, de az én tanyámat ne forgassák föl az idegön istennel. Nem tisztább az ő kezük, mint az enyim, hát mit okoskodnak.

A két vén bolygó zsidó összenéz szótlanul, és mennek odább, mint gyámoltalanok, félreismeretek és idegenek. Homokban, porban, napban. Viszi őket a vallás a rossz kocsin. Közpolgári ésszel alig lehet a kóborgásukat megérteni. Ha ennyi bajjal jár egy hordó kóser bor összeszedése, nem alkalmasabb volna-e, ha egyáltalán nem innának bort? Az egész életük lemondás, hát ne tudnának éppen erről lemondani? Úgy látszik, nem tudnak, s mennek tovább, mert ők küldetésben vannak.

Ugyan hiszen kódoroghatnának a világ végezetéig, ha a félló kocsisának nem volna több esze, mint nekik kettejüknek. A kocsis azonban látván ez eredménytelenséget, hirtelen letér az útról. Ótott Kovács Biacsi Mihály tanyájába, aki tudvalevőleg nazarénus. Igen alkalmas nazarénus, még nem egészen püspök, de már majdnem. A Biacsi-tanyán a két felekezet bibliai tisztelettel üdvözli egymást, és az újabb vallás híve a régibb vallás híveinek a bor megszürésére kezét enged.

A tanyak némely részein nagy lelki nyugalmak tartózkodnak, egyszerűségek és csodálatosan szép szeretetek társaságában. A bolygó zsidók levetik a kaftánt, fölgyűrik az ingujjat, dologba kezdvén. Ótott Kovács Biacsi megemeli a kalapját, s a háza népének mondja:

- A Megváltó segítségével a mai napra rendelt felebaráti jótétemény elvégeztetett...

A nap a melegítő sugaraival szelíden végigcsókolja az embereket.

1911

VISSZACSERÉLÉS

Ami teremtet csak van a világon, aközött mindig akad olyan, amelyik nem bír megegyezni a másikkal. A macskában is van olyan fajta, amelyik a másik fajtát nem szívelheti, az pedig tudvalevő, hogy a lovat össze kell próbálni a párjával, mert van olyan két ló, hogy nem férnek meg egy rúd mellett. A csigabigában is van olyan, amelyiknek a háza balfelé csavarodik, a másiké meg csak azért is jobbfelé van csavarodva. Az egyik hangya is hangya, a másik hangya is hangya, de azért, ha a világosbarna színű meg a sötétbarna színű hangya találkoznak, mérgesen szaladnak egymásnak, és amelyik az erősebb, az leharapja a másiknak a lábát. A gólyáknál is látható olykor, hogy egyet a többi agyonver, de ugyanez látható néha az apró csirkénél is, amelyek pedig alig pár napja léptek elő a szétrepedt tojásból. Bizonyára van ez így más állatoknál is, csak hogy nem mutatkozik meg ilyen könnyen. És ha ez más állatnál így van, így kell annak lennie az emberi állatnál is. Talán már mikor legelsőnek napvilágot látnak, már akkor úgy születnek, hogy majd később ellenségekké válnak, és úgy fogják keresztülnézni az életet. Persze, csak ha találkoznak, ha a sors úgy rendelkezett velük, hogy egymás közelében egyék kenyérüket. Ha az egyik az egyik határban lakik, a másik a másikban, talán sohasem találkoznak. De lehet, hogy valamely vásárrban vagy búcsún, vagy más mulatságon a sors közel hozza őket egymáshoz, és akkor megismerik egymást öntudatlanul, mert az egymást megértő és az egymást gyűlölő tekintetek találkozni szoktak még kint a szabad mezők emberei között is, mert ott sem tehet senki sem arról, hogy emilyenre vagy amolyanra van teremtvé.

Olyan ez, mint az uborka meg a dinnyenövény. Külön-külön igen alkalmas gyümölcsöt terem mind a kettő. De ha egymás mellé kerülnek, a dinnye elrontja az uborkát, az uborka meg a dinnyét. Okos gazda nem is ülteti egymás közelébe ezt a két ősi haragost sohasem. De azért vannak ilyen elromlott gyümölcsök, aminek az alapja ismét csak az itt elmondott egyszerű tanyai elméletben keresendő. Ha a sors úgy rendelte például, hogy a gazda részére teremtet ellenség éppen a szomszédja legyen. Mert akkor ez a dinnye ellenében bizonyosan ültet egy kis uborkát, hogy elrontsa és jövedelmében megháborítsa amaszt. Vagy ha pedig amaz uborkával akar gazdálkodni, valami kevés dinnyét ültet ellenébe a legszomszédosabb földön. Tudja ugyan, hogy az ő gyümölcse is az ízében megromlik, de hát elsősorban az övé kevesebb, mint amazé, azonfelül a gyűlölködés ártó istene, a megnevezhetetlen lelki ördög neki úgy rendelte, hogy csak azért is úgy cselekedjen. Mert rejtelmes indulatok uralkodnak az emberek fölött.

Az úristen bizonyára ügyel arra, hogy az ő emberi dinnyéit és uborkáit ne helyezze el ugyanazon határban egymás mellé. Távolabbra rakja el őket egymástól, s azután rájuk bízta, hogy az életben keresik-e majd egymást, mint ellenségek, vagy pedig az élhetés útjain el tudnak-e így haladni a síríg, hogy ne találkozzanak, mellel a másiknak neki ne feszülhessenek, és elkerüljék a kellemetlen sorsokat.

A pusztaszéli Tóth- és Török-familiánál ez így is volt még úgy valami hatvan-hetven esztendővel ezeknek előtte.

- Akkor még távol voltak esve egymástól - mondja Zákány Mihály csikós számadó, aki öreg lévén, többet tud, mint minden más ember együttvéve.

Tóthék azonban örökölték valami ötven év előtt Törökek mellett elég rendes nyárfás tanyát, s odaköltözvén, már most egymás szomszédságába férkőztek. Az ilyesmiről a mindeneiket intéző felső sorsigazgatás sem tehet, minélfogva már a mostani Tóthnak meg a jelenlegi Töröknek az apja is ugyancsak lékelte egymást bicskával hol háton, hol karon, hol koponyán, amint már ezt a belső ördögi violenciáskodás rendelte nekik.

- Megbüntetem az apák bűneit hetediziglen - mondja az írás, amit különféleképp lehet érteni. Néha az öregapa vagy a dédapa valami hibája tör ki az unokán, néha meg más esetek vannak. Van eset rá, hogy az apa talpig becsületes ember, de a fia rosszcson, mert az volt az öregapja is. Így öröklődnek a bajok. De Tóthéknál és Törököknél nem volt ebben az öröklésben semmiféle ugrás sem, mert a mostani Tóth János és Török Mihály éppen olyan ártó ellenségei voltak egymásnak, mint az apjaik.

Nem olyan ellenségeskedés ez, mint amikor két ember keresi egymást életre-halálra, hogy most már egyiküknek el kell pusztulnia a föld színéről. Dehogy. Ez egészen más. János és Mihály látszólag egészen rendben vannak egymással. Csak János, ha Mihályhoz átlátogat, a tanya sarkán, ahol nem látja senki, szívesen rúg egyet a falon, hogy lehulljon róla a vakolat. Míg Mihály úgy igyekszik a kocsijával áthaladni a közön, hogy János vetését egy kissé legázolhassa. János a törött cserepet szorgalmasan gyűjti, s valamely éjjeli útjában elszórja Mihály tanyája körül, hogy behágjon a mezítlábas gyerek vagy a tehén, mert neki öröm az, ha a Mihály tehene sánta. Ellenben Mihály titokban beadja Jánost a fináncnak, hogy az bejelentés nélkül pálinkát főz, míg János hasonlóképp cselekszik, ha megtudja, hogy Mihály egész esztendőre való szűzdohányt vásárolt.

János földjén túl pusztaszéli erdő következik, amelynek az a hivatása, hogy útját állja a vándorló sívó homoknak. Ezt az erdő meg is teszi, ilyenképp védi János vetését a pusztulás ellen, másként azonban sok varjút nevel, amik a János földjéből kiszedik a belevetett magot.

Mihály ezt örömmel nézi, és azt a tanácsot adja Jánosnak, hogy puskázza szorgalmasan a varjakat, gondolván, hogy János úgy sem tudja kiirtani a madarakat, másfelől pedig a puszkapor árával is fogy a vagyona. De János csakugyan megfelelő igyekezettel puskáz, a varjúk száma napról napra csappan, végül az öregebb varjúfejedelmek haditanácsot tartanak a fák hegyén, és seregüket elvezénylik a határból.

Ez Mihálynak már szomorúságot okoz, ennél fogva galambtenyésztésre adja magát, mert a galamb is kiszedi a magot a földből, miután enni nem ad nekik. Igaz ugyan, hogy az ő vetéséből is kiszedi a szemet, de a Jánoséból is, s a galambot nem lehet puskázni. Lehetni ugyan lehetne, de nem szokás. S Mihály a maga földjeiről hajtattja is a galambsereget, hogy utoljára egészen átszoknak János földjeire. János ezért káromkodni szeretne, teszi is, mikor nem hallják, egyébként azonban nem szólhat semmit, mert Mihály olykor-olykor egy-egy pár fiagalambot átküld a tanyájába levesnek való hús gyanánt.

Így fest néha az egyszerű, nyugodt és csendes tanyai élet. Mihály elüti a réten János gólyájának a lábát, míg János, ha észreveszi, hogy Mihály éjszaka láncáról elereszti a kutyát, zsíros pirítós tarhonyát tesz ki a tanya háta mögé éjjelre, s mikor a kutya a szag után elmegy érte, lelövi, el is ássa azonnal a nagy almafa alá (majd kövérebb gyümölcsöket terem).

Másnap Mihály panaszkodik, hogy ellopta a kutyáját valaki, pedig nagyon jó kutya volt.

- Tudom - gondolja Mihály -, sok tyúkomat megette, de most már jó helyen van az almafa alatt.

Egyébként pedig megvigasztalja Jánost, hogy majd ad ő kutyát, ha vet az övé, pedig nemsokára vet, mert úgylát hasas.

... Hát így vannak. És azt lehetne hinni, hogy olyan szigorúan benne vannak ebben az öröklött állapotban, hogy ez most már sohasem lehet másképpen.

Pedig ez is megtörtént. Sok mindenféle változandó esetek vannak a világon, bármily hihetetlenek legyenek is egyébként. Halad az élet, forgandók vagyunk benne, és olyan is történik, ami sohasem történt eddig.

Mondjuk például, hogy van az alsótanyai mezők közepén egy jókora, nagytoronyú templom. Ezt bátran mondhatjuk, mert ha nem mondjuk, a templom akkor is ott van.

Éppen ezért mondhatjuk tovább is.

Ha most azt mondanánk, hogy a tanyai templom tornya elunta már az egy helyben való állást, fáj a lába, és a csúzást gyógyíttatni átment a dorozsmai széki tavakra fürdőzés szempontjából, ez semmi esetre sem volna lehetetlenebb dolog, mint az, ami Tóth Jánosék és Török Mihályék között történt egy hajnalban.

A nap e napon, amidőn fölkel, csodálkozva tekintett szét a mezőn.

Mert Tóth János tanyája udvarába benézve, sehol sem láthatta Tóth Jánost. Mert János eltűnt. Végre eltűnt, mintha a föld nyelte volna el.

A nap ezen elszomorodott, mert ő minden embert a helyén szeret látni, mert mindenki legyen ott helyben, ahova a sors kirendelte.

Szomorúságában Török Mihályék tanyájára tekint. A menyecske, bizonyos nevezetű Török Mihályné, Sári Viktória Apollónia - köznyelven Polló - ezen idő tájban szokta kiereszteni a mezőre a ludakat. A ludak már igen csak beszélnek is, hogy jó volna, ha kieresztődnének, azonban a Polló nincsen sehol, a Polló eltűnt, mintha szintén akár csak a meghasadt föld nyelte volna el.

Igen, igen... ez csakugyan így történt. Eltűntek, elszöktek. Mikor szerettek egymásba, hol s miért, ki tudná megmondani? A két tanya között való örökös évődésben hogyan nyílt meg a szívükben a tiltott szerelem virága! Efelől nem tudott senki. A környék népe - ugyan nem sok népe van az ilyen pusztaszéli környéknek - nem sokat gondolkozott rajta, hanem csak nevettek a dolgot, mert a kárörvendés szintén az embernek lelki betegségei közé tartozik. Tóth Jánosné pedig a rossz nyelvek elől behúzódott a tanyába, egyedül szomorkodván az ölbéli kis gyermekével, s annak mondogatta csak:

- Elhagyott bennünket apád...

Török Mihály is csak így volt, azzal a különbséggel, hogy a Török-tanyában gyermek nem lévén, ő a szívbeli fájdalmait még csak ilyen kis ölbéli értetlennek sem panaszkodhatta el.

Szokás mondani, hogy az idő minden sebet begyógyít, ami talán nem is egészen úgy van, hanem inkább talán a munka az, ami feledtetni a gondokat. Dolog pedig akadt mindkét tanyában, mert most két ember munkáját kellett végezni egynek. Az udvarban is a jószággal, meg kint a földön. Különösen, hogy a kukoricát is vetni kellett. Láttak már kukoricát vetni a régi mód szerint? Az nagyon furcsa. Ha a mezőn messziről nézi az ember az ilyen munkást, azt hiszi felőle, hogy a bolondját járja. Előbb áll. Azután kinyújtja a bal lábát, és a lába sarkát beleszúrja a földbe. Azután visszakapja, lehajol és a kukoricaszemet beleejti a lyukba, ami a sarka nyomán támadt. Most másik lábával lép előre, és betapossa a lyukba a szemet. Azután újra egy lépéssel előre, megint lyukat nyom a sarkával, lehajol, felegyenesedik, tapos, és így táncol tovább, mert a kukorica megkívánja, hogy ez a tánc az ő tiszteletére megtörténjen.

Így, a földmunka táncában, az asszony és az ember a földön összeértek. Nézik egymást egy ideig szóval, azután azt mondja Mihály:

- Hogy vagy, Veron?

- Köszönöm is a kérdést - feleli a Veron -, vagyok...

- Adjon az isten hasznos munkát.

- Hasonlóképpen kendnek is.

Táncolnak tovább, és a sárga kukoricaszemek a kötőjükből hullanak a földre.

Azt mondja Mihály:

- Te csak, te, Veron... Mert ott van a kislány... De kinek vetők én? Talán a bérösgyerőknek?

Nagyot szúr az asszony a sarkával a földre, de azután nem a kötőbe nyúl a szemért, hanem a homlokát simítja végig sóhajtván:

- Miért tötték? Hova möhettek?

- Gyerünk, csak gyerünk - biztatja Mihály, hogy ne álljanak meg a dologban. Azután mondja:

- Az enyim nem vitt pénzt. Hát a tied?

- Keveset. Igaz ugyan, hogy nem is igön volt itthon, mert akkor adóztunk...

Csend, csak a szellő jár a mezőn, és a szélkiáltó madár kiabál hozzá.

- Hát akkor? - kérdezi Mihály, értvén, hogy hát akkor hol élnek és miből?

Az asszony nézi a föld tiszteletére való táncot tovább, s lehajoltából feleli:

- Elvitte a subát, a talicskát, egy bográcsot, egy ásót, egy lapátot, egy ásókaparót, egy gyékényt, egy kulacsot, egy pálinkás butellát, só-paprikatartót... - s folytatná tovább, de Mihály belevág:

- Akkor kubikra mönt.

- Én is úgy gondolom - sóhajtván Veron -, legénykorában is odavolt a Galíciában kubikra, várat építeni a császárnak.

A császár... Mindenütt ott van. Még itt is itt van. Hatalmas ember. De a király is hatalmas. Itt a király törvényei parancsolnak. Ha most szólni lehetne a királynak a visszaparancsolás szempontjából. Azonban az messze van. Nem jár itt az ő képében más, csak néha a végrehajtó, de a múlt héten azt is kis híja múlt, hogy agyon nem ütötték.

E gondolatokat Mihály a földre temeti a kukoricaszemekkel együtt.

Veron mondja:

- Hogy él kend?

- Elvagyok.

- Étel?

- Melegöt nemigen öszünk. Könyeret hoz a bérös attúl az asszonytól, aki a juhászokra süt.

A földnek a végére értek. Most már mindkettőjüknek új barázdába kell kezdeni, s távolosabbra esnek majd egymástól, s nem beszélgethetnek, mert a szél lekapja a szájukról a hangot. A föld végén tehát megállnak.

Azt mondja Mihály:

- Veron.

- Hallom.

- Nagyon elhagyatott a tanya. Az eső mögverte a falát.

- Látom - felel elmosolyodva Veron -, már nem fehérlik, hanem szürkélik.

Dévajon föl kacag:

- A szürke tanya pedig sötétben nem jó lámpás. Éjszaka oda sem tudnék találni. Hogy talál kend éjszaka haza, ha oda van valahol inni?

Mihály nézi Veront. Szoknyáját hátul a korcba föltűzte, szőke haja kirepkedett a kendő alól. Azt mondja Mihály:

- Nem mögyök én inni sehova. Van bor otthon is. De nem köll. Én csak szomorkodok, mint elhagyatott.

Hallgatnak. Az utak most elválnak kétfelé. Utoljára Mihály szelíden szól Veronhoz:

- Veron, ne hagyd már így a tanyámat. Gyere át szombat délután meszelni.

Veron elpirul.

- Meszelni? - kérdezi. - Hát hogy mönnek én át meszelni? A kis ölbelimet kire hagyjam?

- Hozd át azt is - mondja Mihály. - Csak gyere át meszelni. Nagyon kopott a tanya. Nézd - mutatja a karjával a tanyát -, olyan szomorú, mint a koporsó.

Veron nézi a földet hallgatagon. Azután fölkapja a fejét dacosan.

- Meszelő van? - kérdezi.

- Van. Mész is van.

- Hát - feleli Veron -, szombaton délután átmék meszelni.

Mihály sürgősen készítette elő a hozzávaló holmit. Az ócska törött köcsögbe meszet oltott, és újra kötözte a madzagot is a meszelő nyelén. A bérese, bizonyos nevezetű Várakozó Franczia Péter, csodálkozva kérdezte:

- Hát tud kend meszelni?

Mert ez olyan dolog, hogy ehhez ember nem ért. A kenyérhez való tészta dagasztását meg bírja tanulni, de a meszelést nem. Sohasem lesz az ő munkája olyan, mint az asszonyé.

- Én nem tudok - mondja Mihály -, de tud Veron. Majd átgyn a Veron meszelni.

- Mi a fene? - mondta Várakozó Franczia Péter. - Hisz akkor szüret.

- Biz úgy - felelte derülten Mihály.

Ami kukoricaszemet a földbe elvetettek, már régen kikelt. Olyan hosszú szára nőtt, hogy a tábla közepén Mihály dohányt is ültetett, amit tehetett is, miután oda nem lát be a finác. A tanya szép. Veron kimeszeli rendesen. A másik tanya is szép. Azt is Veron meszeli.

A másik tanya ajtaja egyébként zárva van, mert Veron innen jár át amoda meszelni.

Szép szelíd tekintetével, égi harmatokkal leszáll az ős, s megváltozik a táj formája. Amit földanyó a tiszteletére tartott táncok nyomán, a kebele vére árán, fölnevelt: a kukoricák eltűnnek a földről, s messzire lehet megint látni. Most már meglátná a finác is a dohányt: az ésszel élő ember azonban már ezt is betakarította, földolog lévén a világi életben, hogy semmivel sem szabad dicsekedni. Az ilyesmi irigységet okoz, az pedig távol legyen mitőlünk.

Az őszi reggel ködében halad egy ember a másik tanya felől Mihály tanyája felé. Ki lehet? Veron nézi. Egyszer csak azt mondja:

- Jézus! Az uram! Értem gyn! Agyonüt!

- Ugyan - nyugtatja Mihály. - Bot sincs a keziben.

- Hát ha volna is - fejezi be a megnyugtatót a bizonyos nevezetű Várakozó Franczia Péter.

Hát pedig ez csakugyan a János. A János jön. Kezebeli nélkül. Kissé rongyos. A kutyák elibe szaladnak, ahogy az udvarra ér, és beszélnek neki kutyanyelven.

- Hát megüsmertök? - kérdezi tőlük a szegény János, amire a kutyák fenntartják előbb tett nyilatkozatukat.

Veron a házba fut, és azt mondja: - Jaj, istenöm.

János a Mihály elé áll, köszönti és azt mondja:

- Möggyüttem.

Végtelen keserőséggel feleli Mihály:

- Látom.

Ej, ez kellemetlen. Az eperfa lombtalan ágairól az őszi harmatok esnek a homokba, mondván: totty, totty. Mindig ezt szokták mondani.

Azt mondja János:

- Polló itt van, de nem mer előgyünni.

Mondja Mihály:

- Úgy hát?

Azt mondja János:

- Azt mondja, hogy négykézláb, hason csúszva gyünne ide, ha tudná, hogy a kutyákat rá nem eresztik.

Hejnye a keserves hajnalhasadását ennek a tarka világnak. Micsoda borzasztóságok vannak. A sors miket rendel. Boldog, kit nem szült anya. Hejnye, hejnye. Az indulatok miként száguldanak, és mily rettentő vérszagatások vannak a szívekben.

Azt mondja Mihály, egy lépést téve János felé:

- A kutyáktól nincs mit tartani. Azok megüsmerek.

Azt mondja János alázattal:

- Hát kend?

Most az hirtelen úgy van, mintha nagy erdők lángolnának, egymásnak szaladnának, égszakadások és földindulások történnének, és valamely szörnyű fekete siketség töltene be a földet. Rázkódások vannak Mihályban, de azután rekedten csak azt mondja:

- Én is.

János halovány reménységgel tekint rá:

- Visszacserélünk?

Mihály azt mondja:

- Vissza...

A surbankó béreslegény, ama bizonyos nevezetű Várakozó Franczia Péter, azt mondja a kutyáknak: - Holnap alighanem mind a hárman fánkot öszünk.

1911

ÉRTETLENEK AZ EMBEREK

Két magyar, a János bácsi és a Jóska bácsi, vidám állapotba van elegyedve, mivelhogy ezt a sors most úgy hozta magával. Hogy miért, azt nem tudni, nem is kell keresni. Lehet, hogy vettek egymástól valamit, s most az áldomást isszák. Szokás az áldomásivás. Az úrféle, ha valamely nagy dolgot sikeresen végzett és befejezett, ennek ünneplésére bankettet csinál, míg a célszerű szegény magyar megmarad a régifajta áldomásnál. Úgy lehet, János malacot adott el Jóskának. Lehet, hogy hereföld bérletére történt alku, ami fontos alku, mert nyolc eszten-deig tart. A kontraktus hosszúságát nem a papiroson való írás, hanem a lóhere élete határozza meg, az pedig elél nyolc évig is gond nélkül (ha hozzáértő módon van elvetve). Lehet különben az is, hogy lóvétél történt, vagy más egyéb cserebere. De efelől most már nincsen beszéd semmi, miután nincs is afelől már mit elmélkedni, ami véglegesen és visszavonhatatlanul elintéztetett. Itt már csak a vidámság órái uralkodnak. János és Jóska ezen okból ülnek az útszéli fogadó ereszetelja alatt, az asztal mellett, amelynek a lába a földbe van verve, hogy el ne szaladjon. Jánosnak meg a Jóskának a lába ugyan nincsen úgy a földbe gyökerezve, mint az asztalé, de azért szintén nem akarnak elszaladni.

Valami különösen alkalmas íze van ennek a mostani bornak: nemhiába, hogy kevés termett, de ami van, az jó. Ízét, zamatját élvezik, mindenik a maga módja szerint. A szűkszavú Jóska bácsi csak néha mondja, hogy no!, s poharával meglöki a társa poharát. Komoly ember ez a Jóska bácsi. Azok közül való, akikről azt mondják, hogy ha nevetni akarnak, fölmennek a padlásra, hogy nevetésüket ne lássa senki. Mi más azonban a János bácsi! Mily csodálatosan másformára teremtette az Isten. Ez a János bácsi örökké locsog-fecseg, elmondja az öregapja halálát is, pedig senki sem kérdezi, s vidámkodik, furfangos dolgokat mond a kocsmáros-nénak, és akkorákat nevet rajta, hogy a kutya is odabámul. Beleszól mindenbe, és különböző hozzáértéseket mutat, szóval tudományos ember. Ért ez mindenhez, a jó reggelét. Régi magyar királyaink történetében csak úgy járatos, mint a vidám énekekben.

Így például most, öntvén a poharakba, azt mondja:

- Ezt hallgassa kend, Jóska bácsi.

- Hát hiszen - mondja Jóska bácsi, és nekikönyököl. Ez kell a foglalkozáshoz.

János bácsi fölemeli a bal kezét. A mutatóujját kinyújtja. A jobb karjával az asztalra dől. Kezdi mondani a nótát:

Cifra csárda, két oldala - -

- Jóska bácsi - szól most -, hallja kend, ezt ne úgy értelmözzé kend, hogy másképp. Hanem csak úgy, ahogy van. Azt nem úgy köll értelmözni, hogy a csárda cifra volna, mint a kávéházak odabent a városban, ahol az urak a dominocsontokat hajigálják az asztalra. A cifra csárda nem az, hogy a csárda cifra volna. Hanem, tudja kend...

- Hát persze hogy tudom - szól Jóska bácsi.

János bácsi legyint a levegőbe:

- Dehogyan tudja kend. Majd úgy lösz ez igaz, ahogy én mondom. Hát tudja kend, az a cifra csárda, amelyikben a mönyecske cifra. Tudja kend: cifra. No. Afféle szögényembör-szánó... Hát persze, ami azt illeti. De hát azért ne értelmözzé úgy, mintha csakugyan a csárda valami szörnyen finum-fánum csárda volna. Azért is van így a nóta.

S János bácsi újra belekezd:

Cifra csárda, két oldala fa-kó...

- Hát látja kend - mondja János bácsi Jóska bácsinak -, itt már a nóta mögmutatja magát... Mert nézze csak kend, azt mondja a nóta, hogy cifra a csárda, de a két oldala mégiscsak fakó. Fakó. Tudja kend, hogy mi az a fakó?

- Hát ló - mondja Jóska bácsi. - Az én egyik lovam is Fakó. A csás.

- Ajhaj, dehogy, dehogy - véli János bácsi. - Nem a ló a fakó, hanem a csárda oldala a fakó. Az hát. Tudnivaló ez. Leverte az eső róla a meszet. A mönyecske mög azért cifra, hogy ne meszeljön, mert nem ér rá a nagy szalonnaaggatástól. No, hát nem meszel, aztán jól van. Most pedig úgy következik (s János bácsi a bal karját az ég felé nyújtja):

Oda vágtat egy pej lovon Pat-kó...

- Tudja kend - kérdezi -, hogy ki volt az a Patkó?

- Hallottam a hírit - feleli Jóska bácsi. - Betyár volt. Nótába tötték. Böcsületes embör nevét nem töszik nótába.

János indulatoskodik:

- No, ilyent ne mondjon kend. Hát a Kossuth Lajos, a Ferenc Jóska, mög a Rudol? No? Hát azok is benne vannak a nótában. De ez a nóta éppen más nóta. Ez betyár nóta. Ilyennek is köll lönni. Ezt így szerkesztötték.

- Kicsoda? - kérdezi Jóska csendesen.

- Tudom is én - feleli János. - Mi gondja van kednek ilyen dolgokra? Valaki szerkesztötte, belénk eresztötte, aztán van. A diófától se kérdözi kend, hogy ki ültette.

- Hát nem.

- Hát azért...

Csend van egy kicsit, csak még egy üveg bor iránt történik kiparancsolás. Akkor János fölemeli megint csak a bal karját, mondván énekelve:

- Hej, aszongya, hogy aszongya

Hej, korcsmárosné, így adja föl a szót...

- Már hogy - teszi hozzá magyarázólag a Jóska bácsinak - nem más adja föl a szót, hanem a Patkó.

- Hát ki adná más? - kérdezi Jóska bácsi.

- Nono, csak azért mondom... Mert ezt a dolgot úgy köll értelmözni, hogy tulajdon maga a Patkó mönt oda lovon... De ezt úgy tekintse kend, hogy le se szállt a nyeregből. Nem. Hanem csak úgy a maga mivoltában mögállt a lóval a csárda előtt.

- Arra - hagyja helyben János, és nyújtja az üres gyufatartót a kocsmárosné felé, mert már mind kiégette belőle a belevalót. - De nem bizonyos, hogy csak arra.

János hamisan kacsint Jóska bácsira.

- Hej - mondja -, hej, hej. Hátha talán nem egészen úgy van. Mert löhet, hogy a mögállás a kocsmárosnét illetőleg történt.

- Az löhet - integet Jóska -, mert sohasem löhet tudni, hogy kiben mi lakik?

- Hát hiszen éppen ezt beszélöm - mosolyodik csintalanul János. - Mert hiszen éppen azért mondja magadicseködés okából Patkó, hogy:

Látott-e már egy lo-von hét pat-kót?...

- Érti-e kend? - kérdezi Jóska bácsitól. - Ilyen találósságot csinál ott a csárdaajtóban a lóról a cifra mönyecske előtt? De ilyen kitalálást. Jóska bácsi! Hát már kend csak világi embör, mert élhet kend a kedves családjával, az isten éltesse valamennyit holtig. Kend is csak tapasztalt embör, katona volt, sarzsi volt, írást tud... De látott-e kend már egy lovon hét patkót?

- Mondja kend tovább - biztatja Jóska.

Ezt nem kell János bácsinak kétszer mondani.

Fölemeli a karját, s kezdődik az aszongya, hogy aszongya. Emelt hangon danolja:

Ha nem látott, jöjj - -

Abbahagyja.

- Ezt úgy nézze kend, hogy most mögint csak a Patkó beszél a lóról. A csárda elül beszél be a kocsmárosnének. Annak beszél, tudja-e kend?

Jóska bácsi mondja a pipaszár mellől:

- Hát hogy ne tudnám. Tudom én az ilyesmit, nini.

- No-no - bolondítja tovább János -, hát kend ne tudná? Persze hogy annak mondja, hogy:

Ha nem látott, jöjjön ide, lát-hat...

- De - mondja János bácsi - miért mondja azt a Patkó, hogy gyűjjön ide? Ez az Jóska bácsi, ez az! Ez a csomó! Ezt a csomót bontsa kend ki, ha jó foga van kendnek. Miért mondja azt, hogy gyűjjön ide? Miért nem mén be? Miért nem óvakodik be a csárdába a Patkó?

Jóska bácsi elgondolkozva nyúl a pohár után.

- Talán... - szól kételkedve -, talán, hogy attól tartott, hogy zsandár van bent.

János elgondolkozva nézi az asztalt. Jósának volna-e igaza? Elvégre lehetséges, hogy csakugyan zsandártól tartott a Patkó. De hiszen akkor oda sem mehetett volna dalolni, mert a zsandár már régen kilőtt volna az ablakon. Azonfelül nem félt Patkó egy-két zsandártól. Nem, az árgyelussát, nem, az még hattól sem. Mondja is ennélfogva:

- No, az nem úgy van, Jóska bácsi. Nem félt az sohasem a zsandártól.

- Nem - feleli nevetve Jóska bácsi -, de azért mégis fölakasztották.

János megütődve hőköl hátra. Ezt a kegyetlen igazságot nem kellett volna itt elmondani. Itt most a nóta járja, amelyik magasan repül, mint a daru, és nem a földön járó igazságokról beszél.

- Nono - adja a választ elütőleg -, hát föl. De csak később. Az jóval később történt. Most nem erről van szó. Most azt beszéljük, hogy miért hívta ki a szép csárdásnét, mert igaz is az - esik nagyot a tulajdon szaván -, nem is úgy van a nótában, hogy kocsmárosné, hanem úgy, hogy szép csárdásné...

- Egyre mögy... - hagyja rá egykedvűen Jóska.

- No, nem éppen - véli János. - Hanem hát jó, jönjön egyre. De akár így, akár úgy, mégsem azért hívta ki a kocsmárosnét, mert zsendár volt odabent, hanem azért, mert nem möhetött be a csárdába lóháton.

Jóska bácsi mondhatlan egykedvűséggel önt a poharába, iszik is, de már nagyokat pislant. Mégis azonban, tudván, hogy mivel tartozik Jánosnak, aki őt dallal ellátja, visszakérdezi:

- Hát már miért mönt volna be lóháton? Nem szokás lóháton mönni be a házba. Kötötte volna a lovát a karóhoz, aztán mönt volna be mint tulajdon egymaga.

János meglepődve mered tekintetével Jóska bácsira. Már látnivaló, hogy értetlenség van itten, teljes értetlenség, amely nem ismeri a régi világot. Hej, régi világ, hol vagy? Sehol se vagy, eltűntél, nem emlékeznek rólad, még a nótákat sem értik már. Elkecseregetten magyarázza hát:

- De nézze már kend, Jóska bácsi. Nem möhetött be, mert hogy möhetött volna be - ló nélkül. Hiszen a lovon köllött mögmutatni a patkót.

Jóska bácsi irtózatossággal néz rá és kérdezi:

- Már miért?

János most már magyarázat helyett megint csak felnyújtja az ég felé a bal karját, és mondja a nótát:

Négyet visel e gyönyörű ál-lat...

- Érti kend? - folytatja. - Érti kend, Jóska bácsi?

- Hát - hagyja helyben fél szemmel Jóska bácsi, mert a másikat már behunyta (elég ehhez a mulatsághoz egy is).

János feláll. Ezt így hozza magával a nóta is, mert most igen nagyot és hosszút kell kiáltani:

Az ö-tö-dik magam va-gyok raj-ta...

Most jönne a befejezés. Ez az, amire János az egész előadás súlypontját helyezni akarta. De amint álltából az ülő Jóska bácsira tekintene, elhal a szava. Jóska bácsi ugyanis félkönyéken úgy elaludt az asztalnál, mintha dajka ringatta volna.

János elszomorodva ül le. Bal keze is leereszkedik, s bágyadtan legyint vele néhányat. Vége van itt már mindennek. Hiábavaló bármiféle törekvés. Az értetlenség válik apránként úrrá az emberek fölött...

1911

STATISZTIKA A FALUN

Ami a statisztikát illeti, a községi jegyző egy alkalmas napon megkapja a felsőbb hatóságtól a rendeletet, hogy össze kell írni a faluban a madarakat. Hogy kinek mennyi van. Nem azokat a hazátlan madarakat, melyek ide-oda röpdösnek, télen hűtlenül el-kivándorolnak, akárcsak az Amerikába haladó magyarok az inség elől. Hanem azokat a rendes madarakat, amelyek a házak és tanyák udvaraiban élnek, hogy időnként eledelül szolgálhassanak. Jó állatok ezek: csirkék, ludak, kacsák. Különösen a csirke, amire azt szokás mondani, hogy a paraszt csak akkor eszi, ha vagy a csirke beteg, vagy a paraszt. No, ez nem egészen igaz, de annyi igazság mégis van benne, hogy a paraszt nem nagyon eszi a csirkét, inkább eladja, helyette inkább a kását és a birkahúst kedveli. Hiszen azért paraszt. Birkahús. Borzasztó dolog. Persze, egészen más, hogy az angolnak is a birka a nemzeti eledele, de legalább angolul nem mondják, hogy: birkahús, hanem mondják, hogy: ürücomb. Ez más, egészen más.

Mindegy az no, különben. A fődolog, hogy ess hasra minden előtt, ami külföldi, forogj a hasadon, amíg ki nem lukad, majd azután jó lesz gyerekjátékhoz pörgettyűnek, mint a dióhéj amelyből más már kiette a belet.

A tinóból ökör lesz ugyan, ha Bécsbe viszik, de a birka mindig csak birka marad. Bürge - mint mondani szokás. - Ez az állat az, amelynek tökéletesen mindegy, hogy egy ember, vagy két ember nyírja-e hátáról a gyapjút. Igaza van neki. Ha már egyszer úgyis nyírják, ez a dolog teljesen egyre megy.

Nincsen annak még ötven esztendeje sem, hogy az egész ország vagyonának egy ötödrésze a birkában feküdt. A lábon járó birkában. Amelyre a juhászok ügyeltek szigorúan a végiggombos bőrnadrágban. Hogy jól ügyeltek-e, rosszul ügyeltek-e, nem tudatik. Elég az avval, hogy a birkák elfogyatkoztak, gyapjaikat már nem mossák annyian, mint azelőtt. Más volt ez azelőtt. Azelőtt birkaúsztatáskor a tóparton lehetett látni azt a vádli-parádét ingyen, amit most különféle színházakban pénzért mutogatnak. Kivéve: hogy a béresasszonyok igen alkalmas módon nyakonvágják az embert, ha szömtelenkődött, a balettszallagok meg nemigen vágják pofon. Változnak tehát ez irányban is az idők. Pedig a lábszárok az őskortól fogva egészen máig egyformák. Csak a hangulatok mások. Nagy summa pénzeket kell elkölteni a színházi holdvilágért, pedig a színház falán kívül szebbet ad ingyen az Isten.

De hát így persze messze elkalandozunk a mondanivalótól, amint az történni szokott, akkor, ha vasúti kocsiban ülve, utazva beszélget az ember. Mert ezt az egész dolgot a vasúton beszélte az a községi jegyző, akivel történt.

Tehát az volt a hivatalos papirosban, amely a jegyzőhöz érkezett, hogy össze kell írni a madarakat. De nemcsak azokat, a négylábú lakóit a gazdasági udvarnak szintén. Teheneket, malacot, kecskét, ha van. Hogy minden háznál mennyi van, minden gazda mennyit mondhat belőle a tulajdonának.

Az ilyen összeírások nem valami kellemesek. A nép nem tudja mire vélni, fölösleges zaklatást lát benne. Kinek mi köze ahhoz, hogy hány csirkém van. S hátha holnap eladom mind, hogy egy se lesz, akkor mit ér a mai írás. Komédia és hazugság. Továbbá a szomszédnak ma egy kis csirkéje sincs, de tíz kotlósa ül a tojáson: holnap már lehet belőle neki kétszáz, de az egy se lesz beírva a papirosba. S ha az ember valami ülésre a község házára megy, hallhatja a panaszt, hogy kevés a hivatalban a munkaerő, szaporodik a munka, még legalább egy segédjegyző kellene.

- Hát persze - mondja Szűcs Boruzs Mihály -, ha ilyen haszontalanságokra prédálják az időt. Aztán kinek kellene azok a csirkeszámok?

- Az állam kívánja.

Szűcs Boruzs mond egy mérges kiszólást az államra.

- Ez az - véli -, ez az. A községháza embereit mi fizetjük a magunk külön adójából, és mi sohasem kívánunk tőlük ilyen dolgokat. Ha az államnak kellene azok a csirkeszámok meg a pulykaszámok, írassa össze a maga pénzén.

Így zsörtölődik Szűcs Boruzs Mihály, aki különben maga sem tudja, hogy mekkora igazat mondott. De azért beadja a derekát. Bemondja, hogy mije van, hány ló, tehén, üsző legel odakint a pusztán a rideg gulyában, hány itthon a tyúk, kacsa, s hány van odakint a tanyán (igaz ni, még a padlásra is föl kell menni, összeolvasni a galambokat - ez már csakugyan nevetséges és furcsa kitalálás). No, és a dolog megy így tovább. Már nem olyan nehézkes a nép, különösen a jegyzőjével szemben. Régente, mikor az eperfákat íratte össze az állam, volt aki mérgében inkább kivágta, csakhogy a papirosba bele ne kerüljön, más meg volt, aki bemeszelte valamennyit fehérre, hogy hátha majd akkor nem ismernek rá.

Beadta mindenki szépen sorjában az adatokat, csak özvegy Nagy Szabó Pálné kért a bejelentésre hatnapi haladékot, mivelhogy akkorra megellik a tehén, s ha már meg kell lenni ennek a dolognak, legyen benne a borjú is az anyakönyvben.

- Nem anyakönyv ez - mondta a jegyző -, hanem statisztikai kimutatás, szülém.

- Nono - szólt Nagy Szabó Pálné asszonyom -, egyremegy az, kérem alássan, egyik árkus papiros olyan, mint a másik árkus.

Apránként rendbe került így a dolog, csak még az öreg Sóvágó Kurai Dömötör bejelentései hiányoztak, mert nincsen itthon az öreg, valamelyik tanyáján tartózkodik, van neki három is. Terhes állapot az ilyen vagyonosság, mert az efféle ember örökké kódorog, még utána sem lehet menni, mert ha az egyik tanyáján keresik, bizonyosan a másikon van. Be kell az ilyent várni, míg a maga jószántából hazatér a faluba.

Haza is tért idő múltán, de abban „az ügy érdemére nézve” nem volt köszönet. Kiküldték hozzá a házához a kisbíró, hogy szíveskedjen Dömötör uram bemondani a számokat.

- Ahán - mondta Sóvágó Kurai -, hallottam már felőle, még a tanyákon is vert róla a szó, hogy milyen fölfordulást csináltak idebent a faluban. Mondd csak meg odabent, hogy tiszteltetem a jegyző urat, de nem mondhatom meg darabszám a tyúkokat, mert nem tudom, hogy hányan vannak.

- De gazduram - szólt a kisbíró -, annak meg kell lenni, az állam kívánja.

- Az állam? - veti oda gúnyosan Sóvágó. - Az állam? De nagy úr lett az is! Mit kalamol bele az én vagyonomba? Ha akarom, van hatszáz tyúkom, ha akarom, holnap belevetem mind a tóba, aztán egy sincsen, no. Punktum. Csak azért is punktum.

A kisbíró így nem sok eredménnyel ment vissza. A jegyző megint csak elküldte, hogy tisztelteti Dömötör öreg gazdát, ne okoskodjon. De Dömötör megszegte magát, hogy nem és nem, csak azért sem.

Különben pedig - üzentette mérgesen -, ha olyan nagyon kíváncsi a tanyai tyúkokra az állam, olvassa össze maga az állam.

Sóvágó Kurai csökönysége is akadályozta a „tyúkok anyakönyvének” létrejöttét, pedig közeledett már a terminus, amikorra be kellett volna küldeni. Kissé kellemetlen. Törvény van

róla, hogy a statisztikai adatokat meg kell csinálni (hogy házszámok vannak-e beleírva, az más kérdés), s ha valaki nem csinálja meg, az államnak joga van az illető költségére más által csináltatni meg. Itt hát nincs más mód, minthogy a jegyző elmegy és személyesen tiszteleg Dömötör úrnál a kacsaszámok ügyében.

- Ugyan bátyám - mondta neki, mikor odament -, maga okos ember, bíróviselt ember...

- Hát hiszen éppen azért - vágott belé Sóvágó.

- Már minden ember beadta azokat a számokat az egész faluból, csak éppen bátyámuram nem. Hát miről jó ez a kötözködés?

- Hát - felelte az öreg -, nézze csak jegyző úr, nem akartam a kisbíróval üzengetni, nehogy szétvigye a hírt a faluban. De magának megmondom. Azért nem adom oda a számokat, mert ebből az egész dologból adó lesz. Adóemelés lesz, olyan igaz, mint ahogy én élek. Nagy bajok lesznek ebből. Mert nem mondom, hogy nincsen a majsai részi tanyámon négyszáz pulyka, mert van. Hát azt most beírnák. De tudhatja jól, hogy ha a pulykába beleüt a dög, egy hét alatt elpusztulhat mind a négyszáz. De azt aztán már nem írják be. Ottmarad a nevem után a négyszáz pulyka, az után adóztatnak, ami nincsen. Hát ezért nem adom be a számokat. Ha kell az államnak, menjen érte maga. Talán akkor eláll a szándékától.

A jegyző most már elővette az ékesszólást, és magyarázgatott. Hogy mi az a statisztika. Hogy mire kell az. Nemzetgazdasági érdek, satöbbi.

- Komédia - legyintett kezével az öreg. - Ahol nincsen semmi, ott hiába irkálnak. Ahol meg van, az akkor is megvan, ha nem írják be a papirosokba. Furfang van itt, adónak kell az az összeírás, nem másnak.

De hát a jegyző még tovább beszélt, s a nyakas magyar kezdett hajlani szóra. Mert úgy lehet, a király is megnézi azokat az összeírásokat, furcsa volna, ha az egész falu benne van, s öreg Sóvágó Kurai Dömötör uram hiányzik.

- Hát hiszen - mondta pislogva Dömötör -, ami azt illeti, hát hiszen csakugyan... Ha éppen ő szent felsége is benne van az érdekeltségben. Én a királynak hű embere vagyok egészen azóta, mióta hatvanhétben kitestvérisültünk... Hát majd alszok én erre egyet.

Az öreg aludt rá egyet. Valami sokat nem tud már az ilyen nagykorú ember aludni. Meghánytavetette, hogy tényleg mi lenne, ha a király csakugyan a kezébe venné azt a könyvet, s nem taláná benne a nevét.

- Ej, ej - gondolná - Sóvágó Kurai Dömötör hű emberem, hát ez a kitestvérisülés?

Másnap csakugyan be is küldte az adatokat a község házára. Egy-két rúgott csikót mégis kihagyott belőle, nem muszáj a felsőbb hatalmaknak még azokról is tudni. Így aztán a statisztika el is készült (fődolog, hogy a számok balról jobbra és felülről lefelé egyezzenek), aláíratott, elment, s többé a faluban hírt sem hallottak felőle.

Valami másfél év múlva a jegyző bent van a városban az adókiivető bizottság ülésén. Mellette mint bizalmiférfit a falu vénjei közül öreg Sóvágó Kurai Dömötör. Megy a tárgyalás, amint szokás. Olyan törvényszékforma képe van ennek. Ott az ügyész mindenkit le akar csukadni, az ügyvéd meg mindenkit ki akar szabadítani! Itt a főnök mindenkinek emelni akarja az adóját, és senki sem akarja, hogy emeljék az adóját.

Pedig biz azt emelik. A jegyző megdöbbenve hallja, hogy a falut ugyancsak srófolják. Alig akad gazda, akinek ne emelnék az adóját. Azt mondják: bírja. De hát honnan tudják ezek az urak, hogy bírja? Föl is emelkedik hát szólásra, hogy de urak, az isten szerelméért, mit

csináltak? Hiszen láthatjátok, a föld is beteg, a társadalom is beteg, drágább a munkabér, az élet, a föld meg kevesebbet terem, mint máskor. Hiszen a nép egy részének megélhetése sincsen, csak tengődik, örül, ha kenyéren átvergődheti a telet.

Erre az asztaltól fölugrik egy fiatalosabb pénzügyi titkárforma, a másik szobába megy, és onnan egy könyvet hoz. A statisztika könyvét. Abból kiolvassa, hogy a jegyző nézete téves. A faluban a jólét emelkedik. Íme, itt a hivatalos adatok. Ennyi meg ennyi ezer birka, kecske, tyúk, liba, kacsa, malac, süldő, disznó, öreg disznó, pulyka, galamb, gyöngytyúk, tehén, borjú, hiszen - kiált föl - oly gazdagság, hogy akár egy világvárost elláthatnának élelmezéssel!

Egy kis csönd van. Öreg Sóvárgó Dömötör meghúzza a jegyző kabátját, s odasúgja neki:

- Amit mondtam, megmondtam. A könyv nem a király részére csinálódott...

- Hát - mondja a jegyző a vasúti kocsiban, ahol elmesélte ezt a történetet -, a természetes paraszti ész megnyilvánulásaival talán senki sem találkozik annyiszor, mint mi, akik közte élünk. De így még nem pirítottak rám sohasem. Meg is mondta az öreg Dömötör, mikor a szobából leforrázva kijöttünk:

- Azért, hogy nem jártam sok iskolát, éntőlem is lehet tanulni. Tanulja meg jegyző úr, hogy ha már az állam összeírat valamit, abból nem lehet más, mint vagy katonasorozás, vagy adó-emelés.

1912

KOCSIVAL

A régi igazság azt adja tanácsul az utas embernek, hogy télen kenyeredet, nyáron subádat el ne hagyd. Télen ugyanis senki sem olyan bolond, hogy a subáját elhagyná, mivelhogy az ilyenkor nagyon szükséges eszköz. De a tarisznyáját elfelejtheti, és abból nagy bajok támadhatnak. Persze ez nem erre a mostani világra értendő, úgy bent a városokon, ahol minden második ház vendéglő, hanem amarra a kintvaló életre, a mezőségekre és elhagyatottságokra, azokra a vidékekre, ahol néha még a madár sem jár.

Minélfogva, ha pusztai útra indul az ember, az nem egészen úgy megy, hogy hozz egy fiákért, azután ha hoz a cseléd, abba csak beleül az ember és rendelkezik, hogy hé kocsis, hajts ide vagy amoda. Nem bizony. Pusztai úthoz, különösen így már kései őszi időben, egészen más dolgok kíváncsatnak. Most szép őszi időt adott a hatalmas Isten. Olykor ugyan van egy kis esőcske, de az szintén okosságból van, mert egy kis esőcske kell a földecskének. Fölfordulnak tőle a mezei egerecskék, és ez jól történik. Marad még belőlük úgyis elegendő. De mikor nincsen eső, akkor olyan szép ez a tágas alföldi miegymás, ez a kevert holmi: fák, tanyák, kutyák, emberek, lovak és szelíd tekintetű, gyönyörű szemű tehenek. Hajnalban némi köd legel, és a tanyaházak kéményeiből a füst a földre száll. Illata tiszta, e füst szagáról meg lehet ismerni, hogy szőlővenyige füzéből származik. Azt mondja a kocsis:

- A szőlővenyigének még halott korában is bor szaga van.

Lehet. Sőt talán bizonyosan úgy is van. Az ilyesmin el lehet elmélkedni, mikor a lovak a kocsi előtt lassan húzzák a homokot. Voltaképpen a kocsit húzzák, de ez a tanyai kocsi oly könnyű szerszám, hogy ha jó útja van, szinte magától is szalad, míg a homokon alig mozog, mint állóvízen a nehéz bárka. Mert ellenáll a homok, s a ló ilyenkor nem is a kocsit, hanem a homokot húzza.

Ej, micsoda utak ezek néha a mély homokban. A ló habos, a kocsis meg, amennyire csak tud, káromkodik. Rettentő kijárt utak vannak. A könnyű pusztai úti szerszámok vékony kerekei kivájták, mélyre csinálták. Ez az a bizonyos út, amire a német ezt mondja, hogy Hohlweg. Nem maguktól teremtek ezek. Hanem az talán így van, hogy amióta bejöttek Árpádék ide, erre a földre, folyton ezt az utat használták, és az út apránként ebben a munkában elkopott, lemélyült, s már rendes szóval valóban útnak sem lehet nevezni.

Itt a régi világ útjain járunk. Más ez. Mennyivel más. Ha Pesten kétórai dolgom van, reggel hat órakor indulok, s este hat órakor itthon vagyok. Ellenben, ha csak egy órai dolgom van szeretett fővárosunkban, akkor ráérek délelőtt tíz órakor indulni, s este hat órakor csak itthon vagyok. De a mezőségeken ez nem így van. Az utak elvégzéséhez hosszabb idők kíváncsatnak. Ezért azután nem szabad elfeledni azt a tarisznyát, amiben a köznyelven elemózsiának nevezett holmik foglaltatnak.

Az is különös tudomány, kellő szakértelemmel állítani össze az elemózsiát. Ezt iskolákban nem tanítják, a megfelelő ismeretek csak gyakorlat útján szerezhetők be. Abált szalonna például nem jó, mert az a tarisznyában megpuhul. Továbbá rozskenyér alkalmasabb, mint a szép fehér selyemcipő, mert a pusztai szél keresztülfúj a tarisznyán, s kiszikkad benne a selyemcipő. Ennélfogva csak rozskenyér, felebarátaim. Rozskenyér és sonkacsülök, ez ajánlatos. Továbbá bicska és dugóhúzó. E dolgok odakinn néha többet érnek, mint a világ minden más hasznos dolgai.

Sokszor lehet hallani, különösen hegyvidéki ember szájából, hogy az alföld unalmas. Hogy lapos, és nincsen benne változatosság, mint a hegyekben. Ott az egyik szikla ilyen, a másik amolyan, váltakoznak a patakok, erdők. Míg emitt mindig csak a sima táj, mindig csak egyforma apró tanyák, egyforma jegenyés udvarok, amelyekből mindig egyforma kutyák csaholnak ki az útra. Pedig talán ez nincs is egészen így. Minden tanya másforma, mindeniken van mit nézni. Mert még a boglyát sem egészen egyformán rakják, az udvarokba a fákat egyik másként ülteti, mint a szomszéd. Egyik nem törődik a madárral, a másik meg a gólya fészket is odadrótozza a kéményhez, hogy a téli szélviharok el ne vigyék, amikor azután a szegény gólya hazajövetelkor csakugyan nem találná hónát a hazájában. Ahogy a kocsi halad, van mindig valami ilyesmin elnézelődni való. Nyáron az egész tanya élete ott játszódik le az udvaron: ott látni, mit főznek, mikor mostak, és száradni a nap elébe terigetett fehér ruhák mutatják meg, hogy gondos-e a gazdasszony vagy sem.

A tanya homlokzatára fűzött cérnagurigák azt hirdetik, hogy ott varrógép van a háznál; ha sok a guriga, az megint azt mutatja, hogy ugyancsak szorgalmas varrókisasszony az eladó leány. És a mezőkön is van mit nézni. Hogy ki, hogyan használja a földet. Mit vetett bele. A szántás hantjai megmutatják, hogy milyen a gazda igyekezete, vaskéje van-e neki, vagy még ama régi. Mert van még régi is. Van nagyon régi is, amelynek az ásóvása is fából van, csak egy vasból való papucsforma van reá szerkesztve. Ez ugyan már nem nagyon járja, de néha akad.

Az azonban igaz, hogy az ilyen nézelődésbe az utak is beleszólnak. A régi úton, ahol a kocsi lassan halad, inkább be lehet tekinteni a tanyákba és a földbe. A műúton már gyorsabban mennek a lovak, s az útszéli megnézni valók csak úgy elsuhanak. Azután a műútnak az a szokása, hogy ha csak lehet, egyenes. Nem kanyarog, nincsenek görbületei, nagyon egyenes. Olykor nagy darab szántóföldeken megy keresztül, gazdag emberek birtokain, ahol sem jobbról, sem balról nem lehet semmit sem látni, csak az egyforma szántást, az egyforma vetéstáblákat: ezt a tulajdonosnak nézni bizonyára igen kellemes, de az utasnak nem. Az ilyen utakba marsoló katona is belefárad. Szívesebben csinál hosszabb menetgyakorlatot kanyargós, tanyákkal beépített utakon, mint az egyenes műúton, amely nagyon egyhangú, s nem lehet róla mit látni.

Ilyenféle panasz azonban most nem adódhatik elő, mert az utunk a pusztába visz. A külső füves térségekre, ahol már ritkábbak a házak, de szép a mező, és ahol olyan tiszta a levegő, hogy a tenger levegője semmivel sem különb, ahol módfelett való egyszerűségek uralkodnak.

Csakugyan, erre már ritkulnak a tanyák. Némelyik valamely bucka oldalában félig a földbe van építve. A pionnérok lakóhelyei ezek, akik haladnak befelé ásóval és ekével a szűz, töretlen pusztába. E tájakon valaha községek álltak, amiket leginkább a török pusztított el. A régi magyar észjárás a kis községeket szerette, amikben maga kormányozta magamagát. A töröknek meg nem tetszett erre a sok apró községre ügyelni: elpusztította belőlük, amit bírt, s inkább nagyobb városokba verte össze a megmaradt lakosságot. Így e helyek a földdel egyenlővé tétetének, s a pusztában az emberek helyét elfoglalta megint a farkas meg a sas vezetése alatt az állatok népe. Most megint megy visszafelé a dolog. A nép újból halad kifelé, és ekevasak fényesednek meg a földben, amely évszázadokon át töretlen volt. Jönnek a népek, mennek a népek. Mennyi nyugszik belőlük e néma mezők földje alatt! Hányadikán vagyunk mink már, a mostaniak, akik újból e föld hátának hasítására visszatérünk? Ki tudná? A töretlen mezőkre való bevonulásnak nem lesz-e megint az a vége, ami eddig volt? Az ilyen gondolatok önkéntelenül támadnak, mert évezredek néma csendje fekszik a tájon.

Ér az ilyen elmélkedés valamit?

Jobb volna az ilyesmiről nem is tudni semmit.

Lám, a kocsis, mint gyakorlatias gondolkozó, az ilyesmire nem sokat ad. Fél füllel visszahallgat a hátsó ülésre, az ottvaló beszédre, azonban nem szól semmit egy ideig, mert az urak dolgába avatkozni kocsisembernek nem illik. De azért esze neki is lehet, és a gondolatszabadság, legalább a koponyákon belül, még mindig megvan. Gondolkozik. A katonaság fényesíti az elméket, s Antal barátunk katona volt. Huszárkatona volt. Mégpedig, mint mondja, a nemzetiségi vidékről idekerült ember sajátos észjárásával: nem honvéd-husár volt, hanem valóságos magyar husár. Már most ezen minőségben egy hadnagynak volt a szolgálja. E hadnagy azonban herceg volt, valóságos ténybeli herceg, hosszú nevű német von und zu, egy nagy orr és sok vagyon birtokában. Ez a ritte azután fényesítette Antal barátunk elméjét. Antal szépen és előkelően beszél, s gondolatait rövid mondatokban tudatja. Most tehát féloldalra visszafordulva az ülésben, ezt mondja:

- Nem lehetek egy véleményen tekintetes urammal.

- Már miért, Antal?

- Azért, kérem tisztelettel szavaim meghallgatását, mert a termőföld kihasználása tekintetében véleményeink lényegesen eltérnek egymástól.

- Halljuk, csak halljuk az eltérő véleményt, Antal. Jó pap holtig tanul.

Antal a lópokrócok közül, amelyeken ül, krajcáros lapot húz elő. A lap vezércikkének a fejére nagy betűkkel van odanyomtatva: *A húsdrágaság*.

Mutatja:

- Méltóztatik látni?

- Hogyne.

- Tehát - folytatja Antal -, nemcsak én állítom, hanem ezen lap is közli a közönséggel, hogy húsdrágaság van.

- Hát az bizony igaz.

- Sajnosan tapasztaljuk mindnyájan, szegények és gazdagok egyaránt - véli Antal. - Tehát fölteszem tisztelettel a kérdést, tekintetes és méltó uraim: örvendjünk-e annak, ha az ekevas egyre jobban hódít tért nemzetünk szabad pusztáin?

- Nem örvend neki, Antal?

- Tisztelettel jelentem jó uraimnak: én nem.

- Miért?

- Mert - mondja Antal - jószág legelő nélkül nem képzelhető. Mert minél több lesz a szántó, annál több lesz a búza, de annál kevesebb lesz a hús.

Nem szólunk semmit. A kocsi halad tovább, és a homok nyikorog a kereken.

Öt óra óta megyünk. A ló is már habos, s embernek is unalmas ez. A mezők illatai hihetetlen étvágyat gerjesztenek. Éhes itt már mindenki. S a déltáji nap ugyancsak melegen idebámul. Sugarát ilyenkor más népektől elvonja, és égi szeretettel ránk eresztí.

Legjobb ilyenkor megállni. Egy erdő árnyéka hívogat. Szép szálas erdő. A fák mintha integetnének. Ha az utam erre visz, különös szeretettel állok meg az erdő előtt, hogy a fái közé mehessek. Száz év előtt ültette a futóhomok ellen való védekezésül egy rokon, ki hites

földmérő gyanánt akkor városi szolgálatban állott. Az öreg erdő fái szép és hűvös árnyékot terítenek az útszélre, és a falevelek barátságos beszédek tartanak. Hát itt már megálljunk.

Meg is állunk. Antal barátunk ezt nem minden öröm nélkül veszi tudomásul. Előbb azonban, mint rendes kocsishoz illik is, a lovakat látja el, s csak azután fordít gondot a tekintetes és méltó urakra. Pokrócok és egyéb holmik a földre teríttetnek. Ezeken jó leheveredni. Vágyó szemmel nézzük, hogy a tanulságos Antal miként szíjálja ki a saroglya csatjait, eltávolítván azon porfedőt, amely a saroglya rejtelmes kincseit takarja. Gondos csomagolásban. Vannak, akik a húsfélét papirosba takarják, s úgy viszik magukkal. Mások ezt nem szeretik, azt mondják, papirosszaga lesz tőle az ételnek. Ennek elkerülésére vannak a húskendők, szép tiszta vásznak, amiket leginkább a takács készített, ahol még van takács. Az étel a kendőkben szépen a pokrócokra kerül. Van borocska is, és hozzá a legalkalmasabb az a lapos bádogpohár, amit a katonák is a tarisznyájukban hordanak. Isten szent segedelmével és áldásával így a táplálkozásba fogunk. Királyi asztalunk és heverő helyünk a mező, minden fűvével egyetemben, fényes világításunk a nap, s az erdő százados fái adják hozzá az ünnepi sátor. Szép az ilyesmi. Mindennap csinálva nem volna szép, de így ritkán, nagyszerű élvezet. A fákról madarak néznek lefelé, varjúk és más tollas istenteremtések. Ritkán jár errefelé vadászember, nemigen félnek. A többi állat sem. Néhány ürge alig harminc lépésnyi távolságra kibújik föld alatti lakásából, kétlábra áll, és szorgalmasan fonogat. Ahogy kíváncsian erre tekingetnek, a szemük fekete gyöngy gyanánt csillan meg a napfényben. Másként sehol, ameddig így fektéből elláthat az ember, sehol egy tanya, sehol egy mozgó ember, ez már az igazi pusztá. Elhagyatottságoknak és királyi csendeknek tartózkodó helye.

- Csak okos emberek voltak a régi elődök, amikor ilyen helyeken tanyáztak - véli a társam. - Szellős sátorok alatt, isteni nyugalomban. Hanyatt feküdtek és nézték az eget.

Ráhagyom, hogy úgy van (mert minek ilyen helyen még beszélni is), ellenben Antal választékos nyelven nyújt be ellenvéleményt:

- Nyáron hozzájárulok tekintetes úr tisztelt véleményéhez, de télen nem. Micsoda viharok süvöltenek itt át, mikor eljön a tél! A fák eltörnek bele. Hogyan álltak itt meg télen az ősök sátrai?

Az ám. Még a mostani tanyák is éllel épülnek az északi szél ellen, mert ha keresztben épülnének, alighanem elhordaná a vihar a tetejüket. Pedig itt laktak egykoron mások is. Az elődök is, meg más őseimbek, akik még ő előttük vették tulajdonba ezt a földet, amely most némán fekszik itt alattunk, mi meg rajta. Mind régi csontok porladnak itt alatt, ősi cserépedények, bronz cifraságok, vas ölőszerszámok társaságában. Alszanak, és a szellő formájában az idők végtelensége suhan át fölöttük.

Ropog mögöttünk az erdőben a száraz gally, jön valaki. Jön is egy öregember, egy igen idős férfi, fehér a haja, fehér a szakállá, a bajusza sárgás, ami a pipafüsttől van. Szálas, de sovány, csupa csont, az ilyenek szoktak sokáig élni, mert ezeknek a csontjai közé odaszárad a lélek. Nyári, szellős kintvaló ruházatban van, csizma a lábán, mellény a kebelén, kalap a fejében, lóhajtó ostor a kezében. Afféle tanyai pátriárkaforma az öreg. Jön felénk. Nézi a lovakat, a kocsit (valami sokat nem nézhet ki belőlük), azután minket. Ránk köszönt, fogadjuk. Várja, hogy szóljunk. Azt mondja:

- Hát mi járatan? Erre mifelénk, ahol a madár se jár?

- Hát atyus - mondjuk (mert tréfálni is kell) -, most nem járunk, hanem fekszünk.

- Nono - mondja most már bizodalmasan, mert mindig a vidámságban van a bizodalom -, az csakugyan látnivaló. Csak úgy, tudják, láttam már régön, hogy a kocsi erre halad. Úgy véltem, hogy bort szödnék.

- Nem bizony, atyus, nem abban járunk. Más dolgunk van arra kijjebb.

- Még odébb?

- Még.

- Nono - mondja -, mögengedöm. Csak úgy gondoltam. Hogy talán bort szödnék. Mert neköm is volna eladó.

- No, nézze csak atyus, nekünk is van az üvegben. De nem eladó, csak barátságból való.

Egy pohár bor nyújtatik. Némi húzódozás után (nem azért gyöttem én ide... kéröm) elfogadja. Le is ül a földre. Olyan könnyen guggol le, mintha fiatal pásztorgyerek volna, pedig alighanem van már nyolcvanéves az öreg.

- Atyus hány esztendő?

- Hát bizony - mondta csendesen -, már egyik sem hányja a másikat.

- Nono. De amúgy, mégis, körülbelül?

- Hát már a nyolcvankettediket taposom.

Ez szép idő. Ez szép idő nagyon. Hát persze, itt kint. Az más. Itt más világ van.

- Atyus itt lakik valahol?

- Itt - igenli a fejével -, itt túl az erdön. Itt a tanyán. Abban lakok én.

- De néha csak bejár a városba?

- Nem - felel az öreg -, nem én. Minek? Mit keressek én ott. Az adót beviszik a fiak. Vagy beviszi az esküdt.

- Mikor volt bent utoljára?

Atyus végigsimítja a homlokát a barna keze fejével:

- Negyvennyolcban. Akkor bemöntünk. Sokan bemöntünk. De azóta nem. Minek?

Ez sok idő, hatvanhárom évig nem lenni „otthon”. A dolog azonban mindjárt másként fest, ha földrajzi szempontból keressük. Ez a pusztta, aminek a földjén most heverünk, már sokkal közelebb esik Szabadkához. Minélfogva adandó alkalmakkor innen oda szokás járni. Tehát föladódik atyusnak a kérdés:

- Hát Szabadkán mikor járt, bácsi?

Azt mondja az öreg:

- Hát ott még sohasem. Minek?

Belenézett a poharába, s újból csak úgy magának, csendesen mondta:

- Minek?

Elkezelt, elköszönt, elment, eltűnt a fák között. Csak azt a kérdést hagyta ott köztünk megoldatlanul, hogy egyáltalán minek városba menni? Mikor anélkül is el lehet az ember...

1912

SABOTAGE

Az újságban olvasom: sabotage történt Franciaországban. Most itt történt sabotage, most ott történt sabotage. Mit jelent ez a szó; valami új divatot vagy pedig tengeri herkentyűt? De azután írja az újság, hogy az a sabotage, mikor a drágaság miatt fölingerült gazdasszonyok föllökik a piacon a kofák sátrait és letapossák a földre a túrót, a vaját, a gyümölcsöt. Ez hát a sabotage? No, ez nem új dolog, ilyesfélét már láttam honi földön is. Az igaz, hogy nem most, hanem régebben. Szám szerint éppen huszonegy év előtt, éspedig - még kimondani is furcsa - a katonaságnál.

Az Arad megyei Csucsá község alatt történt, ahol marsolás közben éjszakára tábort ütöttünk. Az ezred hosszú úton volt akkor, szeptember második felében Bécsben kellett lennie, hogy ott fölváltsa a szolgálatban a brassói regimentet. De előbb végig kellett „csinálni” a székelyhídi királygyakorlatokat. Ilyenformán, bár augusztus másodikán indult az ezred Szegedről, csak szeptember tizennyolcadikán látta meg a Szent István tornyát, addig folyton kódorgott hol erre, hol arra, Csanádban, Aradban, Temesben, Krassószörényben, Erdélyben, Biharban. Már ez a hosszú csatangolás is kedvetlenítette a legénységet.

Azt nagy örömmel tudták meg a napiparancsból még a nyár elején, hogy az ősszel Bécsben kell lenni, mert világot látni szeret a katonalegény. Különösen a gyalogos, akinek nincsen se lóval, se kocsival, se ágyúval dolga, hanem a hátára veti a bornyút, a kezébe veszi a puskát, s: omnia mea mecum porto, készen van, mehet. De ezt a bécsi kéjkirándulást a vén harcosok, agg csatárok, dicső csontok se vették haraggal, ha majd szépen fölrakják őket itthon a vasútra, és azután majd „sikojtozva mögy a vason a bagon” egészen Bécs városáig, ahonnan már csábító angyalként integetett az a hír, hogy ott a kantinban egy liter sört tizenkét krajeárért mérnek.

De ezt az örömet jól lehűtötte és jégre tette a kilátásba helyezett negyvenhat napos út, amiből csak kettő telt el vasúton, a többi meg gyalogosan. Felső parancsok dobták, vetették az ezredet ide-oda, az ördög tudja, hova. A parancsnokok tudják, hogy hova, de a legénység nem tudja. Ugyan nekik tökéletesen mindegy, hogy minek hívják azt a helyet, ahova még ma el kell érni, de annyit tudni szeretne, hogy hány órai gyaloglás van rendelve erre a napra. Ezt nem tudja, csak annyit tud a parancs nyomán, hogy másnap hajnalban hány órakor kell útra készen állni. Ha tudná, hogy hány órai út áll előtte, könnyebben nekifohászkodna, és mikor már a nagy fáradtság kerülgeti, tudná biztatni magát az erőfejtésre azzal a gondolattal, hogy hiszen még csak egy kis óra az egész (annyit pedig még akasztva is elbír az ember).

Azonban ezt nemigen szokták megmondani neki, s ez kellemetlen. Ezenfölül abban a kitüntetésben részesült a regiment, hogy neki osztották ki kipróbálás végett az új gyalogsági sátrakat, hogy majd fent Bécsben bemutassa a tapasztalatait. Minden legény a hátán hordta egy-egy sátnak a felét, amely kiváló megtiszteltetéssel velejárt, hogy mindig másik ezred jutott a faluba hálni, emez meg kint éjszakázhatott a harmatos réteken. Márpedig tudvalevőleg szép az a harmat a versben, mikor csillog a rózsaszirmán, de aludni nem kellemes benne. Ha a költőtől azt kívánnák, hogy hajnaltól alkonyatig vigyen harminc kilót, azután vackolódjon le a nedves fűbe, s ott várja meg azt az ebédet, amely talán esti tíz órára alighanem elkészül: a költő kevesebb kedvvel írna verset a harmatról.

Szóval kedvtelenek voltak a császár gyöngyei is. Elvégezték ugyan azt a dolgot, ami rájuk volt parancsolva, de morogtak.

A kantinos az országút szélén ütötte föl a sátrát. Jó dolga volt ott. A mi regimentünknek a hadtestben az aradi ezred a testvére, azzal szokott együtt dolgozni. Azok is ott voltak az országút túlsó oldalán. Hát két ezred éheseit kellett kielégíteni a kantinosnak, jó üzlete volt neki, mert úgy tolongtak a sátor alá a harci dicsőség kedveltjei, mintha ott ingyen mérnének. Még napvilágnál jól ment a dolog. Két finánc fegyveresen kióvakodott a faluból, és firtatni kezdte a kantinost, hogy van-e neki italmérési engedélye. Az agg csatárok és hős csontok ezen fölingerültek. Egy cigánytrombitás a fináncoknak a fülébe fújta a visszavonulás nótáját, amely magyarul úgy szól, hogy: hát-ra, csak csen-de-sen hát-ra... Miután a fináncok nem értették meg, a császár gyöngyei elég érthetően hozták a tudomásukra, hogy már régen nem ettek zöldhuszárhúst, és ha a zöldhuszárok el nem távoznának, akkor ennek a húsnak az evése fog bekövetkezni.

Hallván és látván ezen állapotokat, a királyi pénzügy őrei visszavonultak.

Mint látnivaló, hatóra tizenöt perckor a hadsereg tagjai a szabadkereskedelem hívei voltak, és a külső támadás ellen megvédték a kantinost.

A kantinos ilyenkor módfelett büszke azon irányban, hogy a fegyveres erő császári része ömellette van.

E büszkeségének folyománya, hogy a császári haderő tagjai részére az öt pénz ára szalonnák adagjait egyre kisebbre szabja. Amit a haderő tagjai eleinte megütközéssel vesznek tudomásul. Aztán méltatlankodnak. Akad legény, nem egy, hanem több, aki a csöppnyi szalonnát, mint véres kardot hordozza meg a táborban, kiáltván:

- Nézzétek a betyárt! Ennyi szalonnát öt vasért!

Az emberek, mint komor bikák tekintenek a szalonnára, amely valóban olyan kicsiny, hogy félfogra is kevés volna.

De még mindig semmi nyoma sincsen annak, hogy itt sabotage akar lenni.

Hát hogy történik mégis? Az ördög tudja, összebeszélnek vajon? Nem. Hiszen a szabad ég alatt vagyunk valamennyien, azt meg lehetne látni és hallani, ha követ fűjnének. De se nem látni, se nem hallani semmit.

Mindössze hol itt, hol ott egy-egy legény a puskáját pucolván, vagy a nadrágjára varrva a leszakadt zsinórt, füttyörész. Azt füttyüli, hogy: tárititi, táratatta, tiri-tri-dum. Ez az ezred hívója. Trombitaszóából magyarrá fordítva annyit jelent, hogy: A szögedi hírső lányok, helyre tyu-tyu-tyu. A spirituszgyárba járnak, helyre tyu. Harminc krajcár a napszámjuk, helyre tyu-tyu-tyu. Mégis slingös a szoknyájuk, helyre tyu-tyu-tyu... Nem valami kiváló műdal, hanem hiszen van ennél különb ezredhívó is. Némelyik olyan, hogy nem bírná kiállni a nyomdafestéket, de az mindegy. A fődolog az, hogy a tisztelt társaság megértse belőle, hogy most neki szólnak.

Megértik. Egyre többen füttyülik, hogy: mégis slingös a szoknyájuk, hejre tyu-tyu-tyu...

Az ilyesmiből már meg lehet érteni, hogy a császár negyvenhatos gyöngyei valamiben törnek a fejüket. De hogy miben, az voltaképpen nem tudatik. A külső körülményekből csak annyi látszik, hogy a legények tisztogatják a feleségüket (már hogy a puskájukat), továbbá a derékszíjat viaszkolják azokkal a viaszból való, s már félig elkopott gyertyákkal, amiket ottjártuk alkalmával a radnai templomból „fogtak”. (A baka ugyanis sohasem „lop”, hanem csak „fog”. Ezt sokan nem akarják megérteni, de azért ez nem változtat azon a tényen, hogy ez így van. A fogás, az csak fogás, de az nem lopás. A fogás csak játék. Próbáltam egyszer ezt, mint tolmács magyarázni a bécsi Heumarkt-kaszárnyabeli hadbírósnak urai előtt, menteni igyekezően egy

szegény idevaló vért, aki három krajcár értékű fegyverkefét „fogott” a cimborájától, s akinek ezért kidukált a hat hónapi utánszolgálatos dutyi. Mondtam, hogy ez nem lopás, hanem csak fogás, a cimborá holnap vagy holnapután visszafogja tőle a kefét, és visszafog mellé még két pénz ára faggyút is, bakancsot zsírozni, de a hadbírószáki kihallgató úr más véleményen volt, és az ügyeket egyéb területekre irányítván, megpörölt azért, hogy miért nem díszkabátban tolmácsolok. Álltam is szigorúan a pörölés alatt a haptákok, gondolván: bolond már megint a német. Abban az időben ugyanis teljes gondolatszabadság volt engedélyezve a hadseregben, csak éppen hogy kimondani nem volt szabad, hogy mit gondol az ember.)

Egyébként pedig ezúttal csak ott tartunk, hogy fűtyülik az ezredhívót. És az országút túlsó oldaláról áthallatszik, hogy az aradi testvérek is fűtyülik az ő maguk ezredhívóját.

Szép és hasznos dolog ám az: egy országút, amely elválasztja egymástól a regimenteket. Mert akármennyire testvér is a testvér, de azért választófalak nélkül különféle összeveszések történének. A katona oly könnyen összevesz egymással, hogy az csoda. Például a debreceni és a nagyváradai regiment testvér. A debreceni magyar, a váradai meg románval kevert. Ennélfogva a debreceni katona nustyunak nevezi a váradit, mert a román legénynek az a szokása, hogy minden kérdésre azt mondja a maga nyelvén: nu sciu - nem tudom. De a váradinakál leginkább magyarok az altisztek, azok megtanítták magyarul a román legényt. Mikor azután az ilyen román legény elmegy a debreceni testvér mellett az országúton, csendes odavetéssel megkérdezi tőle:

- No testvér tudsz-e már magyarul? - Amiből természetesen verekedés támad, és kiröpi a „sajt”-jából a „bajnét”.

Könnyen áll az összeveszés.

Mikor a mieink Bécsben voltak a király szolgálatára, ugyanabban a kaszárnyában lakott a székesfehérvári hatvankilences Jellasich-regiment is. Szép, szálas emberekből való ezred, amelyet a mieink köznyelven bakonybéli betyárbandának neveztek, cserébe a szegedi bicskás-kompánia titulusért. A kaszárnyában azonban azért nem veszhettek össze a legények, mert a mindenekről intézkedő felsőbb katonai igazgatás gondoskodott arról, hogy ugyanabba a kaszárnyába az egymásra agyarkodó magyarok közé oda helyezzen a középső helyre egy cseh dragonos regimentet is. A magyarok részéről a gyűlölködés tehát közösen eme kocsisok ellen irányult, mint olyan lények ellen, akik a király úrnak való dicső szolgálatot istállószermet talicskázásával töltik el, és olyan rézbográcsot raknak a fejükre, hogy halat lehetne benne főzni. Szerencsére azonban a nyelvi határok választófalat vontak a különböző nemzetek indulatos fiaik közé, és a csehek békességben nyakalhatták a mondhatlan számú söröket. Csak csendes megvetésben volt részük, amit ők - hatalmas testű, nehézlovassági mohamedemberek - még csendesebb megvetéssel viszonzottak.

A két magyar regiment verekedési erőfölöslege a korcsmákban merült ki. Kis kurtakorcsmák voltak ott. Amikben négy krajcár volt a tea, öt krajcár a gyenge tejeskávé, a „melange”, s egyes tobzódok csokoládét ittak porciónként hat krajcárért. És aki megivott négy porció csokoládét, danolni kezdett, és azt kérdezte a füstös falaktól, hogy barna kislány mi lesz vacsorára?

Mit tehet ilyenkor a barna kislány?

A barna kislány ilyenkor azt feleli, hogy: halpaprikás, mi gondja van raja, fehérvári bakát várok vacsorára.

A barna kislány pedig csak elméletben tartózkodik ott a császárváros falai között. Voltak Mirclik, különféle Mirclik, nem kalapos és kalapos Mirclik - de barna kislány, valóságos és tökéletes barna kislány hogyan lehetett volna ottan.

Az emberek a levegőbe bámultak, és ott keresték a barna kislányt. Kinek-kinek a kedve szerint imbolygott azután a füstben éppen az ő valóságos kívánsága szerint.

Némi gondolkodás után kitört a veszekedés. Itt a dolgok megértéséhez szükséges, hogy tekintetbe vegyük, miszerint a barna kislány fehérvári bakát vár a vacsorára. A bakonybéli betyárbanda Fehérvárról származott, onnan sorozták, onnan küldték idegenbe, ellenben a szegedi bicskás testület szintén jogot formált ezen címhez, amennyiben a Fehérvár generális az inhóberje a regimentnek.

Így tehát jogos viták támadtak afelett, hogy a füstben repkedő barna kislány melyik fehérvári-regimentből való bakát vár az vacsorára.

E kérdést - mint mindenki beláthatja - csak bajonéttal, sörösüveggel és csokoládés ibrikkel lehetett elintézni.

Hát körülbelül ilyenforma szeretetben élt az idevaló regiment a csucsai réten is az aradi testvérekkel. Az is nyustyu. Jó, hogy köztük volt az országút.

Azonban ezúttal ott is füttyülik az ezredhívót. Egészen átszól. Az emberek azt mondják:

- Nézd csak, nézd.

Hát nézik, de hát mit nézzenek. Nincsen azon semmi néznievaló, hogy némelyik embernek füttyszóra áll a szája.

De egyszer csak azt füttyülik: turutu, turutu, ritatititi!

Az emberek a fejüket fölütik. Hát ez mi? Hiszen nincs itt ellenség, ez csak hadgyakorlat. De a füttty szól: turutu, turutu, ritatititi...

Ezt a trombitanyelvűből magyarra kétféleképpen lehet fordítani. Az egyik fordítás szerint így hangzik: Ká-poszta, ká-poszta, hús is van benne.

Ez a kedélyes, játszi és gyermekes fordítása az illető trombitaszónak. Vannak ilyenek is. Mint például, mikor a gyülekezőre hívó trombitaszót úgy fordítják le magyar nyelvre, hogy: az ezredes úr együtt akar-ja látni a szama-raít.

De a turutu, turutu, ritatitatinak van más fordítása is. Ez így szól, hogy: elő-re, ma-gya-rok, ostro-mot fűj-nak. Fegyverre, magya-rok, véd-jük a hazát.

A katonaduda sok mindent el tud a maga nyelvén mondani, de ilyen izgató szava nincsen több, mint ez: turutu, turutu, ritatititi.

De azért ennek is van hibája. Mint ahogy hiba nélkül ezen a kerek világon nincsen semmi. Rossz a fordítás, amely nincsen tekintettel a haza nyelvi különbségeire, ezt már Guyon is tapasztalta, amikor Branyiskónál rohamra fúvatott, de a csapatok tót része állva maradt, mondván: ez nem nekünk, hanem a magyaroknak szól.

Hanem most más volt az eset.

Az országútnak mind a két részéről fölhangzott egyszerre az ordítás:

- Hurrá! Hurrá!

A következő pillanatban csak egy porfelhő látszott ott, ahol eddig a kantinos terjedelmes sátora állott. Két ezred legénysége rohanta meg, elpusztította, tönkretette, megsemmisítette, tisztán csak azért, mert öt pénzért kevesebb szalonnát adott, mint amennyi dukál.

Másnap hajnalban fölszedték a sátorfát, és tovább mentünk. A két ezred részéről körülbelül négyezer ember táborozott akkor a csucsai mezőn. Ki tudna itt, ennyi vitéz csont és császári gyöngy között igazságot és vizsgálatot tenni?

Szó sem lehetett róla. Másnap mentünk tovább, arrafelé, amerre az utunk vitt, és másnap a kantinos már egészen rendesen porciózta ki a szalonnákat.

1912

ASZTAGÉGÉS

A hosszú életnek egyik titka gyanánt a köhögést is emlegetik, mondván, hogy aki sokáig köhög, az sokáig él. De nem mindenki van ez így, mert van, akibe beleszárad az egészség, s múlnak el a napok felette nyomtalanul. Különösen úgy a pusztán van ez így, ahol az emberek egy és ugyanazon dologban élven, voltaképpen észre sem veszik, hogy megöregszenek. Ott olyan egyforma minden, s egyik hét úgy halad el, mint a másik. A nap nyáron itt kél fel a tópart felől, télen emerre a kiserdő táján, s ez a hatvan évvel ezeknek előtte is így volt. A hold lám, változandó, de mégis mindig csak ugyanazon utakat járja, az anyabürgék ha megöregszenek, eladódnak, s helyettük a fiatal bárányok lesznek anyabürgék, hogy idővel szintén eladódjanak. Így van ez mindennel, a dolgok egybefolynak, határvökvül maradván csak néhány emlékezés jó és rossz napokra: bö termés, szárazság, lakodalom, születés, halálozás, s más egyéb ilyen esetek, amikről valóban nem lehet mindig tudni, hogy melyik közülök a szerencsés és melyik a szerencsétlen esemény.

Így például, aki egy majorságban tölti el az életét elejétől végig, annak miként állt hetven évig a világ? Született és megmaradt. Nem vitték el azok az ártó rémek, boszorkányok és kísértetek, amelyek az apró gyerekek után ólálkodnak, s az öreg erdő korhadt fáinak odúiból azonnal előbújnak, ha valahol születés történik, és ott röpködnek halálmadár és denevér képében a ház fölött, s hallatszik a szél szavához hasonló, panaszos sívításuk, ha a szenteltvíz és a keresztbe tett seprő erejénél fogva annak a küszöbén átsuhanni nem bírnak...

A gyermek így megmarad, ha egyébként is arra van teremtvé, hogy megmaradjon. Idő múltán már a pulykát s a libákat őrzí a mezőn, s őszi szélben, tavaszi esőben, nyári tűző napfényben testi ereje gyarapodik. Nöl, s midőn már a négy ökorre való nagy ostorral is tud kongatni, hivatalba lép, mint kisbéres. Ez valóságos hivatal, mert olyan uradalmaknál, ahol nyugdíj jár a cselédnek, a nyugdíjra való jog a kisbérességtől kezdődik. Nem csoda, ha a fiú komoly méltósággal látja el a rábízott ügyeket, s az anyja is olyan tisztelettel néz rá, mintha papnak készülné. Így telnek az idők, suhannak az évek, s rendes béreslegény válik a gyerekből. Ebben az időben történik a megfeseleségesedés, mert megházasodásról szó sem lehet. Azután jönnek az élet eseményei, gyerekek születnek, némely része megmarad, míg elhal az a része, amelyik nem volt életrevaló. Aki közülük felnöl, idővel szintén kisbéres lesz, majd béres, azután szintén megfeseleségesedik: így formáztatja magát a változataiban az élet. Maga az öreg ilyenkor már nem egyszerű béres, hanem vagy öregbéres, vagy faragó béres, vagy belső kocsis, vagy lovascsősz, vagy pedig a szalmáskertnek a csősze, hol is úgy parancsol, mint a király szokott a birodalmában. Jár-ke, vigyáz tűzre-vízre, nappal az igáknak jelöli meg, hogy melyik kazalból kell hordani, éjjel pedig őrizetet tart kutyáival lopók és gyújtogatók ellen. De mert az élet kereke egyre halad, idővel ebből is kikopik, nem bírja már a járást, az éjszakázást, elérkezik a nyugdíj ideje, s így támad az egykori kisbéresből nyugdíjazott csősz.

Mit tud az ilyen ember csinálni? Hova menjen? Az egész életét egyazon majorban töltötte, a leányok férjhez mentek szerteszéjjel, a fiú más majorban béreskedik, vagy úgy lehet parádéskocsis a kastélyban, hogyan élhessen tehát az ilyen öreg, aki egy gazda szolgálatában vénhedett meg? Falura menni nem tudna, szédülne a feje ott a sok ember között, s idő előtt halálra válna a házban való lakás szokatlan kényelmei miatt. Mert az ilyen ember télen sem szokott szobában hálai, akkor is kint alszik az ereszet alatt, padon, subában. No, és most nyugalomba vonulván, mit tegyen? Ő maga bizonyára nem tudja, de azért van az uradalmi tiszt, azért járt iskolába, azért van neki esze, hogy kitalálja. Meg is teszi. Mindig van az úgy, hogy búzaasztagok, szalmakazlak valahol a majortól messze vannak egyberakva kint a

földeken. Hát azt is csak őrizni kell. Hát elhúztatnak oda az ökrökkel az öregnek egy kerékre járó kis házat, egy szoba az egész, éppen csak hogy megfér benne egy ember, az öreg azután abban lakik, és számlálja csendesen, hogy mennyi napja van még hátra. Kenyeret visznek neki, kopolyakutat maga és magának, konvencióban kijár a liszt és szalonna; voltaképpen duplán nyugdíjas az ilyen ember, és királyi életet él a fölöttébb kedvelt magányosságban, a föld illatai között, és a nevető csillagok ezrei alatt, amelyek e helyen mind tisztán csak neki világítanak.

Rákóczi Mihály tehát ebben a sorsban élt, ebben töltötte kedvét, olykor körüljárta a búzakazlakat, és szorgalmasan pipázott. Kis veres cseréppipájával társalkodott, ült a ház előtt a széken, a kutya lekuporodott mellé a földre, söpörte a farkával a homokot, a fejét a gazdája ölébe tette, s nézett reá beszédesen.

Ilyen alkalommal történt, hogy Mihály felugrik a székről, rohanni akar előre, de felbukik a tulajdon lábaiban; rettentő Isten, ég a búzakazal!

Ég-e? De ég ám! És azután van itt ilyenkor valami tennivaló? Dehogyan van, hát mi volna? Nincsen az a záporosó, amelyik el bírná ezt a tüzet oltani. A meleg lángok megforgatják a levegőt, szelet csinálnak, a szikrák röpdösnek át a többi kazalra, s rövidesen tűzlángban van minden. Lehet ez ellen tenni valamit? Már látszik a pusztán, hogy valahonnan vágat errefelé két csendőr, látszik az is, hogy a major felől szintén vágatva halad errefelé a segédtsízt, és Mihály a kerekesház falához támaszkodva hajtja le öreg fejét azzal a gondolattal: az élők világából miért nem szólított el a jó Isten még tegnap, mielőtt ez a szégyen velem megesett volna?

Hát vágthatnak a lovasok, mert hiába vágatnak; a munkájuk hasznához akár kocogva is jöhettek volna. Mert segíteni a bajon úgysem tudnak semmit. Csak az előljáró csendőr táskájából kerül elő a kis szolgálati könyv, hogy beleírja azokat az adatokat, amik a járásbíróshoz szerkesztendő jegyzőkönyv megrendíthetlen alapjául szolgálnak.

Miféle szél hozta éppen most erre ezeket a lovasokat? Miért nem jártak ebben az időtájban másfelé? Ezt az ördög tudja csak. Mert ha nem látják meg a tüzet, nincsen semmi baj. A búzakazlak biztosítva voltak, a kárt a biztosítótársaság kifizeti, és rendben van a dolog. A csendőrnek azonban kötelessége a bűnt keresni, hát keresi is. A bűnt ebben a formájában úgy hívják, hogy a gondatlanság által okozott tűzvész.

- Mert az úgy van, segédtsízt úr - mondja az előljáró csendőr a majorbeli ifjúnak -, hogy gondatlanok az emberek. Pipára gyűjtanak, és eldobják az égő gyufát. A gyufa meggyújtja a száraz fűvet, a tűz lassún ellegel a kazalig, azután akkor itt a baj.

A csendőr Mihályhoz fordul:

- Persze, maga is eldobálta az égő gyufát?

Rákóczi Mihály mint a félbolond bámul a lovaskatonára.

Jóformán nem is érti, hogy mit beszél, csak legyint egy nagyon szomorúat a kezével a tüzes, forró, meleg levegőbe. Elméjében csak az a gondolat jár, hogy miért kellett megérnie ezt a szégyent. Könnyei omolni kezdenek, a majorbeli ifjúr a vállára teszi a kezét:

- Ne sírjon Mihály, ne sírjon. Azon úgysem változtathat, ami történt. Azután nem készakarattól történt...

Készakarattól... Mihálynak csak most ötlik az eszébe, hogy talán még abban is gyanúba fogják, hogy ő maga gyújtotta föl a kenyéradó gazdája vagyonát. A szívas vén ember teste megreszket az erős zokogástól, két könyéssel borul a kerekesház falfalához, s ott sír keservesen.

Azonban nem, ez nem úgy van. Mihályt senki sem gyanúsítja rossz szándékkal. De a csendőr a gondatlanságot megállapította, arról, mikor a falujába hazaért, jegyzőkönyvet szerkesztett, s beküldte a városba a bírónak. A bíró meg tárgyalást rendel, és kimegy a pusztába a levél Rákóczi Mihálynak és a major öreg tiszttartójának, hogy az ügyben ítélezés lesz, arra megjelenni tartoznak.

Így lett hetvenkét éves korában Rákóczi Mihály leveles ember. Ez különös kifejezés; más nyelvre talán aligha lehetne lefordítani. Megszégyenítő, megbélyegző mondás. Az a leveles ember, akinek a hatóságokkal meggyűlt a baja. Akit ide-oda citálnak törvény elé, akinek sok pecsétetes levelet küldenek. És a jeles nap előző estéjén izén az öreg tiszttartó az öreg Mihálynak, hogy háljon bent a majorban, majd reggel együtt mennek kocsin a messzi vasúthoz, s onnan a vaskocsin be a messzi városba - törvény elé.

És állnak a törvény előtt. Mihály sohasem látott ilyesmit.

A lelkében olyasvalamit érezhet, mint akit ártatlanul akasztani visznek. Kábultan hallgatja a kérdéseket, amiket a bíró a szándékosság felől a tiszttartóhoz intéz.

- Szándékosság? - mondja ez. - Szó sem lehet róla. Negyven évig szolgált a kezünk alatt. Becsületes ember. Az eset után két hétig mindennap jeget küldtem neki a veremből a fejét borogatni, mert azt hittük, hogy megbolondul.

Ez a rövid védőbeszéd elég arra, hogy a bíró a szándékosság gyanúját tovább ne feszegetse. Jön azonban a gondatlanság kérdése. A bíró felolvassa a csendőr jegyzőkönyvét, hogy Mihály eldobta az égő gyufát, s ebből származott a veszedelem.

- Én? - kérdezi az elszomorodott Mihály. - Én?

- Hát hiszen kendről beszélünk - mondja a bíró.

Mihály hallgat. Hol az egyik lábára áll, hol a másakra. Öreg tiszttartójára tekint:

- Mit mondjak erre tekintetős uram?

- Az igazat mondd, Mihály, az igazat.

- Hát ha az igazat mög köll vallani, nem üsmeröm én a gyufamasinát. Nincs is masinatartóm. Mióta élök, mindig acéllal szoktam a pipára csiholni.

No, ehol van ni. Most meg a bíró van már kétközben. Ilyen körülmények között Mihály csakugyan nem dobhatta el a gyufát, sem égve, sem ojtottan. Azonban a csendőrség levelének is becsületet kell szerezni. Mondja hát a bíró:

- Adja kend elő, Mihály, a pipáját.

Mihály a pipát előhúzza a kabátja belső zsebéből. Régi kis veres cserépdarab. Kurta gyűrűcszár van benne, amit a pusztai ember maga szokott a bokorról vágni, és maga is süti ki a belét tüzes dróttal. Mihály szeme szeretettel legel az öreg barátkozó eszközön, s félve nyújtja oda a bírónak: hátha nem adja vissza?

Nézi a pipát a bíró. Lefelé fordítja, rázza, lotyogtatja. Ráhúzza a kis rézkupakot, s megint csak rázza. Hát amint lotyogtatná, a rossz kupak, amit amúgy is csak az imádság tart az ócska készségen, hozzányúlás nélkül is kinyílik. Azután lecsukja a bíró megint, de hiába csukja, mert visszapattan magától. Ha nem pattan is vissza, olyan görbe az oldala, hogy nem fedí a pipa tetejét; abból ugyan a parázs mindig kieshetett. - Hát ehol van ni, öreg - mondja a bíró. - Itt van a gondatlanság. Hát szabad a szérűskerti csösznek ilyen pipából pipázni? Amelyikből lépten-nyomon kihullhat a parázs?

Mihály nézi a bírót, de leginkább a pipát, ahogy jár a bíró kezében. Hát mit rá nem fognak? Lám, milyen a világi élet. Csendes elszomorodással mondja:

- Van vagy harminc éve, hogy használom ezt a pipát. De soha az én kezem alatt tűz nem támadt.

- Hát egyszer történik az, ami még sohasem történt - mondja a bíró. - Mert csak a pipa okozta a tüzet, nem más. Hát én csak megbüntettem magát ezért a gondatlanságért, hogy ilyen rossz kupakot tartott a pipán.

A vén nyugalmazott cseléd megrendül. Az öreg tisztartó is nyugtalanul néz a bíróra: hiszen ha ezt az embert becsukják, ez élve többé nem mer hazakerülni. A bíró mondja tovább:

- Megbüntetem száz koronára, de egyúttal mindjárt el is engedem a büntetést.

Mihály e szavak hallatára a gondolataival igen csak kétközzben van. Mert úgy gondolta, hogy vagy felakasztják, vagy eleresztik. Most azt hallja, hogy meg is büntették, meg nem is. A gazdájára néz, a tisztartó mosolyog azon, hogy a kecske is jóllakott, s a káposzta is megmaradt. Mihály nekibátorodva tesz néhány lépést az asztal felé, s nyúl a pipa után.

De a bíró ráteszi a füstölőszerszámra a kezét:

- A pipát pedig bűnjelként lefoglalom, és az iratokhoz mellékelem. Most már elmehet, öreg. Nincsen több dolgunk egymással.

Mihálynak a pipa felé nyújtott, reszkető karja lehanyatlik. Fájdalmas, búcsúzó tekintetét a rabságba jutott cserépből való élettársra veti, akivel a szabad mezőkön oly sok időt békeségben töltött. Akihez ő beszélt, s aki a füstje által az ő beszédére felelt. Most válni kell a törvény rettentő hatalma folytán. A vastag ősz bajuszba a szemekből két öreg könnycsepp szalad, s onnan a földre hull. Mihály lassan megfordul, s tétován nézi, hogy melyik ajtón menjen ki. Nem sok válogatás van a kettő között. Elmegy az egyikig, megfogja rézkilincset, már menne is kifelé, de az ajtófélből megindult, könyörgő szavával még egyszer visszafordul:

- A szár nem találtatódott hibába. A szár nem bűnös. Legalább a szárat tesszen hát visszaadni...

1912

KÜLSŐ ÉSZJÁRÁSOK

Albert Königgrätznél

Az öreg Albert véleménye és a világi dolgok körülállásáról való tekintete szerint méltóságos úr vagyok. E dolog genezise ott kezdődik, hogy amidőn Albert, mint célszerű szőlő-metsző-napszámos a tanyába került, úgy titulált, hogy tekintetős úr. Albert a Sebőkökből való, s valaha ez az egész táj a Sebőkök birodalma volt. A vidéket ma is Sebők-hegynek nevezik, s bár a birtok a Sebőkökről lemaradt, a tájról a név sohasem fog lemaradni. Az öreg Albertet tehát mint az egykori tulajdonos ősök leszármazottját kell tisztelni, s nem járja az, hogy egy ilyen ember tekintetes urazza azt a jöttmentet. Amúgy sem lévén a titulusokkal barátságos viszonyba elegyedve, mondtam, hogy mondják meg az Albertnek, hogy teljesen felesleges dolog az a tekintetesurazás. Albert másnap nagyságos úrnak nevezett, mondván: ide nézzön, nagyságos úr, hogy van-e még csak egyetlen tőke is a kerekvilágon úgy megmetszve, mint ahogy ez van? Mondtam aztán, hogy mondják meg Albertnek, hogy minek az a nagyságos titulus, mire Albertben feltámadt az ősi dac, s azótától fogva méltóságos urazott, mondván, hogy tudja ő, hogy mi dukál, mert nemhiába volt ő katona a Königrécbe, a nagy szaladásnál.

Így állván a dolgok, délben, ahogy ennénk az ebédet az ereszlet alatt, átszólók a másik asztalhoz:

- Albert bátyám csakugyan ott volt a nagy szaladásnál a Königrécbe?

- Ott, ott - mondta Albert, s megállt a kezében a leveseskanál, hogy most már megint, igazság szerint, ha jól keressük, miről jó az ilyen régi dolgokról való beszéd.

- Aztán sokan voltak ott?

Azt mondja Albert:

- Voltunk löhetősen.

- Aztán mi történt ottan?

- Hát - feleli -, ami az ilyen katonai sokaságba szokott. Patallérozás, lüvés, szólt az ágyú...

- Hát aztán, Albert bácsi? Hát mondja már!

- Hát - mondja Albert bácsi -, hát addig lüvöldöztünk, hogy elbuktuk a csatát.

- Hejnye - mondom -, fene teremti. Magyar embör létökre, hogy bukhattak már el a csatát?

Egy árva szó nem sok, de Albert bácsi egy ideig még annyit sem szól. Idő múltán mondja csak megvetőleg:

- Hát pedig, méltóságos úr, amit kilenc nap alatt előre-marsoltunk, azt két nap alatt visszaszalattuk. A szégyön azonban nem gyühet tekintetbe, mert a dolog nem a magyarokért történt...

... Erre az igazságra azóta alighanem mások is rájöttek.

A szent asszony

Kis darab föld ez a tanya, afféle hosszú, vékony, nyúlékony, ilyformán sok az olyan föld, amely véggel, sarokkal szomszédos hozzá. Ilyformán szomszédos Falu Ilus is. Időses özvegy asszony, az ura elhalt, most bérest tart az ura helyett. Voltaképpen Sebők Ilus a neve, egyike ama Sebőköknek, akik okkal és móddal a régi Sebők-vagyonból egy keveset a szívósságuk erejénél fogva maguknál tudtak ragasztani. Valaha szép leány volt, akkor mondta, hogy ha ő nem a tanyán, hanem faluban születik, a szépségénél fogva ő volna a falu első leánya. A Falu Ilus elnevezés így maradt rajta, egyébként, a béres dolgától eltekintve, egészen rendes özvegy asszonynak tekintődik, mert a szenteket tiszteletben tartja. Írást nem ismer ugyan, de kalendáriumot tart otthon, madzagon van a szobában felakasztva szögre, s naponta ájtja a kalendáriummal a tanyába, hogy olvassák ki belőle neki, hogy másnap melyik szent napja következik, hogy annak tiszteletét el ne mulassza.

Ilus nem a közön jön át, hanem a szőlőn, mert így rövidebb. Nyár vége van, már jól megtarkult a szőlő, s a koránérő tőkék már bizalmas szeretettel kínálják kedves gyümölcsüket a gazdának.

Úgy kellene azonban annak lennie, hogy csak a gazdának kínálják, nem pedig Falu Ilusnak.

Mivelhogy éppen a koránérőkön nincsen fürt. Lehervadt. Persze, az út mentén vannak, ott jobban jár a lisztharmat, s a fagy is hamarabb alászáll.

A kapás ezen állapotok láttára komoly tanulmányokba esik.

Egy reggelen aztán a karján át a vállára vet egy karika rézdrótot, felfogja a baltát s néhány alkalmas akácfakarót, kimegy velük a szőlőoldalba, és a Falu Ilus felől való bejárót úgy elrekeszti ezen eszközökkel, hogy azon át már legfeljebb a madár, a pille meg a szitakötő-bogár járhat.

Másnap Ilus nem jön. Megértette, hogy nem jöhet. A kapás egy szikra szóval sem támadta meg az özvegyasszonyt. Nem mondta neki, hogy: te cafat, ahányszor te a szenteket tudakolni jársz, annyi kötényt szőlőt lopsz. Ezt nem mondta, mert ebből veszekedés, violencia és lelki veszedelem támad. Ellenben a rézdróttal és a földbe vert fakarókkal olvasható jelt írt az írástudatlan elébe, melyből megértheti, hogy a szentek irányában ezentúl másfelé nyújtsa a kéréseit.

Ilus az üzenetet a drótoskarókról elolvasta és tudomásul vette. Eltűnt a tanyából, mint a jófajta kámfor.

Kérdés, hogy ezen durva eljárásért nem-e állnak bosszút majd a szentek, akiknek tekintetében Ilus most már minden útbaigazítástól elmaradt. Hiszen oly esendők vagyunk, és a szőlő oly sokáig kint hál. Búza, rozs, kukorica már mind föld alá takarodott, s a szőlő még mindig kint hál. És az éjszakai hideg szellőkön a rontások tündérei repülnek...

El ne felejtsetek szombaton a Boldogasszony képe előtt meggyújtani a mécsest. Továbbá tanácsos éjszakánként az eresztet küszöbén keresztbe tenni a nyírfaseprőt. Engedd fonálán szabadon ereszkedni lefelé a pókot, ne hajszold a betévedt denevért, és ha éjjel panaszosan bög a tehén, eredj be hozzá világítóval az istállóba, mert sohasem lehet tudni, hogy miféle látásban és miféle földöntúli hatalmak félelmében van.

A fog

Hideg téli időben a külső pusztákról jövén befelé a városba, az utam éppen a tanya mellett visz el. Forduljunk be egy kicsit, megnézni, mi az újság. Nincsen ilyenkor más kint, mint a szőlőkapás a családjával, azok is behúzódtak a melegre. A kocsi zörgésére, ahogy az udvarba beáll, azonban mégiscsak előbújik a kapás. Utána az apró gyerekei is: tanyai téli módszer szerint öltözve - deréktől fejtetőig szörnyen bebugyolázva, de mezítláb.

- Hejnye, hejnye - mondja a kapás -, ugyan hol jár ilyen hidegben?

- A dolgom után.

- Hát hideg van nagyon - véli.

Egy kis hőmérő van az ereszet oszlopára szegezve. Már nem is igen tudni, ki vitte ki a tanyára, ott van már vagy huszonöt esztendeje.

A kapás elébe áll és megtekinti.

- Tizennégy fog a hideg - mondja.

- Fog?

- Fog - mondja.

- Miért nem fok?

Azt mondja csodálkozva:

- Fok?

- Fok hát. Nem fog az, hanem fok.

- Fok? - ismételi kérdőleg. - Ezt még sohasem hallottam. A fejszének van foka, mög a létrának van foka, de nem ennek az üvegcsévének.

- Dehogy. Ennek is olyan foka van, mint a létrának. Ahogy a létra fokán mászkál fel-alá az ember, úgy mászik éppen az üvegben hol fel, hol le a fokokon a kéneső.

Láthatólag megütődött a dolgon.

- Nem löhet az - szólt.

- Hát már miért ne löhetne?

- Hát különben - hagyta rá - löhet. Az urak jobban tudják az ilyesmit. De az csakugyan úgy van, ahogy én mondom, hogy én sohasem hallottam azt, hogy a hidegnek nem foga van, hanem foka. Mert kéröm, hiszen a szokás-mondás is úgy mondja: a télnek nincsen szöme, csak foga.

- Az igaz.

- Hát kéröm - fejteget tovább a kapás. - Azt példázza a mondás, hogy télön akármilyen ócska gúnya is, de gúnya lögyön az embörön. Mert máskülönben harap a hideg. Ha kis hideg van, akkor csak egy-két fogával harap. Ha nagy hideg van, mint most is, akkor tizennégy fogával harap. Ha még nagyobb a hideg, akkor még több fogával harap. Az eleven kéneső azt mutatja. Harminc fogat mutat, rá is van írva.

Hát bánom is én - gondolom. Nekem így is jól van. Csak azt kérdeztem még ezen természet-tudományi irányban a szőlőkapálás derék mesterétől:

- Hát nyáron miféle fogakat mutat a hőmérő?

- Nyáron? - kérdezte a kapás. - Nyáron nem nézöm, mert minek nézzem. Úgyis tudom, hogy nyáron meleg van. Az meg sohase baj, mert akkor érik a szőlő...

Úgy tetszik, mintha imitt-amott neki is volna valamelyes igaza.

1912

KUTYAVÉR A HAVON

Tél van, jól meglepte a határt a hó, minden aludni látszik, csend és némaság van a tájon. Ilyenkor nemigen járnak-kelnek az emberek a hidegben, amit nyilvánvalóan mutat az is, hogy az úton csak egy ökrös szekér mozog. Halad kifelé, a pusztának. Ritkaság az ilyesmit látni, mert errefelé nem szokás az ökrön való járás. Leginkább lóval haladnak. Nem is igen van itt szekér, hanem csak kocsi.

Most azonban úgy áll a dolog, hogy ez a szekér fáért megy ki az erdőbe. Barátságból, szíves-ségből, meg egy kis részért, amit a fából kap. Mert a szekér Savanya Jánosé, ami fa pedig kint van az erdőn hazahozni való, az a komáé, bizonyos nevezetű Franczia Péteré. Péter ugyanis, mikor árverezték a rőzsét az erdőben, rálicitált egy kisebb rakásra, ki is fizette, és most azt mennek hazahozni. Mindketten ott ülnek a szekéren, beszélgetvén. Van rá módjuk, mert az ökör nem szokott valami nagyon sietni. Azért mondják a lusta emberre, hogy lassan jár, mint az uraság ökre.

Ezek ugyan nem urasági ökrök, hanem csak célszerű szögény embör jószágai, bár úgy lehet, hogy ennél fogva még lassabban mennek. Alig hallatszik, hogy haladnak, pedig így a havas világban a csendek csendje ül a tájon. Nem mozog senki és semmi, még a varjak is eltávoztak jobb helyre, mert mit keressenek a havon? De éppen ezért, mikor némi zajt hall a hátuk mögött Péter, visszatekint.

- No - mondja -, gyün a kend kutyája, a kuvasz.

- A Talpas?

- Az.

Hát csakugyan. Jön a kutya, s ahogy a szekérhez ér, ugyancsak ugrál, és mint mondani szokás: nagyon hányja-veti a fülét. Ez kutyanyelven örömet jelent, s ha még trüsszög is hozzá, ez a legnagyobb fokú öröme. Azt mondja ilyenkor a kutya:

- Hiába akartok elszökni előlem, csak utánatok jöttem a tanyából.

A gondolatban való beszédre azonban azt mondja Savanya János:

- Az ördög bújjon beléd, miért nem maradtál otthon?

De a kuvasz csak ugrál előre-hátra a szekér körül, valamit kiabál az ökröknek, mond is valamit, amit Franczia Péter alighanem megért, szólván:

- Hiszen otthon hagyta a pulit házőrzőnek.

Ez némi megnyugtató volt, mert így a baj csak kisebb. De alig telik bele néhány minutum, már hallatszik hátulról a beszéd, hogy bek-mek belemek, mire feleli a kuvasz, hogy buff-buff balabuj. Mert jön ám a pulikutya is ész nélkül a szekér után, s a kis fekete gombóc állat szinte nem is szalad, hanem gurul a havon sebesen, mint a ballangógyökér, mikor az őszi szélvihar a pusztán kergeti. S közelbe érve, mondja a puli is ugyancsak:

- Engem sem lehet ám becsapni! Engem sem lehet ám becsapni!

A két állat bolondos táncot jár afölött való örömeiben, hogy megtalálták a szekeret. Savanya János ugyan jókedvvel legelteti a szemét a kutyákon, másként azonban ez baj, hogy eljöttek a tanyából. Mert ha a kutya így elszökik hazulról a gazda után, s az orra után menve megtalálja, azt visszakergetni nem lehet. A kutya hűsége mondja-e föl ilyenkor a szolgálatot, vagy hogy

éppen a hűsége tartja ott az úton levő, ennél fogva esetleg veszedelemben levő gazdánál: azt nem tudni, de annyi bizonyos, hogy azt sem szó, sem ütés el nem riasztja. Ha megverik, néhány száz lépésre hátramarad, de azután újra elősompolyog, és olyan szomorúan tud a szeme nézésével beszélni: ne üzz el, engedd, hogy veled lehessenek... A külső ember, ha a város felé megy kocsin, s észreveszi, hogy a kutya utána szökött, inkább visszafordul, így hazamegy vele a kutya is. Otthon azután a kutyát megkötik, s a gazda újból elindulhat. Mert egy rendes házőrző kutya ér annyit, mint egy borjú, s ha a kutya a kocsival a városba kerül, ott eltéved és elvész.

Itt ugyan nem a városba mennek most, hanem azért csak baj van. Mert a törvény szerint az erdőbe nem szabad bevinni a kutyát. Ha a csősz megtalálja a fák közt, lelövi.

Visszafordulni sem lehet a kutyák kedvéért. Mert itt most meg az a baj, hogy ökörrrel vannak. Lóval még meg lehetne fordulni, mert sebes járású. De az ökörrrel nem, mert akkor estig sem érnek ki az erdőbe. Pedig a rőzse már ugyancsak szükséges, mert hideg van, és a tüzelő Francia Péteréknél végképpen elfogyott.

A kutyai ügyben a szekéren megindult lassú tanácskozás utoljára is abban állapodik meg, hogy nincsenek itten már más tennivaló: hadd jöjjenek az állatok. János mondja:

- Majd oda parancsolom őket a szekér alá, a kerekek közé.

- Hát persze, hogy persze - feleli megnyugtatólag Péter, egyébként sem az ő kutyáiról lévén szó.

És mert senki sem tudta még ekkor, hogy mi következik.

Bárki bármit beszéljen, csak elér azért az ökör is oda, ahova kívántatódik, mert íme, idő múltán ott vannak az erdőben. Francia Péter tanulmányozza a rőzserakásokat, és bár még az ősszel vette meg a magáét, ráismer a mostani havas állapotában is. Mert, amikor licitált rá, ócska asszonyszoknyából való kék rongyból azután pántlikákat csinált, s azokat a rakásnak mind a négy sarkára odakötötte. Mert hiszen szólásmondás ugyan, hogy igaz jószág nem vész el, de e tekintetben az elővigyázat sohasem fölösleges. A rongyok például most megmondják Péternek az igazát, és egyben arról is tanúbizonyságul szolgálnak, hogy a rőzse egy sarkából sem lopott senki. Mert ha lopott volna, a lopott holmival elvitte volna a sötétben a rongyot is. Mert annyira már csak mégsem szemtelen senki, hogy nappal lopjon. Mert aki ezt tenné, az már csakugyan nem volna becsületes ember.

- Hát ez az no, ha mondom - vélte Francia Péter a rőzsére mutatva.

- Hóha, hó - szólta Savanya János az ökröknek, mire azok (nagy nehezen: egy szóra) megálltak. Ki is veszi azonnal a jármot a nyakokból, e nagy fehér szótalanságokat kötélre eresztvén. Azután rakják a rőzsét a szekérre, ami voltaképpen nem nagy munka, mert nem olyan sok a rőzse, hogy egy fuvarban haza ne lehetne vinni. A kutyák ülnek a szekér mellett, s nézik a dolgot. Ahogy a rakodással készen vannak, a szekérrúdra ül a két ember, és előveszik a tarisznyát. Enni kell. Az ökröknek nem kell enni adni, mert azok a tulajdon belsejükben viszik a tarisznyájukat, kérődzvén kedvükre. Az emberek szalonnát esznek kenyérrel, a kutyák kapják a bőrét meg a héját. Ha majd ettek, fognak, s indulnak mindjárt visszafelé: így csak talán nem lesz a kutyákkal semmi baj.

Ekkor a nem messzi csőszházból, amely eddig a hóban eltemetve aludni látszott, kijön a csősz, és feléjük tart. De nemcsak maga jön, hanem az unokája is beleakaszkodott, fogván öregapó kabátjának a zsebje szélét.

Öregapó mondja neki:

- Ne gyere Juliska, ne gyere kicsinyöm, mögfázol.

De a kis vakarcs csak belekullancskodik, és húzatja magát a zsebszélnél fogva. Így a csősz ráhagyja a dolgot s halad. Ahogy azonban közel érnek, a két kutya dühödt ugatással támadt rájuk. Azt amúgy is megtennék, hogy ugatnának az idegenre, mert a szekérnek és ökröknek védelmét kötelességüknek ismerik, de így étel idején különösen mérgesek, valószínű, hogy ilyenkor az állat az ennivalóját félti a közeledőtől. Mire Savanya János a szekérrúdról felugrik, az öreg csősz bot nélkül lévén, ugyancsak topog a kutyák előtt, tolván hátra a két kezével maga mögé a kis unokáját, hogy az ebek meg ne marják. A kislány azonban, mire Savanya odaér, hogy a kutyákat elkapja, már halálra rémült, reszket, sikít, ordít, kiabál.

Savanyaék kötelet vetnek a megdühödött veres kuvasz nyakába, és János a pulit a háta szőrénél fogva kapja el. De még így is alig lehet a kötélén tartani a kuvaszt, a puli pedig annyira menne neki a sikoltozó kisleánynak, hogy még a gazdája kezéhez is visszakapkod, hogy eressze.

Lehet, hogy az öreg csősz a legjobb szándékkal jött, de lehet az is, hogy némi bosszankodás volt benne. Lehet, hogy hivatali tekintélyét látta megsértve azáltal, hogy tudta és beleegyezése nélkül rakták föl a szekérre a rőzsét. Sőt, ez a valószínűbb, és a kutyák szörnyű megvadulásának az oka is ebben keresendő. Mert a kutya meg tudja érezni azt, hogy kiken kell ellenséget vélni. Mindegy azonban most már, bárhogyan van a dolog, a csősz tökéletesen dühös. A csőszházból a nagy ugatásra, jajveszékelésre és lármára kiszalad a háznép, és az öreg szörnyű haraggal kiabál nekik.

- Hozzatok ide a puskámat! Lelüvöm azt a disznó dögöt! Ne tőgye nehézségössé az én unokámat.

Savanya fogja a kutyákat.

- Csak talán nem lüvi kend le?

- Lelüvöm én - kiabál a csősz.

- De nem engedöm ám!

A csősz fia vagy veje azonban szaladva hozza már a puskát, és szalad utána a háznép is! Lűvés lössz. Az öreg kézbe ragadja az ócska mordályt, és a kutyára fogja. Azonban, ahogy ő takargatta az unokáját a kutya elől, úgy takargatja most Savanya a kuvaszt a puska elől.

- Ne bántsa kend, ne bántsa kend! - kiabálja.

A kötéllel odarántja a kuvaszt a lába közé, csizmáival átszorítja derekát. A csősz ordít:

- Eressze kend el a kutyát! Lelüvöm!

- Nem eresztöm! - ordít vissza Savanya, és a sok ordítás olyan lármát csap a havas erdőben, hogy a többféle fákon dolgozó napszámosok is előfutnak: talán embert ölnek itt.

Forog a csősz mindenfelé a puskával, hogy honnan találhatná el a kuvaszt, de forog Savanya is, a kutyával a lába között. Végül az öreg csősz, félig megvadulva azon, hogy a tekintélye így forog kockán, rálő a kutyára. Jól talált. A fejet találta el, a kutya megszűnik a gazdája lába között ugatni, megrogyan, egy szót sem szól, véresen a hóra esik.

Nagy láрма támad, az ökrök a lövéstől megvadulnak, majd elszakítják a kötelet, káromkodások hallatszanak, és a csősz, akit nagy indulatából a fegyverdörrenés észretérített, sietve vonul minden népével vissza a házba.

Franczia Péter fogja be az ökröket, Savanya nézi a döglött ebet. Véres feje mellett megáll a puli, és vékony, apró szűkölésekkel temeti a cimborát. De az egybegyűlt emberek is vetnek utána némi elismerést, szólván a riadalom után hirtelen beállott csendben:

- Kár érte...

- Jó kutya volt...

- Röndös kutya volt...

Savanya úgy érzi, mintha a torkát fojtogatnák. Nem szól semmit, mert attól tart, hogy talán sírva fakadna, ami mégsem volna illő. Csak némán emeli föl az öklét a csőszház ellen.

Azután elhaladnak a szekérrel, amely után szomorúan ballag a puli.

A kuvasz teteme ott maradt az erdőszélben, a havon.

A szekér már messze jár, de Savanya János olykor visszafordul róla, és átkozódva emeli az öklét a csőszház felé. Franczia Péter bólogat hozzá és azt mondja:

- Fiskálist köll fogadni.

Csakugyan, Savanya János ügyvéddel megy el a tárgyalásra, a járásbíró elébe. Mert ez olyan dolog, hogyha a tanya egyik sarka rámegy is, itt igazságnak kell történni. Egybegyűltek mindenek, panaszos, vádlott és tanúk is számosan. A fiatal fiskális izgatottan mozog köztük, mert bizonyára különös tetemrehívás ez. Az-e? Vagy kutyalövési ügynek nevezzük? Az sem, mert ez a törvény szerint nem más, mint idegen ingó dolog szándékos megrongálása. Ez a meghatározás Savanyát balsejtelemmel tölti el. Hiszen olyan kutya nem volt a határban. Azután csak ingó dolog. A kútveder az ingó dolog az ostorfán, mikor a szél fújja, nem pedig a kuvasz. Hát micsoda dolog ez?

De félre az elmélkedésekkel. A bíró a tárgyalásba kezd, és megkérdezi az öreg csősz, bizonyos nevezetű Szőke Hadadi Sándort, hogy hallván a vádat, bűnösnek érzi-e magát?

- Hát nem - mondja az öreg, és hivatali méltósággal lép előbbre -, mert én törvényösen töttem, amit töttem. Itt a bizonyosság...

És a belső zsebből előhúzza az erdőőri utasítást, amelybe bele van nyomtatva, hogy a kártékony állatot lelőni kötelesség.

- De - mondja a bíró - a kutya nem kártékony állat. Akkor nem tartanak a tanyákon, ha kártékony volna.

- De bizony csak - véli Szőke Hadadi -, kártékony az, ha nincsen kötve.

Ez érv. De most Savanya tanúi lépnek elő, és igazolják, hogy hiszen kötél volt a kuvasz nyakán, meg a gazda lábai között is volt.

- Itt - mutatja Savanya a lábait -, itt, a tulajdon két lábom közt volt.

- Hát pedig - mondja a csősz, bizodalmasan tekintvén a bíró felé (hiszen mindketten hivatalos emberek) -, én amellettt vagyok, amit mondtam. Az a kutya van kötve, aki láncon van, karó mellett.

- De a gazdája lába közül lötte kend ki?

- Hát ha onnan is - rángatja panyókára a vállát az öreg csősz -, akkor is csak törvénytelen állat volt. A törvény kötelez engöm.

A törvény... A csősz diadalmasan néz körül. Ki az, aki a törvény ellen mer? Savanya szomorúan kezdi érezni, hogy a kuvasz esete alighanem megbosszulatlanul marad.

Azonban okos ember a bíró, mert hiszen azért bíró. A csősznek most így adja föl a szót:

- Ha kendnek minden törvénytelen állatot le kell löni, miért nem lőtte kend le a pulit is?

Savanyaék pártján elfojtott kacaj. Ahán. Ez azután kérdés. Ez már teszi.

Az öreg csősz is meg van lepődve. Az ám. Csakugyan. Erre nem számított. Kezd megzavarodni. De azután hirtelen támad az ősz hajak alatt egy gondolat, és csendesen feleli a bírónak:

- Mert a csőszpuskának csak egy csőve van.

Hiába azonban minden furfang és okoskodás. A bíró kétszáz koronára elítéli a csőszet, amit az megroggyanva vesz tudomásul. Csak akkor éled, mikor tudatja vele a bíró, hogy büntetlen múltjára való tekintettel az ítélet végrehajtását felfüggeszti.

- Hanem - mondja tovább - kártérítéssel tartozik. A kutya árát meg kell fizetni.

- Hejnye, hejnye - csóválja a fejét öreg Hadadi Sándor.

- De pedig úgy, úgy - vélik Savanyaék, és a fiatal, szorgos fiskális azonnal meg is állapítja a kutya árát:

- Nyolcvan koronát ér a kutya!

Savanyának ez tetszik. Hálás pillantást vet az ügyvédre, és a kuvasz méltatásába kezd. (Az sem gondolta volna világéletében, hogy ilyen úri helyen fájlalódnak a fejek végette.) Mondja Savanya:

- Hát szép kutya volt. Nagy kutya volt. Erős, bátor... Az üsmert a határban mindönkit.

Mélabúsan teszi hozzá:

- Ugyan ütet is üsmerte mindönki a határban.

A tanúk komoly meggyőződéssel bólogatnak:

- Hát ami igaz, az igaz.

- No, de - mondja a bíró - nyolcvan koronát mégsem ér egy házőrző kutya.

- Hát kit így, kit úgy - véli Savanya -, kutyája válogatja, mög gazdája válogatja.

Hát ez az. Savanya így állapítja meg, hogy mi az a praetium affectionis. A magyar törvény sokkal szebb szavat talált erre a fogalomra. Úgy hívja, hogy: kéj-becsár.

A bíró előszólít egy tanút:

- Hát ismerte maga azt a kutyát?

- Hát - feleli sértődve a tanú -, már mögkéröm az urat, hát hogyne üsmertem volna. Úgy igaz, ahogy a sógor mondja: üsmert az mindönkit, mög ütet is üsmerte mindönki.

- No jó - mondja a bíró. - Hát mennyi pénzt adott volna érte?

A tanú előreteszi az egyik lábát, s gondolkozva nézi a csizmája fejét.

- Pénzt - szól -, pénzt nem adtam volna érte.

- Akkor hát nem is ért a kutya semmit.

Most többen is szólnak:

- Dehogynem, dehogynem. Ért az. Csakhogy nem szokás kutyáért pénzt adni. A kutyát cserélni szokás.

- Azután mit adott volna cserébe?

A tanú megint gondolkozik, a bíró meg türelmetlenkedik. Valóban, a kéj-becsár megállapítása nem egészen könnyű dolog.

Az ember széjjelnéz, hátratekint, mintha a többitől várná beszédéhez a jóváhagyást.

- Hát egy birkát löhetött volna érte adni.

- Milyen birkát? Valami kis bárányt?

- Nem. Öreg birkát.

- Mit ér egy öreg birka?

- Hét-nyolc pengőt.

- Jól van - állapodik meg a bíró a dologban. - Tehát egy nyolc forintot érő birkát adna a kutyáért, ha megvolna.

A tanú helyénvalónak találta a teljes igazság kedvéért még egy megjegyzést tenni.

- Már, kérem alássan - mondja, és lassan sikálja a keze fejével az állát -, én nem adnék érte még egy kis bárányt se, mert neköm van kutyám. Hanem ezt úgy köll fölfogni, hogy akinek nincsen kutyája, annak mögért volna egy öreg birkát...

Jól van ez már így is. A bíró a különféle körülményeket mérlegelve, huszonöt koronában állapítja meg az elpusztult kuvasz árát.

- Hallotta - szól Hadadihoz -, huszonöt korona. Ennyit tartozik kártérítésben fizetni.

Az öreg csősz fél szemmel néz a bíróra, azután kérdezi:

- Mennyi az, kéröm?

- Mennyi? - mondja a bíró. - Hát hogyan mondjam? Huszonöt korona az huszonöt korona.

- Nem értök én ahhoz - feleli Szőke Hadadi elütőleg. - Hanem, hogy mennyi pengőben?

- Tizenkét forint ötven krajcár. Ennyit fizet kend. Belenyugszik?

Az öreg elszomorodva feleli:

- Hát, ha muszáj...

Azonban Savanya János áll elő:

- De kéröm alássan, én mög keveslöm azt a pénzt a kutya árában.

- Elég az pedig, hallja - inti le a bíró.

- De kéröm, vesztességbe, szomorúságba, fájdalomba miért volna az elég?

- Azért - mondja ki a bíró az igazságot -, mert a kutyának nincsen szalonnája.

Öreg Szőke Hadadi sietve gombolja ki a mellényt, hogy a pénzeszacskót elővéve, azonnal fizessen. Amíg följebb nem megy a kutyának az ára. Savanya a pénzt zsebre teszi.

- No - mondja a bíró, az ügy sikeres elintézése után -, most már nincsen baj semmi, ugye? Meg vannak elégedve mind a két oldalon?

Szőke Hadadi fölhúzza a vállát, legyint a kezével.

- Hát a bírság... mindegy, no. Ha így van az ítélet, hát így van. De én már embörrel ezöntúl nem találkozhatok odaki, hogy mög ne kérdözze túllem: mikor mögy kend mögint kutyára vadászni, Sándor bácsi?

Savanyáék gúnyosan mosolyognak. Mert hiszen ha csak ennyiből állna a dolog. De van folytatása is. Öreg Szőke Hadadi Sándor nevéből a mai naptól kezdve a Szőke név kimaradt. Mától kezdve a helyét a Kutyavadász gúnyszó foglalta el. Hatalmas úr az Isten, de ezt a nevet róluk többé még ő sem veszi le. Idővel, amikor az öreg csősz már nem is él, és a Juliska unoka lesz férjhez menendő, csak úgy fog arról a pusztaszélen a szó verni:

- A Kutyavadász Hadadiék Julcsájának holnap kötik be a fejét.

1912

A NAGYVÍZ

Hetvenhétben néhány esztendőre elszakadtunk az ősi várostól, mert édesapámék átmentek Makóra lakni. A nagyvendéglőt bírták bérbe a püspöki uradalomtól. Ott jártam iskolába, s hetvenkilenc tavaszán a harmadik gimnáziumi osztály küszöbét tapostam. Kis algimnázium volt, a reformátusok tartották fent, a négy osztálynak igazgatóstul együtt csak négy tanára volt. De abból is egy egyúttal pap is volt, Szalárdy Antal tiszteletes úr. Ha a tiszteletesnek délután el kellett menni temetni, akkor már valamelyik osztály tanár nélkül maradt. Ilyenkor engem küldtek le az első vagy a második osztályba, hogy tartsam meg az órát, azaz, hogy húzzam ki valahogyan az időt a négyórai csengetésig. E megtiszteltetés kedves anyámékat boldoggá tette, én pedig szigorú igyekezettel tanultam, hogy méltó maradjak a bizalomra. De kellett is erősen tanulni, mert alig nyolc-tizen járván egy-egy osztályba, körülbelül minden órán minden gyereket fölhívtak a leckéből felelni. Nem lehetett úgy spekulálni, mint itthon a népes piaristagimnáziumban tettük, hogy ha ma feleltem latinból, bizonyos, hogy két hónapig nem kerül rám a sor. Szóval, ott nem igen heverhetett a könyv, ha az első helyet meg akarta tartani „az ember”. De mégis, ezen a hetvenkilencediki hideg, szeles márciusi estén nemigen ment a tanulás. Cajus Julius Caesarnak az írásai lettek volna a soron a gall háborúról: Tota Gallia divisa est in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, meg mi egyéb, de hiába, nem ment, mély aggodalom ülte meg a szíveket Szeged iránt, amely már napok óta vívta az élet-halál harcot. Kedves apám sűrűn bejött a kávéházból a szobába, pipáját a dohányos-szitából megtöltötte, s elfeledett rágyújtani, a lámpába tekintett mereven, kinézett az ablakon a sötét piacra, nagy, piros, selyemkeszkenőjével törülgette a homlokát, anya kérdezte tőle: mi lesz, mi lesz? Az öreg csak legyintett egyet némán a kezével, s szóval kiment, hogy újból bejön.

Március tizenkettedike volt, Gergely napja jött, s régi paraszti időjövendölés, hogy Gergely meg szokta rázni a szakállát. Vihar volt ekkor is, rázta az udvaron az akácfák ágait, s a nagy-piacon süvöltve ütközött bele a házfedelek sarkaiba. Szegednek vége - sóhajtotta anyám, s az ablakon át behallatszott, hogy emberek mennek el az ablak alatt, és szintén azt mondják: Szögednek vége... Gergő sógor mögrázta a szakállát.

Ilyen körülmények között nem bírtam törődni azzal, hogy Gyula császár idejében hol laktak a belgák meg az akvitánok. Letettem a könyvet, s kimentem a kávéházba. Az urak az emeleti kaszinóba járván, a város egyetlen kávéháza a jómódú polgárság gyülekezőhelye volt. A makói népviselet tisztos fekete ruhájába öltözött gazdák, nagy tajtékpipájú zsidó gabonakereskedők, néha egy-egy ősz szakállú török zarándok, aki Gül Baba felé való budai útjában pár napra megpihent, ez volt a kávéház rendes esti képe. A búzakupecsek a Lloydot és a Fremdenblattot olvasták, a török egyfolytában szívta a cigarettáit, a gazdanép a billiárdokon játszott piramidlit meg russische kéglit, vagy pedig az asztaloknál gyertyavilág mellett rufmáriást és preferánszot. Ezúttal azonban nem volt a kezekben sem újság, sem kártya, sem dákó. Valami nagypénteki szomorúság és csönd lakozott a máskor oly kedélyes, egyszerű, nyilvános helyen. A szomszéd város nehéz sorsa mély kedvetlenséggel töltötte el a népeket. Valami különös megilletődés volt ez. Szeged még állt, de már mindenki sejtette, tudta, hogy ezen a viharos, süvöltőszeles éjszakán el fog veszni. Egy tisztos polgár, Görbe Sámuel presbíter mondja egy asztalnál a nagy csöndben:

- Az volt igaz, amit Madarász mondott az országgyűlésen. Tízezer katonát kellett volna kirendelni a szegedi töltésekre, hogy fölváltanák az elfáradt népet. Nem tették. Majd megbánják még. Úgy lehet, a jövő tavaszon mi is erre a sorsra jutunk. Nem tudják azok az urak odafönt Budapesten, hogy mi forog itt kockán, ha a Tisza megharagszik.

- Nono - mondta Diós-Szilágyi uram -, a rabokat már elvitette. Hogy valahogy bajuk ne essen. Azok voltak az elsők.

Valami végtelen fájdalom és elszomorodás vett rajtam erőt, ahogy ott az emberek ezeket a szavakat beszélték. Makón szerettem lenni mint gyerek. A nagyvendéglő udvarának változatossága az ő különféle népeivel, medvetáncoltatókkal, torontáli sváb parasztokkal, akik franciául beszéltek, savoyard majmosokkal, a gülbabás törökökkel, a megyegyűlésekre érkező vidéki, előkelő urakkal, mind-mind lekötötte a gyermeklélek figyelmét. A pajtások között jó cimborák, az iskolában kedves lelkű tanárok, s a kávéházban, ha nem volt lefoglalva az asztal, szabad volt billiárdozni: mi kell a gyereknek egyéb? Semmi vágyat nem éreztem haza, a város és a rokonok iránt. E pillanatban azonban, amikor kimondatott, hogy Szegednek vége, a hirtelen támadt fájdalom erőt vett rajtam, s kimentem a kávéházból az udvarra, hogy ne lássák a könnyeimet. S az udvaron is, az állás alatt azt beszélték a kocsik mellett a kocsisok, hogy Szegednek vége, mert Gergő ugyancsak rázza a szakállát. Nincsen az a töltés, amelyik ezt a szelet kiállja.

A szülővárosnak vége van tehát... Voltaképpen nem is szülőváros. Cegléden születtem a régi vasúti állomáson. Irtózatos nagy hideg volt hatvanhat karácsonyán, így nem is vittek be keresztelni a városba, hanem a papot hívták ki az állomásra. Aminél fogva előállott az a sajátságos helyzet, hogy sosem voltam még abban a városban, amelyben a keresztlevél szerint születtem. Aminél fogva ismét meg csak az a helyzet, hogy csak az a város a szülőváros, amelynek a földje apáék és nagypapáék csontjait barátságosan méhébe fogadta.

Ezen éjszaka csakugyan elveszett Szeged. Másnap kora reggel már tudtuk. Makó ugyan akkor még meglehetősen távol esett a forgalmas világtól. Vasútja nem volt, a Maroson gőzös nem járt, ma sem jár. Kocsival közelebb útja lett volna a tápai kompon át Lele felé, de arra a rossz út miatt nem járt senki. Inkább a másik úton jártak, Torontál megyén keresztül. Erre ment az a kétkerekű talyiga is, amely a postát vitte, ha ki nem rabolták az útonálló, azután aztán szuronyos, fegyveres katona ült a kocsis mellett a talyiga bakján. A csendőrség nemsokára véget vetett ezeknek az állapotoknak, de akkor bizony még nem nagyon volt bátorságos az út. Táviróhivatal azonban volt már akkor is, oda érkezett az első hír, s onnan szétfutott a csendes városba nagy hirtelenséggel. Arról azonban, hogy mekkora a veszedelem, hogy nagy-e a baj, vagy csak olyan, ami könnyen kiheverhető, nem tudott senki. Talán a hatóságok tudtak róla, de még nem publikálták. Volt ugyan egy hírlap, de az csak egy héten egyszer jelent meg, szombat esténként. Annak a tudósítására tehát néhány napig még várni kellett. A talyigás posta sem járt, hogy legalább a kocsisa valami hírt hozhatott volna.

Délután kezdtek kocsikkal érkezni az első menekültek a nagyvendéglő udvarára. A két legelsők festett képű lányok, akik viháncolva ugráltak le a kocsiderékből. Az emberek bosszankodva mondogatták, ahogy a szegedi kocsik jöttére a kávéházból kicsődültek: hát előbb a rabok, azután ezek... Később azután jöttek mind többen mások is. Azonnal mindjárt megkezdődött a menekültek szétszállásolása, ruhaosztás, élelemosztás, és a nemes csizmadia-testület olyan alkalmas patkolt-csizmákat osztogatott, hogy azokhoz fogható kevés tartózkodik a világűrben.

Estefelé jött egy kocsi rokon is. A túlsóparti szőregi rác fuvarosok ugyancsak kihasználták a bajt. Rendes körülmények között „féderes üléses, kivágott derekú”, szóval az azon idő szerint való fölfogás szerint „úri” kocsin négy forint volt a fuvar taksája. Ekkor azonban a kukoricaszáruléses trágyahordókocsiért is elkívántak harminc forintot.

- Még jó, hogy ennyiért is lehet kapni ilyen nagy forgalomban - mondta rá a menekültek keserű humora.

Szóval egy kocsi rokon jött. Vége-hossza nem volt a faggatásnak, hogy hát mi történt, és hogy hát a többiekkel mi van? A napok óta tartó izgalomtól, a földönfutóvá válástól, a hidegtől elcsigázott szegény hazátlanjaink nemigen tudtak a kérdésekre felelni.

- A töltés átszakadt, a víz bejött, menekültünk. Hogy a többiekkel mi van, nem tudjuk.

Még csak a borzalmakat sem beszéltek. Elfásulva szótalánul ültek, s az elébük tett melegítő italokra olyformán néztek, mintha azt kérdeznék: hát ilyen is van még a világon?

Másnap reggel, ahogy a könyveimet szíjaznám össze, apám szólt, hogy ma ne menjek föl az iskolába, fog a kocsis, menjek át vele Szegedre, s ha van ott még rokon, hozzam el. Mert talán azért nem jönnek, mert nincsen alkalmatosság, amin jöhetnének.

A megbízatás nagyon megörvendeztetett, s vidáman készülődtem az útra. Nem ritkán jut eszembe ez a kis epizód, de ahányszor csak az eszembe jut, mindig el tudok gondolkozni az akkori meg a mostani gyermeknevelés fölött. Ma aligha jutna akár nekem, akár más szülőnek eszébe, hogy egy tizen-harmadfél éves gyereket olyan körülmények között, mint akkor voltak, megbízatással útra bocsásson. Abban az időben ez egészen természetesnek látszott. Mint már nagyvendéglőnél szokás, volt ugyan elég léhűtő a háznál, de ezek nem ismerték a szegedi rokonok lakásait, s nem jutottak volna semmire. Azonfelül ott volt a rettentő hosszú és hegyes, kiviaszkolt bajuszú, negyvennyolcas öreg huszár, a Sándor kocsis, annak a szárnyai alatt elereszthettek, mert az tapasztalt ember. Mint néhány forradás mutatta a mellén, annak idején a kozákok dárdáit is megtapasztalta.

A kocsit jól ellátták gúnyával, pokróccal. Sándor bácsi a bakon az úti pipára gyújtott. Vasút nem lévén, egyúttal fuvarosok is voltunk, s a kocsi bejárt hol Vásárhelyre, hol Szegedre. Az öreg Sándornak rettentő hosszú cseréppipája volt, abban egy tömet dohányynak el kellett tartani akár Vásárhelyig, akár Szegedig. Pedig Szegedig akkor körülbelül három óra volt az út. Hát mentünk, a szürkék kocogtak, átmentek a Maroson, a kiszombori erdőben (azt is kivágták már azóta), kékes köd legelt a makkfák lábában, áthaladtunk Ferencszálláson, elértünk Klárafalvára, amelyet rácul Kukutyinnak hívnak, s ezen minőségben ott van a világ közepe, másodsorban az értelmetlen embert oda szokás küldeni zabot hegyezni. Az útszéli vendégfogadó ajtajára oda is volt írva nagyobb igazság szempontjából: „Itt a világ közepe, ha nem hiszed, gyere be.” Ezúttal bajos dolog lett volna belemenni, mert tele volt az országút szemközt jövő kocsikkal. Utasaik meg is bámultak minket: szerencsétlenek, hova mentek ti oda, ahonnan mindenki menekül? A fogadó előtt sok kocsi állott, hideg volt az idő, s az emberek pálinkával élesztgették magukban a melegséget. Sándor bácsi sok bajjal parancsolhatta ki magának a kocsira a maga porcióját.

A belső részek melegítésének elég tétetvén, a szürkék tovább kocogtak. Átmentünk Deszken, s azon túl már, valamely útkanyarulatnál, a lapos tájon odalátszottak a magasabb szegedi épületek. A tornyok és a belső város kétemeletes házai. Később, Mikes Kelemen szerint, sok más vidékre helyezte el a kenyeremet az Isten, több ízben voltam esztendőn át távol várostól, hazától, de a visszatéréskor soha nem éreztem azt a kimondhatatlan örömet, mint ekkor, ahogy a város tornyait megláttam. Ide csakugyan illik az a frázis, hogy szerettem volna, ha szárnyai nőnek a lovaknak, s biztattam is Sándor bácsit, hogy gyorsabban, gyorsabban, Sándor

bácsi azonban csendesen szolt vissza a nagy pipa mögül, hogy lassan érünk messzire, ifjú, amiben megint neki volt igaza.

Kétszeresen is. Már ahogy Szőregre értünk, mondták a szemközt jövők, hogy hiába mennek, úgysem eresztik be magukat sem. Hiába lett volna minden sietés. Újszegeden, amely akkor Torontálhoz tartozott, a vármegye lovas pandúrjai meg is állították a kocsit. Nem lehet bemenni, mert nagyon sok a hajóhídon a szemközt jövő. Nem szabad ellenük menni. Tanácstalanul álltam. Az egész úton a szabadító hős szerepében tetszelegtem magamnak, most meg íme, csak az vagyok, ami vagyok: gyámoltalan gyermek. Valaki mondta azután, hogy hiszen gyalog be lehet menni, Sándor bácsi is mondta, hogy csak menjek be, ő majd megvár. Így az öreg fahídon tolongók között átfurakodtam, s egyszerre elvesztem, eltűntem a nagy sokadalomban. A belső városnak egy kis része, a legmagasabb hely mindjárt a Tisza-parton szárazon maradt, s most minden élő, aki el nem szaladt hazulról, erre a kis darab szigetre szorult. Itt eleven, nyüzsgő élet élt, miután a siralom jajszávain már mindenki átesett, és az Istenbe vetett törhetetlen bizalom nyomán, a megpróbáltatás után, az új erő beleköltözött az emberekbe.

Ó, hiszen bizonyára maradt még szomorúság, nyomorúság és kétségbeesés, de azok e helyeken nem mutatkoztak, s elbújva voltak szokásuk szerint. E kis sziget néhány utcáján sietve jártak az emberek, s bár akkor még nem volt divat a sárga cipő, sokan mégis abban jártak, mert nem volt rá érkezés az új borjúbőrcipőt, amit akkor még nem árultak feketére festve, be is subickolni. A parti töltésen gyékényponyvák oltalma alatt hevenyészett vendéglők, sült a hús a szabad tűzön, és pirult a vaslábasban az illatos tarhonya.

Ahol víz volt, de sekélyebb, padlókon jártak az emberek, s az egy-két itthon maradt fiáker is fuvarozott a vízben azokon a helyeken, ahol olyan sekély volt, hogy nem folyt bele a kocsiba.

Beljebb, a mély, vizesebb utcákon különféle vízi edények jártak-keltek, a halászladiktól kezdve a műszaki katonák vaspontonjaiig; volt, aki hirtelen összebarkácsolt tutajon, volt aki mosóteknőben haladt a dolga után. Hűvös idő volt, de napfény feküdt meg az elöntött várost, s a belső részekben, ahol a víz romlását még állták az erős téglafalak, olyan volt, mint valamely Velence, bár a víz piszkos volt és szemetes, s ott, ahol festékkereskedéssel is foglalkozó matralista-boltokat (a fűszerkereskedés neve volt ez akkor a Materialen-Waaren-Handlung nyomán) öntött el, ott az elolvadt festék folytán tarka-barka volt a színe. Ilyen volt a színe az elöntött patikák körül is. Itt az volt a furcsa, hogy vízi jószág, a kacska meg a liba is belepusztult az áradatba, amelynek a vizét a sok beleolvadt patikaszer megmérgezte.

E kavarodásban, ami akkor volt, kerestem a rokonokat. Az egyik szerencsével járt, a háza kint maradt a száraz szigeten, s neki is, mint a szárazon maradt többi kevésnek, abban főtt a feje, hogy hol adjon helyet annak a sok hajléktalanul maradtnak, akik az ősi röögőktől a nyomorúságban sem akartak távozni.

Sokan, történetírással foglalkozók, úgy vélik, hogy az egykor három községből állott város neve az egykori, írástalan időkben Sziget lett volna. Ezen elmélkedés akkor valóra vált, a megmaradt rész csakugyan sziget volt, arra menekült, aki bírt, és lakót találtak a házak pincéitől a padlásig.

A másik rokonnak amolyan félszerencse jutott osztályrészül. Mint a vásárra járó mészáros szokta volt hazatéréskor mondani: no, anyjuk, hatvan forint a nyereség, kilencven a veszteség. Nyomdász volt, könyvkereskedő, lapkiadó, s abban az időben már özvegy asszony. A villamos most éppen ott szaladgál, ahol akkor nagy háztelkének virágoskertje állott. A ház a szigeti emelkedés oldalában feküdt. Másfél méteres víz állott meg a telken. A ház alacsony volt, azt elvette, s apránként dűledezett, hol egy fal, hol a másik omlott össze. Az udvar

emelkedő részén az újabb nyomdaépület már magasabbra készült, csak a küszöbig ért a víz, és nem is haladt tovább. Oda menekültek s oda hordták a boltból is, a házból is, amit lehetett. Hordók voltak az udvar vizén, a hordókra keresztben létrák fektetve, ez volt a járda, s ahogy omlott be apránként a lakóház, innen csáklyázták ki azokat a tárgyakat, amik a víz színén úszva maradtak. Amit nem értek el csáklyával, annak utánaküldték a kutyát. Kihozta, és mondhatni, házbeomlás még kutyának annyi örömet nem okozott, mint éppen ennek.

Mikor odaértem, éppen egy kis derű futott át a szomorúságon. Az omló házból valahogy kicsáklyáztak egy nagy aranyrámás tükröt, s más helye nem akadván, felakasztották a kapubolt alá. Ott volt menekült egy szegény öreg rokonasszony is, az ennek láttára siralmasan mondta:

- Ne oda tegyék, sógorasszony, azt a szép tükröt, mert ott lekopik, mert ott mindenki belenéz.

Nevettek a nyomorúságban, bár aznapon aggodalmas volt, hogy nem hág-e följebb a víz? Mert akkor vége a sok drága nyomdagépnek. Úgy volt azonban, hogy a felsőbb hatalmak már megelégtették a szíjostorsuhogtatását: a víz megállott. A néni, akit menekülésre invitáltam, a nyomdaház ablakaiból átnézett a telek túlsó oldalára, ahol apránként rogyogattak a vízbe annak a háznak a falai, amelyben egy élet boldogságát élte át. Megköszönte a szívességet, küldte a rokoni tiszteletet, és azt mondta:

- Eredj csak haza, fiam. Mondd meg otthon, hogy amíg itt minden össze nem dől, addig én innen nem megyek el sehova.

1912

EGY A NÉP KÖZÜL

Gyerekkoromban új udvaros került a házhoz. Apám nagyvendéglős volt, oda sok udvaros kellett, volt talán négy is. Egy, aki a megszállott utasok ruháit takarította, a másik a fahordást meg a tüzelést látta el, a harmadik a vendégkocsikat látta el, szedte az istállópenzt, árulta a kocsisoknak a szénát, szalmát, faggyúgyertyát, a negyedik pedig egyebet sem csinált, csak örökké fát vágott. Nem volt abban az időben még a favágóipar úgy kifejlődve, mint most. Házi személyeknek kellett azt végezni. Így azután volt vendégudvaros a Lohndiener, a konyhaudvaros a Küchenknecht, az udvari udvaros a Hofknecht, favágó-udvaros a Holzknecht. Mind magyar volt, de azért német nevük is volt, mint ahogy a fogadósság mesterszavai leginkább német eredetűek is.

Ezúttal azonban a legalsóbb rangú udvarosságra, a favágó-szakmára, nem magyar ember került, hanem egy román legény, valamelyik Csanád megyei faluból. Egy szót sem tudott magyarul, de amúgy csinos, fürgé, eleven, csak úgy beszélt kifelé az okosság a két fekete szeméből. Volt egy pár csizmája, talán két rend fehér ruhája, egy ködmőne, meg egy szalmakalapja, amit maga font még otthon. A neve Redzsep Juon, ami azt mutatja, hogy nem tiszta román volt, hanem valami szerencsés beolvadás, talán még a török időkből, mert a neve törökül okos embert jelent, olyan okos embert, aki az eszénél fogva tanítani tudja a tudatlanabb népet.

Juon tehát beköltözött favágói helyiségébe, s buzgón fogott a munkához. Egész nap szólt a fűrész és csattogott a fejsze a fás-színben. Rendes táplálkozáshoz jutván, a vékonyka legény emberesedni kezdett, s az arca színre kapott. Egyéb átváltozásokon is kezdett keresztülmenni. Írni tudott, papírt vett tehát, azt összevarrta könyvbe, s beleírkálta a magyar szavakat, amiket hallott. Azután pénzt kért ki a fizetéséből.

- Ruhára kell?

- Nem - mondta János (mert a Juon is átalakult) -, a ruha ráér. Könyvet vásárolok.

A kisváros egyetlen könyvkereskedésében román-magyar szótárt vásárolt János, s este az istállóban, a kocsisok között, a falra hosszában felragasztott faggyúgyertya fényénél János tanult. Tréfálták, nevettek, gúnyolták érte, János ilyenkor felnézett a könyvből, s csökönyösen, határozottan mondta: magyarul akarok tudni. *Bun* akarok tudni magyarul.

Nem telt bele sok idő, János már a második könyvet vette meg a „Gaál és Gömör” boltjában. Ezúttal már magyar-német szótárt. Mert „németül is akarok tudni”. Nyelvtan nem kellett neki, a szótárak segítségével haladt előre, ritka szép gyorsasággal.

A nép embereiben néha különös nyelvérzékek lakoznak. Ismertem Novibazárban egy Szimkó nevű délszláv legénykét, aki félig segédje, félig szolgája volt annak a vállalkozónak, aki a zászlóaljunknak az élelmiszert szállította. Érintkezésünk volt vele naponta, mert ő porciózta ki a szakácsoknak a főznivalót. A Szimkó beszélt minden balkáni nyelven, s egyformán tárgyalt a német számvevő-ör mesterekkel meg a magyar napos-káplárokkal. Egy évi lentlét után híre jött, hogy megyünk haza, a helyünkbe egy zászlóalj jön a harminchetesektől. Mondtuk is a Szimkónak: no Szimkó, jönnek a románok, azokkal majd hogyan beszélsz? A Szimkó nevette: Majd megtanulom én azt két hét alatt. Mondtuk: nem jól beszélsz Szimkó, egy esztendő alatt sem tanulsz meg, nehéz az nagyon, románul dunyezózni. De Szimkó csak nevette: ahogy a magukét megtanultam, úgy megtanulom azt is. A magukét is két hét alatt tanultam meg. Hát csakugyan, a dolog nem tréfa, de úgy történt. A harminchetes zászlóalj a felváltás napja előtt valami három héttel előre küldött egy kis csapatot, hogy tájékozódjon a

szolgálati viszonyok felől. Leginkább útszolgálat volt ott, amit a berlini szerződés szerint hivatalosan úgy neveztek, hogy a Boszniából és Hercegovinából Törökországba vezető kereskedelmi utak biztosítása. Derék albán testvéreink ugyanis ugyancsak betyárok szoktak lenni, és azoknak az uralma alól kellett felszabadítani az utakat. Azért jött le tehát előljáróban egy kápláralja fiatal román, hogy ezeket az utakat megismerjék, mert rendes térkép nem is volt még csinálva abban az időben a tájékról. Hát leérkezett a húsz rumuny, és az ételükhöz való holmit szintén a Szimkó porciózta ki nekik. A Szimkó az első napon hallgatag nézte a lassú járású, nehéz embereket, de másnap már kezdett beszélgetni velük. Az „ungye masina, pringye lumine” alapján hamar megtalálta az albán-román kapcsolatot, s nem telt bele két hét: a Szimkó beszélt románul.

Igaz ugyan, hogy a közönséges beszédben ehhez a tudományhoz két-háromszáz szónak az ismereténél több nem kell, de mégiscsak érdekes ez a dolog, mikor nyilvánvaló, hogy az iskoláinkban nyolc esztendőn át tanítják a gyerekeket bizonyos idegen nyelvekre, és a gyerek mégsem tud azon a nyelven beszélni. Míg a Szimkó két hét alatt dunyezózott románul minden javított és bővített mondaton nélkül.

Ez olyan dolog, hogy egészen ráillik a Mikszáth-féle elméletre, hogy az ember egy esztendei tanulás után egész rendesen belegyakorolhatja magát az egérfogás tudományába, de a macska ezt már hathetes korában is érti.

Amilyen volt a Szimkó odalent a nagy kopár sziklák között, olyan volt idehaza Juon Redzsep a lapos és tág mezőkön a nyelvi tudások állapotában! Ha már Redzsep valaki, akkor annak muszáj okosnak lenni. Miért? Ki tudná megmondani? Talán a titokzatos hetes számnak van ehhez köze, mert a redzsep arabul meg a hold járása szerint számított esztendőnek a hetedik hónapját jelenti. S a hetedik hónapban született gyerekek táltosok szoktak lenni, így van ez a magyar hitben is...

Egyébként az ördög bánja ezeket a babonákat: csak a tényeket állapítsuk meg. A tény pedig az, hogy Juon példátlanul nagy hirtelenséggel megtanult magyarul és németül az istállók faggyúgyertyái mellett a könyveiből.

Azután egyelőre nem tudom, hogy mi történt Juonnal. Mi haza kerültünk apámékkal a szelíd kisvárosból az urbsba, s az onnan való többi emlékek között elfeledtem Redzsep Juont is.

Évek múltán, ahogy itthon az „Európa” nevű vendégfogadó előtt elmegyek, a bejárat lépcsőjéről rám szól valaki örvendező hangon.

- Jó reggelt kívánok, ifjúr.

Föltekintek. Egy tekintélyes férfiú állott a lépcső legmagasabb fokán. Kék uniformis a testén, aranyos tengernagyi sapka a fejében: ez a portás. És ez a Juon Redzsep.

No, ezen a találkozáson igen megörültünk, és ez jó volt. Valóban, mily kevés ember van, aki a neki tett szívességekre emlékezik, s lám, Juon emlékezett előkelő portási mivoltában arra az időre, amikor a magavágott fákkal hajnalonkint a gyerekszoba kályhájába begyújtott, emlékezett a gyerekekre, aki a lompos román ködmönéért nem nevette ki, s aki vele a fényesen kivilágított istállók sarkában, német tanulmánya közepette, a derdidasz rejtelsei felől tanácskozott.

No, azután megint múltak az idők, és az évek suhantak egymás után. Juon Redzsepét megint csak elfeledtem. A sors esztendőkön átal az ország határain kívül vetett. Valóban egyéb gondom is volt, semhogy azon tépelődjek: mi van most Juonnal. Teljesen és végképpen elfeledtem a kint való életben.

Néhány év múltával a sors megint hazahozott. Pár évig legénykedtem még, és sokszor megfordultam az „Európa” nevű vendégfogadóban, de Juont már nem találtam ott. Gondoltam: alighanem elveszett, eltűnt - talán mint afféle törekvő ember, kiment Amerikába szerencsét próbálni. Megint csak kitörültem Juont az emlékezetemből. De azután, amidőn jegyben jártam, s hivatalos voltam a jövődő ipám asztalához baráti vacsorákra, egy alkalommal, ahogy a konyhán mennék keresztül - mert a régi magyar házaknál a szobába a konyhán keresztül vezetett az út, és a ház asszonyai, leányai ott voltak találhatók, nem pedig a szalonban sláfrokban -, hát ott a konyha sarkából rám szól valaki:

- Jó estét kívánok, ifjúr!

Ránézek a közbeszólóra: hát ez Juon Redzsep.

No, ennek megint örültünk.

Kérdezem ezután a szobában, hogy miként kerül ide a konyhába Juon Redzsep?

Mondják, hogy nincsen ott a konyhában semmiféle Juon Redzsep.

Mondom, hát már hogyan volna ott, mikor ismerem. Favágóudvaros volt az apámnál, azután meg portás az Európa-fogadóban.

Mondják, hogy az lehetetlenség, amiket beszélek. Mert aki férfi a konyhában van, az sohasem volt román, hanem magyar ember, a neve: Regyep János. A foglalkozására nézve esernyőművész, és az ura a szakácsnőnek. A szakácsnő külön lakik, és a János azért szokott esténként eljárni, hogy hazakísérje az asszonyát. Ha marad ki valami étel: kap vacsorát is, mert igen rendes egy pár, és Regyep a házbeli esernyőket ingyen szokta reparálni.

Elhallgattam, gondolván, hogy miért rontsam egy kiképzett és alkalmas esernyőművész tekintélyét. Tőlem művészkedhetik a világ végezetéig esernyői tekintetekben. Nem is szóltam azután erről többet.

Később is láttam azután Juont a konyhában néhányszor, de azt is hallottam, hogy nem valami jól élnek. Az asszony idősebb volt, mint a férfi, és féltékenykedésekkel gyötörte a csinos Jánost. Alighanem talán el is váltak, az asszony a szolgálattal felköszönt, elment, s ezután ismét nem hallottam semmit Jánosról.

Egyszer kint a tanyák között megyek az úton, gyalog, igyekeztél valahova az apostolok lovain. Hétköznap, ha nincsen valamerre a környéken hetivásár, néptelenek ezek az utak, mert mindenki a földeken dolgozik. Már messziről látni, hogy jön szemközt egy ember, nem tanyai, mert pantallóban van meg keménykalapban, a hátán nagy batyu és sokféle ligő-lógó holmi. Miféle gyalogkereskedő lehet ez? Mert nemigen járnak így a tanyák közt. Gyűrűs zsidó már régen nincsen ezen a tájon, az olajkáros is kiveszett, sőt az ablakostót, meg a drótostót is ritkaságszámba megy. Az edényféle elég olcsó, nemigen drótoztatják már, ha eltörik, kivetik a szemétre és újat vesznek. Ha ablak törik ki, vásárolnak hozzá üveget meg kittet a városban, s beablakozzák maguk. Még a tanyai boltban is lehet kapni ablaküveget, olyan aprókat, amilyen a tanyákon szokott lenni. Jó az oda, mert úgyszólván csak télen tartózkodnak a szobában, meg éjszaka, amikor tudvalevőleg nem túlságosan sok szükség van ablakra.

Szóval hát kifelé lehet ez a kereskedelmi vándor? Rongyszedő nem lehet, mert a tanyán nincs rongy, ott mindenféle elszakadt gúnyát felhasználnak valamire. Kötöző-madzag lesz belőle a karózott gyümölcsfához, vagy bél a legrégebbfajta világítóeszközhöz, a tatárhoz, vagy pedig a felhasogatott rongyszalagokat egymás végébe varrják, s van hozzáértő mester, aki ezekből a rongyokból lórávaló pokrócot, meg ágyrávaló térítőt sző. Kiféle hát ez a gyalogvigéc?

Mikor közelre ér, megemeli a keménykalapot, és örvendező hangon kiáltja:

- Jó napot kívánok!

Hát a Juon volt. Hátán esernyők, meg különféle sétálós órák, kakukkos, meg nem kakukkos, azután viaszkos vászonban olcsó amerikai csengettyűs-órák.

- Hát maga?

- Hát így - mondja. - Járom a tanyákat. Esernyőt reparálok, órát javítok, meg árulok is.

- Azután meg lehet ebből élni?

- Meg - mondta bizalmasan. - Csak bánni kell tudni a néppel. Nem szabad semmit sem magasra taksálni. Becsületes munkát kell végezni.

- De gyalogolni sokat kell, ugye? Nem nehéz a cókmók a hátán?

Nevetett.

- Kicsit nehéz - mondta -, de ez nem lehet másként. Nekem pénz kell, mert én önálló akarok lenni.

- Miféle önálló? Önálló esernyőművész?

- Nem - mondta ugyanazzal a határozottsággal, amint mondta egykor az istállóban: én tudni akarok németül, én *bun* akarok németül tudni -, én önálló órásmeister akarok lenni.

Elkezeltünk, sok szerencsét kívánva a derék, törekvő embernek. Azután megint nem hallottam felőle jó ideig. De egyszer bent a városban az utcán járván, egy kis boltajtó fölött látom a friss cégtáblát: Regyep János órásmeister. Elvállal mindennemű javítást, pontosan és olcsón.

Hát csakugyan ez is a Juon volt.

De nem telt bele sok idő, a kis bolt eltűnt. Nem gondolom, hogy meghalt volna Juon, vagy letört volna. Hanem inkább előbbre ment. Nem tudom biztosan, de úgy vélem, hogy még találkozni fogok az életben a Juonnal. Hogy gyárigazgató lesz-e vagy bányatulajdonos, halászati bérlő-e vagy villamtechnikus, az nem tudható. De annyi bizonyos, ha akármiféle foglalkozásban lesz, a munkáját mindig *bun* fogja elvégezni.

Mert mégiscsak ez a földolog.

1912

A VÍZ MELLŐL

A víz ereje

Télen a folyó halott. Már abban az értelemben, hogy a vize folyik ugyan, de rajta nem jár senki. A legolcsóbb országutat nem használják. Néha ugyan a jég miatt sem lehet, mert az úszó táblák összeállnak rajta. Mint régebben az embereket állammá kényszerítette össze valamely szigorú vezér, olyanformán csapja össze jégmezővé a táblákat a hatalmas hideg. Ugyan az sem mindig hatalmas. Jön valami meleg szelecske, s egy éjszaka alatt megindul a jég. Azonban nem lehet tudni, hogy a harmadik éjjel nem jön-e megint valamely hideg szelecske, amelyik megint összeállítja. S ráadásul most már azt sem lehet tudni, hogy melyik szél milyen? Ezelőtt az északi szél hozta a hideget, a déli a meleget, de most már ezek is össze vannak keveredve, mert az idők járása mostanában csakugyan mindenben megváltozott. Olyan akaratosan erős déli szelek vannak, hogy az csoda.

Valamikor a gazdagságára büszkélkedő tanyai gazda ilyen gögös panasszal volt:

- Annyi a cselédöm, hogy a szél se ér tőlük, mégis mindön dolog gondja az enyim...

Ami úgy értendő, hogy a sok cselédje szél ellenében körülállta, a gazda elől fölfogták a szelet. Mint a fák a vihart a vékony homoki erdőben a vetés elől.

Most próbálja azonban ezt. Akár déli szélben is. A déli szelek úgy megváltoztak, hogy ahhoz fogható változás nincsen más. Szép, szelíd, suttogó szava lármás kiabálássá változott, s ma azt mondják róla, hogy nagyon szépen föl tudja öltöztetni a dolgoz embert. Amennyiben hogy minden gúnyját magára szedi a szél hidege ellen, ha rongyos is.

Hát így van ez kora tavasszal. A víz még halva van, mert ki merne rajta a törékeny faedényekben járni. De a part nincs meghalva. Ott járnak-kelnek az emberek, és nézik a vizet. Hogy mi van vele? Hogy miként leszünk és hogyan leszünk, mikor lesz a vízen is tavasz, amely majd a munkás karoknak dolgot ad. És a vizecske iránt más felekezetek is érdeklődnek. Ama városrészek lakói, akik messze laknak tőle, szintén megindulnak olykor, megtekinteni a vizecskét. Mert az úgy van, hogy meg kell látogatni olykor, és legeltetni rajta a tekintetet. Már a távolos tanyákon lakó embernek csakugyan semmi köze hozzá, mert ha kiöntene is, odáig el nem érne, de ha bent jár a városon, mégiscsak megtekinti, gyermekét behozza, s megmutatja neki, mondván:

- Ez a víz... Ez az a bizonyos...

Állnak a parton. A vizecske most jól megnövekedett, mert a télen sok hó esett, a föld túlontúl jóllakott vele, amit már nem bírt meginni, odaadta a vizecskének. Ez meg hízik tőle és vastagodik. Nyáron olyan vékony néha, hogy azt lehetne hinni, hogy valamely híres vízugró jól nekiszaladtában talán túl a közepe feléig át is bírná ugrani, most meg, íme, mily terjedelmes: kihaladt a partokra, s ellegel egész a töltések lábjaig, azokat nyalogatja. Mit gondolhatnak most a töltések lábjai, mikor ilyen megtiszteltetésben már esztendő óta nem volt részük? Csak nézték, nézték, de hiába nézték a vizecskét, mert nem jött el hozzájuk, úgy tetszett, hogy már minden látogatásról letett. Ám most feltámadt a régi szerelme, és a parti fűzfák törzsének csókolására, szűzi ágyából kitérvén, odavonult.

Már most arról van szó, hogy majd halad-e tovább? Fölmászik-e a töltések oldalain, hogy a füveket életre serkentse, és benézzon az üreglyukakba, mondván a kis családnak: de régen nem láttalak benneteket, báránykáim. Bár hiszen az ürgebáránykák nemigen szeretik az ilyesmit, mert belefulladnak a látogatás örömeibe.

Azt mondja egy ember: - Az idén följön a partra.

A többiek hallgatnak, könyökölve a kőkorláton. Csak egy akad, aki csóválja a fejét.

- Nem úgy van - szól. - Nem jön föl. Nem bír.

- Nono, Mihály bácsi - veti közbe a harmadik. - Nagyon sok hó esött. Itt nálunk is sok esött. Mennyi löhet még odafönt a högyekbe. Ha a két ár összeesik...

- Ha összeesik is. Nincs már ennek a víznek ereje. Elvötték tüle az urak.

Úgy áll a dolog ugyanis, hogy kétféle áradás van. Az egyik a tavaszi zöldár, a másik a hegyi hóolvadás árja. Ha szép egymás után sorjában következnek, leszaladnak baj nélkül. De ha mind a kettőnek az ideje egybeesik, a sok víz nem fér bele a folyó ágyába, és kicsap a partra. Már aztán hogy tudományosan is így van-e ez, az nem egészen bizonyos, de a vízenjáró és a vízből élő nép így tartja igazságul. Éppen azért mondják is Mihálynak:

- Ha összeesnek, csak följön a partra. Ide a lábunk elé, e. Hogy még majd a lejárókat is be köll falazni.

- Dehogy, dehogy - ingatja a fejét Mihály. - Mondom, hogy nem bír. Nincsen hatalma többé. Az urak elvötték a hatalmát. El. Elvötték az erejét, hogy elvöhessék tőle a sok földet, a rétöket, amikre azelőtt kijárt.

Egy fiatal kérdezi:

- Aztán jutott azokból a földekből a népre valami?

Mihály bácsi keserűen nevet, és úgy beleszorítja a száját a pipába, hogy a makkja majd kettészakad.

- A népnek? - kérdezi. - Hát jut itt valami a népnek? Az ki van zárva.

Csakugyan így mondta: Ki van zárva. Mihály bácsi a szocializmussal beszívta magába a germanizmust is.

Könnyebb a nehezebb

Urasodnak mindenben, ilyenformán kezd már ritkaságszámba menni az egyfából vágott csónak. A vízenjárás tudományának mindenesetre a legősibb fajtájú edénye ez. A ledőlt parti vastag fatörzs tetejére tüzet raktak, azt okkal-móddal ápolták úgy, hogy a parázs kiégette a fa belsejét: így támadt az első ladik. Az egyfából való csónak is ezen az alapon készült, csakhogy már rendesen ki van faragva; van neki orra, eleje, hátújjja, közepe, evezőlukja, kötélkarikája, miegymás. Tölgyfából való hosszú és irgalmatlanul nehéz jószág. A mai könnyű ladikhoz úgy viszonylik, mint a fűrgő mókusz a lajhárhoz. Külső látszatra nem lehet más gondolni róla, hogy igen nagyon esetlen és otromba eszköz.

Pedig nem.

A jó múltkoriban szükség volt egyre. Abból az okból, hogy tegyük el belőle legalább egyet emlékül arra az időre, amikor egy csepp sem marad belőle a vízen. Kerestünk egyet, de

nemigen találtunk. Még a vízen fölfelé menve, az ősi halásztelepeken, Tápén, Algyőn, lehet találni, de ami van, az nem eladó. A halász egészen kurtán megmondja: hiába is ígéret az úr érte akármennyi pénzt, mert semennyi pénzért sem eladó. Víznek lefelé azonban még lehetett egy eladót találni, Martonyoson. Szintén ősi halásztelep. A vízi nyelvben, ha a vízpart meredek, akkor annak szirtje van, meg martja van. Innen származhatott a neve, most közigazgatásilag Martonosnak nevezik, mivelhogy azok úgyis mindenhez jobban értenek.

Ott egy öreg halász, sok lelki tépelődés után, úgy határozott, hogy megvált az „egyfától”, amelyikkel már az öregapja is a vízből kereste a kenyerét. Mentegetőzött is, mert már agg, és nem jár többet a vízen. Máskülönben semennyiért sem válna el tőle, mert az ő öreg, megfogyott izmú karjai nem bírának már el egy könnyebb ladikot.

E csodálatos beszédre természetesen föladódik a kérdés:

- Hogy is mondja csak? Hogy nem bírna el egy könnyebb ladikot.

- Nem - mondta az öreg -, az már neköm nehéz lenne.

Városi helyen ilyesmit sem lehet találni, amikor a nehéz a könnyebb, és a könnyű a nehezebb.

- Hát hogy lehet ez, bátyám? Hiszen egy könnyű puhafa ladikon csak könnyebben jár az ember a vízen, mint ezen az idomtalan nehéz fán?

- Nem - felelte az öreg, a mesterségében járatos ember lenéző mosolygásával. - A tőfából csalo csónyak a könnyebb. Nem olyan nehézkes ez. Csak az látja annak, aki a partról nézi a vízi embert.

- Hát aztán hogy lehet ez?

- Ez úgy löhet - mondta a vén ember -, hogy a könnyű ladikot a víz úgy táncoltatja, ahogy akarja. De ez ráfekszik a vízre, és a víz nem bír vele. Ebben a ladikban nem a víz az úr, hanem én vagyok az úr. Mert ez mindön lapátnyomásra enged. Ha tud kormányozni az úr, akár mög is próbálhatja.

Kormányozni? Rég volt az, valamikor a döglöttiszák és döglöttmarosok idején.

- Hát - mondja a halász -, nem is hagynám el, de már föl akarok hagyni a hálózassal. Ha mög tudunk egyezni, eladom.

Az alku meg is történt, de annyi bizonyos, hogy nagy árt kellett a csónakért fizetni. Egy kisebbfajta bálra való női selyemruha alighanem kevesebbe kerülne.

No most:

- Hát azt mondja már egyszer, bátyám, hogy ha olyan jó ez a lélekvesztő, meg olyan drága: hát miért nincsen mestere, aki csinálná?

A különös mosolygás megint megjelent az öreg képén. Ilyenkor bele lehet látni a szemén keresztül a koponyába, már legalább őszinte embereknel. Tisztán lehetett látni, hogy az öreg azt gondolja: ez a városi ember is úrnak tartja magát, mégis ennyire tudatlan.

- Hát - mondta -, hát miből? Hát nincsen az istennek annyi tőfaerdeje, amit a városiak ki ne vágatnának. Mert mindönt elhordanak maguk gerendának. Nagy házakat csinálnak, kételemetöst, háromelemetöst, négyelemetöst. Lába kél a fának, elmén gerendának. Hát hun van már a tőfaerdő.

Valóban, hatnapi járóföldre is elmehetsz, felebarátom, amíg egy öreg tölgyfaerdőt találsz. Az erdőknek lába kelt, és újak nem teremnek.

A pusztaságok helyein, harmatos éjjeleken, hallatszik, hogy a sívó homok sír utánuk. Azonban nem jönnek, talán többé sohasem jönnek vissza.

És ritkaság az az ember, aki diófakoporsót tudna csináltatni magának.

1912

KABARÉZÁS A CSÁRDÁBAN

A régi betyárvilágnak sok mindenféle története van. Leginkább rémesek és veszedelmesek. Legendák vannak róla, mint valami hősi világról. Csakugyan vannak mindmáig kitudhatatlan történetei. Kiderítetlen gyilkosságok s más egyebek. Például még ma sincsen tudva, hogy ki ölte meg az ötvenes években a Pallavicini-uradalom igazgatóját, Palásthy Jánost. Pedig az úgy lakott az algyői kastélyban, mint a várban, kőkerítések, zárt nehéz tölgyfakapuk védték a házat őrséggel, mégis, egy éjszaka, egyesek szerint húsz, mások szerint negyven lovas ember ostrom alá vette a házat, elfoglalta, s Palásthynek válogatott kínzások között a lelkét vette. Ha volt neki - teszi hozzá a mesemondó, mert az volt a nevezetessége ennek a Palásthy Jánosnak, hogy bár paraszti sorból származott, igen nagy sarcolója volt a népnek. (Ámbátor ugyan talán nem is „bár”-t kellene ide leírni, hanem „azért”-et. Mert a parasztból lett urat általában rossz természetűnek tartják. Talán azért, mert a paraszti élehetés minden csínyját-bínyját ismeri.)

De más egyéb dolgokról is szó van olykor. Állítólag egyszer egy betyárbanda elevenen megnyúzott egy külföldi kereskedőt, aki kocsival igyekezett Szegedről Szabadkára, és a Putri nevezetű csárdánál a kezükbe került. Mit lehet ma tudni, hogy mi e beszédekből az igaz? Annyi bizonyos, hogy sokat beszélnek még ma is a Rózsa Sándorról, a Patkó Bandiról, a Bogarakról, különösen az Imréről, akiről a nóta is mondja, hogy:

*Megáradt a Maros,
Nem akar megszállni.
Az a híres Bogár Imre
Átal akar menni...*

Azután beszélnek az árendás zsidóról, akit a tulajdon felesége hajával fojtottak meg, a Gracza és Záhony honvédőrnagyok megöletéséről, akikért a Lefánti juhászt fel is akasztották, amire azt mondja egy öregember, volt pusztai rendőrtiszt:

- Más a mese, más a valóság. Jártam-keltem abban a dologban én is. Furcsa eset az. A világosi fegyverletétel negyvenkilencben volt, ez a két ember pedig még az ötvenes évek elején is itt csatangolt a határban. Ha menekülni akartak, miért nem mentek odább a pusztán, a Duna felé?

- Hát azt gondolja bátyám, hogy talán bizony azok is...

- No - vág a szóba -, nem mindig mondja ki az ember azt, amit gondol. De az már régi igazság, hogy aki a korpa közé keveredik, azt megeszik a disznók.

Ilyen beszédek vannak előre-hátra. Kétségtelen, hogy ezekben a történetekben máig sincsen világosság, és senki se tudja, hogy a legendákból mi igaz, mi nem.

Beszélgetünk erről, s mondom, hogy a mesékben talán nagyon is rémesre vannak festve az azon idők erkölcei.

A hely, ahol tárgyalunk, nagyon alkalmas az ilyen ódon dolgok beszéléséhez. A régi szegedi várnak egy darabja. Amikor a felséges úr a város fejlesztése céljából ajándékba adta a várat a közönségnek, ezt a darabot meghagyták belőle régi idők emlékéül. Ezeknek előtte vendéglőt csináltak belőle, de ennek divatja múlt, s most a városi hivatalnokok egyesülete tartózkodik másfél méteres falai között. A vendéglői üzleti vállalkozás reklámot csinált a régi épületből, melynek falait még a törökök idején rakták, és a Rózsa Sándor egykori börtöne gyanánt hirdette. Ez is mese, egy szó sem igaz belőle, mert ez a megmaradt épületdarab lóistálló volt

világéletében. Az igaz, hogy mint ilyen, eléggé előkelő volt, mert nem közönséges lovak, hanem tisztí lovak laktak benne.

Éppen erről van szó. Hogy a hazugságok miként mennek át igazság gyanánt a köztudatba. Mondom, hogy Rózsa Sándort úgy hirdették, mintha a kegyetlenségek kőbe faragott szobra volna. Pedig mondom, volt eset rá, hogy a tanyánkat meglátogatták, de az éppen kint időzött édesapámhoz be sem mertek menni. Csak az öregbéres házában jártak, s az öreg Dékány József öregbéres óvakodott fel illő kopogtatással a tanyaházba, hogy a Sándor itt van ötöd-magával, egy zsák zab, néhány kancsó bor, s vacsorára szalonna meg kenyér kellene. Kaptak is. És éjféltájt Józsefnél kancsózáván, távoztak, a lelkére kötvén Józsefnek, hogy a szíves-ségért a gazdának a köszönetüket tudtul adja.

Mondom ennél fogva, hogy sok mindenféle mesék vannak a világon. Talán abban a világban sem történt minden úgy, ahogy a mostani regék beszélnek.

Azt mondja erre egy öreg ember.

- Hát én meg még kabaréztam is nekik.

- Kabarézott bátyám?

- Hát. Akkor ugyan még nem volt kabaré. Hanem mulattam velük, ettem-ittam velük, s danoltam nekik.

- S mikor történt ez?

- Régen. A hatvanas évek elején, még talyigás-szenátor koromban.

Aki beszél, Vékes Sándor, aki negyven évi hivataloskodás után ment nyugalomba. Szálas ember még ma is, valamikor nevezetes nótázó volt. A szava most is erős, régebben pedig a hangja nyomán megreszkettek az ablakok.

A talyigás-szenátorság gúnyszó, s nem valami magas hivatalt jelent. A városi tanácsnokot annak idején szenátornak nevezték, mint latinos világban illett is. A néphumor azután a városi kézbesítőket, akik az idéző-cédulákat hordták ki a városházáról hivatalos ügyekben a közönségnek: gyalogszenátornak nevezte el. Voltak azonban olyan hivatalosak is, akik messzebbre jártak-keltek. Ezeknek hivatalból kidukált egy kétkerekű kocsis meg egy ló. A gyalogszenátor formájára tehát a nép ezekre a talyigás-szenátor titulust akasztotta.

Ilyen minőségben ment tehát Sándor bátyánk ki a csöngőlei pusztára, hogy valami tizennégy forint körül való adót egy renitens magyaron behajtsa. A csöngőlei pusztán jól fent van, egészen Félegyháza alatt. Nem is egymaga ment, volt vele egy városi lovas pusztázó katona is, bizonyos Ábrahám János. Másfelé az ilyent pandúrnak nevezték meg hajdúnak, de nálunk csak a gyalogos városi katonát mondták hajdúnak, míg a lovast pusztázónak hívták. Nem is a talyigán ment ki ilyformán Vékes, hanem összefogták a két lovat egy rendes kocsiba, feltették a gúnyát, a tarisznyát, a puskákat, már mint ahogy az ilyenkor szokásos, megindultak, el is értek oda, ahova akartak.

A tizennégy forintokkal nem sok baj volt, a gazda szó nélkül fizette meg az adót, és a behajtási költséget. Voltaképpen nem is kötözködésből nem fizették a kinvaló népek az adót, hanem a nagy távolságok miatt messze volt nekik a város; jobban szerették, ha helyükbe mennek a pénzért. Amúgy a bejárást meg nem nagyon kívánták. Még ma is él kint a tanyákon olyan öreg ember, aki legutoljára negyvennyolcban volt idehaza, akkor sem más egyébért, mint hogy beállhasson honvédnek.

A pénzt tehát fölszedvén, a hivatalos formák szerint indultak vissza. Késő délutánra értek ki, s a gazda tartóztatta is őket, hogy ne menjenek el éjszakára, háljanak ott.

- De - mondja Sándor bácsi - az abban az időben nem volt szokásos. Elviszem a pénzt adóban, azután még ott vendégeskedjek? Ez nem járja. Azért van csárda a pusztán, majd odamegyünk, s ott meghálunk.

Oda is mentek. A lovakat bekötötték az istállóba, a csárdásné meg vacsorát főzött.

- Valami jó ételt-e? - kérdem, tudván, hogy az öreg úr a régi magyar konyhának nagy ismerője, s bizonyos hónapokban még a finom pulykapecsenyét is eltolja maga elől azon az alapon, hogy úri ember nem eszi meg a pulykát akkor, amikor fészekszagú.

- Jó ételt? Mit képzelsz? Csárdában márciusban nincs jó étel, mert olyankor nincsen más főznievaló hús, csak a kotlóstyúk. Ez az eset pedig éppen március tizenhetedikén történt; onnan tudom, mert másnap volt a nevem napja.

Hát megették a kotlóstyúkot, megitták a messző borukat, Ábrahám János kiment aludni a lovak közé. Vékes pedig lefeküdt a vendégszobában. Mert úgy voltak akkor a csárdák berendezve, hogy tartoztak vendégszobát tartani arra az esetre, ha valamely kintjáró hivatalosra ráesteledik az idő. Az egész napi törődés után jólesett az ágy, és szívesen hajtotta Vékes álomra a fejét. Mikor úgy félszenderben volt, hallott még valami kocsirobogást, de nem sokat törődött vele. Bizonyosan utasok jöttek. Azért csárda, hogy a vendégek megszálljanak benne.

Elaludt. De alig hogy szunnyadt, a csárdásné fölrázta álmából.

- Keljen föl!

- Miért?

- Itt vannak a betyárok a kocsmaszobában. Hívatják.

- Kicsodák?

Az asszony az ajkára tette a két ujját, ami tudvalevőleg minden nyelven annyit jelent, hogy ne szólj szám: nem fáj fejem.

- Csak öltözzön sebösen, mert baj lösz. Mönjön közibük. Ne várja mög, míg érte gyűnnek.

- Hányan vannak?

- Öten.

- Hát Ábrahám pusztázó hol van?

Legyintett a kezével a csárdásné:

- Elbújt a padláson a szénába.

- Hát akkor egészen helyben vagyunk, mint Makó - gondolta a talyigás-szenátor és öltözködni kezdett. Előbb azonban a kétsövű vadászpuskáját eldugta az ágyba a szalmazsák alá. Pedig nem volt az az ember, aki a maga árnyékától megijedt volna. Erről később elég bizonyosságot tett csendbiztos korában, meg az árvíz idején. De akkor...

- Hát féltem - mondja. - Ha maga az oroszlánszívű Rikárd mondaná, hogy ilyen esetben nem tart valamitől, még az is hazudna. Ha puskával megyek közibük, már az ajtóból azonnal lelőnek... Vagy hát mondjuk, a legjobb esetben lelővők belőlük kettőt. Akkor még mindig marad három. Azonfölül még kint is van legalább egy vagy kettő. Mert az csak a nótában van, hogy „szolgálóját istrázsára állítsa kend”. Ha öt betyár ivott, egy vagy kettő mindig a csárdán kívül maradt józanul. Hát most már egymagamban mit csináljak ennyi akasztófavirággal

szemben, éjszaka a pusztán? Bizony, csak féltem. Bizonyosság rá, hogy mikor már fölöltözve voltam, akkor láttam, hogy a ruhadarabokat fordítva szedtem magamra. Akkor újra kellett vetkőződni meg öltözködni, pedig a csárdásné már ugyancsak sürgetett...

Kiment a betyárok elé.

- Jó estét adjon az Isten.

- Adjon az Isten - felelték. - Gyűjjön ide, üljön le.

Az elbeszélésbe beleszól egy öreges hang:

- Természetesen, e díszes társaságban az elnöki helyre ültették kendet?

Aki közbeszól, az Koncz Antal bátyánk, nyugalmazott gyöngye az ország összes archiváriusainak, s arról is nevezetes, hogy okosabb ember, mint az édesapja volt. Erről kézzelfogható bizonyosság az, hogy bár negyvennyolcban az apjával együtt állt be katonának, s együtt mentek neki a branyiszkói hegynek is, az öregje csak káplár maradt, ő pedig hadnagyságig vitte, s Világos alatt hamarabb kibujdokolt az osztrák kéz alól, mint az öreg.

- Hogy mondja kend? - kérdezi a Sándor bácsi. - Az elnöki székbe? Hát! Három betyár ült szemközt, kettő meg ezeknek ellenébe, ezek közé ültettek. Azután azt mondták, egyek az ételből.

- Mondom: Köszönöm, én már vacsoráztam.

- De, csak ögyön! - mondták. De olyan hangon mondták, hogy sietve fogtam bele megint a kotlóstyúk evésibe. Öt kétcsövű puska meg keresztben hevert az asztalon.

Nyilvánvaló, hogy elég csinos asztalteríték mellett kosztolta az öreg tyúkot Sándor bátyánk, többi felebarátjával együtt. Étél után azt mondja az egyik betyár:

- Tíz itce bort ide az asztalra.

- Hát - mondja Sándor bácsi -, most kezdett már kellemetlen lenni a dolog. Jól tudjuk, hogy az úrféle is neveletlen, ha sok bort iszik. Hát mi lesz majd most itten a betyárok között?

Nem is csalódott. Egyik betyár azt mondja neki:

- Hát az úr vacsora után nem pipázik?

- De szoktam - feleli a szorongatott Vékes -, de a pipám meg a dohányom bent maradt a szobában. Majd kihozom.

Készülődött is, hogy majd kihozza, de az emberek visszanyomták a padra.

- Sohase menjen. Majd kihozza a csárdásné.

Kihozta az asszony a pipát a zacskóval együtt.

- Gyönyörű szép pipám volt - beszéli az öreg -, tizenöt forintért vettem Okernyi kávéstól. Nagy pénz volt abban az időben a tizenöt forint. Hát megtömtem, rágyújtottam, s kínáltam tovább a dohányt. A betyárok szeme rámeredt a pipára. Egyszer azután a jobbfelül ülő szomszéd kirántja a szájából a pipát, de olyformán, hogy egy fogam majdnem velemment a csutorával.

Azt mondja:

- De szép pipája van az úrnak.

Azzal a szájába veszi a pipát, és szívja tovább. Birtokba vette, a kis késit neki.

Most csönd volt. Az erőszakoskodás, így nyilvános helyen, a többi embernek nem tetszett.

Akkor azután az előljáró betyár a fegyverekre tette a kezét, és azt mondta a piparablónak:

- Te kapcabetyár! Hát így mersz bánni a vendéggel? Hát nem adod vissza rögtön azt a pipát? Te kapcabetyár?

A pusztai csavargó megszégyenülten adta vissza a pipát.

- Még csak meg sem mertem a csutoráját törölni - mondja Sándor bácsi -, nehogy sértés történjen. Szívtam tovább.

A tíz itce bor elfogyott. Az előljáró újból kirendelt tíz itcét, és azt kérdezte Vékestől:

- Hát tud-e danolni az úr?

- Jaj-haj - gondolta Vékes -, most kezdődik még csak a cifrája. Majd azután következik a kuferces tánc, és mit lehet tudni afelől, hogy a mestergerendába vagy az én fejembe hajítják-e bele a baltát?

- Danolni tudok - mondta Vékes, amire azt mondták az emberek: akkor jó.

S a kabaré megindult. Tetszetek a nóták. Sándor bácsi a harangszóhoz illő hangjával valószínűleg elkábitotta az akasztófa jövőd virágait. Természetesen a hozzávaló szöveggel. Például:

*Mikor Pista betyár lett,
Szennyes inget, gatyát vett.
Szennyes ingbe, gatyába
Becsapott a bandába.*

Ez nagyon tetszett. S fölbátorodva rajta most már a betyárvirtust dicsőítette a következő nóta:

*Nem vagyunk mi betyárok,
Útonálló zsiványok.
Aki szegény, nem bántjuk,
A gazdaggal tréfálunk.*

Már beledanoltak a betyárok is, s nagy bödüléseikkel rontottak a nótán. Közben iszogattak és parancsolták, hogy:

- No még!

Mondta azután Vékes a régieket sorra:

*Kizöldült az erdő fája, leveles,
Akinek nincs, csendes tanyát ott keres.
Akit otthon vetett ágygal nem várnak,
Minden bokor szállást ad a betyárnak.*

Éjfél kakukkolt az óra, a csárda ajtaja fölnyílt s belépett a hatodik betyár, az ő. Nem szólt egy szót sem, csak nyitott ajtónál, puskával a kezében megállt. Erre a bentlevők a fegyverhez nyúltak, s fölálltak az asztal mellől. Az előljáró betyár egy ötforintos bankót vetett az asztalra fizetés gyanánt, s azt mondta Vékesnek:

- Köszönje az úr, hogy jól tudott danolni...

Ezzel kocsira kaptak, s elmentek a sötét éjszakába. Vékes a sok izgalom után nem tudott fekvőhelyére térni, kiment a csárda elébe, s ott járkált a fűvön. Egyszer messziről, az erdő fái közül, puskadörrenés hallatszott. Ahán! Bizonyosan üldözik őket. Bár megfognák valamennyit! Vagy legalább csak azt a betyárt, aki a pipát majdnem a fogával együtt kapta ki a szájából.

Pedig nem így történt. Nem üldözte akkor éjjel őket senki. Hanem éppen az a pipás betyár lőtte hasba a vezért, hogy megtorolja a sértést, amiért lekapcabetyározta. Testét azután még azon az éjjel bevetették a csorda-kútba, s másnap a hazatérő Vékes láthatta, amint onnan a gulyások kiemelték...

1912

MINDENEK ÉBREDEZNEK

Nem sok állat van a házban, ezt nem lehet mondani, mert csakugyan kevés van belőlük. Két légy telelt át a szobákban, egy nagy légy meg egy kis légy. Ezek megmaradtak a tavalyiakból magnak. Az udvaron nincsen semmiféle élőlény más, mint a fák és bokrok, s a pajzstetű az akácfákon, de ezen utóbbiak remélhetőleg elfágytak ezen a hideg télen. A pincében vannak néhány pókok. A pókokat sohasem bántjuk: nem tudom, honnan s honnan nem, de szent állatnak tartjuk a pókokat, s az a nézet, hogy ha egy pók a pince boltozatáról finom szálán az ott-tébláboló emberre ereszkedik, ez szerencsét jelent, és az bizonyosan nem lehet rossz ember, akit a pók így a látogatásával megtisztel.

De azért a pókok mégsem szaporodnak nagyon. Lehet, hogy a pókság ésszel élő társadalom, s nem termel több fogyasztót, mint amennyinek a részére a pincében élelem kínálkozik. Télen ugyan semmi élelmük nincsen, ilyenkor szigorú koplalásban vannak. De nyáron kapnak legyet és szúnyogot. A szúnyogokat nyáron a Tisza sekélyes parti vizeiről befújja a városba a szél, s itt, ha esős főleg fenyeget, a veszedelem elől a pincébe menekülnek. Ott aztán elfogják őket a pókok, és nyomorult halált halnak a hálókban. Úgy kell nekik, mert csakugyan haszontalan teremtetési az istennek.

Lehet azonban, hogy a pókok azért nem szaporodnak túlságosan, mert a pincében két denevér is lakik. Lehet, hogy a pókokban beállható túltermelés elintézéséről ezek a kis bőrállatok gondoskodnak. Gyönyörű két kicsi jószág. Télen leginkább alszanak, csendben elférve két téglá között egy zúgban, amelyből kiesett a vakolat. Ha este valaki gyertyával megy le a pincébe, kinyitják a szemüket, s a négy kis fényes gömb mint fekete gyémánt ragyog elő a vakolatlyukból.

Különben nem régen laktak itt. Tavaly fedezte föl őket a fiú, aki kiváló kezelője minden villamos holminak, s azon javaslattal volt, hogy a villamoscsengőt be kell vezetni a mosókonyhába. Ugyan nincsen semmiféle értelme sem annak, hogy miért legyen villamoscsengő a mosókonyhában, mert oda, ha kell, szóval is le lehet kiáltani: de hát gyújtassék néha gyertya az ördögnek is, tehát legyen villamosság. Legalább annyira összedrótazza a házat, hogy földindulás esetén se dől össze, mert összetartják a drótok.

Ahogy tehát vezetné a drótot a pince boltozatán a konyha felé, és szegekkel erősítené a falra, a lyukból kinéznek rá a két denevérek, és azt kérdezik tőle:

- Mit akarsz itt, te emberfiú?

- Én kérem szépen semmit, kis denevérek - mondja a fiú, és inkább egy méterrel odébb vezette a drótot, ami a vezeték előállítási költségeinél húsz krajcár túlkidrást eredményezett, s valóban nem tudom, mikor fizetik ezt majd meg a denevérek. Mert hiszen szegények és semmit sem hoztak magukkal a templomból, ahonnan ideköltöztek.

Két ódon torony is van a közelben. Az egyik valami százötven esztendő, a másik pedig abból az időből való, amikor országunk népe fölött a régi magyar királyok uralkodtak. Sok időt láttak már életükben elmúlni ezek a tornyok. Ezekben laktak egykoron a denevérek, jóformán máshol nem is laktak. Mint várurak szoktak régebben a hegyen. De változtak a viszonyok, a várurak is leszálltak az ormokról, és a denevérek is lejöttek a tornyokból. Pedig nekik bőrszárnyaik vannak, s mégis lejöttek. A várurak leereszkedtek a völgyi néphez, s a denevérek levonultak a pincei pókokhoz. Itt jó. Télen, ha hideg van, és a mosókonyhában mosnak, a Mari néni rájuk nyitja a konyhaajtót, és a meleg vízgőz szelíden veszi körül a kis bőrmada-

rakat. Ilyenkor gőzfürdőt élveznek, fölébrednek, barátságosan pislognak, mert ilyen kutyafiúk ezek a két denevérek. És bizonyára gondolják magukban, az emberke és az asszonyka: valami különösen finum-fánum jó istenteremtése lehet az a Mari néni.

... Télen ez így van. Hej, szigorú tél volt az idén. Bizony nem fűtöttünk minden szobában, mert drága a fa, s ha a nagyobbik öreg légy valahogy a fűtetlen szobában maradt, igen bánatosan dungott, s többször vágódott fejjel neki az ajtó-ablaknak, kiáltván így a maga módja szerint:

- Eresszetek be a melegre, rablógyilkosok! Nekem is van annyi jussom hozzá, mint nektek! Engemet is isten teremtett.

Néha beeresztettük, néha nem. Mert ne szemtelenkedjen. Maradjon ott, ahova ment. Senki sem küldte oda. Nézd el, nézd. Különben is elég hatalmas, testes, próbáljon fáradtságot és szenvedelmet viselni, mint ahogy ez más embernek is ki van rendelve a világi életben.

... Most azonban már más világ van. A tavasz angyalát a nap meleg tekintete előbújtatta a föld illatos páráiból: föltámadott, és langyos leheletével végigcsókol mindent, fát, pókot, embert, legyet meg denevért.

A kisebbik légyre ezen alkalom egészen kedvező. Ennek az állatnak már alig volt jártányi ereje. Fázóskodott, gémbereskedett, néha valósággal úgy kellett este az asztalnál, a könyv lapjáról ujjal elpeckelni, hogy menjen már odébb. S még neki állt följebb ilyenkor. De csakugyan majd megvette az isten hidege a szegényt. Este sem tudott aludni, inkább lejött a lámpa szélére melegedni. A villannyal kombinált petróleumlámpa erre igen jó, mert azon nem égetheti agyon magát.

Ez úgy van, hogy villany van a szobákban, de azért isten ellen való vétek lett volna kidobni a becsületes öreg petróleumlámpákat, mint ahogy hű cselédek sem szokás öregségére elzavarni. A lámpák most is olyan lámpák, mint ezeknek előtte voltak, csak hogy a bél helyett drót világít bennük, és a lámpaernyők szép csendes langymelegséget terjesztenek, amin nem sütheti meg magát a legyecske, hanem úgy sütkérezik rajta télen át, mint a jó módú öreg ember a déli tengerpartokon. De most már vége volt a legyecske öregségének. Az ablakon betáncolt nappal a napfény, és világos barázdákat vont a fali képekre, és a nagy légy meg a kis légy azonnal ezen kellemes sávokra ment sétálni...

S hogy a nappali nap fölmelegítette a holdas éjszaka levegőjét, a denevérek is nagyot nyújtózkodtak és lerázták magukról az álom hidegét. Előjöttek és megmutatták magukat. Megállapítható, hogy a légy sokkal szamarabb állat, mint a denevér. A légy százszor is nekimegy fejjel az ablaknak, és mégsem éri föl ésszel, hogy az nem levegő, hanem ablak. Ha a denevért az esti fény becsábítja az ajtón át a szobába, csak egyszer megy neki az ablaknak. Mikor jól megütötte benne a fejét, azonnal fölismeri, hogy az valami olyan levegő, hogy azon nem lehet keresztül menni. Inkább minthogy még egyszer nekimenne, megpihen a falon, s vékony bőrtestén át szinte hallani véli az ember ijedt kis szívének a dobogását. És onnan azt mondja:

- Ugyan nyissátok ki az ablakot.

Olyan vékony, kisdud szava van, mint amilyen a kismacskáé szokott lenni még vak korában. És ha kinyitódik az ablak, mint parittyából a kő, úgy vágódik ki rajta, megy föl a magas egeknek és apró kezét-lábát repesve tárja a tavaszi melegségek felé.

Minden állat megindul ilyenkor. A szórtalan és mogorva pókok is társalkodásba elegyednek, és hosszú szálakat eresztve keresik egymást. A látogatás után szálaikat maguk után szedve, székhelyükre utaznak vissza. A mai közlekedési viszonyok mellett ennél olcsóbb fuvar valóban el sem képzelhető. De megindulnak ám azok is, akiknek nincsen lábuk, mégis mozognak.

A szobába zárt növényi állatok szintén megérzik, hogy idők fordulása van, és a föltámadás napjai következnek. Ezek köztársasági teremtések, és nemzetiségi különbség nélkül egy véleményen vannak. A bolond jávai hagyma nyáron át a földben van, és nem szól semmit. Ősszel kiveszik a földből és fölhajítják valaha az almáriom tetejére, ahol összeszárad, mint az öregasszony arca. Azután ott a szekrény tetején egyszer csak megindul. Borzasztó szép és rettentő büdös, de valószínűleg Jávában ez a divat, s maradjunk meg csak nemzetközi jó viszonyban a külföldiekkel. Annál is inkább, mert a magyar jácint, amelynek a hagymáját az ősszel az ágy alá tették, szintén ott hajt ki. Nemhiába szigorú nemzet a japán, mert az onnan való dohányforma saláta is küldi üdvözlétét. Titokban dolgozik ez, virágát a föld alatt termi, és mikor érzi az idők eljövételét, a virág szétveti a földet, és azt mondja szótalan nyelven:

- Élek ám én is.

Hát hiszen jól van, sőt igen nagyon jól van. Mert lám, már még a kő is megindul. Az igaz, hogy csak téglá, de hát ha az udvar téglával van kövezve, kő a téglá is, amint hogy a juhász is lovagolni szokott a számaron. Nem nagy az udvar, nem sok téglá van rajta, de éppen azért ismerős valamennyi, amint hogy Nikita is jobban ismeri a birodalmát, mint a muszka császár. Tudva van minden téglának a miként való elhelyezkedése, s ezen oknál fogva csodálatos az, amidőn látható, hogy egyik-másik téglá nyújtózkodni kezd ezen szép tavaszi melegek nyomán, és fölemeli a fejét. Mindig az az oldala a feje a téglának, amelyiket fölemeli. De föl ám úgy, hogy szinte ágaskodik. Ez öröm annak, aki a gombát szereti, mert ez azt jelenti, hogy holnap délre gombalevest főz az asszony. Mert hiába borul sírboltozat gyanánt a téglá a gombára, mert a gomba odalent a sötét boltozat alatt is meghallotta a langyosságok elkövetkezésének kiáltó szavát. Mert a nap megcsókolta a téglát, és a téglá a csókot a gombának átadta. És a gomba szintén jön erőnek erejével, s a téglát, amit vésővel is bajos lett volna a helyéből kimozgatni, olyan erővel emeli, hogy kismiskák ehhez képest az összes díjbirkózók. És amikor minden állat így megindul, akkor megindul az ember is. Amikor fölhangzik az utcán a csengő gyermeki csatakiáltás, hogy: egy a rúgás, dólé, bice - és a dólé az ablakon berepülve helyet foglal a művelt családi asztalon, akkor bármely kalendáriuménál nagyobb igazsággal van világgá hirdetve az, hogy eltakarodott a hideg isten, és megjött a derűs melegségek barátságos istene, akihez szívünket hálával emeljük... - De jobb lesz már erről nem elmélkedni, mert megint idekövetkezett a nagyobbik légy-állat, és bele akar mászni a boldogtalan a tintatartóba.

Persze, örömeiben nem tudja, hogy mit csinál. Megbolondították a tavaszi fuvalmak. Mondom neki: eredj innen, de nem megy, mindenáron helyet akar foglalni a tintatartóban. Úgy látszik, végképp elmétlenné tette szegényt a viszonyok kedvező megváltozása...

1912

KUTYÁK DOLGA

Disznót lopni, tehenet lopni, lovat kötni: nehéz mesterség, de azért van, aki ért hozzá. Ugyan egy ember csak a lókötéshez érthet. A disznólopáshoz már két ember kell, legalább két ember, meg kocsi. A malac mindjárt sivít, ha megfogják és fölemelik, ennél fogva a lopáshoz még külön olyan szíjszerszám is kell, amivel előbb a száját bekötik, hogy ne ordíthasson. És kocsira kell tenni, mert nagyon lassú a járása: az üldözők hamar utolérhetnék a tolvajt. A tehen lopása is bajos. Szintén lassú a járása. A birka elhajtása hasonlóképpen kockázatos foglalkozás. Elhajtása csak falkánként volt szokásos, akkor is csak úgy, ha valamely más, közeleső falkába bele lehetett csapni. Ha a lopott jószág annak a tömegében eltűnhetett. Ellenben az egy darab birkát lóról lopták. Akár nappal is megtette a vakmerő betyár. Nekivágtatott a juhász szeme láttára a falkának, a nyeregből lehajolt, belekapott a markával a birka subájába, magához emelte, s elnyargalt vele. Ha a kutya engedték. Mert a régifajta nagy juhászkutya, amelyiknek már divatja múlt, ha utolérte a tolvajt, fölugrott utána. Vagy a ló nyakába, vagy a lovas combjába akasztotta bele a fogát. A fokossal volt szokás ellene védekezni, amely a nyeregbe volt akasztva. Mert van kézbeli fokos, meg van nyeregbe való fokos is.

A lovat lopni könnyebb volt. Az futós. Rossz lovat, gebét nem szokás lopni, ezt legfőljebb a cigány lop, mert az rá van kényszerülve. Ha jó ló van a kocsi előtt, mindjárt gyanús, míg a gebéről elhiszik, hogy az a becsületes tulajdona. Más ember azonban csak jó lovat lop, és azzal messzire el lehet szaladni, egy nap alatt el lehet rajta érni a Tiszától a Dunáig.

Ami a lovat az ellopás elöl védte volna, a béklyó, szintén kiment már a divatból, mint a nagyfajta juhászkutya. A régi acélbéklyónak valamennyinek külön lakatja volt, mint a vaspénztáraknak. Az ilyen béklyós lovat éjjel a mezőről csak úgy lehetett elhajtani, ha kettéreszelték a béklyó láncát. Mert máskülönben nem tudott futni. Ráadásul volt is ennek a béklyónak egy külön tudománya, valamikor hallottam is a fortélyát, de elfeledtem. A vasbéklyót valamikor főzni szokták. Azt feledtem el, hogy miféle folyadékban főzték, csak annyit tudok, hogy az ilyen béklyót azok a ráspolyok, amelyek a tolvajnép keze ügyében voltak, egyáltalán nem fogták. Nem lehetett a ló lábáról lereszteni, minél fogva nem lehetett a lovat ellopni.

Vannak ilyen elfeledett paraszti titkok. Sokan ugyan azt mondják, hogy csak mesebeszéd az ilyesmi, és a valósághoz semmi köze sincs. Pedig ez nem egészen így van. Nemrég mutatta be Budapesten a lovas rendőrségnél egy patkolókovács a tudományát, hogy a rakoncátlan, vad lovat megjuhászítja a szemébe való nézéssel. A szilaj ló a tekintettől reszketni kezd, s azután kezes báránnyá válik, a patkolásával soha többé nincsen baj. Hát ez is valami régi virtus maradványa lehet, egészen hasonlatos a kutyaszelidítés fogásaihoz.

Mert van olyan ember, aki előtt nem létezik mérges kutya. A nagy komondorok között van olyan veszett természetű, hogy némelyike kutyább, mint a farkas. Van a házörző fajtában olyan vad, hogy örökké, éjjel-nappal, télen-nyáron láncon van valahol a tanya sarkában, éspedig rövid láncon. Az ilyennek az ételt-italt is úgy kell gereblyenyéllel elébe tolni, mert máskülönben még az ételadó gazdasszonyába is belekapna. Mégis van ember, ismeretlen ember, aki aznap járt először abban a tanyában, s mégis megteszi, hogy kimegy a kutyához, leoldja a láncról, ölbe veszi és beviszi az ereszt alá az asztalra. Ott leteszi. A kutya egy darabig úgy fekszik az asztalon, mintha agyonverték volna, akkor hirtelen nagyot ordít, elszalad, s csak napok múlva mer mutatkozni a tanyaudvarban, mikor már az éhség beveri.

A kutya csodálatos jószág. Talán alighanem ilyen csodálatos a többi állat is, csak hogy az ember a kutyával foglalkozván legtöbbet, arról tud leginkább mesélni. Beszélni és beszélni. Néha nem lehet tudni, mi a szóbeszédekből az igaz, de annyi bizonyos, hogy a teljes kételkedésnek nincsen helye. Mert különös tudományai és észjárásai vannak a kutyáknak. Néha hihetetlenül ostoba. Például ha pusztaszéli tanyák nagy komondorai megtámadnak éjjel az úton valamely gyalog-utast, az aligha menekül ki a foguk közül megtépázatlanul, ha ölmosbot, vagy fokos van is a kezében. A kutyák úgy rohannak rá, mintha lovassági attakot csinálnának, még akár le is veszik a lábáról az embert. Ellenben, ha a megtámadott emberben van annyi hidegvér, hogy se meg nem fut, se nem csapkod a botjával maga körül, se nem kiabálja, hogy csiba te, coki te, hanem csendben leül a földre, akkor a száguldó komondorok hirtelen megtorpanva megállnak, s olyképp morognak, hogy az meglepetést, csalódottságot, meg félelmet mond.

A földön ülő egykedvű embertől, aki nem kiabál rájuk, nem is csapdos feléjük, megrettennek és valami különös fenyegető dolgot sejtenek benne.

Egy ideig tisztos távolból körülülük, nézik s olykor panaszos morgással szólnak egymáshoz. Nem fér a fejükbe, hogy hogyan ül ez itt most a földön, mikor pedig az előbb még két lába volt, amin járt?

Azután hirtelen összenéznek és elővakodnak. Van eset rá, hogy ilyenkor egymás között összevesznek, kutyaszokás szerint mindig a másiknak a nyakát igyekezvén elkapni: ez a veszekedés bizonyosság arra, hogy eltérő véleményeik vannak afelől, hogy miféle holmi lehet az a valami, amelyik amott szótalanul ült a földön? Bár vesztett csaták után az embereknél is meg szokott történni, hogy összevesznek azon, hogy ki volt a hibás. Ilyenkor a kutyák is éppen ezen veszekednek, azzal a különbséggel, hogy ők csak egymás nyakára, míg az emberek az egymás becsületére törnek.

Némelyik dologban csodálatosan nyomon járnak az eszükkel, más dolgot pedig éppen nem bírnak fölérni ésszel. A tanyai kutya némely dolgokkal annyira tisztában van, hogy például néha jobban tudja a gazdája földjének a határát, mint maga a gazda. Pontosan csak a határig ugatja a közön haladó utast, ott beszünteti a kiabálást, s nyugodtan tér vissza abban a tudatban, hogy a reá vonatkozó földadatnak eleget tett, a többi már a másik kutyának, a szomszéd kutyájának a dolga. Fülel, hogy a szomszéd kutya végzi-e rendben a kötelességét. Ha kiáltását hallja, megnyugszik. Ha nem hallja, ő maga néhány hosszút kiált ébresztőül, mondván: talán alszol, te lator. Ha pedig hallja a szomszéd kutya szavát, megnyugszik, s a tanyában a gazda térdére fektetve a fejét, a szemével kérdezi: dolgomat vajon rendben elláttam-e?

Ugyanaz a kutya egy előtte hirtelen kinyitott esernyő láttára rémülten riad meg, ijedtében hátrafelé bukfencet vet, elszalad, s azután tovább, ameddig csak él, a kinyitott esernyőt mindig földöntúli lény gyanánt tiszteli, elkerüli, s csak messziről morog rá.

Hogy áll most már a kutya esze? A múlt évben egy gazdálkodó barátom innen a szegedi földről Erdélybe küldött ajándékba egy kutyát, szép alföldi állat volt, tág, sima mezőink levegőjéhez szokott. Odaért, ahova kellett, a vasút kiadta az új gazdának, az új gazda köszönő levelet küldött érte - és a kutya egy hónap múlva itthon volt a szegedi felső földeken, azon a tanyán, amelynek az udvarában született. Gyalog jött haza, miután vasútra nem telt neki, s különben is kérdés, hogy ha van is pénze, a szeme beszédét megértették volna-e a vasúti hivatalnokok, hogy ez a kutya nem máshova, hanem ezen országnak minden szép földjei közül éppen csak a jegenyenyárfás vidékek felé igyekszik. Ezt bizonyára nem értették volna sem a kutya szeméből, sem a nyafogásából a vasutasok, minélfogva a kutya gyalog jött haza, s

bár nemcsak pénzzel, de a pontos katonai térképpel sem rendelkezett, egy reggelen csontig soványodva, összevissza marva, de boldogan az otthoni tanyának a küszöbére lefekühdhetett.

Mondhatják azok, akik e pár sor írást olvassák, hogy ez a történet talán nem is igaz. Mondhatom pedig, hogy a hazajáró kutya gazdájának a beszédében egy árva garas ára okom sincsen kételkedni.

De másfelől is: mennyi balga kísérlet történt már a macskának zsákban való elvitelével. Mert tudvalevő, hogy a megvásárolt, vagy ajándékba kapott macskát zsákban szokás elvinni az új helyre, mert máskülönben hazaszökik onnan. Ha módjában van látni az utat, mikor viszik, akkor ő azon vissza tud jönni akár a negyedik faluból is, s egyszer csak ott nyávog az ablak alatt, hogy eresszék be. Úgy látszik, az ilyen macska éjjel utazik, mert nappal csak megfognák valahol, vagy pedig útközben megtépnék a kutyák. Tehát éjszaka a sötétben halad, és mégis hazatalál. Sokan azt mondják erre is, hogy ez nem hihető. Pedig dehogy. Még arra is van eset, hogy a zsákban vagy ládában elvitt macska is hazaszökik. Addig csavarog, bujdokol, csatangol, hogy egyszer csak otthon van.

Egy tacsókóforma kis kutyánkat tavaly nyáron kivitték a tanyára. Csak úgy pár hétre, vakációzni. A kis kutya nagyon szomorú sorsban élt oda. Mikor elindultak, a kocsis lábainál ült a kis saroglyában, s láthatólag örült az utazásnak. De alighogy a városon kívül ér a kocsi, a kis kutya meglát egy magához illő másik kis kutyát az úton. Társalkodni óhajtott azonnal, s az apró meggondolatlan kiugrott a kocsiból. Előre ugrott, minélfogva a lovak közé esett, s a ló lába berúgta a kerék alá. Átment rajta a két kerék, az első is, a második is, és a kis Sajó, a gyerekek Sajócája, Sajóca-Majócája, élettelenül nyúlt el a kerékvágás porában. A kocsi megállt. Itt hagyják-e? Nem lehet az. Jó kutya volt. S ámbár szokatlan dolog döglött kutyával utazni, fölvték a kocsiba, hogy kint majd a homokban elföldelik. Úgy feküdt a kocsiban az alcserevényen, mint a lövött nyúl szokott. De a kocsizás sokáig tart, mert a tanyai kis ház messze van, s az út rossz. Elég az azzal, hogy a kutya életre ébredt. Erőtlen volt ugyan, a kocsiból is úgy kellett levenni, alighanem néhány oldalbordája betört. Letették az ereszet alá egy pad végébe, a kutya ott volt egy hétig, de nem evett. A második héten már mozgott, tejjel traktálták. A harmadik héten kiment a földel alól, s ismerkedett a kintvaló, láncra kötött kollégákkal. A harmadik hét végén hazahozták, de a kocsi nem azon az úton jött haza, amerre ment. Válogatni kellett az útban, hogy melyik kevésbé rossz, mert mi úgy vagyunk az utakkal, hogy ha rosszak is, de büszkék vagyunk arra, hogy hála Istennek, van bennük mit válogatni. A kutya tehát kifelé menet nem tudhatta a rendes utat, mert féldöglötten hevert a kocsi fenekén, visszafelé jövet pedig nagy kerülő úton, ismerős birtokosok engedelmével, a tanyaudvarokon való áthajtással érkezett haza a tizenhét kilométernyi távolságról.

Mégis, alighogy néhány napig itthon éli világát, egyszer csak eltűnik a Sajóca-Majóca a háztól. Hát hova lett? Hát ördög tudja. Alighanem odakószált, és elfogta a gyepmester, pedig medália volt a nyakában. Hát már éppen arról volt szó, hogy keresni kell a sintérnél a kutyát, amikor valami dologban hazajön a szőlőkapás a tanyáról, s a többek között tudatja, hogy kint van a Sajó. Hejnye, fene teremti. Hát hogyan ment ki?

- Alighanem gyalog gyűtt - véli a kapás.

- Hát aztán mit csinál?

- Hát társalkodik a többi kutyával.

No, ez így volt, és a kapás részére utasítás adatott, hogy mihelyst olyan lesz az út, hogy kocsi is jöhet rajta, a Sajócat okvetlenül beküldje, ha akár a saroglyához kötve is.

- Ügön - mondta a kapás, aki különben is értelmes ember, mert szanitéc-katona volt, s egy időben Szentmihálytelkén lakott, ami pedig már majdnem falu.

Mire azonban a vincellér kiment a maga birodalmába, Sajó már hazatért. De milyen Sajó volt ez! Elsősorban csontig sovány. Azután a lábai tele bozóttal és tüskével. A fülei véresek. A vállán egy akkora hasított seb, hogy az ember két ujjá belefért a sebhelybe.

És ez a Sajóca összetörve, betegen, bágyadtan hazavánszorgott, és a házba betért. Mondják neki:

- Hát előkerültél, te ronda?

Sajóca meglapul a konyha kövén, és vállának véres sebének mutatja. Jó, jó, azt úgy is tudjuk, hogy erre tojássárgája kell ólomecettel. Hanem hát miért mentél ki a tanyára, te hitványság? Jönnek a gyerekek, és a szemére vetik: mink szeretünk te rossz kutyus, és mégis itt hagytál bennünket, te gyalázatos piszkos kutya.

A Sajó a hátára fordul, a két lábát imádkozásformán összeteszi, és azt mondja halkán, kutya-nyelven:

- Pardón, kögyelöm, fölség...

1912

LÓ NEM VALÓ KOCSMASZOBÁBA

Kint a mezőkön úgy szokás az, hogy szombaton délután megszűnik a földben való munka. A szőlőben, a gyümölcsösben sem dolgoznak. A szombat délután már valahogy beletartozik a vasárnapba, mert akkor már a rávaló készülődések folynak. Az udvart felsöprik, hogy az ünnepre tiszta legyen. Az asszonyok meszelnek. Az alföldi tanyák azért olyan fehérek mindig, mert a faláról szombaton délután eltüntetik azt a piszkot, ami esetleg a héten át rákerült. A lányok vasalnak kötőt, fejkendőt, pántlikát, hogy másnapra készen álljanak. Az ember széjjelnéz a szerszámai között, ami hibás, azt kijavítja, a baltát, metszőollót megköszörüli, s dohányt vág, ha van miből.

Ha mindezzel megvan, s még sincsen este, elmegy a kocsmába, szót érteni. Ott találkoznak többen, hogy megcsinálhassák a hétvégi beszélgetést: kinek milyen sora volt az eltelt hatodfél nap alatt, ki mit dolgozott, s mibe akar a jövő héten kezdeni. Ez azért is jó, mert itt tanácsokat lehet kérni és adni a dolgok mibenléte felől. Az egyik ember többet tud, mint a másik, ez onnan van.

Ilyképpen a jelen esetben is öt-hat pusztaszéli ember találkozik a mezei bormérésben egy-egy pohár ital mellett. Kisebb fajta gazda, különösen ha szőlője nincsen, otthon nem tart bort, s így egy héten egy pohár jólesik, ha még olyan rossz is. Amint hogy az ilyen helyeken jó bor ritkán szokott lenni.

Hát beszélgetnek. Látszik különben az ablakon, hogy jön Csúzi András is. Csúzi egy kissé távolosabbra lakik, lóháton jön ennél fogva. Nem valami díszesen ugyan, hanem csak úgy, mint szombaton délután szokás. Csak úgy - a kötőfék szára a ló szájában, nyereg gyanánt pedig valamely régi, szétszakadt subának a darabja van a hátára kötve. De jó ez így is, mert András úgyse akar itt parádés lófuttatást csinálni.

Megérkezik. Van valami sövény a csárda előtt, a lovat ahhoz köti, ő maga belép. Jó szívvel fogadják, mert András afféle jókedvű tréfálkozó ember, amúgy meg esze is van neki. A korcsmáltató oda viszi neki a borát az asztalhoz.

- Igyék kend - biztatják. - Hiszen van kendnek pénz bőven.

- Az ám - mondja Csúzi -, helye van bőven, de pénz nem nagyon. Vasárnap váltottam föl egy tízfilléröst, azután már csak imitt-amott van belőle valami.

No, így nevetgélnek s beszélnek mindenféle bolondságokat előre-hátra. Tréfáikban, adomáikban nem sok változatosság foglaltatik, körülbelül mindig ugyanazokat mondják el, de úgy kell annak lenni, hogy vagy elfelejtik egyik hétről a másikra, vagy pedig el sem felejtik, de mégis nevetnek rajta, ha újra hallják. Ha valami fölvevős kártyát játszanak, és a fölvevőnek nem sikerül a színre való vágás, akkor azt mondja:

- Ez bevágott a színbe! - S csendesen utána teszi: - De a fás színbe!

Ez „hallhatatlan” jó mondás. Egy-egy játék ideje alatt tízszer is mondják, és mindig olyan jókat lehet rajta nevetni, hogy "szinte megfájdul az embörnek bele a haskérgé". Ilyen egyszerű dolgok történnek, és ez a mulatság. El sem lehetne gondolni, hogy az ilyesmitől veszekedés is támadhat. Pedig igen.

Például: Csúzi András leteszi a pénzt a borért az asztalra, és azt mondja:

- No, én már elmék.

Tartóztatják, hogy ne menjen el. Maradjon még egy fél literre.

- Maradjék kend, nem öszik mög a kutyák a tanyát.

- Majd mögönnék - véli Csúzi -, ha mind a négy sarka szalonnával volna bekenve.

De azért nem akar maradni, hiába szólnak újból neki.

- Vár az asszony - mondja, hogy a távozáshoz valami okot adhasson.

Ezzel azonban nem sokat ért el. Azt felelik vissza nagy egyértelműséggel, hogy hát hadd várjon az asszony. Nem akar itt ügysem senki eléjféledni, egy óra hosszat pedig várhat még az asszony, azért nem dől össze a világ.

- Nono - mondja András, mert elvégre a tekintély abban is fenntartandó, hogy nem az asszony viseli otthon a kalapot. - Hanem - teszi hozzá kis vártatva - szél van, a ló mög ide van kötve a sövényhöz.

Csúzi azt hiszi, hogy ezzel az érveléssel már csakugyan hat a többire. Azonban nem egészen így van a dolog. Mert bár csakugyan esti szél van, s a ló kint van a szélben, s nem azért dolgozott a ló egész héten át, hogy most ilyen sarcoltatásban részesüljön szombaton délután, de azért minek menjen el Csúzi András? Mondja is neki egy ember:

- Azért ne haladjék el kend. Inkább hozza kend be a lovat a szélről. Elfér itt köztünk.

Az ötlet többek részéről helyeslésre talál. Inkább a ló jöjjön be, mint András haladjon el, mert akkor ki mond ezentúl olyan hallhatatlan szépeket. András látván a bizalomnak és szeretetnek ilyen megnyilvánulását, kimegy a pejlóért, elköti a sövénytől, és bevezeti az ivóba, mindenek nevetésére. (No, majd lesz erről a jövő héten mit beszélni.)

A ló egészen rendesen megvan bent a korcsmában. Mikor bemegy, prüszög egyet-kettőt, mint ahogy a lónak ez szokása, ha földel alá ér. Még a tulajdon istállóját is azzal üdvözli, hogy a belépéskor trüsszent neki egyet. Csendes állat ez, nem ijedezik, megáll az asztalnál, legyezgeti magát a farkával. Sok bent ilyenkor a légy, a szél mind befújja. A ló veri is ennél fogva a lábává a padlót.

A csárdásné bejön, s látja a lovat a házban. Azonnal sugdos valamit az urának, hogy ez már mégsem járja. Az ő házukkal ilyen tisztességtelenségek. Azután a szikelt padlót mind fölveri a lábával.

Ahogy az asszony mérgeskedik, egyszerre haragos lesz a csárdás is. Most már ő is mondja, hogy ez nem járja. Nem engedi magát megszégyeníteni. Rendes ember többet nem is jön ide, ha az eset hírét meghallja.

- Ugyan ne lármázzon kend - csitítja Csúzi -, hiszen a ló is vendég.

A korcsmárosné mérgesen kiált közbe:

- Ha vendég, fizessön.

- De ha nem iszik, mit fizessön?

- Helypénzt fizessön!

- Úgy van, úgy - szól haragosan a csárdás is. - Helypénzt.

- Hát mennyit? - kérdezi Csúzi.

A csárdás még dühösebb:

- Két koronát fizessön. Ezért a szégyonért!

Csúzi erre szó nélkül a mellényzsebbe nyúl, és kifizeti a két koronát.

Eleinte azt hiszik a népek, hogy ez tréfa. De amikor a csárdás el is teszi a pénzt, egy-két ember fölzúdul, hogy ez már nem járja.

- Ez zsarolás!

De vannak mások, akik azt kiabálják vissza, hogy ez nem zsarolás. Ha olyan úr a ló, hogy korcsmába jár, fizessen.

A láрма egyre hangosabb, s kezdődik a tülekedés a szokásos módon: egy asztalt fellöknek, néhány széket a földhöz vágnak s jól meghúzgálják egymást.

A ló ezt látván, önként kimegy az udvarra a szobából. Az okos Csúzi utána megy, fölül rá, és elhajt rajta.

Az ok eltávozáván, megszűnik az okozat. Az emberek már nem hajigálják az üveget, hanem mennek haza. De még az úton is nagyon lármáznak egymásra.

Ez a baj. Szombat esténként a tanyák vidéke nagyon csendes, mert minden munka áll, s a szó messzire elhallatszik.

Arra halad egy csendőr. Hallja a zajgást, látja, hogy a csárdából jönnek: no, itt bizonyosan verekedés volt, aminek utána kell nézni. Bemegy a csárdába, ott éppen akkor teszik rendbe a fölforgatott szobát: le sem lehetne az ügyet tagadni. Tehát a jegyzőkönyv fölvétetik, a résztvevők beleíratnak, a csárdás felhívatik, hogy a jegyzőkönyvet, mint panaszos, írja alá.

- Nem írom én - mondja a csárdás -, én nem panaszolok senkit.

- De kára volt - véli a csendőr.

- Hát négy pohár, egy félliteres üveg meg egy ablak. Vasárnap délután majd mögfizetik.

De a csendőr nem enged. Itt muszáj aláírni. Azért van a jegyzőkönyv, meg azért van a meghatalmazási papiros. A csendőr addig követelőzik, hogy a csárdás csakugyan odaírja a papirosra a nevét.

S a pör ezzel megindul.

Csak hogy más egy városi pör, s más egy pusztaszéli pör. Mert például mi lesz ebből az ügyből? A csendőrségtől a járásbíróshoz megy, ahol a törvényes eljárás megindul. Szép hosszú hivatalos címe van a törvényes eljárásnak. Úgy szól: idegen ingó dolog szándékos és jogtalan megrongálásának vétsége.

Tárgyalás lesz bizony ebből. Az idézések kimennek a pusztaszélre, külön-külön mindenkinek, mert az olyan dolog, hogy ebben érdemes másfél napig idézőpapirosok hordozgatásával foglalkozni.

A csárdás is megkapja a pecsétetes levelet, de meg is mondja a kézbesítőnek, hogy ő ugyan a messzi városba ezért a haszontalanságért nem megy be.

- Hiszen a káromat már meg is fizették - mondja -, hát minek menjek.

A kézbesítő a vállát vonogatja:

- A kend dolga, ha nem megy be.

A többi azonban bemegy a városba, ahol a bíróság van. Csekély hatvan kilométer a távolság, ami a pusztai viszonyok szerint annyit jelent, hogy két napon alul nem lehet megjárni. Ami megint annyit jelent, hogy fejenként két napi munka is elvész.

Megjelennek tehát a népek, heten. Ebből négy ember a tanú, három meg vádlott. Panaszos azonban nincsen, minélfogva az ügy nem is tárgyalható, kivéve abban, hogy az összes fölmerült költségek a meg nem jelent panaszos nyakába esnek. A vádlottaknak nem járna se útiköltség, sem napszámpótlás - mivelhogy azonban már nem vádlottak, mert nincsen panaszos: hát nekik is jár.

Koponyánkint tizenhat korona az útiköltség, meg hat korona két napra jár az elveszett munkabér után. Ez hétszer számítva százötvennégy koronát jelent, amit a csárdásnak kell megfizetni. Mert a törvény: törvény.

Mint látnivaló, itt a város és a puszta között megint lényeges különbségek vannak. Ha valaki széles jókedvében a városon bemegy lóval a korcsmába, az virtus. Ellenben ha a pusztán történik meg ez a csárdában, akkor annyi pénzbe kerül a mulatság, hogy az árából másfél olyan girhes lovat lehetne venni, mint amilyen a Csúzi Andrásé.

1912

HALADNI KELL

Azt mondja egy régi mondás, hogy aki út mellé épít, annak belátnak az udvarába. Ami annyit jelentene, hogy nem helyes dolog út mellé építeni, mert akkor a lakók élete nagyon is a járókelők szeme láttára folyik le. Különösen a tanyán, ahol tavasztól őszig nemigen tartózkodnak a szobában.

De azért sokan nem adnak erre a beszédre semmit sem. Különösen némelyik helyen az út mellett úgy helyezkednek el a birtokok, hogy egészen az útszélre lehet a házakat építeni.

Az ilyen helyen azután apránként egész sor ház keletkezik. Ha az út túlsó oldalán is hasonló módon helyezkednek el a földek, ott egy másik sor ház keletkezik, s mindjárt készen a régi „faluba való verődés” alapja, az első utca.

Következik a többi polgárosodás. Az ott lakók közül egy szőlősgazda italjogot vált a financiánál, hogy a borát maga mérje el. Csak úgy, a háza egyik szobájában, vagy jó időben az ereszet alatt. De nem tart sokáig az egyszerű állapot. Hogy forgalmasabb legyen az üzlet, a bormérő maga buzgolkodik a legjobban arról, hogy valamiféle kör vagy egyesület alakuljon a háznál. Nevet könnyen lehet hozzá találni. Népkör, gazdasági kör, társadalmi kör vagy más egyéb ilyesmi. Hamar meg is alakul, mert az elnökek, jegyzőnek, pénztárnoknak kiszemeltek maguk is mozgatják az ügyet. A kör megalakulásával bevonul a telepre a sajtó is, mert a kör újságot járát, s az emberek most már az újság kedvéért munka után esténként hétköznapi is eljárnak a körbe.

A telep gyermekei is megnöttek már annyira, hogy megérték az iskola számára. A város iskolát állít hát oda, tornyos iskolát. A tornya ugyan csak fából van, de van benne egy nagyobbfajta csengettyű, bár hiszen kisebb fajta harangnak is beillik. Ezzel azután a tanító mindennap csendít többször. Reggel azért, hogy az Úr szerencsésen átsegítette a telep népét az éjszakán. Este Mária üdvözlétére csendít, míg délben annak az örömteljes emlékére, hogy Hunyadi János Nándorfehérvárát visszafoglalta a pogánytól. Az iskolába beköltözik a népkönyvtár, s a gyerekek olvasnivalókat visznek haza az apjuknak. Ez jól is van így, mert azt mondja az öreg Kásás Mihály, aki már akkor is itt lakott, amikor még egymagában állott a tanyája:

- Haladni köll a korral.

Kásás a haladnit nem úgy mondja, hogy: haladni, hanem úgy, hogy halladni, a fölös lö betűkkel jelezvén a haladás föltétlenül szükséges voltát.

Hát hiszen, ami azt illeti... nini. Nem is maradhat el az ilyesmi semmiképpen. Egy idő múltával már trafikengedélye is van a kör vendéglősének, s ott úgy pipadohányt s mind a kétféle dohányt lehet vásárolni: bórszivart is, meg papírszivart.

Azután azonban egy ember a korcsmárostól magához váltja a trafikjogot, mert föltette, hogy a szatócsüzletre adja a fejét, mert amúgy is elvállalta a tűz meg a jég ellen való biztosítási ügynökséget. Ezt annál is inkább teheti, mert jó írása és különösen szép szavalási képessége van neki.

Egy napon tehát megnyílik a bolt is, kapható benne kávé, cukor, rizskása, lámpaüveg, petróleum, gyertya és még sok más értékes holmi, amik a gazdasági életben szükségesek. Kékgálic, raffiaháncs, kasza meg kaszanyél, bordói keverék, továbbá bombócukor a gyerekeknek, és színes pántlika a lányoknak. Ebben az időben Kásás köri elnök az érdekeltséget összehíván,

figyelmükbe ajánlotta, hogy gyalogjárók kellenének a házak elé. Hogy sáros időben ne csak lóháton lehessen közlekedni.

E föl hívás nyomán többen deszkapalánkokat raktak le a házkerítések elé, míg mások az építkezésből kimaradt s törött féltéglákat helyezték oda. Ismét mások, azon szerencsés helyzetben lévén, hogy terméskövet lehet ásni a földjükön, a tavaszra ígérték a gyalogjáró elkészítését, amikor már majd elég meleg sütése lesz a napnak.

- Majd ha a nap süti a követ. Mert a nap olyan pék, hogy hidegöt oszlat, követ süt. - Ez úgy értendő, hogy a terméskő a föld mélységében találtatódik, de ezen lelt állapotában olyan, mint a vízben málló szappan. Hanem onnan fölvetve a föld színére, ott a nap megszáritja és keményre süti.

A tavaszi meleg napfény megérkezte után ezek a népek is kirakták az utcára a kövezetet, aminek nyomán a következő télen a köri bálra már gyalog és eberlasztung félcipőben mehettek a táncra vágyó lányok és menyecskék.

Ez szép, s a báli jövedelem hatása alatt Kásás elnök a díszzászló beszerzését és a zászlószentelési ünnepély mikéntjét forgatta elméjében, amidőn gondolatait gyakorlatiasabb irányba terelte az a tény, hogy hónapokra megállt a szél.

Ez nem minden esztendőben van ugyan így, de néha megtörténik. A szelek istene ilyenkor minden erősebb fuvalmat beledug a zsákjába, s nem ereszti ki semerre sem, ami azután baj.

Azért baj, mert ha nincsen szél, akkor áll a malom, áll a vitorlája, nem lehet örletni. A szárazmalmok pedig már elmúltak. A Tisza nincsen ugyan valami nagyon messzire, de azon is mülőfélben vannak már, és csendes kihalásnak indultak a vízimalmok.

Kásásnak most az eszébe jut, hogy hiszen van nekik cséplőgépjük, mert vettek egyet közösen. Hát hiszen járhat annak a gépje akkor is, ha nem éppen csak csépel. Vizsgázott emberük megvan hozzá, mert egy odavaló legényt kitanítottak rá odafent a Pesten. Ilyenformán vettek egy kis malmot, építettek neki félszert, elébe fogták a cséplőgarnitúra gépjét, s megvolt a gőzmalom is. De azért a szélmolnár sem panaszkodhat, mert szél idején jut neki is örletni való. Akkor a gőzmalmocska paprikát őröl. A gép kazánját azonban tudvalevőleg kétféleképpen kell etetni. A gép szenet eszik, és vizet iszik rá. A kútvíz azonban nem nagyon alkalmas erre, már legalább az nem, amelyik a telepen fakad a földből, ha jó mélyen leásnak érte. Ha valakinek köves a foga, azt mondják, hogy borkő rakódott rá: minek iszik annyi italt? A kazán meg a víztől lesz köves, ebben különböztén az embertől.

Hát itt nincs más mód, minthogy artézi kutat kell fúratni a malom mellé. A fölös vizét kantákban mindenki hazahordhatja, s talán idővel csöveken még majd a házak udvarába is külön-külön elvezethetik.

Ez így történt, mert mindenek belejárultak ebbe a dologba, Samu Illést kivéve, akinek teljesen mindegy, hogy milyen ízű a víz, mert nem szokott vele élni.

Az öreg Kásás mellét már igen dagasztotta a büszkeség ezen nagy előhaladások láttára. Azután egy vándor borbély éppen szombati napon járt arra, s elegendő munkája akadván, a letelepedésre határozta magát. Kiárendált egy szobát, annak az úti ablakát kitörette ajtónak, s nemsokára a fényes, sárgarézből való szappanhabverők ott himbálóztak az officina ajtaja fölött. A borbély tanulmányos ember volt, mert sváb volt, és tudott németül, s hozott is nemsokára valamely torontáli faluból sváb menyecskét a házhoz, aki meg ruhavarrónő volt, és szépen dolgozott. A borbély tudott harmonikázni meg okarinázni, és nem sok idő telt bele, hogy megalakította a rezesbandát, három pikulással, két réztrombitással.

Ekkor történt, hogy az öreg Kásás a köri ülésen megtette azt a büszke kijelentést, hogy:

- Van itt már mindön!

Az emberek igenlőleg bólingattak. Az öregebbek a pipafüstbe tekintvén, elméjükkel visszarevédeztek a múltba, amikor még semmi sem volt; s összehasonlították azt az időt a mai állapotokkal. A fiatalabbak csodálattal tekintettek Kásásra.

Most, a sarokból, egy szintén öreg ember, aki két könyéken támaszkodva az asztalra, szipkából papírszivart szítt, semmit sem szólván, monda:

- Templom azonban nincsen...

Mintha valami láthatatlan kéz hirtelen arcul verte volna az embereket, mindenki fölkapta a fejét, mint a ló, ha orron ütik. Kásás megriadtan dőle hátra az elnöki gondolkodó-székből. Azután görbedni kezdett a nyaka, a feje lekonyult, piros képe megfakult az ősz hajak alatt, és a lelki vergődések ezen csendjében mindenki hallhatta, amidőn mormogta:

- És a te szent hajlékodról megfeledköztünk...

Az emberek elszomorodva mentek haza, és elmondták a népeknek otthon a hallottakat.

Nagy hirtelenséggel alakult ki a népekben az a nézet, hogy kár volt az a nagy elbizakodás abban, hogy minden van, mikor voltaképpen semmi sincs.

De hát hogyan lesz itten templom? A kör gyűlésein ebben az irányban nagyon sokféle indítványt tettek az emberek, de mindannyinak csak az volt a vége, hogy kérni kell. Várostól, püspöktől, országtól. Kásás azonban rájuk förmedt zordonul:

- Mindig csak kérni, mindig csak kérni. Igaz ugyan, hogy ez a legkönnyebb dolga a világnak. Kérni könnyebb, mint adni.

Az emberek értelmetlenül néztek rá.

- Hát azt hiszitek, hogy érnek valamit az olyan kérős, irkafirkás jegyzőkönyvek? - s az ujjával megpeckelte az oldala mellett ülő köri jegyző keze alatt a papirost, mint ahogy ősszel a gyámoltalan legyet az asztalról lepeckelni szokás. (A jegyző fejében ebben a pillanatban támadt az a gondolat, hogy ideje volna már az öreg Kásást kibuktatni az elnöki tisztségből.) - Hát gondoljátok, hogy adnak így a szavunkra valamit? Nem ér az bizony egy hajítófát sem. Hanem adjunk mink is.

- Hogyhogy? - kérdezték az emberek.

- Úgy - mondta Kásás -, hogy könnyű járulni a templomba, ha készen van, de járuljanak kendtek bele, amikor még nincsen készen.

Ez ugyan érthető beszéd, de nemigen akarták eleinte érteni. Azt mondta Kásás:

- Írja csak, jegyző úr.

- Írom.

Az öreg mondani kezdte, lassan, külön ropogtatva minden szavát:

- Én, Kásás Mihály, járulok a templomba húszször darab téglával, húsz kocsi homokkal, húsz napi lófuvarral, egy havi embőrnapszámmal, a feleségöm járul egy körösztös selyömlobogóval, egy oltárpárnával.

Kásás szétnéz. Az emberek most sorra adják föl a szót a jegyzőnek, hogy ki mivel járul. A jegyzőnek van mit írnia.

S a templom ügye így megindul. Igaza volt Kásásnak, mikor azt mondta:

- Így kell ezt kezdeni, nem másképp.

Épp arra járunk, s a kocsit megáll azon a helyen, ahol a templom majd lesz. Mindig van közönség, aki nézi, s különben is az emberek fuvarozzák oda az anyagot, téglát, homokot, meszet: ki mit vállalt, hogy azzal belejárul a templom falába. Vannak, akiknek ilyesmire nem telik, azok ingyennapszámot vállalnak.

Öregasszony is áll ott.

- Örül-e neki szülém, hogy templom lesz?

Visszakérdezi:

- Még kérdezheti is?

- Nono. Szép lesz ugye?

- No - véli a szüle -, olyan nekünk való. Nem lehet valami nagyon díszös. Mert vannak, tudja, nagyon díszös templomok. Tudja, láttam én már olyan templomokat is, hogy három volt egyvégtibe.

- Hol látta ezeket szülém?

- Hol láttam? - kérdezi a szüle. - Hát ahol vannak, Lorettóba, Milányóba, Genovába, Mántovába.

- Hát arrafelé mind járt, szülém?

- Hát hogyan - mondja a szüle. - Nem is egyszer.

- Rómából hogyan ment Genovának? Nem arra van annak az útja.

A szüle meghúzza a fejkendő csücskét, mert bántja a kételkedés:

- Hát hiszen Rómába nem is arra mönyünk. Jó is volna, ha arra mönnénk. Rómába Ankónának visz az út, emerre mög csak Velencének.

A vénasszony magyarázza a földrajzot. Még csak az kellett volna, hogy térképet rajzoljon botjával a homokba, s azon mutogassa az utakat, amikor zarándokolt.

- De Ankónának hosszabb ám a hajóútja - folytatta a beszédet. - Nagyon hánnya-veti a hajót a tengőr. De Velence felé sokkal simábban viszi a hajót. Hanem azután arra pedig drága nagyon.

- Hát akkor miért ment arra szülém?

Nevet a vén tanyai nő.

- Jaj-haj, oka van annak. Azért, mert a Franciaországnak arra van az útja.

- Oda is eljár, szülém.

- No, nem nagyon járogatok - szólt a szüle -, de voltam már. A Lurdesba. Oda visz a Genován körösztül az út. A Lurdesba látta a csodát a Bernadotte-lány. Ott van az mindjárt Lurdes város mellett, a Gáné patakon túl: három templom is egyvégtibe...

A szüle elhallgatott. Nézte a készülő templom helyét. Talán majd ha ez fölépül, nem kell olyan messzire mennie a másik után.

1912

VASÚT AKAR LENNI

Hogyan támad az út? Ezt bajos tudni, de elnézni lehet. Mikor a réti semlyék, vagy a legelő fölszabadul tavasszal a hó alól, apránként gyalogutak keletkeznek rajta. Hosszában és keresztben. Idő múltán kitaposódnak, a lépések alatt a fű elsárgul rajtuk: a zöld mezőben ez a sárga vonal mutatja, hogy ez az út. De ez az út sohasem egyenes, pedig semmi oka sincs rá, hogy a sík mezőn ne legyen egyenes. Mégis mindig csak girbe-gurba. Ahogy az első ember ment rajta keresztül, ahogy utat vágott a csatakos mezőn, a többi mind utána ment, szóval, mint mondani szokás, nyomon járt. Mehetne a mezőn másfelé is, de nem megy. Hegyes vidéken ez más, mert ott kerülgetni kell a köveket, itt azonban mit sem kell kerülgetni. A menés a mező minden részén egyforma lehetne, az út rajta egyformán jó vagy egyformán rossz. Időt is takaríthatna az, akinek sietős dolga van, ha egyenesen haladna a mezőn, s nem kanyarogna rajta úgy, ahogy az út kanyarog. Az elmélet ezt így mondaná, de a gyakorlat nem így mondja. Ahogy az az ember kanyargott, aki tavasszal legelsőbb vágott utat, úgy kanyarog utána mindenki, aki arra jár. Miért? Ki tudná? S miért kanyargott az első útcsináló? Azt sem tudni. Talán tócsák voltak még a nedves földeken, s azért kerülgetett. De azok már elmúltak régen, s az utána következő utasok már a nem létező pocsolyákat kerülgetik. Ez így van. Mert kell valami előjárónak lenni, aki nekivág valaminek. A többi pedig halad utána. Ez egy kicsit sajátságos dolog. Ha a juhász át akarja hajtani a nyáját az árkon, a birka nem megy. A juhász rájuk ereszti a pulikutyákat. Azok ugatják, marják, harapják a birkát, a hátukra ugrálnak, s úgy tépik dühükben a fülét, de a birka mégsem megy. Akkor a juhász fölveszi az öreg kolompós vezérürüt s átveti az árkon. Akkor azután valamennyi birka ész nélkül tolakszik át az árkon, még le is tapossák a gyengébbet a nagy igyekezetben.

Más azonban a kocsit. Hát azt ki tudná megmondani, hogy a sík mezőben az miért kanyarog minden ok és értelem nélkül? Azt mondják, hogy azért, mert itt az a tanya van, amott az a tanya van, és az útnak szokása, hogy a tanyáknak közelébe kanyarog. Pedig dehogy. A tanyák legfőbb százévesek, s az út több évszázados. Az utak előbb voltak, mint a tanyák, amiként, hogy nem a víz folyik arra, amerre a városok vannak, hanem megfordítva. Némely alföldi út dombon megy keresztül. Az ilyen út a régi használat nyomán úgy ki van vágva, hogy az út két oldalfala a kocsiban ülő ember fejével van egy magasságban. Pedig ezt az utat nem vágta ki senki, hanem ezt a rajta való járás vágta így le a dombról. Úgy lehet, hogy ezer esztendőnek ez a járás-kelése kellett ehhez. S ezer év előtt az az ember, aki itt utat tört, miért éppen itten tört utat? Azt mondják, hogy ez a véletlenség műve, mert hiszen valamerre csak kellett mennie, ha már éppen menni akart. Ez igaz, de azért az sem egészen úgy van. Nálunk az az út, amely a tanyára visz, hosszú darabon át szigorúan Szeged és Dorozsma határán fekszik, lombos vidéken, már amennyire mifelénk ilyesmiről beszélni lehet. Ez is olyan sok évszázados-forma út. A két oldalán szőlők, amik homoki borokat teremnek. Az út széles ugyan, nem is országútnak nevezik régi nyelv szerint, hanem marhahajtó-útnak, de azért mégsem szélesebb, mint tizenöt öl. Miért van éppen itt? Azt mondják azért, mert itt a határ. De hiszen nyilvánvaló, hogy az út régibb, mint a határ. S az út két oldalán a szőlők két különféle bort teremnek, más íze van a dorozsmai oldalon levő bornak, s megint más íze a szegedi részen teremnek. A szőlőtöke ugyanaz, a kezelés módja ugyanaz, s az út által kettéválasztott szőlőkben mégis más ízű bor terem. Aki legelőször járt erre kocsin, aki legelőször intézkedett aziránt, hogy ne másfelé, hanem tisztán csak errefelé legyen az út: hogyan találta meg az a régi ember a földek minőszerűsége között való elválasztó határt? Ez a kérdés azonban szintén azon dolgok közé tartozik, amikben nincsen okos ember.

Más azonban a vasút. Ez már ugyancsak új dolog, ez nagyszerű dolog, amiről azt mondja a régi katonai nóta:

*Sikojtozva ment az vason az bagon,
Kedves rózsám kinézött az ablakon,
Mindkét szömöm könnybe lábadt,
Úgy néztem én teutánad, galambom...*

Ilyen a vasút ott, ahol van. Hát ahol nincsen? Azt lehetne mondani, hogy ott semmilyen. De erre is lehet mondani: hogy pedig dehogy. Ott kint, a mély mezőkben, elsüllyedt tanyák között, a vasút a gondolatokban él. Nem a valóságban van meg, hanem a koponyákban. E helyeken irigység tárgya az a másik pusztaszél, amelyen vasút megy keresztül, s ahol e tanyai házak ingaóráját a vaskerekű kocsik járásához lehet igazítani. Csak az egészen öregek nem törődnek vele, gondolván, hogy minek az már arra a kis időre, ami nekik az életből még lemorzsolni való van? De mások mind lesik a híreket róla, hogy akar-e vasút lenni, hogy csinálják-e vajon, s a gyermekek, akik még sohasem láttak ilyesfélét, esténként e szörnyeteg vasbikák felől álmodozva alszanak el a kuckóban.

Egyszer csak jön egy úrforma a határba kocsin, több emberrel, meg sok színes karó a kocsin. Ez az úr a mérnök, vagy pedig nagyobb tiszteletadás okából földmérnök, mivelhogy a földet méri föl. Az emberei pedig lánchúzó mérnököknek neveztetnek, és sok bort szeretnek inni, de nem csoda, mert nekimennek a lánchúzásban akár a víznek, hát pedig hideg időben belső meleg erő szükséges ide, az pedig a borban van. A mérnöknek van hosszú messzelátója, amely háromlábra jár, és van a mérnöknek sok makfája, amely szó megint térképet jelent, s a mappából formálódott. A mérnök mindig cigarettát szív, aminél fogva csak sovány, ami azonban szintén nem csoda, mert a mérnök odaföl a Budapestbe a heptikus iskolába szokta tanulni a messzelátás tudományát.

Ahol a pusztaszélen a háromlábú masina hol itt, hol ott feláll, ahogy a tarka karókat a lánchúzókat itt, amott a földbe leszúrják, ahogy a mérnök a rézcsövön nézdegél keresztül, s a keze fejével hol erre, hol amarra kergeti a legyeket az orra előtt (pedig így, ilyenkor ősszel már muslinca sincsen: hát mi baja velők?), mindez különös dolog arra kifelé, és sok szóbeszédre ad alkalmat.

- Hát ez hozza a vasutat? - kérdezik gúnyosan némely kételkedők.

Más emberek, akik régebben, fiatakorukban, mint kubikusok világot láttak, s értenek az effajta tudományokhoz, csendre intik őket, mert úgy áll a dolog, hogy csakugyan így és nem másképpen képződik a vasút.

No, ha így van, az más. A mérnök a gárdájával együtt kezd abban a tiszteletben részesülni, amelynek a hatalmasak irányában való megnyilvánulás a szokása. Legélénkebb érdeklődés kíséri most már azt, hogy merre jár a háromlábú masina. Mert bizonyosan arra megy majd a vasút is. Tóásó Biacsi Ferenc, akinek a tanyájában a mérnök meghálni szokott, általános irigykedésben, megszólásban és meggyanúsításban részesül. Mert bizonyosan kifuffangérozta már magának a mérnöknél, hogy az ő tanyáján lesz az állomás, mindjárt a kukoricagóré mellett.

De jól van ez így, hogy a beszéd megindul. Mert voltaképpen az előbbhaladásért való törekvések ezek. Továbbá, mikor a mérnök már minden szerszámával és cselédjével elvonul a mezőkről, van legalább a téli estéken odakint miről beszélni. Például Sós Szabó Pál azt mondja:

- Az én földemön ugyan ingyen nem mén körösztil. Ha mönni akar, sajátítson.

- Hát hiszen nem is ingyen akarják azt - vélik mások.

- Az más - feleli Sós Szabó -, azt mög lehet érteni. Hanem amúgy, azt már nem. Mert tudja kend, a szó: szellő, a kontraktus: az csak papiros. Hanem a pénz a fundamentum.

Néma csend és hallgatás van.

Most Nyerges Kiss István szól mint öreg ember:

- Én pedig ingyen is odaadom a földem sarkát, ha arra kerül a vasút.

- Jaj - feleli Sós Szabó -, hiszen akkor elbukott kend. Ha beépítik a kend földjébe a vasúti töltést, hát akkor hogy megy kend rajta köröszül a föld másik részébe szántani az ekével.

Most az emberek Nyerges Kisst nevetik, de egyben gondolják, hogy van annak magához való esze. De csakugyan, Nyerges Kiss azt feleli Szabónak:

- Mondtam már, hogy csak a földem legsarkát ígértem oda; hát azon túl már hova haladjak az ekével?

Most erre még hangosabb a nevetés, de most már Sós Szabónak a rovására. És Szabó elkese-rülve a gúnyos kacajon, mérgében félreteszi még az idősebb iránt való tiszteletet is, és így adja föl a kérdést.

- Kend talán a városi urak szószólójává szegődött? Ugyan mi fizetés jár érte?

De Nyerges Kiss István csak szótlanul legyint egyet a kezével erre a beszédre. S a népek most már reá nyugalommal tekintenek. István bácsi helytállt. Helytállt no, bárki bármit beszéljen is.

Mindezek azonban csak a kezdetnek a kezdetei. Mert azután jön a java. Mikor a nagy lassú medvék, a hivatalos apparátusok megmozdulnak a vasút irányában, és megkezdik a bejárást. Két fajtája van ennek is. Az egyik a közigazgatási bejárás, a másik a műtanrendőri bejárás. A különbség a kettő között az, hogy amikor a közigazgatásra járnak be a hivatalosak, akkor még nyoma sincsen a vasútnak, ellenben mikor műtanrendőrileg járnak be, akkor már kész a vasút, megy is, fűtyül is, csak hogy nem hivatalosan megy s nem hivatalosan fűtyül. A műtanrendőri bejárás után azonban már hivatalosan gázolhatja el azt a pusztai kivert bikát, aki nagy magabizakodásában nekiment a jöttment vasbikának, hogy kiszorítsa a határból, amelyben eddig csak ő volt az uralkodó erő, tekintély és hatalom.

De ez még messze van. Ezúttal csak közigazgatásilag járnak-kelnek mindazok, akikre a törvény a hivataluknál fogva rájuk parancsolta, hogy értsenek ehhez a mesterséghez. Mert ehhez érteni kell, most dűlvén el az egész vasút sorsában az, hogy merre menjen.

Ez pedig nagy kérdés.

Mert ha e tekintetben Luklábú Csülkös Monori Kiss István kintvaló gazdálkodó polgártársunkat fölkérdézzük, Istvánnak az a nézete, hogy ő nem bánja akármerre megy is, de az ő tanyája udvarán föltétlenül keresztül menjen, mert ő egyenesen az ereszt alól akar a vasútra fölszállni. Továbbá a vasút az ő udvarába úgy kanyarodjon, hogy azt nem bánja, ha a szénaboglyák a túlsó oldalakra essenek, de a kút mindenképpen az innenső oldalon maradjon. Ezt megkívánja a jószágítás, továbbá az apró libai, kacsai és csirkei szempont, nehogy ital végett a túlsó oldalra levő járkálások folytán elgázoltassanak szegények.

Miután körülbelül a lapos mezőkön majdnem mindenki így gondolkozik, a hivatalos uraknak főhet a fejük eléggé abban, hogy most már csakugyan merre menjen a vasút.

A muszka császár megteheti azt, mikor már fölbosszankodik az ilyenféle érdekeltségi háborúkon, hogy a léniával egy egyenes vonalat húz a térképre, s azt mondja: erre menjen a vasút. Alkotmányos országban azonban nem történhetik ilyesmi - véli Luklábú Csülkös és ehhez mindenkinek hozzájárulnak. Azonban bárki bármit beszéljen, szép azért elnézni az ilyen tülekedést. Egyéni érdekek harca ugyan, de mégiscsak az általános fejlődés csatája.

Hiszen az emberek nem olyan bolondok odakint sem, hogy ne lennének belegyőződve abba, hogy úgysem mehet be minden tanya udvarába az a vasút, de mégis küzdenek, próbálkoznak, erőlködnek, igyekeznek: eleven cáfolatául annak a vádnak, mintha a kint élő népben az előbbre való haladás ügye felől elfásulás tartózkodna.

Egy formás menyecske, úgy a negyven év körül, igen csak dörgölődzik az urakhoz, akik a makfákon az utat szerkesztik. Kocsival megy utánuk, s ahol csak megállnak, mindjárt köztük van.

Már mikor nem állhatják, megkérdik tőle:

- Ugyan melyik földben érdekelt?

- Én? - mondja az asszony. - Én? Ezen a tájon már semelyik földben sem. Én arra beljebb való vagyok. Az én földem mellett úgy is elmegy.

- Hát akkor mit kínlódik itten velünk ok nélkül?

- Azért - magyarázza a menyecske -, hogyha majd möglősz a vasút, az én fiamat tögyék bele fűtőnek...

A bizottság kocsin jár. Az úgynevezett érdekeltség egy része szintén kocsin követi, vagy pedig gyalog. A homokon ugyanis nem sok különbség van a kocsin való menés és a gyalogjárás között. Sőt a gyalogjáró az ösvényeken néha hamarabb odaér ahova kell, mint aki a kocsival az utakon kanyarog.

Föltűnik egy szálas, erős tartású, idős ember, aki nincsen kocsival, de minden megállási helyen ott van.

Figyelemmel hallgatja a tárgyalásokat, de nem szól bele semmibe. Szóval nem zavarja a vizet. Csak néha kérdezi:

- Hát erre mén?

- Igen.

- Erre a Vödörlopó Dobó tanyájának?

- Hát.

- Úgy hát - szól elgondolkozva, amikor a kocsik megint megindulnak, ismét csak megy utánuk.

Egyszer azután megkérdezik tőle, szintén egy megállóhelyen:

- Bátyám, maga miben érdekelt?

- Sömmiben - feleli kurtán.

- Hát akkor miért fárasztja itt magát?

- Hát tudja - feleli az öszes ember -, én már úgy se éröm mög ezt a vasutat. De tudni akarom, hogy ha majd legalább lösz, hát merre mén.

Az urak beleszólnak:

- No, pedig most már nem olyan hosszú lesz a várakozás. Megérheti még, hogy füttyül a vasút. Hány éves? Hatvanöt?

- No - mondja az öreg. - Följebb.

- Hetven?

- Följebb.

- Csak talán nem nyolcvan?

- No - neveti a vénség -, annyi sem. Hanem kilencvenkettő. Tudják az urak, én még abban az időben születtem, mikor Ferenc császár megbukott a fekete hasú bankókkal.

Hát nem lehet tagadni, jó levegő van ezeken a külső részeken. Fényes tekintetével az emberekre nevet, és akácok illatos virágai peregnek a fák hegyéből a vén fejre.

1912

ELMÚLÁS ELŐTT

Ami a vékonyságot illeti, az még nem nagy baj, ha valaki vékony, mert hiszen nem is mindig vékony az, akit annak mondanak. Némelyik ember csak azért látszik olyan vékonynak, mert nagyon hosszú.

- Ha egy harmadával rövidebb volna, egészen rendes testállása lenne neki - mondják.

Mostanában ugyan már nem nagyon sűrűn adódnak elő szálas emberek. Fogynak, nem tudni, miért? Egyesek arra vetnek, hogy a nép nagyon hamar munkába fogja a gyermekét, s azért maradna most rövidebbre, mint ezeknek előtte. De hiszen azelőtt is korán munkába fogta, talán még korábban, mint most, mikor az iskolai törvény ezt a szokást mégiscsak korlátok közé szorítja. Mások a pálinkát okolják, megint mások a korai dohányzást, romló lakásviszonyokat, hiányos és egészségtelen táplálkozást. Azon a tényen azonban nem változtat az egyik elmélet sem, hogy rövidülnek az emberek. Hivatalos írást erről aligha vezetnek, de amúgy szemmel látható. Aki szálas ember régebben szolgálta ki a katonaságot, emlékezhet arra, hogy mikor berukkolt a századhoz, nagyság szerint valami nyolcadik-kilencedik volt a legények között, ellenben szolgálatának harmadik esztendejében már ő volt a leghosszabb köztük. Mert mindig apróbbak jöttek az eltávozott hosszúk után. Vagy hogy talán ennek is olyan szokása van, mint a kukoricának, hogy az egyik esztendőben magasabb szarát vet, a másikban alacsonyab?

Ugyan a kukoricánál is az alacsony száron néha több a cső, mint a magoson. Ha hosszúra nő a búza, megdől s fejét leteríti a földre. Ha szélvihar van, a bokorfa állja, ellenben a hosszú jegenyeakác eldől, mert nem bírja a gyökere a homokba tartani.

Az emberekben is van ez így. A kis emberre azt mondják, hogy ki se látszol a földből, te kis gömböc, te hasban vállas, te kútkolonc, te lábatlanság! - A hosszúra azt mondják, mit akarsz, te nagy hoppász, tögyél vasalóvasat a zsebödbe, mert elfúj a szél, te emeletös gólya! - S hozzáteszik:

- Kend különben már gazdag embör löhet, mert takarékosan él. Kend ha a szíjgyártónál szíjat vásárol, a fele is elég egyszeri viseletre.

A hosszú azt mondja erre:

- Csak beszéljen kend, kis tökmag. Hiszen amelyik kerítésön én átlépök, az alatt kend csak úgy tud átbújni, ha négykézláb lyukat kapar magának, mint a kutya.

Ezek azonban csak mind tréfabeszédek, amik semmi vizet sem zavarnak, csak azért mondatnak, hogy az idő teljen. Ellenben más dolog az, mikor a hosszú emberre ránéznek a többiek, s félig tréfásan, félig szánakozva mondják neki:

- Mivel élsz te, hé? Talán tengeri herkentyűvel? Vagy cukros levegővel, mint az urak?

- Már miért? - kérdezi a hosszú.

- Hát már apránként a melled egészen odaszárad a hátadhoz.

A hosszú a fejét lehajtja. Hát ez az.

Az emberek is összenéznek. Hát ez az. Elérte a száraz betegség. Ami ellen nincs orvosság. Isszák ugyan ellene a petróleumos pálinkát, főzik róla a székifű virágát, a nyakat nagy és hosszú szalagokkal betekerik, a mellény alá, a hátan keresztbe, asszonykendőt kötnek, mindez azonban nem sokat szokott érni.

A hosszú a fejét fölemeli. Kiegyenesedik, mint régente, mikor mint leghosszabb ember, a zászlót hordozta a regimentben. A Fánit. A regimencfánit... Ej... azonban, nem megy ez már úgy, mint ezeknek előtte. A mell nem engedelmeskedik, mert szaggatások vannak benne, a nyak pedig megvékonyodott, szinte idegenül forog rajta a fej. A hosszú elkeseredetten mondja a bormérőnek, mert az ilyen esetek ott szoktak történni:

- Hozzék kend egy liter bort.

Azt mondja a kocsmáros:

- Miért?

Feleli a hosszú:

- Miért? Hát pénzért!

- Nono - feleli amaz, miután ez a beszéd csak azért történt, hogy nevéssenek is valami keveset.

Azt mondja egy kövéres, mosolygó képű alacsony, abban a biztató tudatban, hogy vele ez világi életben soha olyan nem történhet, mint a hosszúval történt:

- Jobb volna, ha tejet inna kend.

A hosszú megüti a kezével a levegőt.

- Ittam én már azt is.

- De sokat igyon kend. De ne úgy, mint az urak, hogy incum-fáncum, meg mi fene. Hanem úgy igya kend, ahogy a tehénbül kigyün.

Egy ember két ujjával ráüt az asztalra:

- Ez úgy van.

Ez az ember ugyanis korán özvegyiségre jutott, s nem feledhetvén sehogy sem az elhalt hitvest, nincsen lelke ahhoz, hogy az asszonyának mását vigye a házhoz mostoha gyanánt. Ily módon náluk a tűzhelyen nem túlságosan sütösödnek be a bögrék, hanem van egy tehene, ad nyolc litert - már nemhogy egyszerre, hanem reggel négyet, meg este négyet. A tehénnek a mezőre való reggeli szolgálatba menetel előtt alatta reggelizik ez az ember a két kis családdal, meleg ilyenkor a tej tűz nélkül, úgy ahogy előadódik. Estére kelve hazajön a mezők illatos füvei közül a jó tehén, s a szarvaival valahogy beférve a kiskapun, és szép két szelíd szemével a két kis családra nézvén, azt mondja:

- Hozott már megint négy lityi élelmet a búböce.

Akkor megint csak aláállnak az apjukkal egyetemben bögrézni, és ebben nincsen semmi sem, mert nyolc liter tej egy embernek és két kis családnak kenyérrel egy napra elég, legföljebb a tehén, fejetvén, olykor fél szemmel hátratekint, hogy a testéből adott meleg ételnek a fölosztása a két kis család között a szociális szempontok megtartása mellett történik-e.

Ez az ember tehát, aki így él, ismételten most már három ujjal üt az asztalra, mondván:

- Sokat. Azután a tehénbül, ne a boltból.

A hosszú nyújtja az üres üveget a bormérőnek, hogy még hozzon bele:

- Beszélhetnek kendék, amit akarnak. Nem segít én rajtam már más, csak a bor. Mindig bennem van az álom hidege, mintha csak mindig akkor keltem volna föl az ágyból. Hanem a bor melegít. Az jó. Azzal bírom én ki.

... Kintvaló emberek nem tudnak érvelni. Nincsen rá szavuk elegendő. A gondolatok oly változatosak, hogy sűrűek, de a fej nem tud a kifejezésükre a nyelvnek munkát adni, Mérhetlen szókinsük másfelé való irányban fejlődött, a lélekhez való szóláshoz azonban kevés a szavuk. A gondolatok járnak-kelnek az agyokban, de senki sem mondja ki, mert nem is tudná, hogy miként. Csak a gondolatokból leszűrődött igazság jut kifejezésre ilyképpen, mint a mosolygós képű alacsony szólja is:

- Hát tíz liter borba fogadok, hogy nem élsz egy esztendeig.

A hosszú, a pohárral a kezében, rábámul. Csillog a szeme, sovány arcára kiülnek a bortűz bazsarózsái, és azt kiáltja:

- Hát nem tíz literbe, hanem fél akóba fogadok, hogy elélök még nem is egy, hanem két esztendeig.

Hát ez bizony nem egészen a vigalmi helyre való beszéd, s úgy tetszik, mintha a nyitott ablak között, a keresztszélben, lassan lovagolna hol erre, hol arra a Csonthalál, vigyorogván rozoga fogaival szokása szerint, s a kaszájának éle oly kivert, hogy rendes ember ezt valóban még szénához sem használhatná.

Hideg fuvalmakat visz át a keresztszél a szobán.

De a hosszú azt mondja mérgesen:

- Hát én állom! Hát én mondom! Hát én fél akót töszök arra, hogy én élök még két esztendeig.

Egy csendes hallgató beleszól részvétteljes hangon:

- Úgy engedje az Isten...

Szomorúság van itt; hiába, szomorúság van. Mily jobb volna másról beszélni, mikor pedig látszik, hogy a hangjából is ugat a halál kutyája. Az emberek mennének - de nem mennek. Gondolkodásba esnek. Mitől vannak az ilyen betegségek? Mondják, hogy ez nem mástól van, hanem hogy hűtés. Ősszel éri az ilyen az embert, a kora harmaton, amidőn majdnem téli hideg van már, de még nincsen a télnek nekiöltözködve az ember. Mások azt mondják, hogy a szárazbetegség úgy öröklődik, mint az anyajegy. Ugyan most már azt is beszélnek, hogy az volna a legnagyobb baj, hogy a tanyákon a pincét külön szokás építeni. Jóformán sehol sincsen pince a házak alatt, s így az alulról való földi hidegségek minden mérgükkel a szobába nyomulnak. A gyenge gyereknek már kicsi korában kitekerik a nyakát, ezért van annyi szomorú kis sír a tanyai temetőkben - aki gyerek pedig megbirkózik velük, azért azon is csak otthagyják a kezük nyomát az egész életére. Bár azonban ki tudhatna ezek felől valami bizonyosat? A hosszú nyújtja a kezét a mosolygós alacsony felé:

- Hát gyáva legény kend, ha möghátrál. Kend ajánlotta a fogadást, hát én állom. Csapjon kend föl!

Amaz kényszeredetten nyújtja a tenyerét, s megfogják egymás kezét.

- Hát jól van - szól a mosolygós alacsony. - Nem azért mondtam én azt, János, hogy mondjam, hanem csak úgy mondtam. Hogy ne bort igyál te a hordóbúl, hanem tejet a tehénbúl.

- Vagy pedig még jobb volna, ha számartejet - véli egy ember, de azonnal észreveszi, hogy hiábavaló tanáccsal szolgál, mondván: - azonban hiszen nincs is már számár.

Aminthogy igaz is. Idővel ez is kipusztul, mint a réti csikasz meg a tűzok.

A hosszú megint csak legyint a kezével. Hol kiegyenesedik, hol meggörbül, már a szerint, ahogy a köhögés fojtogatja.

- Ne féljenek kendtők, amíg engöm látnak. Élők én még három esztendeig is.

A résztvevő hang ismét mondja csendesen:

- Úgy engedje az Isten... Mert az ő kezeiben van mindnyájunk sorsa.

Ez csakugyan így is van, és nincs máskülönben. Ő szent felsége azonban már mit sem hallgathatott e fohászkodásra, mert nincsen hatalom, amely meg ne hajoljon a halál előtt. Négy hét múlva a hosszú ember tanyájából a gyászoknak ruhájába öltözött asszony haladt ki, tolta talicskán a fél akó bort a mosolygós alacsony tanyája felé. A halott becsülete így kívánta ezt, mert az életben tett fogadást nem váltja meg a halál, annak eleget kell tenni az elmúlás után is.

Fél akó bor, fél mázsa teher, s a homok nehéz még a gyalogösvényen is. Az asszony sűrűn letette a talicskát, s megállt mellette pihenni. Törölte kendőjével verejtékes homlokát, s törölte a minduntalan sírásra álló szemeit. Szomorú sóhajta sziklát repeszthetett volna, errefelé azonban nincsenek sziklák, csak a gyenge szellő jár a mezőn, amely alatt az elődök csontjai szerteszét nyugosznak. Fölfogta tehát újra az asszony a talicska szarvát: ő mint becsületes élő, a halott becsületét tolta maga előtt.

1912

NYÁRI KÓDORGÁSOK

Bajos a kaputlan porta

A városnak az a sajátsága is megvan, hogy az ódon része a Tisza parton fekszik. Amarra, a víztől befelé, palotás, tornyos; egy-egy nagy bérkaszárnnyának a padlása is többbe került, mint itt az ócska fertályban egy egész viskó telkestül. Az idegen ezt rendszerint mint különös dolgot szóvá teszi, mert föltételezi, hogy mikor a nagy árvíz történt, a Tisza vize bizonyára a Tiszából jött be, nem pedig a homokpusztákból. Pedig hát dehogy: éppen úgy történt, ahogyan ő nem akarja hinni. A víz valami öt mértfölddel a városon felül, a megyében szakította el a gátat, s onnan került a lapos teknőben fekvő városnak a hátába, s nyomása alatt bedőltek a hirtelen készített sáncok. Denikve, ez a parti ódon táj megmaradt a régi valóságában, mert ez a legmagasabb rész, s ide nem bírt a vizecske fölhatalmasodni, s a kisdud földszintes házak álmodozva élnek itt sok százados világukat.

Holdvilágos éjeken e sok, minden szabály nélkül egymáshoz ragasztott fecskéfészkek között kódorogva, szinte várni lehetne, hogy valamely ház kapujából kilép az emberséges bascsausz, a tekintetes sziubasa, vagy a nagyságos bimbasi, sőt esetleg maga a vitézlő és kegyelmes Hóbiárt basa, szandzsák-főispán és vilajet. Kormányzó, aki már nem is igen tudott törökül, ellenben igen szerette a menyecskéket, minélfogva alkalomadtán a halászház agyon is verték. Isten nyugtassa szegényt, mert Hóbiárt valóban a szép kedvtelésében lelte halálát.

E tájon még ma is van olyan ház, amelyiknek nincsen kapuja. Aminthogy van olyan szűk utca, hogy ha két kocsi egymásnak szemközt kerül bele, soha ugyan onnan a világnak a tökéletes végezetéig ki nem jutnak. A kaputlan házak története valószínűleg ott keresendő, hogy annak idején az emberséges török vagy görög kereskedő két házat épített egyszerre egymás mellé, s úgy gondolkozott, hogy elég lesz a két háznak egy kapu is, nem vesznek össze rajta azok, akik a házban laknak. Lám, azóta mennyi idő elmúlt, s a ház most is csak el van kapu nélkül, amikor már bizonyára nem egy család lakja mind a kettőt. Szóval ilyen furcsaságok vannak még ma is.

De van még másabb is, ugyan nem itt, hanem a környéken... Haladván hazafelé kocsival messzibb vidékről, alkonyatra jár az idő, amidőn keresztül megyünk a falun. A hosszabb kocsizásnak az a haszna megvan, hogy olyan ehetnékje támad az embernek, hogy megenné a vasszeget is. Álljunk meg hát valamely kocsmá előtt. Ha más nincs is benne, de van barna rozskenyér, s olyan szalonna, amilyent a városban már hírül sem lehet találni. A fölseje kissé avasas, s ez olyan sajátos ízűvé teszi, mint a penész a finom sajtot. Az ilyen szalonnából kedvre delectálózni többet ér, mint valami rossz bankett. Azonfelül hasznos étel is. A nép azt tartja, hogy aki az ilyen avasos-forma szalonnát és az erős zöldpaprikát szereti, soha életében nem lesz köhögős ember.

A ház különben, ahova beléptünk, egészen csendes. A szobában az egyik zöld asztalnál két öreges magyar borozgat. De már látszik, hogy jól a kancsó fenekére néztek.

A gazda hoz ételt, italt, no, aztán jól van. Egyik magyar átszól:

- Jó étvágyat is kívánunk az ételhez.

- Köszönjük ezt is... Tessék velünk...

- Köszönjük... Csak tessék, isten áldásával... - s a kalapot leteszik a fejükről a padra, mert nincsen értelme annak, hogy fejben legyen a kalap olyan szobában, ahol esznek.

Később az egyik tiszta poharat parancsol maga elé. Teleönti, s kissé bizonytalan léptekkel ájtön vele az asztalunkhoz:

- No - mondja. - Tessék.

Kintvaló illem szerint szörnyű sérelem volna nem fogadni el a kínálást. Ellenben hallatlan megsértése volna az illemnek, azonnal utánanyúlani. Előbb szabódni illik:

- Köszönjük is a jóakaratot meg a szívességöt. Van nekünk is.

- Hát hiszen... ami azt illeti... termött...

- Hát igön.

- Nono... De azért csak azért adta az Isten, hogy elfogyasszuk. Tessék hát.

- De nagyon szépen is köszönjük. Majd sok lössz.

- Nono. Azt mondja a vers: egy pohár bor a hazáért mög nem árt. Azután mög hát, nézzék, a békülésünk öröme van ez.

- No, akkor elfogadjuk - s szó szóba fűződik. Kiderül, hogy a két öreg szomszéd egymással, és teljes három napig háborúskodásban voltak egymással.

- Ez az én rosszacska komám három éjszaka nem eresztött be engöm a tulajdon házamba. Ez a Pista bácsi, e!

A másik öreg nevetve, bizodalmasan integet át a másik asztaltól, hogy csakugyan ő volt az a kutyafékom.

- Mert - azt mondja -, muszáj volt. Tudják, a Mihály bácsi mögögyvezesődött, maga van egy kis cseléddel, mert a fiúk kint vannak a tanyán. Nagyon sűrűn eljárt a kocsmaiba, aztán sötét este vergődött haza. Volt rá eset, hogy már szólt a kakas, mikor verte az ajtót.

- Melyik ajtót?

- Hát az én ajtómat.

- Hát miért verte a Pista bácsi ajtaját?

- Jaj - veszi át a szót Mihály bácsi -, baj van ám itt. Arrul maguk sömmit se tudnak. Az én házam az apámtól örökölt, az mög az ő apjától, úgy körül van építve, hogy én nem járhatok be bele, csak a Pista bácsi udvarán köröszül. Kocsi, ló, tehén, mindön ott jár köröszül, mög én is.

- Hát - mondja a Pista bácsi -, én mög nem engedtem a vén részögösnek éjszaka kinyitni az ajtót. Jó kutya haza jár még sötét előtt. Ha lámpagyújtatig nem jött, maradjon ott, ahol addig volt. A pénzös embört úgyis szeretik a kocsmában.

- Úgy-úgy - dunogott Mihály bácsi -, kend könnyen beszél. Kendnek van családja. Mit keressek én otthon abban az üres házba?

Elhallgat egy kicsit, azután azt mondja:

- Hej, csak az ősök, az ősök. Rossz helyre találták építeni azt a házat. Hát most már ma röggel mögkértem Pista bácsit, hogy ne haragudjon, ezöntül jóba foglalva tartom magamat. Nem nyitogatom a kocsmajátékát éjszaka többet.

Olyan szomorú és megtört volt ebben a pillanatban ez az élet örömeiről lemondó Mihály bácsi, hogy nem szólt senki egy szót sem. Csak Pista bácsi rántotta föl a vállát, s halkán mormogta:

- Váltig mondtam neki, hogy vigyön asszonyt a házhoz. Mihály bácsi lemondólag üt egyet a kezével a levegőre, s nagyot sóhajt: - Bajos az már... Asszonyt vinni a házhoz deresedő fejjel.

Az ablak felé tartotta poharát, s belenézett. A szép rubinszínű italon át a gyenge alkonyi fény piros vonalakat vetett az arcára.

- Mert - mondta csendesen, csak úgy, mintha a pohárnak beszélne -, ha öreget visz: doktor köll, ha fiatalat visz: bakter köll.

No, ez már csakugyan tökéletesen nagy igazság.

- Hát hiszen - mondta Mihály bácsi -, azért, hogy én csak ilyen parasztikus embör vagyok, járatos vagyok én is a világi forgalomban.

Ki hogy bírja

A mezőkön nyáron korán világosodik. Ahogy két óra elmúlt, az ember akár már meg is olvashatja, hogy hány ujja van a keze fején. A magyar ilyenkor már fölkel, azon az alapon, hogy majd alszik a télen úgyis eleget, amikor napjában tizenhárom óráig van éjszaka, ráborulván a tájra az ólmos föllegek. Nyáron ellenben a magyar már két órakor felöltözködik, ami nem nagy munka, mert csak annyiból áll, hogy kikel az ágyból, és a fejébe teszi a kalapot. Azzal aztán kimegy az udvarra és széttekint, hogy az éjszaka sötétsége alatt nem történt-e valami baj. Vagy - mint tréfásan szokták mondani - nem loptak-e be valamit az udvarra.

János tehát szétvillog, s úgy tapasztalja, hogy az udvaron rend, ott az éjszaka hideg szemű csillagai jól vigyáztak mindenre. Hanem az udvaron túl, a még sötétes mezőn, valami fehér mozog. El kell menni a kerítésig, megtekintése végett. Hát az bizony birka, s legeli a fűvet. Ráadásul a birka a Mihály szomszédé, a fű pedig a Jánosé, s János ezen felháborodik. Ha megfordítva állna a dolog, János valószínűleg nem volna ennyire mérges.

De így, az más. Elsősorban a Mihály szomszédba bujtatja az ördögöt, hogy miért fogyasztatja a birkájával éjszaka a más fűvét. Mert János nem hajlandó az esetet véletlenségnek tartani, hanem szándékosságot lát a dologban. Hanem hát hiszen nini, van még bíró, aki ítélkezzen.

Második sorban János haragja a kutya ellen irányul. A tulajdon kutyája ellen. Hát hol van ez az állat? Hát hol csatangol, hogy még az ilyen égbekiáltó borzasztóságokat sem látja meg, amit ez a birka csinál?

Szétnéz, de nem látja sehol a kutyát, pedig jó nagy fekete állat. Füttyül neki, de a kutya nem jön elő. A nevéen szólítja, de arra sincs kutya. Most már körülkerüli a házat a kutya után. Benéz az ólba, az istállóba, de hiába. A ház háta mögött is szokott neki heverő helye lenni az eperfa alatt, talán ott van. Megnézi, de ott sincs.

Egyre jobban világosodik, s János a szomszéd darab szőlőre tekint, amely Mihályé. Ott a szőlőkarók között valami rejtélyes fekete test mozog: olyan, mint mikor két lábon jár a medve.

- Huh! - csattan föl János. - Mihály akasztófára vitte a kutyámat!

Szalad is mindjárt arrafelé, de lázong a vér a haragtól minden érében.

... Ami az akasztott kutyát illeti, az furfangos dolog. A kintvaló kutya valami túlságosan sok ennivalót nem kap, pedig, azaz, hogy ennélfogva igen étkes. Így hát maga is jár élelem után. Megeszik mindent, a nyúlra is sikeresen tud vadászni, ha többen összetársulnak. Azután szereti nagyon a finom fiatal tejes kukoricát. Azt letöri a száráról, kibontja a leveleiből, s megeszi főtelen, só helyett homokkal. A szőlőt azonban még jobban kedveli, s ha éjszakánkint beleosonhat, egész sorokat leszüretel.

A védekezés módja az volna, hogy lesik éjszaka a szőlőben a kutyákat puskával, s amelyiket lehet, lelövik. Ez azonban bajos. Elsősorban aki egész nap dolgozott, nem patrolozhat még éjszakánkint is a puskával. Másodsorban pedig az a baja a pusknak, hogy éjszakánkint nemcsak kutya lopja a szőlőt, hanem ember is. Már most, ha az ilyen lelkes tolvajt a sötétben lelketlen állatnak nézi a puska ember, és lelövi: hosszú raboskodás a vége. Az ilyen raboskodás ugyan a becsületet nem érinti, mert ami történt, az lopó ellen történt, és vagy a tulajdon vagyonnak, vagy a gazda vagyonának becsületes védelmében történt, de hát ami börtönt adnak érte, az mégis csak sok - nem érdemes az ilyesmivel vergődni.

Hanem ezért van a kutyafogó. Valamely alkalmas, szívós, hajlós ágú, közepes korú gyümölcsfa alá kis gödröt ásnak. Belenyomnak egy ócska kosarat, mert másként a gödörnek homokból való falai összeomlanak. Kötelet kötnek a fa ágára, amivel az ágot jó mélyre lehúzzák. A kötélnak a másik végére hurkot vetnek, és azt a kosár fenekén kipeckelik. A pecekre frissen sült szalonnát húznak. Éjjel a kutya elmegy oda a szalonna szagára, mert az sült mégiscsak különb étel, mint nyersen a szőlő. A fejével nyúl bele érte a gödörbe, aztán addig rángatja, míg a pecek felszabadul. Akkor a hurok a kutya nyakára szalad, a faág meg felrántja magasra, s ott fullad. Így akaszt az almafaág kutyát.

... János tehát ugyancsak szalad a kutyáért a hajnali harmatos homokon. A Talpas még él, mert ugyancsak kapálózik a két első lábával, a hátulsókkal meg táncol a homokon, a gödör körül, körbe-körbe, mivelhogy hosszú lévén az állat, nem bírta egészen a levegőbe kapni az almafa. Hanem hiszen elég ebből ennyi is, ha sokáig tart.

De nem tart sokáig. János sietve akasztja ki a kutya fejét a hurokból, s a Talpast még csak meg sem kell rúgni, ész nélkül száguld hazafelé, mivelhogy mindenütt jó, de legjobb otthon. Kergeti is mindjárt a birkát, és János elébe kergeti.

- Ez égi jel - gondolja János, s elkapván a tudatlan birkát, viszi mindjárt az almafa alá a hurokhoz. Lehúzza a hurkot, beleakasztja a birka nyakát, s fölereszti.

Mihályék nemhiába hogy jómódú emberek, de későn is ébrednek. Azok nemigen kelnek négy óra előtt.

Ugyan ez is elég arra: meglátni, hogy fölakasztotta magát a birka. Mihály sietve akasztja ki a hurkot a nyakából, de már hiába, nincs benne élet. Többen körülállják, nézik. Kérdés: meg lehet-e enni az olyan állatot, amely nem vérelfolyás által halt el, s minden fölösleges vére a testében foglaltatik.

János is odamegy, hallgatja a beszédet, de nem szól bele, mert az ilyesmihez csak a tudósok értenek...

Zeneszakértők

A tárogató jó hosszú duda, és nehéz eszköz. Majdnem egy méter hossza van neki, kemény fából készül, a szája öblös, rézzel meg ezüstitel ki van verve; más kezébeli híján valamely támadót egész bátran le lehetne vele ütni; különösen ha halántékon érné: az még aznap este vacsorán érné Pilátust.

A tárogatónak szép beszéde van, már hogy annak a kezében, aki rendesen bele tud fújni. Hol selyemszava van, hol rikoltoz, hol pedig olyan mély a bugása, hogy a szomorúságával szinte szaggatja a magyar szíveket. Régi emlékek, régi bánatok, a százados keserőségek támadnak fel hosszú szólásai nyomán: ha a bokrok mögül búgva panaszkodik a tárogató, a tanya ereszte alatt, az asztal mellett elszótalanodik mindenki, nem mozdul, még a repdeső éji bogarat sem hárítja el a képe elől, a szemek pedig régi emlékezések mondhatlan fájdalma nyomán előbb pislognak, azután könnyezni kezdenek, majd pedig némely ember a két karjával az asztalra borul, s csak a háta rázkódásán látszik, hogy a szíve minden keserűségével sirat valamit.

Az ilyesmi nem is való hétköznapiakra, mert a régi duda jajgató szavai belemarkolnak a szívek gyökerébe, azokat átfogják, megölelik és panaszos bugásuk alul nem tud szabadulni a lélek.

Más mulatság ellenben az, amikor a tárogatós nem bújik el a bokrok sűrűjébe, hanem holdfényes estén kiteszi a széket a tanya udvarára, ráül és onnan dudál. A szó a magasabb hegyről szétmegy a mezőkön. A hangok lihegve és szelíden szállnak. A láncos kutya beszünteti folyton tartó örkiáltásait, s az istállóban a Badar ló torokhangon helyesel, mint mikor a zabosszita zöngését hallja.

Az udvar fehér homokja a holdfényen egészen világos. Az udvar fehér homokján apró fekete pöttömségek kezdenek mozogni. Ugrálnak befelé. Egy része a virágoskertből jön, más része a szőlőtőkék alól, míg más felekezet a ház hátulja mögül, a semjékes lólegelőről következik elő. Békák ezek mind, kisebbek és nagyobbak. Némelyik olyan nagy, hogy ha csend van, mikor ugrik, hallatszik, hogy a súlyánál fogva miként puffan oda a homokhoz.

A békák mind a tárogatós felé igyekeznek, és sorjában helyet foglalnak a szék alatt.

Onnan hallgatják a nótákat, s nem szólnak semmit. Egy szót sem szólnak. Olykor emelgetik a fejüket, s van eset rá, hogy egyik a másikat átugorja.

Mikor a duda hangjának a végső gullámai is végigereszkednek a levegőn, a békák még várnak egy kicsit. Azután, amikor látják, hogy ebből már ma estére nem lesz több, a szék alatti társadalom föloszlik, s mindenik béka halad vissza az illetőségi helye felé.

Mert ezek nem sajnálnak némi utat egy kis zenei élvezetért. Úgyis ritkán van benne részük.

1912

TANYAI ESETEK

Nyergelt macska

A fekete-fehér színű macska alighanem városi házakból származott vissza a tanyahelyekre, mert az rendszerint nagyon vékony, könnyű, vánnyadt, lusta, szóval hitvány. Igazi nagy, erős macska a tiszta fekete meg a tiszta fehér színűek között akad, azután szép nagy macskák vannak a háromszínűek között is, amelyek a szőrükön a vörös-fekete-fehér zászlót viselik. A valódi azonban mégiscsak a cirmos, az a színében is a legközelebb áll a primitív őshöz, a vadmacskához. Az ilyen, ha valami erdős vidékre jut, csőszhöz vagy uradalmi jágerhoz, olykor elvadul, visszafejlődik, s ha valamely vadász idő múltán a fáról lepuskázza, abban a boldog tudatban van, hogy vadmacskát lőtt, mert idővel az ilyen elvadult macskacsalád annyira visszahasonlít az ükapjára, hogy alig van köztük különbség. Van ez így egyébként néha az elvadult kuvasszal is, hogy farkas gyanánt lövi le a nimród, hát pedig kutya.

Elég az avval, hogy idekint a tanyán a kapáséknak csak afféle nyavalyás fekete-fehér macskájuk van. Gyenge jószág, alig ugrik, s folyton nyávog, ha kell, ha nem. Ha annyit evett, hogy már nem kellett neki az étel, akkor is folyton az érthetetlen panaszait beszélte. Lassan ténfergett erre-arra, a lábát unottan húzta maga után, mint a ketrecbeli oroszlánok. Egyszer aztán még arra is ráadta a fejét, hogy nem evett. Nem kellett neki semmi. Hozzászagolt az ételhez, belenyavított egyet a tányérba, s otthagytá az egészet.

- Ez a macska alighanem beteg, Pali.

- Nem tudom én - véli a kapás -, hogy beteg-e, vagy pedig valami más baja van.

No, ez már megint külső észjárás, hogy lehet, hogy nem is beteg a macska, hanem valami más baj történhetett vele. Hát miféle baj? Szerelmi bánat? Lelki fájdalom? Vagy nincsen megelégedve a mostani irodalmi irányzatokkal? Mert elvégre egy ilyen úriforma származású macskától még ez is kitelik. Vagy más? Honvagy talán? Politikai okok? Vagy mi?

- Nono - mondja a Pali -, az nem úgy van.

- Nem-e?

- Hát már nem egészen úgy van. A betegség: az betegség. Ha a macska beteg, annak nem köll se doktor, se patika. Hasonlóképp a kutyanak. A kutya-macska okosabb, mint mink. Az csak kilép a mezőre, kiválogatja a betegségére való füvet, abból eszik, aztán meggyógyul tőle.

- Nono.

- Hát igen. Hát azért mondom, hogy ha csak közönséges betegségben lönne a macska, akkor kimönne a semjékre, aztán ott kiválogatná a füvekből a maga orvosságát. De nem tőszí. Hát mért nem tőszí?

Hát ezen csakugyan el lehet gondolkozni, hogy miért nem teszi? A macska a kérdésekre nem ad választ, talán még akkor sem adna, ha tudna beszélni, mert a macska e tekintetben nem hasonlítható a kutyaéhoz; a kutya kezivel-lábával, farkával, fülével, szemével, szájával nyílt szívűen beszél, a macska azonban ezt nem teszi, csak a szeme sárgájának a kisebbedéséből meg a nagyobbodásából látható, hogy gondolkodik.

Az ördög bújjon tehát fiástul bele ebbe a macskába, hát mi baja lehet, ha beteg és mégsem beteg? Pali azt mondja:

- Nyergelve van az ártatlan. De majd töszök én arrúl.
 - Már hogy mi van vele?
 - Hát mondom, hogy nyergelve van. Macskán járnak éjjel a boszorkányok a levegőben. Azon röpülnek. Nyergőt vetnek a macskára, azon mönnek.
 - Hejnye, hejnye. Katonaviselt embör létire, írástudó létire, már hogy lehet ilyesmit mondani?
 - Egyre megy már az - mondta dörmögve. - Ha egyszer gondolom, hát ki is mondom. Mert azt gondolják, hogy ha a macska annyira beteg, hogy nem is eszik, de a fűben sem keresgél orvosság után, akkor bizonyosan a boszorkányok nyerge van rajta. Azt mondják az urak, hogy ez babona. De van ellenbabonája is. Vért kell eresztetni a macskából, akkor felépül.
 - Hát akkor sem boszorkánynyergelés a baja, hanem hogy sok a vére, hát eret kell vágni rajta.
- Pali a fejét rázta.
- Eret vágni? - kérdezte. - Nem az köll. De ahhoz én nem is tudok. Hanem csak bele köll nyisszenteni ollóval a farkába meg a fülbe.
- A dögrováson levő macskát föl is kapta azonnal, s vitte be a lakásába. Két rövid nyivákolás hallatszott ki az ablakon, azután a konyhaküszöbön át megriadtan futott ki a macska az udvarra. Ott rázta a fejét, mint olyan valaki, akivel kellemetlen dolgok történtek.
- Másnapra azonban teljesen talpra állt a macska, megjött az étvágya is, szinte kétszeresen. Pótolni akarta, amit elmulasztott. Ha bent volt, folyton ételért nyivákol, azután kiment, s a ház háta mögött, a rőzserakások között, szigorúan leste az egereket.
- A kapás diadalmasan mutatta, hogy lám, meggyógyult a macska, s ennek a hátára sem tesznek többé nyergot a szipírtyók.. Csakugyan. A tények látszólag neki adtak igazat, s ha a tudós professzor Lehmann nagy könyveit terjeszteném elébe, azok sem érnének semmit. Legfeljebb az volna rá a válasz:
- Az urak úgy mondják, mi pedig így mondjuk... Az urak úgy csinálják, mi pedig így csináljuk...

Szépséghiba a határban

Maguk így csinálják, mi amúgy csináljuk. Maguk úgy gondolják, mi emígy gondoljuk. Úri észjárás, paraszti észjárás, ez két különböző dolog volt mindig, s alighanem az is lesz a világ végeztéig, vagy legalábbis addig, amíg az ennivalót emberi karok munkája állítja elő a földből. Istenkém, az elmélet meg a gyakorlat között mindenütt van különbség, miért ne volna itt, ahol szintén a természet titkaival kell megbirkózni. Ahol egyéniség minden fa és minden fűszál, egyik másként él, mint a másik, hasznos egyiknek az, ami árt a másiknak, néha szeretik egymást, néha haragszanak egymásra, s annyira szigorúan ragaszkodnak ősi szokásaikhoz, hogy például egyik folyondár növény mindig balról jobbra csavarodik föl a karóra, a másik meg mindig jobbról balra. Régi nóta a theória és a praxis között való különbség, s bizonyára kevesen nem hallották még azt a régi mondást, hogy a habatlan sör és a könyvből való gazdálkodás egyformán nem érnek semmit sem.

Mik teszik ezt? Bizonyára a különleges viszonyok. A mezőhegyesi istállózott bika belepusztul a mi pusztáink „viszonyaiba”, a mák Smyrnában is mák, meg itt is mák, nyáron Smyrnában is meleg van, meg itt is meleg van, olyan, hogy az eldobott gyufaszál magától meggyullad a

homokon, mégis az idevaló mákból sose lesz ópium, mint a kisázsiaiból. Így van ez, felebarátaim. A dolgok összevissza vannak forogva, egyik így igaz, a másik amúgy, s a verebeket hiába fested be sárgára, csak nem lesz belőle kanárimadár.

Nem olyan nagy ideje annak, hogy ide, a kintvaló nép közé, odavették magukat a gazdálkodáshoz való újfajta vasgépek. Előbb jöttek a „sutúk”, olajsajtók, borsajtók, azután az újfajta rostálók, magvetők, utoljára a cséplőgépek. Ez már nagy dolog volt, mikor először kezdtek búgni a határban, s először kezdték összetépdetni az etető munkás lábszárait.

Az akkor úgy volt, hogy az újfajta masinát felállították valamely jókora téren a mezőn, s a gép ott álltőhelyében dolgozott, úgy hordták oda az emberek a cséplőnivalót, mint a malomba őrlőtni a búzát.

Halad azonban a világ, s ez az eljárás utóbb már nem tetszett. Lassú volt. A gazdákat nem lehet olyan regulás pontossággal sorjába állítani, mint a katonákat, hogy kik következnek cséplésre egymás után. Néha nagyon rakásra hozták a cséplőni valót, néha meg napokig álltak a gépek, mert nem volt mit cséplőni.

Arra való az emberi tudás, hogy ezen a bajon segítsen.

- Nini, hiszen van már olyan gép is, amelyik magától megy az úton, amerre akarják.

Hát ez volna csak a nagyszerű. A gép nem várná egy helyben, amíg elébe hozzák a gabonát, hanem fölkeresné a szőrűket sorjában. Ha egy helyen végzett, elmegy a másik tanyához, beáll az udvarba, s munkába fog.

És ez valóban így is történt. És az eleje csakugyan nagyszerű is volt. Ahol széles, kitaposott utak voltak, a gép úgy járt-kelt egymaga, mint a küldött ördög, vonva maga után a kocsijait. A tanyai gyerekek tapasztalat dolgában most hirtelen előbbre jutottak, mint a városiak: ezek csak sínen járó vasutat látnak, a tanyaiak meg olyant láttak, amely maga jár az országúton. Hanem azután mást is lehetett látni.

Valami régi földleírásban az olvasható, hogy a folyóvizek rendszerint a nagyobb városok felé folynak: a jó, széles utakról ez nem mondható, s néha a nagy tanyákat is elkerülik, amikbe csak a szűk, homokos közökön át lehet bejutni.

E helyeken aztán megakadt a magajáró gép tudománya. Valahogy el bírták ugyan hajtani mindenhová, de valóságos pionner-munkát végeztek előtte az utakon ásóval, lapáttal, gerendákkal, deszkákkal.

- No, ez nem jól van - gondolták a géptartó emberek. - Ez a nagy előhaladás még nem nekünk való, mert itt nem válik be.

Eladták hát a magajárót, s vettek helyette régifajta gépet. Azután elmentek olyan vidékre, ahol a bivaly is megterem, s hoztak magukkal néhányat e hatalmas erejű barmokból, amelyekből egy is fölér négy ökörről.

S most a gépek vidáman „magánjárnak” a homokos mezőkön is, csakhogy a gyakorlati észjárás kifogta előlük a gőz erejét, s befogta helyettük a bivalyokét.

- Mert ésszel köll élni - véli Savanyú Jóljárt János -, a jó reggelét neki!

örvendezve csapdossa össze a két tenyerét. Biczók Gergely elkomolyodva szól bele:

- Hát ami igaz, az igaz. Hanem ezekkel az ocsmány fekete ördögökkel el is csúfította kend a határt...

Az emberek bólogatnak. Hát ocsmány jószág, az bizonyos. De csúf apja lehetett neki.

Gépek harca

Mindig rossz fogalmazásnak tartottam, ha egy újságíró valami bűnüggyel kapcsolatosan azt írta a lapjában: a rendőrség lázasan nyomoz. Hát már hogy nyomozhatna lázasan? Aki lázas, az beteg, aki pedig beteg, az ágyba fekszik, patikaszert szed, s nem nyomoz. Pedig mégsem lehet ez egészen rosszul mondva, mert én sem tudom másként mondani most azt a tényt, hogy itt kint a pusztaszéleken a gépek lázasan harcolnak egymás ellen. Majd megeszik egymást. Egyik többet akar nyomtatni, mint a másik, hogy minél több búzát szerezzen magának, mert hiszen az elnyomtatott búza bizonyos kialakított részeért csépel. Már sok gép van. Van magános embereknek is, meg van társaságoknak is. Több ember összeáll, s együttesen vesznek egy cséplőgép garnitúrát. Mindig van a társaságban egy olyan ember is, akinek akad egy olyan élénk eszű legényfia, amilyenek éppen nem ritkaságok a tanyai familiákban. A fiúval télen, Budapesten elvégeztetik a gépkezelői tanfolyamot, s így még a gépész fizetése is a családban vagy a társaságban marad. Azután aratás után hajrá! Menjen a gép, bújjon a cséplő, ontsa a búzát!

A gép jár kora hajnaltól késő estig. Ha a hold fölkel, újra jár: a földolog, minél hamarább készen lenni egy helyen a munkával, s menni azonnal a másik helyre, hogy valamely másik gép hamarabb oda ne érjen. Ez a lázas verseny hozta le a magánjáró gépeket is, azután meg a bivalyokat. Nemcsak abban van a verseny, hogy melyik gép bír többet csépelni egy nap alatt, hanem abban is, hogy melyik gép bír beférkőzni azokra a tájakra, ahol nehezen járható a homok.

Minden géptulajdonosnak egy-egy tördőfés, ha hírül viszik neki:

- Tóth Jakabék masinája bejutott a Ródlí felé...
- Szücs Gerzsonék gépje beférkőzött a Sebők-högybe...

Persze, a hegy szó csak képletes kifejezés a mi lapos tájainkon. Az olyan részeit nevezik hegynek, ahol sok a szőlő, s miután régente mégiscsak a dombosabb oldalakra ültették a szőlőt, hát így támadt a hegy elnevezés.

S a gépek lázasan, mondhatni, veszettül igyekeznek, hogy egymás elől fölegyék a búzát. Mert mindenki géppel cséveltet. A napokban, fényképezés szempontjából, kerestem a környéken egy olyan szérűt, ahol még lóval nyomtatnak. Oda-vissza majdnem két óra hosszat kellett gyalogolnom a tanyától, amíg találtam egy célszerű szegény gazdát, aki a kevés búzácskáját a maga két macskányi lovával nyomtatta. Azt is csak azért, mert a kevés búzáért nem ment el oda egy gép sem.

Hanem mennek ám ugyancsak olyan helyre, ahol sok részbúzára van kilátás. E tekintetben nagy a sietség, nagy az igyekezet, nagy a szorgalom.

Azt lehetne mondani, hogy ez az úgynevezett egészséges verseny.

Az ám.

Egy csöndes, meleg, napfényes délután olyan dörrenés hangja szalad végig a tájon, mintha ágyúból lőttek volna.

Mi ez? Senki sem tudja.

Csak másnap hozzák meg a hírt a járókelők, hogy a Császárék tanyáján a búzakévébe nagy ócska vasszekerce volt belerejtve, s mikor az etető ember a gépbe csúsztotta a kévét, eltört a dobja, s az szólt akkorát, mintha ágyú volna.

S másnap egy másik tanya felől hallatszik az ágyúlövés. Ott már nem fejsze, hanem vas járomszög volt a kérébe dugva.

A dobot az is összetöri, s amíg a hibát ki nem javítják, a gép áll, mert nem dolgozhat.

Hogy ki csinálja, vagy hogy kik csinálják ezt a förtelmes munkát, azt senki sem tudja. Ha tudnák, hogy ki teszi, úgy lehet, hogy agyonvernék ott a tett helyén. Ami egyébként kisebb baj volna, mintha a gép dobja az etető emberre vetné vissza a vasat, s egy becsületes munkást ütné agyon.

Igen, a gépek kajánságot, irigységet és rosszakaratot hoztak ide. Volt pedig már belőlük úgyis elegendő.

1912

ÖRÖKÖS JAKAB MEG A PÁPA

Tanyán, nyári vakáción, a hétköznapi és a vasárnap között az a különbség, hogy hétköznapon a tanya udvarán hever az ember, vasárnap délután azonban a heverő szerszámokat kiviszi a tanya sarkára, az útszélre, és ott helyezkedik el rajtuk a társaság, ki, hogy bír. Az egyik a fák derekára köti az ágyat, a másik kis széken üldögél, a harmadik végignyúlik a fűvön, s mint mondani szokás: se nem fekszik, se nem lefekszik, hanem elfekszik. Ez az igazi szó. Mert csakugyan úgy elfekszik az ember, és hanyatt fekvé, mit szintén mondani szokás: kinézi magát a világból.

Vasárnap délután egyébként azért szokás a tanya sarkára menni, hogy forgalmat lehessen látni. Az úton haladnak ide s tova az emberek, asszonyok. Szomszédolni járnak, az ismeretség és barátság fenntartása szempontjából, s köszönnek egymásnak barátságosan. Ünneplő feketében vannak az emberek, s lassan lépdelnek, míg suhanva haladnak a tanyai barna leányzók, gyorsan, mint a tűnő szarvas, és szinte szól rajtuk a keményített szoknya - kivéve, ha újhítt családból származnak: e nazarénusok ugyanis nem tartják helyesnek, hogy az istenáldotta kenyérmag keményítővé változtatva, világi cifrázkodásokra fordíttassék. Szép hit ez az új hit, ők a megalázkodásban egészen a Jézus utasításai szerint élnek. Tehát jönnek és mennek a népek az úton, bár nem valami túlságos sokan, hanem csak úgy lehetősé. Az emberek megállnak, s látván, hogy mezítláb vagyunk, megkérdezik, hogy ugyan jobb-e így, mint mezítláb? Meg más egyéb különféle tréfák történnek, és Szögi Ferenc az iránt érdeklődik, hogy csakugyan itt jár-e a határban a Rudol, mert azt mondják, hogy itt jár, s nemsokára meghozza a magyarok szabadságát. Nem lehet azonban az ilyesmit bizonyosan tudni, még az sem bizonyos, hogy él-e még a Rudol, bár a ti lelketekben sokáig élni fog tiszta, szépszínű harmatos virág gyanánt. Örökös Jakab azonban nem sétaképpen, hanem lólegeltetés közben ér a tanyasarkokra. Sebők Jakab ugyan igazság szerint, de miután a tájékon sok a Sebők, megkülönböztetés okáért az Örökös nevet kapta, mikor egy kis földet örökölt. Itt van a szomszédban az a másfél hold földje, amit örökölt, annak a tarlójára hajtotta ki a lovakat meg a kis csikót. Csak úgy van, ingben, gatyában, mellényben, kalap a fejében, lóhajtó ostor a kezében. Ideér, s a barkás eperfa alatt megállva, köszön. Idős ember, már felnőtt családjai vannak.

- No, Jakab bácsi, hát maga így ünnepkedik? Lólegeltetéssel.

Mérgesen suhant az ostorral.

- Hát az ördög bújjék ebbe a kölkbe, de nagy lacibetyár kölk. Alig hogy letösz az ebédnél a kanalat, hát eltűnik a tanyabúl. Bizonyosan ott van már a tánchelyön. Pedig mondani akartam neki, hogy délután hajtsa ki a lovakat ide az örökföldre. Nem jó, tudja, ebben a melegben a lónak az istálló. Borzasztó legyes. Csak kínlódik benne a jószág. Hát kihajtottam magam. Mert magad uram, ha szolgád nincs.

Mérgesen fakadt ki, verve a nyéllel a fa derekát: - De mögustorozom azt a kölköt, ha előkerül, a fene teremti.

- Ustorozza kend a tengőri herkentyűt. Kend sem volt jobb legénykorában.

Azt mondja Örökös: - Nono.

- Hát persze, hogy nono. Arravaló az ünnep, hogy a fiatal vér vigadjon.

Jakab leereszti az ostort, amivel eddig a barkás eperfa leveleit csapkodta.

- Hát hiszen - véli -, ami ezt illeti... Ugyan - fordít hirtelen a szón -, mondja már, magának nagyobb tudománya van ott bent a városon, hát a pápa csakugyan leparancsolja az ünnepeket?

Ehen. Jön már Örökös Jakab is a sérelemmel.

- Dehogyan parancsolta, Jakab bátyám. Mindössze csak arról van szó, hogy némely hétközi ünnepön mög nagyünnepök másnapján, aki akar, az dolgozik.

- No - mondja Örökös Jakab. - Hát még?

- Mög nem tartozik misére mönni senki.

- Úgy hát - mondja gúnyosan Örökös Jakab, és olyképp szögezi rám szúrós fekete szeméit, mintha én tartoznék felelettel ezért az egész ünnepfölfordulásért. - Úgy hát? Hát eddig talán möntünk?

E kérdés föltevése egészen helyénvaló. Mert innen, erről a helyről, a városi templom nyolc órai út oda-vissza gyalog, de a közeli falusi s tanyai templomok sem adják a gyalogutat négy órán alul. Így bizony nem sok misében van részük. Ha az ígét igen csak szomszjúhozzák, kocsin hozatnak az alsóvárosi Mátyás-templom árnyékából valamely alkalmas barátot.

Nem az itt azonban ezúttal a földolog, hanem a kérdés, amit Örökös Jakab föltett. De tartozik-e erre bárki is felelni? Nem tartozik. Vasárnap van, munkaszünet van, ne disputáljunk, s Jakab is jobban tenné, ha a lovai után menne, mert már is nagyon fejjel állnak az özvegy Nagy Géczi Oltványi Ferkóné herése felé. Ennélfogva csönd van, amit Jakab tör meg. Beszélni kezd. Azt mondja:

- Hát tudja, ha a Sarlós Boldogasszony ünnepit leparancsolja a pápa, hát nem bánom. Azt úgyis csak a kunok tartják leginkább itt Dorozsmán, Halason mög Majsán.

- Hát ez úgy van.

- No. De hát most már szent Józseföt márciusban ne tartsam? Szent Pétört augusztusban nem tartsam? Márk napján a búzaszentelőt ne tartsam? Hát páduai szent Antalt júniusban ne tartsam? Mi?

Hát bánom is én. Hát tartsa. Jakab bácsi hirtelen olyan mérges lett, mintha bántaná valaki. Kipirult, megint csak verte az ostorral az eperfaleveleket - huj, huj, ez az ember alighanem elbotozza a Jancsi legényt, ha hazajön a tánchelyről, pedig azzal csakugyan semmit sem vétkezett a Jancsi, hogy szereti a szeretnivalót. De dühös ám igen csak az öreg Örökös Jakab, vastag bikanyakán az erek kiduzzadnak, barnára sült melle a nyitott ingben duzzadva emelkedik, amikor haragosan dörgi:

- Aztán jussa van a pápának leparancsolni az én Jancsi fiamat arrul, hogy húsvét másnapján elmönjön öntözködni ahhoz a lányhoz, akihöz akar?

Hát valóban, efelől bármit beszéljünk, a szentatyának ehhez jussa nincsen. De lám, másként milyen alkalmas dolog ez: Jakab haragja leháramlott a tánchelyes Jancsiról, s Róma ellen fordult. A surbankó Jancsi az ostorozás alól ezen a szent ünnepnapon megmenekült.

Jószerencse volt egyébként az is, hogy Örökös Jakab lovai csakugyan bementek özvegy Oltványiné heréjébe delektálozás szempontjából, minélfogva Jakab utánuk indult, hogy kitérítse útjukból e megtévelyedetteket. Ostorát suhogtatva hirtelen elszaladt, s csak futtából kiáltotta vissza:

- Beszélhet, amit akar.

Egy szót sem szóltam pedig. Ennélfogva ez az üzenet alighanem Rómának szól. Lehet tehát most gondolkozni afölött, hogy miként lehessen tudtára adni a Szentszéknek azt a bizonyos dolgot, hogy itt erre mifelénk, az alsótanyán, a zákányi kapitányság belső részén, a Sebők-hegyben, háromszázhuszonhét szám alatt, bizonyos nevezetű Sebők szám alatt, bizonyos nevezetű Sebők Örökös Jakab nincsen megelégedve a római intézkedésekkel... Mert szent József urunkat elhagyni nem lehet, inkább kitér a hitiből, és elmén nazarénusnak...

1912

MIHÁLY SZÓBELIZIK

Tanúzás van a járásbíróság előtt. Szokásos ügy: a pusztaszéli magyarok összeverekedtek a csárdában, és hátszúrás is történt. A legénység, amely annak idején megvadultan marta egymást a csárdában, ezúttal nem tud semmiről semmit, ellenben tagad, mint a jégeső. Hogy miként tagad a jégeső, azt nem tudja senki, de így szokás mondani. Általán ezek a csárdabeli lacibetyárok, mikor a törvény elé kerülnek, igen csak gyávák és szégyenletes módon hazudnak. Lehetőleg kennek egymásra mindent, ami csak kenhető, és borzasztó nagy igyekezettel vannak az iránt, hogy valamiképpen a bíró az ügyben ki ne okosodhasson. Egyik sem vállal semmit. Surbankó legény mind, katonasor alatt még egyikük sem volt, afféle fiatal, idomtalan vadállatok, akiknek az ügyét valamely régi szolgabíró néhány alkalmas pofonnal célravezetőbben intézné el - most azonban más világ van, a bíró elé citáltatnak, többé nem „hallod-e te betyár”-ok, hanem „Ön”-ök, akik ennél fogva elhatalmasulva érzik magukat, s amikor majd innen estefelé a pusztaszélre kihaladnak, minden fiatal fát kitörnek az útból, s ne adja az Isten, hogy valamely védtelen fiatal leány vagy kóbor vándor az útjukba kerüljön. Szóval, nem valami túlságosan rendes kis társaság ez, a beszédjükön nem tud eligazodni a bíró, szükséges ennél fogva idősebb tanúk kihallgatása, akik ott voltak a történt helyén, és az ő szavuk lenne az a faggyúgyertya, amely ezen szürkálás ügyébe belevilágít.

Szól tehát a bíró:

- Jöjjön be Várakozó Mihály tanú.

Minél fogva bejön Várakozó Mihály tanú az ajtón. Barátságos és mosolygó képű magyar, orcája rózsaszínű virulásán látszik, hogy nem éppen most ért be a tanyákról, hanem korábban, minél fogva evett már egy kis paprikás húst a Pávában, és imitt-amott alighanem ivott is hozzá valamit.

- Tessék velem parancsolni - mondja Várakozó Mihály haptákban, mivelhogy tudja, mi az illendőség a tekintetes törvény előtt.

A bíró megkérdezi tőle, hogy kiféle, miféle, hány esztendő, mert ezek a dologra tartoznak. Mihály mindezen kérdésekre oly gyorsan felel, mintha ő volna az olajozott istennyila. Szolgálatkészsége a bírói lélekben meglepedést kelt, mert hiába, bármit beszélünk: szép az ilyesmi, amidőn az egyszerű közpolgár átérti és átérzi, hogy a haza fennállásában mily fontos tényező az igazságnak igazság szerint való kiszolgáltatása.

- Hát - mondja a bíró -, maga azért van idehívva, Mihály, mert maga tud erről a szürkálási esetről.

- Én - mondja Mihály -, én? Hát én ne tudnék? Mihály egy pillanatra elhalványodik. Hát ő ne tudna?

Ilyent merészel gondolni felőle a tekintetes törvény? Hiszen az ember csak tudja azt, amit tud, a jóreggelét neki. Mihály tehát azt mondja folytatásképpen haptákban:

- Tekintetes főhadbíróság és katonai törvényszék. Egy életem, egy halálom, mind a kettőt följánlom. Bevallok mindent és lemondok mindenről.

Mihály igen szigorúan beszél. A bíró meg el van kedvtelenedve a szószátyárkodás miatt.

- Mondja hát el az esetet - szól -, úgy ahogy tudja. Csak a tárgyra szorítkozzon.

Ez egy kissé bajos dolog, ez a szorítkozás. Mihály nem is igen érti. Már bizony Mihály is csak úgy van kint a földeken, hogy haladni kell a korral s csak ünnepnap visel magyar nadrágot, hétköznapi pantallót, így igyekeztén magát a városi urakkal egyformává tenni. Most sincsen magyar nadrágban, pedig annak a szíjával szokás szorítkozni, ha azt akarja az ember, hogy szépen megfeszüljön rajta a zsinór. Szóval zsinórra szokás szorítkozni, nem tárgyra. S mi az a tárgy? Az ördög tudja. A népnyelv nem ismeri. De Mihály azért azt mondja:

- Hát majd neki szorítkozok... Hát, hogy is csak... ahán... hát szeptemberbe, vagy hogy talán inkább októberbe - de mégis inkább szeptemberbe volt, mert azt tudom, hogy a gólya még itt volt, a fecske pedig már elment. Az. Az. A fecske pedig már elment odaalá az Afrikába, mert az kérem szépen olyan, hogy odajár, mert úri madár az, mint a gólya is, mert ez odakószál, nem mint a paraszti veréb. A veréb olyan földhöz ragadt, mint a parasztikus ember.

- Jól van, jól - vág a szavába a bíró -, csak röviden. Azt mondja el, amit az esetről tud.

- Igenis, kérem alásan - feleli rendületlenül Mihály -, tudom én a rendet, mert katona voltam én, fráter voltam én a negyvenhatnál, de az őrmester konstatáltatott, mert sokszor elmaradtam időn túl, aztán ledegradáltak, mondom, én nem bánom, nem avval a csillaggal gyöttem én az ezredhez, hát haza mehetek én anélkül is - - -

A bíró nem állja tovább. Mérgesen szól rá: - Ne erről fecsegyen. Az esetről beszéljen, ami a csárdában történt!

Mihály szól:

- Hiszen éppen abba fogtam bele, tekintetes járásbírószági főtörvényszék. Hát már akár szeptemberben volt, akár októberben volt, de azt tudom, hogy szünet előtt volt, mert bor már otthon egy csöpp se volt, hát mondtam az asszonynak délután, hogy én átmék egy pohár borra a csárdába, legalább majd megtudom a világi eseményeket is, mert szóból ért az ember, aztán estére majd elszpikálom neki, amit hallottam.

- De érjen kend már be a csárdába - kéri a bíró, aki kezdi érezni, hogy őszül a haja.

Mihály biztatja:

- Mingyár odaérek. Mert hiszen nincsen is messze tőlünk a csárda. Nem vetek neki félórát, hogy ott vagyok. Ugyan volna rövidebb útja is a szőlőkön át, de én nem mék arra, hogy énrám valaki rám kiáltson, hogy mit taposom a földjít? Én rám ne kiabáljon senki!

- Hát majd kiabálok én! - kiáltja a bíró. - Hányszor mondjam még, hogy az esetről beszéljen?

- Most az következik - véli Mihály. - Hát én mék a csárdába, mint célszerű szegény ember, mert két hatost adott a feleségem italra, mert én azt tartom világéletemben, hogy pénzben, kamrában az asszony parancsoljon. Áldott jó lélek az én feleségem, én bele vagyok győződve abba, hogy ha ezt az egész kerek világot összejárom, hogy térdig elkopik a lábam, hozzá foghatót még - - -

A bíró fölugrik a székből:

- Hallja! - dörög Mihályra. - Ha azonnal be nem ér kend a csárdába, lecsukatom kendet. Azonnal nyisson kend be az ajtón, aztán azt mondja el röviden, hogy ott mit látott!

Mihály kissé meglapul a mérgeesség láttára, minél fogva a jobb lábát visszavonja, s a balt teszi előbbre. Szükséges olykor a helyzet változtatása. Hallgat.

- Nyisson hát be! - parancsolja a bíró, és kétségbeesetten néz Mihályra.

Kisvártatva mondja Mihály:

- Benyithatok, ha így szól a parancs. Mert a befél: befél. Ez így volt a negyvenhatnál is a kapitány úr Udvarnokya alatt. Ott nem volt ellenszólás semmi. De még annyi se, mint a minuta minutája. Mert az, kérem alásan, igazságos ember volt, mert ami igaz, az igaz, mert én mindig ahhoz tartottam magamat, hogy amit meg kell adni, azt meg kell...

- Hát nem nyit be kend? - dörög megint a bíró.

Mihály komoly intelmet s felvilágosítást intéz a bíróhoz:

- Nem kell benyitni azt az ajtót, amelyik úgyis nyitva van. Szeptemberbe vagy októberbe, mert mondom, hogy a fecskék már elmentek, de a gólyák még nem, mert úri madár a fecs - - -

- Hát menjen be a küszöbön - kéri a bíró és önmagában halkan megfogadja, hogy a fiát soha bírónak nem nevei. Inkább legyen kazánfűtő.

- Bemehetek - mondja Mihály egyszerűen és sok jóakarattal.

- No - könnyebbül meg a bíró. - Mondja most már azt, hogy mit látott, mit hallott, mi történt?

- Hát - mondja Mihály -, látni eleinte nem láttam semmit, mert mikor az ember úgy a napvilágosságról bemén, káprázik a szeme. Az én szemem ugyan nem hibás, ugyan voltam valamikor trahómás is, de abból is kigyógyult a szemem, pedig kékkövet rakott rá a külkerületi területi doktor...

A bíró könyörög:

- De hát mi történt?

- Az történt - jelenti Mihály -, hogy amint belépek a küszöbön, aztán éppen köszönni akarok az ócskább kalapommal, mert mindenki olyan kalappal köszön, amilyen van, a szegénység nem csúfság, csak szomorúság, mert az is bolond ember, aki szebben táncol, mint ahogy tud, kérem alásan az egész tisztelt társaságot, mert azért, hogy én célszerű szegény ember vagyok, éppen csak kicsibe múlt, hogy a gőztörvényhatósági bizottságba - - -

- Csakugyan börtönbüntetés lesz a vége - fakadt ki a bíró -, ha azonnal meg nem mondja, hogy mi történt!

Legyintett Mihály a kezével. Ez annyit jelent, hogy csak nyugalom, lassan érünk messzire, továbbá sohasem volt jó az a nagy sietség.

- Mi történt? - kérdezi Mihály, s azonnal ad is a kérdésre feleletet. - Az történt, hogy mindjárt a mellemhez csapódott egy kutyaíjesztős üveg.

- Micsoda üveg?

- Kutyaíjesztős üveg.

- Hát az már megint micsoda?

- Jaj - neveti Mihály -, hát a szódásüveget nevezik így. Mert úgy semmivel sem lehet megijeszteni a kutyát, mint ha ebből a fejire spriccolnak. Az ám. Egyszer velem volt az én kutyám a csárdában, mert borzasztó gazdás, aztán ahogy az asztal alatt pihent, mert a kutya boros helyen leginkább az asztal alá húzódik, ahol rá nem hághatnak - - -

- De arról beszéljen, hogy mi volt, mikor a szódásüveg magához repült?

Mihály lenéz a lába fejére, visszavonja, s megint a másikat teszi elő. Komolyan mondja:

- Kérem, az nekem föltűnt.

- Föltűnt?

- Föl. Hát ha az emberhez vágnak egy kutyaijesztőt, az föltűnik. Még az se tűnjön föl? - kérdi sértődötten Mihály.

- Aztán akkor mit csinált?

- Semmit. Tudtam, hogy nem nekem szólt, hanem úgy gondoltam, hogy valószínűleg alighanem valami tévedés van a dologban.

- No jó - türtőzteti magát a bíró -, idáig csak eljutottunk valahogy. Most már azt mondja meg, hogy miként történt a verekedés?

- Melyik verekedés? - kérdezi csodálkozva Mihály.

- Hát a bicskázás, no?

- Jaj, kérem szépen - feleli Mihály -, hiszen az nem a kocsmaszobába történt, hanem az udvaron. Nem voltam én ott jelenleg, kérem alássan, mert én az ilyen surbankó kölykök telektálózására nemigen szoktam ügyeletet fordítani...

1912

...BOLDOG ISTEN BÍRJA

Nyáron át, ha több napig esik az eső, s utána hirtelen igen meleg napos időjárás köszönt be, sajtós látvány a hullámozó homok. Ahogy a nap sütése nyomán adja ki magából az elnyelt sok nedvességet, a homok felső része mozgásba kezd, s olyképpen hullámozik, mint mikor gyöngye szellő fodrozza a tó vizét.

A tanyai apró gyerek, mikor látja ezt a dolgot, nagyot kiált:

- Édös apám! Nézze kend már! Nyől a föld!

- Az ám, fiam - hagyja rá az apja -, nyől. Csak az a baj, hogy csak fölfelé nyől.

Csakugyan fölfelé nő, duzzadozik, emelkedik, de azt is csak addig, amíg a nap vissza nem szívja tőle irigyen azt a vizet, amit kapott. Azután még fölfelé sem nő. Oldalt pedig sehogy sem nő, és sohasem nő. Mindenütt szomszédok állják a határát, azok is nőnének, ha lehetne, de nem lehet: a földcsékek egyformák maradnak, s a tanyai kutya, ha húsz évig él is, a birtokhatár tekintetében nem kell új tanulmányokat csinálnia.

A „kiscsalád” azonban nem olyan, mint a föld, mert az nő, azaz hogy szaporodik. A tanyai nyelvben a gyermek külön-külön véve: cseléd, a família összes tagjai együttvéve: család, külön együttvéve a gyerekek: ki családok. S a kis családok bizony szaporodnak. Van belőlük sok, bár hullik is lehetősé. A külső temetőket az jellemzi, hogy sűrűen domborodnak benne az apró sírhalmok, de azért csak marad gyerek. E tekintetben az a nézet az irányadó, hogy a gyerek olyan, mint az üveg pohár. Törékeny. De éppen ezért kell belőle sok. Hogyha egy-kettő eltörik is, azt észre se lehessen venni.

Miután azonban a föld csak fölfelé nő, s azt sem teszi mindig, hát itt baj van. A gyerek sokasodik, a föld nem. A föld minden öröklés után apróbbra tagozódik, már hírül sem akkora, mint nagyapó idején volt. Utoljára egynek-egynek csak oly kicsike marad, hogy alig lehet belőle megélni. Úgy hat hold körülbelül az a haza, amin egy család a kintvaló életben el lehet valahogy. Olyképpen, hogyha otthon nincsen dolog, másfelé elmegy napszámba, aki csak bír. Azon alul már csak tengődés az élet. Így állván a dolgok, amikor Márki Sándor a maga kilenc hold földjéről elhalt, s utána maradt az özvegy, egy eladóleány s két legényfiú, az Andris fiú a temetés után, ahogy ülnének otthon a szívek szaggatásaiban, azt mondta, hogy valamit segítségül mondjon:

- Én mög majd bemék a városba cselédnek. Egy szájjal kevesebb lössz, aki a kenyeres polcra tekint.

Cselédnek. Nehéz szó, irgalmatlanul nehéz szó olyan helyen, ahol eddig a kis haza szabad függetlenséget adott. Más keze-lábának lenni szomorú sors e helyeken nagyon, és ez a szó olyan, mintha két élesrefent páros kés volna, amely két oldalon is hasogatja a lelkeket.

Az özvegy sírva fakadt megint, csak hogy most már ezt meg kellett érni.

- Élet, élet - sóhajtotta -, mikor éröm végedet? Én jó uram, ugyan hogy volt lelköd elhagyni engöm.

A Mihály legény azt mondja:

- Ne Andris mönjön. Majd én mögyök.

Andris beleszól.

- Nem. Te vagy az öregebb, testvér. Az öregebb maradjon a gazdaságban. Én majd csak jobban ellígek-lógok odabent valahogy.

Nézi őket az özvegy a könnyes szeme szivárványán keresztül: melyik karját vágják le? Mert ez két olyan kar, hogy akár a bal, akár a jobb: egyformán a szíve felé esik mind a kettő.

A leány, az eladóleány, a padkán ülve nézi a szoba földjét, s azt mondja:

- Ti maradjatok itthon. Majd én keresek odabent szolgálatot.

Most mind a három másik egyszerre mondja:

- Hát!

Hát. Hát persze, hogy hát. Hát még mit nem? Éppen te mennél. Nem mégy. Nini. Hogy híred keljen? Hogy azt mondják rólad, hogy urak rongya lettél?

Van benne valami. Híre megy az ilyesminek. S gyanút fognak a kintvaló emberek. A jó hír könnyen elvész, annál veszendőbb portéka nincsen. Nem mégy, hát nem mégy, no. Maradj anyádnál. Majd így akad becsületes ember, aki elvesz. A család híriben eddig nincsen hiba: mért rongálnánk a becsületünket?

Mihály azt mondja:

- Én mék!

Andris kéri a bátyját:

- Testvér, én mék.

Ugat odakint a kutya. Jön a sógor. Benyitja a pitvarajtót, s a konyhában köhécsel. Tisztesség hozza magával, hogy előtte a szobaajtót kinyissák, s megkérjék, hogy kerüljön belül.

- Nono, hát hiszen nem azér... - mondja a sógor, mert ez hozzá tartozik az udvariassághoz.

A sógor bejön, s leül a székre, amelyet az özvegy a kötényével előbb letörült, jelezvén ezáltal a szíves fogadtatást.

- No - kérdi a sógor.

- Hát csak ehun-e. Találgatjuk sorunkat - mondja az özvegy.

A legények beszélnek a sógornak. Hogy menni akarnak szolgálatba. Hogy az itthonvalókon segítsenek.

A sógor bólogat, hogy valóban, valóban, valóban. Ennek úgy kell lenni. Szép dolog a gyermekek részirül. Szülőszeretés az ilyen. A sógorasszony ne vegye a lelkére olyan nagyon. A lány nem mehet. A lány itthon eladó, becsületes legénynek, aki hites ura lesz, míg bent Szodomák és Gomorhák vannak, az ördög cylinderbe meg cifra katonaruhába van fölöltöz-ködve, és az utcasarkokon leselkedik. A lány ne menjen, az egy világért se menjen.

Az özvegy most mondja is, amit az előbb csak gondolt:

- Melyik karomat vágassam?

A sógor a pipáját tömködi, mert nagyon alkalmas dohányja van most neki. Szűzdohány. Ez ki szokott dudorodni a pipából, és úgy lesi a fináncot.

- Már hogy melyik fiú menjen? Az attól függ, hogy melyik mihez ért? Mit tud olyasmit, aminek a városban hasznát lehetne venni. Mert ott is van ugyan aratás, de ott nem kaszával aratnak, hanem ésszel mög furfanggal.

Hát mit tudnak a legényfiak ahhoz? Tudnak írni, olvasni, számolni, amit a tanyai iskolában megtanultak, az Andris tud pikulázni is, de ezenfelül csak az a tudományuk van meg, ami a kintvaló élethez szükségeltetik.

Andris szól:

- A lóhoz értök én. Elmék kocsisnak. Mert én úgyis fiakeros akarok lönni. Én úgyis mindig mondtam már kicsi koromban is, hogy én az szerének lönni. Hát hagy menjek én, Mihály.

Mihály úgy érzi, hogy az öccsének igaza van, mert csakugyan szereti a kocsisságot, hisz itthon is jóformán mindig az istállóban lakik, és danolós kedve van, ha a lovat csutakolja.

Ennélfogva hát hadd menjen Andris. Elvégre az a város sincsen az Óperenciás tenger határán. Majd fölkeresik néha. Ugyan ha más foglalkozást vállalna, olykor ő is hazajöhetne, a homoki ember mind jó gyalogos, mert a homokon való járás-kelésben igen megedződnek az inak, de hát a kocsisembernek ritkán jár ki a szabadság, rabja lévén a lónak, itatásnak, etetésnek, szerszámtisztításnak, kocsikenésnek.

Mindegy ez azonban most már. Andris utána jár a dolognak, kiváltja a cselédkönyvet, s útra készül. Mihállyal ládát faragnak, kis kéziládát, abba rakják a fehérneműt, batyuba az ünneplő ruhát, az öreg bőrtarisznyába szalonnát tesznek, meg akkora félkenyeret, amekkora a száján befér. S egy kora hajnalon, még sötétesen, elköszön hazulról, az ajtófélfát is megfogja búcsúzásul a kezével, s Mihállyal együtt behajtanak a városba. Mihály a kocsival hazatér, Andris meg ottmarad, helyet keresvén, ahol szolgálhatna.

Kap hamarosan, mert kevés manapság az ember. A városi legény nemigen megy kocsisnak, az inkább a gyárba megy, vagy parti munkásnak, vagy boltiszolga szeret lenni, avagy följut a villamosra. De olyan is akad, hogy már serked a bajusza, amikor valamely iparban eláll inasnak.

Persze, az nem megy úgy egyszerre: mindjárt fölülni a bérkocsi bakjára, s ottan uralkodni; urakat és finom nagyságakat szállítani ide-oda, már ahova parancsolják. Meg kell tanulni az utcákat, hogy melyik merre fekszik. Melyik oldalon vannak a páros számok, melyiken a páratlanok. Azt is, hogy a számozás az utca melyik feléről kezdődik, hogy éjszaka is oda-találhasson, ahova kell. Ezt mind jól kell tudni, mert olykor a megzavarodott vidéki utas olyan utcanevet említ, amilyen nincs is. Tudni kell a rendőri szabályokat, azután a vasutak, gőzhajók járás-kelésének a rendjét, tudni kell, hogy milyen utak vezetnek a közeli községekbe, mert a jó út olcsóbb, a rossz út drágább, de rajta olykor a nehéz vastengelyes hintóval nem is lehet vállalni fuvart. Éjszakai korhelyek kedvéért tudni kell a mulatóhelyeket, nappali komoly utasok kedvéért a különböző hivatalok, kórházak helyét, orvosok lakását, mi egyéb - Andris szédülve érezte, hogy ennyi tudományt egymagába egyesíteni soha nem lesz képes.

Nem is megy könnyen az ilyesmi. Bizony, egyelőre még messze van a fiáker bakja: Andrist egy szénkereskedő avatja föl egy girhes félló kormányosává. Azzal hordja szét zsákokban a városba a szeneket, szegényes helyre félmázsát, máshova két mázsát, bár vannak tehetősebbek, akik egyszerre öt mázsát vásárolnak. Az ilyenek borraalót is szoktak adni, kisvekerlét vagy nagyvekerlét.

Mily nehéz volt eleinte elfogadni. Mint szökött a vér az arcába, amikor először nyújtottak neki egy kisvekerlét, hogy: no, ehol ez meg a magáé - s mint utasította vissza ügyetlen röstelkedéssel:

- Nem vagyok én ehhez szokva... Kilenc hold örök földünk van nekünk odaki Átokházán...

Mint bántotta, mikor az úr kinevette, s azt mondta neki: hiszen maga akkor nagyságos úr énhozzám képest, mert nekem csak hat láb földem van a temetőben, de az sincs még kiváltva.

Azután belefásult. Sokkal több nyomorúságot látott a fertálmázsa szenek hurcolása közben, semhogy bele nem fásult volna, már várta is a borraivalót. Kellett. Robot hajnaltól estig, akármilyen volt is az idő, estére kelve, kifogás után kívánta a meleg ételt. Vannak igen alkalmas kis helyek, bár furcsák: az egyik szobában gázon sütik a kolbászt, és átjáró ajtó van a másik szobába, ahol bort mérnek. A tanyán csak vasárnap vagy más jeles ünnepen isznak, inkább csak multság okából, itt rászokott a naponként való borra, mert ha összeázott: fázott, s az istállóban nem fűtenek. A lovak szoktak ugyan magukból meleget árasztani, de mennyi meleget adhasson egy öreg félló? Ami kevés melege van, az magának is kell.

Ej, otthon Átokházán, kint a homokon, ilyenkor más világ van. Bedurrantanak a boglyasba szalmával vagy kukoricaszárral, és úgy melegszenek a padkán. Jobb volna kint, jobb bizony. De hát ha nem lehet, akkor nem lehet. Nagy úr a muszáj. Kínlódni kell tovább, mert ilyen a szegénység meg a nincstelenség sorsa. Valahogy majd csak lesz. Ez jó vigasztaló sóhajtás, ez a valahogy majd csak lesz, különösen ha hozzáteszik: mert még sohasem volt úgy, hogy sehogy se lett volna.

Valahogy azután csakugyan úgy lett, hogy Andris bejutott vágyai birodalmába. Fölfogadták fiákeres kocsisnak, mert már kiismerte magát a világi forgalomban. Hajtóengedélyével a zsebében, büszkén ült a bakon, és hajtotta a lovakat, amerre kellett. Még otthon is járt velük vagy kétszer, mikor a végrehajtót kellett kivinni arrafelé.

Nem mindenkinek való azonban ez a mesterség. A kocsislegény a bakon könnyen elkorhelyeskedik. Mulatós úrfélék egész éjszaka hurcoltatják vele magukat egyik dárídós helyről a másikra, bort küldözgetnek ki neki, meg reggel pálinkát. Azután maga is megtanulja, hogy merre van a jó bor. Olykor titoktartásért, miegyébért jó borraivalót kap, az égeti a zsebjét, nem bír benne maradni. Kártyázni is megtanul, hideg téli éjszakákon, mikor már úgy érzi, hogy majd elfagy a lába, besurran valamely füstös kávéházba a koci mellől. Azután történik, hogy az ilyen ember valahogy összeakad valami csinos menyecskefélével, összeszűrük a levét, megesküdnék egymásnak balkézről, bagolyhitre - mint Andrisal is történt.

No, azután az ilyesmiből sohasem lesz valami jó dolog. Az asszony afféle menyecske, aki az urakra jár takarítani, délelőtt nincsen otthon, a bérkocsis meg éjszaka nincsen otthon, reggel, ha hazatér, üres a szoba, délben ha fölébred, nincs, aki egy tányér meleg levest adna neki, azután ha összetalálkoznak, egymást gyanúsítják, hogy hol jártál ennyi ideig. Az asszony az emberen keresi, hogy hova tette a pénzét, az ember az asszonyt szidja: kinek cifrálkodsz annyira, ki vette ezt a sárga selyempapucsot, mi? Így azután nem sokat ér az egykonyháramenés, gyakran összevesztek, olykor egymás haján búcsúztak - egy reggel, mikor Andris a szolgálatból hazatért: hát üres a lakás, az asszony megszökött, s elvitte minden holmiját.

- Gombház - gondolta Andris -, ha leszakad, lesz más. - Azonban nem úgy van ez egészen. Andris mégiscsak húzott ehhez az asszonyhoz, csak most látta ezt, mikor a menyecske kámforrá vált. Bánkódott, s még jobban az itálnak adta magát.

Kereste és tudakolta, hogy merre van az asszony, de eleinte hírt sem hallott felőle. De azután megtudta egy pincértől. A pincér meg a fiákeres ismerni szokták egymást, mert leginkább éjjeli életet él mind a kettő. Ez a pincér a Tátrából jött haza, s újságolta, hogy látta a menyecskét. Nagyon jól megy sora, szobaasszony egy szállodában, ahova gazdag vendégek járnak, németek meg angolok.

- Úgy hát - gondolta Andris -, ángojob? Hát ángojob köllenek, én mög nem köllöttem -, s két napig haza sem ment, mindig a kocsmák ajtaját nyitogatta!

Kopott a gyerek, egyre kopott. Soványodott is, rongyosodott is, ha valamely józan percében végignézett magamagán, még rá sem mert az átokházi tanyára gondolni.

Egy éjjel soros volt a kisebb állomáson, várta a vonatot. Bóbiskolt a bakon, mert bor volt benne most is, észre sem vette, hogy megjött a vasút, mikor rászól valaki a sötétben:

- Mennyiért visz be?...

Hisz ez az asszony hangja! A kocsilámpa fényénél ráismer. Bársonyfelöltő rajta, cifra kalap a fején, gyöngyös metál a nyakán - Andrisnak hirtelen eszébe jut minden nyomorúsága, a vér előnti a fejét, leugrik a bakról, és torkon kapja az asszonyt.

- Én? Én vigyelek?

Üti. Az asszony sikolt:

- Jaj, Andris, ne bánts! Teutánad jöttem, teérted jöttem!

De ennek már előntötte a vér a szemét is. Talán meg is fojtja az asszonyt, ha a rendőrök ki nem veszik a kezéből.

Mi lesz az ilyesből? Hát mi lenne, pör lesz belőle. Pör, visum repertummal, majd megmutatom énne, meg miegyébbe, mint ez már szokás.

Állnak hát a bíró előtt. Ott van az asszony, szépen föltisztálkodva, igen szemrevalóképpen, s ott van Andris is kopottan, züllötten, borostásan. Azt kérdik tőle:

- Miért bántotta maga ezt az asszonyt?

- Mert itt hagyott, elhagyott - mondja rekedten Andris. - Mert belém unt, azután hűtelenné vált.

- Nem azért - sírja az asszony. - Hanem mert elitta a keresményit, az enyémen élt, azután ha nem adtam neki, ütött.

No, így beszélnek előre-hátra, mert az így szokásos a pöröknél.

A bíró azután az asszonyhoz fordul:

- Fönntartja panaszát?

Az asszony lihegve beszél.

- Mert az kérem nem igaz, hogy én beleuntam. Most is azért jöttem haza, hogy visszamegyek hozzá. Mert az nem igaz, hogy én nem szeretem. Én még a mostani formájában is szeretem. Hogy lássa, hogy még most is szeretem, én visszavonom a panaszomat.

Csend van egy kis ideig. Az asszony néz Andrisra, ez meg néz a földre.

Az asszony nyújtja a kezét. Andris nyújtaná is, nem is. A bíró szól:

- No. Hát mi lesz az asszonnyal, Andris?

Hej, fene teremti, nehéz kérdés ez. Hiszen hűz az asszonyhoz, azt nem lehet tagadni. Talán más élet is lehetne ezentúl. Mert emígy... emígy mi lesz ennek az életnek a vége? Már úgysem merne az anyja szeme elé kerülni. Mikor volt az, midőn az ünneplő ruháját elitta? Mi lesz ennek a vége? A rendőrségnél is rováson van, úgy lehet, elveszik a hajtási engedélyt, s mehet megint szenet fuvarozni az öreg féllóval.

- No, Andris - biztatja a bíró -, halljunk szót. Hát mi lesz az asszonnyal?

Andrisnak talán a tanya fehér fala jutott az eszébe. Öreg édesanyja, kis húga, aki értük cselédnek akart állani, az udvar az öreg eperfával - ej, hazamegy, négykézláb hazacsúszik a szabad mezőkre, inkább éjszaka ő ugat a kutya helyett, de itt nem marad... A kopott Andris kiegyenesedik, és ridegen jelenti a bírónak:

- Az asszony pedig, tekintetes úr, mönnyön vissza az ángojokhoz...

1912

DINNYE-ÜGY

Miután semmi sem olyan már mostanában, mint régente volt, ennél fogva a dinnye sem olyan. Az is változandó, mint a hold, amely hol kisebb, hol nagyobb, egyszer telik, egyszer fogy. A dinnyéken most a fogyás sora van, sokkal kisebbek, mint ezeknek előtte. A mostani sárgadinnyék csak a fiai lehetnének amazoknak. Bibircsókosak és kerek, zöldek, míg a régiek szép simák voltak, hosszúak és sárgák. Sárgák kívül és belül, míg most néha belül is zöldek meg fehérek. Amazoknak a húsa puha volt és kásás, kenyérrel is ették, most kemény a húsa, édes, s mégis cukorral eszik. Ilyen változatai vannak a sorsoknak.

Azonban a görögdinnye sincsen különben. Az is megfogyott, kicsinyre lappadt; valamikor az olyan aprókat, mint amilyenek a mostaniak között vannak, szégyelltek volna a piacra bevinni. Nagy darab gyümölcsök voltak, jó, hogy nem fán teremtek, mert agyonütötték volna azt, akinek a fejére esnek. Még kint, a dinnyeföldön meg is volt szokás számozni valamennyit, bicskaheggyel kaparván sötétzöld bőrükre a számot: ez az egyes, ez a kettes, ez a hármas, s így tovább. Aminek az volt a haszna, hogy a gazda számon tarthatta valamennyit. Ha a sorszámából hiányzott egy, akkor arról már bizonyos volt, hogy azt ellopták. Ilyenkor aztán éjszakákra ki kellett feküdni subában és puskával a dinnyeföld mellé, őrzés szempontjából. De olyan nagy gyümölcsök voltak az istenadták, hogy még ezt is megérdemelték.

Ugyan a maiak sem egészen kivetnivalók. De mégsem olyanok, nemcsak a külső testállásra nézve, hanem a belsejükben sem. Már vannak köztük sárga bőrűek is fekete maggal: ezek bizonyára osztrákok, míg azok a régiek a piros belükkel, fehér-zöld héjukkal a nemzeti színüket viselték. Akkor még sohasem volt barna a magjuk, hanem mindig csak fekete, de hát most már másféle ebben is a divat.

Ki tehet azonban erről? Jóljárt Mihály innen az alsótanyáról a legkevésbé sem, mert a divatoknak nem lehet útját állani. Ő csak termelgeti, azután adogatja. S különben jobb is, hogy apróbbakra váltak a dinnyék, mert amilyen szegénység van ma a világon, a régi nagy félakósoknak az árát meg sem tudná fizetni a piacon ez az elárvult városi nép. Pedig szereti nagyon a dinnyét, annyira szereti, hogy azt szeretné, ha ingyen adnák.

Mihály azonban erre nem hajlandó, amint hogy ilyen bolond ember még nem is igen született erre a világra. Sok dologgal és sok aggodalommal jár a dinnye termesztése, különösen, hogy ez a városi nép nagyon válogatós. Évről évre finnyásabb.

Eszkendők előtt történt, hogy Mihály egyszer, estefelé, a piacról hazatérve a tanyába, a lovakat még jóformán ki sem fogta, amikor elkeseredetten mondja az udvaron a feleségének:

- No, hallod, Mari, most már tökéletesen mögbolondultak a városban az úri népek.
- Ne mondja kend? - csodálkozik a Mari -, pedig hiszen éppen azért mondja, hogy ne mondja, hogy mondja. - Hát mit csinálnak?
- Hát - mondja Mihály - elmönt az eszük evvel a dinnyével e!

Mari nem túlságosan érti a beszédet. Utóvégre hát ők is csak esznek odakint dinnyét, mégsem ment el az eszük tőle. Megváltozik-e tehát a dinnye azon idő alatt, amíg a tanyából a városba beér?

Mihály nevetve nézi Mari csodálkozását.

- Pedig nem tréfa a dolog, amit mondok - beszéli. - Most már odakint a városban nemcsak, hogy őszik a dinnyét, hanem főzik is.

Mari összecsapja a kezét bámulatában. De azután kétely vesz rajta erőt: embertársa bizonyosan most megint megjárta egy kicsit magát. Mert néha ilyen bolondériás. Különösen, ha jókedve van.

Segít hát a Bogár ló fejéről levenni a kantárt, de közben olyan nevető-gúnyos félén veti oda derék élete párjának:

- Ugyan melyik úton gyütt kend haza?

- Ugyan már - méltatlankodik Mihály -, nem álltam én meg sehol sem.

Úgy áll a bál ugyanis, hogy a tanyának a városhoz kétféle útja van. Az egyik út az egyenes, rövidebb, de egy rozoga lóitató kúton kívül nincsen semmi olyan hely rajta, ahol italt lehetne kapni. A másik út hosszabb, kanyargósabb, de három italmérés is akad útközben, ahol meg lehet állni. Így aztán megesik, hogy némelyik gazda hazafelé menet egész alaposan bevidámkodik.

Mari ezt tételezte föl Mihályról, amikor azt hallotta tőle, hogy már a városon főzve eszik a dinnyét. De Mihály elérte a kérdést, s tiltakozott minden meggyanúsítás ellen.

- Mondom, hogy főzik, aztán főzik, no. Soha többet nem hozok neköd hírt a városról, ha kételkedsz a beszédömben.

- Jó, jó - csitítja Mari -, hiszen nem azért mondtam, hogy mondjam, hanem csak úgy mondtam. Mikor olyan furcsát beszél kend. Hát minek főzik, hogy főzik, ki az a bolond, aki az ilyen főztet mögöszí?

- Hát a jó fene tudja - véli egyszerű nyíltsággal Mihály. - Csak annyit tudok, hogy ahány piacos nagysága van, az mind a vastag hajú dinnyét keresi. Mert, azt mondja, hogy azt befőzi.

- Be?

- Be.

- Mibe?

- Tengőri herkenytyűbe, hogy vinné el az ördög. Hát honnan szödjek én elő annyi vastag hajú dinnyét, mikor az okos ember mindig az olyant kereste eddig, amelyiknek vékony a haja, de sok a bele.

Mari elszomorodva néz az urára. Megint új divat van a dinnyében. A kalapos nagyságák odabent divatoznak, és a kintvaló szögénység issza meg a levét...

Mihály megint csak bent van a hetipiacon, megint csak egy kocsí dinnyével. Szép aszfaltos piac ez, temérdek kocsí elfér rajta, de vannak is meglehetősen.

Ez baj. Ha sok a kocsí, olcsó az áru, s még mindig megvan az az aggodalom, hogy hátha még vevő sem akad. Még a dinnyével csak istenes az ilyen dolog, ha van valami ismerős városi lakos. Annak engedelemmel berakják az udvarára az el nem kelt dinnyét, s másik hetivásáron érte jönnek kocsival. S kocsival viszik ki a piacra, mintha most hozták volna azon a frissiben a földről. Csak előbb minden dinnyének az indáját bicskával egy kicsit lemetszik - a tudatlan városi nép ilyenkor mindjárt frissnek nézi.

A dinnyével így megy a dolog. De bizony a káposztával más. Van eset rá, hogy annyit hoznak be belőle, hogy néhány emberé csakugyan a nyakán marad. A kintvaló ember ilyenkor szomorú is, meg mérges is. Hát eztet érdemli a paraszt? Hiszen, ha a paraszt nem természetene, az úrféle nem enne. Hát természet - aztán ez a hála, hogy nem veszik. A tanyai magyar mérge-

sen ugrik fel a kocsijára, lerugdalja róla a szép káposztafejeket, s mérgesen elvágat. Ilyenkor bizonyosan a hosszabbik úton megy haza, hogy a méreg csillapítása okából imitt-amott megálljon.

Azonban az eset ezúttal nem olyan nagyon bajos. Lám, máris jön Mihály felé egy kalapos nagysága. Valami finom nagysága, szép szíves beszéde van neki.

- De sok dinnyéje van, bácsikám - így adja föl a szót.

- Annyi van - feleli derülten a szép szóra Mihály -, hogy még el is adok belőle.

- No, én meg veszek, bácsikám. De csak valami jó vastag héjút.

Mihály megütődve néz rá:

- Hát már maga is, nagysága?

- Mit már, hogy még én is?

- Hát maga is főzi?

- Főzöm hát. Befőzöm.

- Mibe főzi? - aggodalmaskodik Mihály.

- Cukorba, bácsikám. A haját. Aztán eltesszük télire. Télen aztán megesszük. Nem adok én a belére semmit, csak a héja legyen vastag.

Mihály akar valamit mondani, de azután mégsem szól semmit. Csak magában gondolja, hogy ha ez az új divat kikerülne a tanyákra, a lovak közé, akkor furcsa világ lenne. Azok sem a zabot ennék meg, hanem az abrakos tarisznnyát.

Fölvesz hát egy dinnyét a nagyobbacsakából, s azt mondja:

- Hát ennek vastag a haja. Harminc pénz az ára.

- Az árát nem bánom, de igazán vastag-e a haja?

- Ha én mondom - feleli Mihály -, akkor vastag.

Ott áll egy ember is, amolyan se úr, se paraszt-forma városi (se ló, se szamár), az beleszól:

- Hát pedig annak nem vastag a haja.

A nagysága aggodalmaskodik.

- Jaj, bácsika, akkor nem veszem meg. Csak vastag héjú kell.

Mihály kissé ingerülten feleli:

- Hát hiszen az ez!

A városi ember beleszól:

- Nem az biz az. Ismerem én jobban a dinnyét, mint maga, aki termeszti. Fogadjunk egy forintba, hogy nem az.

Többen is jönnek oda, mert érdekes az ilyesmi. Ingyen mulatság a piacon.

- Egy forintba? - gondolkozik Mihály. - Az sok.

- Hát egy koronába - biztatja a városi.

- Az is sok. Hanem a dinnye árába - feleli Mihály, aki most már egészen meg van sértődve.

A nagysága nem bánja a dolgot, neki is mulatság ez, azonfelül legalább biztos lesz abban, hogy csakugyan vastag a héja a dinnyének.

Azt mondja a városi ember:

- Úgy is jó. Ha kend nyer, megfizetem a dinnye árát, oszt enyim a dinnye. Ha én nyerek, ingyen az enyim a dinnye.

Mihály nem szól semmit, csak magában gondolja, hogy ejnye, de furfangos vagy. Hanem hiszen majd elviszlek én téged a Tiszára itatni, de szomjan jössz vissza.

Előkotorássza a zsebéből a csillagos bicskát, s kicsattantja:

- Ez az a bizonyos dinnye - mondja.

- Ez.

Mihály fölveszi a dinnyét és meglékeli. Szép négyszögletes léket vág bele. Azután beledöfi a lékes darabba a bicskát, s azon fogva kiemeli.

Azután csalódottan néz bele a dinnyébe a lyukon keresztül.

A dinnye csakugyan vékony héjú.

- Nyertem! - kiáltoz a városi ember. - Az enyim a dinnye! Ide a dinnyét!

Mihály ránéz. A dinnyét fölteszi a kocsira, a bicskát becsattantja. Azt mondja éktelen nyugalommal:

- A tied, ha mögfizetöd az árát...

A városi ember mérgesen kezd kiabálni:

- Hát micsoda beszéd ez? Hát nem fogadtunk? Ilyen a tanyai gazda becsülete, mi? Hát nem itten történt a fogadás?

A körülálló tanyai népek lesve-lesik, hogy no, most mit szól erre Mihály bácsi.

Mihály, mint városi nyelven mondani szokás, vállat von. Tanyai nyelven úgy mondják az ilyen foglalkozást: panyókára rázza a vállát. Azután azt mondja, megvetőleg legyintve:

- Nem vót marokba csapás...

Az emberek bólogatnak s nevetnek. Mihálynak tökéletes igaza van. Kézfogás nélkül fogadás nincsen. Még a nagysága is nevet, hogy nahát, ami csakugyan, az csakugyan. Ami úgy van, az úgy van. A városi ember megszégyenkezve eloldalog. Mihály büszke, s azon jár a gondolata, hogy most már melyik úton menjen haza, hogy még ezt a furfangot is elhiggye neki az asszony.

1912

ILYEN A HAJÓZAT

Tévedés volna azt gondolni, hogy a Tisza-parton valamely célszerű kocsmárosasszony tisztán magából abból megél, hogy italt mér. Mert ez nem úgy van. Van, aki disznót hizlal mellette. Ismét van, akinek földje van, s maga termeli azt a bort, amit elad. Nem mindenkinek jut azonban ki ebből a jó módból. Az ilyen aztán halak sütésével és főzésével foglalkozik, mert az sem utolsó foglalkozás. A halat sok ember szereti, s ha híre terjed, hogy itt vagy ott jól el tudják készíteni, az megélhetést ad. Ismét van, aki utasoknak éjjeli szállásra adja át a kocsmahelyiséget: szegény utasnépnek, akik a hajnali gőzhajóval indulnak valamerre a kenyér irányában, s akik a kocsmasztalokra dőlve, könyéken szunyókálják át az éjszakát, míg csak hajnal felé a vízről a gőzhajó bödülései nem szólítják őket a távozásra.

Van azonban kocsmárosasszony, aki mindezen mesterségekből egyiket sem űzi, ellenben a hajózáti iparban találja meg a kincseket. Némely apró hajókat vásárol, s azokon homokot hordtat a vízi fővényekről azoknak, akiknek a valóságos jó tulajdon homokra szükségük van. Mert a homok nem egyforma. Van homok, amelyekből téglát préselnek, de az másra nem való. Van ismét homok, mely jó a mély telket föltölteni, de másra szintén nem alkalmas. Ismét van finomabb homok, amely jó az építkezéseknél a házfalak külső vakolására. Ellenben a belső házfalak, már mint a szobák falainak a vakolására csak a marosi legeslegfinomabb kavicsos homok a jó, s ezt nem adják ingyen.

Mert hajókat kell tartani hozzá. A hajókba kormányost és legénységet. Ennek a legénységnek meg megint kétféle mesterségének kell lennie. Hajós is, kubikos is. A kormányosnak ismernie kell a parti fővényeket a Maroson, hogy hova rakja le a finom homokot a víz. Tudnia kell a vízállást előre, hogy midőn a homokért a tethelyre fölér, ne találja elöntve a fővényt. Állandó érintkezésben kell állnia a túlsóparti hajóvontató rácokkal, hogy a lovakkal mindig készen álljanak, ha útra indulni kell. Még minden más egyéb bonyodalmak vannak.

S mikor mindezt elvégezvén, rendben hazatérnek a rakománnyal, még csak akkor kezdődik el a homok-kofa dolga. Helyet keresni a parton, ahová a homokot kirakodják. Fölmérni, hogy mennyit hoztak? Megdeputálni, hogy jót hoztak-e. Disputálni a legénységgel a fizetést illetőleg, meg a hajóvontató rácokkal. Megállapítani, hogy mennyit kértek már ki a pénzből előre, s mennyi ital ment el nekik hitelbe. Számon tartani, hogy hazahoztak-e minden kötelet, rudat, csákyát, járódeszkát, evezőt? Azután pedig, mikor minden rendben van: lesni a vevőt a parton, s alkudni vele a homokra. Néha odaadni úgy, ahogy viszi. Mert van eset rá, hogy hirtelen fölárad a folyó s akkor, ha a vevő nem viszi el a partról pénzért a homokot, elviszi helyette ingyen a víz.

Szóval ebben a mesterségben is, mint minden más foglalkozásban, bajoskodások vannak, s tudományok követeltetnek a környüállásokhoz.

Amibe azután idővel beleun az ember. Testestül-lelkestül.

Így történik tehát, hogy vasárnap délután, miután amúgy sem lehet egyebet csinálni, csak nézni a magas vizet, egy ilyen hajótartó homokos ember bemegy a parti vendéglőbe egy pohár borra. Kihozzák neki, nézi. Nem szól. A vendéglőséknak is van hajójuk, ilyen homoknak való, három is.

Azt mondja a vendég:

- Eladó-e a hajó?

Nagyot néz a kérdésről az asszony. Hát olyan ember is van még a világon, aki hajót akarna venni? Könnyen készen áll a válasszal:

- Eladó-e? Nemcsak egy eladó, hanem mind eladó, csak akadjon, aki pénzt ad érte.

- Ugyan? - kérdezi a vendég.

- Hát. Ezör forint darabja. Hatezör korona a három. Egy-kettőre készen löszünk az alkuval. Úgy adtam el a negyediket is, a kicsit. Tíz perc alatt kész volt a vásár.

A vendég szomorodva néz a földre.

- Három hajó hatezör korona! Neköm csak egy van, de annak csak egy magának is tízezör korona az ára.

Neveti az asszony.

- Úgy? Csak akadjon, aki annyit ad érte...

Az ember sértődötten néz rá:

- Nono. De az micsoda hajó!

- Az ám - szól bele egy másik ember -, micsoda hajó! Az csupa keményfa. Csupa tölgyfa. Én ismeröm. Mert láttam, mikor készült.

A tulajdonos most örül, mert ez helyes beszéd, ha az ő tulajdon víziedényét, íme, más is dicséri. Pedig még csak föl se volt kérve rá.

- Hát hiszen - mondja boldogan -, ami azt illeti. Mert az tudja, csupa kemény tölgyfa... No, nem mondom, a habverő deszka, az nem keményfa. Az nem az. Mert minek lögyön az? Arra nincsen szükség.

- Hát - szól a másik komoly meggyőződéssel -, arra nincsen szükség. Hanem jó vasalásra van szükség. Mert jó vasalás nélkül nem tökéletes a hajó.

Az ember, akié a homokos hajó, a pohara talpával az asztalra üt.

- A vasalás? - kérdezi büszkén. - Hát olyan vasalás nincsen több. Az nem ócska zsákból új gatyá. Az nem úgy van, hogy a szögénypiacon összevásároljuk az ócska vasat, aztán avval vasalunk, aztán befestjük vaslakkal fényösre, aztán azt mondjuk, hogy új vasalás. Mert ez valóságos tiszta színűj vasalás. Olyan, amilyen csak lehet a világi életben. Mert az olyan hajó, hogy eltart hetven évig is.

A másik ember beleszól:

- Hetven évig? Nyolcvanig is. Vagy legalább hetvenötig.

Most egy kis csend áll be a hajó dicséretében. De a korcsmárosasszony nem szól semmit.

- Hiába - mondja megint a másik ember -, a hajó, az csak hajó. Az sokat ér.

A tulajdonos feleli idő múltán:

- Hát többet ér, mint hat hold föld. Mert mit ér hat hold föld? A munka belekívántatódik, aztán ha teröm is, egy évben csak egyszer teröm. De van rá eset, hogy nem teröm. Hát mi az a föld? Az semmi. Hanem a hajózat, az hajózat. Az embör gyün-mén a hajóval, fuvaroz erre, fuvaroz arra, aztán csak keres. Ha elfogy, újra keres.

Mire való ez a sok dicséret? Nyilvánvalóan arra, hogy eladó a hajó. Ennélfogva, hogy a helyzet tisztázódjon, azt mondja a korcsmárosné:

- No, lássa kend, ha olyan üzlet kendnek a hajózat, itt az én három hajóm, vögye mög azt is. Álljon azokkal is bele a forgalomba. Olcsón adom, mondom, mert én már beleuntam végképp. Nem is köll sok alku. Ide a pénzt, aztán ott a hajó, löhet siftölni velük, amerre akar.

A tulajdonosnak hirtelen leesik a feje. Az ebadta hejjén, hiszen kár volt itten ilyen sokat beszélni, mert itt úgysem kél el a hajó. Ha akár órák hosszáig beszélne is, mint valamely jó szavallású fiskális, itt ugyan a hajó gazdát nem cserél.

- Jaj, kéröm - mondja -, csakhogy azonban nem olyan a világ. Öreg vagyok én már ahhoz. Csak aki maga is mén a hajón, annak van igaza.

A másik ember mondja:

- Mint az apátfalvai hajósok a Maroson. Azok szervezetbe vannak. Ott közös a hajó, maguk a munkások rajta, közösen keresnek: ott a hajórúl nem vész el sömmi.

- Az. Az úgy van - mondja a hajótulajdonos. - De emígy ellopnak mindönt a hajórúl. Kötelet, láncot, evedzöt, csáklyát, szapolyt, még a járódeszkát is.

- Tudom - mondja korcsmárosné.

- Hát hiszen azért mondom, hogy én is tudom.

Kifizetik a borukat az emberek, s haladóban vannak elfelé. Az ajtóból még visszaszól a tulajdonos:

- Mert tudja, tolvaj világ van. Olyan lopi világ van, hogy csuda... Mert tudja, ha manapság valaki elkezdi mondani az imádságot, hogy miatyánk úristen, hát odáig elmondja. De mikor arra kerülne a sor, hogy ki vagy a mennyekben, az már el van lopva.

S mérgesen teszi be a két ember az ajtót, menvén kifelé az őszi esti ködbe. Mert itt már minden ellopódik. Lám, még a hajóval való üzlet is ellopódott...

1912

FÉLKÉZKALMÁRKODÁS

Már nem él az, aki kitalálta, hogy a dűlőföldet dűlőföldnek hívják, mert ha élne, meg lehetne kérdezni tőle, hogy miért nevezte el ennek. Mert a dűlőföld nem dűl semerre, se jobbra, se balra, hanem fekszik a dűlőutak között. A dűlőút sem dűl semerre, legföljebb a ló dűl ki benne nagy esők idején. De mégiscsak így nevezik mind a kettőt. Ami egyébként nem baj, mert nem a név a földolog, hanem a föld.

A dűlőföldek pedig szépen keresztben állanak a dűlőutakhoz. Egyik felükkel ezen úthoz, a másik felükkel a másik úthoz, mintha valamely, a földre fektetett létra fokai volnának a közbeeső ürességgel. Az egyik darab dűlőföld Jó Jánosé, a másik Kis Mihályé, a harmadik Pál Józsefé. Azután van még több jobbra, balra is, mert a dűlőutak létrája hosszú. Egyik darab föld vékonyabb, a másik vastagabb, mert ez így van, miután az ujjunk sem egyforma. A sok dűlőút egy kis darab birodalom így együttvéve. A földek nincsenek elkerítve egymástól, csak egy vékonyka üres csík mutatja, hogy hol végződik az egyik tulajdon, s hol kezdődik a másik. Ilyen helyeken bizony tág mezeje van a lopásnak.

Mondják, hogy a földgömb túlsó oldalán, a szigeteken laknak meztelen népek, akiknek a beszédéből hiányzik a lopás szava, mivelhogy nem is tudják, hogy mi az a lopás. Ez valószínűleg onnan van, hogy olyan kevese van egyiknek is, másiknak is, hogy nem érdemes ellopni. Majd lopnának ott is, ha volna mit. Mint ahogy nálunk is lopnak a mezőn.

Ott a legkönnyebb. Mást mindent, pénzt, ruhát, bútort kerítések és falak mögé tesznek, závárok alá rejtene, de ami termőben van a mezőn, arra nem lehet lakatot tenni. Legföllebb azt lehet őrizni, hogy ha már lopnak, legalább keveset lopjanak. Nagyobb területeknél, uradalmaknál szokásban volt, hogy a föld szélét körös-körül keskeny pántlikában kiadták bérbe, vagy odaadták feliben, harmadában. Így csak a feles lopott, mert más tolvaj a feles földjén már nem jött át. Az csak a felest lopta. A feles pedig azt, amit tőle loptak, visszalopta az uradalmi földből. De nem lopott többet, hanem csak annyit, amennyit tőle loptak, tőle pedig a vékony és keskeny pántlikaföldről nem sokat lophattak, amiből nyilvánvaló, hogy az az uradalmi igazgató, aki ezt az eljárást követte, szerencsésen oldotta meg a kérdést.

Hát hiszen az bizonyos, hogy csak onnan lopnak, ahol van. Nem sokat lopnak. Csak éppen hogy valami lefölözést tesznek a jut is, marad is régi igazsága alapján. Nem meggazdagulásért lopnak, hanem csak az élhetésért. Nagyon különböző dolog ez. A csalásokban is vannak szent csalások, hát a lopás sem egyforma. A kocsisok nagy része például szereti meglopni a zabos ládát. De az egyik kocsis a lopott zabot a lónak adja, mert szeret büszkélkedni a gazda előtt abban, hogy az ő keze alatt milyen jó húsból vannak a csikók. A másik kocsis meg azért lopja meg a zabot, hogy beváltsa italra. Mind a kettő a gazda vagyonát lopja, azzal a különbséggel, hogy az egyik azt, amit a gazdától lopott, visszalopja a gazdának. Belelopja a lóba.

Látott már valaki olyant, hogy mikor a dinnyeinda a kukoricásból kifolyik az útra, s ott nevel egy szép dinnyét, hogy az ott maradt volna? Nem, ilyent nemigen lehet látni. Pedig a dinnye indája ki szokott néha az útra folyni, ha az elővigyázatos gazda más irányba nem tereli. Nevelni is szokott ez inda végén gyümölcsöt. A gyümölcs egy darabig ott van, még kicsinyellik arra, hogy a kocsival megálljanak érte. Nem érdemes. De idővel azután csak eltűnik onnan.

Azt mondják ilyenkor: gazdája került. Csak úgy mondják, hogy gazdája került. Csúnya szó az a lopás, minek azt kimondani. Inkább csak úgy gúnyosan mondják a lopott jószágról, különösen, ha vásár alkalmával lopódott, hogy - öt ujjon vőtte. Az már csak igazán nehéz vétek,

mikor valaki másnak a földjét, az örökföldjét, az életet és megélhetést adó földet rabolja: mégsem mondják felőle, hogy ellopta, hanem csak, hogy: elszántotta.

Van eset rá, hogy kapálás alkalmával a munkásnak kialszik a pipája. A kialudt pipát nem akarja a szájában tartani, de nem tudja hova tenni. A mellényzsebbe tenné, de a mellény már régen rámelegedett, s levetette magáról, valamely karóra akasztván. A fölhajtott szélű kalapok idején kalapszélben is tartották a pipát, de a fölhajtott szélű kanászkalapok divatja már régen elmúlt. Szokás volt ezelőtt a pipát a korcba akasztani, vagy hátul a nyakon az ingbe dugni, ahol megállt, mint valamely cserepecsík. De mivelhogy a dohány folyton-folyvást drágult, a pipák egyre kisebbek lettek, a száruk pedig megrövidült. Hát ezzel a rövid szárral a pipát már a testi fehér ruhára nem lehet akasztani, mert onnan kiesik, s a gazdája maga tapossa bele a homokba. Hát ilyenkor nem csinálhat mást a pipával a gazdája, mint hogy leteszi valahova a földre. Valami jelesebb helyre, ahol azután, ha megint kell a pipa, megtalálhassa.

De nem találja meg. Mert egy másik munkás, ahogy arra ment, meglátta a pipát. - Ejnye, de alkalmas kis pipa! - gondolja. Ezt el kellene lopni. De nem úgy gondolja, hogy lopni, hanem csak úgy, hogy csenni. A vétkes vágy ugyanaz, de a szó szebb. Ha pedig katona is volt az illető, akkor azt sem gondolja, hogy csenni. Mert a katona sohasem lop, nem is csen, hanem csak fog. Elfogja, amit akar. Mert olyan a hadi tudomány. Elfogja, mint az ellenséget.

A munkás tehát látván a pipát, bűnös gerjedelmei támadnak. De lopni szégyen, csenni sem illik. A pipát „megtalálni” sem lehet. A pipa helyzetéből, ahogy fekszik a földön, meglátszik, hogy az nem elvesztve, hanem gondosan odatéve van. Azt még majd keresni fogja a gazdája. A munkás tehát összeszed egy csomó száraz levelet, gallyat és azt elhelyezi a pipára. Olyképpen, mintha a szél fújta volna oda. Mikor a pipa gazdája jön, s keresi a pipát, nem találja. Az az eszébe sem jut, hogy a pipa a száraz levelek alatt van. Bosszankodik a veszteségen, de nem szól semmit senkinek a dologról, nehogy kinevessék, mint Dicső Miskát, aki a kukoricatáblán torony iránt tette le a csizmáját, és sohasem találta meg többé, mert akárhol állt, mindig torony iránt állt. A másik ember meg időmúltán kitakarja a levelek alól a pipát és a tulajdonába veszi. Találta, s így, ha később a pipára ráismernének is, szó nem érheti érte. Valamely tárgynak ily módon való megszerzését nem lehet lopásnak nevezni! A megszerzés e módjának külön neve van. Úgy mondják: gázt vetett rá.

Almaérés idején a szőlőben lehet néha látni a szőlőhártyák között vagy valamely bokor tövében egy kis homokkupacot. Persze nem mindig lehet észrevenni, de néha mégis észrevevődik. Hogy az ottan nem a maga valóságától való kupac, hanem, hogy ott a homokot valaki valamely okból kézzel húzogatta össze. Ha az ember a kupacot megrúgja, három-négy alma gurul ki a homok alól. Ez már a lopási vágy netovábbja. Mikor jó almaszüret van, úgyis annyi az alma, hogy akár beteggé eheti magát belőle mindenki. Föl se kell mászni érte a fára, a fák maguk hajtják le az ember elé gyümölcscsel dúsan megterhelt ágaikat. Tömegesen hevernek az almák a fák alatt, ahogy érett korukban a homokra pottyantak. S a kupac alá földelt nyári alma ott úgyis elromlik. Mégis akad olyan ember, hogy könnyebb a lelkének, ha néhányat belőle eldughat.

- Kutyaszkokás ez - véli a kapás.

Van benne valami. Ha sok csontot vetnek a kutya elébe, amit nem bír belőle megenni: elássza, hogy az valamiként a másik kutyának ne jusson. Ha negyednap azután szűk esztendeje van, keresi a csontokat. De akkorra már elfelejtette, hogy hová ásta el. Ilyenkor szaladgál az udvarban, és mindig a földet szaglássza, hogy hátha megérzi valahol a csont szagát. Néha megtalálja, néha nem. Ha nem találja, mérgében elnyújtja hosszan a nyakát, és fölugat az égre. Pedig tudhatná, hogy az ő beszéde úgysem hallatszik a mennyországba.

A dűlőúton kocsival halad Jó János a dűlőföldek felé. Igazság szerint Joó János, úgy is írja a nevit, mert régi nemes, s a régi erdélyi diploma is megvan még valahol az öreg menyasszonyi ládafiában. Apaffiék meg a többi nagyságos urak idején könnyen járta a fej- és jószágvesztés kimondása odaát a kis bérces hazában, s az emberek, ha ott is hagyták a jószágjaikat, de a fejüket jobb szerették, ha válluk közt marad: ilyenkor az emberek kiszöktek Erdélyből, lovastul-nyergestül, egy nyargalt szolgástul, s belevették magukat Magyarország pusztabéli alföldi népei közé. Sok rokonvér került azoknak alkalmával ide elő. A régi kutyabőr még itt-ott hever valahol, ha ugyan a játékos unoka szét nem tépte; ha kedve telik benne, hadd tépje: kinek kell az már? Nemrég is vettem egyet a jogos tulajdonosától öt forinton, olcsó árú az manap itt, csak Bécsben drága. János tehát halad a kocsival, két ló van előtte. A kocsin van János meg a kis gyerek. Azon rövid úthoz, amit János most végez, elég volna egy ló is, az is kihúzná a kocsit a dűlőföldre. De ezt nem úgy kell tekinteni. János úgy is kifogja a lovakat a dűlőföld végében, s a lovak az árokpárt fűvén legelésznek a kis gyerek felügyelete alatt. S miután az árokpárt fűve a senkié, János ezúttal ingyen ad uzsonnát a lovaknak, anélkül, hogy a saját szénaboglyáját rongálná. Érthető, ha inkább két lovat etet így tavalyi árban, mint egyet. Mert messze van az még hej! hogy a szigorú télen átessünk, s van eset rá bizony, hogy az ember magától meg a kis családjától vonja meg a fűteni való szalmát, hogy a ló az istállóban ne éhezzen, és az éhségében való fájdalmas nyerítése ne hallatszanak.

János odaér a maga földje széléhez, mert hiszen idővel mindenhol odaér az ember, még a temető kerítéséig is. Kifog, a gyerek is leszáll a földre, János pedig mint tulajdon maga bemegy a dűlőföldre, s hamarosan el is tűnik köztük, mert a földek ezúttal kukorica-termelésre vannak berendezve. Állnak tehát rajta a kukoricaszárak rengetegei. János belemegy a szárrengetegbe, s eltűnik. De ez csak úgy van, mint mikor a rác papot figurázzák a sad vidis, sad ne vidissel, hogy egy kicsit láttok, egy kicsit nem láttok. Mert János nemsokára ismét előtűnik, hozván két kézzel az ölében egy igen szép, nagy úri tököt, mert megadta az Isten az ilyesmihez a magyarnak a módot.

A kis gyerek vidáman kiált föl:

- Jaj de szép tök, édesapám! Ilyen szép tök a mi földünkön nincsen!

János a gyermeki kedvtelés örvendező szavaira komoran felel: - Mán hogy beszélhetsz ilyesmit? Hiszen én is ültettem ilyent.

No, a gyereknek ez annál jobb, mert hiszen a gyerekekre nem tartozik az a valóság, hogy János a Kis Mihály földjéről hozta a tököt. A töknek pedig ez tökéletesen mindegy. Az ő sorsa úgy is az, hogy János a földhöz csapja teljes erővel, minélfogva szétreped. A tök ezen szétrepedt állapotában most háromféle szolgálatot teljesít. Elsősorban a fűevés után konfekt a lovaknak. Másodsorban a gyereknek multság és foglalkozás, hogy bicskával hasogatja a tököt, s így darabonként adogatja a Madárnak meg a Rárónak. Harmadik sorban pedig az érettebb magjait kiválogatja, s elteszi a zsebbe. Ha megszáradnak, az jó ennivaló, s a világ legolcsóbb eledele, mert az evésébe hamarabb belefárad az ember, mint sem jóllakna.

Nagyon vékony dűlőföldje van ennek a Kis Mihálynak. Mondhatni nem valami híres gazda, és sok kis családja van neki. János tehát úgy határoz, hogy nem is igen háborgatja tovább a vagyonában, legföljebb a földjéről még egy tököt kivisz majd a lovaknak. Ellenben a harmadik szomszéd, az a bizonyos nevezetű Pál József, sokkal tehetősebb. Van neki másfelé is földje. Voltaképpen abból él, míg ezt, ami itt van, csak úgy örökölte tavaly. János tehát a kukoricásban erre a földre megy át. Szép a kukorica Pál József földjén is, nem tagadható. János körülményesen szemléli a szárazakat, s amelyiken három nagy szép csövet talál, abból

egyét letör. Le lehet azt úgy törni, hogy a hiány észre sem vevődik. Különösen ott, ahol sok a termés.

János tehát letörvén a csövet, meglóbálja a kezében, és fölhajítja a levegőbe. Már említve volt, de nagyobb bizonyosság okáért ismét említhető, hogy Kis Mihály földje vékony terület. Fölötte a kukoricacső szépen átrepül, és lehull Jó János földjére. Egy cső, két cső, a tizedik, a huszadik. János ezt egy darabig úzi. Nagyon mélyen nem megy be a földbe, nehogy esetleg tetten ériék. Hogyha valaki jönne vele a föld belsejéből szemközt, az elől idején kiosonhasson. Az ilyen embert, aki ennyi ésszel él, úgy hívják, hogy: tartományos embör...

A másik dülőúton, a dülőföldek túlsó oldalán, ugyanekkor szintén odaérkezik kocsival Pál József. A kocsi előtt két ló, a kocsin a kis gyerek, szóval az eset ugyanaz, ami a Jó Jánosé. A lovak itt is az árokszéli füre eresztetnek, s Pál József szintén csak a Kis Mihály földjéből hoz ki egy tököt a lovaknak. Az eset ott kezd nem ugyanaz lenni, amidőn a kukoricacsövek repüléséből meglátható, hogy József nem a maga földjéről repülteti a csöveket Jó János földjére. Hanem az egészen ellenkezőleg van. Jó János földjén dézsmálja meg a három- és négycsöves kukoricaszárakat. S a csövek, Kis Mihály keskeny birtoka fölött átrepülve, Pál József földjére esnek. Egyébként Pál József is tartományos embör. Nem megy egészen bele Jó János földjének a legmélyébe. Csak úgy szélről dolgozik ő is.

... Idő múltán a két dülőúton két kocsi halad különböző irányokban hazafelé. Jó János és Pál József (mert, mint régi regényekben mondani szokás: ők azok) nyugalommal kormányozzák a lovakat azon biztos tudatban, hogy ezen délutánt hasznos munkára fordították. A repülő kukoricákat majd holnapután viszik föltűnés nélkül haza: ugyanis majd azon idő tájban kezdenek bele a kukoricatörésbe.

Alkonyodik. A nap, amely látta röpködni a kukoricacsöveket, készül a messzi tengerek mélyébe aludni: már fahegyben van. Ezen alkalommal egy öreges férfiú jelenik meg a dülőföldek színterén, üres zsák van a vállán. E férfiú a dülőföldek csőse: Várakozó Savanya Ádám. A régi emberek közül való, Illavát úgy ismeri, mint a tenyerét, minél fogva vagyónőrizetre igen alkalmas. Ádám bácsi távoli figyelője volt a kukoricarepülésnek, de nem szólt bele a dologba, mert hiszen az a dolog, ami történt, a kenyéradó gazdái között történt. Az ilyesmibe beleszólás nincsen, ellenben most, amidőn leszállott harmatával az illatos alkonyat, Ádám bácsi egész éjfélig szorgos foglalatosságban van. A repült kukoricacsöveket mind a két földről egy szálalig elhordja a zsákban a csárdához, ahol azokat azután apránként alkalmas félliterekre beváltja.

Harmadnap reggel, hogy Jó János is, Pál József is a kukoricatörésbe kezdenének, látják, amit nem látnak. Az áthajigált csöveknek nyoma sincs.

- Hát visszalopta a gazembör - gondolják. - Lám, milyen komisz a világ!

Várakozó Savanya Ádám csősi hivatalos minőségében arra ballag. Rájuk köszönt a munkában:

- No, hát van-e a száron?

- Hát... hát van - mondják az emberek.

- Hát hiszen - feleli büszkén Várakozó Savanya Ádám -, akit én őrzök...

Jó János és Pál József gyanúsán pislognak rá, de egyik sem mer szólni semmit.

1912

LEVÉL A PUSZTÁBAN

Az úrféle azt mondja, hogy levelez egymással, a paraszti ember azt mondja, hogy levelezi egymást. Möglevelezi. Hogy most már a kettő közül melyik az igaz, ahhoz a tudósokon kívül senkinek semmi köze sincsen, mert hiszen nem is azon fordul meg a dolog. A tény az, hogy infanteriszt titulár gefrájter Valentin Borsodi oda alá katonáskodik az Artorácban, mint az illik is olyan legényhez, aki, miután a király fegyverét idegen népek előtt éveken át viselte, majd hazajövele után a tisztos csikósi foglalkozásban rendes, egy helyben lakó, adófizető polgárrá akar válni. Mert bármit beszéljünk, szolgálni kell a királyt. Vagyis hogy a császárt. Mert csak a honvéd szolgálja a királyt; a közös a császárt szolgálja, mert ez így van a szabájban. Sok minden benne van a szabájban. A szabáj nagy úr.

Ki csinálta a szabájt? Az ördög tudja. Van. Termett, mint a subagallér. De súlyosabb, mint a subagallér. A szabáj a maga töméntelen sokaságával ránehezedik az emberre és nyomja. Az ember hiába védekezik, mert a szabáj a hatalmasabb. Nincs mást mit tenni, mint hogy tűrni kell a szabájt: az ember palástul ellene veti a türelmét.

A türelem, mondhatni, a legszebb erények közé tartozik, minélfogva ritka madár már manapság, akár csak az arasztos szalonna. De aki katona és a szabájok alatt van, az a türelemnek a sóttalan kenyerével él, és a sóhajtásait küldi csak a messziségből a hazai nagy, fényes rónák felé. Ezt megengedi a szabáj. A fennálló rend érdekében szükséges is, hogy ez így legyen, mert tudni való, hogyha a sóhajtásait a távol idegenből nem küldhetné haza a fiú, akkor úgy eltelne bánattal és sóvárgással a keble, hogy belefulladna. Ennélfogva a szabáj ez ellen nem szól semmit. De nem is volna igaza, ha visszabeszélne. Így tehát a sóhajtások szállnak hazafelé, nagy hegyeken és mély völgyeken által, miután nehezen szakadtak föl a kintvaló lelkekből. Mondják, hogy korai őszön, regruták elvitele idején, ez hozza a háromnapos bánatos esőt, amidőn is mindenek lelke megtelik szomorúsággal. Bár ugyan, hogy ez igaz-e, afelől teljesen helyénvalók a kételkedések. Sok mindenféle haszontalanságot lehet efelől beszélni, ha a nap hosszú. De annyi bizonyos, hogy mink is, öregebbek, mikor oda alá hurcoltuk a fegyvert, fejfödőt emelve köszöntöttük a hazulról lefelé utazó felhőket, és az eszünkbe sem jutott, elmélkedni afölött, hogy eme légtünnettani körülmény voltaképpen cirrus cumulus-e vagy cirrus stratus. Ellenben a légi útjában lefagyott kis fecskét betettük fölmelegedés okából a keblünkbe az ing alá, mondván neki szeretettel, ha ébredezett: vajon nem a mi tanyánk ereszete alól való vagy-e? Ilyesmik történtek.

Mindez azonban tökéletesen és teljesen hiábavaló beszéd, amit nem is érdemes folytatni, mert nyilvánvaló, hogy sok beszédnek sok az alja.

Térjünk vissza ahhoz a ténydologhoz, hogy infanteriszt titulár gefrájter Valentin Borsodi onnan, oda alulról levelezni szokta az édesapját, bizonyos nevezetű idősb Borsodi Bálintot, ki is, mint ismeretes, számadó gulyás idekint az alsótanyán, az átokházi pusztán, a Két Rózsák járásában. Így is szokta a Bálint fiú címezni a levelet, nem pedig a tanyájukra. Ennek az oka abban keresendő, hogy a számadó felesége nem tud írást, ha a levél oda menne, nem tudná elolvasni. A gulyás pedig ritkán jár haza. Ez tény, amit ez a régi nóta is megerősít:

*Cintányéron, cintányéron aprószőlős pogácsa,
Fáj a szívem, fáj a szívem a gulyásra, de a gulyásra.
Arra pedig ne fájjon,
Mert a gulyás, mert a gulyás ritkán hál ám az ágyon.*

Azonban így sohasem lesz vége ennek a történetnek, ha folyton-folyvást más mezsgyéken kalandozunk. Maradjunk inkább csak a levélnél, amely jön. Valósággal jön, mert egy ideig a postapatrul hozza gyalog, amíg nem aztán vasutat ér. Ekkor már könnyebben utazik a levél. Előbb a bosnyák kisvasút hozza, Bródban áteszik a nagyvasútra, és hát mi az egy olyan nagy vasútnak, egy ilyen kicsi levél: könnyen hozza. Elhozza egészen Szegedig. Itt automobilra ül a levél, úgy jön be az állomásról a főpostára. Itt azután megint kocsira ül a levél, úgy megy ki az alsótanyai postahivatalba. Itt azonban már nyeregbe ül, mint illik egy olyan levélhez, akinek az írója annak idején majd Isten szent segítségével csikós akar lenni.

De nem mindjárt ül a nyeregbe, mert az nem úgy van ám, kérem alássan. Az ilyen pusztaszéli postahivatalok csak olyan félforma hivatalok. Arravaló, hogy aki ott levelet ír, attól átvegye és az útjára küldje. De arra már nincsen neki embere, hogy ami levél hozzá érkezik, azt a nagy mezőség szétszórt tanyáiba ki is hordja. Némelyik tanya fél napi járóföldre van a hivataltól. Így hát a levelek várnak a jó szerencsére. Aki levelet vár, elmegy a postához, s megkérdezi, hogy jött-e levele? Vagy pedig a lovas rendőrök vasárnap délelőtt elviszik a leveleket a tanyai bormérésekbe, tudván úgy körülbelül, hogy melyik terület melyik népe melyik csárdába jár. Vasárnap délelőtt valamelyikbe el szokás menni, mert az a börze, ott történnek a napszámos-fogadások, s ott állapítják meg a jövő heti napszámárait. Hacsak valami baj nincsen akkor, akkor ezen a jeles aktuson ott szokás lenni mindenkinek. Ha azonban mégsem lenne ott, akkor ott van a szomszéd, az elviszi neki a levelet barátságból.

Hát bizony ilyen lassú odakint a levél útja. A Borsodi számadónak küldött levélé még lassúbb, mert az ilyen gulyásféle embernek nincsen meghatározott csárdája. Nem egy helyen van, ha a mező fűvét föllegelte a jószág, odébb megy vele. S habár egy-egy gulya nyolcszáz darab szokott lenni, a buckák között úgy el tud velük tűnni, hogy kész mesterség a rátalálás. Hát ilyen helyre már csak akkor jut ki a levél, ha valamely lovas rendőrnek éppen a pusztán keresztül van az útja, s ha már arra jár, megkeresi azt a gulyát, amelyben neki is legel az üszője. Most éppen ez az eset. Kazi András öreg pusztázó lovas legény viszi is a levelet. Dél tájban van az idő, a tájon a vénasszonyok nyarának langyos napfénye játszik. A gulya hever a dörgölöző fa körül, a gulyások a cserényben vannak, ebéd irányában. Most jó ebédet kászolított a szárnyék-ember, tejes levest benne főtt tarhonyával. Kanalazza ki-ki a bográcsból a tulajdon maga kanálával.

Ugatnak a kutyák. Egy ember föláll, hogy messzibbre ellásson. Mondja, hogy lovas rendőr látszik, erre tart.

- Melyik?

No, nem nagyon lehet melyikezni, mert nem olyan sok van.

- Alighanem az öreg Kazi András, mert Tóth Mártonnak fekete lova van.

Ez meg pej, tehát nyilvánvaló, hogy Kazi András ül rajta.

- Alighanem levelet írt a fiam - gondolja Borsodi, de nem mondja, mert hátha, úgy lehet, nem is írt levelet a fia.

Nyugodtan kanalaz tovább, mert várni kell. Nemcsak várni kell, hanem várni is kell tudni. Nem szabad mutatni itt az emberek előtt semmi kíváncsiságot, az apának a fia iránt való szeretetéből semmit, de semmit, mivelhogy az ilyesmi csak asszonyoknak való. Ami a várás illeti, Kazi egy kicsit várhatja is. De ez nem ok nélkül van. Ha valaki kilátogat a gulyához, hogy föltekintse az üszőjét, annál az igen nagy darab szégyen volna, ha a gulyához menne, hogy mutassa meg neki a jószágját. Azt magának a gazdának kell megtalálni, hogy melyik az övé a nyolcszáz darab közül. Ez a tarka jószágnál nem nehéz dolog, de a régifajta fehér magyar

baromnál már nem olyan könnyű, mert nagyon egyformák. Ráadásul most, delelés idején, fekszik is a gulya, s így a nagyságban és testállásban levő különbségek sem mutatják magukat.

Idővel azonban azért Kazi csak megtalálja az üszőjét és megnézi. Szól neki: - Kajla -, amire az üsző fölemeli a fejét és a gazdájára tekint. Hát jól fölpendült, mondhatni, megéri a fűbérét. Kazi le is száll a lóról, az üszőt fektéből fölkergeti, s úgy gyönyörködik benne. Szép az ilyesmi.

Idősb Borsodi Bálint csak várja, míg majd a cserényig eljön. Mán halad arrafelé, a kutyák üdvözlő beszéde mellett. Köszön. Adjon Isten. Hát adjon Isten. Hát löhet-e? Hát löhet. Hát mire végzik? Hát ehun e. Egészségükre szolgáljon az ebéd. Köszönjük, tessék velünk tartani. Hát csak Isten áldásával.

Ugyan, hiszen már nem is igen van a bográcsban, de a sajtot meg a kenyeret kiteszik a padra, a tülökkel együtt, amiben a só és a paprika van célirányosan összekeverve.

No, pár falatot tisztesség okából is enni kell. András lovát egy bojtár elviszi itatni, maga András pedig vág egy szeletet a sajtból. Jó nagyon a tehénsajt annak, aki szereti. Rozskenyérrel. Sóval, paprikával.

- Hát erre járt kend? - kérdezi Borsodi.

- Erre - mondja Kazi. - Pöcsétöt vittem Széli Jánosnak. Már mögint hivatva van be a városba, a törvénybe.

A bírósági idézőcédula még mindig pöcsét. Sok száz éves szaga van ennek a szónak. A pecséttel való törvénybe idézésnek megmaradt nyoma ez. A citatio cum sigillio. Már másfelé az emléke is elhalt, s ott él a nagy csendességek birodalmában, ahol minden aludni látszik.

- Úgy hát? - mondja Borsodi.

- Az - feleli Kazi. - De mondom, ha már erre járok, elhozom ezt a levelet is kendnek. Úgy gondolom, hogy alighanem a lentvaló fia levelezi benne kendet.

Borsodi nyugodtan nyúl a levél után, s kibontja a takaró papirosból. Csakugyan, ez a fia levele. Mit ír vajon? Sorsa hogy áll? Talán baj érte?

Mi van a paraszti katona levelében? Nem sok. A táborokban kis levélpapirost árulnak a kantinosok, a katona betűi nagyok. A fegyver elhúzza a kezét, akárcsak a kapanyél. A katona nem is mondja, hogy levelet ír, hanem azt mondja, hogy rajzol. Magamagát gúnyolja vele. Mert csakugyan külön-külön rajzolja a betűket, mint az iskolásfiú, aki most tanul írni. A nagy betűkből kevés fér föl a kis papirosra. A szavak a levél elején s a levél végén jóformán mindig ugyanazok, csak a közepe táján van valami új mondanivaló. Az eleje ilyenforma: „Kelt levelem a Kistanyán, ide alá az Artorácba, október 20. 1912. Szeretett szülő anyám és tanító apám és kedves testvéreim. Kívánom a jó Istentől, hogy ezen pár sor írásom friss jó egészségbe vagyok, melyhez hasonlót maguknak is kívánok. Továbbá tudatom, hogy Róza ángyi fia, a Sándor is friss jó egészségben van, melyhez hasonlót maguknak is kíván.” Ez az eleje. Ez lefoglalja a kis papiros egyik oldalát. A vége pedig: „Ezzel bezárom levelem, sok jó egészséget, hasznos munkát kívánok, tisztölöm Róza ángyit, a Vén Jánosék Pirosát, a Jóska sógort, a Mihály bácsit, ha érkezésük van, küldjék ezen levelemnek mását és a Pirosnak adják tudtul, hogy tisztölöm...” Ami a levélnek az eleje meg a vége közé jut, az az újság.

Borsodi lassan olvassa a levelet. Lassan, úgyszólván minden betűt külön. Foglalta. I-es: is, te-e: te, nő, té-ü: tü, lö: istentül. Hangosan megy ez, a többiek hallgatják, s egy fiatal bojtár csodálattal gondolja, hogy milyen jó fogalma van a Bálintnak odalent a katonaságnál.

Egy helyen aztán ezt olvassa ki a levélből az apa:

„továbbá tudatom kedves tanító apám és édös szülő anyám, hogy ha háborúról van szó otthon, annak hitelt ne adjanak, énfelüllem aggodalommal ne legyenek, s a szívüket ebbe a gondolatba ne szaggassák, mert elmondta a kapitány úr, hogy őfölsége öreg létire nem akarja már, hogy háború történjen, hanem hogy a szolgálatot pontosan köll tartani, minekutánna komoj dologba vagyunk...”

Borsodi abbanhagyja az olvasást, s most már szívéből fakad föl a sóhajtás:

- Hála Istennek...

Az emberek hallgatnak, csak a gondolatok forognak a fejekben, hogy jó fiú ez a Bálint, nemhiába, hogy szülőszerető volt világéletében, még most is csak a vigasztalás szavait küldi nekik. Míg más hány van olyan, hogy örökké panaszokat levelez haza, hogy csak pénzt küldjenek neki.

Kazi lovas rendőr, mint tapasztalt fegyveres, aki itt a pusztán a hatalmat képviseli, azt mondja:

- Lőhet, hogy úgy lössz. Lőhet, hogy nem úgy lössz.

- Há én csak úgy gondolom - borul el Borsodi. - Nincsen ebben okos embőr. Furcsa idő jár. A holdnak mindig nagy udvara van. Néha szömez az eső, pedig nincs is miből. A jószág is nyughatatlan.

Egy bojtár beleszól:

- A kupecok szödik a lovat.

Igen, vannak ilyen jelenségek. A kutyákat ugyan nem szedik a kupecok, mivelhogy minek kellene nekik, de a kutyákban is valami különösség észlelhető. Néha minden ok nélkül kirohannak a gulya közül a mezőre, és nagy ugatásokba kezdenek. Mit ugatnak ilyenkor?

- Ahun a! - kiáltja a Jancsi bojtár. - Hát az mi?

Mind arrafelé néznek, amerre a Jancsi mutat.

A messzi távolban, ahol a föld széle az ég aljával ölelkezik, a tűző napsugárban látszik, hogy valami fényesség fut végig a föld peremén, de igen nagyon sebesen. Úgy száguld, mintha lovas ember vágtatna vele, de nem látszik sem ember, sem más teremtetett állat, csak maga a kápráztató csillogás siklik tovább teljes csendességben.

Megdermedve nézik. Még a gulyabeli állat is, amelyiknek éppen arra volt a feje, odabámul.

Kazi András pusztázó katona hirtelen a lovára kap. Neki kötelessége megtudni mindent, ami a pusztán történik. A másik pillanatban már vágtat is a kutyák nagy ugatása között a titok után, szinte röpköd a kardja az oldalán.

Azonban messze van odáig. Vágtat Kazi, ahogy csak bírja a ló, de a fényesség egyre jobban távolodik, s utoljára eltűnik a fiatal akácok erdő fái között.

Kedvetlenül tér vissza idő múltával habos lován.

- Nem bírtam utolérni - mondja.

Hát hiszen nem is lehet az ilyent utolérni. Ezek földön túli dolgok. Jelzések, amik akkor történnek, amidőn valami veszedelem következik. Borsodi számadó is búsan legyint a kezével:

- Írhat a gyerök, amit akar. Beszélhet a kapitánya, amit csak akar. Mikor már jelönségök vannak...

S az emberek elszomorodva tekintenek maguk elé. Valóban, jelenségek vannak, amik intik az embereket és figyelmeztetéseket tartalmaznak.

Pedig mindössze annyi történt, hogy a puszta másik szélén lakó Vadlövő Mihály, közismert rossz csont, e napon új, fényes biciklit lopott a városban, s azon karikázott hazafelé.

1912

PARASZTI RÉGÉSZ

Csendesen, némán terül el előttem a puszta. Nincsen ember, aki rajta járjon. Még korán van, kora őszi reggel, a városból éjfél után indultunk, hogy erre az időre itt legyünk. Nincs itt más senki, csak a két ló, a kocsis meg én. Mélységes csend. Az embernek a füle szinte hallja azt, hogy nem hall semmit. Fönt, magas hegyek ormán lehet csak olyan némaságban lenni, vagy a léghajón, mikor fönt a fellegek fölött úszik. Vagy talán a hajókötelei annak is muzsikálnak, a hajókosár talán zörög. A hegyormon talán mozog valami, a zerge vagy a kőszáli sas. Itt azonban nem él semmi, csak a fű, amin egy kevés őszi köd legelész.

Vakondok bizonyosan vannak a földben, s itt-ott ürge is akad. De azok már alszanak ilyenkor, ritkán járnak föl a földre. Ugyan, ha följárnak is, akkor sem beszélnek semmit, mert nagyon szótlan jószágok ezek.

Az úri madár pedig már mind elment. Az itt hagy bennünket. Annak nem jó a tél. Ha kezdi érezni, hogy alighanem jön már a hidegebb idő, akkor országgyűlést tart, amelyen kimondják, hogy: de most már gyerünk. A fecske, a gólya, a daru, a népdálnak minden dédelgetett állata itt hagyja a földet, ha zordonná váltott, csak a szürke pipiske, a még szürkébb veréb marad itt, akiről nem beszél senki. Meg a holló, meg a varjú, meg a túzok, de ez is kezd már ritkaság lenni. Hova lesz? Ki tudná megmondani? Csak annyi bizonyos, hogy döglött szamarat meg eleven túzokot látni ma már ritkaságok közé tartozik.

Varjú is, holló is elmegy már ilyen időben a pusztáról. Az erdőket keresi föl, a lombjavesztett fákon tanyázik, lejár róluk melegedni az avarba, abban keres bogarat. Onnan száll el, megnézni, hogy van-e a környéken ember, aki a föld föltörésével foglalkozik. Annak utána megy, s ahogy az eke hasítja a földet, kiszedi belőle a cserebogár pajorjait.

- Azonban a cserebogár se olyan már, mint ezeknek előtte volt - mondanák a hollók és varjúk, ha beszélni tudnának. Igen. Mert minél mélyebben hasogatja a föld szüzi testét az eke, a cserebogár annál mélyebbre rakja a pajorjait. Hogy az eke ki ne forgathassa. Hogy a holló meg ne találhassa.

Ilyképp szomorú már így is késő ősszel a holló élete. - Kár élni - kiáltja az erdő kopasz fája tetejéről a varjú. S a veréb is elhúzódik e tájakról, ahol még a madár sem jár. A pipiske szintén távozik. A veréb meg a pipiske afféle félig úri madarak. Téltre bemennek a falukba és városokba, mert ők ilyen előkelőek, a jó reggelüket. Bekopognak a városszéli házak ablakán: adjatok valami morzsát. Már a cifrább házakhoz nem merészkednek, mert ők csak afféle szegény szürke vándorok.

Szóval, hát így elmegy a puszta földjeiről ebben az időben már minden mozgó élő, és valamely szomorú, bús elhagyatottság fekszi meg a tájat, amelyre álomszerű szürke fellegek borulnak. Minden régi, ősi, egyszerű. Mintha olyan volna, mintha itt minden a kezdetben volna. Kezdetben teremté Isten... A ködben nem sok értelme van a dohányzásnak, mert a füstjét nem lehet látni, s így elmarad az ebből származó élvezet. De ha mégis rágyújt az ember, szinte olyan furcsa itt eldobni a használt gyufaszálat: mert ebbe az ősi, töretlen, szűz pusztaságba hogyan illik bele ez a kései, furfangos, vegyipari termék?

Pedig szó sincsen arról, hogy ez a puszta mindig puszta lett volna. Dehogyan. Az alföldi nyelvben még a puszta szó sem azt jelenti. Hanem azt jelenti, hogy valaha, valamikor élet volt e helyeken, virágzó élet, mely azután elpusztult és pusztává vált a tájék. Idők folyamán

elhagyottá lön. Locus desertus, mondták róla régente deákul: locus humano cultu vacuus. Hely, ahol volt valaha valami, de azután elhagyták az emberek.

Alföldi pusztáinkon elborongva nézhetünk végig. A képzelet visszaszáll a múltba, s keresgél benne. Nem sokat talál. Az írott emlékek nagyrészt elvesztek; a pusztaszellője csak regéket susog, amik a népnek, e csacska hegedűsnek az ajkán téltúl fönmaradtak. Akik meg a föld alatt laknak, azok hallgatagok. S mennyien laknak itt lent! Jóformán egy nagy temető mind a pusztaság. Ha csak nem annyira lapos a föld, hogy valaha víz állott rajta, az ásó mindig rég letűnt világok emlékeit hozza elő a rögök alól. Egymásba keveredve van itt évezredek néprétege. A kőkorszak ősembere már itt tanyázott. Itt vannak egyszerű eszközei, csontból faragott, kőből simított bicebóca fegyverei. Azután jön az az ember, aki már ismerte a rezet. Azután jön a másik, aki már ismerte az ónt is, s a rezet az ónnal összeolvasztván, készítette rövid bronzkardjait, amelyeknek olyan kicsiny a markolata, hogy a mi tenyerünkbe bele sem fér. Mégis, micsoda nagy vagdalkozásokat csinálhattak azokkal! Micsoda óriási, begyógyult forradások vannak a több ezeréves koponyákon, amik a sírmezőkről előkerülnek!

Az anyaföld ilyenkor, ablakait kitárva, rég letűnt időkről regél. A kintlakó ember tanyát ver a pusztaszélen, nagy kutat és a rideg gulyának, s e munkái közben rájuk akad, s érthetetlenül szemléli őket, mondván:

- Ezek is még a török világból valók.

Hát igaz, néha onnan is. Ahogy halad egyre beljebb a pusztákba az eke, olykor már a nem nagyon mélyen járó ekevas is kifordít a hantokkal együtt egy kisebb harangot. Jakab András nézi.

- Itt valamikor valami löhetött - véli.

- Az ám - mondja a béres, aki a lovakat hajtja -, ha harang volt, templom is volt.

- Ha templom volt, falu is volt - mondja Jakab -, ha igaz. De hát hol van?

Az ám, hogy hol van. Semmi nyoma. Sem írásban, sem emlékezetben. Minden eltűnt közanyánk ölében. Ott lent vannak eltemetve, akik valaha itt éltek. Porrá váltak, olykor nem is porrá, hanem zsiros földdé, fekszenek hallgatagon. Titkuknak, hogy ők ott lent vannak, csak egy tudója van, a növény. De az is szóval. A virág tudja, hogy e halottak ott lent vannak s gyökereit leereszti hozzájuk. A gyökér pontosan tudja, hogy merre menjen. Lehalad a földben, s lebújik a mélyen fekvő koponyába, a nyakszirt mellett, az öreglyukon. Fönt, a föld színén szépen pompázik a pusztavirágja, az ökörfarkkóró. Ez szép virág. Ha úgy hívnák, hogy a Yellowstone gyémántja, s Amerikából való volna, pompázna bizonyára a díszkertekben is. Így csak pusztai kóró, ami azonban mit sem változtat a szépségén. Sárga virágnak gyenge illata van. Ha szagolod, bizonyára nem is sejtéd, hogy ezt az illatát egy leányka agyából hozta, aki kétezer éve fekszik eltemetve itt a föld alatt.

Már van egy fertály órája, hogy itt ácsorgunk, s még mindig nem jön senki. A köd alatt legel, jó messzire el lehet látni, de senki mozgó nem mutatkozik.

- Fene a fülüket - véli az öreg kocsis, aki már vagy harminc esztendeje hurcolja a pusztaszéleken a városi urakat. - Ha szót értettek, hogy nem gyűnnek?

Hogy miért éppen a fene, s miért éppen a fülüket, az nem tudható. Máskülönben azonban az öreg Gácsérnak igaza van. Ha a szót megértették, miért nem mutatkoznak. Mi hosszabb utat tettünk, mint ők, a pusztai udvariasság úgy hozná magával, hogy mán nekik kellett volna miránk várakozni itt a tett helyén.

Pedig értesítve voltak még tegnap délben. Mert furcsa mifelénk manap már a pusztá. Egyfelől csakugyan locus humano cultu vacuus, másfelől ott meredeznek rajta a telefonkarók, s drótokon repül a pusztán át a beszéd. (Zúgását hallják-e azok lent a föld alatt. Úgy lehet, valamely karót valakinek a szívébe ütöttek.) No, és a dróton kimegy az üzenet valamely hivatalos állomásig, ott egy ember lóra ül, s elviszi az üzenetet oda, ahova illik.

Az üzenet ezúttal Kószó Mátyásnak szólt, hogy hat emberével másnap legyen a pusztán, a sivány mellett, a ráctövistől balra, mivelhogy földtúratás fog történni. Mátyás polgártárs afféle paraszti régész, akinek rettentő nagy szenvedelme az ilyesféle foglalkozás. Nem hogy napszáért, de még ingyen is elmenne földet ásni, ez azonban már tőle nem kívánható, mert igen csak célszerű szögény embör, és sok kis család van otthon. Az ilyen ember ne adja ingyen az erejét, mert kenyeret fecsérele vele.

Nem is kívánható az ilyesmi. Az azonban nagyon szükséges, hogy Mátyás ott legyen, ha már valami ásatásról van szó. Mert minden ember szeret ásni ilyen munkában. Csak ha nagyon sürgős a gazdasági dolog, akkor bajos rá a pusztaszélen munkást kapni, mert hiszen mégiscsak az az előbbrevaló. De máskor nagy távolságokról is elmennek ilyen dologra. Mert hiába, mégiscsak valami rejtélyes és titokzatos van abban: belevájkálni mélyen a földbe, keresni, hogy mi van benne, lesni, hogy melyik ásonyomnál tűnik legelsőbb elő az a bizonyos valami. Titkos kincsek keresésére úgylis nagy hajlama van a tanyai népnek. De Mátyás nemcsak vaktában cselekszik. Valami sejtései vannak, valami ösztönei, mint a forrásfölfedező varázsvesszőknek.

Volt eset rá, hogy délben értem ki a pusztaszélre, ahol már várt néhány emberével Mátyás. Előre küldtem őket gyalog, mondván, hogy majd utánuk érek a kocsival, de előbb befordulok egy közeli tanyába, valamit enni. Néhány főtt tojás, azután készen van az ebéd, s ráadásul megvan a fő előnye, hogy nem kell a tanyák közt válogatni. Tojás mindenütt van, s a főtt tojás mindig tiszta, még ha éppen a gazdasszony nem is az. Tehát csak éppen annyi volt a késedelem, míg tüzet gyújtanak, s a tojás megfő. Mégis, mikor utánuk értem, a domboldalban már a gödörben álltak az emberek, s föltárva egy bronzkori sír.

- Asszony volt - magyarázta Mátyás -, mert még most is itt van a karperec a keze száján.

S úgy örült neki, mintha valóságos mestersége volna ez a foglalkozás.

Lehetséges, hogyha Mátyás más viszonyok között születik, az is lehetett volna.

- No - mondja a kocsikaróról az öreg Gácsér -, mutatkoznak már.

Csakugyan, jó távolosabban látszanak az emberek, ahogy egy bucka mögül előbukkantak. Fegyvereik, a lapátok és ásók kalompálnak a vállukon, Mátyás még föl is tartja hosszasan a magáét, s integet vele.

Írástudatlan ember volna az, aki meg nem értené, hogy ez annyit jelent, hogy menjen értük a kocsikaró, akkor hamarabb ideérnek. Gácsér útnak is indul, bár nem sok kedvvel. Gácsérnak cifra zsinóros libériája van, s valóságosan a kocsikaró megszégyenítésének tartja, hogy bőrpárnáira rongyos tanyaiak üljenek.

Mert biz azok rongyosak. Nem azért, mintha más fölvenni valójuk nem volna, hanem mert a gödörben való munkához nem is érdemes más gúnyát ölteni. Ott térden is dolgozik, hason fekve is kapargál, ide jó akármilyen szakadt ruha is, csak melegítsen. Mert kint a tág mezőn, ha föltámad az őszi szél, annak nincsen szeme, de foga van neki.

Mátyás köszönt:

- Jó röggelt adjon az Isten - mondja, s kihúzáva a fejéből a sapkát, ismét visszahúzza rá. - Hát mire végzik?

- Hát mire végzöm? - mondom bosszúsan. - Hát ácsorgok. Nagyon jó kis kávéház ez, kényelmesen van berendezve, éppen most kávéztam friss jó meleg kávét. Ezentúl mindig ebbe a kávéházba járok.

- Nono, kéröm alássan - mondja Mátyás engesztelőleg -, össze kellett várni az embőroket, hogy ide találjunk. Mert ha valamelyik nem talál ide, elvész a napszámja, és azt hiszi, hogy elbolondítottam.

Ez érthető. Ami igaz, az igaz. Az ilyen néptelen tájékon nem jó haragost tartani, s így Mátyás nem tette rosszul, hogy összevárta az embereit. Másfelől azonban illik bosszankodást mutatni, mert ez tanítás a jövőre való nézvést.

- Hát hol kezdjük mög? - kérdezi Mátyás.

- Bánom is én - mondom. - Elmönt a kedvem az egésztől. Ma már úgysem lösz szöröncse. Kezdje, ahol akarja. Én majd nézöm.

Csakugyan érdemes nézni. Mátyás nem szól semmit, csak az egyik vállát rántja föl, ami annyit jelent, hogy bizonyosan gondolt valamit magában a városi úrféle rigolyái felől. Megfordult. Szétnéz. Kis, lankás helyen vagyunk. Látszik, hogy mellette, a lapályban, valaha víz folydogált. A víz mellett, a dombos helyen szeretett lakni a régi nomád ember. A dombon volt a sátra, a domb egyik oldalán a tűzhelye, téli vermese, ahol meghúzódott, míg halottait a domb másik oldalán, a víz felé eső részen szokta volt eltemetni.

Mátyás a lapátját a földre dobja. Az ásó a vállán. Még másik három ásót vesz el a többiektől. Megy, igen komolyan megy. A katonaságnál lehet látni az ilyen komolyságot, mikor például a század beosztását a káplárra bízzák. Mátyás az egyik ásót lecsapja a földre, hogy megáll benne. A másik ásót nem messze amaz mellé. Ezek jelzik az egyik végét. Odább megy vagy húsz lépést, ott hasonlóképp a két másik ásót üti a földre. Ekkor megfordul, s fölemelt fejével büszkén visszatekint. E tekintet azt jelenti:

- Itt köll nekik lönni.

Hát - beszéljen bárki bármit - semmiféle tudományos elmélet alapján nem lehetett volna különben megmondani, hogy alighanem ott lesznek, ha vannak. Mert hiszen amúgy is csak lutri az egész. Sejtések és tapogatózások. A földre nem lát bele senki.

Az emberek most sietve vonnak a földön vonalat a letűzött vasak irányában. Így meghatároldik a dolog helye. Némelyikük ás, a másik lapátolja kétfelé a földet. Jókedvvel vannak, mert már sejtik, hogy alighanem találnak valamit. Ezt nem ésszel tudják, hanem a karjukon által érzik meg. A föld kétféle. Amelyik sohasem volt bolygatva, annak az ásása nehéz, mert a föld kemény és egybetapadt. Amelyiket azonban valaha megbolygattak, ha akár kétezer év előtt is, abba könnyebben megy bele az ásó. Igyekeznek tehát, sürgősen igyekeznek, hajtja őket a kíváncsiság is. Mátyás rájuk mordul:

- Lassan a testtel, hé! Ne ugrálj, nem a tánc helyen vagy. Igen, igen. Lassan érünk messzire - így mondja ezt a régi igazság is. Nem szabad heveskedni. Csak szépen, csendesén, ahogy Mátyás rendeli.

Már három ásonyomnyira lent vannak. Most szép simán a lapáttal kitisztítódik a gödör, hogy látni lehessen az alján a föld különböző színeit. Mert ahol valaha porrá vált az ember, ott más a színe neki. Sötétebb.

Mátyás mindenkit kiharcol az árokból. Az emberek kissé türelmetlenül engedelmeskednek. (Nézd el, nézd a vén akasztófárávalót! Mikor a találásra kerül a sor, akkor csak egymaga hatalmaskodik a gödörben, hogy az övé lehessen az egész dicsőség.)

Mátyás négykézláb piszkálódik a gödörben. A föld felé fordított szájából tompán hangzik fel a szó.

- Ez vitéz vót, ehun a vasfegyver az oldalán.

Kisvártatva megint mondja:

- Ez lovas vitéz vót, ez magyar vitéz vót, itt a ló feje is, a ló lába is. Ehun a ló szájában a zabla még most is. Hejnye, fene teremti, de szép vitéz vót...

Sőregi Szilveszter, fiatal legényember, még nem látván ilyet, szinte majd megdermed a boldogságában, hogy íme, a régi magyar lovas ősök itt lakoznak mifelénk a tulajdon pusztán, a föld alatt. Ezeréves apák itt vannak fegyveresen halott korukban is, miként vehetné el valaha ellenség ezt a hazai földet, amelyért még a dédek és ükök porladó csontjai is lovasan őrt állnak? Elfogultan, remegő hangon szól le Mátyáshoz:

- Talán ez tulajdon maga az Árpád vezér...

Mátyás mérgesen mordul föl rá a gödörből:

- Majd hozzád vágom ezt az ásót, csak ilyenöket beszélj!

- Miért, Mátyás bácsi? - kérdezi elfogódva a fiú.

- Miért - dörmög Mátyás -, miért? Árpád vezér! Hát még mit nem? Nem látod, hogy milyen kicsi? Hiszen Árpádnak még az utolsó rabszolgája is háromszor akkora vót, mint ez e!

Igen. Árpád a legendák világában óriás, s úgy él a lelkekben, mint az erő és a hatalom istene. Kint, itt a pusztaszéli mezőkön, ahol egykor lovas seregével bizonyára végigdobogott. Úgy lehet, ilyen őszi idő volt akkor is, mikor ezt a vitézt ide letették, s a lova csontjait a tor után melléje rakták.

A rongyos emberek szótalán elmélyedéssel tekintenek le a gödörbe.

1913

FÖLDRAGASZTÁS IRÁNYÁBAN

Körülbelül hat hold az a föld, amin meg lehet élni. A kisebb darab már nem ad élhetést, az már kevéske ahhoz, hogy tanyát lehessen rajta verni, mert a tanyát leginkább nem építik, hanem verik, de nem úgy, mint hajdanta a sátrat verték, mert azt sohasem verték, hanem csak a karóját verték le a földre. A tanyának ellenben a falát verik a földből, amit deszkák közé szorítanak. Régi, egyszerű kitalálás ez, a földön fölül való fal emelésének legősibb fajtája ott, ahol kő nincsen. De most Amerikában szintén így készítik az újfajta, egyszerű házakat, csak hogy nem földdel tömik ki a formát, hanem cementtel öntik tele. Ismétlődik a világon minden, újak válnak a régiekből, s régiek lesznek az újak. A kívülről fűthető kályha öregapja régen ott van a tanyai boglyakemencében, a boltban árult száraztészta a tarhonyában, a bádogba szorított húsételé abban a vászonzacskóban, amiben a pásztoreMBER őrzi a napon szárított paprikáshúst.

Az. Ez azonban nem sokat segít azon, hogy hat hold földön alul már csak úgy lehet megélni, ha napszámba jár az ember is, meg az asszony is, így keresnek valami segítőpénzt az élethez. Nehéz már az ilyesmi, mert bizonytalan az élhetés. Kevés a *van*. Sokkal több a *nincs*. Betegség, halálozás, jégverés könnyen rongálhatja azt a kevés vant is, ami van. Az élet útján sok útonálló ólálkodik: hol szárazság, fakadó víz, hol fagy, hol tűzveszedelem.

Nem is igen tartós az ilyen kis földön élő embernek a maradása. Ha az adósság kikezdi a tanya egyik sarkát, nagyhamar harap egyet az a másikon is. S a föld apránként úszni kezd. Lába kel, megy és mentében nem lehet útját állani.

- Ahán - mondják az emberek -, Nagy Mihályék alatt megindult a föld.

És kezdenek belenézni a láda fiába, hogy mennyi pénz áll a háznál. Hogy mikor a föld egészen megindul, azonnal ott legyenek, hogy a más kezére ne juthasson. E tekintetben olyan nagy szorgalom észlelhető, hogy azt semmi más dolognál látni nem lehet. Mert a föld: az föld. Az az élet és az a birtok. Minden más vagyon elbukhat. A jószágot elpusztíthatja a dög. Ezüstöt, aranyat ellophat a tolvaj. A bankba rakott pénzt elsikkaszthatja az úri huncutság. De a földet nem veheti el semmi hatalom, még ha háború lenne, akkor is csak a gazdáé marad. Ha a víz elveszi, még az is visszaadja.

- Ez így van - mondja Sós Mihály. - Csak hogy az a baj, hogy nagyon sokan tudjuk, hogy így van.

Körülbelül nem is nagyon sokan, hanem valamennyien. Akinek pénze van, az azzal a gondolattal kel, azzal is fekszik, hogy hol lehetne földet venni. Arra kuporgat, azért takarékoskodik, hogy a hazából minél nagyobb darab legyen az övé. Akié a föld, azé az ország. Csak rebbenése legyen annak a hírnek, hogy valamely föld alighanem eladódik, már végigszárnnyal az izgalom a határon, s az emberek gyanakodva kémlelik egymáson, hogy ugyan hányójukkal kell majd harcba szállni annak a kis földnek a megragasztásáért. Ez a neve: ragasztás. Ragasztani a meglevőhöz újat, akármi csipet-csuppot is, csak területében szélesbedjen és hatalmasodjon, s legyen majd mit örökölni a fiúknak. Mert az a vagyon, amin rajta áll az ember, és ami nem szalad ki a lába alól.

Pál János afféle szegényes ember. Kétkezi munkás, meg van egy kis földje is. A kis földön egy kis ház, mint mondani szokás: úgy soványosan vannak, de azért élnek, mert az egész család csak az asszony meg egy gyerek. Az egész birodalma csak néhány holdnyi, de ez

merészen áll nagyobb földek között. János, mikor a maga dolgától ráér, szorgosan jár napszamos munkára, de az asszony is, mióta a gyerek már akkora, hogy attól lehet menni. Vannak szőlők is a környéken, azokba gyakran kell a munkásemler is, asszony is, mert az olyan dolog, az a szőlő, hogy ott mindig van tennivaló. Így hát keresnek és csendben éldegélnek, olyformán nézvén kis örökföldjüket, mint a szentséget.

Kísértésben ugyan gyakran vannak vele. A szomszéd mind jómódú, s mind terjeszkedni vágya a földjével. Volna pénz mindenütt néhány új holdat ragasztani a régihez. Egymástól nem vehetnek, azt tudják nagyon jól, így hát reménységüket mind abba vetik, hogy mikor pusztulnak majd ezek a rongyosok. No, majd, majd...

Azonban a pusztulás nem akar elkövetkezni. Jánosék élnek a szegénység kenyérével, és a kétkari munka erejével, kis holdaik pedig állnak egymás mellett rendületlenül. Az ember nem kártyás, nem mulató, az asszony nem cifrálkodó, nem parádéznak, még csak kerítést se készítenek a tanya elé, mert minek kis helyre nagy udvar: jobb, ha abban is búza terem.

Szóval ezeket nehéz kivárni.

Rejtett gondolatok támadnak ugyan egy-egy emberben afelől, hogyha nem kapnának munkát, s azon nem keresnének, idővel csak felélnék a földet. De az csak olyan gondolatforma, aminek értelme nincsen, mivelhogy elsősorban jó munkások, másodsorban pedig úgylis kevés a munkás, örülni kell, ha dologidőben kapni lehet belőle elegendőt.

Mert ilyen bajok is vannak, ez valamely újféle veszedelem. Ahogy a ragasztások nyomán nagyobbodnak, már a munkáját nem bírja ellátni maga a gazda családja, különösen, ha kevés a gyerek. Vagy ha volt is elég, de felnőttek, megházasodtak vagy férjhez mentek, s kiröpültek az otthoni földel alól. Akinek az egykori örökföldjéből a ragasztások támadtak, a nincstelenségbe jutott emberek vándorbotot fogtak a kezükbe, s mentek kijebb, be a pusztákba, töretlen legelőföldet keresni bérlet gyanánt. Így hát fogy a kétkezi erő, pedig a dolog szaporodik. A szőlőnek, gyümölcstermő kertnek annyi ártó veszedelme támadt, hogy tízszer annyi munka van vele, mint ezeknek előtte. Tettek tehát Pál Jánosnak olyanféle ajánlatot, hogy adja el a földet, de azért ne menjen el a határból.

- Már hogy nincstelen zsellér maradjak? - riadt föl János.

- Az. Van hely, ahol elférsz. Azután a pénz, amit a földért kapsz, kamatozik odabent a városon a bankba. Sömmi gondod rá, adót se fizetsz utána.

Van ilyen zsellérféle állapot. A ragasztott földeken, amelyeknek lábuk kelt az egykori örökös alól, mindig marad valamely rissz-rossz tanya, kidült-bedült oldalú, fakó falú, mint amilyenben már lakdosni szokott az, akinek úgylis kifelé áll a szekere rúdja. Az ilyen tanyának haszna nincsen; ha magára hagyják, előbb-utóbb csak bedől végképp, s még azt sem mondja, hogy befellegzett. Néha tűz is támad az ilyenben, nem tudni, mi okból, s vert romfalai azután évekig meredeznek a szomorú elhagyatottságban, míg csak szét nem mossza az eső, s a téli viharok egyenlővé nem teszik a földdel. Alkalmas tehát az elmaradt házba lakót fogni, ha akad. Van rá eset, hogy akad a nincstelenségből. Az ellakik benne, valamennyire rendben tartja, mert azzal kénytelen, ha nem akar kibetegedni belőle. A lakásért szolgál ezzel meg amazzal a dologgal a gazdának: afféle kised hűbéresség ez, zsellérségnek neveztetvén. S hűbéri várából azután mikor ráér, járhat napszámba, amerre akar.

Ezzel az állással megkínálták Pál Jánost is, de nem vállalta. Ha a magáéban lakhat, a más kezelába legyen? És elváljon kis örökföldjétől-e vajon? Gyermekeinek ne maradjon semmi sem abból, ami egykor volt, s amiből valami kevés még ő rá is maradt. Nem lehetséges ez.

Otthon az asszony is ijedten hallgatta az efelől való beszédet, s gyermekét szorgos félelemmel húzta az ölébe. Apáink örökét elkótyavetyéljük-e, s menjünk világnak, mint a Döme kutyája?

János mosolygott, de erősen mondta.

- Nem, nem mögyünk. Csak az Isten erőt, egészségöt adjon. - Biz arra szükségünk van közös mindnyájunknak, mivelhogy nélküle semmire sem mehetünk...

Este van, a nap már régen lehaladt aludni, s a földi élet is pihenni tér. Sötét a világ, a hold még nem jár fönt az égen, de a csillagokat kigyújtották az égi pásztorok. Nyolc óra körül jár az idő, szegény helyen ilyenkor, hogy a világító olaj ne fogyjon, elteszik magukat holnapra: kázmálódnak, vackolódnak, fészkelődnek, miként ahogy ez az eset van most Pál Jánoséknál is. Lepihennek.

Azután akkor azt mondja valami az udvarban, de rettentő hangosan, hogy durr!

Lövés. A tanya bezárt ajtajára lőttek.

János fölugrik a padról, ahol feküdt a subaaljon.

- Mi ez?

A kutya nem ugat odakint. Ami nem csoda, mert a tanyai kutya, ha közelben hallja a lövés durranását, ijedtében elszalad. A puska szavától nagyon fél, talán azért, mert ritkán hallja. Ha meg van kötve, még a kötelet is elszakítja nagy ijedelmében, csak hogy menekülhessen.

János sietne ki a szobából az ajtó felé, de az asszony rákiált az ágyból, ahol a gyermekével fekszik:

- Ne mőnj ki ruha nélkül!

Már tudniillik, hogy ne menjen ki a ház elébe abban a fehér testi ruhában, amiben van, mert az világít a sötétben. (Azért nevezik is csőszlámpásnak.)

János elérte a szót, nagyhamar magára rántja a kékbeli felsőruhát, s így siet az ajtóhoz.

Alkalmas volt az asszony figyelmeztetése, mert ahogy menne, újból hallatszik odakint a dörrenés, s újfent reccsen egyet az ajtó.

- Ne menj ki! - sikolt az asszony. - Majd megint lúnek!

- Nem lú már - csitítja János -, mert puskaszó volt ez.

Mert más szava van a revolvernek és más szava a puskának. Ha revolver szólt volna, akkor még négy golyó volna a fegyverben, de a puskának csak két csőve van, két csőben két töltés, ha azokat kilőtte, nincsen több.

János fölrántja az ajtót, s kiugrik a ház elé, onnan pedig mindjárt az öreg eperfa vastag törzse mellé.

Nem harcolni akar, nem verekedni szándékozik, nincs is vele kezbeli eszköz: csak azt akarja tudni, hogy ki volt az a jó szomszédok közül, aki az ő háza ajtaján két ízben belőtt.

Azonban az éj sötét, bár a csillagok némi keveset világítanak. Csak egy alakot lát, amint sietve oson vissza a búzába. Az arcát nem látja, de az egész mozgása olyan, mintha a szomszéd volna. A gazdag szomszéd. Az asszony is, ahogy az ura után az ajtóhoz ugrott, s kidugta félve rajta a fejét, szintén erre vél, mert azt súgja rémülten Jánosnak:

- Mit véthettünk neki?

- Mit véthettünk? - mondja János. - Hogy még a mienk ez a kis föld, azt vétettük neki. El akar üzni. Hogy adjuk oda, amilyen áron kéri. De hiszen - tör ki belőle a keserűség, s rázza az öklét a másik tanya felé -, van még Isten az égben!

- Jaj - csitítja az asszony -, csak vigyázz! Csak ne tégy semmi olyant, amiből baj keletkezik. A szegény mindig a rövidebbet húzza!

- Hát hiszen az igaz - véli János.

Egy óra nem sok, de annyit sem alszanak ezen éjszaka a kis tanyában. Sötétben vannak, halkkal, csitítják a gyereket, aki nyugös, fél, megriasztották a puskalövések, ők maguk is félve lesik, hogy nem következik-e újabb durranás. Mert hátha nem is jól láttak. Hátha nem a szomszéd volt. Hátha valami kósza cigányság támadása, ijesztgetése volt, hogy a lövő után induljon az ember, s addig a magára hagyott tanyába be lehet törni. Baltát, nagybotot kéz-ügybe is készít az ember, más fegyvere nincsen, mert a puska drága, s adót is kell utána fizetni.

- De revolvert mégiscsak tartani köllene - mondja az asszony.

- Az igaz - szól János. - Ugyan az is drága, ha jó, de nem is igen tudok vele bánni. Én csak puskát tanultam a katonaságnál.

- Majd eltanulnád mástól a bánását.

- Hát ha majd kerül egy kéz alatt, vöszök.

- Úgy-úgy - biztatja Rozál -, legalább ilyenkor visszalűnél. Hadd tudná mög, hogy nem egy-maga hatalmas a határban. Majd félne akkor, akárki volt. Lásd, Kisgucziéknál nem sajnálják a patront, mindön hétön lűnek esténkint egyet-kettőt, hogy hadd tudja mög mindönki, hogy ott fegyver van a háznál.

Gondolkozik az ember. Az ám, ez igaz. De másként meg... ha most véletlenül eltalálta volna, a törvény előtt miféle bizonyosága volna arra nézve, hogy a maga védelmére cselekedett?

- Hát ott az ajtó - mondja Rozál. - Az is mutatja, hogy körösztl van lűve.

Ez is igaz, de kérdés, hogy tanú-e a törvény előtt egy rozoga, puhafa deszkából készült ajtó. S meg tudja-e mondani az ajtó, hogy ki lőtt bele? Nem, ezt nem tudja megmondani.

Próbálnak szunnyadni egy kicsit, de nem lehet. Hol a gyerek riad fel, hogy: - Jaj, gyűnnek, édösapám.

Hol az asszony szól ijedten:

- Valaki jár kint. Hallgasd csak... Bezártad-e az ajtót?

- Be, be, csak ne félj. Ne ijedözz, aludjatok egy kicsit.

Fölsóhajt az asszony:

- Bírni is kéne... Hej, istenöm-istenöm, de leesött rólunk a tekintetöd ebbe a pusztaságba... Hallod, megint jár kint valaki. - Csakugyan hallatszik valami. János kinéz az ajtón, s látja, hogy a kutya. Lecsillapult az ijedtsége, s hazajött.

- Látod - mondja Rozál -, ez is azért szaladt el, mert sohase hall itthon lövést. Ha ráment volna arra a lövőre, azután kitépett volna egy darabot a ruhájából, most mindjárt tudánk, hogy ki volt.

- Tudom én azt úgyis, hogy a szomszéd volt. Éppen azért, mert hallgat. Mert ha cigány lőtt volna a lűvő, akkor már itt volna a puskával segítségre.

Ilyen beszédek között telik el hajnalig az idő. Ahogy világosodik, János kimegy a tanyából az útra, mert ilyen tájban szokott arra a csendőrök két embere portyázni. Egészen megvirrad közben, a nap fölkel, s megcsillan a csendőrszuronyokon, amelyek a vetések között föltűnedeznek. Megvárja az errébb-haladásukat és jelenti a katonáknak az esetet, hogy lövés történt.

A két csendőr elmegy a tanyába, körülnéznek mindent. Az ajtón egy egész sor lyuk van, amit a sörétek átütöttek. Nyomot keresnének, de a homokban nincs nyom, mert abban könnyen összefolyik. Ha volt is, János meg a kutya már összetaposták. A búza is összehajlott már azon a helyen, ahol az éjjeli támadó besurrant. Így tanácstalanul állnak.

- Cigány nem volt - mondja a csendőr -, mert most nincsen a határban. Hanem nincsen magának valami haragosa a környéken? - Hát hiszen, ha mindent el volna szabad mondani, amit gondol az ember, majd mondana János most sokat. De nem szabad. Mert könnyű vádolni, de nehéz tanúsítani. Ennélfogva a ne szólj szám, nem fáj fejem régi igazság járta itt is.

- Lőhet, hogy van titkos haragosom, de nem tudok róla. Olyan, aki mögmondta volna szömbé, hogy csakugyan ellenségem, olyan nincsen.

Nézi a káplár Jánost, s megint kérdezi:

- Nem nógatja itt magát valaki, hogy adja el azt a kis földet?

- Dehogynem - esik bele a szóba az asszony. - Nem is egy, de az egész szomszédság. Valamennyi kitúrta bennünket ebből a kis örökből.

Bólingat a káplár, hogy hiszen éppen ez az. Valamennyi, az senki. Egy a valaki. De ki az az egy?

Nézi az udvar homokját, keres valamit. Azután hirtelen lehajol.

- Ez megvan. Az egyik.

Ez az egyik puskalövéshez való fojtás. A másik nincs meg. Talán elégett, vagy elfújta a szél a búzába. De ez a papiros megmaradt. Az a fojtás ez, amely az elültöltő fegyver csövében a puskaapor meg a sörét között szokott lenni. Kissé megfogta a puskaapor lángja, némely része elégett, de azért a nagyobb darabja megvan. A csendőr vigyázattal bontogatja. Azután azt mondja: - Van itt a szomszéd tanyában egy iskolás gyerek?

- Van egy kicsi.

- De már az első osztályon túl van?

- Alighanem túl - mondja János -, mert már tavaly is járt a tanító úr elébe. Miért kérdezi?

- Csak azért - feleli a csendőr, s mutatja a papirost -, mert ennek a fojtásnak a papirosa ábécés könyvből van kitépve. Tud olvasni?

- Tudok.

- Hát olvassa el, mi van rajta.

S Pál János olvassa az ábécés könyv gyűrött, szakadozott papirosáról: - ...z is-ten az ég-ben la-kik...

Egymásra néznek. Az asszony szomorúan fösóhajt:

- Istenöm, te odafönt laksz. De mire idáig lejut a neved, a puska csövébe kerül.

- Hát az úgy van - mondták a csendőrök, s mentek tovább, keresni azt a tanyát, amelyiknek az ábécés könyvéből az a bizonyos lap ki van tépve.

1913

KAVARODÁS AZ ÚTSZÉLEN

Minálunk halottak napján nem szokás pappal menni ki a temetőbe, hanem mindenki kimegy maga, s ki-ki külön intézi el szívbeli ügyét a halottaival. Azonban ahány a ház, annyi a szokás. A szomszéd kun városban már paposan járnak ki. Processzió indul a templomtól, s három pap vezetése alatt mennek a népek az elődök néma városába tiszteletet tenni. Szintazonképpen késő délután a temetőből a papok vezérlik vissza a népet a föld alatti lakások helyéről a föld feletti lakásokba.

Jön hát így a kései délutánon a temetőből visszafelé a menet. Vagy talán nem is menet, mert csak kifelé menet, visszafelé talán jövet. Így azonban nem szokás mondani. Mondjuk tehát régi magyarosan: jön visszafelé a hárompapos processzió.

Ami a sarat illeti, arról nem lehet mondani, hogy ne volna az úton, mert van. Nem egészen úgy van ugyan már ma a világ mifelénk, amiként annak idején a Hármas Kis Tükör mondta, hogy: sárra sarat hánynak, utat úgy csinálnak, de bizony a kövecske drágácska, s ha diós-mákos béléssel lehetne kövezni az utakat, az bizonyosan olcsóbb volna. Ilyképp bizonyos takarékoság mutatkozik az utak csinálásánál. Csak egy részét, a közepét rakják ki kövel, a két széle pedig nyári útnak marad, száraz időben azt használják, a patkolatlan tanyai ló is jobban szereti, mert a köves utat megérzi a lába.

Jönne tehát, a nyári út sarát kerülendő, a köves úton hazafelé a processzió. De három kocsi meg megy rájuk szemközt ugyancsak a köves úton.

Mikor egymáshoz közel érnek, a három kocsi megáll. Szép sorjában egymás után. Úgy akarják megvárni, amíg elhalad a processzió. Ennyi tiszteletet megadnak neki, de többet nem. Hogy állva maradnak addig, amíg elhalad mellettük a vallásos gyülekezet. Ez azonban a fennforgó esetben nem valami sok tiszteletadás. Mert ha a kocsik a köves úton maradnak, akkor az egyház tiszteletre méltó ruhájában levő papok, a keresztvivők s mind a nép kénytelenek letérni az útról a sárba, s abban lábolni végig a három kocsi hosszát.

A tisztesség az volna, hogy a kocsik állnának le a sárba az útról, s ott várnák meg, míg a temetőből jövők mellettük elhaladnak. A kocsikeréknek, lólábnak nem árt meg a sár. De hát azt nem teszik. A három kocsi csökönyösen ott marad a köves úton.

Két rendőr is van a processzióval, rend és fölügyelet okából, de meg dísz kedvéért is. A rendőrök kiválnak a menetből, s előresietnek a kocsikhoz, s mondják a lehajtó embereknek, hogy álljanak le a köves útról addig, amíg a mozgó gyülekezet elhalad.

A lóhajtó emberek nem szólnak semmit, úgy tesznek, mintha nem hallanák a beszédet, s a kocsikkal az úton állva maradnak.

A kocsikon, az első ülésben, emberek ülnek, a hátulsó ülésben asszonyok. Ünneplő öltönyben szintén. Nem térnek ki azok elől, akik a halottaik tiszteletéről jönnek. Kik ezek és mifélek ezek a büszkeségben dagadozók? Biz ezek nem mások, mint pusztaszéli nazarénusok az átokházi homokok tájairól. Bent jártak a városban, ahol imaházuk van, szintén istentiszteletet tenni. S nekik nem vallás a másik vallás, vagyis, hogy legalábbis így tűntetni akarnak ellene. Hát biz ezek a nazarénusok fölláttak egy kicsit. Úgy látszik, nagyon megfogta őket a dicséret. Jönne csak velük szembe egy szakasz katona, az elől majd kitérnének, vagy ha nem, hát hasadna a kard nyomán a ködmön.

Az előljáró pap int a két városi gyalogkatonának, hogy csak semmi erőszak, majd kitérnek ők, s bele is megy mindjárt a pap a sárba. De a nép zúgolódik, hogy ez már csakugyan mégsem járja. A megbotránkozás fokozódik, amikor látják, hogy a kocsin ülők a magasra tartott kereszt előtt sem veszik le a kalapot. Föl is szólnak a kocsikra:

- Miért nem vöszik le a kalapot?

Egy ember az első kocsiról felel a kérdésre:

- Mögvöttem mán a kalapomat a vásáron, minek vögyem mög még egyszer?

Hát ez már valóságos gúnyolódás és köztöködés. A nép igencsak érzi, hogy sérelem történik rajta. De nem lármáz azért, csak a vádoló és szemrehányó tekintetek irányozódnak a kocsin ülők felé.

A második kocsin egy ember a korholó tekintetek hatása alatt mintha a lelkébe szállna: kezét lassan a kalapjához emeli, meg is fogja a szélét, már veszi is ki a fejéből, de akkor fölemelkedik ültéből a hátulsó ülésben az asszony, előrenyújtja a kezét, és visszanyomja az ember fejébe a kalapot:

- Ne vögye kend le!...

Nos, hát egyéb nem is történt azon a saras őszi délutánon, ott az országúton, csak ennyi. A nép kitért egy szálíg a kocsik elől a sárba, néhány mérges szavat fölintézett a kocsin ülőkhöz, azután elhaladt mellettük, a kocsik pedig mozgtak tovább a messzi pusztá felé.

De azért ez a kis úti eset szinte olyan hihetetlen forma volna, ha meg nem történt volna. Nem voltak ilyesmi ezeknek előtte. Ilyen ügyekben egymás mellett elfértek békén az emberek. De most mindenben elváltozások vannak. Mint a Róza néni mondja innen az alsótanyáról, a zákányi kapitányságtól:

- Mindig divatabbra válnak az emberek.

Az. Annyira divatabbra válnak, hogy már nem férnek egymástól. Szerteszéjjel való nézetek szaladgálnak a kintvaló mezőkön, s már még a nazarénus is köztöködik, fölütve a fejét, mert úgy látja, hogy elég volt eddig a megalázkodásból.

Milyen különös az ilyen pör, amelyik abból támad, hogy az egyik ember a másiknak a vallásába köt bele. Milyen szokatlan, hogy nazarénust állítanak a törvény elébe: nem azért, mert nem akar fegyvert fogni, hanem hogy másnak kellemetlenkedik a türelmetlenségével.

Mert pár kocsi nem akart kitérni a sárba a jó útról, hanem inkább a sárba kergetett békés embereket, akik a hitük irányában jártak erre meg amarra, lám, elkezdenek megindulni a törvényháztól a pecsétetes levelek, s mennek ki, haladnak arra a vidékre, amit az átok házának neveznek. Mondják, hogy ez az elnevezés onnan van, hogy mindazok, akik azon a pusztán letelepülni akartak, mind sorban szerencsétlenül jártak. Semmi munkájukon és iparukon nem volt áldás, hanem mindenre az átok súlyosságai nehezettek.

És a kifelé menő pecsétetes levelek idős embereket hívnak a törvény elé. Embereket, akik szilárdan állnak a vastag ködmönökben, és akik a törvény előtt még csak nem is élhetnek azzal a szokásos mentő körülménnyel, hogy borosak voltak, mivelhogy sohasem azok. Mi ütött hát beléjük?

Nem tudni. Csak annyi a bizonyos, hogy a hívásra pontosan megjelennek a bíró előtt. Ketten, mert kettőnek a nevét tudták ki a panaszttevők. Az egyik negyvenéves, a másik hatvanéves. Kérdik a hatvanas embertől:

- Mi a vallása?
- Nazarénus vagyok.
- Van felesége?
- Van.
- Gyermekei vannak?
- Vannak.
- Hány?
- Kilenc.
- Vagyona van?
- Egy kevés van.
- Mennyi az a kevés?
- Tizenkét hold.
- Írást ismer?
- Úgy gyöngésen írok. Gyerőkkoromban nem volt még iskola azon a tájon.

Minden felelet nyílt, tiszta és egyenes.

- Miért lett maga nazarénus?
- Bent jártam egyszer az imaházban, és mögtetszött neköm ez a hit.
- Más oka nem volt rá?
- Más okom nem volt. Egyszerű alázattal imádom az istent a testamentum szerint.
- Ott az országúton miért tört akkor a más hite ellen?

Mondja az öreg:

- Nem törtem, uram. Az imaházból haladtunk hazafelé. Mikor láttam, hogy jön szemközt a nép, mögálltam a kocsival. Letérni az útról nem tartozok. Mikor azt kérdőzték, hogy mért nem vöszöm le a kalapot, akkor azt mondtam, hogy mögvöttem már egyszer, mért vönném mög másodszor is. Mert én a más vallását nem bántom, de a magamét tisztölöm. Ne kívánjanak túllem olyant, ami nem tartozik hozzám.

Az öreg a panaszos pap felé tekint, s azután a bíróra nézve mondja bibliai kenetességgel:

- Mert jaj a botránkozónak, de még jajabb a botránkoztatónak.

A pap nem szól semmit, csak megcsóválja a fejét. Jön a másik vádlott. Ugyanazok a kérdések, s ugyanazok a válaszok is, de némi eltérésben. Például:

- Miért lett nazarénus?

A felelet őszinte:

- Rossz ember voltam én, uram. Én tolvaj voltam. Loptam. Iszákos voltam, és sokféle helytelenséget csináltam. Beláttam, hogy én elbukok a világi életbe, ha így folytatom. Áttértem erre a hitre. Így megvagyok. Mióta áttértem, úgy élek, mint egy lány.

Azt, hogy tolvajos ember volt, hogy lopott, emelt hangon mondja. Mert az már csak a múlté, s ami kárt másnak okozott valaha, az megtérítve van. Mert ezzel kezdődik az új hit. Addig föl

sem veszik a testvérek sorába. El kell mennie mindenkihez, akinek csak a vagyonában valaha valami kárt tett, s megmondani neki: Ekkor meg ekkor megloptalak. Ennyi pénzt ért, amit elloptam tőled, itt az ára, kérlek, fogadd vissza.

Mondja neki a bíró:

- Maga sem vette le a kalapot, mikor fölszólították rá.

- Nem vöttem le - feleli. - Nem vagyunk bálványimádók.

- No, ugyan. Hiszen már nyúltak is a kalapjuk felé, hogy mégiscsak leveszik tisztesség okából, de az asszonyok nyomták a hátulsó ülésből a fejükbe vissza, mondván: ne vegyék le kendtek. Itt vannak erre a tanúk, mindjárt le is teszik az esküt.

A két újhítú most szorongva tekint egymásra. Az öregebb előlép:

- Kéröm az urat, ne eskettessön mög sönkit. Nem tagadunk mink sönmit, mindön úgy van, ahogy mondják. Amit töttünk: töttük. Amit érte a törvény ránk mér: álljuk. De ne tessék esküt tétetni sönkivel. Mert meg van írva, hogy istennek nevét hiába ne vegyed.

Ezzel a bibliai mondással véget is ér a beszéd, a két embert bírságra büntetik azért, hogy a processziót leszorították a sárba, de a büntetés végrehajtását föl is függesztik három esztendőre, hogy ha addig jóba foglalva tartják magukat.

A két ember ráhagyja. Nekik minden jól van úgy, ahogy van. Amit a törvény mér: állják.

- Elmöhetünk? - kérdezi az öregebb.

- No, azt még nem. Még a jegyző úr kíváncsi egyre s másra, mert bűnügyi statisztika is van a világon, s annak a rovatait ki kell tölteni.

A kérdésre, hogy szoktak-e szeszes italt inni, mosolyogva mondták, hogy nem élnek vele. Hitük tudvalevőleg tiltja, ha csak egyszer rajta érik is a nazarénust az italon, a gyülekezet menten kizárja a kebeléből.

Kérdezi a jegyző az öregebbiktől:

- Hogy hívják a feleségét?

Az öreg ránéz, azután a földre néz, azután az állát birizgálja a két ujjával.

- Második asszony ez már - mondja.

- Mindegy az - véli a jegyző -, azért csak van neve neki.

- Van, van - feleli az öreg. - De nem jut az eszömbe. Az elsőt, azt tudom, hogy Rózálnak hívták... de a mostani feleségöm... ejnye, hejnye... ugyan, hogy is csak... tudom én, de hát most éppen kimönt az eszömből... olyan némötös név... ahán - derül föl hirtelen az arca - írhatja már... Rózember Regina...

Ezzel vége van az ügynek. Az emberek mennek az ajtó felé, de az öregebb mégis gondol egyet, s visszafordul a jegyző felé:

- Nem is egészen jól mondtam kéröm az előbb a gyerököket. Mert nem is kilenc gyerököm van tülle, mert most vagyunk várandóban a tizedikkel.

Most aztán megnyugodva távozott. Mert ha már még az ilyesmiről is írást írnak, írják bele legalább az igazat.

1913

KÜLSŐ TÖRTÉNETEK

Csőszi munka

A csőszség olyan foglalkozás, hogy annál van ugyan unalmasabb is, de azért nagyon sokan szeretik. Nem olyan szabad élet ugyan, mint akire olyan jószág van bízva, amelyik lábon jár, mert oda van kötve a földhöz. A csikós, a gulyás, a juhász mind szerteszéjjel járhat a határban, ha megunja egy helyen, megy másfelé. Ha a juhásznak az eszébe jut, hogy de régen nem látta már a komáját, aki a pusztá másik szélén lakik, átmegy látogatóba. Nem kell neki se úrtól, se gazdától szabadságot kérni, nem alázatoskodik senkinek, hanem átballag mindenestül, birkástul, kutyástul, szamarastul. A gulyás is csak járhat-kelhet egyik járásból a másikba, a csikós pedig akkor kap a lóra, amikor akar, ha éppen olyan kedve van, hogy szeretné megjátszani magát egy kicsit.

De egészen másforma a csősz, mint az ilyenféle járó-kelő pásztor. A csősz urabbnak tartja magát, mint amazok. Födél alatt lakik nyáron is, nem kósza életet él, nem viszi a tarisznyában az élelmét, s az a vélelme a juhászatról, hogy ott a kutyának, csacsinak, birkának mind jobb dolga van, mint magának a juhásznak. A gulyásra nem sok tekintettel van, mert az sem igen jut tavasztól őszi födél alá; ha kevés a jószág a keze alatt, alig van élhetése; ha sok a jószág a gulyában, majdnem letörik a keze szára az itatásnál a kúthúzásban, azonfelül sohasem tudja, hogy mikor teszi csúffá a megvadult bika. Ami pedig a csikóst illetné, annak kezd már a napja letelni, fogy a csikó, amit a mezőre csapnának, kivesz alóla a legelő is, s már nincs is szükség arra a statutumra, amikor a magistratusok eltiltották a csikósoknak, hogy a kövér lovat a maguk használatára levágják.

- Már a csőszség ennél valamennyivel különb foglalkozás - így tartja Vadlövő Pál is. - Mer a csősz úgy van, mint a maga birtokán. Úr a földjin. Nem parancsol neki senki, ő pedig bíró mindenki fölött.

Igen. S azonfelül ez olyan hatalmasság, hogy a termésben is úr imitt-amott, mert, mint mondani szokás - sóra, paprikára, apró-csöprőre telni köll. S ami a frissen érett szőlőből garabolyonkint legelsőbb a piacra kerül, annak is csőszszőlő a neve.

Nincsen mit csodálni azután rajta, ha a csősz állásban beálló változás nagy esemény. Akármikor fogva áll is be. Lehet, hogy kihál a csősz a csőszházból, de az is lehet, hogy elmódosodik, s úgy gondolja, hogy most már jobb lesz a maga vagyonát őrizni (hátha azt jobban őrzi).

Ver a szó ilyenkor a határban nagyon, s olyan érdeklődések támadnak, amilyent csak talán a régi királyválasztások alkalmával lehetett volna tapasztalni. A gazdák, akiknek beleszólásuk van az ügybe, büszkén járnak és kelnek, a nagy botokat úgy viszik a kezükben a homokon, mint a kormányzópalcát.

- Most mink határozunk - mondják hivalkodva -, hogy kinek jusson a könyér.

- Hát aztán kinek jut? - kérdezik azok, akiket ez érdekelne.

- Hát hiszen, ami azt illeti - vélik -, az még bizonyosan nem tudatik. Nagyon sok ember nyújtja a kezét érte. De akárhány nyújtja is, csak egy jut belőlük a jó helyre. Elég egy templomba egy pap.

A választás napján igen nagy a forgalom a gazdakörben. Valami módosabb tanyán van ez a helyiség, fizetnek is a tartásáért. Hétköznapi üres, vasárnap össze szoktak bele járni a közel lakók, de csőszfogadás esetén a messzibbről valók is eljönnek, és büszkeséggel haladnak át a körüli udvaron, ahol reménykedve ácsorognak mindazon emberek, akik a csősz méltóságát elnyerni óhajtják. Van köztük, inkább a fiatalabbjában, aki kalapot is emel a gazdának, aki előtte elhalad, de a legtöbbje ennyire nem alázkodik.

- Ha köllök, köllök - mondják, ütögetve a botvéggel a homokot -, ha pedig nem köllök, akkor se durran szét a világ.

Azok az emberek, akik így gondolkoznak, erősen csóválják a fejüket, ha látják a fiatalabbak alázkodását.

- Hát ez is csősz akar lenni? - gondolják, de mondják is. - Már is cselédül ígéri oda magát? Mit süvegöl? Nincs itt mit süvegölni. Egy gazda nem parancsol, csak valamennyi együttvéve röndölközik. Nem jó csősz az, aki kiadja a keziből a csőszbotot.

Van két öreges ember, már idősök lehetőszen, ezek külön állanak az udvaron. A régi világból valók. A nagy harcsabajuszok lelógnak a szűrgallérokra. A szűrök kopottak és foltosak. A csizmák nagyok, és azon fajtákból valók, amelyek egy fél emberéltre készültek. A vastag kalapok súlyosan ülnek a fejeken, s alóluk az ősz haj lever a nyakszirtig. Még csak az hiányozna, hogy varkocsba lenne fonva a fül előtt, hátul pedig bádogfésű tartaná össze. Ezek a divatok azonban elmúltak már. A két öregben csak az van még meg a régi világból, hogy valamikor fiatal legénykorukban betyáros életet éltek, szenvedtek is érte öleget imitt-amott, börtönfalak között, minélfogva a csősz hivatásra méltónak tartják magukat. Mert ez így is volt valamikor, a szegénylegényből vált a legjobb persecutor, hasonlóképpen a csőszségbe is az illett bele legjobban, aki a tolvaji furfangokban legalkalmasabban kiismerte magát.

Jaj, de hát bizony semmi sem úgy van már, mint régen volt. Nem az öregekre esik a gazdák tekintete. Bent a gazdakörben hosszas tanácskozások folynak. Süli Mihály volna első szóban, de van ellene vélemény.

- Nem tud írást - mondják.

- Hát aztán? - vélik az ellenfelek. - Mi köztünk is van, aki nem tud. Aztán nem fiskálisnak köll, hanem csősznek.

- De majd nem tudja fölírni, hogy melyik gazdától mennyi csőszbért kapott. Majd többet követel. Az ilyesmiből lösznek aztán a veszekedésök. Pedig nem sokat ér annak a termése, akire haragszik a csősz.

- Jó, jó. Hát majd fölírja rovással a bot nyelire. Van az olyan írás, mint a másik. Aztán nem is szakad el, mint a papiros-kontraktus.

Hát az igaz. Tinta sem kell hozzá, meg toll sem. Elég egy bot hozzá, meg egy bicska. De sőt csalni sem lehet vele, ha a botot kettőbehasítják, s az egyik fele a csősznél, a másik fele a gazdánál van. A papirosból összevarrt könyvbe mindenki azt írhat bele, amit akar, de erre a botra csak akkor lehet új rovást vágni, ha a két felét közös akarattal összeteszik. (Vannak ilyen régi tudományok, amik jobbak, mint az újak.)

Ez hát nem volna baj, legalább valami nagyon nem. De egyéb ellenvetések történnek Süli ellen. Hogy botfúlósodik, egyik fülére már csak a nagyot hallja: mi lesz vele, ha egészen megsiketül. Éjjeli őrzésben hogyan hallja meg, ha tolvaj szándékkal közeledik valamely kocsi a homokos közön át?

- Az ám - bólintanak az emberek -, erre is tekintettel köll lenni.

De még más hibát is elősorolnak.

- Az is baj, hogy Süliéknél sok a kis család. Vagyis, hogy sok a gyerök - de miután gyerök néven a kintvaló nyelvben mindig csak fiú értetődik, hát úgy mondják, hogy sok a kis család. S voltaképpen ha sok a kis család, az nem baj, hanem istenáldás, mert mihelyest lehet, felhasználják az erejét, kispásztornak igen alkalmas. Hanem csősz helyen hibáztatják a sok gyereket, mert annyi bizonyos, hogy az mind a gazda gyümölcsén él.

Sebők Ferenc azt mondja:

- Ha csak tíz almát mögöszik egy-egy egy nap, a hét gyérüknél napjára már az is hetven alma... Aztán ha csak a férgesire, az ütődöttjire vetnék magukat... De mindig a javát fogyasztják.

Ez döntő érv, mert hiába, ami igaz, az igaz. Ennélfogva Sülit elejtik (kiesett az Isten markából), s más után néznek. Ott van Kis Tóth András, az jó lesz. Alkalmas fiatalember, de már katonaviselt, nemrég vette el a feleségit.

- No hát, erre köll szavazni - mondják az emberek, s a dolog úgyis történik.

A többi pályázó összetekint, mikor az eredményt az udvaron kihirdeti nekik az öreggazda. A fejek lekonyulnak, mert mindenütt reménységek semmisültek meg. De hát ezellen nem lehet tenni semmit, mert csak egy ember választható meg csősznek, a többinek el kell buknia, amint hogy az urak is el szoktak bukni a képviselőválasztáson, ha nem kedvez nekik a szerencse. Már most Tóth András az a szerencsés, aki beköltözik a csőszházba, s onnan uralkodik a birodalmon.

Csak a két, régi világból való ember nem szól semmit. Megindulnak, húzván maguk után a homokban a botot. Hát hogy ez a fattyú, ez a siheder költözik a csőszházba? Hát ők senkik és semmik? Akik úgy látnak éjszaka is, mint nappal? Akik ismerik a fűfalogoknak valamennyijét, akiknek az eszén nincsen az a tolvaj, aki túl tudna járni. Hát még ezt is meg kellett érni?

... Másnap éjjel szép világosság van a szőlőhegyben. Leégett a csőszház. Abban ugyan többet nem lakik senki.

Írás a jegenyenyáron

Azt mondja a régi, kintvaló mondás, hogy elpusztul az a tanya, amelynek jegenyenyárfája meg pávája van. Értvén alatta azt, hogy nem a mai szigorú életben való a fölösleges cifrázkodás, s nem olyan a világ, hogy haszontalanságokat termesszen az ember. A páva szép jószág, ha a tisztára söpört udvaron csillogó tollaival gangosan szétterpeszkedik, de semmi haszna nincsen. Ellenben enni igencsak kell neki adni, mert ahhoz gyámoltalan, hogy miként a tyúkféle, maga keresse meg magának az élelmet az ugaron. A jegenyenyár is nagyon szép teremtes, messze ellátszik, egy órajárásnnyira is elhirdeti, hogy merre van a tanya. Levelei andalító módon susognak, ebéd után való félszenderhez altató muzsikául szolgálnak. De semmiféle hasznos gyümölcsöt nem hoz, ellenben hosszú árnyékát messze a vetésre beveti, elfogván tőle a napot. Nagyon sok baráthernyót termel, s azokat a szél a magas fákról messze befújja a gyümölcsösökbe. A fája semmire sem alkalmas, legfőlebb tűzre, de ott sem sokat ér. Lobban egy-kettőt, azután elhamvad: olyan, mint a magyar jó szándék.

De úgy utak mellett mégis vannak jegenyenyárok, úgy állván ott a maguk hosszúságában, mintha valamely óriás fiú dugdosta volna őket, mikor a maga multságára kerítéscsinálósdit játszott. Nagyon szépek, mert hiszen a haszontalanságok leginkább szépek is szoktak lenni. Derekukra úgy simul a finom héj, mint az ezüstös fehér selyem. Szokás bele bicskával szíveket vágni, s a legény odavései a szeretett leány nevének a nagybetűit. A surbankó fiatalság ugyan, amely még nem érzi a tiszta szerelem tartós komolyságát, durva dolgokat is karcol, de később megbánja, mivelhogy itt is csak megvan a juvenus ventus: a fiatalság bolondság. Mert már mások ím, egy darab héjat kivágván a nyárfából, szentképet illesztenek oda, ráhúzáván a széleire a fa bőrét. A jegenyenyár azután körülövi a képet, magába foglalja, rámát csinál neki, az emberek kalapot emelnek, az asszonyok keresztet vetnek előtte, sóhajtván hozzá: Hétfájdalmú anya, légy velünk.

Ily különféle jelek vannak a nyárfa oldalán, még a kósza sátoros cigány is odaköt az alsóbb ágára valamely színes rongydarabot, amik az ő színnel beszélő nyelvükön jelzik az utána következőknek, hogy ő merre vette útját, s melyik tanyából lehetne legkönnyebben malacot lopni. Nyerges hátú malacot, amelyik olyan, mintha le volna ütve a dereka, pedig éppen ez a jó tulajdonsága: az ilyen girhes jószágról még a szolgabíró sem hiszi el, hogy lopta volna a cigány.

Most két esztendeje, nyáron, Vízhányó Mihály is, mint fiatal kézimunkás legény is fölveste Toppantó Juliska nevét az útszéli öreg nyár oldalára, már hogy csak a tö betűt meg a jö betűt. A tavaly azután a farsang alkalmával összekelt ez a két szegénység, hogy, mint mondani szokás: ha eddig csizmában jártak, ezentúl mezítláb járjanak. Ezen alkalommal, hogy a messzi paphoz mentek volna, Mihály szívet is vágott a fába a betűk után, majd meg a szív mögé odavágta a maga nagybetűit, a vö betűt meg a mö betűt. És még egy nagyobb fajta szívet vágott az egészre, jelezvén ezáltal, hogy a mindent fenntartó örök szerelemben két lélek már megint egybeforradt. A fa nézte s nevette ezt a dolgot: ventus juvenus, juvenus ventus.

Történt azután most a télen, a második hideg embernek, a decembernek havában, hogy csillag gyúlt ki a kis kapásház fölött, amelyben Vízhányók mint célszerű szegény emberek laktak, s újszülött gyermek sírása hallatszott bele a rejtelmes, holdfényes pusztaszéli éjszakába.

Ez a gyermek azonban nem volt élni való. Van ilyen is, és nem maradhat meg mindenki, mert ha mindenki megmaradna, az emberek nem férnének el egymástól. Bár nagyon szerették volna, ha lett volna egy kicsinyük, de éppen ebből az egyből nem sok jót néztek ki a szomszédasszonyok sem. Történt tehát egy napon, hogy dunnába pólyázták, s Mihály a karjaiba vette, hogy elviszi a doktorhoz. Itt kint persze nem úgy van az, mint a városon, hogy az egyik házban bába, a másikban fiskális, a harmadikban orvos, s azután megint bába, ügyvéd, orvos, hanem itt jó távolosan laknak a hivatalosok. Haladt a csecsemővel Mihály az úton, s a nyárfájuk elé érve, köszönté Máriát: Mária segíts!

Azonban a doktor nem sokkal biztatta Mihályt, mert ha egyszer nem élni való valaki, akkor nem élni való. Adott ugyan kanalas orvosságot üvegbe, meg herbateát, főzni valót, amikkel Mihály hazament, vivén velük a gyermek életének a reménységét, de nem vált be a remény. A gyermek néhány nap múlva elhalt, ami nagy kietlen szomorúságot okozott a lelkekben, bár a szomszéd tanyában a nazarénusok dicsőítő éneket zengtek, az ő nézetük szerint ugyanis az a boldog, aki a siralomnak ezen völgyéből távozhatik.

Mihály tehát újra elővette a dunnát, beletakarta a kis halottat, s vitte az orvoshoz megmutatni. A nyárfájuk előtt elhaladván, letette az árok szélére a dunnát, s a szív alá egy keresztet véselt a fa héjába.

Az orvostól nagy hamar előjött Mihály, mert ott csak addig kellett várnia, míg a halállevelet megírták. Sietnie kellett, hogy összebarkácsolja a koporsót. Ugyan nem sok munka az, egy ilyen kis halottal: ennyi deszka mindig akad a háznál. A halottat tiszta ruhába tették, azután Mihály nyújtotta az anyjának: csókolj még rajta egy utolsót, mivelhogy beteges volt még az asszony, s az ágyat lakta. Azután belehelyezte a koporsóba, a födelet rászögezte, s hóna alá fogván fájdalmas apai terhét, útnak eredt vele. Vitte a temetőbe. Amellett lakik a pap is, meg a kántor. Az út errefelé is ugyanaz, ami az orvos felé. Mihály elhaladt a nyárfájuk előtt. A fa meztelenül állt, mert a fa akkor vetkőződik, amikor hideg van. Meztelen ágait nyújtogatta Mihály felé, s integetett: amit mondtam, megmondtam, ventus juvenus, juvenus ventus.

Mihály letette a koporsót az árokszélre. Tél-túl fenyőfakoporsó csak, mert nemigen volt ideje a gyalulásra. Írás nincsen rajta semmi. Mihály elővette a bicskát, a fa héjából kivágta az egész nagy szívet a kereszttel, a vő és mő, tő és jő betűkkel együtt, s az egészet írás gyanánt ráterítette a koporsófödéltre. Gyantás volt a fiatal fenyőfa-deszka, odaragadt.

Vadrozs

Az öregem tanyáján úgy szokás, hogy mikor ételidő van, mindenek ugyanazon ételeket eszik, nincsen személyválogatás. Ugyanazon a helyen is szokás enni, az ereszet alatt, csak éppen a munkások asztala pár lépéssel odább van a gazda asztalától. Egy időben tálalják emez asztalra meg amaz asztalra is az ételt, egyformát és egyformán, az egyik sem zsírosabb, mint a másik, ritka eset a kivétel. Például a kintvaló nép a tejet nem issza bögrében vagy pohárban. Ugyan úgy is megissza, de sokkal jobban szereti, ha leveses tányérban teszik elébe, akkor kenyeret aprít bele, s komoly méltósággal kanalazza föl. Vagy például a paprikás ételek kissé különbözők, mert ő az erősebb paprikát szereti. Amelyiknek nem szedik ki az erét meg a magját, hanem mindenestül összeőrlik. Ilyen kivételektől eltekintve, egyféle az étel. Ez azonban nem azért van így, mintha Bokányi barátom adott volna reá parancsot, hanem így kívánja az a gazdasági praktikum, amely szerint, ha szükség van idegen munkaerőre, a munkaerő mindig szívesen jöjjön, s úgy dolgozzon a gazdának, mintha magának dolgozna. Így még a kívánság is parancs, s a két asztal fölött való átbeszélgetések sikeresebben irányítják az ügyeket, mint akár a regimenczkomandó beféljei.

Asztal fölött szokás beszélgetni, leginkább étel után, mert étel közben nemigen esik szó, amint hogy a valamely bankettre a városba bekerült jómódú kintvaló magyar is alighanem a fején találta a szöveget, mikor az ott elhangzó tósztokat úri számárságnak nevezte, mondván a szónokló férfit felé, hogy addig egyen, amíg előtte van az étel, szavalni ráer azután is, mikor eltakarítják az asztalt. Mert a kintvaló étkezésnek van bizonyos ünnepi formája, ha már az asztalt körülülük. Bármennyire bele van is növe a kalap a fejébe a magyarnak, akkor csak kiveszi a fejéből. Ez valamely formája a tiszteletadásnak az isten előtt azért, hogy ím, nincsenek sanyarúságok és éheztetések, mert ételt adott az asztalra (bár hiszen magunk is igyekeztünk benne). Ételt után van az idő, a kalapok ismét fölkerülnek a fejekre. A kapás a kalappántlika mellől levesz valami füvet, ami oda volt tűzve, s jó hangos szóval mutogatja a többinek, mondván:

- Hát láttatok-e már ilyent? Ez zabon termött. Miféle isten csudája ez? Én még ilyet sohase láttam.

Nézik a többiek. Kézről kézre jár a fű. Van rajta valami fekete, olyan görbe, mint a hernyó, de azért nem hernyó. Az asztal körül senki sem tudja, hogy miféle.

- Aztán ez a zabon teröm? - kérdezik.

- A zabon. A zabon hát! - erősíti a kapás.

Emez asztal felé azonban nem fordulnak, bár látszik a beszéd hangosságán, hogy emennek az asztalnak az érdeklődését is föl szeretnék költetni.

A kapás letépi a fűről a hernyóformát, s átszól mihozzánk, a fiúhoz.

- Lacika, nézze mán. Maga iskolákat jár. Hát látott-e már ilyesmit terömni a zabon?

Hozza a fiúnak a hernyóformát. A többiek érdeklődve nézik az egészet, mert úgy kell nézni a dolgot, hogy ez most színpadjátás, ez most kipróbálás, ez most városi úrfélék vizsgáztatása, kintvaló mód szerint. A gyerek nézi a hernyóforma magot, tűnődve nézi, de nem tudja mire vélni. Azt mondja:

- Apám, hát a secale cornutum mögteröm a zabon?

Dehogyan terem. Az anyarozs nem terem mászon, csak a rozson. Nézzük hát azt a zabfüvet, ami termett. A kapás mutatja.

- Hát aztán maguknak ez zab? - mondom.

Valami röstelkedésféle látszik az embereken. A kapás mentegetőzve mondja:

- Olyanforma... De csakugyan egészen akkurátosan olyanforma. Olyan vadzab-forma. Hát nem vadzab ez, kéröm szépen?

No, majd éppen ők ne tudnának különbséget tenni a zab meg a rozs között. Most azonban nem tesznek, mert ez jelenleg úrfélék próbálgatása. Ugyan a haszontalan növényekkel nem sokat törődnek, de a kenyertető füveket jól ismerik. A többinek még csak nevet sem igen adnak. Csak kevésnek. Mint a veresnadrág fűnek, amelynek a szára olyan kemény, hogy kikopik a vágásában a kasza éle. (Az ördög bújjon bele.) Azután van útilapu, bojtortján, acat, van legényvirág, ökörfarkkóró, amely arról nevezetes, hogy ha a lányok a virágja harimatát megszedik, avval sarkig érőre növeszthetik a hajukat. Van még néhány ilyen név szerint nevezett, de nem sok. A többi: fű meg paréj, meg acat. De hogy a rozst ne ismernék, olyan már csakugyan nincsen. Most mégis vadzabnak mondják.

- De hiszen - mondom -, ez se nem vadzab, se nem szelíd zab. Ez rozs.

S a kapás most csodálkozva mutatja a többinek:

- Nézzék mán kentők, hiszen ez rozs...

Az emberek nézik és csodálkozva csóválják a fejüket. Ez valóban rozs volna? Hiszen ez nem rozs. A rozs rozst vagy mint mondani szokás, rozs-búzáat terem, de nem ilyen hernyóformát, mert ez egészen olyanforma kicsiben, mint a szentjánoskenyér-haj. Hát most már hogy lehet az, hogy a rozs szentjánoskenyér-hajat terem? Hát már végképp és tökéletesen megfordul a világ?

Azt mondja a kapás:

- Hát mi ez akkor kéröm alássan, hogy a rozs ilyen kukacformát teröm?

Most egy kis magyarázat következik. Ugyan a szemük közé is lehetne nevetni, mondván, hogy azt hiszik, hogy a ti fufangotok szitáján nem látok keresztül, mikor amúgy is nagyon ritkára van szőve? Lehetne bizony, de hát ez nem szokás. A beszéd bizonyos esetekben csak arra való, hogy eltakarja a valódi gondolatokat. Ennélfogva komoly tárgyalás tartandó afelől, hogy a rozsnövénynek olyan a szokása néha, hogy megbolondul, hogy kenyérmag helyett ilyen

kukacforma holmit terem. Ez pedig veszedelmes méreg, ha a vemhes jószág takarmányába kerül, elvetél tőle idő előtt. Másfelől azonban szép dolog, hogy engedi az isten, hogy néha a rozs ilyent is termeljen, mert a nehezen vajúdó szülő asszonynak ez orvosság, a világ legkülönb orvossága, minélfogva ha a rozson van ilyesmi kukacforma holmi, hát csak össze kell ezt szedni: odabent a városban bajuszkenőcsöt és asszony hajába való szépszagú olajat ad érte a patikáros. Ezt így mind el kell mondani, mert ez így alkalmas.

Azt mondja egy napszámosasszony az asztaltársaságból:

- No, hát még ezt sem hallottam.

Már hogy ő ne hallotta volna? Nagyon is hallotta. Jobban tudják, mint akárki. Hiszen ha valamely sörényhajú tudós, fődözte volna föl, akkor nem is volna olyan tisztességes neve, amit csak a magyar paraszti beszéd tud neki adni hogy: anyarozs. A tudós valószínűleg szülészeti iblanynak, vagy réti elvetelőnek keresztelte volna el. Persze hogy ismerik, persze hogy tudják, hogy mi ez a holmi, amire ráfogták, hogy a zabon terem. Az egész história csak kipróbálás volt afelől, hogy be lehet-e csapni az időnkint kikerkező városi úrféléket az ilyenféle paraszti mesterségben, vagy pedig, hogy csakugyan ér-e annyit az eszköz, mint amennyi pénzt a közadóból rájuk fordítanak?

1913

ESETEK

Ólomkatona

Az alföldi mondások között van kettő olyan, amelyik érdemes a megszívélésre. Az egyik azt mondja, hogy sohasem volt jó az a nagy sietség. A másik úgy szól, hogy bolond volt, aki a fölkelést kitalálta. Csakugyan, fölkelni, s különösen sietve fölkelni, az nem jó. Lefeküdni szeretnek az emberek, de már fölkelni nemigen. Ezt már az öreg Giovanelli is tapasztalta, aki cukrász volt Makón, mert mifelénk régente mind svájci ember volt a cukrász vagy olasz, vagy francia, s latinista diák korunkban ugyancsak csodálkoztunk a cégtáblákon, hogy lám, Róma alapítója is conditor volt, meg az öreg Giovanelli is conditor: e szerint szintén cukrász lett volna a conditor urbis? Hát igen, az öreg Giovanelli, a lakodalmas malactorták tervezője és alakítója, aki sohasem tanult meg magyarul, mindig így korholta az inasait - mikor mondom: fekletek, mingyár fekletek, de mikor mondom: kelfeltek, sohase nem kelfeltek.

De a lefekvés idő múltával nem olyan kedves már, mint amilyen kellemes volna nem kelni föl. Mikor eljön a korral az álmatlanságok ideje, mikor nehéz az elalvás, az ember csak hencsereg az ágyban, az esze szerteszéjjel szolgál, mint mondani szokás: még az öregapja halála is az eszébe jut, csak éppen elaludni nem tud. Pedig az emberek milyen furfangosan igyekeznek hozzáférközni az álomhoz. Például lefekvés előtt gyalogolás a rókusai vasúthoz meg vissza. Ez éppen hatvanegy perc, kifelé harminc, befelé harmincegy, mert a második félórában egy percnyi már csökken az erő. Más ember vizes ruhába tekeri a lába fejét, és attól várja az alvást. Más ember megint azt mondja, hogy egy kis üveg sör jobban elaltatja, mint a chlorahydrát, vagy bármiféle más egyéb patikaszer.

A harmadik ember lefekvés előtt bőségesen mosdik. Ennek a hasznosságát írásaikban már azok a politikai foglyaink is említik, akiket annak idején Kufsteinban látott magánál rövid lére szabott hosszú vendégségben az osztrák császár. Akad olyan ember is, aki addig mondja az egyszeregyet az ágyban amíg belebódul, s akkor elalszik. Megint csak más ember azt mondja, hogy pipát kell szívni az ágyban. Hosszú szárú legyen a készség, a pipa leérjen a földig, s így kell szipákolni, még csak kézzel sem fogva a pipaszárat. Mikor aztán a pipacsutora kifordul az ember szájából: akkor már bizonyos, hogy az ember elaludt.

Sok ilyenféle kitalálások vannak, amikkel az emberek abba a félálmos bódulatba akarják kergetni magukat, amely után az álom következik, s amelyben azután úgy alszik az ember, mint a bunda, vagy mint a tej.

Nem rossz dolog azonban a dilemmákkal való foglalkozás sem. Például az ember kiköt magának valamely nagyobb összeget, s azután arról elmélkedik, hogy annak a kamatait mire fogja fölhasználni. Átlag hatszáz millió ez. Nem mindig ennyi, mert a tőke rendszerint az Osztrák-Magyar Bank kamatlábiához igazodik. Elég az azzal, hogy annyi pénznek kell lenni, hogy az évi kamata kitegye a huszonnégy millió koronát. Ezt a kamatot kell aztán fölosztani különböző célokra. De úgy, hogy jusson is, maradjon is, mert elvégre tartaléktőkékről is gondoskodni kell. A tékozlás bűnébe nem szabad esni. Például van két vashíd a Tiszán: hát itt csakugyan még hármat kellene állítani. De nem lesz-e ez sok? De bizony csak alighanem sok lesz. Elég, ha két hidat kapnak az újszegediek. Köszönjék meg azt is. Mit telhetetlenkednek örökké. Mondom, ez is jó módszer, mert a kamatok végleges elosztásáig sohasem jut el az ember, közben elalszik.

Nem utolsó módszer az sem, ha az ágyi ember azt forgatja az elméjében, ha tetszése szerint láthatatlan lenne, s mindig ott lehetne, ahol akarna. Ez az eshetőség szintén igen tág intézkedésekre ad alkalmat. Sok kérdés merül föl ilyenkor. Az első, hogy a tudományok szolgálatába adja-e magát az ilyen ember, s a földrajzi kutatásokat vigye-e előbbre? Vagy hogy ne-e inkább emberi szeretetet végezzen, s ne-e örökké a tengerek fölött csatangoljon hajótöröttek, fuldoklók s a halál harcait vívók segítésére? Vagy pedig, hogy ne-e talán jó hosszú drótszegeket verjen belé valamely alkalmas kalapáccsal csökönyös és zsarnoki koponyákba? Mindez a kérdés azonban eldöntetlen, mert közben az ember elalszik, és szigorúan szavalja az öreg Mohau Albertnek: *et glacialis hiems, canos hirsuta capillos...* (És azt mondd meg, kutyafi, hogy hogy fordítod el ezt nekem: *Ego cano cano decano?*...)

A mifelénk való beszédben négyféleképpen is mondják az alvást: álom, mélyálom, szender, félszender. Hajnalban van a szendergés, míg esti álom előtt a félszender szokott lenni, amikor az ember még él is, nem is. Ilyenkor az élet összezavarodik az álom játékaival, ez az úgynevezett ébrenalvás, mikor az ember már nem tud magáról, de azért felel, ha szólnak hozzá.

Nekem van egy álomkatonám, aki olykor megjelenik előttem félszender közben. Szemrehányó tekintetei vannak, öreg tartalékos, aki sántítva marsol az országúton, a vállán a fegyver, a hátán a sok mindenféle cókмок, és azt mondja: miért tetted ezt velem?

Különösen most, hogy háború van a szomszédban, és az újságok képein látni lehet az elesett, kidőlt megfáradt, kibetegedett katonákat, amiként támolynak az útnak nevezett pocso-lyákban, az öreg tartalékos álomkatona gyakrabban megjelen, és csak integet: látod, látod, mik történnek a szögény közemberrel?

Védekezek. Hogy igen, igen, ez így van, de én nem tehetek róla, öreg tartalékos, hogy ilyen bajokba estél, mert tévedések történhetnek, bolondságok megeshetnek, s ki tehet róla?

... Régen volt, már jó régen volt, bajusza van már annak is, aki akkor még meg sem született, hogy mentünk és csatangoltunk különféle utakon, mint férfiak, fiatalok s öregek egyaránt. Nem is volt háború pedig; csak úgy csináltunk, mintha az volna, mert jó az ilyen tréfázkodás is olykor. Nagy hirtelenséggel történtek mindenenek. Ide szaladjatok, oda szaladjatok. Még el sem kezdtetek pihenni, már megint marsoljatok.

Hát egy ilyen nagy hajnali sürgés-forgás alkalmával, mikor már jóformán útnak indulni kellett volna, elébem áll két ember, hogy biz ők, mi tagadás benne, már nem bírnak tovább menni, mert felmondta a lábuk a szolgálatot.

Hát az ilyen dolgokban nincsen más okos ember, csak az orvos. Csak az tudja megmondani, hogy igazuk van-e, mert hiszen nemegyszer van az úgy, hogy nincsen igazuk. Hát sebesen állítsátok mind a két embert az orvos elé, mielőtt még indulásra szól a trombita. Hirtelenkedve és kapdosva mennek ilyenkor a dolgok. Az orvos megnézi az embereket, s azt mondja rájuk, hogy az egyiknek semmi baja sincs, a másikat pedig azonnal kórházba kell vitetni, mert súlyos a betegség. No, és mire az orvostól ez az üzenet visszatért, megfordult és megtévedt. Amelyik maródinak semmi baja sem volt, azt elküldtük sebesen az ispotályba, a másik, a beteg tartalékos pedig azt az utasítást kapta, hogy hős atyánk, gyűjön kend csak velünk tovább is.

S mit lehetett tennie: ment a többivel. Sántán, bénán, nyomorultan. Nem halt bele, csak úgy végig-végig táncolta a táncot, mint a többi.

De azóta, félszender idején, gyakran megjelenik ez a szomorú álomkatona, és azt kérdezi: miért tettétek ezt velem?

Ki tudná azonban azt megmondani, annyi hosszú esztendők múlva?

Kapukulcs nélkül

Fiatal házas voltam, már egy bölcsőbeli kiseded férfiú boldog apja. A csendes felsővároson laktam, egyszerűbb polgárház emeletén. Szép utca, szelíd utca, négy soros, kétszer virágzó akácfákkal, ma is nagyon szép hely, de már nem a régi. Akkor olyan volt, mint egy jobbmódú falu tisztán tartott főutcája, de hát ma már a villamos szaladgál ott is.

Nyár volt, de a külvárosban korán zárták a kapukat, mivelhogy mindenkinek volt a kapuhoz való kulcsa. Este kilenc óra tájban érek a ház elé a szerkesztőségből: a kapu már be volt zárva. Csöngetni nem illett, mert a házigazdák korán kelő piacos népek, már lefeküdtek. De fönt az emeleten nyitva volt az ablak, és égett a szobában a világ. Petróleumlámpa az asztalon, mert akkor még a világítót így a külsőbb részeken petróleumos üvegben volt szokás hazavinni, a fényt dróton és csövön azon időben még nem szállították.

Fölkiáltok hát: dobjátok le a kapukulcsot.

Úgy volt az ilyenkor szokás, hogy egy darab fehér kutyanyelv-papirosba belecsavarták a kapukulcsot, s lehajtották az utcára.

Kiáltásomra azonban nem felelt senki. Gondoltam, az asszony talán a vacsora végett a konyhában van, a cseléd meg elment vízért. Mert az ivóvizet sem csövekben szállították annak idején, hanem mázatlan veres cserépkantákkal ment érte a cseléd; soha olyan jóízű vizet, mint amilyenek azokban a vörös korsókban voltak. Mondom: várok, míg bejön a konyhából az asszony. De azután azt gondoltam, hogy már talán kész is a vacsora, csak várnak rám, azonban az asszony a várakozásban elszenderedett. Az étkes csemete ugyanis nem sok alváást hagyott neki, s rossz is volt ráadásul (ámbátor hiszen ma sem különb).

Gondolom, majd fölhajítok valami göröngyöt az ablakon át a szobába, az majd nagyot koppan a padlón, s arról megérzik, hogy itt lent várok. Mert kiabálni semmiképp sem lehetett, hisz jóformán az egész utca aludt már: nem szokás ilyenkor zavarni a rendet.

Kerestem az akácfák alatt valami apró tárgyat, kavicsot vagy cserépdarabot, amit földobhaszak, de nem volt. Éppen ezen alkalommal kiváltképpen tiszta volt az utca.

A zsebből vettem elő egy ezüstforintost s földobtam. Látszott, hogy a kis fényes karika beröpül az ablakon. Utána nagy csörrenés. No, gondoltam, helyben vagyunk, mint Tápé, mert alighanem összetörtem valamit. Kis vártatva a konyhaajtó csukódása hallatszik, bejön a szobába a feleségem, lenéz az ablakon, ledobja a kulcsot, s fölmegegyek a házba.

A szobában ez a helyzet: a terített asztalon ég a lámpa. Az asztal mellett a tolókocsiban alszik a kisgyerek. Az asztal teli apró üvegszilánkokkal, amik abból a régimódi talpas üveg pohárból származtak, amelynek csak a talpa maradt meg, s amelynek a megmaradt talpán feküdt az ezüstforintos.

Ha van valahol helye annak a szólásmódnak, hogy megdöbbenve néztek egymásra az emberek, hát itt csakugyan megdöbbenve néztünk egymásra. Ha az a fölhajított pénz nem a pohárba, hanem a petróleumlámpába esik, és azt üti szét: a szoba lángba borul s a gyermek megég a kocsiba!

Van egy régi mondás, amely szerint megtörténik, hogy egy vagy más embernek „az inába száll a bátorsága”. Nem túlságosan érthető kifejezés, de ilyenkor megérthető. Az embernek a háta gerince kezd reszketni, a reszketés lehalad a nyakától lefelé, a két lábába eloszlik, s lent a lábszárán az ínhúsok reszketni kezdenek annak az irtózatnak a hirtelen elgondolása fölött, hogy mi történt volna itt, ha a pénz nem a pohárba, hanem a lámpába esik.

Szerencsére nem oda esett, de azért, emberek, sohase hagyjátok el a kapukulcsot.

1913

A BAROM KÖRÜL

Azt mondják, hogy a birka tudatlan állat, és nem ismeri ki magát a világi forgalomban. Ez lehetséges, de nem mindig igaz a vélekedés. A birka ugyan gyámoltalan, s olykor, ha kalandvágyó kedvei vannak, úgy nekiindul a világnak, mint a Döme kutyája, amely tudvalevőleg a világ végének a fölkeresésére indult meg annak idején, de csak a második faluig jutott el; mert már ott is jó helyre talált, s nem ment vissza Döméhez, aki mindig csak szemmel tartotta, de ennivalót nem adott neki.

A birkában is vannak olykor világjáró ösztönök. A nyájból minden szó nélkül egyszer csak megindul, s megy neki a nagy mezőségnak. Gondolatai hol kalandozhatnak ilyenkor? Nem tudni. Általában mit gondolhat a birka, mikor így útra kel? Ezt sem lehet tudni. A birka agyával csak egy bogár szokott foglalkozni. Ezt a bogarat a birka a mezőn a fűvel együtt megeszi. A bogár a birkában fölmászik a birka eszébe, hogy ott új benyomásokat keltsen. A birka azonban ezt nem bírja ki. Mikor érzi a bogarat a fejében, forogni kezd önmaga körül. Eleinte lassan, azután sebesebben, végül megszédülve a földre esik, s nem is kel föl többet.

Ilyenkor a tanyai gyerek, ha éppen az udvarban van, beszalad az apjához az újsággal:

- Édösapám, alighanem megdöglött a birkánk, mert hozza a juhász a bűrit.

A birka, ha megindul is, nem megy sokáig. Nem távolodik el messzire. Egy ideig megy, de azután megáll. Várja, hogy érte menjenek, s visszatérítsék a rokoni körbe. A juhásznak tehát e tekintetben elég könnyű dolga van.

Más azonban a gulyásé, mert más az üsző.

Az üsző, ha megindul, elkóborog a végtelenségbe. Ez bolond állat. Ez nem ismer határt. Nincsen hozzávaló esze neki. Nem ért hozzá. Az igaz, hogy nem is foglalkoznak vele úgy, ahogy kellene. Rideg gulyások keze alatt van csak. Nincsen semmi utasítása arra nézve, hogy miként élje ezt az amúgy is rövid világi életet.

A kutya tudja, hogy meddig tart a gazdája földje, mert azon túl már nem ugatja az utast, gondolván, hogy ott már a másik kutya földadatai kezdődnek. De az üsző nem tudja, hogy hol van a legelő vége. Ha valamely tudományművelő ember megírja, hogy micsoda bogarak tartózkodnak a szegedi határban, s ismét egy másik férfiú megírja azt, hogy miféle bogarak élnek a szomszédos szabadkai határban, akkor valószínű, hogyha valamely szabadkai bogár a két határt elválasztó országútra téved, s azon meglátja a négyszínű szegedi határoszlopot, bizonyára ezt mondja magában: nem, én nem megyek oda átal, mert énrólam meg van állapítva, hogy én szabadkai bogár vagyok... Ez ugyan nem teljesen bizonyos, de föltehető, hogy így van.

Az üsző azonban ehhez nem ért. Ritkán indul ugyan meg, de ha megindul, akkor messzire elhalad. Ha útjában utána ereszkednek a kutyák, akkor szalad is. Ha valamely tanya előtt megy el, s az emberek be akarják hajtani, hogy addig náluk legyen, amíg majd a gazdája keresi, akkor is fut, s vadul rázza a fejét, hogy a szarvaitól nem lehet hozzáférni.

Leginkább éjjel szokott megindulni a gulyából. A gulya ilyenkor fekszik a karó körül, amely az otthona neki. Mert a gulya akármire jár a pusztában, mindig be kell a részére egy jó magas karót ásni a földbe: a sík mezőn ebből tudja meg, hogy hol van az ő lakása, amelytől messzire eltávolozni nem szabad, s úgy delelés alkalmával, mint éjszakai pihenésre, aköré kell telepedni. Ott is alszanak. Éjszaka csak a cserényember van fönt, ez vigyáz rájuk. A cserényembernek az a hivatala, hogy főz a gulyásokra, s miután ott nemigen szokás hatfogásos ebédeket csinálni,

ettől a dologtól bátran alhat nappal eleget. Éjjel hát ő van fent, míg a gulyások, számadók és bojtárok egyaránt úgy alszanak, mint egy darab fa. Vagy mint a tej. Vagy mint a bunda. Hogy miért mondják, hogy az ember úgy alszik, mint a bunda, mikor a bunda sohasem szokott aludni, az nem tudatik, de hát ha egyszer így mondják, akkor így mondják, s afelől nincs mit beszélni.

Mert biz azok alszanak mélyen, hiszen hajnaltól estig talpon vannak, belefáradnak a jószág terelésébe, még inkább a víz húzásba, mert nyolcszáz jószág részére tömérdek italt föl kell húzni napjában a mély kutakból. Alszanak tehát, vagy miként odakint mondani szokás, humnak, amely különös szó a szemlehungyásának az aktusából származik. Még a kutyák is alszanak, legfőljebb arra neszelenek föl, ha idegen szagot éreznek a pusztában. De hát most nem éreznek semmi. Nem jár a határban sem tolvaj, sem zsandár. Erről az idegen szagról így mondja egy búsongó, olykor elhalkuló, olykor szomorúan kiáltó pásztornóta, talán a legszebb valamennyi között:

*Nem akar a vezérűrű legelni,
A kolompját haragosan zörgeti.
Idegön szagot éröz a pusztába,
Hátra nézők: hat zsandár gyün nyomomba.
Azt kérdözi az elülgyüvő zsandár:
Huvá való születés vagy, te bojtár?
Hej de Török-Kun-Szent-Miklós vót az én hazám.
Ott nevelt föl engöm az édosanyám...*

Ezt dúdolgatja az éjszakás, egymaga ébren a nyugvó nagy állattábor fölött.

Sötét van, az ég fölleges, a hold még nem jött föl. Az üsző ilyenkor gondolja magában, hogy ő majd meglép. Könnyű ezt megtenni manapság, mert ma már minden változik, semmi sincsen úgy, mint ezeknek előtte. Azelőtt mind fehér volt a barom, most meg javarésze tarka. Aki még fehér is, az is olyan szürke, hogy a színe egybeolvad a sötéttel. Az üsző elmegy, és senki sem veszi észre.

Reggel a szokott méltósággal húzódik föl az égre szép fényességében a tarhonyaszárító csillag, már mint ahogy tréfásan a napot tisztelni szokás. Gulyások és kutyák föléreznek, lerázván magukról az éji harmatot, a cserényember pedig, mielőtt humni menne, tejet melegít a bográcsban - abba kenyeret szokás aprítani. Kanállal éve jó, s bolond, aki nem szereti.

A nehéz barmokat fölkeltik fektükből, s terelik szorgosan legelni. Mert ha addig kezd az evésbe, amíg harmatos a fű, az étel mellett egyúttal iszik is, s ezzel sok kútvödörhúzást meg lehet takarítani. A számadógulyás végignézi a mozgó barmokon, s azt mondja:

- Hejnye, a jó reggelit neki.

Az éjszakás ránéz: - No?

Mondja a számadó:

- Mintha egy hibádzana.

Honnan tudja, és honnan sejtí? Talán ő maga sem bírná megmondani. Mondják ugyan, hogy a számadó úgy olvassa össze a jószágot, hogy megszámlálja a lábakat, és elosztja négygyel, ez azonban mind csak olyan városi úrfélék gúnyolódása, ezek az értetlenek szeretnek minden kifigurázni, ami nem az ő eszükhöz való. Annyi azonban bizonyos, hogy valami különös

megérzésük van nekik, mikor így azt mondja: alighanem hiányzik egy jószág. Mert honnan látná meg a nyolcszázból éppen azt, amelyik nincs ott.

- Hát én nem tudom, nem tudhatom - rázza a vállát az éjszakás -, itt lopó nem járt az éjjel. A kutyák még csak meg se mukkantak.

- Hát akkor - véli a számadó -, alighanem valamelyik bolond üsző megindult.

Azonban ez még nem egészen bizonyos. Előbb szót kell érteni a bojtárokkal. Mind a ketten nagy kiabálásokba kezdenek, hogy - haój héj, erre, erre, legényök! Jönnek is vissza az emberek, húzva maguk után a csatakos füben a botot. A gatyaszáruk föltűzve a korcba, hogy el ne ázzon, a magas, harmatos fű a veresre égett, meztelen lábszárukat verdesi: pásztorembernek ez a hideggyógyvíz intézete. Jönnek hát, és kérdezik:

- Mi baj van?

Bozontos állat sikálja a tenyerével a számadó:

- Úgy tetszik, mintha egy üsző hibádzana. Föl köll tekinteni az egész barmot.

Most bizony az éjszakás alvásának is befellegzett. Mennek mind a négyen föltekinteni a jószágot. Ez azonban nem úgy megy, hogy most előhoznak valahonnan egy irgalmatlan nagy rubrikás könyvet, állománykimutatást, törzslapokat s egyéb ilyenfélét, mert efféle tintás dolgaik nincsenek nekik. A tintához semmi közük sincs, némelyik részüknek az olvasáshoz sem, mert az inventárium bent van a fejekben, s bicskaheggyel rá van róva a pásztorbotok simára faragott négy oldalára. Ezen az ugyancsak egyszerű számadáson igazodnak el, teljes biztonsággal. Minden jószágról meg tudják mondani, hogy kié, a számadó pedig ráadásul mindenikről meg tudja mondani, hogy ki van-e már utána fizetve a pásztorpénz. Az igaz, hogy a koponyájuknak ezenfölül aztán nincs is egyéb gondja, de ebben az egyben tökéletesen eligazodnak.

Egyszer, régebben, van már vagy tizenöt éve, az alsópusztá külső baromjárásain haladtam át kocsival; már nem tudom, miféle szél vitt éppen akkor arra. Alighanem a honvédek sírját kerestem, mert negyvenkilencben két, Világos alól menekülő őrnagyot eltett láb alól egy pásztor. Aligha volt magyar ember, mert Lefántinak hívták, a Bach-korszak becsületére legyen mondva, hogy később a lófarkas zsandárok rá is derítették a bűnt, s föl is akasztották érdem szerint tisztességesen. Ma emlékoszlop jelöli a honvédek halála helyét, amit akkor még keresni kellett. Lehet, hogy éppen ebben jártam akkor, lehet, hogy másban, egyre megy.

Elég az avval, hogy a kereveti járás gulyája előtt elhaladva megállunk, s bemegyünk a barmok közé. Az ipámnak is volt egy üszője ebbe a gulyába kicsapva, mondom - nézzük meg, zsendül-e. Vasárnap volt, vásár is volt Szabadkán, a gulya mellől a többi nép mind oda takarodott, a rengeteg sok jószág egy fiatal surbankó bojtárgyerekre volt bízva. Mondjuk neki, hogy a Kiss Pál üszőjét keressük. A fiú a botra támaszkodva gondolkozik egy kicsit, s azután azt mondja a pipa mellől: Olyan nevű gazdának itt nincs üszője, se semmiféle jószágja. - Hát pedig az itt van. - Hát pedig az nincs itt. - Keresni kezdjük az üszőt a sok száz jószág között, s idő múltán meg is találjuk. - No, öcskös - mondjuk a fiúnak -, hát látod-e, hogy mégis itt van? - A bojtár végignézett bennünket tetőtől-talpig, ami a teljes megvetés kétségtelen jele, s csak annyit mondott:

- Hiszen ez nem Kiss Pálé, hanem Kispalcsié.

Így állván a koponyacsontok mögött a fejekben az intervárium, a számon vevő bizottság most is nagy hamar megállapítja, hogy csakugyan hiányzik egy üsző, afféle újabbfajta borzderes, az ördög bújjon bele, s ráadásul özvegy Kabók Jánosnéé, aki igen szegény asszony, az istenadta.

Hát most már hogy hívták a Dúberék kutyáját? A Dúberék kutyáját úgy hívták, hogy Mozogj. Itt nincsen más mód, mint hogy mozogni kell. Utána kell az üszőnek eredni. Jó szerencse, hogy mostanában már nincsenek annyira szigorúan felekezetekre osztva a barmok, mint ezeknek előtte. Öt-hat kicsapott ló is akad mindig a gulyában. Ilyenkor lovas ember lesz a bojtár, beleakasztja valamelyik alkalmas ló fejébe a kantárt, fölül a lóra, s megy.

- No, eredj te, Jóska - mondja a számadó. - Csak valami mönyecskébe bele ne akadj.

Ezen nevetnek, csak a Jóska legény pirul el. A Jóska legény ugyanis afféle lánytúl tartózkodó ritka pusztai virág, már huszonnyolc éves, s még mindig nem nézett asszony után. Az ilyen embernek, akármennyire érti is az iparát, nem sok becsülete van. Gyávának vélik, hogy egy asszony eltartásába nem mer belebocsátkozni. Éri a gúnyszó itt is, ott is. A Jóska legény tehát lehetőségen elpirulva száll föl a lóra, s nekivág a pusztának. A számadó megnyugodva néz utána, ahogy a terhét érző szabad ló ficánkodva viszi az ég alja felé: ha valaki, hát akkor a Jóska visszahozza az üszőt.

A Jóska pedig megy a lovon lihegve, mintha mindjárt le akarna esni róla, pedig sohasem esik le. Nézi a dús fűvet hol jobbra, hol balra, erre megy, arra megy, tevereg, kanyarog, mint ahogy azt a foglalkozás hozza magával. Ezt a foglalkozást kintvaló nyelven csapásozásnak nevezik. A fűbe vágott csapásokat keresi, hogy merre léphetett meg az üsző.

A Jóska a lóval utoljára már csak egy kis pont a föld peremén, azután arról is letűnik.

- Alighanem nyomon van - véli a számadó.

Azonban semmi sem bizonyos. A Jóska késő délután kerül elő, csaknem alkonyodik, a nap már fahegyben van. A ló szűgyéről szakadozik a tajték, a Jóska képe pedig olyan veres, mint a valóságos égő piros paprika. De nem hajtja az üszőt.

- No - mondja neki megütődve a számadó -, hát pusztakézzel miért gyössz vissza?

- Mögvan az üsző - mondja Jóska, ahogy leszáll, és a ló fejét a kebeléhez vonja köszönet gyanánt.

- Hátha mögvan, hát hun van? - kérdezi a számadó.

- Amarra lejjebb - mutatja a Jóska. - A Bogárzó vize mellett balra fordul kend, azután a három nagy fánál jobbra, azután mindjárt a hatodik tanya, Frantzia Pétör nevezetű, oda betévedt.

Ez megnyugtató. Az üsző megvan, össze sem törte magát, az özvegynek kára nem esik. De...

- Hát mért nem hajtottad elő? - kérdi megint a számadó.

A Jóska hallgat. Olyanformán áll a számadó előtt, mint valamely gyerek. A mellényét gombolgatja ki-be.

- Úgy gondoltam - mondja -, hogy majd kend mönjön el érte.

Az irtózatossá sértésre szinte megtántorul a számadó, mintha erős ököllel mellbe vágták volna. Indulatosan kiált a bojtárra:

- Hát énvelem szömbe játszod mög magadat?

A Jóska már megint csak ugyanolyan piros, mint a valóságos égő paprika, és zavarodottan gombolja be a mellényét éppen három gombbal följebb, mint kellene, mikor mondja:

- Nem én, Tóni bátyám. Hanem úgy tetszik, mintha asszonynak valót találtam volna abban a tanyában. Mögkéröm a szívességit, hogyha az üszőért elmönne, talán a lányt is föltekintené.

A számadó képéről nagy hirtelenséggel lehervad a kegyetlen szigorúság, hogy barátságos mosolygásnak adjon helyet. A cserénybe lép. A nagy szíjas fakulacsot a ládából kiveszi.

- Lóra, Ferkó, lóra - mondja a kisbojtárnak -, de röttentő sebösen. Tőttesd mög a csárdában, de egészen telisteli tőttesd. Erre a nagy ijedtségre.

Széles tenyerét násznagyi szeretettel nyújtja a paprikaképű Jóska felé.

1913

EGY NAP ODAKINT

A jómódú kintvaló gazdák között, akik télen-nyáron a tanyán laknak, s a városhoz csak a piac, a törvény s az adó köti őket, előregedésükkor vannak, akik megunják a tanyai életet. Nem mind ugyan, de van ilyen is. Nyugalomba kíván vonulni. A gazdálkodást átadja a fiaknak, csináljanak a földdel, amit akarnak. De már állandó nézője nem akar lenni annak, hogy a fiak majd mit csinálnak a földdel. Mert bizonyosan nem azt, amit ő. Mert, mint mondani szokták:

- A régi gazdálkodás kimögy a forgalombúl. A fiaknak nem úgy szolgál az eszük, mint a mienk. Hát hadd csinálják, ahogy nekik esik jól. Nem jó azután, ha már így van az eset, köztük lönni. Mert amint nem úgy csinálnák, mint ahogy azt én tanultam az én apámtól: hát csak nem bírnám mögállni, hogy bele ne szóljak.

- Hát azután? - mondják a fiak. - Ha beleszólna is édösapám?

- Nem, nem - legyint az öreg a kezével -, az nem jó. Az ilyenbül származik a lélekveszödelöm. Egyetértésnek köll lönni a tanyában. Csak két szó parancsolhat, a földben az embör, a konyhában az asszony. Hát csak csináljatok. Majd mink már anyáttal elmögyünk másfelé. Olyan helyet keresünk, amelyik közelebb esik a templomhoz.

Ez az, ez. Közelebb a lakott helyekhez, ahol templom is van. Ez a nyugalomba vonulás, az önnnyugdíjazás. Mint a magosrangú katona, amikor érzi a vállain, hogy nem neki való már a parancsolgatás, hanem inkább csak a csöndes szemlélődés, akként ők is odakint. Befelé, csak befelé valahova, emberek közé. Kinek hatvan év, kinek hetven év, elég kint a nagy csendek és különösen a rettentő süket nagy téli némaságok között. Ahova csak akkor kap valami lelki táplálékot, ha a maga költségén hozat valahonnan papot, hogy tartson neki meg a környék népeinek valami, csak olyan ég alatt való misét az útszéli kereszt előtt.

A kornak mikor ez az időhatára elérkezett, öreg gazduram már figyelmét fordítja olyasmire is, amivel eddig egy szikrát sem törődött: hogy milyen árban kelnek a városi házak. Van-e köztük eladó? Már nem éppen bent a belső piacon, hanem csak a külső városrészekben. Ahol nincsen láрма és csilingelés, sem emeletek, hanem akácfák vannak az utcákon, mindenki a magáéban lakik, s padok vannak a házak előtt, amikre sütkérezés szempontjából napos időben kiülni szokás. Ahol még, ha nem is ismerik egymást, köszönnek egymásnak a járókelők, bár nemigen sokan szoktak napközben járni-kelni.

Ahol a torony harangjai beszélnek hozzájuk: most keljete, most egyeteket, most feküdjete. Mélyen zúgva-búgják, holnap ünnepre készüljete, vékonyan csengik: szálljátok magatokba és készüljete az elmúlásra, mert íme, most is egy, aki megérett arra, távozik a nyugalomnak csöndes éjjelébe, közanyánk ölébe... Öreg gazdák, öreg gazdasszonyok, hatvan-hetven esztendei kintvaló élet után ilyen helyeken ha szeretnek élni, megvan hozzá a módjuk, várván az elmúlást, s örvendezvén az unokákban meg a dédekben, akiket ünnepeken kívülről kocsival behoznak nekik.

Nem kell ugyan ennek a helynek éppen a városon lenni. Nincs is ott mindig ház eladó, vagy ha esetleg van is olyan, amelyet árulnak, hát drága. Vagy pedig valami nagyon alpári utcában van. Vagy messze esik a templomhoz. Vagy pedig lármás, mert kocsmá van benne. Vagy pedig nagyon a vasút aljában fekszik, amely éjszaka is sivít és zörög, és véres bikaszemekkel rohannak a bagonyok. De hát a mindeneket elrendező égi sors hatalmánál fogva vannak a közelségben falvak is, amikben rendes házat lehet találni. Ha még az sem válna be, hát vannak magában a tág tanyavilágban is olyan helyek, ahol templomok állnak, s amik körül apránként

falu épül. Ilyen helyen is szokás: egy kis földet venni, arra házat verni, a biblia is úgy mondja: építsünk sátrat.

Van azonban ennek a kornak, mikor az öreggazda így a tanyától elszakad és a nyugalom életébe fog, néhány olyan előző esztendeje is, amely se ide, se oda. Amikor a távozást már forgatja az elméjében, de még nem adta rá egészen a fejét. Már a munkát inkább csak a fiakra hagyja, s a tanyában is csak úgy szemlélőzködik. Már ebéd után is pihenget.

- Tudja - tudatja büszkén -, már a nagya dolog a fiakon van. Én már úgy vagyok, hogy délebbéd után egy kicsit le is pihenök.

- Hát azelőtt nem pihent ebéd után?

- Jó is volna. Nem értem én arra rá. Csak tudja, úgy néha, a faágába fogózva, állva ha szunnyadt egy kicsit az embőr. Azt is csak nagy melegbe, mikor a szőlőt kapáltuk.

Hát bizony, ami igaz, az igaz, ilyen munkás élet után megérdemli már az öreg Tóth András is a pihenést. De még nemigen tudja, hogy mint kellene megválni a tanyától. Ilyenkor unalmas neki az élet. Nem találja a helyét. A fiatalok dolgába már nem avatkozik, s a sok ráérésben nem tud reggeltől estig mit csinálni. Ez az idő azután a vendégszerelem korszaka. Mert akármit beszéljünk, olyan helyen, ahol mindenki dologban áll, csak kolonc a vendég. De ahol van ráérés, ott más az eset. Ott a vendéget lesik, várják, fogják. De ezzel körülbelül mindenki így van. Ha nyáron csak néhány napig is kint időzők a tanyán, vasárnap délután már nagyon rossz dolog vendég nélkül lenni. Ha a tanítók a környéken olyankor otthon volnának, az nagyon jó volna, de a tanyai tanító a vakációban bemegy a városba nyaralni, azokból nem kapható olyankor egy fia sem. Ilyenkor nincsen mást tenni, mint hogy kimegy a keresztútig, s ott lesi, hogy jön-e valamely kocsin valamely ismerős utas, mert azt le kell fogni, s be kell vinni a tanyába vendégnek, akárhogy szabódik is. Hát ha egypár napos kintlétei után is már így van, hogy ne lenne még ilyebben öreg Tóth Andrásnál, aki a napoknak nem néhányát, hanem tízezreit töltötte kint a tanyán.

A legtökéletesebb boldogság ragyog az arcán, mikor egy kora délelőtt a tanyája udvarába befordulunk. Nem volt ugyan ott semmi dolgunk, de hát az út éppen arra vitt, mondom: nézzük meg, az öreget, ugyan mire végzi?

- Hát az Isten hozta, Isten hozta - mondja, s elmondja vagy tízszer is. - Jaj, de jól tötték, hogy már egyszer ide is elnéztek.

- Hát csak betekintöttünk egy kicsit.

Ezen nagyon megütődik az öreg András:

- No, az nem úgy van. Hát! Még mit nem? Itt maradnak ebédre, kérem szépen. Csak nem vetik mög a főztünket? Olyan paprikáshúst főzetek, hogy csuda.

- Jaj, jaj, András bácsi, most az egyszer nagyon nagy fába vágja a fejszét. Nem lehet maradni. Dolgunk van másfelé is.

De András könyörög, hogy de így, de úgy. Kijön a házból az ereszet alá Andrásnak a felesége is. Az öregasszony azután segít Andrásnak könyörögni, közben minden széket letöröl a kötőjével, s ha készen van velük, újra kezdi. Közben motyogja:

- Tyúkhúsleves lössz. Paprikás birkahús. A városban olyant nemigön ösnek.

Az öreg András ekkorra már kerül-fordul, a szép piros bort felrakta az asztalra a poharakkal, persze, ahány pohár, annyifajta, de hát nem az a fődolog, hanem a vendégszerelöm.

Hát mi lesz most? Maradjunk? Társaim maradnának is, nem is. Pesti emberek, ilyenforma vendégségben még talán sohasem volt részük, ezt jó volna kitapasztalni, de hát amúgy meg másfelé is volna dolog.

- De - mondom - itt határozni kell. Mert ha sokáig alkudozunk, majd sem itt nem kapunk ebédet, sem amott, mert eltelik az idő.

Az ebéd pedig nagy szó odakint. Nincsen olyan étvágycsináló szerszám még több, mint mezők fűvének az illata, ha előbb négy óra hosszáig kocsin rázatta magát az ember. Szóval nem lehet sokáig határozatlankodni.

Az öregasszony aggódalmasan néz ránk. A szeme szóval könnyörgéssel beszél: ugyan maradjatok, az Isten is megáld érte, ha kedvibe jártok az uramnak. Az öreg András is beszél - az ember el sem hinné, hogy egyfolytában ennyit is tud beszélni -, s öntöget a poharakba.

Egyszer azután az udvarra mutat és nagyot kiált:

- Nincsen már itt semmi beszéd se! Itt maradnak, mert begyűtt a birka!

A présház fala meg a lóistálló fala között van egy kis köz, amely a tanya háta mögé vezet. Ez füves hely, néhány eperfával, a birkák ott szoktak élni. Most ezen a közön lassan halad befelé egy növendék birka.

A társak kérdőleg néznek rám, hogy ugyan mi összefüggése lehet a mi ittmaradásunknak meg a birka bejövételének? Ezt ugyan én sem tudom. Andráshoz kell fordulni fölvilágosításért.

- Hát miért! Talán jövőmondó ez a bárány?

- Nem az az - neveti az öreg András. - Hanem az úgy van, hogy a birka tudja, hogy mikor van rá szükség, azután akkor begyűn.

- De hát mi szükség van most erre a birkára?

- Hát - mondja a világ legtermészetesebb hangján András -, hát hogy mögögyük ebédre.

Az öregasszony mondja, törölvén az asztal sarkát a kötényével: - Az úgy van.

- No hát ezt én még sohasem hallottam - mondom (s ez a kintvaló nyelven annyit jelent, hogy egy szó sem igaz abból, amit beszéltek).

- Hát pedig az, kéröm, csakugyan úgy van - erősködik az öreg András. - Ha már úri koci áll be a tanyába, akkor egy birka begyűn a sömjékről. Erre akár hitőlni is lehetne. Majd mindjárt el is intézőm a baját.

- Már csakugyan a falhoz akar bennünket állítani, András bácsi. Azért jött be az a birka, mert szomjas.

- Ugyan - mondja. - A birka sohase szomjas.

Hát akkor valami más baja van.

- Akkor - vélte András, fölemelve a kezét, s azon fölnyújtva a mutatóját -, akkor begyűtt volna mind az öt. Mert öt van. De csak ez az egy gyűtt be tulajdon maga. Mert tudta, hogy szükség van rá. - Vitte is azonnal a présházba a birkát, mert ott szokás róla lehúzni a subának valót. S hogy az öreg András beszédéből mi igaz s mi nem, azt csak külön vendégszerelmi tudósok bírnák megállapítani. Kutatásuk alapjául már most is elébük van terjesztve az a három ténykörülmeny, hogy a birka begyűtt, mi ottmaradtunk, s a birka mögövdött.

A paprikás birkahús körülbelül olyan étel, mint a tengeri hal, hogy nem lehet megenni, ha nincsen alkalmasan elkészítve. Talán azért is kopott ki olyan nagyon a városi ételek sorából, mert már nem tudják úgy csinálni, mint ezeknek előtte. Mert annak különböző furfangjai vannak a levire való lepörkölésben, meg a faggyak kiválogatásában. Ha nem válogatják le róla a nem oda való faggyút, akkor nem jóízű, ellenben a hozzáértő meg tudja úgy csinálni, hogy az íze a paprikás haléval vetekszik, s aki az illatát messziről érzi, abban a hitben van, hogy halat főztek. Andrásné birkahúsa ilyen volt, mert az öreg András segített neki a kiválogatásban. Evés közben tehát a sok jó szó adódik ezen birka után, aki íme a maga jószántából bejött a nagy eperfa alá, magát ételül kínálván.

- Az ám - mondja az öreg András -, mindig ott szoktak lakni az epőrfa alatt.

- Öreg fa az mán nagyon - véli Andrásné. - Mán egészen kicsi koromban is nagy, öreg fa volt.

- Honnan tudja azt, néni? Már kiskorában is megfordult ebben a tanyában?

- Hát - mondja a szüle. - Mert az nem úgy van, ahogy maga gondolja. Én vagyok ebben a tanyában az örökös, nem az uram.

- Úgy, úgy - hagyja rá András. - Nem én hoztam az asszonyt ebbe a tanyába, hanem engöm hozott ide. Mert én csak egy rész földet örököltem, azt pedig eladtuk.

Andrásné bólint, hogy ez így van, ez csakugyan így van. Csontnyelű hegyes kés van a kezében, azzal bökdösi az asztalt.

- Hát azért - szól - ismeröm én régön az öreg epőrfát. Még arra is emlékszők én kicsi koromból, hogy édösanyám egyszer kincset ásott el a tüvibe.

- Kincset? Nagy kincset?

- Hát - mondja -, tudja, kit így, kit úgy. Üvegbe voltak ezüstpénzök. Szélös szájú üvegbe. Mint amilyenbe most divatos a duncot eltőnni. Abba tötték az ezüstpénzt, azután leásták. De hogy milyen mélyre, azt már nem tudom. Hogy a fának melyik oldalán, azt se tudom. Csak az még jut eszömbé, hogy tégladarabokkal körülrakták az üvegöt, hogy a föld terhe össze ne nyomja.

Hát ez csakugyan nem volt szokatlan dolog a régi időkben. Ugyan most is, hogy háborús világ van, úgy eltűnik az aranypénz, hogy a nyomát sem lehet látni. Míg volt, mindenki szabadulni igyekezett tőle, mert apró, s könnyen elvesz; most meg, hogy nincsen, mindenki azt keresi, hogy hol van? Most jobb volna, mint a papirosbankó. Biztosságosabb, ha veszedelmek köszöntének.

Száz éve már ide s tova a nagy devalváció idejének, amidőn minden értékek az ötödükre zsugorodtak össze. Akkoriban Ferenc császár ki is hirdette, hogy ezentúl ama bizonyos papírpénz nem létezik - azonban azért ugyancsak létezett, de azután aztán sohasem volt neki akkora hite a nép előtt, mint az aranynak meg az ezüstnek. Az arany azonban nemigen hánnya-vetette magát; ritka madár volt, mint az arasztos szalonna. De még az ezüst sem nagyon tolakodott. A hatosos váltópénz javarésze nem volt igazi ezüst, csak ezüsttel futtatott réz. Még az én kisiskolás koromban is, amikor még szokásos volt examen alkalmával a jó tanulókat tallérral jutalmazni, a fél várost is felhajkurázták tíz-húsz darab ezüst forint után.

Hát még az öreg Andrásné kis korában, s különösen a távolos tanyán. Ott volt csak ritka jószág az ezüstpénz. Nem csoda, hogy ha néhány marékra való összeverődött belőlük, azt jó helyre igyekeztek tenni. Jó hely a föld. Hallgatag és titoktartó. Elásták bele, s ott tartogatták viharos idők eljövetelére, amikor a papírpénz az értékét veszti. Elásták, az esztendő múltak,

néha az elásó el is halt anélkül, hogy a halálos ágyán meg tudta volna biztosan mondani, hogy hova ásta a pénzt, vagy pedig elfeledte, hogy hova ásta.

Mesélik, bár lehet, hogy ez csakugyan csak mese, hogy a gulyásszámadó a maga kisdéd ezüst kincsét a mezőn oda ásta el, ahova Szent István napján alkonyatkor a kútágas felső végén a nap árnyéka esik. Idővel azonban a kút beomlott, vagy a vize elapadt, szóval a kutat az ágassal együtt elvitték onnan más helyre, s többé azután már sohasem találta meg a kincsét, hiába kereste. Az ilyen holmi azután már csak véletlenségből kerül a föld színére. Néha szántóföld válik abból a bizonyos legelőből, s mégsem kerül elő a kincses bögge, mert mélyebbre van leásva, mint ameddig az eke vasa leszánt.

Erről beszélgetünk. Így, lám, öreg Andrásné látta kis csitrilány korában, hogy az eperfa alá ásták el az ezüstöt, de már nem tudja megmondani, hogy melyik oldalán. S fölvetődik a kérdés:

- Hát hogy nem próbálják fölászni? Keresni kell a helyét?

Ez egészen természetes kérdésnek látszik. De csak addig, amíg András bele nem szól a dologba. Azt mondja:

- Befonta már azóta a gyökér azt az üvegöt, ha ott van is. Ha körös-körül fölásnánk mind a gyökerit, elpusztulna a fa. Azt pedig nem lehet mögtönni egy duncos üveg ócska pénzért. Maradjon ott, ahun van. Ha a fa nagyon előregedik, majd kidül. Akkor aztán majd mög-találhatják az utánunk következők.

András igen jóízűt nevet a következő gondolatra:

- Mert nagyon jó bankba van betéve: ez nem bukik el sohasem. - Most Andrásné szól. Azt mondja:

- Úgy lehet, már ott sincs. Mert úgy mondták, hogy csak az aranypénz marad mög ott a földben, ahova elásták. De az ezüst, az nem olyan. Az folyton folyvást változtatja a helyit. Az ezüstpénz elmögy a földben a helyiből. Csak az igaz örökösnek mutatja mög magát. Ha nem igaz örökös keresi, akkor elmögy a helyiből, hogy ne találják mög. Sokszor nem is találják mög.

No, ez egészen új tantétel a kincsek föld alatti elhelyezkedése tekintetében. Ezt eddig még szintén sohasem hallottuk. Csak az öreg András vág bele a rejtélybe egy komoly képű mondással, kacsintva mifelénk:

- Hát az úgy van. Gondolom, hogyha annak idején történetesen a szomszéd látta, hogy édös-anyád hova ásta el a kincsöt, akkor az az ezüst már a harmadik éjszaka elmönt a helyiből... Hátha éppen neki ásta el, hé?

Öreg Andrásné megbotráncozva törölgeti az asztal sarkát a kötőjével, azután felénk tekintve, szemrehányólag mondja:

- Látják, mindig ilyen volt világéletiben. Nem üsmer ez sem Istent, sem embört...

Most két pár nevető öreg szem egymásra tekint. A délutáni napfény a vadszőlőleveleken át betáncol az asztalra, s öreg Andrásnénak a fejkötő alól kibomlott haját tiszta szín ezüst kincsre festi. Szép az ilyesmi. Mégiscsak okos állat volt a bürge, hogy itt marasztott.

1913

AHOGY RÉGEN, MOST IS ÚGY

A gyorsvonat halad lefelé Budapestről a sík mezők tájaira. Ceglédig kísérik a Mátra alji gerincek, azután pedig már mind a két oldalon csak a lapos síkságban szalad. Van rajta mit nézni. A szőlőkben még nincsen semmi, csak a karók fehérlenek. De már a fák között mozognak az emberek, metszik az ágakat, nyesegetnek, mert a fákon is ott van az az igazság, hogy ki mint vet, úgy arat. Csakhogy itten fogyasztani kell a fát, ha azt akarja az ember, hogy szaporodjon. A fa kinnal szüli a gyümölcsseit, a fának tavaszkor neki kell esni késsel, fűrészszel, ollóval, a fát kínozni és gyilkolni kell, hogy termésre serkenjen. Hát most már attól függ a termés, hogy ki hogyan tudja gyilkolni. Ha kíméli, az is baj, ha nem nagyon kíméli, az sem jó: gondos foglalkozásban vannak tehát az emberek a fák alatt. A föld pedig már kezdi elhagyogatni a barnaságát, szép színesre válik, mert volt egy kis esőcske, a szelecskék pedig nem haragos járásúak, a szélsten nem veszi ki a földecskéből azt a vizet, amit az esőisten beleadott. Márpedig a régi nóta mondja, hogy eső után zöldül a mező. Ugyan mindjárt utána azt is mondja, hogy ritka már a hű szerető, ami a mai világi forgalomban nagyon is lehetséges. Mert ma már úgy áll a dolog, hogy kit így, kit úgy...

Szép az ilyesmit nézni úgy az ablakból, ahogy éled az élet. Ahogy Félegyházát elhagyja a vasút, a szemekből a tekintetek már mindjárt másként siklanak ki a földekre. Mert ez már a mi határunk. Az igaz, hogy még egy órahosszat szalad onnan a vonat, amíg a városig elér, de azért ez már mégis a mi határunk, és azt meg lehet érezni, és hogyan van az, hogy ezt meg lehet érezni? A házak elől az északi tálasformájú falábos tornácok már Alberti után elmara-doznak, a tanyák külső testállásukban egyformásodnak. De valami határ mégiscsak van köztük. Nem tudni, hogy hol, amint hogy annak sincsen pontos határa, hogy hol végződik az é-vel, s hol kezdődik az ő-vel való beszélés. Azt csak úgy meg lehet érezni, hogy ez még az, ez meg már nem az.

Ezen a tájon, a határvonal környékén, azt mondja utasszomszédom:

- Itt történt.

Bólintás rá a felelet:

- Hát csakugyan itten.

Ez a jelenet gyakran megtörténik, mindig azon a helyen, néha egy félmérfölddel lejjebb, vagy följjebb, már kinek hogy jut az eszébe, alföldi emberek között, akár fölfelé menet, akár lefelé jövet, ha az emberek nem egészen fiatalok. Emlékeznek rá, de már leginkább csak szóbeszéd után. Más említés nem is igen történik róla, csak az, hogy itt történt, ami történt.

Ugyanis ez az a nevezetes hely, ahol valamikor Rózsa Sándor megállította a vasutat. Olyan hatalmas volt, hogy a parancsszavára megállott a vonat, szabad zsákmány gyanánt. Az utasokat kifosztották a pusztá zsványai. Óriás eset volt ez akkor, a hatvanas években, az egész Európát végigszaladta a hír. Azóta másfelé is csinálták ezt a játékot a vasutak mentén, a Balkánon is nemegyszer a szegény legények, Amerikában pedig istentudja hányszor indiánok, pusztai csikósok s egyéb kósza népek. De a feltalálás szomorú nevezetessége ehhez a helyhez van kötve, elég csinos adatul a Horváth-féle elmélethez, hogy kezdetben minden magyar vala. És ez még most is emlékezetben van, s a különböző vasúti osztályok szerint tagozódik felőle a vélemény. Mert hiába, a vasutat a német csinálta, minden formájában német volt, a szűz puszták világába tört be, csörgő vasaival fölverte a csendes határt, szállította a zsandárt, az elején járó vasbikának nekimentek a rideg gulya vadbikái is egyenlőtlen párbajt víván vele,

akitől erejük hatalmát féltették. Az olyan világ volt, hogy az állat is ellenséget látott benne: hát a pusztai kósza nép is gyűlölettel ment neki, de nem törte össze bika gyanánt a fejét a vasbikán, hanem kiszedte a homokban az útja alól a talpfát. Amikor aztán a vasbika beleszaladt a homokba, abban aztán süvíthetett tehetetlenül.

De ez a nagy erőpróbálkozás, a vasútnak a homokba való beleszalajtása, megriasztotta mindazokat, akiket ez a dolog illetett.

Kezdték fölérni ésszel, hogy annak a küzdelemnek, amelyet a pusztanép a maga vad módjával folytat minden olyan ellen, ami az ő régi életét kiveti a kerékvágásból, a fele sem tréfa. A péteri pusztán történt homokba szalajtás után következett Ráday Gedeon, mint teljhatalmi úr a pesti börtönöktől kezdve a szegedi kazamatákon át az aradi várig. Volt mit irtania az erdélyi havasokig, alföldi rendőrkapitányoktól kezdve vörös öves román papokig.

Ennek az emlékezete az, mikor a vasúton azt mondja az egyik ember: Hát itt történt, s a másik bólint rá, hogy itt.

Azóta változott a világ, s megszokott dolog, hogy pusztaságokon vasúti vonalak vágnak keresztül. A bika is megszokta már, nem tartja ellenfelének, s nem akarja felöklenni. Akik messze laknak a harangszótól, a járáshoz igazítják az órát. Amelyik tanya közel esik hozzá, az is megszokta a csörömpölést, télen, nagy havazások idején szeretik is látni, mert olyankor odakint nincsen semmi élet, csak a fekete varjú s a fekete vasút mozog olykor a havak tetején. Micsoda ijedtség lehetett az valaha, midőn a téli hangtalan éjszakában, amikor a hidegben reszkető fénnel szikráztak a csillagok, a messzeségeiből zörögve előbújt a hosszú fekete kígyó, és veres szemével belevilágított a némaságok tájaiba. Ma már ebből nincsen semmi. Legföljebb ha hajnali három órakor zúgva elcsörömpöl a tanya mellett a gyors, Frantzia Nagy János fölúti a fejét álmából, s újból elszenderedik, mormogván:

- Mén a vonat.

A vonat úrrá lett a pusztán. Szépen fütyül és messzire szalad, aki nem tér ki neki, elgázolja, némely szerencsés embert pedig olyan szépen lök föl, hogy szinte belegazdagszik a fájdalomdíjba. Másfelől munkát ad annak, aki napszámra szorul, s az utasok a kiivott sörösüveget kihajigálják az alakon az útszélre, s ily módon gyakran újságok is olvashatók, egészen friss újságok, narancshéj van bennük, ami ágyas pálinkába igen alkalmas. Továbbá a füstjének a koromja neveli a vetést, bár némelyek azt mondják, hogy csak a fehér füstje hasznos, a fekete nem.

A mezőkön a vasút úr, és úr ott a vasúti bakter is. Ez hatalmas ember. Ruhája, sipkája, piros zászlója tekintélyt ad. Tudománya van. A különböző csöngetésekben kiismeri magát, és ő testőr. Nem olyan testőr, mint amilyenekkel együtt szolgáltunk odafel a Bécsbe, mikor a Burgot őriztük, de mégiscsak pályatestőr, s nagyobb hatalma van, mint amannak, mert akkor állítja meg a vonatot, amikor jónak látja. Még a legsebesebbet is, amelyik olyan gyorsan jár, mint az olajozott istennyila. Gyerekeit a városon járattja iskolába az államvasút, pantallóban járnak, s úrfarmájuk van. És a pályatesten átjárni nem szabad, mert akkor a testőr szigorú, különösen akivel nem koma, vagy egyébként a tanyájához nem járatos.

A testőr sokáig élvezte egyedül a hatalmat. Idők múltával azonban, miután semmi sem tarthat örökké, a hatalom kétfelé osztódott. A törvények szigorú erejével érkezett a másik hatalom: a mezőőr. Ez is testőr, csak hogy másféleképpen nevezik. Bot van a kezében, pisztoly a derekán, rézbádóg a kalapján, akit ez panaszra vet, azt levelezni kezdik, a városból pecsétetes a levél, de hiszen tudvalevő, hogy sohasem adták ingyen a cífraságot. Az ilyennek be kell menni a

városba, mégpedig „hazulról”, ami annyit jelent, hogy pénzt is vigyen magával, de azért mégis szomszárja jön vissza.

A hatalmak némi idegenkedés után egymásra találhatnak, s meg is értik egymást. Az egyik őrzi ezt, a másik őrzi azt, a közös foglalkozás barátokká teszi az embereket. Egymásban találhatnak védelmet, amikor hol ezt, hol azt az embert valahova följelentik valamely kihágás dolgában.

Igen csak el vannak hatalmasodva.

- Hát hiszen - véli Frantzia Nagy János a népek előtt, akik már a túlnyomtatás ellen zúgni kezdenek - majd csak összevesznek. A nagyon jó barátságoknak szokott ez a vége lőnni.

Vecsernyés Mihály bólint:

- Az úgy van. Hatalmon mög örökségön össze szokás veszni. Csak ki köll várni az idejít.

Ez igaz. Mert régi szokásmondás, hogy ami késik, nem múlik. Egy idő múltával lelki örömmel szemlélik az emberek, hogy a hatalmon levők már nem olyan túlságosan barátságosak egymás iránt. Ha valahol bor fölött vannak, csipkedik egymást a többi ember előtt.

Ez most már az az igyekezet, hogy megmutassák ezeknek a népeknek, hogy kettőjük közül melyik a nagyobb hatalom.

Azt mondja például a testőr a mezőőrnek:

- Azt hiszöd talán, hogy ha te nem tartod szömmel a vetést, akkor nem nyől mög? Hiszen a libát kell szömmel tartani, nem a búzavetést. Az hiszöd talán, hogy addig nem termött itt a föld, amíg te itt nem voltál?

Az emberek titokban egymás szemébe tekintenek, és nevetnek, befelé.

A mezőőr elvörösödik.

- A szömről beszélsz? - süvíti, és nagyot üt az asztalra. - A szömről? Mért nem beszélsz a magad szömiről? Ugyan, hogy nem sül ki szégyönletődbe a szömöd?

Ahán, a dolog kezd az elevenre menni. A vasúti bakter alig tud szóhoz jutni, úgy meglepte ez a hirtelen támadás. De ezt már nem lehet tréfával elűtni. Most már ki kell vágni a becsületet.

- Micsoda? - vágja vissza amannak. - Még te beszélsz, te rongyos. Hiszen ha hivatalba nem kerülsz, azóta már a más fala alatt pusztultál volna el. Még te szavalsz a tisztosságos embör szömiről, hé?

- Én hát - kiáltja mérgesen a másik hatalmas, miközben a többi ember, a hallgatóság, végtelenül élvezi az egész dolgot. - Szavalok én. Az embör szömiről is, mög a kukorica szömről is. Tudod-e, hé, a kukorica szömiről.

A bakter tétován néz körül az embereken, hogy micsoda vágás ez, miféle baj akar ebből kisülni. De senki sem szól, senki sem tudja, hogy hova lyukad ki a mezőőr. Különben majd megmondja.

Már mondja is.

- Hát nézzétök, embörök. Van ennek a bakternek valami kukoricaföldje? Ugye, hogy nincsen?

Intenek, hogy nincsen.

- Hát - folytatja az őr -, hát vött-e valakitől kukoricát? Vagy volt-e valahol feles vagy bérölt-e földet valakitől? Ugye, hogy nem.

Hát nem, csakugyan nem. Mert ami igaz, az igaz. De még mindig nem sejtik, hogy mi baj van abban, ha valaki nem vesz kukoricát, de még kukoricaföldje sincsen.

- Hát - csattan föl most a mezőőr -, ha se nem vött kukoricát, se nem termött neki, akkor miből hízik neki a bakterház udvarán a három koca? Honnan kerül azoknak a böndőjébe a kukorica?

A vád tehát megtétt. Nem nyíltan, csak kérdés alakjában. De az emberek így is megértik. Nini, ha ez csakugyan így van - márpedig így van -, akkor ez a bakter az ő földeiket éli.

A bakter elsápad. Rekedten kérdezi:

- Tolvaj híribe akarsz keverni? Jól vigyázz, ezt mögkeserüld!

A mezőőr nem nagyon bánja a fenyegetést. Most nagyon az igazában érzi magát.

- Azt mondd mög - veti oda gúnyosan -, hogy miből hízik a három malac?

A bakter fölugrik:

- Ha tolvajnak tartol, hát miért nem fogtál mög, mikor loptam? Miért vagy akkor mezőőr, hé?... Hát aztán nem hozhattam én a vasúton azt a kukoricát? Hanem mögállj, ezt mögkeserüld. Lössz még a kutyára dér, a békának hasig ér...

Ezzel el is megy a gyülekezetből, be is csapja maga után az ajtót, hogy csak úgy durran.

A háború ezzel a két hatalom között megkezdődik. Ha a kintvalók közül két ember ellenséges viszonyban van, tömérdek módja akad az egymás bosszantására. Kutya lelövésétől, a baromfi nyakának kitekerésétől, egész addig, hogy egymásra küldik tilos főzetű pálinka vagy dugaszban tartott szűzdohany címén a fináncot. Hát azután, ha még hatalom van a kezükben! Jön a háború ugyancsak. A mezőőr följelenti a baktert, hogy tilos helyen járt. A bakter följelenti a mezőőrt, hogy átjár a vasúti pályatesten. Ebből pör lesz, mindnyájából pör lesz. Ügyvédeknek fő a feje törvényeknek, miniszteri rendeleteknek és vasúti üzletszabályzatoknak a tanulmányozásában.

A vasúti bakternek már sem éjjele, sem nappala, nem is tud aludni a sok gondtól. De különben jó az, hogy éjszaka nem tud aludni, mert van elég ügyelni valója kint a vonalon. Már háromszor tapasztalta, hogy valaki éjszaka köveket rakott a sínekre, hogy valamelyik éjjeli vonat fölboruljon rajtuk. Ügyel, erősen ügyel, titokban embereket is bujtat el alkalmas helyeken, hogy majd tettenérés esetén tanúk is legyenek. Mert hiszen biztosan tudja, akár meg is merne rá esküdni, hogy a mezőőrnek a munkája ez. Ily módon akarná elcsapatni az ellenségét, százak életét kockára téve. De hiába minden ügyelet, nem bírja megfogni a bűnöst. Ha megfogja mégis vagy egyszer, lehet, hogy agyonverés lesz a vége. Azonban egyelőre erről még nincs szó, csak az elkeseredett harc folyik tovább.

Más formában ugyan, de azért csak úgy, mint negyven évekkel ezelőtt.

1913

MEGSZÉGYENÍTÉS TÖRTÉNT

Az olyan régifajta szokás a katonáéknál, hogy minden ember tartozik maga helyett embert állítani. Akár tanulmányos a foglalkozása, akár nem. A közember is csak úgy van, hogy maga mellé vesz a regrutákból egy embert, hogy azt a katonai tudományok apró titkaira tanítsa. Az újonc úgy tiszteli, hogy apám, amaz meg emezt fiamnak titulálja. Sok tanulnivaló van ottan, egészen attól kezdve, hogy a bakancsfűző szíj végét gyufán kell megégetni, ha azt akarja az ember, hogy tökéletes legyen, egészen addig, hogy a fogkefe olyan finom jószág, hogy avval csak az ünneplő ruhát szabad takarítani.

De az ilyen tanításokkal más foglalkozásbeliek is úgy vannak. A szakács tartozik a főzés tudományában maga helyett egy embert kitanítani. A manipuláns is maga mellé szed egy írástudót, aki valahogy németül is ért, és föltárja előtte a rubrikás papirosok rejtelseit. Hasonlóképpen van a suszterapánk, a snájderapánk is, valamint a dobos meg a trombitás. Hogy maguk helyett kitanítsanak egy utódot. Hogy ha ők elmennek haza, helyükbe a dobnak, dudának rendes örököse kerüljön. Ez ugyan nem valami írott törvény, mert azt, akinek az ideje letelt, úgyis csak haza kell ereszteni, de vannak íratlan törvények is, amit a szokás parancsol.

A dob meg a trombita zeneeszköz. A dobos meg a trombitás ennél fogva zenész. Ez magasabb foglalkozás, s a többi közemberek közül fölötte kiváló. Ők a hivatalos nyelven nemcsak „man”-ok, mint a többiek, hanem ők pilmanok. Sőt kettesben nem is pilmanok, hanem pilájtok, ami jelentékeny megkülönböztetés. De továbbá az is distinkció, hogy a fekvőhelyüknek akár a szobában, akár a sátorban, mindig az ajtónyíláshoz legközelebb kellett lennie. Ez arra az eshetőségre szólt, hogy ha éjszakának évadján valami hirtelen riadalmas állapot keletkezne, azonnal fölzenélhessék a tisztelt társaságot. A megkülönböztetés kiváló jele még az is, hogy az oldalukon nem a panganétot viselték, hanem az úgynevezett utász kardot, amelyet azért neveznek így, mert az utászok nem viselik. A közgúny káposztakésnek nevezte ugyan ezt a fölszerelési tárgyat, ez azonban nem baj, mert nagyon jól lehet vele fát aprítani. No, és ráadásul azonfelül nem volt asszonyuk, azaz, hogy puskájuk, nem kellett cipelni, nem kellett pucoválni, a sok hozzávaló patront sem kellett a derekukon viselni.

Ilyen sok mindenféle tiszteletet kijártak ezen embereknek, akik a jeles zenei hivatásban töltötték napjaikat. Csak arra kellett vigyázni, hogy a trombita be ne horpadjon, a dobbőr ki ne szakadjon, ami pedig esős időben könnyen megesik - s hopp, majdnem elfeledkeztünk a lényegeket lényegéről. Arról ugyanis, hogy a dobosnak nincsen bornyú a hátán, mert akkor mars közben hol viselné a dobot, hanem ahelyett az oldalán lógott egy szép szőrös bőrtáska, abban viselte a holmiját, és a holmija mellett mindazon tudományos könyveket, amelyek szükségessé a katonai élet folytatásához. A szabályokat, amelyek a szolgálatra, a gyakorlatra, a jól lövésre, az ásonak kellő módon való használatára, a távolságmérő masinának kiismerésére, a balkáni karszt nagy bolond kövei között való hadviselésre vonatkoznak. Valóban a tambur ezen alkalmakkor nemcsak mint zeneértő, hanem mint mozgó könyvtáros is jelen volt, s bonyolódottabb esetekben a kérdések tisztázásához hozzájárult.

El lehet mondani, hogy ily tekintélyt egy trombitás sohasem érhetett el. Mert mikor a kisebb-nagyobb csapatok vezetői tanácskoztak, mindig csak elő kellett kiáltani a dobost, hogy vigye oda a tudományok tárházát és világosságát.

S a tambur ment a hívásra. Oly tekintélyesen, oly méltósággal lépett ki a többiek közül, hogy mindenkinek, akik látták, csodálatra fakadtak. Ment, vitte és szállította a tudományt. S mikor visszatért tisztelői közé, a fölényesség magaslatára emelkedve legyintett a kezével:

- Nem tudnak eligazodni én nélkülöm... Amazok ottan...

A sebes röptű képzeletre kell itt bízni azt, hogy miként törik össze ilyen esetek alkalmával lelke egész összességében a trombitás. A sérelmek és fájdalmak özöne hull rá, miként ha csákányförfögeteg zuhanna alá a magas egekből.

Azonban, ha valakinek a sorsa elkezd rosszabbodni, az rendszerint úgy van, hogy abban nincsen megállás. Ha már egyszer elkezdődik az istenverés, akkor az folytatódik.

Így történik, hogy egy alkalommal fölülről levél érkezik az ezredhez, s onnan a zászlóaljhoz. Ez a zászlóalj négy századból áll. A századot azért nevezik századnak, mert nincsen ki benne a száz ember, a zászlóaljat pedig azért nevezik zászlóaljnak, mert sohasem volt neki zászlója, s ha az idő így tart, nem is lesz. Tehát lemegy a zászlóaljhoz a levél, amit kellő tisztelettel ki is hirdetnek. Az van benne, hogy őfelsége, a legfelsőbb hadúr kegyelemben megengedni méltóztatott, hogy ezentúl a trombitások puskát viselhessenek.

Bár a századok haptákat állottak ezen felső kegyes tény kihirdetése alatt, mégis azt lehetett volna hinni, hogy a trombitás minden szabály és előírás ellenére ott helyben összeroskad.

E nap estéjén a négy századtrombitás nem bírt megmaradni a kompániának ubikációjában, illetve, hogy helyes és szép magyarsággal beszéljünk: a századok körletében. A gúny kiverte őket onnan, folyton a puskákat hordozták elébük, a szűz trombitásvállakat és nyakakat teleaggatták az emberek puskákkal, s mondták nekik, hogy örüljenek, mert most már ez a szép hadi viselet nekik is meg van engedve. Továbbá mindenki vírzsinyia szivarokat keresett rajtuk, mert előléptetések alkalmával ilyesmivel tartozik szolgálni a tisztelt társaságnak a kitüntetett férfiú.

A négy trombitások tehát elvonultak a kantinba, s ott sírtak bor fölött.

Sokat sírhattak, mert másnap igen mérges volt a virtigli horniszt, Johann Csányi. Még délután is mérges volt, amikor tanította a trombitálás tudományára az infanterist regruta Valentini Kerekes recte Vizenjáró numero II-öt. A trombitán ugyanis különböző stószok fuvandók, egyszerű stószok meg összetett stószok, ez utóbbiak dopete stószoknak neveztetvén.

Történt ekkor, hogy a hosszú nevű regruta nem fújta rendesen a már említett dopete stószot a dudán, amire aztán a felbőszült apja kikapta kezéből a trombitát és odavágta a szájához.

A száj megdagadt, mert annak meg az a szokása, hogy megdagad, ha megütik.

Másnap, a gyakorlat alkalmával, látja a kapitány, hogy az újoncnak el van ferdülve az ábrázata.

- Na - mondja -, nekednek mi bajod vagyolsz?

- Semmi se, kapitány úr - jelenti Valentin Kerekes recte Vizenjáró, No. II.

- Na - mondja megint a kapitány -, túlled a szájadtól bajod vagyok. Ki ütötte meg tégedet?

Valentin jelenti:

- Senki se, kapitány úr. Csak csülköztünk.

A csülkőzés afféle bolondos katonajáték, amely a fölgyúlt és kifakadó energiák elméletének az alapján áll. Unalmukban összevesznek az emberek, s ütik egymást, ott, ahol érik.

A kapitány azonban nem érti, hogy mi az, hogy csülköztünk.

Az önkénteshez fordul:

- Sie, was ist das, csülköztünk?

Az önkéntes jelenti:

- Sie haben gecskülkt, herr Hauptmann.

A kapitány mondja szelíden az önkéntesnek a hivatalos nyelven:

- Ön egy marha. Ha meg nem mondja azonnal, hogy mi az a csülköztünk: hat óra vas.

Az önkéntes szelíden fordul Valentin regrutához:

- Hát a hólyagos himlő verje ki a pofádat, te erdőbűl szalajtott vadállat. Mit hazudozol? Hiszen téged regruta létödre be se vesz magába a csülkőző kompánia. Azt üzeni a kapitány úr, hogy hatnapi erősített áristom, ha meg nem mondd, hogy melyik lacibetyár vágott szájon.

- Hát - jelenti a Valentin regruta - tegnap a Csányi apám a szájamhoz vágta a dudát, mert nem jól fűjtam a dopete stósz.

No, hát ez már beszéd. Ezt le lehet fordítani. (Nyelvészeti tekintetben tudvalevőleg nincsen még ilyen hadsereg a világon.) Az önkéntes-marha kellő tisztelettel tolmácsolta tehát, hogy a horniszt Csányi dudája okozta a Valentin száján a daganást.

- So? - mondja baljóslatúlag a kapitány.

Ezúttal azonban egyéb semmi sem történik. A kapitány ugyan mondhatná az őrmesternek, hogy csukássá le hat napra a hornistát, de ezt bajos tenni, mert a dudásra szükség van, mert sohasem lehet tudni, hogy mikor kell a népeket fölriasztani.

Ellenben délután megjelenik egy századparancs. Ez ritka madár, mint az arasztos szalonna, ez a századparancs. Ez az időhöz nem kötött írott újság csak akkor szokott leginkább megjelenni, mikor a kapitány az egész társaság előtt nyilvánosan akarja indokolni, hogy miért szab valakire büntetést.

A századparancs, amelyet a délutáni parancskiadáson a kompánia összes vitézlő angyalai előtt kihirdetnek, arról szól, hogy hatórai vasat kap a horniszt Csányi, mert annyira megfélekezett magáról, hogy egy pajtását megütötte.

Irtózatoss hatás.

Az emberek megrendülve hallgatják az ítéletet.

Horniszt Csányi ezúttal este nem mehet le a kázinba sírni. A szalmazsákján sír, ahol a napos káplár rendben megvasalja. Azt sírja:

- Azt, hogy a császár mögengedte a puskát, azt nem bánom. Ha a kapitány úr 21 napi áristomot ad, azt se bánám. Hanem, hogy kiírta a parancsba, hogy ez a piros csizmával erdőbűl fogott vadállat regruta énnéköm pajtásom, hát ezt a szégyönt én soha ez világon el nem felejtöm.

Többeknek, öreg katonáknak, könnybe lábad a szemük. Hadsereg, hadsereg - mi lesz a hadseregből, ha ez így tart? A vén harcosok, az öreg csontok, az irtóztatóan idős szentségek ezentúl pajtásai lesznek a ribancoknak, a subáknak, a zöldfülűeknek, a kétfüllábasoknak és prófuntmagazinoknak?

Ilyen körülmények között mi lesz a batalionból?

Horniszt Csányinak csak az egyik keze van a lábához vasalva, a másik szabadon viselkedhet. Ebbe a szabad kézbe a rettentő módon koros szent csontok hol kulacsot, hol cigarettát nyomogatnak...

1913

MIHÁLY SZABADSÁGOT KÉR

Tanyákon, pusztákon másféle a közigazgatás, mint a városokban. Nagy területeken szerte-széjjel szórva laknak a népek. Néha, egy-egy helyen már olyan közel esnek egymáshoz a tanyák, mintha faluba volnának verődve, más helyen meg félóra hosszat is el lehet haladni, míg valami kutyaugatás lakott hely közeledtét jelenti. Például nálunk az alsó tanya van vagy hatvanezer hold föld, ha nem több. A nagy határban szétszórt népet azután egy úgynevezett központból igazgatják. Ezen a központon van azután mindene, ami a hivatalos életben a születéstől a halálig szükséges. Iskolát, orvost, bábát talál ugyan másfelé is, de ilyenek azért a központban is vannak. Az anyakönyve pedig csak ott van, azt másfelé nem szerkesztik. Ott van a rendőrsége is, lovas legények meg kapitány. Ott van állatorvos, patika, bolt, még bankja is van ott, meg postája, éppen csak hogy még krajcáros újságot nem nyomtatnak. Ott a papja, aki megkereszteli, ott a kántor, aki elsíratja, ott a temető is, melynek idő múltával örökös lakójává válik.

Ilyen módszere van a tanyai világban a hivatalos életnek. Egyszerű és mégis furcsa, már hogy a nagy távolságok miatt. Még egyszerűbb és még furcsább azonban az úgynevezett pusztaközségeknél. Ezek már nem tartoznak semmiféle városhoz vagy faluhoz, ezek önálló községek, amik maguk kormányozzák magukat. Ezek még nagyobb területen vannak, mint egy-egy darabja a tanyavilágnak. Van, amelyik elnyúlik fél megye hosszat a pusztákon át, a felsőrészi lakosa olyan messze van az alsórésztől, mintha valamelyikük Amerikában lakna: mert azok ugyan világéletükben sohasem látják egymást.

Lent az alsó hegyvidéken, ha jár-ke az ember, olykor lát az útszélen egy igen csak alpári épületet, rá van írva, hogy: községháza. Ott is, a közeli pusztákon is meg lehet ezt találni, hogy így külön, falu nélkül van a falu háza, csak hogy egy rendes épület, rendes jegyző lakik benne, van a házban posta, telefon, csak a község, az nincsen sehol, mert az el van szóródva a világ négy tájéka felé.

Idegen, ha erre jár, s látja ezeket a dolgokat, azt mondja:

- De furcsa világ van itt.

Volt még furcsább is. Akkor még furcsább volt, amikor még ilyen világ sem volt.

De van egy igen nagyszerű átalakító erő, amely adónak nevezetik. Az néha rombol, néha épít: attól függ, hogy ki kezeli. Érdekes ez ellentét például a török adó, meg a mostani adó között.

A török annyira sarcolta annak idején az adóval a községeket, hogy utoljára az egész község minden házanépéstől megszökött az adó elől. Mikor meghallották, hogy holnap vagy holnapután jön már megint a szubasi adót sarcolni, egy éjszaka eltűnt a községből minden emberfia, mint ahogy ma nagy hirtelenséggel eltűnik egy éj leforgása alatt egy egész tábor sátoros cigány, ha zsandárszágot érez. Így múltak el falvak és váltak pusztasággá a környékek. Csak a puszták nevében van némi nyomuk, hogy valaha voltak. Meg a templomhegy elnevezések mutatják, hogy valaha azon a helyen egyházak álltak, tornyuk volt a falu nyele gyanánt, oltáruk előtt papok áldoztak, a templom körül népek házai csoportosultak - most meg semmi, csak mély és csöndes pusztaság: ha éjjel egymagában jár rajta az ember, az irtóztató csendességben a gondolatai azok után szállnak, akik mint régi magyarok itt a föld alatt hevernek, s a járókelő rajtuk tapos. Mígnem majd idővel maga is a föld alá kerül.

A török adó pusztává tette a községeket, a mostani adó községgé teszi a pusztákat.

Megvan a furfangja ugyan ennek is. Mert hiszen minek lenne furfangja, ha még az adónak sem volna.

A puszták is tartoznak adót fizetni, s a puszták is tartoznak valamely községhez. A pusztalakó ember ennél fogva a maga állami adója után a községi adóját behordja valamely községbe. Amelyik azután ezért az adóért nem ad neki ellenszolgáltatást semmit. Ha a puszták egy kicsit nagyobbacska, akkor nem egy községhez, hanem néha négyhez, meg öthöz, meg hathoz is tartoznak. Így az adója szintén úgy szertejár, hol erre, hol arra, de nem kap belőle vissza. Mily érdekes az néha, ha kint jár az ember Torontálban, s valami kis magyar telepre vetődik, amelyben a mi véreink, kivándorlottaink laknak. Akik bár már harmadik nemzedékrendben élnek is oda alá, de még mindig tartják a rokonságot a városhoz. Hej, azt az örömet! Olyant soha máshol nem lehet látni és tapasztalni. A féllovas parasztkocsi nem nagy parádé, láttára mégis mily különös gyönyörűségek támadnak kedves elhagyottaink szívében. És az első kérdések után, hogy hát maga csakugyan a városból való, hogy hát hogy vannak a városban, ejnye, de régön nem voltunk otthon, az utána következő kérdés mindjárt az: ugyan mekkora adót sződ most a város a néptől, azután amit sződ, visszafordítja-e a népre?

A pusztákon is egészen ebben a formában gondolkodnak az emberek, és tépelődnek azon, hogy miért nem fordul vissza rájuk az az adó, amit a községek beszarcolnak rajtuk? Csinálnak-e érte valamit? Nemigen lehet mondani.

- Út nincs, semmi sincs, úgy élünk itt a pusztába, mint a betyárok.

No, néha út készül. De olyanformán, ahogy a Hármaskis Tükör is mondta már: sárra sarat hánynak, utat úgy csinálnak.

Erre mondja a paraszti ember, ha a komájával találkozik, hogy: arra ne mőnjék kend, mert arra műút van...

A puszták népei tehát ezen állapotok felett idő múltán gondolkodóba esnek.

Hát ezért fizetjük az adót?

Hát erre való az adózat?

Miért ne maradjon meg a mi pénzünk a magunk használatára? A mi pénzünkből állítanak odabent a községben petróleumlámpát a bíró háza elébe, nekünk meg csak az a holdvilág világít, akit a kegyelmes Isten az égre küld, de azt sem mindig.

Ilyen gondolatok támadnak. Templomunk sincs, papunk sincs és iskolánk sincs. A gyerekek katonának való, mert jó fából van kivágva, el is viszik ország szolgálatára, de még csak káplárságra sem viheti, mert nem tud írni. Mert a régifajta botrovással a katonaságnál nem lehet semmire sem menni. Számontartást ugyan lehet vezetni a bicskával is a boton, de a katonaságnál az ilyesmit papiroson csinálják, tintával. Az ilyesmit még betűzni is könnyebb.

No így, meg amúgy járnak a pusztai agyvelők tekervényeiben az úgynevezett eszmék. Az emberek összedugják a fejüket. Nem alakulhatnak mink községgé? Dehogynem. A törvény megengedi.

S megalakulnak.

Azon a földön, amit a török adóharács pusztává tett, a mostani fajta adó nyomán új község keletkezik.

Bolondos foglalkozás ez az enyim is. Mindössze egy majorbeli bakter esetét szeretném tudatni azokkal, akik még az ilyen haszontalan paraszti esetek iránt is érdeklődnek, s lám, annyi tájékoztató előljáró beszéd szükséges hozzá. De hát így van ez, és nem másképp. Nemigen sok törődéssel vagyunk a magunk népeinek a sorsa iránt, ellenben fődolog, hogy mindenki tudja azt, hogy mi történik a csampzelizén odaki a Párizsba a Vörös Malomhoz címzett blaiui Katzban.

Modernek vagyunk szóval. De hát nem baj ez. Divatja van mindennek, mint az inggallérnak. Hol fölajtós, hol lehajtós. Miután másfélét úgysem bírnak a gallértudósok csinálni.

Más a csósz, és más a bakter. A csószben van különféle fajta. Van huzamos csósz és nem huzamos csósz. Például aki csak dinnyeérés idején csószkodik, az nem huzamos csósz. Míg a másik csósz esztendőkön át szolgál, mert mindig van mire vigyáznia. Van azután ezek között gyalogcsósz meg lovas csósz, s a lovas csósz köteles kocsit, lovat tartani. Ez csak uradalmaknál van, ahol nagy határt kell bejárniok. Ezért kell a ló. S a lóval messzebbre is el lehet látni. Ha azonban idősebb, akkor már nem lóháton jár, hanem kocsival kerüli a határt.

Ezek azonban mind külső emberek, ellenben a bakter belső ember, mert az a majorságot őrzi. A gépeket, a szekereket, az istállókat, a cselédség krumplis vermeit, malacait. Vigyáz tűzre-vízre. Szigorú és szóval ember, nappal alszik, éjjel meg nemigen van kivel beszélnie. Ha csak néha valamely fejfájós béres nem tud a fogától aludni.

Ilyen bakter például a majorban az öreg Bélteki Mihály. Már vagy harminc esztendeje viseli ezt a hivatalt. Egy Tisza-parti faluba való, de harminc év óta még nem volt otthon. Egyáltalán nem volt a harminc év óta sehol sem. Aki bakter, az nem ér rá odacsatangolni. Mert nappal aludni kell, éjjel meg kire hagyhatná a hivatalt? Mert ügyelni kell szigorúan, lókötők gyakran járnak a tájon, s az éjszakai sötét szüli a rossz embereket. Ott maradt a majorban harminc év előtt a feleségével, azóta ott vannak, a gyerekek felnőttek, némely része ugyanott béres, kettő oda van katonának, a veje pedig lovas csósz. Jól van ez így, mert minden úgy van jól, ahogy van.

Nemrég azonban mégis el kellett mennie a majorból. Cédulát hoztak neki a községházától, hogy okvetlenül elmenjen oda, és jelentkezzen a jegyzőnél.

Mihályt módfelett kiverte a sodrából ez a dolog, mit akarhatnak vele? Továbbá miként hagyassa ő itt a hivatalt? Mert a községháza messze van, néhány óra járás.

De azután kisegítette aggodalmaiból a veje, bizonyos Vecsenyész János, a lovas csósz.

Nincs más mód, mint hogy valamelyik hajnalban Bélteki a dolga végeztével nem hogy az ágyába feküdne, hanem belefekszik Vecsenyész János kocsijába. Akár el is nyúlhat benne, s alhat a szalmán bátran: János majd elhúztatja a kocsin a községházáig. Mert öreg embernél fődolog a kényelem.

Hát ez aztán így is történik. Mihályt a jó vő elhúztatja a homokon a pusztaközség jegyzőjéig.

Korán kelő emberek ezek a pusztai jegyzők: különösen nyáron már reggeli négy órakor ott babrálnak az irodában. A hivatalos nyolc óra kezdetét legfeljebb az jelenti, hogy akkor felöltözködnek, s a papucs helyett bőrlábbelit húznak.

Mihály a község nélkül való községháza előtt leszállt a kocsiról, s azután - elvégre egy élete, egy halála van az embernek - bevonul a jegyző elé, hogy most már történjen az, ami éppen történni akar.

- Hát maga az a Bélteki Mihály? - kérdi a jegyző.

- Én szoktam lönni - véli Mihály -, mert más ilyen nevezetű embör nincsen a határban. Egy ilyen nevű fiam van ugyan, az is bakter, de az messze van.

- Hol van?

- Hát - véli Mihály -, az katona, aztán a montenegriumi király határát őrzi oda alá Stotováczban.

- Annak van szőleje, vagy pedig magának?

- Szőlőm? - csodálkozik Mihály. - Hát a jegyző úr tudja, hogy énneköm szőlőm van?

- Tudom. Hiszen az most a baj, hogy tudom. Mert baj van a szőlőben. Nem hernyóztatta maga a fákat, aztán most büntetés jár érte.

Mihály most már igen meg van sértve.

- Hát töhetők én arrúl? Életemben még sohasem láttam.

- Hernyót?

- Nem a hernyót, azt látok én öleget. Hanem azt a szőlőt.

Most meg a jegyző csodálkozik.

- Sohasem látta a tulajdon szőlőjét? Hát micsoda dolog az, hogy lehet ez?

Mihály kifakad és méltósággal mondja:

- Bakter vagyok én kéröm, urasági bakter. Nem járhatok én a hivatalomból szerteszéjjel csatangolni. Harminc esztendő óta nem voltam én a majorból semerre sem, s a feleségöm vötte azt a kis szőlőt, de én még csak nem is láttam. Hát akkor a hernyókról hogy feleljek én?

Ezt semmiképpen sem érti meg Mihály, ő urasági bakter léte, ráérjen még a hernyókat is bakterolni abban a szőlőben, amit még csak nem is látott? Elképedve veszi tudomásul, hogy ki van róva a büntetés, vagy fizet tíz koronát, vagy ül egy napot.

- Evvel - véli Mihály - ugyan nem lösz segítve a hernyókon.

- Hát azokat meg ki kell irtani. El kell pusztítani. Minden fát meg kell tisztítani tőlük.

- De a szomszédból csak átmásznak.

- Hát a szomszédot is büntetjük, ha nem tisztogat. Mindenki bírságot kap, aki tűri a hernyót.

- Akkor, uram - mondja elgondolkozva Mihály -, az lösz a legjobb, ha mindönki kivágja a gyümölcsfákat. Akkor bizonyosan nem lössz hernyó.

Azonban itt a beszéd már nem ér semmit. Mihályt azzal eresztik haza, hogy vagy megfizeti tizenöt nap alatt a bírságot, vagy pedig bemegy a községházára, leülni az egy napot. Aggodalmas állapotok ezek. Mi lesz most már? Miként lehessen otthagyni a hivatalt?

Mert a tíz koronát lefizetni: haj-haj, ez nem olyan könnyű dolog. Tíz korona, az pénz, mégpedig ugyancsak sok pénz. Ha csak így hajigálnánk kifelé mindenféle ócska hernyók végett a tízkoronákat, akkor sohasem vehette volna meg az asszony azt a szőlőt, mely pedig arra való, hogy majd a nyugalomnak pár esztendeit késő öregségben ott töltögetik el.

A vő, már mint az a bizonyos Vecsennyés János megteszi a szokásos ajánlatot - ez így dukál - a jegyzőnek, hogy leüli az ipa helyett az egy napot. De nem fogadtatik el. Ez ma már nem járja úgy, mint régente. A török világban még mondják, hogy megtörtént, hogy a rab helyett

váltságul más ember ajánlotta föl magát. De még az osztrák világban is volt arra eset, hogy a katonának bekívánt legény helyett más legény ment el amannak a neve alatt szolgálni, most már azonban más világ van. Ilyen testi áldozatok semmiképpen sem tehetők.

Itt nincsen más mód, minthogy az öreg Mihály otthon este a majorban, mikor a másnapi munkára való parancsot kiadják, szintén odaáll az ispán elébe. Sokan vannak ott olyankor az ámbituson, az öreg béres, a magtáros, a juhászszámadó, s más egyebek, akikre ez vagy amaz a dolog bízva van. Tárgyalnak erről-amarról az ispánnal, hogy holnap miféle dolgokat folytassanak, újba mibe kezdjenek. És ott áll a sor végén Mihály. Hát megkérdezi tőle is az ispán:

- Valami baj van a majorban, Mihály?

- Nem ögyéb, tekintetös úr - mondja Mihály -, csak éppen, hogy egy kis kérésöm volna. Mert az úgy van, hogy lögyön szíves elereszteni egy napra.

- Azt nagyon is mög löhet tönni, Mihály. Talán az otthonvalókat akarja fölkeresni a faluban?

- Nem én - mosolyog csendesén Mihály -, hanem csak majd mondok, hogy vágok egy kis fát a községházán, hogy lögyön már azoknak is mivel tüzelni.

1913

PÉNZETLEN VILÁGBAN

Ez az igazi nincstelen világ, ami most van. Nincs munka, nincs pénz. Most csakugyan el lehet mondani a régi tréfát, hogy begyűtt a liter, oda a hitel. Az emberek csak lézengenek, ténferegnek. Ha valaki valamely falun keresztül megy a templom előtt, a fórumon olyan tömeget lát ácsorogni, mintha sátoros ünnep volna, pedig hétköznapi van, szomorú, munkátlan, szürke hétköznapi. Csak a mezei munkás végzi a dolgát, a többi áll, s hogy munkája nincsen, keresete sincsen. Ugyan a mezei dolog is úgy van, hogy a tavaszi munka már körülbelül elvégződött, a nyári meg még nem kezdődik; ez az idő, ami paraszti nyelven kistélnek neveztetik, mert csak nincsen kereset, és csakúgy a készből kell élni, mint a nagy télen, mikor mély, nehéz havak és hangtalan csöndek fekszik meg a tájat.

De azért, ha dągováznak is az emberek, élni csak kell. Enni is kell. A faluban van elég olyan módos ember, aki húst is eszik. Nem úgy, hogy leűt az udvarban egy otthon termelt csirkét, hanem marhahússal is él. Abból levest főzet otthon, a húsát meg elkészítják alkalmasan ecetes tormával, ez nagyon jó étel, bolond, aki nem szereti. Ez nem tréfa beszéd, mert íme, legjobban igazolhatja, hogy éppen jön az utcán a mészáros haza a vágóhídról a legényével, és hozzák hazafelé egy fiatal bika bőrit.

Elég nagy jószág volt, ketten cipelik. Lassan haladnak vele, mert nehéz.

Éppen dél van, a toronyban megszólal a harang.

A mészáros felesége kardos asszony. Az megkívánja, hogy pont délben ott legyen az asztalnál mindenki, mert aki nem tud az ételidőben rendet tartani, az nem érdemli meg az ételt sem. A mészáros meg a legénye ennél fogva ledobják a bőrt az útszélre egy fa alá, és sietnek haza. Majd étel után megint érte jönnek. A bikabőr fekszik a földön, még rajta van a feje, az egyik szarvát beleszúrta a homokba.

Arra téblábol egy ember, afféle munkátlan munkás ember, akinek a toronyból ugyan hiába harangoztak deket, neki az ebéd abból áll, hogy három lukkal szűkebbre szorítja a nadrágszíjat. Jön hát arrafelé. Sétál. Ezt is csak akkor szokás csinálni, ha nincsen dolog.

Nézi a véres állati bőrt, amely alól kiszedték a húst. Azt a húst, amelyikből neki nem jut. Valamit gondol, ki tudná, mit. A facér pincér ilyenkor úgy tesz, hogy meggyújt egy szál gyufát, hagyja egy darabig égni, akkor ledörzsöli róla a szénné vált részeket, a megmaradt hegyes fával megpiszkálja a fogát, és azt mondja: láttam az ablakon keresztül, hogy nagyon szép vaddisznó pecsenyét ettek a Prófétában áfonyával - s nevet hozzá. Hogy azonban ez a falusi sétáló mit gondol itt az állati bőr előtt, azt senki sem tudhatja.

Jön még egy sétáló. Ez a Kurcsi Jancsi, a cigány. Abból a falusi fajtából, amely hol válykot vet, hol muzsikál. De most nem kell a vályog, mert nem épített senki még csak egy kerítésfalat sem, mert ilyen időben nagyon könnyen rámondják a rozoga kerítésre, az emberek, hogy kibír az még egy esztendő. Ami pedig a muzsikaszót illeti, hát az bizony nagyon vigályosan áll. Nemigen élnek vele az emberek. A bor drága is, savanyú is. Ha akad néha valaki, aki megkívánja a húr pengését, attól sem igen feslik a lóvé. Annak a mondásnak, hogy nem kell a cigánynak pénz, csak a magyarnak legyen, mert ha a magyarnak van, a cigánynak is van: ennek a mondásnak már vége van, talán örökre vége van...

Hát ami csakugyan, az csakugyan. Nem lehet már a basaválásból (már hogy a hegedülésből) úgy pénzt keresni, mint ezeknek előtte, mert mostanában már a magyarnak sincsen pénze. Már majd legközelebb úgy fordul a dolog, hogy a korotáró (vagyis hogy a sátoros cigány) lenézi a

gletecsórét (vagyis hogy a letelepedettet), aki a hangszerével a fehér emberek rabszolgájává szegődött. Úgy kell neki. Miért ment a dicsőséges szabad nyomorúságból pénzes szolgasorba?

Kurcsi Jancsi ezen két fajta cigány között az átmenetet képviseli. Ha megvakarod a falusi cigányt, előtűnik a kupec. Kurcsi Jancsi nem pénz nélkül való ember, s miután most a vályogvetés nem ad pénzt, továbbá, mert a rajkók sem élhetnek meg otthon a kuckóban tisztán csak cimbalomszóból, hát Jancsi csiszárkodik. Úgy mondják ezt, hogy ügyeskedik. Eladja a rézkarikát aranygyűrű gyanánt, és e tekintetben örményebb a zsidónál, mert olyan új gatyát visz eladni a piacra, amit két ócska zsákból varrt össze. Megy tehát Jancsi az utcán a megölt bikaborjú bőre felé, és szintén csak nézi.

A célszerű nincstelen magyar ott áll a bőr mellett.

Azt mondja a cigány a magyarnak:

- Eladó ez a hitvány bőr?

Azt mondja a magyar a cigánynak:

- El. Hát el. De nem hitvány. Bikabornyú vót ebbe.

- Bánom is én - véli Jancsi -, akárki vót is benne eleven korába. Most csak bőr. Adok érte nyolc koronát. Négy pengő forintot.

Azt mondja a magyar:

- Annyiért nem adom.

- Miért?

- Azért, mert mivelhogy magamnak is többre van. Nem hiába őrzöm itten annyi idők utatúl fogva.

Azt mondja Kurcsi Jancsi:

- Hát tíz korona, az pénz?

Azt mondja a magyar:

- Az pénz.

Jancsi előkeresi a vagyont. Van öt korona a mellényzsebben. Három korona a nadrágzsebben. Két korona a csizmaszárban, mert annak is van a húzója mellett belül zsebe. Így együtt van a tíz korona. Jancsi most már ezt az összekotorászott vagyont nyújtja a magyarnak a bőrért.

A magyar azonban éppen ebben a minutumban előhúzza a mellénynek a belső gelebiből a pipáját, és rettentő szorgos gonddal veri ki belőle a bal tenyerébe a bagót.

Nyilvánvaló, hogy ilyen munka közben pénzt a kezébe nem fogadhat, mert mind a két keze feje tele van dologgal.

Csak úgy int szó nélkül a cigánynak, hogy tegye a pénzt az ablak párkányára. Falusi házaknak ugyanis salugáteres szokott az ablaka lenni, a salugáter meg nyitva van nyáron, csak az üveglapot szokás nappal becsukva tartani a por ellen: jó ablakpárkány van ott. Kurcsi Jancsi oda teszi a pénzt, mivelhogy a magyar pipacsínosítással van elfoglalva, s fölkapván a bikaborjú bőrét, viszi. A mészáros másodmagával cipelte, ő meg egymaga is bírja.

A magyar néz utána. Mikor magára marad, elkaparnyássa az ablakpárkányról a koronákat, és csendben elővakodik hazafelé a hűvös oldalon.

Kurcsi Jancsi viszi a bőrt a hátán, de nem tudja: hová. Jó szerencse, hogy éppen szemközt jön vele a Kotogány Marci, aki szintén cigány, aki szintén válykot vetne és muzskálna, ha volna kinek. Azonban ha egyszer most olyan világ van, hogy nincsen kinek, hát akkor mit lehet tenni. Az ember danguhá az utcán, és várja a jó szerencsét.

Azt mondja a Kurcsi Jancsi a Kotogány Marcinak:

- Roma (ez cigányul embert, férfit, jó barátot, testvért jelent), nem tudod, melyik zsidó vösz búrt?

- Tudom - mondja Kotogány Marci. - Egy koronáér mögmondom.

Azt mondja Kurcsi Jancsi:

- Ugyan a fekete himlő mért nem veri ki azt a mocskos cigány pofádat? Hát hun van az a zsidó?

- Hun a korona? - mondja a szemérmetlen Kotogány.

Azt mondja a Jancsi:

- Huszonöt pénzt adok, mög két tokos cigarettát.

Azt mondja Kotogány: - Hát pedig én egy koronán meg egy börszivaron alul nem árulom el a zsidót.

Itten most már - mindenki láthatja - nincsen más mód, mint hogy meg kell egyezni. A csizmaszár zsebjéből előkerül egy korona, és most már két cigány cipeli a bikabornyú bőrt.

Erre az alvög felé mennek, mert ott lakik a Birnstingel úr, aki olykor leginkább a bőroket is szokta szedni.

Birnstingel úr éppen ebédel az udvaron, az eperfa alatt, a családjával, s kissé kellemetlenül tekint a két cigányra, mikor a bőrrrel a kis kapuajtón át beövakodnak:

- Nem tudtok máskor jönni?

Azt mondja Kotogány:

- Csókolom a kézit, Pistingli úr, húsz koronáért vöttük, de odaadjuk tizenhatért, mert éhségükben sírnak otthon a rajkók.

Birnstingel műértőleg néz a bőrre, s azt mondja:

- Tizennégy, vagy pedig mars ki innen.

Miután ez a végszó, mert a Pistingli arról ismeretes, hogy amit kimond, azt állja, a cigányok otthagyják nála a bőrt. Így is kerestek valamit, és az sem árt ebben a szomorú, pénztelen világban. Mennek is azonnal az alvögi kocsmába áldomást inni.

Míg a cigányok így savanyodnak az idei csígertől, már jól belakott a mészáros is, a legénye is, s most haladnak az utcán vissza a bőrért. Úgy látszik azonban, hogy a benne volt bikát nem ütötték eléggé agyon, mert a bőrnek lába kelt. Hej, most nagy lármák történnek, hogy ilyen istentelenséget, még fényes nappal is lopnak a falu nagyutcáján! Hát mi lesz most már ezentúl a világból?

Keresik szóval a bőrt, és kérdezősködnek mindenkitől, hogy nem látták-e?

Van elég sétáló az utcán, mert nem lehet mondani, hogy ne érnének rá az emberek.

- Láttuk, hogy a túlsó soron két cigány vitt valami bőrt.

A mészáros siet a csendörkaszárnnyába. Éppen ebédelnek a csendörök, az asztalfőn az őrmesterrel. A mészáros láttára tréfába fog:

- No, alighanem valami baja történhetett a borjúnak, mert hozza a gulyás a bőrit.

- Jaj, dehogy hozza, dehogy hozza - sopánkodik a mézárós. - Hiszen éppen az a baj, hogy nem hozzák, de vitték.

Az őrmester el is tolja maga elől a tányért azonnal, csak a nagy harcsabajuszát törüli meg előbb, azután felkötí a kardot, vállára akasztja a kis sárga nyakú Kropacseket, s átalakul nyomozó járőrre.

Néhány emberrel szót ért a sarkon, tíz perc múlva Birnstingel udvarában van, ahol a bőr hever a földön, öt perc múlva megállapítja Birnstingel kiadási könyvéből s a gazda beszédéből, hogy tizennégy koronáért vette két fiatal idevaló cigánytól, az egyik hosszú, vékony, kopott, sárga urasági kocsismellény van rajta, a képe ragyás: ez a Kurcsi Jancsi, aki boldog világban az alvégi kocsmában szokott muzsikálni - bizonyosan most is ott lesz az akasztófárával.

Amint hogy ott is vannak, már egy félliter savanyúságon átal is estek. Ahogy az őrmester bemegy az ivóba, azonnal kezdi is mondani:

- A tűzs pattogtassa ki a sememet, ha nem késpénzsen vettem, főcsendőrmester úr.

Kíván magára sok átkot, a kénköves esőtől kezdve a fekete halálig.

- His - kiáltja - bizonyítani is tudom.

- Kivel, no?

- Hát avval, akitől vettem tízs koronáért, essen le a székről a születése napján. Azs a hogy híjjak, no, azs a topalábú, ott lakik azs égett házs mellett, vásárhelyi kurta barna subája volt a télen, hogy bár fagyastotta volna meg azs Isten.

Hát ez meg egészen bizonyosan Krizsán Péter. Az őrmester viszi arrafelé magával Kurcsit. Komoly aktus ez. A cigány folyton jajgatna az úton, de a katona csendet parancsol. Lányok, menyecskék suttogják a kerítések mögött:

- Valami rossz fűre hágott a Jancsi cigány. No, ez se muzsikál az idén az aratóbálon.

Krizsán Péter otthon ül az ócska zsellérház udvarán a padon, amely kékre meg rózsavirágosra volt festve valaha, de a festék már régen lekopott. Kíváncsian tekint a megnyíló kiskapu felé, pedig tudja, hogy ki jön, mert átlátszott a kerítés fölött már eleve is a csendőrszurony.

Várja, hogy köszönjenek neki, és lógázza a lábát.

De a cigány mindjárt mondani kezdi:

- Hát ettől a becsületes embertől vettem tízs koronáért.

Péter föláll és végigméri tetőtől talpig a cigányt:

- Én tüllem vettél? Hát mit vettél, te rongyos?

Kurcsi Jancsi majdnem sírva fakad:

- Hát le akarja tagadni! Hát a bírt nem magától vettem?

Péter éktelen nyugalommal mondja:

- Hát adtál nekem pénzt, te csavargó?

- Hát nem adtam?

- Hát nem hát.

- De bizs isten adtam! - kiabál a cigány. - Tízs koronát adtam a tulajdon kezsibe. Hát látott már ilyen magyart, főcsendőrmester úr, az úristen áldja meg magát.

Azt mondja Péter haragosan:

- Ne hazudj cigány, mert fölütöm az álladat.

- Majd fölütöm én a tiedet - szól most már bele az őrmester is -, csak itt komiskodj. Hát te eladod a más bőrit?

- Én nem adtam el - feleli Péter. - Ott hevert az utcán. Bizonyosan azért tették oda ki, mert eladó. Aztán jött arra ez az újmagyar, aztán azt mondta, tíz koronát ad érte. Hát mondom, többet úgy sem ér, tedd ide a tíz koronát a ház ablakába, majd ott a bőr gazdája megtalálja.

- Azs ám - esik a szóba a cigány -, csakugyan azs ablakba tettem a pénzst, mert éppen verte a markába a pipáját.

- No, ugye mondtam? - szól diadalmasan Péter.

- Aztán - mondja neki az őrmester - te meg onnan zsebre vágta, mikor a Kurcsi elment a bőrrel.

Krizsán Péter kiegyenesedik büszkén.

- Én? - kiáltja. - Én? Hát olyan embernek ismernek engem? Hát bántottam én valamikor is a másét? Jól vigyázzon az őrmester úr, hogy ne mondjon olyant, amit tanúsítani nem tud. Hát kutassa fel a házat! Hát van itt tíz korona? Van a padláson a szelemenfán még egy kis avas szalonna, a szobában is van még a kosárban egy fél rozskenyér, itt a zsebemben is van tizennyolc krajcár, de ha ebben a házban nem tíz koronát, hanem csak egy koronát is talál, hát nyomban felakaszthat... Nini!

A csendőr gondolkozik, és azt gondolja, hogy az ördög bújjon belétek, összejátszott-e a Kurcsi a Krizsánnal felehaszonra, vagy hogy csakugyan Krizsán becsapta az újmagyart.

Nevetséges dolog ugyan, de mégis meg kell tenni a vizsgálat teljes „lefolytatása” érdekében, hogy most maga előtt hajtsa a két embert ama bizonyos ablakig, hogy hátha csakugyan ott van mégis a tíz korona a párkányon.

Elmennek odáig. Hát persze, hogy nincs ott. Kurcsi pedig ugyancsak mutatja: ide tettem, csókolom kezsit, úgy éltesse mind a három rajkómat a sépséges úristen.

Jön loholva a kövér mészáros is:

- Őrmester úr, őrmester úr, megvan a bőr?

- Persze hogy megvan - feleli a csendőr. - Mind a kettő megvan. A bikabőr ott van a Pistinglinél, a számbőr meg ott van az úron, hogy mért hagyta a bikabőrt bitangjára az utcán.

A cigány nevet a nyers ötleten. Krizsán Péter azonban elkomorodva mondja:

- Ez nem nevetni való dolog. Csendőrszurony előtt engem még senki sem hajszott, most meg az egész falu előtt csúffá tettek. De ha a házam két sarkába kerül is, fölmék a panaszzal a királyig...

A mészáros néz. Azt gondolja magában: ez a kettő gazember, a csendőr meg ostoba. A csendőr azt gondolja magában: bújjon az ördög mind a hármatokba. A cigány azt gondolja magában: a fene ennek a Krizsán Péternek az eszit. Krizsán pedig elkeseredve legyint a kezével és megismétli:

- Fölmék a királyig. Katonája voltam én neki...

1913

CÉHDOLGOK

Negyven esztendő nem sok idő, azaz hogy nem túlságosan sok idő, s mégis milyen messze van már az, amikor még álltak a céhek, és a nyitott céhláda mellett, akár csak valamely szentség előtt, ítékeztek céhbeli ügyekben az atyamesterek és egyéb ipari tekintélyek. Akik vezették az Auflagspuchokat, a Protokollokat, amelyeknek a nevét sok mindenféleképpen írták, de sohasem írták úgy, ahogy kellett volna. Ellenben áldomást csináltak kántorpénzekben. Remekeket bíráltak, legényeket szabadítottak, erkölcsökben igazságot tettek. Ezek elmúltak végképp.

De nem csoda, ha az atyamesterek elmúltak a tekintetes városi céhkomiszárius urakkal együtt, mert hiszen maguk a céhek is elfogytak apródonkint. Nemcsak a törvény rendeletéből, hanem úgy maguktól is. Például a nemes sarkantyú-csinálók céhe. Azt sem lehet tudni, hogy mikor halt el belőlük az utolsó remekes mester. Új ember pedig nem adta a fejét erre a tudományra, mert letelt a sarkantyú divatja. Csak az viseli, aki lovon jár, néha még az sem. Hát az a nemes céh, amely a horologiarii ocbombardarii díszes nevet viselte. Ezek óracsinálók voltak és pattantyúsok. Az órák megmaradtak, de a pattantyúsok elmúltak, mert kinek volna ma még kedve hozzá, hogy pattantyúzzon? Azután kellene ma még különbséget tenni német és magyar szabócéh között? Már nem nagyon. Még szabnak ugyan magyar ruhát itt-ott, de már keveset szabnak. De gombkötőmunka már azokra sem igen kell, legfeljebb a nadrágra; mellényen, kabáton már a gyárban készült csontgomb a divat. Nemrég halt el az utolsó remekes gombkötőmester, nyolcvanon felül való életet élván. Arról volt nevezetes, hogy nála volt kosztba Petőfi Sándor fia, mikor itt járt iskolába. De már régen nem folytatta iparát, a kötött gomb nem kellett, s a kevés zsinórt, amit még kerestek, elkészítették a paszománygyárak. Olyan régi ruha-iparos, aki a szűrőket csinálja, van még egy, most szűrszabónak nevezik, régebben gorombaszabó volt a neve, mert vastag posztóból dolgozott.

Mikor a hetvenes évek elején a törvény megszüntette a céheket, és behozta a szabad ipart, úgy volt kiadva a rendelet, hogy minden céhdolgot, ládát, írást, zászlót, remeket, perselyeket, ivóedényeket be kell adni a hatóságoknak. De a hatóság nem sok ügyet vetett akkor erre, a céhek meg nemigen tolakodtak régi dolgaik beadásával, amikhez úgy ragaszkodtak, mint valamely szentséghez. A ládákat eldugdosták kamrákba, pincékbe. Föltették a céhmesterek a padlásra, ott szénát hánytak rá, hogy a kutatók meg ne találhassák. A zászlók, szép zöld és piros selyemzászlók, a templomokban voltak, padosorok végében alkalmas vaskarikák közé leszúrva. Ezek alatt zászlóaljastak a céhek tagjai az egyházi ünnepek, búcsúk, templombajárások alkalmával. De utóbb kiszorultak onnan, mert már nem lehetett a zászlókat használni, helyüket templomi lobogók foglalták el, emlékezet okából. A céh-zászlókat őrizgették itt-ott, ahogy tudták, eldugott helyeken, ami nem sok hasznukra vált, a finom selymek keshedtek, szakadoztak, s olyan foszlányossá váltak, mintha háborúk csataterét járták volna velük.

Utóbb aztán apránként csak bekerültek városi őrizet alá. Ahogy gonдозóik elhaltak, akik még láttukra a régi világ emlékein elmerengtek, úgy lassacskán vándoroltak be a köz tulajdonává, hogy csakugyan emléket tegyenek a múltakról, az öreg polgár város egykor való igazi életéről.

Bebizonyosodott rajtuk a régi közigazgatás elve, hogy sohasem volt jó az a nagy sietség.

- Minek az ilyesmi után szaladgálni, az emberek érzelmeit bolygatni? - gondolták a hetvenes évek lassú bölcsei. - Hiszen majd beszolgáltatják, ha akarják, a maguk jószántából is. Olyan ez, mint a lánynak a mézeskalács babája: csak addig játszik vele, míg magának is nem lesz.

Így, lassú járással, bekövetkeztek hozzánk a viharvert zászlók, amelyeket annak idején annyi ünnepélyesség között avattak fel; a remekbe készült céhládák - mint illik is -, kevésbé büszke ifjúsági társládák, minden bennük való és egyelőre rejtélyes tartalmukkal együtt.

Legtovább tartották magukat a magyar szabók. Régi céh, már fönnállott a mohácsi pusztulás előtt is. Mikor megszűntek a céhek, csak azért is átalakultak az önálló magyar szabók társulattá, s ma is megvannak ebben a formában, tisztán a régiek emlékezetének fenntartása szempontjából. A magyar szabóság ipara alig van már, de a társaság áll, fizeti a tagságpénzt, ülésezik olykor, mintha a céhek feloszlata csak afféle álommese volna, évente lakomát tart, amelyen a fejére mindenki ügyelvén, táncolnak virradatig, amidőn is mindnyájan mise meghallgatására a templomba mennek - mert ez így történt ezeknek előtte is, régen, igen nagyon régen, és az elődök emlékezetét mindenki úgy őrzi meg, ahogyan a legjobbnak látja. Azonban, szavunkat ne felejtjük, az is felemlítendő, hogy ha a pénzükből valamelyes számottevő összeg egybegyűlik, alapítvány gyanánt odaadják a városnak a szegények használatára. Érdekes azután, mikor ilyenkor a város kötzködik velük, s nem akarja őket elismerni társulatnak, mivelhogy nincsen alapszabályuk. Pedig hát régi igazság, hogy a kontraktus, az csak papiros, ellenben a pénz a fundamentum.

Sokat kellett hízelkedni eme szigorú, önálló magyaroknak, amíg ideadták szent kincsüket, a céhládát. Mert nem akarták ideadni, abban a hitben lévén, hogy az tartja őket egybe.

- Mint a szent korona a nemzetet - mondták, s ilyenkor kárba vesztek a kisallangozott szónoklatok.

Utóbb azonban csak ideadták, s ezzel a céhügyekre rátevődött a kalap. Az összes ládák egybegyűltek. Ideadták a benne kotyogó tartalommal együtt, aminek a kilétéről egyébként ők sem tudtak semmit. Tudták, hogy van a ládában valami, mert hiszen kotyogott benne. De hogy ez a kotyogó valami miféle lenne, arra már nem emlékezett senki, az egykori nemes céh tagjai már mind kimenvén lakni abba a sárga földbe, amely az összes világi bajok ellen a leghatósabb orvosság.

Ezeknek a ládáknak ugyanis az volt a bajuk, hogy nem lehetett őket kinyitni. Titkos závarra járt az valamennyi. A régi lakatos és puskaművesek nemes céhének a remekei. Még annak a ládadeszkának a závarja is titkos rugóra járt, amelyet előbb meg kellett találni a láda falán, s csak annak a kihúzása után tűnt elő a valódi závar, a maga mély rejtelseivel, amihez már a mai lakatosok nem értenek. Ugyan, hiszen ha értettek volna, akkor sem ért volna ez az értelem egy hajító fát sem. Mert ezek a ládák valamennyien megúszták a nagy árvizet. Még azok is, amelyek a padlásokon voltak, mert a víz akkor olyan volt, hogy még a padlásokat is leszívta maga-magához. Hát a titkos závárt kibontani, az nehéz. De ha ráadásul még be is van rozsdásodva, akkor meg lehetetlen.

Ily módon tanácstalanok voltunk ezekben a ládai ügyekben. A régi asztalosiparnak akármilyen berakott remekei is, de mit érnek, ha nem bírjuk belőlük kiszedni azokat a holmikat, amik bennük kotyognak. Ebben a dologban olyan a hivatalos tudomány, mint a gyerek. A tudomány is felbontja a múmiát, mint a gyerek a kóchuszárt, hogy mi van a hasában. De a ládáknak nem lehetett belenézni a hasába. Végezetül egyik, fűrő-faragó elméjű szolgám találta fel a Kolombus tojását, amidőn azt mondta magyarázólag, hogy: nini. Avval aztán elővett egy hidegvágó vasat, megfeszítette vele a láda fenekét, s a láda fenéke kiesett. Azután sorra a többi. Minden kotyogó holmi kigurult belőlük. S ráadásul az is kiderült, hogy belülről lehetséges könnyen nyílnak a nevezetes titkos závarzatok, példázóan ezzel a régiek naivságát, akik hitbeli bizodalommal voltak irántuk, el sem képzelvén azt a lehetetlenséget, hogy akadhat olyan ember, aki egy ládát nem felülről, hanem alulról merne kinyitni. Ez egészen olyan, mint

amikor a ló vasláncsal van kipányvázva a mezőn, a cövekhez. A lánc erős, sós vízben van főzve, még a reszelő sem fogja, ennél fogva teljes biztonságot látszik nyújtani. A cövek azonban olyan könnyen áll a földben, hogy minden gyerek kihúzhatja onnan, s másnap csodálkozva nézi a gazda a levegőt, hogy hova lett belőle a ló?

No, így a szolga esze révén - tudvalevő, hogy parva sapienda regniture mundus - csak előkerültek a ládák titkai. Különböző emlékek, ónbillikomok, fából készült hívogató könyvek, mérlegek, amiken vásárok alkalmával az aranypénz igazságát mérték, hogy nem reszelt-e le belőle az izmaelita, meg más mindenféle ilyenfélék. Azután a tömérdek sok írás, a könyvek a remekelésekről, a szabadításokról, a lakomák költségeiről, s protokollumok a bolondosan furcsa céhhatározatokról. Például egy helyen: zsidónak nem szabad eladni a csizmát, mert tovább üzérkedik vele, s rontja más városok nemes céheit. Egy másik könyvben találok: a nemes céh előtt a nyitott céhláda mellett bevallotta egy legény, hogy ezüstkanalat lopott a vendéglőből, miért is két pengő forintra ítéltetett. Lopásért két forint bírság: mit szólnának ehhez a mai királyi ügyészek? S akkor mégsem volt úgy teli a Csillagbörtön, mint most, azaz, hogy akkor nem is volt Csillagbörtön. Aki néhány rab volt, az a városházán volt a várnagy kosztosa, de becsületszóra időnként onnan is hazaeresztették őket a hitese feleségükhöz.

Az. Ilyen furcsaságok ezekben az árvíztől ázott, nehezen betűzhető, elmosódott tintájú könyvekben. S a vendéglős, akitől a legény a kanalat lopta, éppen az öregapám. Lám, nézd el, nézd. Nagyapót sohasem ismertem, mert ő kissé elhamarkodta a dolgát a halállal, s most íme, így találkozunk öreg, okuláriumos betűjű, atyamesteri írások dohos könyvében.

No, azonban hála Istennek, csak hogy egybe vagytok, régi emlékek. Azóta már könyvet is írt róluk egy hozzáértő felebarátunk.

No, igen. A ládák. Hát a ládák, azok ládák. Itt vannak szép sorjában, és most már ténybeli igazolást nyer az a vitás körülmény, hogy ki volt a kötélverők szentje. Persze, hogy szent Posthumus volt, mert rá van a ládájuk oldalára festve.

Azonban a zászlók. Rendszben vannak-e a zászlók? Itt van-e valamennyi? Kádárok, kalaposok, német szabók, magyar szabók, miegyéb. De hát hol vannak a halászsok? Hát mi van veletek halászsok, hogy nem vagytok itten, eme tisztes gyülekezetben? Híres, nevezetes régi nép. Vízen élők, akik a vízből szeditek a húst. Abból a Tiszából, amelyről azt írta egykor az amsterdami könyv, hogy két részből áll: a fele víz, a fele hal. (Régen volt ez is.)

Sehol sem vagytok a zászlótokkal. Pedig valamikor milyen sokan voltatok. Hiszen valamikor úgy tanultuk az iskolában, hogy a mohácsi eset alkalmával Zápolya János negyvenezer halással hallgatta innen az ágyúk dörgését, de nem ment segítségre. Hát már beszéljen bárki bármit, de amely társaságról a történelemírás ekkorát hazudik, annak a testületnek mégiscsak nagy gyülekezetnek kellett lennie. Hát hol vagytok mostan, hogy nem álltok elő a céhládjával meg a zászlóval, hogy helyet foglaljatok vele a többiek barátságos együttlétében?

Hopp. Itt meg kell egy kicsit állni. A halászsok sohasem voltak céhben. Mindig ösfoglalkozásnak tartották, miként a földművelés, avagy a pásztorkodással járó állatnevelés. De azért mégiscsak nagy társaság voltak. Céhládjuk nem volt, de zászlójuk volt, mert az alatt tartottak együvé. Még ünneplőruhájuk is formára volt csinálva: molnárszín posztó, meggyzsinbársony gallérral. Még templomi superlátjuk is volt, selyemsátor, amit templomjárásakor a felsővárosi minorita barát fölé tartottak, óván az öreget a napsütéstől, hogy kötelességei végzésében a tűző napfény el ne lankassza. Kellett hát, hogy zászló is maradjon utánuk, azonban hol van ez a zászló?

Nemrég azt mondja a vízparton a dunai hajóstársaság parti kormányosa, hogy menjek erre, meg erre a helyre vendéglőbe, ahol jó bor van, s egy szép menyecske szót akar velem érteni.

Az ilyesmit húsz év előtt kellett volna mondani, de hát az most már mindegy, mert lehetetlenség az, hogy szép asszony hívása kiáltó szó legyen a pusztában. Ugyan valószínű, hogy már csak komának hívnak. De a valóságban nem így állt a dolog. Mert azt mondja a menyecske a tett helyen:

- Tudja-e, hogy miért hívattam?

- Majd megmondja, Rozál.

- Hát tudja-e, hogy hol van a halászok zászlója?

- Nem tudom én.

- Hát odafönt a felsővároson, a Csányi Ágó házának a padlásán. Miért nem tőrszi a többi közé. Odaadják, ha elkéri.

- Hát kitől kérjem?

- Hát Bárday Böröcz Mihály öreg halásztól.

- Hát hol érthetők vele szót?

Azt mondja Rozál:

- Avval ugyan sehol se, mert az hétfőtől szombatig kint van a vízön. Vasárnaponkint azonban, ha csak töheti, ide begyűn.

- Akkor talán értesítene, Rozál húgom. Van itt telefon.

Büszkén szedi ráncba fehér homlokát a menyecske:

- Itt nincsen olyasmi... Hanem, tudja, írjon egy levelet. Azt majd én odaadom neki, mikor idegyűn. Mert beadnák, de attúl tartanak, hogy maga nem fogadja el. Úgy gondolják, hogy ők nem érdemösek az ilyesmire. Öregök már. Egyszerű vízönélők.

Hát ilyen beszédek is vannak a világon. A levelet megírom, küldöm Rózálnak, s a rákövetkező vasárnap reggel, ahogy mennék föl a boltba, Rozál már vár két időses barna képű emberrel. Szép, tiszta ünnepi ruhában, borotválkozva vannak az emberek, soványak és egészségesek, ugyan a hátuk kissé hajlott, de ez az evezéstől, meg a kecével való halászáttól van. Már mire fölértem a boltba, körüljárták az egészet, és megnéztek minden megtekinthetőt.

Most voltak benne legelsőbb. Kissé elfogódottak és a nagyságos úron kezdik. Enyhítő beszédre szabadabbra válik a szavuk, s mondják, hogy csak azért nem adták be eddig a zászlót, mert nem hihatték, hogy még az ilyesmit is befogadják.

Ami a zászlót illeti, annak halászhálóból van kötve a selyme, és a selyemszalag helyett vastag vászon van rajta, föl is festve lévén azon régi módi olvasható betűkkel az írás: Isten áldd meg a hazát.

S a zászló ünnepélyesen átadatik.

Mikor azonban ezen az aktuson átestünk, az emberek arca más képet ölt. Azt mondják:

- Baj van.

- Már miért?

- Hát - mondják - végignézte velünk a Rozál az egész házat. Hát jó, ami jó, de a kuszakece hibádzik a többi szerszám közül.

- Hejnye - mondom -, a fene teremti. Hát csakugyan hiányzik?

- Hát - mondja az egyik kékszemű, barna, öreg halászlegény. - Az szégyön, hogy az hibádzik.

Azt mondja a másik:

- Pedig az ólomra jár.

Ez a halfogóháló, ez a kuszakece, csakugyan ólomra jár, mert az fogja össze az alját. De az idősebb beadó erre csak legyint a kezével:

- Az már újabb kitalálás, amelyik ólomra jár. Csontra mög lócsontra. Azután reginálisan van szerkesztve. Talán tudja csak, hogy hogy van az a reginás kuszakece?

Az ólomra járó kuszakecéről még csak tudok valamit. De arról már sejtelmem sincsen, hogy milyen az a kuszakece, amelyik lócsontra szolgál, és a szerkesztése reginás.

Azonban minden barátkozás között is fent kell tartani a tekintélyt.

Ennélfogva azt mondom:

- Hát hiszen, ami azt illeti...

Az emberek azt mondják rá helybenhagyólag:

- Nono. Nem is azért mondtuk...

1913

ÁLLATOK A HÁZ KÖRÜL

1

Fognak a kutyák is meg a macskák is. A kutyáknál ugyan ez nem csodálatos, mert a városban adó van rájuk vetve, s amióta ez az adó áll, a külvárosi kis házakban legfeljebb egyet tartanak belőle, vagy egyet sem. Azt is csak olyan kisebb fajtát, hogy legyen, „aki” olykor ugasson. De ezek sem sok vizet zavarnak. Nem bántanak senkit, inkább csak mint afféle házibútorzat vannak az udvarban. Kis, apró jószágok, amiktől nem kell tartani. A külvárosokban ma már nem is igen járnak bottal, hacsak nem öreg az ember, s a bot támaszkodásul szükséges. Csak éjjel viselik. Nappal még a levélhordó sem hordja, pedig az sok házba bejár.

A tanyákon még nincsen adó vetve a kutyákra, hanem hiszen idővel majd eljön még az is. Azonban már ott is van arra törvény, hogy kötve kell tartani a kutyát, mert a kósza ebet ha lelövik, afelől nem lehet panasz. Mindenki magára vessen, hogy miért nem tartotta kötve. Mégpedig láncon, mert a kötelet elrágja. Másrészt egyre szűkebb határok közé szorul a pásztorkodás, oda is kevesebb kutya kell már. A régi nagy fürtös farkú fehér komondorok kivesznek. Ugyan nincs is már rájuk szükség. A farkasok az Alföldről végképp elpusztultak, ha akad egy-egy olykor, szigorú teleken puskacső elé, azt is bizonyosan a hegyek aljáról üzte ide az éhség. De a juhraflók is kivesztek már. Ezek olyan emberek voltak, akik lovon vágattak a nyáj széléhez, a nyeregbe kaptak egy birkát, s elnyargaltak vele. Az állati farkas meg az emberfarkas ellen valók voltak a komondorok. Azok a farkassal megharcoltak, s a juhraflót is nyúzták addig, amíg a birkát le nem *dobta* maga elől. A ló szügyére ugrottak, s belemartak a nyakába, a másik a lovasra ugrott, a combjába harapott. De ez a világ már elmúlt. S vele a nagy, nyájörző ebek is elmúltak.

A kutyák fogyásánál ilyenformán meg lehet találni azokat az okokat, amik az elmúlást okozzák. De miért fogy a macska? Erre nincsen kádencia. Pedig a macska is fogy, apránként fogyogat. Azután ami van, az sem az, „aki” régen volt. A nagy cirmosok, amelyek a vadmacskához voltak hasonlatosak, már ritkán láthatók. Azok is ritkák, amelyek szintén nagyok voltak, de a színük fehér-fekete-piros volt. Ezekről régebben az a beszéd járta, hogy aki az ilyen színű macskában nőtényt talál, annak ezer pengőt fizetnek az angolok Londonban. Ez a mese már akkoriban is bizonyára a ritkaságuk nyomán fakadt. A hetvenes években még minden olyan bolondságot, amely pénzzel járt, az angolokra fogtak. Így ötszáz pengő járt Londonban annak is, aki egy szivart végig tud szívni úgy, hogy egy darabban marad a hamuja.

De a tréfák mögött igazság rejtőzködött. Mert hát hogyan vigye el egy darabban a szivarhamut Londonig. Nem lehet az. Éppen olyan lehetetlenség, mint az, hogy fehér-fekete-vörös nőténymacska volna a világon.

A hamvas színű macskáról nem keringtek ilyen legendák, mert abból még volt bőven. Ma ez is meglehetősen ritkaság. Bársonyfinomságú szőre volt, olyan hamuszín forma, amelyet úgy mond a népies beszéd, hogy seszínű. Ezekből alighanem prém lett vagy boá, s aki nő viseli, bizonyára büszke rá, hogy milyen szép amerikai vagy ázsiai bőrt hordoz, pedig világéletében csak macska volt az valamikor, s csakúgy nyivákolt, mint a többi.

Nálunk az árvíz után, mikor ezrével volt itt az olasz földfuvaros, kőműves, napszámos, köznyelven digók, akkor azt beszélték, hogy azért fogy a macska, mert a digók elfogják, mikor éjszaka a háztetőkön mászkál, aztán megeszik, mint mi a nyulat. Nem tudom, mi volt igaz

ebből a dologból. Hallottam gyakran, hogy a talián eszi a macskát, de sohasem láttam. (Ellenben tanyai magyart láttam már, aki megette a pókot.) De hát az árvíz már régen volt, harmincnégy éve már annak, hogy a viharos tavaszi éjjelen a halálordítások az öreg harangnak menekülésre intő kongásával vegyültek. Azóta mennyire megsaporodtunk... Akkor hetvenöt-ezren voltunk, most százhuszezren vagyunk: lám az emberek mennyire szaporodnak, a macskák meg mennyire fogynak.

Azelőtt annyi volt a macska, hogy el kellett hajigálni, most meg olyan kevés a gyámoltalan, hogy vagy ajándékba kérik ismerős helyről a fiókját, vagy pénzért veszik, vagy pedig lopják. De nem sok haszon van belőle, mert a lopott macska megkerül.

Ugyan a másik fajta is. E tekintetben a kutyával nagyon egyazonos szokású. Volt már rá eset, itt a határban, a szatymazi homokon, hogy az Erdélybe ajándék gyanánt ketrecben, vasúton elküldött kutya hazatért. Alig bírta már magát, csupa csont meg bőr volt már csak, de hazament, s éjjel a tanyába érvén, sikoltozni kezdett a küszöbön, hogy eresszék be.

Az elajándékozott vagy pénzért eladott macskát ezen okból zsákban szokás a szülei házból elvinni, hogy ne lássa, hogy merre viszik. Hogy ne tudja, hogy milyen úton térhet vissza.

Azért olykor ez is hiábavaló, mert csak hazatér. Van eset rá, hogy vízen túlra adják a macskát, s onnan is előjön. A kutya tud úszni, hát annál még ez valahogy megérthető, de a macska nem tud úszni, és mégis, ez már igazán csodálatos, hogy azért csak hazajön. És a hazatérésben állhatatos. Ha egyszer megtalálta a hazatérés útját, akkor azt többé nem felejt el.

Volt eset rá, hogy a zsákban elvitt macska hazatért. Szívesen fogadták, adtak neki a konyhában enni húsocskát, inni tejecskét. De másnap már jöttek érte megint a zsákkal, mert tudták, hogy bizonyosan hazament. Elvitték megint. A macska harmadnap megint csak otthon volt. Hát elvitték ismét. Negyednapra csak otthon volt a cica, s benyávogott a konyhába egy kis tejért. Hát adtak neki azt is, egy kis maradék húst is, s a macska nagyon elvult otthon.

De arról a helyről, ahonnan hazaszökött, újfent csak érte jöttek, kérdezték, hogy nem ment-e haza a macska. Mondják nekik: - Hazajött biz' az.

- Hát mi meg eljöttünk érte, ha még egyszer kiadják.

- Hát - mondják emezek az asszonyok (mert mindig asszonyokról van szó: a macskakérdések az asszonyok, a kutyakérdések az emberek dolgai közé tartoznak) - odaadhatjuk még egyszer. De hát valami baj van itten. Adjatok neki rendes ételmezt, mert bizonyosan azért jön mindig haza, mert itt kap ételt.

- Ejnye-ejnye - sértődnek meg amazok -, hát csak adunk mi is neki ételt. Annyi ételmezt találkozik csak nálunk is a ház körül, amennyi egy macskának kell. Nini.

- De már akármit beszéltek, ott valami bajnak kell lenni az ételmezt körül. Nem mondom én, hogy nem adjátok ki neki. De nem ügyeltek a dologra. Mikor a malacoknak adtok enni, ugye odakönyököltök az ól deszkájára, aztán nézitek, hogy esznek-e? Hát a macskának is ne csak dobjátok oda az ételt, hanem ügyeljete is rá, hogy meg is eszi-e? Úgy lehet, hogy aki nálatok van kutya, erősebb, mint a macska, és eleszi előle az önnijét. Mert az állatok el szokták egymás elől önni az önnijüket.

Így tanítgatják egymást a szoknyás emberek a macskai ügyben. No, jól van, köszönettel fogadjuk a tanácsot, majd élünk vele.

Éltek vele. Adtak enni a macskának elegendőt, ügyeltek is rá, hogy megeszi-e. Hát megette egészen alkalmason, de azért harmadnapra ismét csak elveszett. Éjjel megszökött, és elment haza.

Ezen most már végképp elcsodálkoztak. Ejnye, ejnye, hát már megadtuk minden módját, mégis itthagyt bennünket. Itt már csakugyan nem lehet más az eset, mint hogy otthon tejbe-vajba fürösztik.

Pedig dehogy. Ez nem úgy van. Ezt maga a macska bizonyította be. Mert hazaszökött az otthonba, de többé nem hogy a szobába, de még a konyhába sem ment be. A macska tudta, hogy ha megint kezes jószág lesz, ugyanaz a sors vár rá, ami eddig: megfogják, zsákba teszik, és elviszik. Hiába rakták a konyhaküszöbre neki a tejet, feléje sem nézett. Elvadult. A szemétdombról élt. A padláson hált. Ha szeles időben becsukták a padlásajtót, hogy ne csapkolódjon, akkor a fára mászott, s ott aludt. Kerülte a volt gazdasszonyát; ha a kutya kötözködni akart vele, nekiment és megpocskolta. Hát így él ez a macska, aki ragaszkodik a hazájához. Végre tehát íme, egy társadalom, amelynek akad elvhű tagja, de ennek is előbb meg kellett vadulnia. Mert ilyen nálunk a világ...

Láttatok-e már, mikor a macska családotul hurcolkodik? Mikor viszi fiait a szájában. Hogy milyen szépen tudja vinni az apró kölyköket. A macskának igen hegyes foga van, s a kölyköket a nyakuknál fogva hurcolja föl-le. Vagy a padlásra föl a létrán, vagy a padlásról le valahova. Olykor a fára ugrik vele, mert csak a fáról tudja elérni ugorva azt a másik tetőt, amelyre igyekszik. A szájában a fiók, lehet, hogy néha kiejti, de ez bizonyára a ritkaságok közé tartozik. De azért, ha egy ilyen elhurcolt fiókot megnézel, a nyakán a hegyes fogaknak semmi nyomát, semmi kis karcolását vagy hasítását nem találod. Úgy viszi át az új helyre valamennyit, ha öt van is. Bár néha nyolc kis aprót is nevel, ha elbír velük valamerre úgy bújni, hogy rá nem akadnak. Csonttá és bőrré soványkodik bele.

Miből él ilyenkor? De különösen miért hurcolkodik? Ösztönökről beszélnek, de afelől csakugyan sokat lehet beszélni. A vadvirág megterem a kerítésnek azon az árnyékos oldalán, ahova másfelől is árnyék esik, minélfogva ott nemigen van napsugárban része. De a virág megtudja, hogy attól a helytől számítva, ahol ő született, hat lépésnyire van a kerítésen egy lyuk. Egy akkora lyuk, mint amekkora szokott lenni a fenyőfadeszkán, ha kiszárad belőle a csomó. És a növény egyik szárát odáig elküldi. Egyik virágos szárát elnyújtja odáig, hogy az átbújhasson a lyukon. Hogy legalább a szülötte gyermekeiből ha több nem is, hát csak egyetlenegy átmelessen a hideg árnyékból az élet napfényes világosságába, ott szirmait kibontsa, és a szárán által meleget küldjön haza a hideges helyen tengődő anyacsaládnak. Ezt látván, azt mondja az öreg szőlőkapás:

- Ennek is van magához való esze.

Azonban az eszük másképp jár ezeknek a szótalanságoknak, meg a többinek is. A tanyától nem messze van egy iskola. Régi tanulóhely, még abban az időben épült, amikor legelsőbb kezdtek a pusztákba iskolákat telepíteni. Ötven éve körül. Akkor nyárfát ültettek az udvarára, a hosszú idő alatt a fa igen hosszúra felnőtt és megvastagodott. Egy ágat, ahol háromfelé nyílik, alkalmasan lefűrészelték, gólyafészek alá. Egy gólyacsalád oda is telepedett, ott éltek hosszú esztendőkön át. Soha nem volt semmi bajuk. Az erős fa megóvta a fészekalját vihartól, esőtől. Azután történt egy meleg nyári napon, hogy a két öreg gólya a fészekben nyakon fogta a fiókákat, s lehordta mind a hármat a homokba. Egy hitványas fészekbe, amit ott gallyból, rőzséből, szalmából hirtelen összeszerkesztettek. Ezt mindenki csodálva nézte, az öreg tanító pedig azt mondta.

- Itt valami baj lösz.

Csakugyan baj lött. Másnap vihar volt, olyan vad zivatar, amely néha, tíz évben egyszer, e lapos tájakon végig szokott zúgni, amely tetőket tép, boglyákat és homokhalmokat hord el egy helyről a másikra: ez a vihar lehasította az öreg nyárfának azt az oldalát, amelyen két nap előtt még békességben lakott a gólyacs család.

Ösztönök ezek vagy tudások - ebben nincsen okos ember. A madárféle a vihart hamarabb tudja, mint az ember, a ló a földrengést hamarabb megérzi, mint az errevaló műszerek. A szamár is ordítja olykor a juhásznak, hogy jó lesz a nyájjal valamely erdőszélébe következni, mert szélzivatar lesz és homokrepülés. S mikor a homok repül, még csak azt sem lehet látni, hogy merre szaladt széjjel a birka.

Ilyen különböző állati beszédek, észjárások és gondolkodások vannak.

Történt, hogy ellopták a macskát. Nősténymacska volt, némi előjeleivel már annak, hogy majd fiakat hoz a világra. Meg lehet látni, hogy a macska ilyenkor, ilyen állapotában, kissé bárgyú. Szótlanul elül egy-egy helyen, néz maga elé a levegőbe, nem figyel a dolgokra: ekkor történik meg vele, hogy arra megy egy asszony, a kötőjébe kapja és elviszi. Az ilyesmire nem szokás mondani, hogy ellopja, hanem csak úgy, hogy elviszi.

Szóval a macska elveszett, eltűnt, és ezt nagyon fájlalták a házban, mert a macska a tűzhelynél mégiscsak macska.

De reménykedtek abban, hogy a macskabecsület szerint majd csak visszatér oda, ahol mindig jól bántak vele.

De nem jött. Már le is tettek róla, hogy valaha viszontlássák. Már úgy vélték, hogy talán nem is lopták el, hanem valamely módon elpusztult.

Egy hajnalban azonban, amikor a gazdasszony kinyitná a konyhaajtót, hát ott kuporog a küszöbön a macska. No, azt az örömet! - Hát elgyüttél, macskám? Hát ránk emléköztél, kis cicánk?

Szólt valamit a maga nyelvén az elsoványodott jószág, mire a gazdasszony fölkapta, tisztogatta, etette, s kérdezte tőle barátságosan:

- Hát a kis fiadat hol hagytad?

- Nyá - mondta a macska, és még aznap este eltűnt a házból. Sehol sem találták. No - nyugodtak bele -, talán kiment egerészni, reggelre majd előkerül. Mert a mezei egeret éjjel szokás vigyázni.

De reggelre kelve sem mutatkozott a macska, és most már egész nap arról volt a beszéd, hogy hova tűnhetett. Ha eljött, miért ment vissza?

Hm. Azért, mert a macska tudja, hogy mit csinál, és véges emberi ésszel nem mindig lehet az ilyesmit fölérni.

Mert a macska azért jött haza, hogy megnézzze, vajon nem vettek-e már azóta egy másik macskát a házhoz? Hogy szívesen fogadják-e vissza.

Az anyamacska erről meggyőződést szerezvén, visszament az idegenben létező gyermekeiért.

S harmadnap hajnalban, mikor a gazdasszony a konyhaajtót kinyitotta, ott ült a macska a küszöbön a három apró fiókkal. Szoptatott.

Hát történhet a kerek világon egy gazdasszonyra nézve ekkora öröm?

Tárgyalunk, mivelhogy így nyári estéken nagyon ráér arra az ember, állatokról, fákról, pókokról, meg minden olyan élőről, amelynek nem ember a neve. Csak úgy összevissza, hogy éppen a szó ne egyezzen, mert különben elalszunk az asztal körül. A félvad kutyáról, amelyet némelyik ember tisztán csak a nézésével meg tud szelídíteni, és hogy igaz-e az, hogy csak a nagyon világos kékszemű emberek értenek az ilyesmihez?

Továbbá, hogy igaz-e az, hogy némely más emberek valamikor ismerték a kutya-veszettség gyógyításának a titkát is. Erről régente sokat lehetett hallani, az úgynevezett „veszett emberek”-ről. Hallottam én is bizonyos Veszett Sándorról, aki a csongrádi pusztákon élt a Tisza mentén, de ez régen volt, azóta alighanem kint van már a sárga földben.

Egyik pajtás az asztalnál fölveti a kérdést, hogy ha igaz az, hogy a veszettség csak fertőzés útján mehet át másra, akkor honnan kapta meg ezt a bajt az a kutya, amelyik legelőször betegedett meg benne? És ha valamikor megkaphatta egy kutya fertőzés nélkül, nem kaphatja-e meg ma is ugyanígy egy másik?

Az illetőt azonban leintjük, hogy ne kalandozzon bele a tudományok világába, mert annak máshol van a helye. Az intelem szigorú, be nem tartása büntetéssel jár. A bűntevő azért, hogy vitát akart csinálni, nem szólhat bele mást a beszédbe, csak azt, hogy „kérem szépen”. Bár a büntetés erősnek látszik, mégsem olyan igen nagyon túl szigorú, mert a kérem szépen mondhatja váltig. Akár csak a Mikszáth Mátyás madara, amely akkor is azt rikácsolta, hogy „Ne félj, Mátyás!”, mikor széttépte a macska.

De ennyi szigorúság kell, mert a fődolog, hogy csak a szemlélődésnél maradjon mindenki, a további elmélkedéseket bízsa másra. Csak szigorúan a szemlélődésnél. És csak nyomon beszéljünk. De hát néha persze hogy nem beszélünk nyomon, mert tévedések történnek olykor, ami nem csoda: a lónak négy lába van, mégis megtörténik vele, hogy megbotlik. Lám, a minap is azt írtam a vörös-fekete-fehér szőrű macskáról, hogy annak a nőtényjeért ezer pengőket adtak volna az angolok a hetvenes években Londonban, már tudniillik, hogy ez volt róla a szóbeszéd. Most kiderül, hogy hazugság ez már megint! Rendes ember a közönséges szóbeszédben sem hazudik, s íme, nyomtatásban százaknak, ezreknek és tízezreknek jelent meg ez a nem nyomon való beszéd. Pedig egy árva szó sem igaz belőle. Mert egészen az ellenkezője áll. Nem a nőtény, hanem a vörös-fehér-feketés kanmacskáért adták volna azt a bizonyos ezer pengőt a hetvenes években az angolok Londonban. Ha lett volna, de nem volt. Mert hiszen éppen az volt a vicc a dologban, hogy ha látott valaki egy ilyen színű macskát a háztetőn, minden különösebb vizsgálódás nélkül is fogadást tehetett rá, hogy az nem macska, hanem kandúr. Mert az ilyen elnevezésben is voltak különbségek. Ma már úgy mondják, hogy kandúrmacska, mint ahogyan a pulira is azt mondják, hogy pulikutya. Míg az öregebb fajta juhász a kutyát meg a pulit még ma is két külön állatfajnak tartja. A kutyának is van esze, azonban az a puli eszéhez még csak nem is fogható. Mert a pulival szót lehet érteni, a puli érti a beszédet.

Annyi bizonyos, hogy tanyahelyen van eset rá, hogy hever a puli az udvarban a homokon, mikor kijön a házból a gazdasszony, azt mondja neki:

- Az ördög bújjon beléd, de elurasodtál a jó módba.

A puli föláll, nézi a gazdasszonyát, de nem érti a szemrehányást.

Azt mondja az asszony:

- Hát nem látod, te buszma, hogy a pulykák belemöntenek a búzába?

Ezt anélkül mondja az asszony, hogy csak egy karkinyújtással is útmutatást adna a pulinak arra nézve, hogy mit akar tőle.

A puli azonban enélkül is megérti, hogy itt már megint ezekről a pákosztos mexikói madarakról van szó, meg a búzavetésről. Ennélfogva elmegy a búzába, és kikergeti belőle a mexikóikat.

Azt mondja egy ember, hogy a jövő embere talán már majd tud a keze ügyébe eső állatokkal beszélni. Már legalább annyiban, hogy megértik egymást.

- Bolondság. A jövő embere még jobban eltávolodik a természettől, mint a mostani... Nem kell egy kis „kérem szépen”?

- Jó, jó - mondja -, távolodik. De ez nem tarthat örökké. Lehetséges az, hogy a mai hatmilliós nagyváros harmincmilliós várossá fejlődik? Nem gondolom. Itt is csak áll a mondás az égbe nőző fákról. Méline látnok volt, amikor azt mondta, hogy vissza a faluba.

- Te meg mindjárt visszamégy a „kérem szépen” határai közé.

- Beszélhettek, amit akartok. Az ember vissza fog térni a természethez, ahonnan elindult. Az állatok megismeréséhez való érzéke fejlődni fog. Az emberi kultúra körében élő állatok esze, vagy ösztöne vagy akármije fejlődni fog. Egymásra találhatnak. Nem láttok elég telepatikus dolgot? Miért ne lehetne az meg emberek és állatok között is?

- Mese.

- Mese. Az is mese volt húsz év előtt, hogy a gondolat drót nélkül repüljön a levegőben. Mondom, hogy a jövő embere szót fog érteni tudni az állattal.

Polgártársunk, tekintettel arra, hogy ezen, ezúttal el nem intézhető, tehát teljesen gyakorlatlan értékű elméletnek a szőnyegre való hozása mellett még az öklével az asztalra is ütött, húsz percnyi kéremszépenre ítéltetett. Kegyelemből, mert egyébként a teljes félórát is kiérdemelte volna.

Van jó néhány esztendeje, hogy egyszer éjszaka jöttünk hazafelé a pusztából két kocsival is. A hold nem járt azon az éjjel (ezek a haszontalan tótok már megint elfeledték fölteni az égre), csillag sem mutatkozott, mert föllegesre fordult az idő, s ráadásul még ősz is volt. Mert havas télen nem baj az, ha se hold, se csillag nincs is. Olyankor nagy fehérségben a hóvilág magamaga világít, és közte a barnálló út megmutatja magamagát. Tavaszi és őszi éjszakákon, ha az égi világítók nincsenek a helyükön, az egész tájék fekete. Nem az a feneketlen koromsötétség ugyan, amilyenről olykor hall az ember, de hát mégiscsak fekete ott minden, és az árok egyenlő színű a földdel, s az ember csak akkor veszi észre az árkot, amikor már benne van. Ez különösen a Tisza menti pusztákon bajos állapot, mert ott sok, egykor használt, de már abbanhagyott töltés van. Alvótöltés meg nyúlgát a nevük.

Valamikor sebtiben emelték valamely váratlan támadt áradás elibe. Később, mikor a nagy töltések a rétek elébe kiépültek, többé már nem volt ezekre szükség, de azért csak megmaradtak a föld hátából kiálló gerincek gyanánt. Sötét éjjel azután az ilyeneken keresztül mászkálni nem egészen kényelmes dolog. A kocsival való egy-két fölfordulás ugyan minden pusztai emberrel megesik - ismerek egy birtokost, aki a kocsival való huszonötödik szerencsés felfordulása alkalmával jubileumi vendéglátást tartott -, de nem mindenki esik ennyire a szűz Mária kötőjébe, kéztörés, lábtörés könnyen megesik, ha nem jól ugrik a dülő kocsiból.

Ilyen időben nem is olyan könnyesen adogatják ki a parancsot, hogy János, fogj be. Hanem előbb behívadják, s azt a kérdést intézik hozzá, hogy János, el mersz-e indulni? S csak ha a János teljes bátorsággal mondja, hogy - el én, akkor mondják neki - hát akkor fogj be. De már ha János, mielőtt feleletet adna, nagyon nézi az eget, akkor inkább csak maradnak. Megvárják, amíg virrad.

De ebben a mondott esetben éppen azt felelték a kérdésre a Jánosok, hogy el mernek indulni. Éles szemű emberek ezek a pusztai kocsisok, a lovak szokását is jól ismerik, csak éppen amíg sík útra nem érnek, nem gyújtják meg a kocsilámpákban a gyertyát. Ezeket a lámpákat afféle úri bolondságnak tartják. Azt mondják, hogy nem látnak a lámpától hajtani. Aki sötétben pusztai vagy tanyai rossz úton hajtott már lovat, ebben a dologban tökéletesen igazat ad nekik.

Hát elindulunk, s ügyel-bajjal az alvó és nem alvó töltéseken keresztüljutván, ott már a sík út, a rendes műút következik. A Jánosok ott megállnak, s meggyújtják a kocsilámpákat. Ülök a második kocsi Jánosa mellett a bakon. A csás ló kanca, kis csikója van, az ott szaladgál a kocsi körül. Látni lehet, amikor a lámpa világába kerül, azután megint elvesz a sötétben. Az anyja, karesú nyakát nyújtogatva, olykor tekinget utána.

Mondom a Jánosnak, hogy nem volna-e jobb a csikót a kötőféknél fogva az anyja hámjához kötni. Akkor mindig tudná az anyja, hogy mellette van.

Azt mondja a János, hogy jól van így is, ahogy van.

Hát akkor jól van. A kocsik megindulnak, az első kocsi jól nekiereszkezik, kisvártatva a lámpái csak mint fénybogarak látszanak az éjszakában.

Egyszerre a csás kanca itt, a második kocsi előtt, kocogás közben fölemeli a fejét, és hosszú, panaszos nyerítés tör elő a torkából.

Mondom a Jánosnak: látja-e, hogy csak a csikáját keresi?

Azt mondja a János, hogy nem azt keresi.

- Hát akkor mit nyerít?

Azt mondja a János, hogy a ló üzent az első kocsinak, hogy ne siessen annyira. Mert éjszaka, sötétben nem szeretnek egymástól elmaradni a lovak. Azonfelül a csikóval sem lehet olyan gyorsan menni, mint amazok.

Ez a János tehát már valamennyire ismerte az állati beszédet. És az elüljáró kocsin levő János szintén ismerte az állati beszédet. Megértette, hogy mit izen a másik kocsi elől a ló. Az első kocsi azonnal csillapította is a futását, s nem sok idő múlva egymás közelébe értünk...

3

A Mitlátsz kutya és Kucsora Mihály

Kisebb szőlőben kapást szokás tartani. Ez ugyanaz az ember, akit más vidékeken vincellérnek neveznek. Nappal munkás, vezetője a napszámosoknak, éjjel pedig csősz, aki őrzi a szőlőt. Éjszaka a tanya udvarán alszik, és puskával a kezében többször bejárja a földet.

De nagyobb szőlőnél már ezt a kétféle mesterséget nem bírja el egy ember válla. Vagy a nappali munkája lesz hiányos, vagy az éjszakai őrzés. Már nagyobb szőlőre csősz kell, akinek más hivatala nincsen, mint hogy vigyáz a vagyona. Őrzi szigorú figyelemmel, lopni nem enged, legfeljebb magának lop egy kis csőszszőlőt, amit azután elfélkalkalmázkodik, ez

azonban nem baj, mert a nyomtató lónak sem szokás bekötni a száját, továbbá sóra, paprikára, apróra, csöprőre neki is csak szüksége van igazság szerint. Éjjel-nappal járja a határt, s mikor az olykori szőlőmunkák ideje elmúlik, szép simára gereblyézi a szőlőutakat, hogy azoknak a homokján az idegen lábnyomot megismerje. A cipős lábnyomról még azt is meg tudja mondani, hogy a városból, a gazda családja köréből ki érkezett ki a tanyába.

A kapás a tanyaudvarban lakik, s tart kutyát. Néha kettőt, de hármat is, azonban azok láncon vannak. Míg a csősz bentlakik egy kis házban, a szőlő gyomrában, s nem szeretik, ha kutyát tart. Mert a csősz nem tartja kötve a kutyát, hanem az mint szabad állat velejár az útjain. De a szabad kutya nem jó a szőlőben, mert nagyon szereti az érő gyümölcsöt, és lelegeli a szüret hasznát. Pedig nyilvánvaló, hogy elég, ha a csősz lop, de ne még a kutyája is.

A szabályok azonban itt sincsenek kivétel nélkül. Kucsora Mihály például igen alkalmas csősz, egymagáról való özvegy ember, így nem sokat fogyaszt. De a szeme hibás, nem lát vele messzire, ennél fogva szüksége van egy másikra, akinek rendes a szeme. Ez a kutya. Ezt a kutyát úgy hívják, hogy Mitlátsz. Éppen azért hívják így, mert ő a Kucsora Mihály szeme. Mihály teljes egyetértésben él Mitlátsszal.

Történt, hogy nagyon sok ringlótaszilva termett. De olyan sok, hogy csoda. Az ilyen úri nevű szilva csak a városban kel el, be kell tehát vinni, de sebesen, mert a túlságos édességtől hamar megromlik. Még Kucsora Mihálynak is be kellett menni egy kocsi ringlótával a városba, nagy hirtelenséggel. A zűrzavarban elfeledték Mitlátszt megkötni, ennél fogva az éjféli induláskor Mitlátsz velement a kocsival. Ezt csak virradat táján vette észre Kucsora, amikor már nem lehetett visszazavarni a kutyát. Mitlátsz pedig a városi nagy kavarodásban elmaradt a kocsi alul elveszett, eltűnt.

Mihály búsan és elszomorodva tért haza. Elveszett a szeme. Mi lesz most már vele? Elcsapják, alighanem elcsapják, a jó reggelét neki. Mert honnan szerezzen még egy olyan kutyát, amelyik így kiértette volna magát a hivatalában, mint Mitlátsz?

Mihály várt egy napot. Mitlátsz nem tért vissza. Várt még egy másik napot is. De a kutya másnap sem tért haza. Harmadnapja már odaforgatta sorsát az elméjében, hogy bemegy a városba, s ott tűvé tesz Mitlátszért mindent, és ki is doboltatja Mitlátszot.

De ez nagy vállalkozás a messzi tanyák emberének.

Előbb tehát a régi módhoz folyamodott.

Tudvalevő ugyanis, hogy valamely elveszett tárgyról rostapergetéssel szokás megtudni, hogy merrefelé vészett el, mely tájra lopták el. De a rostapergetés csak ennyit tud mondani. Az elveszett holmit nem adja vissza.

Hanem van más mód is. Azonban ez nem vonatkozik mindenféle holmira, hanem csak ésszel élő eleven teremtésre. Ez a kerékagyon keresztül való kiáltás.

Kucsora Mihály kivette abból a kocsiból, amely alól Mitlátsz a városi utazás alkalmával elveszett, a bal hátulsó kereket. Bevitte a konyhába, ott két kézzel feltartotta maga elébe, a konyhakémény kürtője felé. A hívó kiáltásnak ez a módja. Másként nem érvényes.

Most azután, így tartván föl a kereket, a kerékagyba, vagyis hogy az agynak a lyukába, amelybe a kocsitengely beleszolgál, s amely a közönséges beszédben végiglyuknak neveztetik, szívszorongva és bánatos lélekkel belekiáltott:

- Hol vagy, Mitlátsz? Gyere elő, Mitlátsz! A gazdád hív, Mitlátsz! Én, Kucsora Mihály mint gazdád szólítalak az egy igaz élő isten nevében, hogy gyere elő! Ne hagyj el, Mitlátsz! Gyere elő, Mitlátsz!

Mitlász még aznap este, kissé lesoványodva bár, de megjelent a csőszházban. Nagy a valószínűsége annak a föltevésnek, hogy alighanem a végiglyukba való dudálás nélkül is megjelent volna, de ez mit sem változtat azon a tényen, hogy Mihály szent félelemmel tolta vissza a kocsitengelyre a kerékagyat.

1913

BÚCSÚ BOGÁRTÓL

A bogár, az csak bogár. Szerényke kicsi állat, sok van belőle (bár kevesebb volna), egy-egy fecske sok százat megeszik belőle naponta, mégis van. Van közte hasznos jószág is, már tudniillik az a bogár, amelyik a másik bogarat eszi. De a legnagyobb részének egy árva garas ára haszna sincsen, csak a pusztításban előjáró. A gazda sok nehéz munkáját teszik tönkre. De amúgy a magyar paraszti beszéd nem sok különbséget tesz köztük, és afelől sem igen sok figyelemmel vannak, hogy melyik közülük a jóra való, és melyik az, amelyiknek kár volt születni. Csak némely részit tudja néven nevezni. A pille, az majdnem mind csak pille. Csak van farkaspille meg halálfejű pille. Van továbbá molypille meg káposztaözönlék. A repülő bogárban ott van még külön néven a szitakötő. A vízi bogár is csaknem mind egy kalap alá kerül, mindössze a csiborbogár, a tiszavirág, meg a szűrszabó jelentkezik külön néven. A többiek csak olyan gyűjtőneve van, mint a növényben a paréjnak. Már a mászkáló bogárban külön saját testi mivolta szerint megismerszik a szarvasbogár, a tülkösbogár, a lóbogár, meg még néhány más bogarak, amelyek fölött igen alkalmas tiszteletben áll, s benne személyválogatás nélkül részesült szent Katalin asszonyunk bogara, amelyet bántani éppen úgy véték és bűn, mint a golyát és a fecskét.

Ehhez a bogárhoz nagy szeretetek szolgálnak. Régi időktől fogva. Talán még azon időktől fogva, amidőn még nem is tudatott, hogy szent Katalin élt-e s halt-e ez világon. Szent bogár. Talán már akkor is bogara volt valamely vízparti istennek, amikor még a bozontos hajú elődök a folyó menti berkekben áldoztak. Ebből ugyan bizonyosan semmit sem lehet tudni, csak annyi bizonyos, hogy Katalin szent bogarához ártó kézzel közeledni nem szabad. Csak szelíd ujjakkal, amik a bogarat a tenyérbe emelik, melynek a vérén kellemesen melegszik a Katalin bogár. A Katalinbogárnak födele van a szárnya fölött, ilyenformán nem is ázik meg a szárnya. De mikor így az egészséges vértől lüktető piros tenyérben melegséget talál, szárnyai födelét fölemeli, és úgy sétál negédesen a tenyérben, mint kicsiny kis bogár, aki tudja magáról, hogy Katalin asszonyunknak a hathatós őrizete alatt áll. Ilyenkor mondják neki:

*Szállj el, szállj el, Katalina.
Gyűnnek a törökök,
Sós kútba tösznek,
Onnan is kivösznek,
Kerék alá tösznek,
Onnan is kivösznek.*

E sokoldalú biztatásra szent Katalin asszonyunk bogara csakugyan elszáll. Eredj isten hírével, kis bogár, ha megfázol, a másik tanyában egy másik paraszti tenyérre megint leszállhatsz, némi melengetőzés szempontjából.

Így van ez, ami az állati bogarakat illeti. De mennyi sok mindenféle más olyan istenteremtése van, amelyik nem bogár és mégiscsak bogár a neve. A tehenet is bogárnak hívják meg a lovat is. Azután betyárt is neveztek Bogárnak, azaz hogy a két testvért. A Bogaraknak. Az Ümre volt a nevezetesebb a Bogarak közül. Néha még reszketős hangú öregember ajkáról hallatszik a nótája:

*Mögáradt a Maros, nem akar mögszállni,
Az a hírős Bogár Ümre átal akar szállni.
Lovat akar lopni, átal akar mönni,
Barnahajú babájának ruhát akar vönni...*

No, az a Bogár, amelyikről itt szó van, nem ezen nevezetes Bogarak közül való volt. Csak kutya. Egy kócos, koloncos, apró, nem magas pulikutya. De kutyának hű és becsületes, hogy legföljebb csak hozzá fogható van, de különb már nincsen. Okos és értelmes. Bátor és vakmerő, amúgy pedig minden szolgálatra kész és megbízható. Hideget és meleget és éhséget is tűrő. Még a szomjúságot is, mert sokáig juh mellett szolgált, s a juhlegelőkön nem túlságosan sorakoznak a kútgépek egymás mellé.

Idővel a juhásztól aztán tanyába került, mert a juhnyájak alól nagyon fogyogat már a legelő. Nem is igen érdemes vele vergődni. Mióta Amerikában már olyan bolondságok is vannak, hogy a növénybokor termi a gyapjút, a juhgyapjú ára is megszállott, nem úgy, mint a Maros vize a két Bogarak korában. Azután a húsát sem kedveli ez a finnyás városi nép; az igaz, hogy a készítéséhez sem ért, mert összefőzi a hússal a gyertyának való faggyút, jó csoda, hogy tudatlanságában még gyertyabelet is nem tesz bele. Így apránként megszáll hát a juhászat, letelik az ideje. Igaz ugyan, hogy amíg pusztáélet és tanyavilág lesz, addig a birkából való suba sokáig eltart, s olyan, mint a régi mesterek kalapjai, amiket örökölni volt szokás.

Így került az állattenyésztés mezejéről a földművelésügy szolgálatába Bogár. Ott is helyt állott, amikor nem szaladgáló állatok, hanem egy tanya őrzése bízott reá. Nem lehet ugyan mondani, hogy sokat ugatott volna. Mint a jó katona, aki nem durrogat ok nélkül, hanem csak akkor lő, ha bízik magához, hogy talál, hasonlóképpen Bogár sem lármázott mindenféle hiábavalóságért, hanem csak komoly esetekben hallatta intő és figyelmeztető szavát. Sok év haladt át így itt a szomszéd tanyában Bogár élete fölött, mígnem aztán egyszer a gazdája úgy vélte, hogy öreg már ez a puli a tanya őrzésére. Nagyobb kutyát akart szerezni, mert ha ő is meg az asszony is bent jártak a városon vagy távolosabb szőlőjükbe mentek kapálni, s a gyerekek meg iskolába járultak a tanító elébe: csak a puli maradt otthon, s ezt kevesellte. Nagyobb kutyát szerzett hát, bár annak több dercés pogácsát kellett sütni, mert rég volt az, mikor öt forintért lehetett egy lovat venni kutyaeledelnek.

Így a Bogár fölöslegessé válván amabban a tanyában, a szomszéd fölajánlotta ajándék gyanánt. „Szívességből” - mint mondotta, de valójában azért, hogy legyen aki etesse. Bogár élemedett és vén korában ilyen módon került át emebbe a tanyába. Belenyugodott a változhatatlan sorsba. Érezte, hogy ő már amott fölösleges, kilökték, mint a vén cselédet szokás. Nem messze volt pedig a hely, ahonnan eljött, s bár kutyaszokás hazajárni, mégsem ment vissza, pedig kötve sem volt. Láncra tették ugyan egy ideig, de mint szabad állat, láncra nem evett, minélfogva eleresztették róla. Így már inkább nyúlt az étel felé, de nem kapdosott érte. Csendes volt, a két fiatalabb kutyával nem társalgott, ha amazok tréfálni akartak vele, rájuk mordult, s megmutatta nekik, hogy még elég hegyes a foga. Haszontalan ugatásokba nem bocsátkozott. Csak ha volt miért, akkor ugatott azon a repedt köcsőghangon, ami a régi tanyai kutyaugatás hangja volt, afféle közepes valami a buffogás és a bömbölés között, amely már szintén múltban van, amióta a kutyaajták oly igen nagyon összekeverődtek, hogy némelyikről már meg sem lehet mondani, hogy milyenféle nemzetségből való.

Utóbb azonban már úgy fordult a Bogár sorsa, hogy láncatlan állapotában sem kellett neki étel. Csak ránézett s elfordította a fejét. A csupa bozont fejéből szomorúan pislákolnak ki a szemei. Ha néhány lépésnyit ment, megállt, s bámult maga elé. Azután föltekintett az égre, s úgy maradt a feje. Olyan furcsa elnézni egy ilyen állatot, akinek az egész élete az emberi vagyoni megőrzésének hűséges szolgálatában telt el, s amidőn így érzi már magán az idejének beteljesedését. Mit gondolhat ilyenkor, vagy hogy egyáltalán gondol-e valamit? Beszélni nem tud, fájdalmait, ha vannak, kis kutyás nyöszörgéssel elpanaszolni nem akarja, étele, itala érintetlen, erőtlenedik, már még arra is gyöngé, hogy vakaródzon, mert ha egyik lábát fölemeli, a megmaradt hármón állni nem tud, hanem elesik.

Nézett Bogár az emberre a fehérkarikás öreg barna szemével, és azokkal beszélte: - Nem élet ez már, uram.

Hát ez igaz, ennél csakugyan többet ér valamely gyors és hirtelen halál. De golyós puska nincsen a tanyán, a sörétes puska okozta halál kínládással és a halálos fájdalom visításaival van tele, szívós állati életnél a revolvergolyó sem jelent bizonyos halált. A tavasszal egy fogságban levő elaggott medvét kellett agyonlövetnem. Az emberem azt hitte, revolverrel is elvégezheti a dolgot, öt golyót küldött az állat fejébe, kettő bele is ment az agyba, mégiscsak a késsel való szívészúrás után szállt ki az öreg mackóból az élet. Minélfogva nyilvánvaló, hogy a revolver nem egészen bizodalmas eszköz az ilyen esetekben.

A kapás találta el azután az alkalmas módot. Ahogy az öreg Bogár állt egymagában, s nézett bele az alászálló veres napba, hátulról észrevétlenül egy kurta bottal tarkón ütötte. Bogár minden mukkanás nélkül lerogyott, így lőn halála. Nem véd már többé senkit, nem lesz már többé gonoszok üldözője, gazdájának szótfogadó szolgája és védelmezője. Életsora letelt és bevégeztetett. Nagy, magas jegenyenyárfa alatt, a fehér homokban van a sírja, ott porrá válik, a nyárfa gyökerei beleszívják a Bogárt magukba, és ha a tavasszal a sudár nyárfa bimbósodik és barkásodik, akkor a bimbókban és barkákban, fent a fahegyben, ott lesz a Bogár. Alantos, földhözragadt sorsából a magasba emelkedve, onnan vigyázza a határt.

A kapás azonban, miközben ráfordította Bogárra a fehér homokot, évezredek óta annyi minden egykor élők szemfödelét, azt mondta neki: - Látod, így, így, Bogár. Dógoztál csontodig, bűrödíg, most mög möhetsz a pokolba. A szolgáknak ez a sorsuk, akár ember a szolga, akár állat.

Bogárnak azonban az most már tökéletesen mindegy, hogy frázist mondanak-e fölötte vagy igazságot.

1913

AMI NEM VAGYON TÖBBÉ

Valamikor a savanykás borra azt volt szokás mondani. - No, ez jó kis borocska.

Ebben a mondatban benne volt az egész bírálat. No, hiszen a borocska bornak bor, de amúgy nyárára való, mikor igen meleg van, mikor a szőlőlugas alatt ingujjban üldögélnek az emberek, és hűtözni kívánnak. Ilyenkor jó a nyári bor, mert ez a magyar limonádé. Azonban most már tavaly óta télen is nyári a bor. A napocska a tavalyi nyáron nem pártolta a szőlősgazdákat, hanem annál inkább látogatta az eső.

Így aztán bajra fordult a dolog. Azelőtt az volt a mondás a homokról, hogy abban nagyon jó termés nem szokott lenni, de nagyon rossz sem. Mert a forróságot kibírja, nem repedezik meg, mint a fekete föld. A vizet pedig beissza, azt úgy nyeli, mint a - homok. Tavaly azonban abbahagyta ezt a nyelési jó szokását, volt eset rá, hogy a szőlők mélyebb helyén, a tőkéken, úgy állt a víz, mintha libatónak csinálták volna oda. Ez az állapot, mikor akkor is vakarja az ember a fejét, mikor nem viszket.

- Hej, az isten áldja meg már azt az esőt is - sóhajtja a külső ember, bár hiszen nem áldatni, hanem inkább veretni szeretné. De az ilyen kívánságot nemigen meri kimondani, mert fél az égi hatalomtól, s nem tartja ajánlatosnak, hogy annak utasításokat adjon.

Azután, ha nem volt is eső, csak fölleges volt az idő, a nap ritkán bújt ki a felhők közül, a szőlőgyümölcs a nap szerelme nélkül maradván, megsoványodott és megsavanyodott.

Így született aztán az a bor, amelyre megint föltámadtak a régi gúnyszavak, hogy bicskanyító, hogy vendégkergető, hogy teknőben telelt, meg hogy csatlólánccal kevert.

A teknőben telelt kifejezés még abból az időből való, mikor a tanyai embernek még elegendő pincéje és hordója nem volt, hanem a gúnyszó szerint a bora a színben, a mosóteknőben élte át a telet. A csatlólánc pedig arra vonatkozik, mikor a nagyon gyenge borocskát spiritusszal erősítették. A hordóba öntötték a borhoz, aztán leakasztották a kocsi saroglyáról a csatlóláncot, azt beleeresztették a hordóba, és azzal keverték.

De hát ennek az ideje még a tréfában is letelt. Mert szigorúan tilos az ilyesmi. A bor most már csak olyan, „ahogy az isten a hordóba beleteremtette”.

Tavaly kevés erőt teremtett bele a mindeneket intéző, talán azért, hogy ebben a szomorú világban úgysem igen van a vígasságra sok szükség.

Másfelől azonban emiatt sok bor bent maradt a pincékben eladatlanul mindmáig. Pedig már a pénz is kellene érte ugyancsak, továbbá úgy volna jó, ha már a hordók is kiüresednének.

- Haj, haj - sóhajtja megint csak a magyar -, azelőtt a kocsmárosok szinte rajzottak erre kifelé a bor után, most pedig egy fia sincsen.

Hát ez igaz, vége a régi büszkeségnek, mikor kényelmesen oda lehetett a tanyába várni a vevőt. Ennek a világnak már alighanem letelt, s úgy lehet végképp.

Viszi hát az ember a mustrabort üvegben. Befelé a városba, elszomorodva, mert nehéz sors ez a kuncsorgás. Egyik kocsmától a másikhoz járni, ajánlgatni a „nyárit”, az ördög bújjon bele, mert hiszen a munkáját éppen úgy megadtuk neki, mint a jó bornak. - Hát mért nem lött jó.

Szégyenkezve húzza elő a zsebből a bormérő előtt a magyar a mustraitalos üveget.

- Van ilyen eladó - mondja -, néhány fában.

A fa, az a hordó. Nagy fa, nagy hordó. Néhány fa bor, az is vagy nyolc-tíz hektó. Pénz ez, bárki bármit beszéljen. Azaz, hogy az volna, ha adnának érte. De nemigen adnak.

Ez a savanyúság nemigen kell a vendégnek. Úgy aztán nemigen kell a kocsmárosnak sem. Akinek a zsebje futja, óbort iszik, akinek nem futja, nemigen savanyítja ezzel is az életét. Vagy abbahagyja az egészszet, vagy pedig, ha olykor megkívánja az italt, sörre fogja.

A sör nagyon előrehaladt. Harminc év előtt még ritkaság volt, hogy a nép itta volna, ma a bor lehalad mellette. Harminc év előtt még az olyan jókora alföldi városban, mint Makó is, a hetilapban külön meghirdette a vendéglős ritkaság gyanánt, hogy ezen meg ezen a bizonyos napon sörcsapolás tartatik; ma kocsiszámra vonul ki a sör a tanyák közé, amelyeknek némely részén óraszám is el lehet sétálni úgy, hogy jobboldalt is borszőlő, baloldalt is borszőlő. Ez is olyan dolog, hogy az alma itt terem, a narancs meg Taliánországban. De azért a narancs olcsóbb, mint az alma.

Húzódik tehát kifelé az üveg a tanyai ember zsebéből, az ajánlat megtétetik, de egyáltalában nem látszik meg a kocsmároson, hogy kapva-kapna rajta. Van az ilyen ügyben része eleget. Azt mondja a magyarnak tréfaképp.

- Hát egy kis kövecsegöt hozott-e kend magával a zsebében?

- Már hogy miért? - kérdi emez.

- Hát hogy lehúzza a grádot.

A grád, az a masina (olyanforma, mint a falra akasztott hőmérő, ha kivennék a fatokjából), amivel a bor erejét mérik. Beleeresztik a borba, s minél mélyebbre süllyed benne, annál nagyobb az ital ereje, míg a könnyű italban csak úgy hányja-veti magát. Furfang ugyan ebben is van, mert meg lehet a grádot csinálni úgy, hogy a jó borban ne mutasson erőt. Egyébként sem hiteles az egész holmi, de hát mégiscsak ezzel szokták mérni. Az ünnepélyes pillanat, mikor a grádot beleeresztik a borba, és aztán szorongva figyelik, hogy „mennyit húz”?

Hát a mostani boroknál van rá eset, hogy nem húz semmit, csak úgy ficáncolódik a folyadék tetején, mintha vízbe tették volna. - No, nézze kend - mondja a tanyai embernek a kocsmáros - , hát aztán ez is bor? Ezt vögyem én mög? Hát ettől még az a kevés vendég is szétszalad, aki eddig idejárt.

Belátja ezt a külső ember is. Sóhajt egy nagyot, szomorúat, abban öntvén ki a mostani világi sorsok fölött érzett fájdalmát.

- Pedig a munkáját mögadtuk neki - mondja csüggedten.

Hát ez az éppen. Ez a baj éppen. A munkáját csak meg kell adni, a költség csak éppen úgy megvan vele, aztán ehol-e. Ez a fáradság eredménye. Visszaönti a pohárból a bort az üvegbe, az üveget visszacsúsztatja a zsebbe, s megalázkodva megy odább, hogy majd máshol kilincsel.

Hogy ő odajutott, hogy kilincseljen. Gúnyos szó ez, még ők találták ki a jó világban a tintás újjú városi emberre, hogy mikor megüresedik valami állás a torony alatt, mármint a város-házán, akkor fölhúzza a hivatalkereső kabátot, s abban voksért a képviselőknél alázatosan kilincsel. Most meg íme, neki kell kilincselni a borával. Ki hallott ezelőtt valaha ilyent?

A bor rossz is, kevés is. Ellenben a vele való dolog nagyon elszaporodott. Azelőtt ennek hírehamva sem volt. Tavasszal nyitottak, aztán háromszor kapálással megadták a módját, s a szőlő termett magától. Volt olyan ember, aki nem is igen törődött a kapálással, ráhagyta, hogy káresz-kantáresz, ahogy lesz, úgy lesz, olyan nagy volt a gaz a szőlőben, mint a töke, és bor mégis termett.

Néha annyit termett, hogy drágább volt a hordó, mint a must. Csakugyan volt úgy, hogy a hordó literjének hat krajcár volt az ára, a must meg öt. Az is megtörtént, hogy valóságosan részeg disznók voltak a hízók, mert azt a mustot, amelyiknek már nem jutott edény, elébük öntötték.

- Ma pedig valóságosan patikárosnak köll lőnni - mondják az emberek.

Az igaz, olvasztani kell, keverni kell, locsolni kell. Olyan gépekkel kell bajoskodni, aminek ezelőtt a hírét sem hallották. Úgy fürdetnek meg minden fürtöt, mint a kisgyereket. Aztán locsolnak, hogy a gálickótól szinte kék színű lesz a szőlő, amely valamikor úgy volt szép, ha zöldellt. Meg mikor a fürtökön a szemek tarkulni kezdenek.

- Tarkul ma is - mondják az elkeseredett emberek -, de alulról tarkul...

Kiveri a fürtöt a rothadás. A szemek megfeketülnek, az egész fürt összeesik, és leszakad a szárról. Ez csakugyan elszomorító látvány. S ma alig él több gonddal gazda, mint akinek szőlője van. Mindenfajta termés között a szőlő hál kinn legtovább az ég alatt. Amilyen öröm volt valaha a szép érését nézni, olyan nehéz dolog most a napról napra erősebben látszó pusztuláson eltépelődni. S van-e ebben a bajban okos ember? No, nemigen mutatkozik.

Tudományos elmélet van sok, de az eredmény nyomába sem ér a sok költségnek. Van, aki egyszer fürdetett, négyszer kapáltatott, ötször locsoltatott, háromszor poroztatott, s azért a termés pusztulásának naponként tehetetlen való nézésében csak úgy bele soványkodhat, mint másik. Mert ebbe a tanácstalanságba csakugyan testileg is bele lehet apadni. Ez most a soványító kúra, nem a marienbádi.

És elkomorodva mondják egymásnak a kintvaló emberek.

- A szőlő többé nem vagyon...

Ez a legújabb szállóige, amely nehéz szárnyakkal repül szét a vidéken. Ahol tízezer holdakra ültették bele a tőkét munkáskezek, elkomorodva ver a szó a tájakon. A szőlő többé nem vagyon... Nem húz a grád...

1913

ÚTBAN FÁRADOZUNK

Ha mifelénk a legjobb termőföldből valami nagy hirtelenséggel kopár szikla lenne, de olyan kopár és elhagyatott, hogy még a madár lába sem állja: az miránk nézve nagy szerencse és örömnép volna. Ugyanis ezen a vidéken nem túlságosan nagy sokaságban tartózkodnak a kövek. Minélfogva nehéz dolog köves utat csinálni. Valami finom bécsi pástétommal olcsóbban lehetne kirakni az utat, mint kővel, mert a kő innen messze van és drágán mérik.

Pedig ott, ahol terem: ott ingyenben van az embereknek. S mégis, mire idekerül, mennyire földragul. Ezt az emberek alig képesek megérteni így a tanyákon. Bár hiszen bent a városban meg őket nem értik. A napokban hallom a gyümölcspiacon: az ördög bújjon ezökbé a tanyai parasztokba, milyen drágán adják az almát, mikor nekik ingyen termött az almafa, hogy azt sem tudják, mit csináljanak vele... Ha tudnák ezek az ilyen beszédű városiak, hogy mennyi dolog van azzal: almafát ültetni, mennyi türelem kell a termését kívárni, nézni, hogy terjedő gallyaival mennyi napot elfog a többi élni akarótól, s mekkora darab földre vet olyan árnyékot, hogy ott nem terem semmi, akkor másként beszélnének. Ha tudnák, hogy azt a fát télen gallyazni kell, meg tisztítani kell, a tavaszon hernyózni kell, meg a leveleit géppel locsolni kell, szintén másként beszélnének. Ha tudnák, hogy azt az almát szedni kell, osztályozni kell, törölgetni kell, kosarazni kell, garabolykendőkkel borítani kell, kamrázni kell, megint csak másként beszélnének. Ha tudnák, hogy a lovat éjfélkor befogni kell, a garabolyokat a kocsira fölrakni kell, lépésben négy óra hosszat a városig hajtani kell, a piacon helyet keresni és helypénzt fizetni kell, a piacon a kocsi mellett állni kell, a lovaknak vödörrel vízéért menni kell, hogy ázni és fázni, testet törődtetni, a testi felöltésre valót koptatni kell, és az almáért begyűlt pénzt adóban azért a földért, amin az almafa áll, elfizetni kell: bizonyára másként beszélnének, de hát az efféle értetlen városi népségnek micsoda fogalmai is lehetnének az ilyesmihez?

No, azután, ahogy így van az almával a városi ember, olyképp értelmetlenkedünk mi erre kifelé a kővel, hogy miért olyan drága, az ördög bújjon az apjába, mikor azt nem is kell ültetni, mint teszem azt például az almafát, hanem csak úgy magától terem.

Nem érnek azonban ezek a beszédek semmit sem, mert azért a kő csak drága, és nem kis dolog pénztelen világban mifelénk kőutat építeni.

Itt volna azonban a széki föld, abból lehet szikes utat csinálni, amit úgy hívnak azután, hogy csinált út, de ez csak úgy alkalmas, ha úgy rendben tartják, mint a kisgyereket a pólyában. Mert ha ez nem így van, akkor elromlik nagy hirtelenséggel. Amikor azután a tanyai magyar, ha kocsin halad a mezők között emerre vagy amarra, s találkozik a másik kocsin járó magyarral, szíves testvéri felvilágosítással szolgál, mondván: Arra ne mőnjék kend, mert arra csinált út van...

Hát nem mondhatom, hogy nem eleget jártunk és fáradtunk abban az irányban, hogy ebbe a tanyai nincstelenségbe a csinált út helyett valami kis alkalmas kőutat kaphassunk, mert csakugyan jártunk és fáradtunk érte eleget, valami tizenennyolc esztendőn átal. Nem valami városi-forma kövezett utat, hanem csak olyant, amelyik a Mac Ádám tudománya szerint készül. Hányszor elgondoltuk e hosszú évek alatt, hogy mily boldogság volna, hogyha mink is csakugyan útnak nevezhető úton járhatnánk. Hiszen azóta már jó módú emberek volnánk: így meg semminek sem hívnak bennünket. S még ráadásul az értetlenség bosszantásai. A megadózott földű almafa gyümölcsei megtörve érkeztek a piacra. A féderes kocsijúk mily bántó lenézéssel vannak ilyenkor. Hát hogy nem tudtok féderes kocsit szerezni a

gyümölcsz szállításhoz, hé? Hm. Szép beszéd. Előbb csináltassatok olyan lovakat, amik majd azt a féderös kocsit a mi homokunkban elhúzzák. Erre azonban nem vállalkoznak, csak a gúnyszó áll a szájukon: ennél könnyebb munka nemigen van a világon.

Hát tébláboltunk mink azután ebben az ügyben jó sokáig. De nagyon bajos az ilyen kapát nyélbe sütni. Sokan vágyakoznak jó útra, s mindannyinak igaza van, amikor a sorsán javítani akar. A kő drága. A munka sem olcsó. Furfangok is vannak, barátság meg mentől kevesebb létezik. Mondják, hogy egy alföldi megye minden hat évben más alispánt választott, s miután minden alispán kiépítette a kőutat a maga tanyájáig, a tanulmányos vármegye harminc év alatt hat jó műúthoz jutott. Hogy a rokonérmű olasz nemzet szavait idézzem: se non è vero, è ben trovato. Az ilyesmi azonban csak a vármegyéknél lehetséges.

Nálunk az állam rendelkezett. A postautak a földolgozók. Így aztán gyakran eltalálták a tehénnek a szarva közt a tögyit. Hogy a kétkerekű féllovas postakolex naponta elvihessen nyolc-tíz levelet s két skatulyát néptelen vidéken, ahhoz elsősorban kellett kőút, a többi maradhatott, mint a bagoly az útszéli fán a vakszemével, ha elfelejtett napkelte előtt az odújába térni. Emerre meg népes tanyavilágok, a városi népeknek életárai úttalan maradtak, és a népek nézhették esténként a maguk úttalanságának a zsírjába fulladva a holdvilágot, és fölvehették az abban hegedülő szent Dávidnak azt a fogós kérdést, hogy hova lett az az útdójkuk, amit arra adóztak, ami nincsen. A Hámszáritó-úton meg a Lónyúzó-dűlőben igen barátságos időtöltés az ilyesmiről elmélkedni.

Nemrég olvastam egy politikai beszédet, amelyik arról tárgyalt, hogy fiatal emberek egyenesen a bálteremből betáncolnak a minisztériumokba, s onnan intézik az ország népe sorsát anélkül, hogy a nép sorsát ismernék. Ez jó mondás és szép szó, de a szép szóról az a nézete a népi tapasztalatnak, hogy: ha megtartják, úgy jó. Ez pedig nemigen gyakran szokott bekövetkezni. Innen van az, hogy a népek az ígéretekkel szemben egy kissé, mint ők mondják: egy kissé tartományosak. Újmagyarul ezt úgy mondják, hogy tartózkodó álláspontra helyezkednek.

Hát bizony, így azok az emberek, akik a rossz utak környékén laknak, irigykedve gondolnak azokra a boldogokra, akiknek már jutott a jó útból. Micsoda boldogság lehet az azoknak! Szabadon, könnyedén járni télen-nyáron, éjjel-nappal, merre csak akarnak, mert a műútnak soha sincsen világtalan éjszakája, azon látni lehet a sötétben is. Hát még azok a boldogok mennyire benne vannak a boldogságos szűz Mária ölében, akiknek a műútjuk mellett még vasútjuk is van. Azoknak, úgy vélik emezek az úttalanok, az életük már könyékig tejfel, bár hiszen a világ sorsával azok sincsenek megelégedve. Ezt a piacokon így beszélnek is.

- Hát hiszen - mondják emezek -, ami igaz, az igaz. De mégis, mégis... Mi már nagyon régen élünk a türelemgyökérrel.

- Azon pedig nem jó élni, különösen sokáig.

Idővel azonban a dolgok kezdődnek jobbra fordulni. Kezdenek örvendetes hírek szaladgálni ki a tanyákra. Kiviszik a piacról az emberek úgy, ahogy ott beszélnek. Meg kiviszik az újságokat, amikbe bele van nyomtatva, hogy már majd megindul az út ügye. Hogy már majd csinálni kezdik. Máskor az van az újságban, hogy már a pénz is együtt van rá. Az emberek vigasztalódnak, és reménysek szállnak a szívekbe. No, no, majd csak meglesz, bár hiszen az újságba a szerkesztők sok mindent beletesznek, olyant is, amiből sohasem válik valóság.

De azután kezd a dolog úgy alakulni, hogy annak már fele sem tréfa. Mérnökök kezdik járni a határokat. Hosszú, festett rudak vannak a kocsijukon, meg háromlábú messzelátók, amiket leraknak a földre, belenéznek, azután egy kis könyvbe mindenféle ákombákomot írnak, de azt

csak az bírja onnan kiolvasni, aki ért a madarak nyelvén. Ha valami vihar éri őket, a közeli tanyába menekülnek előle, ott lehet velük beszélni is, mert máskülönben nem szólnak egy szót sem. Hát olyankor mondják, hogy csakugyan lesz út, mert most már az útját mérik. Hogy merre menjen.

Ez öröm, ez csakugyan öröm, de másfelől szöget üt a fejekbe. Hogy merre megy majd? Hátha másoknak jut ki?

Mert mindenki azt szeretné, ha az ő földje mellett haladna el. Ezen azután irigykedések történnek. Az ilyen útkérdéseknek ez mindenkor kerékkötője szokott lenni. Más világ van, mint régente. Mikor az első vasutak épültek, félték tőle, s nem akartak neki földet adni az útjához. Volt hely, ahol erőszakkal kellett elvenni a részére való földet, és odább telepíteni a magyarokat. Csak a kényszernek engedve mentek át az új helyre, de ezt még ma is úgy nevezik, hogy Kénytelent Szőlők. Lehetséges, hogy hosszú idők múlva valamely történetkutató azt véli majd erről a névről, hogy a török behódolás előtt ott állhatott Kénytelen községe.

Pedig dehogy. A név csak onnan van, hogy kénytelenségből telepedtek oda.

Ez azonban régen volt, ma másként forognak az eszek. Az útért hang indul meg, hogy merre menjen. Pártok alakulnak, és ügyvédet is fogadnak, annak a kezére adják a dolgot. Az újságokban cikkek jelennek meg, az egyik így érvel, a másik amúgy, szinte tudományos és statisztikai alapokon, népesség kimutatással, távolságmérésekkel, olcsóbbbsági számításokkal igyekeztén erősíteni a maguk igazát.

Ez, persze, megint csak megbolondítja, mert később jut az útügy dűlőre. A tekintetes útiügyi hatóság mindezt csendes nyugalommal nézi. Ez az ő malmára hajtja a vizet. Mert a veszekedésből nemsokára vetélkedés támad. Egyik ember is, másik ember is mondogatni kezdi, hogy a földje sarkát ingyen odaadja, ha arra viszik az utat. Így kisebb lesz a költség, s ugyanabból a pénzből hosszabbra lehet építeni az utat.

Ez a háború az út közepe táján tart. Míg amazok, akik a reménybeli út külső részén laknak, bele vannak nyugodva az ő útjukba. Nekik mindegy, akármerre halad is a középútszen, csak már lenne belőle valami. De már látják, hogy nagyon hosszan tart a disputa. Már csak bele kell szólni a dologba. Akkor tanácsgyűlést hívnak egybe. Üzennek egymásnak, hogy egybe kell gyűlni, és határozni kell, hogy melyik harcoló felekezetet pártolják.

Érdekes egy ilyen népgyűlés, kint a jó messzi tanyákon. Egyszer éppen én elnököltem, így hozván magával ezt a közbizalom. Dologidőben nem lehet tartani, hanem ünnepnap délutánján. A hely valamely alkalmasabb csárda, ahol van nyári fődél az egybegyűlték részére, meg elég térséges mező a kocsik számára. Mert sok kocsi érkezik. Amerre a fáktól el lehet látni, a közökön és dűlőkön mindenütt kocsik haladnak, húzzák a lovak a homokot. Mert a tanyai nyelven a lovak nem a kocsit húzzák, hanem a homokot, amely sohasem nagy, mert hiszen apró, hanem sok van belőle és nehéz. Egész kocsitábor áll meg a mezőn, a megizzadt, haboszügyű lovak prüszkölve hányják a fejüket: a rákosmezei lovasgyűlések jutnak az emlékezetbe. Por az arcokon, por az ünneplőruhákban, ahogy a lovak és a kerekek fölverték, ifjú gazdafiak öreg gazdákat tisztelettel köszöntenek, helyet foglalnak az asztalok körül, a fiatalabbja állva marad. Magos ősz férfi, ennek a határnak a kapitánya, szólásra emelkedik, s elnököt meg jegyzőt ajánl. Mert van papiros meg tintatartó, s elnöki csengettyű helyett egy vékony falú üveg pohár, amelynek az oldalán a késfokkal zörögni lehet, ha a figyelem ébrentartása tanácsos! De nem szükséges ez. Nincsen pártra való osztlás, mert egyformán közügye ez mindenkinek. Három-négy idős ember áll föl csak beszélni, rövid véleményt nyilvánítva az „akaratunkról”. Pusztázó lovas katona hozza a pusztakapitány levelét, hogy

nincsen érkezése az eljövételre, de a gyűlés határozatához hozzájárul. Ezzel azután meg is van téve minden, egy óra múlva a kocsitábor eltűnt a helyéről, mennek szét a tanyavilágba, s a kocsin ülők lelkében új, biztató reménység keletkezett az új út iránt.

Készül az új út. Megyek az oldalán kifelé. Nagy garmadában a kövek. A nagy, nehéz kövek, amik a homokra legalul kerülnek. Az apró kövek, amik majd az út tetejére jutnak, s amiknél fogva ezentúl most már azoknak a szűz fakóknak a lábára is patkót kell verni, amelyek eddig nem ismerték a kovácsot.

Az út már egy darabig kész. Más részén félig kész. Kijjebb még csak a kisvasút sínjeit rakják le, amiken a követ viszik kifelé. A kő így halad előre, viszi az előbbhaladást a vason. Jönnek kocsik szemközt is, meg a városból jövet elhaladnak a célszerű gyalogos mellett. De a kocsikról a lóhajtó emberek örvendező pillantásai tekintenek le, barna képű, ősz fejek megbillennek a kalap alatt, és büszke bizodalommal mondják:

- Novemberre kész lössz az egész...

Hát ez öröm, ez kész öröm, ehhez fogható kevés van. És szemközt jövő kocsik megállnak az úton, tisztán csak tisztesség okából, hogy kezet foghassanak, és biztató szóval mondhassák:

- Hát möglössz, már csakugyan möglössz...

A ragyogó napisten az égről nevetve néz le ránk, utat járó földi bogarakra, és a napraforgó növény tisztelettel terjeszti virágos gyümölcsét a napisten felséges tekintete elé. A napisten erre meleg sugaraival izeni:

- Ugye mondtam, hogy utatok lössz. Csak én bennem bízzatok, mert sok mindönt láttam én már ezön a földön, kicsi koromtól kezdve...

Most jól meg van növe a napisten. A kukoricát is már hosszúra nevelte, és ez is szeretetből nyújtja hozzá fölfelé a zabját.

Amiből származik idővel a kukoricagyümölcs. Amit, mikor az első párizsi kiállításon a magyar vendéglőben főtt állapotban ettek a magyarok, a jó franciák azt hitték felőlük, hogy szintén a cigánybanda furulyás tagjai közé tartoznak...

1913

A FŐÚR A DOHÁNNYAL

Mostanában van már olyan tudományos elmélet is, amely arról szól, hogy a dohány ártalmas, de mégis legártóbb akkor, ha pipából szívja az ember. Valamikor ennek az ellenkezőjét mondták. Hogy a pipa, az jó, a bórszivar olyan közepes, a papírszivar a rossz. Most megfordítva mondja az elmélet, mert ennek is divatja van, mint a nyakkendőnek: egyszer keresztben, másszor hosszában viselik.

De azért a falusi ember csak a pipához ragaszkodik. A szivar az már csak városba való, vagy pedig ünnepi ebéd után tartozik a parádéhoz. A papírszivar pedig nem is numerál, az a katonatisztnek való, akinek a gyakorlótéren csak tíz perc szünete van, s ilyen rövid időre nem lehet szivarba fogni.

Ellenben a hosszú szárú pipa, az a kényelmességek kényelme. Amellett lehet olvasni, írni, a nagy karosszékekben még szundikálni is. Ha rendes a dohány, nem is igen szokott kialudni.

Persze, rendes dohány, rendes dohány - ez is ritka madár ma már, mint az arasztos szalonna. A régi szűz magyar dohányok nem nagyon járnak-kelnek már, s hiába, a falusi embernek csak ez bizsergeti meg a vérét. Az ő gondolatában Debrő, Verpelét, Réthát olyan nevek, mint a történelemben a nevezetes dicső csaták helyei. Ha a régidohányokról beszélnek, valami csöndes áhítat van a szavukban, s egy-egy hosszú sóhajtással szinte vissza akarják szívni a jelenbe azt a régi világot, amikor még a szűzdohány vidámabban égett a selmeci cserépben, és paraszával kidagadván belőle, „kereste a fináncot”.

A plébános úrnak azonban vannak jó barátai, akik szeretik olykor megörvendeztetni egy és más földi jóval. Ilyképp a posta visz neki egy csomagot, igen gondosan körülkötözve, és tömérdek pecséttel ellátva. Levél is kíséri, és a levélben el van mondva, hogy a csomagban, ami érkezik, dohány van. Vigyázva bontsa fel, avatatlan szem meg ne lássa, jó helyre eltegye, se nedvesre, se szárazra, hanem csak egy rendesre (legjobb az ilyent kamrában, a padmalyba vert szegre akasztani, hogy a falhoz ne érjen a drága kincs, mert különben a mész szagát magába szívja). És azután, mikor egészen egymaga van, gyújtson rá, oly titokzatos módon tévén ezt, mint a csizmadia, aki csak éjjel sötétben merte otthon viselni a lopott sipkát, mert ez a dohány - ez dohány! Ilyent még a török császár sem pipált, ennek illata van, íze van, aromája van, ilyent pipázhatnak csak a nagy magyar mennyországban a röpködő sarkantyús angyalok.

A megilletődés pillanatai tehát azok, amidőn vasárnap délelőtt, a szent beszéd megtartása után, a főúr hazamegy a plébániára, s ott a nagyszobában mint egymaga, megtömi a pipát a kincssel, és meggyújtja, hogy szállongjon belül az áldozati füst.

Hát igen. Ez füst. Kékebb, mint a többi, s úgy úszik a levegőben, mint szelíd nyári alkonyatokon az égen a báránnyelők. Az illat is nagyszerű, az illat valami hihetetlenül nagyszerű.

Azonban, hm. Itt a torkot köszörülni kell, és a szem törülgetendő. Ez a dohány finom volna, de kutyamódon finom. A gazdasszony bejön a fehér abrosszal, hogy majd terítene az ebédhez (szép ünnepi ebéd lesz: gombaleves, paprikás csirke kopófülű galuskával, meg friss meleg fonatos kalács borssal, ami tudvalevőleg fölösleges nedveknek egyensúlyban való tartására kiválóan alkalmas), de a szegény öregasszony majd hogy el nem ejti az asztali vásznat, akkora köhögésbe és trüsszögésbe fog. Szólna is, hogy főtisztelendő úr, talán paprikát éget a pipában, de nem bír beszélni, csak kínlódik a füsttel.

A kincsdohány egéből a főúr így hamarosan csalódások szomorú földjére jutván, sietve nyitja ki az ajtót, az ablakot, és kiveri a pipát abba a fémtálcába, amely ezüst volt akkor, mikor a hívek névnapi ajándékkul hozták neki, de azóta rézzé változott. S bár az ebéddel Mari néni

ismét kiválóan remekelt, s olyan kopófülű haluskák borították az aranypiros lében úszó gyenge csirkefinomságokat, amilyenekhez fogható nincsen, illetve, hogy túlzott állításokkal ne rongáljuk szavahihetőségünket: ha van is, csak kevés van - a főúr magányos ebédjét mégis elborultan költötte el, s az eszébe jutott a régi mondás: post equitem sedet atra cura: a nehéz gond ül a lovag mögött vagy a lovas mögött, vagy fordítsuk magyarul: borjú van a huszár hátán.

A drága, finom borsos kalácshoz, a téztaféleknek ezen uralkodó királyához és valódi fejdelméhez még csak ujjal sem nyúlt, bár tudta tudván, hogy emiatt Mari néni ismét felköszön a szolgálattal, mert ahol az ő gyúrását meg nem becsülik, ott ő - satöbbi és satöbbi.

De a főúr erről nem tehetett. A dohánykérdés felzavarta teljesen benne azt a holmit, amit mostanában benső világnak s lelki egyensúlynak neveznek: mert mit tegyen most már a dohányossal? Mindenesetre meg kell köszönni, s a levélben föl kell említeni e zamatos növény minden kiváló jóságát. Ez ugyan nem igaz, de vannak konvencionális füllentések, amelyek nem vétkek, s amikkel embertársaink egészségének tartozunk.

Azonban kidobja-e a dohányt?

Ez lehetetlenség. Ezt nem lehet megtenni. Hogy a tűzbe vesse anélkül, hogy elége által valakinek a földi keserőségekkel úgyis teljes életében örömet és gyönyört okozott volna: ez embertelenség lenne.

De ahol legnagyobb a szükség, ott legközelebb az isteni segítség: ím, nagy hirtelenséggel megérkezik a mentő ötlet. Hiszen az érdemes tanító úr szintén igen erősen dohányzik. Átküld tehát neki néhány összemarékka ilyen kincsdohányt, hogy tessék fölpróbálni, s ha testhez állónak találta, van belőle néhány hétre való.

A tanító éppen játszott otthon az apró gyerekével, nagyszerű gyerek, már azt is tudja mondani, hogy appá, tuturu-buturu, hopp! Ritkaság az ilyesmi. Mari néni mikor hozza a dohányt, a tanító abbahagyja a gyermeki foglalkozást, és szigorúan tömi a pipát.

Nem kell azonban hosszasan beszélni a történeteket, mert ez csak este jó, amidőn kellemes álmodásokat okoz. Elég az azzal, hogy félóra, az nem sok, de ezen idő letelte után már jelentkezik a főúrnál. Előadása rövid, de összefoglaló. Azt tartalmazza, hogy ez a dohány mindenkinek való, csak éppen kántortanítónak nem, mert aki ezt szívja, az nem tud szívhez szólóan halottat búcsúztatni, hangszálai elromolván.

Ez pedig, eltekintve az éneklési aktus jelentőségétől, üzleti szempontból is hátrányos, mert tudvalevőleg a szívhez szóló ének, amíg egyfelől elszomorítja a lelkeket, másfelől megnyitja a bugyellárisokat. Minélfogva a dohányt tisztelettel visszaszármaztatja.

Ilyen körülmények között ez az ünnepi nap búval áldozott a szomorú főúrra. Éjszaka álmában az ótestamentumbeli prófétákkal álmodott: e nagyszakállú öreg urak szívták az ő kincsdohányát igen szép, régi formájú pipázó edényekből, s folyton azzal faggatták a főurat, hogy hol van a többi.

- Hozom, hozom, mindjárt hozom - mondta boldogan a főúr, s álmában ment ki a kamrába, hogy leakassza a szegről a zacskót, azonban csak Mari nénivel találkozott, aki is fölébresztette, mondván: nem maradt-e éjszakára idebent a szobában a macska, s talán hogy ráfeküdt a főúr mellére, s azért vitatkozik annyit a boszorkányokkal.

Ej, ez nehéz éjszaka volt.

A főúr másnap reggel üdítő sétát tett kertjében, amely igen kedves kis hely, e parkban több keleti növény is van, így kukorica, mák, s továbbá a kerítésül szolgáló akácfa hazája is a szent földek homokja, s amellet nagyon jó halott korában kocsirúdnak. Bár ugyan bölcsőt is szokás belőle faragni.

Hús reggelen a séta nyugasztaló. A harang megszólalt a közeli toronyban, s a főúrnak eszébe juttatta a harangozót, aki szintén igen derék ember, fekete selyemkendővel van körültekerve a nyaka, s fejét bizonyos féloldali mélabús állásban viseli.

A főúr tehát izent a harangozóért.

A toronyőr megjelent, s mint illik, alázattal kezet csókolt, mondván, hogy egészségére kívánja az éjszakai nyugodalmat, bár mi már nagyon jól tudjuk, hogy főurunk a most elmúlt éjszakán nemigen talált nyugalmat, mert mindig trafikosnak nézték a próféták.

- János - mondta a főúr -, maga pipás.

- Igenis, kérem alássan, kézit csókolom - felelte tisztelettel a magasban tartózkodó ember -, kedvelem a pipázatot. Mert, tisztelet nem esik mondván, míg pipámat szorongatom, jókedvemet el nem hagyom.

E szavakra a főúr, mint mondani szokás, láthatólag megkönnyebbült. A dohány irányában táplált gondjai hirtelen elsuhantak, mint futó nyári felleg árnyéka a virágos mezők fölött. Így azt a dohányt, amit a hangszálaira féltékeny kántor visszahozott, azonnal János mester markába nyomta, mondván, hogy próbálja fel, s ha rájön az ízére, van még belőle néhány tótkalappal.

János örömmel vette el a dohányt, ezen adomány által is meggyőződést szerezvén afelől, hogy a főtisztelendő úr meg van elégedve az ő fő életművével. Ő ugyanis a harangozást életműnek nevezte, mert olvasott ember volt, és szerette a tanulmányokat.

Ez a nap, sőt a másnapra virradó éj a főúrra nézve igen jól telt el. A próféták ezen az éjszakán békében hagyták, ellenben kint járt a mezőkön és annyi gombát szedett, hogy reggelre kelve szinte csodálta, hogy nem maradt belőlük semmi.

Azonban, mint ez már több könyvben is meg volt írva, az élet útjai beláthatatlanok, és az is tudvalevő, hogy sorsát senki sem kerülheti el. E nap délelőttjén, a megfelelő harangozás bevégezte után, a torony embere lassú léptekkel halad a plébánia felé. Ez egyébként is szokása, sőt kötelessége neki, netaláni parancsok kikérése végett. A főúr várta is, és készletben tartotta a dohányt, hogy annak egész tömegét átadja Jánosnak.

János beérkezvén a tornácra, szokásosan letette a könyöklőre a kalapját, s tisztelettel kezet csókolt, s üdvözölte a főurat, megkérdezvén, hogy méltóztat-e valamit parancsolni.

- Nincsen semmi újság - mondta neki a főúr. - Hanem van itt még abból a dohányból, ahol van, elviheti mind.

János azonban alázatos tekintetét esdőleg emelte a főúrra.

- Ne méltóztassék kívánni, hogy fölpipáljam. Bár egy életem, egy halálom, de azt nem töhetöm. Az elébb is úgy mögszédítött, hogy majd lehervadtam végette a toronyablakból, amikor kitekintettem a vasutat nézni, hogy hány óra.

A vasút ugyanis igen alkalmas óra, olcsó is, jó is, csak akkor jár rosszul, ha késik. De a főúr megborzadt arra a gondolatra, hogy esetleg Jánost a dohány ereje leszédíti a toronyablakból. Nem, így most már semmi esetre sem kínálja neki tovább. Mert János lelkiismeretes ember, aki nem hajítaná el a dohányt, ha elszívásra van neki adva, hanem csakugyan föl is pipálná.

- Akkor hát ne bántsa - szólt -, csak hagyja itt.

- Igenis, kérem alásan - felelte János -, s emezt is visszahoztam.

Letette a visszahozott dohányt a tornáckönyöklőre, s elköszönvén elment. A főúr ottmaradt bánatával, s szomorúan a búszerző dohányra nézett. Már láthatólag ma estére sem lesz alvás, vagy pedig megint valami rettentő álmai lesznek.

Lassan húzta fel az ócskább kabátot, vállára vetette a gombaszedő vászontarisznyát, hogy kimegy a mezőre. Az éjjel egy kis langyos eső esett, ilyenkor ész nélkül szokott a gomba kibújni a földből, hogy táplálékul szolgáljon azoknak, akik szeretik. De mielőtt elindult volna, azt a dohányt, amit a János visszahozott, beledugta a kabátzsebbe. - Jó az Isten, jót ad - gondolta magában -, hátha talál útközben valami olyan szegény embert, akinek a hangszálaival sincsen baja, sem nem lakik a toronyban, s vállalja a dohányt. Egészen megörvendezett erre a gondolatra, s vidáman tette be maga után a kiskapuaajtót.

Szép, napos idő volt, s a falu széle nem messze van. S mint a nóta is mondja, eső után zöldül a mező. Hát zöldellt is, és friss illata úszott a levegőben. És sok, sok fehér pötty a nagy zöld táblában, az mind gomba, s az mind az éjjel bújt elő a földből. A főúr most már egészen kedvtelve haladt arrafelé.

De az úton egy helyen kicsit oldalt tér, egy dombforma felé, ahol emberek dolgoznak gödrökben, csak fejük meg a válluk látszik ki a földből. Városi emberek dúratják itt a népekkel a domb oldalát, régiségeket keresvén. Földanyó szótlanul túri, hogy így hasogatják az oldalát, s elszedik tőle az ezer esztendőn néma titokban magába rejtett holmikat.

Vannak ott a munkások között a faluból magyarok is, szerbek is, ez utóbbiak között az öreg Vászó bácsi is, aki arról nevezetes, hogy bár nyolcvanéves, de dolog nélkül még nem látta senki, azonban dolgozni sem látta még úgy senki, hogy a kurta szárú makrapipa ott ne lett volna a fogai között. No, ez valódi szerencse és öröm. A főúr azonnal meg is kérdezi tőle:

- No, kell-e dohány, Vászó bácsi?

Hogyne kellene. Hát hogyha annyi volna belőle, mint fű a réten, nem kellene-e? Nyújtja is azonnal fölfelé a gödörből Vászó bácsi a zacskót, a főúr pedig mind belerakja a dohányt, ami a zsebében volt.

No. Így. Most megkönnyebbülten neki lehet látni a gombaszedésnek. Mennyi van! Milyen szépek, fehérek s üdék! A főúr boldogan járkal a mezőn, s hajlong le értük. Ez testgyakorlatnak is igen jó, s még ráadásul haszonnal jár. Beletelik vagy másfél óra, míg megint visszakerül a domboldalhoz, hogy megmondja Vászónak, hogy jöjjön el estére a többi dohányért.

Vászó bácsi ott van a gödörben a többi ember között, de nincsen a pipa a szájában. A főúr ijedten kérdi:

- Mi az, Vászó bácsi? Talán erős a dohány?

- Vászó leveser erős, fétisztelendé úr, dehogy erős. Nincsen dohány, ami nekem erős. Hanem csak ezek a magyar testvérek gyengék.

- Hát howhogy?

- Hát azt mondták, hogy ha nem hagyom abba azt a pipázást, kidobnak a gederbül...

Szegény főúr búsan vágta le a fejét, s megrokkanva, szótalanul ismét távozott. A gond ismét ott ült a lovag mögött. Ha még Vászóra sem lehet rálőcsölni a dohányt, akkor itt már igazán vége mindennek. Mi lesz hát így a kincsel? Nem tudni, azt semmiképpen sem lehet tudni. A bojár esete a szultán kaftánjával kismiska ehhez a dologhoz képest. S ha láttok, emberek, szomorúan, tétován haladni a gombák között, a napfényes zöld mezőkön, egy szomorú férfiút: ez a bús bolyongó az a főúr, aki nem tudja, hogy mit csináljon a kincsdohánnyal...

1913

A VADÁLLAT

Nemrég benne volt az újságokban a humoros történet a jágerről meg a pocokról. Egy jágeros ember idegen vadászterületen jágerkodott, s azon lőtt foglyot, ha akadt, ha pedig fogoly nem akadt, akkor pockot lőtt. Panasz folytán az ügy a szolgabíróság elé került. A főbíró bírságot húzott a jágerre a pocokvadászatért is. Az ügy fölkerült a belügyek minisztériumába, ahol szintén sok jágeros úr lehet, akik megbotránkoztak az idegen területen való kalandozás fölött, s a foglyokért a bírságot még jobban ráhúzták a jágerre, ellenben a pocokvadászat terhe és következményei alól fölmentették, kimondván, hogy a pocok nem tartozhat a „vad” fogalma alá.

Hát hiszen, ami azt illeti, van benne valami. Csakugyan nem olyan vad, mint a vadkacsa vagy a nyúl, de azért a nyúlnál már mégiscsak vadabb állat a pocok. Nem az a városi pocok, amelyik öreg háznak rendetlenül tartott dohos pincéiben él. Mert az fél, bújva kerüli az embereket, éjszaka oson lopva élelem után, s amellyel a macska is megbirkózik. Hanem a külső pocok, amely a mezőkön él, s onnan a faluszéli házakba betelepszik, az bizony csak vadállat, kegyetlen és félelmetes ellenség.

Erre tanú például ez a kis életkép, amely mostanában került elő itt a járásbírósnál, bizony-ságul afelől, hogy micsoda bajai is vannak a célszerű faluszéli szegény embernek.

Egy asszony a vádlott, az ura volna a vádló. A vád: gondatlanságból történt tűzvész okozás. Kigyulladt a házuk oldala, ha idején észre nem veszik, a többi ház is kigyúlhatott volna, mert a dolog Tápén történt, ahol régi módiasan, nagyon közel építik egymáshoz a házakat.

Voltaképpen az ember nem is vádló, nem is panaszos, mert tisztességes magyar ember, csak nem hurcoltatja a hites feleségét a törvény elé, hanem a csendőr, aki az esetről a jelentést csinálta, úgy gondolkozott, hogyha nincsen panaszos, nincs bíró, ennél fogva beleírta a hivatalos papírosba a magyart panaszos gyanánt.

A magyar azonban - olyan ötvenes forma, hosszú, vékony ember - tiltakozik az ellen, hogy ő a felesége iránt panasszal volna. Azért jött csak be, mert kivitték neki a pöcsétöt, meg be is akarta kísérni az asszonyt, hogy el ne tévedjen a törvényházban, mert ők ilyen helyen még soha ez világi életükben nem jártak.

- Nem vagyunk mink olyasfélék - kottyán bele az ember szavaiba az asszony, de amúgy rettentő félelem látszik a szemeiben, nem tudja, hogy mi lesz most már vele ezen az idegen helyen: akasztatják-e az urak vagy pedig, hogy hogyan? Szintén olyan ötvenes forma, alacsony, törődött. Ez volna a vádlott, a tűzvészokozó.

Kérdezi tőle a bíró, hogy hova való?

- Hova? Hát Tápéra - mondja csodálkozva az asszony, miután egyáltalán hogyan is lehetne valaki máshová való, mint oda. Mikor még a nóta is azt mondja: Szöged hírs város, de Tápéval határos, ott lakik a babám, kivel löszök páros... No hát.

Most azt kérdezi a bíró, hogy hol született? Az előbb még félő asszony erre kifakad:

- Hát hol születtem volna? Hát Tápén születtem!

- Nono - mondja a bíró. - Lehet máshol is születni.

Az asszony nézi a bírót. Hogy miket beszél. Istenem, hát lehetséges volna az, hogy egy tápéi ember ne Tápén szülessen? Nem, az nem lehet. Ez megint csak afféle úri kitalálás. De hát az ilyen helyen legjobb az urakra ráhagyni mindent, mert régi igazság, hogy ne szólj szám, nem fáj fejem.

No, de apránként, miután semmi sem tarthat örökké (ezt mondta a komáromi fazekas is az új kályhára, amelyik másnap összedőlt), csak szálában mennek a dolgok. Az asszony megfélelget a kérdésekre. Arra a kérdésre, hogy van-e vagyona, azt mondja, hogy van az a kis rossz, amely miatt most hurcoltatnak. Azután jön a másik kérdés:

- Van-e gyermeke?

- Van.

- Hány?

- Egy.

- Nem három?

- Három? - kérdezi az asszony. - Hát már én csak jobban tudom, hogy hányat szültem?

- Hát hányat?

- Hát háromat.

- No hát akkor?

Ez már megint úri kitalálás. Nem tudnak magyarul ezek a városi népek. Az asszony magyarázni kezdi, hogy hát a család: az öt. A kis család: az három. De abból csak egy a gyerek, mert a másik kettő lány.

A nacionálé ezzel most már a teljes egészében fölvetetett. Rá lehet térni a dolgok meritumára.

- Hát maga vádolva van asszony, hogy tűzvészt okozott. Kigyulladt a ház fala a maga gondatlanságából. Ha idején észre nem veszik, még a többi szegény ember kis háza is. Szerencse, hogy ez a baj nem történt meg. De azért maga mégis felelős, hogy miért kísérti az istent.

Sóhajt az asszony: - Tudom, hogy én tartozok felelettel, mert maguknak az állatok fölött nincs hatalmuk. Ha a kutya harap, az embert büntetik. De hát a kutya a gazdájáé, hát feleljen érte. De én hogy feleljek a pocokért? Nem az enyim volt, hanem inkább ű tört rá arra a kis rongyos házra.

- Miféle pocokról beszél? - kérdezi a bíró

- Arról - magyarázza az asszony -, aki ránk tört a házba. Nem én csináltam a tüzet, hanem a pocok.

- Hát ez már megint hogy történhetett?

- Hát az pedig így van a pocokkal, ha valakire rátör. Nem volt abban a rongyos kis házba azelőtt pocok sohasem. Azután egyszer csak előjött, odatette a lakását a házfal alá. De azt hiába kergettük, nem ment el. Előbb egymagában volt csak. Azután jött másik is. Azután családotul lettek. Úgy cincogtak, hogy nem lehetett tőlük aludni.

- Hogy nem kergették el? - szól a bíró.

- Lehet is azt! - feleli az asszony. - Nem megy az el onnan, ahova egyszer bevacolt. Aztán bejárt a szobába. Pusztított. Semmit sem lehetett az asztalon vagy a padon hagyni. Csak ami a

falra volt akasztva zacskóban, ahhoz nem fért föl. Hát még olyant is tett, hogy - mert úgy kell mondani mindent, ahogy van, szegények vagyunk mink, petróleumlámpára nem telik, csak mécsessel világítunk, hát kérem szépen, kiette a mécsesből a belet. De nem csak ennivalót lopott, hanem mindent. Elvitte az asztalról a kanalat.

- Kanalat? - csodálkozik a bíró. - Hát az minek neki?

- Nem tudhatom. Fakanál volt, hát volt egy kis zsír beleszívódva, talán azt ette ki belőle. De elrág az mindent. A ház falát is úgy rágtá ki.

- Téglafal vagy vályog?

Legyint egyet az asszony a kezével a levegőbe:

- Jaj, dehogy kérem. Csak olyan paticsfal. Az. Patics.

Patics... A kezdetleges házfal nagyon régi formája, az ősi primitív ember találta ki, mikor a kis családjának először hajlékot építeni próbálkozott. Ha a régész ásója, különösen a vízszéleken lemegy a földbe, ott megtalálja egykori lakásokban a nyomait, vastag sártapaszok alakjában, amiknek a cífraságain meglátszik, hogy valamikor, valami tíz-tizenöt száz év előtt, faágakból meg vesszőből fonott sövényre voltak ragasztva. Itt-ott megmaradt az ember fészekverésének ez a fajtája. Leverik a karókat a földbe, azután körülfonják sövénnnyel. A sövényt meg kívülből beragasztják sárral. Kész a fal. Ha a víz megárad s kilegel a partra, lemossa róla a sarat, de a sövény megmarad a földbe vert karókon. Mikor a víz megszáll és visszahúzódik a medrébe, visszaragasztják rá a sarat, mivelhogy van belőle hála istennek úgyis elég, s akkor megint készen van a fal, mert a nap segít a sarat a sövényre rászárítani. Kis rongyos ház - mondta róla az asszony. Jó az azonban, ha más nincsen, csak ne költözött volna alá a pocok.

- De hát - panasolja az elszomorodott nő - megkövetkezett. Betömtem én a lyukat, nem is egyszer, de csak kitúrta. Úgy, úgy...

Elhallgat kissé, forgatván elméjében, hogy miként mondja el sorjában a dolgokat. Aztán folytatja nagy sóhajtással:

- Hát kérem, volt nálunk üveg. Hasadt pohár, csorba fiaskó, miegyéb, összetörtem porrá a mozsárban, a port beszórtam a lyukba, hogy hagy enne az étkes vadállat. Megette-e, nem-e, nem tudom. De nem ártott meg neki. Utóbb aztán beleuntam ezekbe a próbákba. Hagy töltse kedvét, hiszen úgyis hiába minden.

Azt kérdezi a bíró:

- Hát az ura nem tudott valamit próbálni vele?

Az ember beleszól:

- Odajárok én kérem körömködni.

- Körömködni?

- Igen, kérem - magyarázza az asszony -, odajár dologra. Hogy amit a tíz körmivel keresni bír ránk...

Úgy, úgy. Az ám. Ez így van. Másfelé kell odajárni, és szigorúan kell körömködni, hogy kenyér jusson a kis családnak.

- Hanem - folytatja egyszerű élete ezen nagy eseményének az elbeszélését az asszony - a szomszédok javasoltak orvosságokat. Cöveket vertünk a lyukba. Nem használt, mert kidúrta a pocok. Akkor azt mondták, hogy tegyük a luk elébe tányérba pálinkát. Tettünk. De kérem úgy megitta, mint az ember. Azután paprikás pálinkás kenyeret adtunk nekik, azt is megették,

de még jobban cincogtak tőle, mintha lakodalomba volnának. Akkor azt mondták, hogy spongyát kell kisütni faggyúban, ha azt megeszi, fölfordul. De nem fordultak föl. Hanem még jobban elhatalmasodott. Éjszaka, mikor aludtam, megrágta a hajamat. Az ember ünneplő kalapját leverte a szegről, aztán odavitte a lyuk elébe.

Megint elszótlankodik egy darabig, s húzgálja a kendője csücskét.

- Utoljára már azt mondtam az uramnak: adjuk el a házat, mert itten már úgy sincsen más szabadulás. De nem engedte. Nem engedte. Megint csak elment körömködni, én meg otthon a pocokkal.

A további vallomás most egy kicsit szégyenlős, tekintettel arra, hogy az asszony már nem egészen fiatal.

- Van egy kis lányunk - folytatja húzódozva, a padlót nézve - még nem karonülő, hanem csak bölcsőbeli. Szép kis lány, jó kis lány, csendes. Úgy el van a bölcsőben, mintha nem is volna. Hát egyszer sír meg jajgat. Nézem, hát egészen márványos a félpofája. Ráfok vannak rajta. Felkapom, hát akkor ugrik ki alula a pocok! Én uram teremtöm, hát már mit csináljak! Még megeszi a kislányt, ha nem vagyok otthon. Mert a két nagyobbik is már odavan dologba.

Hát éppen akkor hazaért a vízrül az uram. Előbb bentjárt a faluban a borbélynál borotválkozni. A borbély is tudott már a pocokról. Az azt javasolta, hogy a petlóreumos ruhát kell a lukba dugni. De ha nem használ így nyersen, akkor meg kell gyújtani.

Azt mondta neki az uram:

- Nem használ ott már semmi.

Azt mondta a borbély:

- Ha az sem használ, akkor keverjenek össze paprikát meg kémet.

A bíró kérdezi:

- Paprikát meg még micsodát?

- Kémet.

- Hát mi az?

- Hát az a kém. Az a kémgyertya. Hát azt összekevertük paprikával. Bele tömködtük a lyukba, aztán meggyújtottuk. Hát kérem szépen, el is mentek a pocok, de a házfal meg kigyulladt.

Sóhajjt megint az asszony:

- Hát így történt kérem, ami történt. Nem én voltam az oka a gyújtogatásnak, hanem a pocok. Hát ne büntessenek már meg érte, az isten áldja meg, hiszen elég volt már a szenvedés a pocokkal.

Hát hiszen nem is. Azaz, hogy igen. Azt ki kell mondani, hogy gondatlanságból tűzvész okoztatott, mert majd leégett a másik ember háza is.

Ezért büntetés jár, azt ki is mondja a bíró száz koronában, de mindjárt el is engedi.

A színész, akinek az a mestersége, hogy a hangjában hordja a szívét, nem tudta volna jobban kimondani azt a pár szavat, mint ahogy az ember mondta:

- Hát elmehetünk?

És az asszony is mondja, szinte nem hívén a fülének:

- Hát elmehetünk?

Mondja a bíró.

- El.

A hosszú ember előlép, és nyújtja a kezét a bírónak:

- Hát akkor az isten áldja meg magát.

Az asszony is nyújtja a kezét:

- Az isten áldja meg, kérem szépen.

Mennek kifelé a szobából boldogan. A bíró utánuk szól:

- Csak aztán ne ismétlődjön az eset.

Az ember mentében megáll, félformán visszafordul, úgy mondja:

- Nem, az már nem, mert evvel is okosabbak vagyunk. Nem lesz többet ilyen vijolencia... Ha csak - tette hozzá elgondolkozva birizgálván az állát -, ha csak a pocok vissza nem gyün...

1913

SZELET HEVERNEK

(Történik egy tiszai búzáshajón, amint ereszkedőben Szerbia felé, a szélvihar miatt a parthoz kell állnia. - Idő: Jelenkor.

Régifajtájú búzáshajónak az orra, illetve az orra felől való része. Fölösleges bővebben leírni, a típus kevés eltéréssel a magyar vizeken mindenütt azonos.

Csak följegyzendő a hajóorr felszerelésénél, hogy itt a hajó bögője és a csárda (a kormányos lakása) között a hajón némi szabadabb térség van, ahol öt-hat ember is szabadon mozoghat. A csárda előtt eszközök vannak, csáklyák, rudak, kötelek. A hajó szélén vastag fatöncök állanak ki a hajóból, amire vetik kikötéskor a köteleket. A hajóorr hegyében, a bögő mellett, vasmacska a fölhúzógéppel.

A csárda két kis ajtóra kifelé nyílik. A hajótest rendszerint barna, az ajtók zöldre vannak festve, nemzeti színű dísszel. Ha az ajtó kinyílik (egyik oldala a néző felé), látszik rajta a felírás: SZENT ISTVÁN.

A kormányos-lakásnak ablakai is vannak. Az innenső ablak alatt pad, a padon sorjában cserépben nyíló muskátli virágok. Ugyancsak ott, lefektetve egy vastag gerenda, megtámasztva, hogy ne mozogjon: ez ülőhelyül is szolgál. Ennek a gerendának a felső, a közönség felé eső része lecsavarható, ami ezúttal még nem látszik.

A csárda tetején van a domentátum, ahonnan a kormánylapátot kezelik, ehhez a csárda oldalán létra vezet föl. A kormánylapát hosszú gerendarúd, amely az orr mellett karóhoz van kötve, s a domentátumról átnyúlik az egész szín fölött, le a vízbe. A hajó többi, hátsó derékrésze nem látszik.

A hajóhoz közel magas földpart olyforma magasságban, hogy a part földszintje lehetőleg magasabb legyen, mint a hajóorrból szemeplők feje.)

Személyek

*Baráczius Mihály kormányos; Terka, a felesége; Anti, a fiuk, 7-8 éves.
Jóljárt Antal, első hajóslegény. Jancsi, hajóinas. Csendőrőrmester*

Első jelenet

Jóljárt, Terka

TERKA. Micsoda ítéletidő!... Még ekkora viharra nem emlékszők, mióta a hajón járok. Az előbb, mikor még a Tisza közepin voltunk, azt hittem, elsüllyedünk. Hogy itt veszünk a fiammal...

JÓLJÁRT *a hajó belső szélén áll, csáklyával méri a víz fenekét.* Engöm tán nem is sajnáltál volna?

TERKA. Kendet? Hát már az uram inkább csak eszömbe jutna, mint kend.

FÖLÜLRŐL, *a domentátum tetejéről Baráczius erős kiáltó, öreges hangja, miközben az első kormánylapát is hevesen mozog.* Haó! Hej! Nyomjátok a part felé! Fogjátok vállon azt a kormányt! Nyomd be erősen a farát! Elül hogy áll a fenék?

JÓLJÁRT *fölkiált a domentátumra.* Jól! Lőhet egész ki a partig. *Csendesen Terkához.* Legalább, ha nem jutottam az eszödbe, az urad se jutott.

TERKA. Ne beszélj bolondokat. Mit emlögetsz itt mindent összevissza? A dolgodra ügyelj!

JÓLJÁRT. Csak tudsz te még engöm te-nek is szólítani...

FÖLÜLRŐL BARÁCZIUS *hangja.* Haó! Nyomd mög ott alul... állj... a ladikot hogy nem eresztöd át a másik oldalra?... összetöretitök... Ugyan hová tötte az Úr az eszötöket... héj!

TERKA. Ne beszélj, Tóni, ne beszélj. Ne káromold az Istent. Ebben a viharban. Majd el nem veszünk. Hiszen már féloldalra dűlt.

JÓLJÁRT. Nem adjuk azt olyan könnyen. Ne félj, amíg engem látsz.

TERKA. Nem tudom, nem-e jobb lőtt volna, ha sose láttalak volna...

HANG, BARÁCZIUSÉ *felülről.* Mi van előlről?

JÓLJÁRT *visszakiált.* Eresztöm a macskát. *A horgonyt leereszti, a lánc csörömpölve halad utána.* Köthetők, hejj! Verd le a karót!

Második jelenet

Előbbie, Anti, Jancsi

ANTI *kinyitja a csárdaajtót s kilép.* Kedves anyám, hát mögállunk?

TERKA *odaszalad hozzá.* Jaj fiam, Antim, eredj vissza, még itt a vízbe fúj a szél. *Betuszkolja a szobába.* Nagy a vihar, szelet köll heverni.

JANCSI *futva jelenik meg a hajó hátulsó részéből, a kezében vasalthegyű karó és nehéz fakalapács.* Tóni bátyám, hát kötnénk már. Verném a karót már a parton, de hát hogy mőnjek ki erre a meredekre? Ha csak ki nem hajít kend, mint a macskát.

JÓLJÁRT. Hát még a járódeszkát is én dobjam ki? Az a három legény a hajó farában sömmit se csinál? Még a járódeszkát is az első legény vesse ki?

JANCSI. Én nem tudom, ki vesse ki, de ha kivetik is, hogy mék föl rajta?

JÓLJÁRT. Hát tanulj mög mászni rajta!

JANCSI. Hát mikor az édösapám kubikos volt, segítettem neki a talicskát fölhúzni a partra, de akkor kapaszkodhattam a deszkába, nem volt tele a kezem karóval, mög kalapáccsal.

JÓLJÁRT. Ne lármázz, mert majd megváglok úgy, hogy vacsorán éred Pilátust. *Fölkap egy járódeszkát, s föltámasztja a parthoz.* Másszál föl rajta, azután utánad hajítom a holmit.

JANCSI *ledobja a karót a kalapáccsal.* *A meredek deszka szélébe fogózva fölmászik rajta.*

JÓLJÁRT *földobja neki a karót a kalapáccsal.* Verhetöd.

JANCSI *a parton leveri a földbe a karót.* Gyühet a kötél.

JÓLJÁRT *a körte segítségével feldob egy vékony zsineget, azt Jancsi elkapja, s azonáltal húzza föl a vastag kötelet, s ezzel kiköti a karóhoz a hajót.*

JANCSI. Húzza kend mög!

JÓLJÁRT *meghúzza a kötél alsó végét, s karikákban a hajón levő kötél tömbre veti.* Hej, Terka, ha a tengörész koromra gondolok... mög erre a sok értetlenre itten... Ott két embör többet végez, mint itt hat embör... Az a vízi embörnek való, az ott való élet.

TERKA. Jobb is lött volna, ha ott maradt volna kend... Mért nem maradt ott kend?... Így csak kísértésbe van a böcsületünk... Szaggatjuk egymás szívít hiába, István szent királyunk hajóján. Fölséges Úristen, mire neveltél?... Hát mire neveltél?

JANCSI *visszajön a járódeszkán, most már bátrabban. A kötényét maga elé tartva, az ülő gerenda elé guggol.* Röndben van a kikötés, úgy áll a karó a földben, mintha bele volna fagyva, akár a fagyos kutyalábszár... Eresszön kend ki Tóni bácsi ide a kötőmbé egy kis sót, mert majd halat főzök. Jó lősz egy kis meleg étel, mert ez a hideg szél még a lelkünket is járja.

TERKA *magában.* A hidegség csakugyan járja a lelkömet.

JÓLJÁRT *kicsavarja a gerenda végét, s onnan sót ad a Jancsi kötőjébe.* No vidd. Ez elég lössz. Azután a szádat befogd, hogy honnét vitted a sót.

JANCSI. Hát ha csak álmomba ki nem beszélöm... Hej, haj, olyan halat főzök, hogy mindönkinek kétfelé áll tüle a füle.

TERKA. Eredj már!

JANCSI. Mék is. *El.*

Harmadik jelenet

Terka, Jóljárt, később Baráczius, Anti

TERKA. Te is eredj.

JÓLJÁRT. Nem mék.

TERKA. Hát mér nem mégy?

JÓLJÁRT. Mert nem mék.

TERKA. Hát mit akarsz itt?

JÓLJÁRT. Sömmi.

BARÁCZIUS *a hajó túlsó oldaláról kerülve megjelenik az orrban, őszülő ember.* Hát ez egészen első legényhöz való kikötés... Így macskázni le a parthoz a hajót!

JÓLJÁRT. Hát mi baja van vele kendnek? Talán nem jól van?

BARÁCZIUS *gúnyosan.* Dehogynem jól van, nagyon is nagyon jól van, csak a torka vérös. Hát ilyen helyön macskázod te le a hajót, a szirtös ódalba, ahol ki se löhet a partra jární... Hej, de jó legényök a mostani első hajóslegényök, hogy ugyan hogy nem esik beléjük a férög.

JÓLJÁRT. Hiszön szelet heverünk, nem rakodunk.

TERKA *odamegy Barácziushoz.* Heverésnél úgyis mindegy, akármilyen a part.

BARÁCZIUS *meglöki az asszonyt.* De nagyon pártolod ezt a hírós legényt. Talán hogy rokonod? Vagy a szeretőd?

TERKA. Mán hogy gondolhat még ilyet mondani is?

BARÁCZIUS. Mérgecs vagyok. Ilyen helyön eresztani le a macskát!

JÓLJÁRT. Hiszen arra lejjebb is szirtös a part. Egykútya az akár itt, akár ott.

BARÁCZIUS. De nem szirtös a világ végéig. Eresztötöd volna odáig, ahol nem szirtös. Ahol ki löhet rá járni.

JÓLJÁRT. Hát minek akar kend rá kijárni? Csak sivatagmező a part, nincsen itt falu, se ház.

BARÁCZIUS *egyre mérgesebben.* Ahhoz teneköd sömme közöd, hogy van-e falu, vagy nincsen. De annyi eszöd löhetne, hogy nyílt helyön vesd le a macskát. De annyi, csak annyi eszöd sincsen, mert számár vagy. Az asszonnyal karattyolsz örökké, ahelyett, hogy a dolgotat végeznéd. *Terkához.* Te is mit vagy idekint mindig? Nincsen semmi dolgod se a szobába?

TERKA. A szobába... Sötét van a szobába. Mikor az elébb a víz közepin félrebillent a hajó, még a Mária-kép-mécsösből is kidült az olaj.

BARÁCZIUS. De akkor nem dül ki ugye, ha ezzel a számmal karattyolsz?

JÓLJÁRT. Hát számár kendnek az körösztapja - ha volt. Mit kiabál itt mindönt összevissza, mint a hetrefüles? Még annyit se tud kend, hogy szél ellen szirt alá köll állani, mert akkor kevesebbet fog a viharból a hajó? Még neköm mondja, hogy számár - a számár!

BARÁCZIUS. Tanuld mög, hogy kivel beszélsz. *Nyakonvágja Jóljártot.*

ANTI *ugyanakkor kijön a szobából.* Kedves anyám, mért üti apám a Tóni bácsit? *Odaszalad az apjához.* Ne üsse kend a Tóni bácsit.

JÓLJÁRT *fölkapja a csáklyát.* Hát engöm ütsz mög?

TERKA. Jaj Istenöm, Tóni!

BARÁCZIUS *hátrál.* A kormányosod vagyok, tán nem tudod? *Hátrálásában a lábaival leüti a hajóról a gyereket.*

ANTI *a vízbe esik a hajó túlsó oldalán.* Jaj...

TERKA *sikolt.* Jaj, édes egyetlen gyereköm!

BARÁCZIUS *előbb nem érti, csak néz.* *Azután ordítani kezd.* Haó, héj, ladikra legényök! Vízbe a gyereök. Elő a hálót, ladikra kapjatok!

TERKA *imádkozásra fogott kezekkel.* *Baráczius ordítása alatt.* Tóni, Tónim!

JÓLJÁRT *Baráczius ordítása alatt, Terka szavai közben kihúzza a fejéből a sapkát, földre ejti, s fejest ugrik a vízbe a gyerek után.*

TERKA. Anti... Tóni...

JÓLJÁRT *szava hallatszik a hajó mögül.* Ide a ladikkal Jancsi! Aci a csáklyát... Így. Rőndben van. Ehun a gyereök... No, segíts bemászni.

HAJÓSLEGÉNYEK *szava hallatszik a ladikból, a hajó mögül.* Ha Isten velünk, ki ellenünk?

TERKA *letérdel.*

BARÁCZIUS *maga elé meredve áll.*

Negyedik jelenet

Baráczius, Terka, Jancsi, Anti

JANCSI *hozza karján a kissé bágyadt Antit.* Nincsen ennek semmi baja se. Alig ivott valamit. Mögráztam mán fejjel lefelé, de alig gyütt ki víz belőle.

TERKA *két karral a gyerek után.* Antim...

JANCSI. Csak sebösen Tercsi néni, be vele a csárdába. Vetköztesse le, aztán dörzsölje a hasát. Félóra múlva...

TERKA *a gyerekekkel be a csárdába.*

JANCSI *folytatja...* már úgy őszi a paprikás halat, mintha egész életibe ögyebet se csinált volna.

BARÁCZIUS. Hát a Tóni?

JANCSI *szárazon.* Melyik Tóni?

BARÁCZIUS. Hát a Jóljárt Tóni?

JANCSI. Száritkozik a basban.

BARÁCZIUS. Hát mért nem gyün ide?

JANCSI *szárazon.* Mondom, hogy száritkozik a basba, a legényök szobájába.

BARÁCZIUS. Hát van uszadékfa elég, tüzeljétek, hogy száradjon.

JANCSI *a hajó belső oldalán elmenőben.* A hajóslegény nem akkor volt utoljára vízben, amikor először fürösztték... A víz majd fölszárad rajta... de a pofon nyoma nem szárad föl.

BARÁCZIUS. Mit beszélsz, kölkök?

JANCSI. Egy szót se szóltam. *Már nem látszik, mikor ezt mondja.* Majd a parton lősz a mosakodás.

BARÁCZIUS *utána szól.* Jót mondok, fogd be a szád, mert majd én fogom be.

Erős szélfuvalom. A muskátlis padról néhány cserép virág leesik.

Ötödik jelenet

Baráczius, Terka, Csendőrmester, Hajóslegények kara

BARÁCZIUS *leguggol a lehullott cserepek után.* Hej, még tik se tudtok békén maradni... Nézd, ennek is eltört az ága. Pedig idegön országba viszlek... Magyar virág... Magyar virágnak magyar virágot.

CSENDŐRŐRMESTER *megjelenik a parton, gyalogsági szolgálati fölszerelésben.* Mi van itt, hé?

BARÁCZIUS *visszakiabál.* Ami van, az van itt, hé!

CSENDŐRŐRMESTER. Micsoda hajó, ez hé?

BARÁCZIUS. Egy acsoda hajó ez, hé!

CSENDŐRŐRMESTER. Én velem beszélsz így?

BARÁCZIUS. Nem is a török császárral.

CSENDŐRŐRMESTER. Hát honnan jön ez a hajó?

BARÁCZIUS. Nem gyün ez sehunna, mert a víz hozza.

CSENDŐRŐRMESTER. Hát minek kötöttek ki itten?

BARÁCZIUS. Mert ráértünk.

CSENDŐRŐRMESTER. Mikor mennek odább?

BARÁCZIUS. Ráérünk...

CSENDŐRŐRMESTER *mérgesen lekiált*. No, majd én megnézem azt a hajót.

BARÁCZIUS. Hát azt lehet.

CSENDŐRŐRMESTER *kuporogva igyekszik lejönni a meredek járódeszkán, de leérve, csörömpölve esik neki a hajó oldalának*. Ejnye no.

BARÁCZIUS. Adj Isten egészségire.

CSENDŐRŐRMESTER *igen mérgesen*. Hát így kell fogadni az embert?

BARÁCZIUS. Hát hogy? Tán tyúkkal, kaláccsal? Hát hé vagyok én, mi? Én, Baráczius Mihály első kormányos, csak hé? Mi! Aztán István első szent királyunk - *megemeli a sapkáját* - hajója csak hé? Nini! Amilyen az adjon Isten, olyan a fogadj Isten, hé! Aztán mit ugrál itt? Ha be akar gyünni a hajóra, mért nem mondja mög röndösen... Mert itt nagyon könnyen ki lehet érní - *a vízre mutat* - az udvarra, de az udvarról bajos visszagyünni a házba.

CSENDŐRŐRMESTER. Még egyszer mondom, micsoda ez itt, hé?

BARÁCZIUS. Ez itt a hajó, hé!

CSENDŐRŐRMESTER. Annyit én is látok.

BARÁCZIUS. Ha látod, mit kérdöd?

CSENDŐRŐRMESTER. Hát hová való ez a hajó?

BARÁCZIUS. Ez a vízre való.

CSENDŐRŐRMESTER. Hogy hívják?

BARÁCZIUS. Nem hívják ezt sehogyan. Hanem hol a víz viszi, hol a ló húzza... A neve pedig, mondtam már - *kihúzza a fejéből a sapkát* - István szent királyunk. Aki oltalmaz és mögvéd minket.

CSENDŐRŐRMESTER. Honnan jön?

BARÁCZIUS. A város alul.

CSENDŐRŐRMESTER. Honnan jön?

BARÁCZIUS *a pipaszárral integet a háta mögé*. Hát innen a város alul.

CSENDŐRŐRMESTER *türelmetlenül*. Micsoda város alul? Sok város van felülről idáig.

BARÁCZIUS. Van ménkű. Hát van Becse, van Kanizsa, van Tétel, van Zimony, van Belegrád. De Tétel az Tétel, a Zimony az Zimony, a Belegrád az Belegrád. Város csak egy van, akit így tisztölünk, a szögedi város. Hát oda való ez a hajó. Tudja? Abba a városba, ahon ha valaki rágyün a hajóra, jó napot szokott mondani, mert az így tisztösség.

CSENDŐRÖRMESTER. Ne leckéztessen itt engem. Feleljen a kérdésekre, hogy hova mennek, mit visznek, miért kötöttek ki? Ismerem már az ilyen csempésztempót. Feleljen a kérdésekre, mert tudni akarom.

BARÁCZIUS *kezében a törött muskátli. Benyit a csárda ajtón s beszél.* Terka.

TERKA *belülről.* Hallom.

BARÁCZIUS. Adj egy kis cérnát, majd összekötözöm ezt a muskátlit. Eltört az anyáaga, Belegrádig talán még mögfogja megint. *Beteszi a csárdaajtót. A csendőr felé áll.* Maga?

CSENDŐRÖRMESTER. Micsoda kérdés ez? Hát hogy mer maga énvelem így beszélni?

BARÁCZIUS *leteszi a cserepet a padra, a nadrágzsebbe nyúl, onnan régifajta masinatartót vesz elő, s abba gyufa után keresgél.* Hát kicsoda maga?

CSENDŐRÖRMESTER. Én? Hát nem látja, hogy ki vagyok?

BARÁCZIUS *kiveri a pipát, zacskót vesz elő a zsebből, lassan töltöget. A csendőrnek közben mondja.* Nem!

CSENDŐRÖRMESTER. Hát nem látja, hogy csendőr vagyok?

BARÁCZIUS *rágyújt, s közben, ahogy a gyufa lángját szívogatja be a féloldalt tartott pipába, mondja.* Hát azt látom, hogy csendőrruha van magán, de azt mondják, hogy nem a ruha törszi az embört...

CSENDŐRÖRMESTER *lekapja a válláról a puskát, és kétkézre fogja, megfelelő állásban.* Hát ez teszi-e az embert, hajós?

BARÁCZIUS *kifeszül, s fejtől lábíg végignézi a csendőrt.* Hát, hogy az törszi-e, azt nem tudom... Hanem azt tudom, hogy akit én itt belevágok a vízbe, annak elég van téve. Őt emböröm van neköm itten a hajón, előkiálthatom mindjárt valamennyit. Hát mit lármáz itten? Hát hé vagyok én magának, én Baráczius Mihály első kormányos, adófizető polgár? És István szent királyunkra be löhet úgy gyünni, hogy se jó nap, se adjon Isten? Aztán micsoda jusson? Nem azért van maga tartva az én adómbúl, hogy a böcsületös embört hajkurássza! Szaladgál itt elég gazembör a rácok között, azokat fogdossa, hé? *Úgy beleszorítja a szárt a pipába, hogy a makkban beletörlik.*

CSENDŐRÖRMESTER *meglepődve.* No, nem úgy van a dolog. Azért bízták én rám ezt a vidéket, hogy vigyázzam; ha erre járok, tudnom kell, hogy miért kötöttek itt ki, hiszen sohasem kötött még ki ezen a helyen hajó.

BARÁCZIUS. Hát ha kivert a szél. A szél ellen nem löhet tönni sömmit.

CSENDŐRÖRMESTER. Azután itten sok a csempész... közel van a másik ország.

BARÁCZIUS. Tudom nagyon jól. Mink is Belegrádba mönyünk.

CSENDŐRÖRMESTER. No látja. Mikor kérdeztem, nem mondta el. Nekem pedig tudni kell az ilyesmit, mert a kötelesség: az kötelesség.

BARÁCZIUS. Azt neköm ne tanítsa. Voltam én már jégzajlásban a víz közepén ezzel a hajóval, úgy hogy mindön emböröm ott hagyott, de én még se möntem le rula.

CSENDŐRÖRMESTER *elismerőleg.* Az szép dolog.

BARÁCZIUS *a pipa cserepeit bedobja a vízbe. Békülékenyen.* No, hát akkor. Nem mai gyerekek vagyok én.

CSENDŐRŐRMESTER. Látom.

BARÁCZIUS. No, hát az én fiam már vasutas odalenn a Belegrádba. Ezöket a muskátlikat is nekik viszöm, hogy lögyön egy kis magyar virág az ablakukba.

CSENDŐRŐRMESTER. Úgy hát? Az én fiaim még iskolába járnak.

BARÁCZIUS. Lássá, lássa, lássa, miből lösz a tallas egér. De azután tanulnak-e valahogy? Vagy csak így, azokat is katonának akarja adni?

CSENDŐRŐRMESTER *mosolyogva.* De tanulnak azok! Az egyik már a latin iskolát járja.

BARÁCZIUS. Lássá-é, abból úr lösz. Hej, a fej, a fej, csak más az, aki a fejből él. Látja, majd a fia előrehalad, maga mög csak itt zsandárkodik.

CSENDŐRŐRMESTER. Hát az úgy van...

BARÁCZIUS *elgondolkozva.* Bizony... A fiúnak nyitva van a világ, röpülhet, én mög látja csak itt vagyok a hajón. Járom a vizet rajta, tavasztól télig, és soha még csak azt se tudom, hogy hol fagyok be vele. Itthon-e vagy Románországban... *Kínálva mutatja a vastag fagerendát.* No, őrmester úr, üljön hát le egy kicsit nálunk. Ne vigye el az álmunkat.

CSENDŐRŐRMESTER. De köszönöm is. Nem azért gyüttem én.

BARÁCZIUS *mosolyogva.* Tudom, tudom. De lássa csak, ha én csempészni akarok, azt úgy is beraktam már a hajó fenekébe otthon. Már gondolom, ahhoz pedig nem juthatna, mert jó egynéhány száz métermázsa búza van rajta.

CSENDŐRŐRMESTER. Az úgy van. *A pusokáját a csárda falához támasztja, s leül Baráczius mellé a fagerendára.* De mégis ügyelni kell, mostanába nagyon hordják a sót kifelé.

BARÁCZIUS. Löhet. De hiszen a rác fináncnak is van esze. Tud az is ügyelni, ha akar.

CSENDŐRŐRMESTER. Meddig maradnak itten?

BARÁCZIUS. Azt nem löhet tunni. Ameddig a szél tart. Ha három napig mindig errül fúj, mög ilyen veszöttül, akkor három napig itt dängovázunk.

CSENDŐRŐRMESTER. Aztán mit csinálnak addig?

BARÁCZIUS. Unalmaskodunk. A legényök citeráznak, kötelet húzogatnak, kártyáznak, danolnak.

A hajó hátsó végéről citeraszó. Magyar citera, nem stájer.

TERKA. *Kijön a csárdából szomorúan, csendesen.* Jó napot adjon Isten.

CSENDŐRŐRMESTER. *Szalutál.* Jó napot kívánok.

TERKA *Barácziushoz.* Tessék a cérna. *Eljön a hajó elejére, s onnan a domentátum létrája felé, ahonnan már az emberek nem látják. Két kezét az ölébe fogva elszomorodottan a vizet nézi.*

CSENDŐRŐRMESTER *csendesen.* Talán a fiának a felesége?

BARÁCZIUS *zavarodottan.* Nem, az én feleségöm. A második feleségöm. Mert az első elhalt... *Csend egy kicsit. A csendőr a bajuszát pödri. A hajó farából nótaszó hallatszik.*

BARÁCZIUS. Kinyílt már a legényök torka.

Hallatszik a nóta. Ahogy négy-öt ember úgy-ahogy összetanulva mondja.

*Mén a hajó lefelé,
Törökkanizsa felé.
Egy szép kislány bújába,*

*Ül a hajó farába,
Haj, de ül a hajó farába...*

TERKA megrázkódik, s két könyökkel a hajó oldalára borul sírva. A nóta mondja tovább:

*Hej, édös anyám, möghalok,
Ha mög nem házasodok.
Édes fiam, ne halj mög,
Inkább házasodjál mög,
Inkább házasodjál mög...*

TERKA zokog szótalan.

CSENDŐRŐRMESTER. No, megyek én is. Még van mára elég szaladgálni valóm. Isten áldja meg.

BARÁCZIUS. Pedig egy kis hal éppen most fölne, ha mög nem vetné. Ehen... Már egészen ide hallatszik a szaga. No, egy kis paprikás halra. Tudja, ez a szélfejű Kiskovács Jancsi kölök úgy el tudja kászolítani, hogy csuda. Az, tudja, csak belehajigál a bográcsba mindönt egyre-másra, hogy káresz-kantáresz, ahogy lösz, úgy lösz, de azért mégiscsak az ű főzetje a legjobb. No, őrmester úr, no...

CSENDŐRŐRMESTER. Köszönöm nagyon, kormányos úr. De tudja, a szolgálat szolgálat.

BARÁCZIUS. Nono. Tudom. A befél, az befél - mert voltam én is katona. *Kezet fognak. Baráczius segíti a csendőrt a partra a járódeszkán kihaladni. A csendőr a parton még üdvözlétet int, azután eltűnik.*

Hatodik jelenet

Baráczius, Jancsi

JANCSI *előjön a hajó hátulsó belső feléről, tányér a kezében.* Elmönt már az agár?

BARÁCZIUS. El. Mit akarsz?

JANCSI. Még egy kis só köllene a halba. Adjék kend.

BARÁCZIUS *lehajol a fenyőszálhoz, és csavargatja kifelé a fejét.*

JANCSI. Aztán mit akart az agár?

BARÁCZIUS *kis marok sót vesz ki a fenyőszálból, s a Jancsi tányérjára teszi.* Sót keresött. De mondtam neki, hogy nincs a hajón.

JANCSI. Hát ami igaz, az igaz. *El.*

Hetedik jelenet

Baráczius, Jóljárt, később Terka, Anti

JÓLJÁRT ünnepi gúnyába. Viseltes magyar sötétes ruha. Kezében balta, a vállán szíjon bőrből való, hosszú zsákforma hajóstarisznya.

BARÁCZIUS. meglepve rámered. Hát te?

JÓLJÁRT. Lemék a hajórúl.

BARÁCZIUS. Talán az eszöd mönt ki a fejedből?

JÓLJÁRT. Lemék a hajórúl. Itt a holmi, mög löhet vizitálni, hogy csak azt viszöm, ami az enyim. *Fölhúzza a tarisznya tetejét és hátra gyűri.* Mög löhet vizitálni. Ez a balta is az enyim. Ez a balta majd még...

BARÁCZIUS. Hát mit akarsz? Hát hová mégy? Hát ne mönj le a hajórúl, mert minek mönnél le, mikor ne mönj le?

TERKA *kilép a csárda ajtaján.* Minek mönne le kend, mikor ne mönnyön kend le, Tóni!

JÓLJÁRT. Lemék a hajórúl, fölmék a partra. Itt a holmi, mög löhet vizitálni, igaz dolgot vizsök-e? Ez a balta, ez az enyim. Ez a balta...

TERKA *kétségbeesve kiált.* Nem tudod-é a törvényt: akivel oldottál azzal köss?

BARÁCZIUS. Nem tudod a böcsületet: akivel oldottál, azzal köss. Hogy mék én le első legény nélkül Belegrádig?

JÓLJÁRT *Terka felé lassan.* Akivel oldottál, azzal köss. Szép törvény, jó, aki betartja. *Baráczius felé:* Hát én nem tartom be, ha kidob is magából a hajózat. Mert én lemék a hajórúl. Mert én mög vagyok ütve. Itt van a holmi, mög löhet vizi...

ANTI *ingben, gatyában, mezítláb kiszalad a csárdából Jóljárthoz, s átfogja a lábszárát.* Tóni bácsi ne mönjék kend le a hajórúl... Ki húz ki engöm máskor a vízből? Tóni bácsi!

TERKA. Tóni, ha Istent ismersz...

BARÁCZIUS *nyújtja előre a fejét meg a nyakát Jóljárt felé.* Üsd vissza. Hát üsd vissza ide, ha mondom...

TERKA. Ha Istent ismersz...

JÓLJÁRT *a baltát lecsúsztatja maga mellé, a tarisznyát a szíjánál fogva a válláról csendesen a földre ereszti. Antit fölkapja, s a karjaiba veszi.* Hát... nem mék le a hajórúl.

Függöny

1913

EMLÉKEK

Novibazárban való szolgálatot annak idején valami igen nehéz sorsnak tartották. Hogy sok a strapa, a nélkülözés, nagy a veszedelem eshetősége, s azonfelül borzasztó messze van ide. Hát az igaz, hogyha földrajzilag nem is, de amúgy jó messze esett. Különösen télen. Vasút csak Sarajevoig volt (ugyan arrafelé most sincs tovább). Onnan gyalogpatrukok közlekedtek, s Plevljéig volt katonai gyorsfuvarosság is, de azt drágán mérték. Kellett a kocsiba négy ló, két kocsiskatona, egy konduktor őrmesteri rangban, s erősítésül négy gyalogos: az elég szép számú kíséretnek az árát természetesen meg kellett fizetni. De Plevljén túl már nem volt olyan út, amin a diligence elmehetett volna, ott már csak gyalogpatrukok sétálgattak egyik állomástól a másikig. Lehetett ugyan bérbe venni valamely apró hegyi lovat a rossz fanyereggel, de lovon is csak a gyalogcsapat mellett baktathatott az utas, nem lévén tanácsos az egyedül való utazgatás. Így aztán, ha az onnan küldött levélre itthon azonnal írtak is másikat, három heti időbe belekerült a levélváltás. Ha alkalmas volt hozzá az időjárás. Télen, nagy hófúvás idején, nem volt postajarat.

Bár a katonák csakugyan emberfölötti kísérleteket tettek arra nézve, hogy legyőzzék az akadályokat, amiket a szél fújt eléjük a nagy hótömegek alakjában. Mert a kiküldött társaság mindig röstellte azt, hogy éppen ő volt kénytelen visszatérni az útból, s jelenteni, hogy nem bír a hóval. Hogy az előző napiak még bírtak vele, ő meg már nem bír. Szégyen az ilyesmi.

Eszembe jut egy ilyen hófúvásos reminiscencia, a káplár Papp György esete.

Ahol mi laktunk, Prijepolje, az egy kisebb helyecske volt, az egész őrség egy zászlóalj magyar s egy zászlóalj török szultáni katona. Ez volt igazi „isten háta megett”. Mirajtuk túl már nem csillant meg a hideg téli éjjelek holdfényében a monarchia szuronya. Mi voltunk legalul. Hozzánk „Európa felé” legközelebb esett Plevlje, török néven Taslidza. Ez már nagyobb város, az egész szandzsáknak a központja, meglehetősen nagy helyőrségekkel, a mi részünkről Fuschs tábornok volt benne az első ember, török részről pedig Szulejman Akkib pasa.

Úgy tudom, hogy még a szandzsák kiürítésekor is ő volt a parancsnok, de még azután is. Csak mikor a montenegrói és a szerb csapatok bementek a szandzsákba, menekült az öreg pasa Bosznián át Horvátországba, s onnan meg Fiúmén keresztül haza Stambulba.

Ugyanakkor, amidőn a szandzsák felső részén való, a többtől elvágott kis török csapatok átmentek Hercegovinába, s ott lerakták a fegyvert.

Ettől a Szulejman Akkibtól a mi prijepoljei török katonáink úgy féltek, mint a tűzről. Ha híre járt, hogy vizitálni jön, már mindenki ijedezett.

- Hát miért félnek - kérdeztem egyszer Bascsausz Ibrahimtól, a káplártól - olyan nagyon, hogy jön a pasa? Talán csak nem büntet olyan nagyon?

Mert ezt el sem lehetett képzelni róla. Szép, fehér szakállú öreg bácsi volt, még most is látom nagy posztó sipkáját (olyan volt, mint egy piros cylinder karima nélkül), fehér nyakvédőjét, amely lebegett utána, amint néhány cserkesz lovasával a hegyi útról vágatva ereszkedett a völgybe, és ha a mi őrségünkön a tiszteletére ordító mély bödüléssel hangzott el a Gewehr heraus, valami boldog, gyermekes örömmel tette a szívére a kezét, hogy azután az ajkához és homlokához emelje... Hiszen nem ördög ez, hogy embert egyen, hát mit féltek olyan nagyon tőle, kedves jó öreg harci szentség, Bascsausz Ibrahim?

- Aj, haj - mondta az ember -, nálunk nem úgy van, mint nálatok. Szulejman Akkib azelőtt topcsi volt, s mindenkiből topcsit akar csinálni. Ha meglát egy katonát, aki megtetszik neki, mindjárt azt mondja: ezt be Taslidzára, topcsinak. Az ilyen aztán mikor szabadul haza?

Haza... A honvágy közös volt, s talán ez a nosztalgikus érzés hozta oly közel a török és magyar szíveket a mindkettőnkre nézve idegen szlávságban. A mi lelkünk a magyar búza-termő rónák napsugaras tájaira röpködött haza, az ő szívük pedig vágyta a sudár pálmafákat, amiket Ázsiában hagytak, s amiknek sovány árnyéka alatt a faderékhoz kötve ringott a bölcsőjük, rongyos gyékénybölcső, de amely fölé jóságos tekintetével hajolt a teremtés legszebb ékessége, az anya. „Ana”, mondták ők szívszorongva, ha híre járt, hogy hozza már az ördög megint errefelé Szulejman Akkibot.

Mert már némely részük akkor is az ötödik, hatodik esztendejét szolgálta, s még mindig nem tudták, hogy mikor mennek haza. Pedig igazság szerint nem kellett volna ennyi ideig szolgálniuk, de hát ilyen volt akkor ott a világ. Ázsiából nem küldtek helyettük másikat, hát ott kellett maradniuk. A káplár azt remélte, hogyha valami közbe nem jön, talán a hetedik évében mégiscsak hazaeresztik. Azonban közbejövetelnek ott volt a pasa. Szulejman Akkib azelőtt tüzértiszt volt, s nagyon szerette a tüzéséget. Ha aztán valamely alkalmas és ügyes katonát meglátott, arra azonnal rámondta - ezt át kell tenni a tüzéséghez. Ez ellen nem volt apelláta, s az így áttett ember kezdhette újból a katonáskodást.

Ezért féltek hát a pasától, aki Plevljében lakott. Prijepolje és Plevlje között jókora távolság van, nyáron meg lehet járni egy nap alatt, de télen nem. Nehéz lett volna odáig patulózni. Ennélfogva a fele útján a mieink építettek egy kaszárnját a Jabuka-hegyre, ott állomásozott egy század katona. A prijepoljei patrul idáig hozta a postát, s a plevljei patrul idejött el érte, hogy továbbítsa hazafelé.

A mi patrulunk megint két fajta volt. Reggel hat órakor tizenhat ember indult útnak a táborból. De ebből tizenkét ember csak a savinlakati hegycsúcsig ment, ahonnan egy völgyön keresztül el lehetett látni Jabukáig. A másik négy ember folytatta az útját Jabuka felé, a káplár vállán lévén a bezárt, szent, fekete táská a levelekkel, pénzekkel, amiket hazaküldtek az emberek. (Mert ott olyan világ volt, hogy a katonák takarékos része nemhogy hazulról várt volna pénzt, hanem még ő küldött haza.) A savinlakati tizenkét ember megvárta a hegyen, amíg az előző napi, jabukai patrul odaér, s azzal hazament. Az aznapi jabukai patrul pedig ha elért a kaszárnjáig, ott hált, s csak másnap indult haza, amikor megint őt várta Savinlakaton egy tizenkét emberes csapat. Szóval, ki volt az gondolva rendesen, s „klappolt” minden, csak a manipulánsok feje főtt a sokféle elszámolásban. Az emberek vittek magukkal cukrot, rumot, teát, pikszis-húst, de azt felkosztolták a savinlakati hegyen. A Jabukára menő embereket még külön el kellett pénzzel is látni, hogy ott ebédet s másnap reggelit vehessenek maguknak. Mert Jabukán már egy másik ezredbeli század volt, azok ingyen nem adtak semmit.

Ez a káplár Papp György, akit említek, a mi századunkban szolgált, a „nemes és mindig szolgálatkész” tizenhatosnál. A századnál tanult meg írni és olvasni, káplár lett, s bivalyerejével - itthon kubikos volt - minden strapát elbírt. Már volt asszonya itthon s két kis gyermeke, a derék ember minden pénzt, amit lent keresett, hazaküldött a balkézőről való feleségnek, s a kis családnak.

A kapitány igen szerette, típusa volt a jóra való, eszes, alföldi parasztembernek, s nagy munkabírásnál fogva az őrmester szívesen küldte a hosszabb utakra, ahol többet kereshetett a kicsinyeinek. Mert Savinlakatig csak tizenhármasra járt, míg Jabukáig harminchat vas volt a fizetség. De mert aranyban fizettünk, a húsz százalék ázsióval megért negyvenhárom krajcárt.

E téli hajnalon, amikor a jabukai patrul ismét káplár Pappnak jutott, nagy hóesésben indult el a tábor udvaráról. Savinlakatig fölvergődtek valahogy. Ott káplár Papp elköszön az ottmaradó tizenkettőtől, hogy a maga három emberével megy tovább.

Lent, a kietlen sziklavölgyben már torlaszokat fűjt a hóból a szél, s messzire nem lehetett látni. Arról szó sem lehetett, hogy a savinlakatiak emezeknek az útját figyelemmel kísérhessék.

- Hát el mer menni? - kérdezték a kubikost.

No, igen. Hogy majd még a „nemes és mindig szolgálatkész” tizenhat ne merne elmenni? Micsoda kérdés? Káplár Papp, vállán a táskával, nekivág az útnak, három embere megy utána.

Leérnek a völgybe, átal is érik a völgyet. Azután jön a Jabuka-hegy, tetején a kaszárnnyával. De a hó hullik ugyancsak, az út nem látszik, miként lehetne most oda feljutni?

Úgy lehet, sehogy.

Mert azt mondja egyszer csak a hóban infanteriszt Alekszander Hézső, innen a szomszéd Hódmezővásárhelyről:

- Öreg komám, káplár úr, az ördög bújjon belém, ha csak egy lépést is tudok tovább mönni.

Azt mondja a másik ember, egy fiatal katona:

- Neköm mög már a térdem rőszket...

- No - mondta káplár Papp -, ez ad be most már neköm, nem a lobogóhordozás. Hát öreg komám, Hézső, dicső vén szentség és harcos atya, üssön beléd a ménkü, hát ne ülj le a hóba, mert itt fagysz mög jelönleg.

- Bánom is én - mondta az elernyedtt Hézső, s már nem is beleült, hanem belefeküdt a hóba. - Hagyjatok itt, aztán mönjetök tovább. Ha már ilyen szégyön ért, hogy kidültem, hát hadd maradjak itt.

Káplár Papp fölneézett a jabukai hegyre. A kaszárnnya nem is látszott, a hulló hó fátyola eltakarta. Fűtyült, de a síp hangját szétszaggatta a szél. A lövés se hallatszik el. Különben sincs mit várni Jabukától. A jabukai emberek meg a mi embereink sohasem értették meg egymást, gyakran összekülönböztek, vitáik nyomán olykor még hivatalos eljárás is indult. Ha a mi embereink őszi időben sárosan, holtra fáradtan fölértek, a postatáska átadása után ledültek a legközelebb eső szalmazsákokra pihenni. A jabukaiak meg azt követelték, hogy előbb tisztogassák meg magukat, s azután feküdjenek, mert besározzák a strózsákat. A mieink pedig eléggé ki voltak tanítva a jogaikban, s így nem engedtek a jussukból. Nem tudom, itthon érvényben van-e az a szabályzat, de odalent érvényes volt, hogy bevégzett megerőltető szolgálat után olyan két órai pihenés jár ki a katonának, hogy azon idő alatt semmiféle parancsot sem lehet neki adni. Ennélfogva nem is fogadták meg azt a parancsot, hogy előbb tisztálkodjanak, s azután pihenjenek, hanem végig feküdtek sárosan is az ágyon. A jabukaiak pedig megakadályozták ezt, s lelökdösték a sáros magyarokat a szalmazsákról. Ebből aztán olyan írásos patália keletkezett, hogy a híre elment egészen Plevljébe a tábornokig, s azzal ért véget, hogy a generális a mi embereinknek adott igazat.

Ilyen körülmények között a jabukai harci angyaloknak a kisebb gondjuk is nagyobb volt annál, minthogy azzal törődjenek: jön-e a pripoljei patrul. Vagy pedig úgy gondolták, hogy csak nem olyan bolond, hogy ilyen időben útnak induljon. Persze, e szegények nem ismerhették a „nemes és mindig szolgálatkész” 16/46 lelki világát.

Így hát áll káplár Papp a hóban, s vakarja a fejét, hogy most már mit csináljon. Ha itthagya Hézsőt, az meghal. Hogy a reszketős térdű fiatal katona se bír följutni a hegyre, alighanem ez is itt fagy meg a hóban. Azt mondja tehát a káplár a harmadik emberének:

- Öreg komám, Valentin Neszmélyi, föl tudnád-e vinni a táskát a högyre?

Makó szülöttje, büszke Neszmélyi Bálint bátran felelte:

- Föl én. Még a Hézső fegyverit is viszöm.

Káplár Papp érezte, hogy a nyakát csiklandozzák a parolira varrt csillagok. Alighanem nem sokáig lesznek azok már ottan. De mindegy. A felebaráti paraszt ész győzött a fegyelmen. A táskát, amelytől a legfelsőbb szolgálat nevében még halála árán sem szabad megválnia, leakasztotta a válláról és átadta Neszmélyinek.

- No, eredj vele - mondta.

E pillanatban a monarchia hadi postájának egész tisztessége, becsülete és rendje infanteriszt Valentin Neszmélyi széles és erős vállain nyugodott. Úgy vette át a táskát, mint valami szentséget, megindult vele s eltűnt a hófűvésben.

A kubikos pedig elvette a fiatal katonától a fegyvert, fölvette az ölébe a félhalott Hézsőt, ezt vitte, amazit támogatta: a roppant erő győzedelmeskedett, mind a két embert fölvitte a hegyre. Azután arra a szalmazsákra, amely legelsőbb az útjába akadt, ledőlt pihenni.

De előbb volt mit hallgatnia. Összeszidták ugyancsak, amiért ki merte kezéből adni a táskát. Káplár Papp nem szólt semmit, hanem elaludt.

Másnap, ahogy hazafelé indultak, s elköszönt, hivatalos levelet adtak a kezébe, hogy azt kihallgatáson adja át a kapitánynak.

Szomorúan mutogatta este otthon a levelet Papp: ezt holnap reggel át kell adni a rapporton. Szomorúan nézték az emberek is Pappot: hát már bizonyos, hogy degradálják. De talán még be is viszik a Szvéta Trojizába. Ez volt a brigád börtöne Plevljében, a haditörvényszéki büntetéseket itt ülték ki. Sziklába vágott épület volt, csak egy oldala fal, a többi a hegy adta. Rideg hely, de legalább szép neve volt neki: Szent Háromság...

Hát másnap a rapporton ott áll Papp. Az öreg olvassa az ukázt. Abban csak az volt, hogy a káplár és két ember elhagyta a patrult, s csak egy közlegény jelentkezett a postatáskával. A káplár később vitte föl a hegyre a két kidőlt emberét. Az öreg ugyancsak meg volt akadva.

- Hát mit csinált maga, Papp? Hogy merte elhagyni a táskát? Borzasztó dolog ez! Ilyen szolgálati sérelem!

A káplár állta a haptákat, kissé esetlenül, mert görbe volt háta (a nehéz kubikmunka elgörbíti a csontot), nézett szigorúan az öregre:

- Jelentöm alássan kapitány úr, nem töhettem másként. Nem hagyhattam a bajtársakat, mert ott vesztekel volna a hóban.

No, ehol van ni. A szolgálat érdeke szent. De a bajtársi szeretet is szent. Ez a káplár, akit most be kellene csukni, voltaképpen a krisztusi szamaritánusság hőse volt.

Az öreg szalutált, s tovább lépett másik emberhez. Mert ott hosszú volt a rapport. A szokásosnál egyéb jelentések is történtek. Így például két ember jelentette, hogy átadja infanteriszt Demetert, s két ember jelentette, hogy átveszi infanteriszt Demetert. Ez egy rossz ember volt, verekedő és tolvaj, többször ült börtönt, meg is szökött, ennek minden napra kijárt a két ordonánca, akik nélkül egy lépést sem tehetett. Mindig kísérték, mint az árnyék. Ha Demeter

azt mondta: úgyis agyonlövöm a kapitányt, akkor már másnap jelentették a rapporton, hogy mit mondott Demeter. Persze, mint átadott és átvett objektum, Demeter is ott volt mindennap a rapporton, s mondta neki a kapitány: Demeter, azután jól célozzon, mert ha nem jól talál, úgy még nem volt karddal összehasogatva ember, mint ahogy maga lesz. Ezt nyugodtan mondta a kapitány. A börtöntöltelék reszketett és - nem lőtte agyon.

Ilyen furcsaságok is történtek, azonban akármilyen történt is, az öreg a rapporton mindent nyíltan, mindenkinek a füle hallatára szokott volt elintézni. Ezúttal azonban a Papp káplár esetén nem szólt semmit. Nem mondta ki az ítéletet, és széteresztette a társaságot.

A tábor udvarán a kompániának összes otthonlevő tagjai kaszinóvá alakultak, s ott tárgyalták, hogy mi lesz most már a Pappal. Csüggedten állott köztük, görbe vállai közé behúzva a fejét, maga a káplár. A barak emeletén az iroda, onnan szokatlanul élénk hangok hallatszottak le az udvarra. Kis idő múlva megjelent az udvaron Ackermann őrmester.

- No, jön a cinegelábú - mondták az emberek. - Ez hoz valami hírt.

Hozott is.

- Káplár Papp - mondta.

- Hier! - mondta káplár Papp.

- Hát, káplár Papp - mondta megint emeltebb hangon a cinegelábú -, a kapitány úr nem bünteti meg magát. Hanem azt parancsolta nekem, hogy mondjam meg magának, hogy maga számár!

A káplár elvörösödött, a legények nevetni kezdtek, hogy ilyen szépen, szólóban ment a dolog, és káplár Maksa, az első szakasztól, mindjárt kiadta a parancsot, hogy jó lesz a derékszíjakat összeszedni, mert több mint bizonyos, hogy a hosszú infanteriszt ördög erre az öröme berüg az albán kantinosnál, s az ilyen jeles esetekben a kiváló harcost rendszerint összecsatolt derékszíjakkal kötözték bele az ágyába, mert máskülönben szétrúgdosta volna a barakot.

Papp tehát így csak a számár titulust kapta meg, s továbbra is kereshette a pénzt itthonvaló kicsinyeinek a patrulvezetéssel, bármennyire ette is a méreg a jabukai angyalokat.

Miért odalent pénz járt mindenért. Körülbelül el lehetett mondani, hogy csak a barak kisöprése volt úgynevezett komisz munka. Már ha a tábor udvarát kellett tisztogatni, azért fizettek. Ha nem sokat is, de valamennyit mégiscsak. Ha elromlott az út, s követ kellett törni hozzá, fizetett az aerárium. Ha a törökök kilökdösték a helyükből a telegráfkarókat, a helyreállítási munkát megint csak díjazták. Még a félreeső helyek rendbeszedését is fizették, s aranyban mindent. Az aranyat pedig négy forint öt krajcárban számította a kincstár, ellenben a kereskedők öt forint húsz krajcárt adtak érte. Néha volt ugyan rá eset, hogy kezdett leszállni az ázsiója, de ilyenkor a tisztelt társaság háborús híreket terjesztett az érdekes kereskedelem körében, minélfogva az arany ázsiója megint csak fölment.

Ilyenforma életek voltak tehát odalent. Egy kicsit nehezebb, mint itthon, másfelől meg történtek olyan kedélyes históriák, hogy azokhoz fogható idehaza nincsen. Az igaz, hogy vágyott a „vendég” haza, sírt a szülőanyja után, örömmel üdvözölte a fecskemadarat, amely hazulról jött, s bús esti danái mindig csak haza szálltak.

Ellenben soha sem felejttem el azt az első pénzfizetést, ami itthon történt a nagy szegedi sárga kaszárnnyában, ahogy hazaértünk.

Sorakoznak az emberek a folyosón, s jár ki koponyánkint, név szerint a fizetés: öt napra három hatos.

Ahogy az első ember odaáll az asztal mellé, s a kezébe nyomom a pénzt: az ember elámul és a kifeszített tenyerében nézi szótlanul a három hatost.

- No - mondom -, talán nem elég? Pedig itthon ez a dukácia.

- Hát akkor - felelte az elszomorodott ember -, hát akkor négykézláb is visszamönnék...

1913

-&-